

E-ISSN: 2149-2786

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

**CİLT/Volume
13**

**SAYI/No
2**

**YIL/Year
2016**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

Sahibi / Publisher

(K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(On Behalf of K.Maraş S. İmam University Social Sciences Institute)

Prof. Dr. Durmuş DEVECİ (Rektör / Rector)

Baş Editör / Editor

Doç. Dr. Abdullah SOYSAL

Editörler Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Abdullah SOYSAL

Doç. Dr. Emin TOROĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK
Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Yrd. Doç. Dr. Alimcan BUĞDA
Yrd. Doç. Dr. Sadi GEDİK
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI

Sekreteryä / Secretary

Araş. Gör. Pınar ÖKE

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergimizin ULAKBİM TR DİZİN dergi takip sistemine başvuru kaydı alınmıştır. SOBİAD ve Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS İndex) tarafından taranmaktadır. Dergimizde yayımlanan makalelerdeki her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Dergi yılda iki kez yayımlanır.

İngilizce Düzeltmen / English Redactor
Okt. Şerife KALAYCI

Şekil ve Dizgi Sorumlusu
Okt. Arif GÜRLER

Teknik Koordinatör
Zafer TABAK

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Adress :

Sosyal Bilimler Dergisi
Yayın Kurulu Başkanlığı
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Avşar Yerleşkesi-Kahramanmaraş

	0 344 280 18 46
Tel	0 344 280 18 45
	0 344 280 18 48
Faks	0 344 280 18 40
E-mail	ksusbd@ksu.edu.tr

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

**Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of Social Sciences**

DANIŞMA KURULU* / Advisory Board*

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Alev KATRİNLİ – Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKTAN – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali KAFKASYALI – Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY – Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU – Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgin Ünal İBRET – Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan OKUYUCU – Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU – Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Feride ACAR – Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU – Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. H.Ezber BODUR – K.Maraş S. İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Harun ARIKAN – Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. İlker H. ÇARIKÇI – Isparta S.Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN – Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Kudret ERSOY – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU – N.Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ – A.Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet NARLI – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI – K.Maraş S. İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin KAR – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN – Y.Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN – Y.Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa PAKSOY – Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin TOZLU – Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK – Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin DEMİR – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK – Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA KTO – Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin TONBUL – Elazığ Üniversitesi
Prof. Dr. Sıdika KAYA – Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin KAVUNCUBAŞI – Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER – Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ – Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup CİVELEK – Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz ARI – Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz KURT – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ACER – Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Zekeriya PAK - K.Maraş S. İmam Üniversitesi

*: İsimler unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir

Bu sayının hakemleri

Prof.Dr. Binnur GÜRLER Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Güngör KARAĞUZ Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof.Dr. Hanife Dilek BATISLAM Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa TAŞLIYAN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer ÖZCAN Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr.Orhan DOĞAN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah SOYSAL Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr. Can Tansel TUĞCU Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Burcu ERŞAHAN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr. Bünyamin AYDIN Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç.Dr. Ebru Burcu YILMAZ İnönü Üniversitesi
Doç.Dr. Fatih MANGIR Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr. Hasan Güner BERKANT Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr. Hüseyin MUŞMAL Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KIR Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr. İsmail SEVİNÇ Selçuk Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DENİZ İnönü Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa GÖKÇE Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Orhan ERCAN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç.Dr. Saffet OCAK Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Ümit EKİN Sakarya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Aysu KURTULDU Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Betül AYDOĞDU Erciyes Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Ebru KÜLEKÇİ Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Elif KAYA Artvin Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Erhan YOSKA Erciyes Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Erkan DÜNDAR Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Erol GÜNDÜZ İnönü Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Esen ŞAHİN Selçuk Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hüseyin ÖZÇAKMAK Mustafa Kemal Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İbrahim ERŞAHİN Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İsmail YILDIRIM Hitit Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ Pamukkale Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Menekşe ESKİCİ Kırklareli Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Metin REYHANOĞLU Mustafa Kemal Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Öner AKGÜL Ahi Evran Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Özge AYDIN Dumlupınar Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Pınar YÜRÜR Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Ramazan ÖZBEK İnönü Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Recep BİNDAK Gaziantep Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Remziye OKKAR Trakya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Sadi GEDİK Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Selami ÇAKMAKÇI Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Selma SÖYÜK İstanbul Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Semih OKUTAN Sakarya Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Serkan TÜRKOĞLU Artvin Çoruh Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Şefika EKŞİOĞLU Beykent Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Umut KEDİKLİ Karabük Üniversitesi

*: İsimler unvan ve alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

EĞİTİM/EDUCATION

Yemliha COŞKUN, Hülya ARSLANTAŞ

Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Televizyon İzlemelerine Yönelik Anne Görüşlerinin İncelenmesi

Investigation of Mothers' Opinions About Their Pre-School Childrens' Habits on Watching TV

1

Turgut KARABULUT, Ali ERBAŞI

Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeylerinin Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Erzincan'da Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Bir Uygulama

Evaluation of Teachers' Job Satisfaction Levels Using Fuzzy Analytic Hierarchy Process Method: An Application in Schools for Ministry of National Education in Erzincan

17

Murat TUNCER, Ömer YILMAZ

Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum ve Kaygılarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

An Evaluation of the Secondary School Students' Opinions on Attitudes and Anxieties towards Mathematics Class

47

Evrin URAL, İnci MORGİL

Kimya Eğitimi Öğrencilerinin Öğrenme Stili Tercihlerinin Genel Akademik başarılarına ve Proje Tabanlı Öğrenme Uygulamasındaki Başarılarına Etkisi

The Effect of Chemistry Education Students' Learning Style Preferences on their Academic Achievement and Achievement in Project-Based Learning Application

65

Serkan ÜNSAL, Fahrettin KORKMAZ

Destekleme ve Yetiştirme Kurslarının İşlevlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi

Investigation of teachers' opinion about Functions of the Support and Training Courses

87

İŞLETME-İKTİSAT/BUSINESS-ECONOMICS	
Seçil FETTAHLIOĞLU, Arif Selim EREN, Ömer Okan FETTATHLIOĞLU, Mesut BİLGİNER Symbolic Purchase in Sports Marketing: The Effect of Perceived Quality and Self-image Congruity on Intention to Purchase; A Case Study in Turkey <i>Spor Pazarlamasında Sembolik Satın Alma: Algılanan Kalite ile Benlik İmajı Örtüşmesinin Satın Alma Eğilimine Etkisi; Türkiye’de Bir Alan Çalışması</i>	119
Ali KÖSE, Demet ÇEKİCİ BİST Sınai Endeksi’nde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performans Analizi <i>Financial Performance Analysis of the Companies in the BIST Industrial Index</i>	145
Orhan ÇOBAN, Ayşe ÇOBAN, Selçuk İNAN The Monetary Transmission Mechanism and the Effectiveness of the Credit Channel: The Case of Turkey <i>Parasal Aktarım Mekanizması ve Kredi Kanalı Etkinliği: Türkiye Örneği</i>	183
Fedai ÇAVUŞ, Zuhale İNCE, Erkan YAKUT, Müberra AKBULUT, Umut GÜLOĞLU, Abdülkadir KALKAN Kaos ve Durumsallık: Bir Değerlendirme <i>Chaos and Contingency: An Evaluation</i>	205
SAĞLIK YÖNETİMİ/HEALTH CARE MANAGEMENT	
Abdullah SOYSAL, Tuğba BAYNAL Sağlık Kurumlarında Cam Tavan Sendromu: Kayseri Özel Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma <i>Glass Ceiling Syndrome In Health Institutions: A Review In Kayseri Private Health Institutions</i>	225
Mehmet Ali PARLAYAN, Sema DÖKME Özel Hastanelerdeki Hemşire ve Hastaların İletişim Seviyelerinin Değerlendirilmesi: Bir Hastane Örneği <i>Evaluation of Nurse and Patients' Communication Levels in Private Hospitals: An Example of Hospital</i>	265

ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER/INTERNATIONAL RELATIONS	
Osman AĞIR, Meram TAKAR Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı <i>Historical Background of the Russian-Syrian Relations</i>	285
TARİH/HISTORY	
Samet ALIÇ The Politic and Military Role of The Woman in Turkish Society in Reference to Oguznames <i>Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadının Siyasi ve Askeri Roller</i>	307
ARKEOLOJİ/ARCHAEOLOGY	
Fevziye Zehra EKER Kahramanmaraş Müzesi'ndeki İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Kaplar <i>Internal Mould Technique Glass Vessels in Kahramanmaras Museum</i>	325
EDEBİYAT- TÜRK DİLİ/LITERATURE	
Ali GÖÇER Yazma Eğitimi Dersinin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazmaya Karşı Tutumlarına Etkisi <i>The Effect of Writing Training Course on Turkish Student Teachers' Writing Attitudes</i>	343
Seher ATMACA Azerbaycan ve Türkiye'de Köroğlu Destanının Karşılıklı Analizi <i>A Comparative Analysis About Köroğlu Epics in Azerbaijan and Turkey</i>	353
Gülcan ALICI Klasik Türk Şiiri Kaynaklarından Mecmua ve Sa'dedîn El-Mar'aşî'nin Şiir Mecmuası <i>The Magazine From The Resources of Classical Turkish Poetries and Sa'deddin El Mar'aşî's Poetry Magazine</i>	371

Nurhayat PAKSOY Çağının Tanığı Bir Şair/Bir Şiir Cahit Zarifoğlu'nun "Daralan Vakitler" Şiiri Üzerine Bir İnceleme <i>A Poet, a Witness of His Time/ a Poem, a Witness Of Its Agea Study on Cahit Zarifoğlu's Poem "Daralan Vakitler"</i>	419
KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları	435

Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların Televizyon İzlemelerine Yönelik Anne Görüşlerinin İncelenmesi

Yemliha COŞKUN

Yrd.Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü

Hülya ARSLANTAŞ

Öğretmen, hulya__080@hotmail.com

Öz: Bu araştırmanın genel amacı, okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik annelerinin görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2013-2014 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş il merkezinde bulunan anasınıfına devam eden 15 çocuğun anneleri oluşturmaktadır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmış ve veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Annelerin görüşleri incelendiğinde çocuklarının televizyon izleme sürelerine özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Ancak annelerin çocukları ile izlemeleri gereken programlar konusunda hassas davranmadıkları görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Çocuk, televizyon, anne görüşleri, okul öncesi eğitim

Investigation of Mothers' Opinions About Their Pre-School Childrens' Habits on Watching TV

Abstract: The main objective of this study is to determine the opinions of mothers' related to their pre-school childrens' habit of watching tv. The study group of this research includes the mothers of fifteen children who are in primary school at the centre of Kahramanmaraş in 2013-2014 academic year. Being one of the qualitative technique, the interwieving, has been used in this research and the datum has been obtained via semi-structured interwiev forms. Analyzing the opinions of mothers' in general, it is assigned that the mothers pay attention to the duration of watching tv. Despite this, it is seen that the mothers are insensitive to the programmes required to be watched with their children.

Key Word: Children, television, views of mothers, pre-school education

GİRİŞ

Televizyon, günümüzde geniş kitleleri etkisi altına alan, bilindik en yaygın iletişim araçlarından biridir. Kitle iletişim araçlarının gelişme aşamaları ve bireylere ulaşma hızları dikkate alındığında, hiçbirinin televizyonun gücüne erişememiş olduğu görülmektedir. Televizyonu, diğer medya araçlarından farklı kılan özellikleri arasında program türlerinin çeşitliliği, programlarda var olan müzik, ses ve hareketli görüntü gibi unsurlardır. Bunun yanı sıra televizyonun içeriğinin düzenlenmesinde hitap ettiği izleyici kitlesinin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyesinin önemli olması ve izleyici kitlenin cinsiyet dağılımında da çoğunluğun çocuklardan, gençlerden ve kadınlardan oluştuğu tespit edilmiştir (Kocadaş, 2004:8). Televizyon, kitle iletişim araçları içerisinde etkin bir konumda olup bireyleri giderek etkisi altına almakta ve yaşam tarzlarını şekillendirmektedir. Dünyanın birçok yerinde, televizyon her sınıftan insana hitap etmekte, bilgilendirme, eğitme ve eğlendirme adına önemli roller de üstlenmekte olup, yakın zamana kadar evlerin salon ve oturma odalarında yer bulan televizyon, teknolojinin gelişmesi ve farklı seviyelerdeki alım gücüne hitap etmesi ile birçok eve girmiştir. Bunun yanı sıra yemek esnasında, yatarken ve de hareket halinde (mobil televizyon) bile rahatlıkla izlenebilir bir aşamaya getirilmiştir (Kırık, 2013:190). Bu bağlamda Serhatlıoğlu'na (2006:2) göre de günümüzde birçok evde aileler, zamanlarının yanı sıra mobilyalarını da televizyona göre düzenlemektedir. Aynı zamanda televizyon, yetişkinlerin ve çocukların günlük yaşamlarında büyük rol oynamakta olup çocukların çok küçük yaşlardan itibaren tanıştıkları ve boş zamanlarının çoğunu harcadıkları bir araçtır (Arslan, 2010:2).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm dünyada hızla gelişen ve yaygınlaşan televizyon, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan kitle iletişim araçlarından biri haline gelmiştir. Televizyon hem aile yerine kullanılacak bir sosyalleşme kurumu, hem de içerik olarak aileyi odağa alan bir iletişim aracıdır (Ünal ve Durualp, 2012:101). Aynı zamanda televizyon, sağladığı sınırsız olanaklarla, canlı, renkli görüntüler ve seslerle izleyenlere doğrudan veya dolaylı olarak çeşitli bilgi ve mesajlar iletiyor olması ile ayrıca göze ve kulağa hitap etmesi gibi özelliklerinden dolayı diğer iletişim araçlarından daha fazla, eğitim, iletişim ve eğlence alanlarında önem kazanmıştır (Serhatlıoğlu, 2006:2). Özellikle televizyon için bir değerlendirmede sosyologlar tarafından yapılmıştır. Onlara göre, televizyona ayrılan zaman "ölü zaman" dır. Bize göre ise, televizyon bir "boş zaman oburu" dur. Çünkü artık bireyler, boş zamanlarının büyük bir kısmını televizyonun karşısında geçirmektedirler. Örneğin, günümüz toplumlarında akşamları televizyon seyretmek bir gelenek

haline gelmiştir (Kocadaş, 2004:10). Balantekin' e (2009:4) göre televizyon izleme davranışı, televizyonun kontrollü kullanılmadığı durumlarda alışkanlık haline dönüşüp yetişkin ve çocuklar için vazgeçilemez bir eğilim haline gelmekte ve süreç içerisinde televizyona yönelik güçlü bir bağlılığa dönüştüğünde televizyona yönelik tutumu etkilenmektedir.

Çağın değişen koşullarıyla birlikte kadının çalışma hayatında yer almasıyla birlikte çocuklar erken yaşlardan itibaren kitle iletişim araçlarının olumlu ve olumsuz etkileriyle tanışmaktadır. Bu durumda çocuk, aile ortamında kazanacağı çeşitli düşünce ve davranışları, kitle iletişim araçları ile kazanmaya başlamaktadır. Kitle iletişim araçlarından en etkili olan televizyon bu bağlamda çocuğun hayatında kalıcı izler bırakmakta ve çocuklar neredeyse aileleri ve okulda geçirdikleri zamana eşdeğer olan bir süreyi televizyon karşısında geçirmektedir. Bu süre içerisinde çocuğun televizyon izleme süresi ve izlediği programın içeriği belirleyici bir etken olmaktadır (Özden, 2006:1).

Kitle iletişim araçlarından televizyonun popülerliğinin çocuktaki etkisine yönelik, İnanlı (2009:2) günümüzde çocuğun gelişim sürecine etki eden toplumsal değişkenler içinde kitle iletişim araçlarının büyük önem kazandığını, bu araçlar içinde televizyonun, en geniş ve etkin olması nedeniyle ön plana çıkmış olduğunu ve ayrıca televizyonun (TV) insanın hayatının vazgeçilmez bir unsuru haline geldiğini, bu derece etkin hale gelen bir aracın insan hayatını özellikle de okul öncesi dönem çocukları üzerindeki etkilerinin de önemli hale gelmekte olduğunu vurgulamıştır. Anne-baba olmak, bir çocuğa bir şeyler öğreten bir birey, bir eğitimci olmak çok değerli bir armağandır. Ancak, çocukları sessiz tutmak için televizyonun kullanılması aynı zamanda onları çevrelerinden ve insanlardan uzakta tutar. Bugün pek çok evde teknolojinin "temasın" yerini almış durumda olduğu görülmektedir. Ortalama bir evde yaşam alanları, üç televizyon, bir bilgisayar, kablolu ve kablosuz video oyun sistemlerini bulundurarak huzur veren, kişisel sığınaklardansa ileri teknolojiye sahip ofislere benzemiştir. Evin odalarında mobilyalar aile üyelerinin yüz yüze oturup günlük sohbetlerini yapabilecekleri şekilde yerleştirilmemekte ve eve giren her televizyonla birlikte evdeki sohbetlerinde gitgide azalmakta olduğu görülmüştür (Pembecioğlu Öcel, 2007:13). Bu durumda televizyonun aile bireyleri arasındaki iletişimde negatif yönlü bir etkisi olduğu, bireylerin birbirleri ile kaliteli iletişim kurmalarında engelleyici bir unsur olduğu söylenebilir.

Çocukların doğumlarından itibaren evlerinin başköşesinde bir televizyonun olması ve aile bireylerinin evdeki zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirmesi, hayatlarında televizyonu olmazsa olmaz bir konuma getirmelerine ve televizyonu hayatın ayrılmaz bir parçası olarak benimsemelerine sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra, televizyonun renkli ve

hareketli dünyası, televizyon kanallarının yayın akışlarının bir bölümünü çocuklara yönelik programlara ayırması ve yalnızca çocuklar için yayın yapan tematik kanalların olması, çocuklar ile televizyon arasında, küçük yaşlardan itibaren bir ilişki kurulmasına da sebep olmaktadır (Çamlıbel İrkin, 2012:37). Aynı zamanda çocukların televizyon programlarını sadece gözleri ve kulakları ile izlemekle yetinmedikleri, bedensel hareketleri ile oyun sandıkları bu renkliliğe ve hareketliliğe katılırlar. Çocuklar, içinde buldukları gerilimden de kurtulmak amacıyla film bitince, hiç konuşmadan etrafta zıplayıp sıçramaya başlar ve sonuçta bunun yararını da görürler (Güney, 2008:7). Bu durumda çocukların ilk yaşantılarından itibaren televizyon ile tanışmalarında ailelerinin çok büyük payının olduğu ve çocuğun televizyon izlemeye yönelik kazanacağı tutumu, ailelerinin televizyona yönelik tutumlarının belirlediği söylenebilir. Televizyon, yetişkinler tarafından daha çok bir haber alma ve eğlence aracı olarak tercih edilirken, çocuklar için bir eğlence aracı olmasının yanında, içlerindeki merak ve öğrenme duyguları ile yöneldikleri, yaşadığı toplumu ve dünyayı tanımaya, anlamaya olanak sağlayan bir araç olarak tercih edilen bir araçtır. Ayrıca televizyon, yayınlarındaki içerik ile çocukların gerçek yaşamda karşılaşamayacağı birçok rol modeli de sunmaktadır (Çamlıbel İrkin, 2012:1). Bunun yanı sıra sosyal katılımı sağlayarak paylaşma, işbirliği yapma, başkalarının hakkı olduğunu öğrenme ve buna saygı gösterme, iş bölümü yapma ve diğer insanlarla beraber yaşamayı öğrenme gibi değerlerin kazanıldığı oyun etkinliğinin çocuğun hayatında azalmasına ve bu değerlerden yoksunluğa sebep olmaktadır (Balantekin, 2009:15). Bu bağlamda televizyon ile çocuk arasındaki ilişkiyi düzenleyecek olan ailenin televizyon izleme alışkanlığının çocuğun televizyon izleme süresini ve televizyonda tercih ettiği programları etkilediğini ve ebeveynlerinin izlediği programları izleme yönelimi gösterebilecekleri söylenebilir.

Çocukların zararlı içeriklere maruz kalmasında ebeveynlerin televizyon izleme konusunda çocuklarına doğru rol model olamaması, televizyon kullanımı konusunda doğru rehberlik edememesi, birlikte televizyon izlerken programlarla ilgili doğru bilgi verememesi, merak ettikleri konularda onları aydınlatamaması ve onları bu programlarla tek başlarına bırakmaları bu konuda önemli bir etken olarak görülebilir (Samaniego ve Pascual, 2007; Akt. Adak Özdemir ve Ramazan, 2012:160). O halde çocukları televizyonun olumsuz etkilerinden korumak için öncelikle ailelerinin bilinçli birer televizyon izleyicisi olmaları gerektiği söylenebilir.

Ailelerin televizyonu elektronik bir bakıcı olarak görmeleri ve zaman zaman çocuğu oyalamada kullanmaları yaptıkları en büyük hatalardan biridir. Oysa televizyon bir süre sonra çocuğu oyalayan bir araç olmaktan çıkıp çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyen bir araç haline gelmektedir. Bu nedenle

ailelerin bu konuda bilinçli olması gerekmektedir (Kalan, 2010). Çocukları televizyonun olumsuz etkilerinden koruyacak olan en önemli unsur ailelerdir. Ailelerin öncelikle kendilerinin doğru süre zarfında çocuklarının da varlığının farkında olarak onların kendi tercihlerinden etkilenebileceğinin bilinci ile program seçimlerinde bilinçli birer televizyon izleyicisi olması gerektiği söylenilebilir. Bağlı'ya (2003:147) göre anne-babaların uyması gereken ilk ve en önemli adım zaman sınırlaması kuralına çocukları ile birlikte kendilerinin de uymasındır. Ayrıca televizyonu, gününün tamamını geçirecek bir araç olarak değil, sadece günlük yaşamda karşılaşılabilecek çeşitli konularla ilgili bilgi ve izlenimler edinmeyi sağlayacak, gündelik sıkıntılardan bir süreliğine uzaklaşıp dinlenmeyi sağlayacak bir araç olarak görmeleri yerinde olacaktır. Aksi durumda televizyona bağımlılık başlayacaktır ki, bu durum çocuklar açısından benzer bir bağımlılığı doğuracaktır. Zira yapılan araştırmalar çocukların televizyona olan ilgilerinin anne-babalarının televizyona olan ilgileriyle paralellik gösterdiği yönündedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın problemi "Okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izleme alışkanlıklarına ilişkin annelerinin görüşleri nedir?" şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik anne görüşlerini incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Annelerin çocuklarının gün içerisinde televizyon izleme sürelerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Annelerin çocuklarının gün içerisinde televizyon izlemelerinin zararlarına yönelik görüşleri nelerdir?
3. Annelerin çocuklarının gün içerisinde televizyon izlemelerinin faydalarına yönelik görüşleri nelerdir?
4. Çocukların televizyonda izlemeyi tercih ettikleri programlarda annelerin etkisi var mıdır?
5. Annelerin izlemeyi tercih ettikleri televizyon programlarına yönelik görüşleri nelerdir?
6. Annelerin çocukları ile birlikte izlemeyi tercih ettikleri programlara yönelik görüşleri nelerdir?
7. Televizyonun seyredilmediği bir günde anne-çocuk ilişkisine yönelik anne görüşleri nelerdir?
8. Televizyon programlarının çocuklarının davranışlarındaki etkisine yönelik anne görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma olgubilim (fenomenoloji) desenine dayandırılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tamamen yabancı olmayan, aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim deseni uygun bir araştırma zemini oluşturur. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama yöntemi görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:72). Bu bağlamda araştırmada, okul öncesi eğitime devam eden çocukların televizyon izlemelerine yönelik annelerinin görüşlerini değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2008:39) nitel araştırmayı; “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadırlar. Karasar (2010:165)’ a göre ise görüşme (“interview”, mülakat), sözlü iletişim yoluyla veri toplama(soruşturma) tekniğidir.

Örneklem

Örneklem belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örneklemeinden yararlanılmıştır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer ve çoğu zaman araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanma olanağının bulunmadığı durumlarda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:113).

Araştırmanın örneklem, 2013-2014 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş il merkezinde bulunan anasınıfına devam eden 15 çocuğun annelerinden oluşmaktadır. Anneler çalışmaya gönüllülük esası ile dâhil olmuşlardır. Annelerin yedisi ilkokul, dördü ortaokul, biri lise ve üçü lisans-lisansüstü mezunudur. Sahip olunan çocuk sayıları ikisinin bir, altısının iki ve yedisini üç ve üzeridir. Okul öncesi eğitim alan çocuklarının yaşlarına bakıldığında sekizi beş, yedisi altı yaşındadır. Ayrıca annelerin günlük televizyon izleme süresi hiç izlemeyen bir, 1-3 saat aralığında izleyen on üç ve 4-6 saat aralığında izleyen bir anneden oluşmaktadır. Evde bulunan televizyon sayısı ise on dört anne bir adet, bir anne de 2 ve üzeri sayıda televizyona sahip olduklarını belirtmiştir. Örneklem bu kişilerden seçilmesinde kişilerin kolay ulaşılabilir kaynaklar olmalarının etkisi bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Formda, annelerin okul öncesi eğitime devam eden çocuklarının televizyon izlemelerine yönelik görüşlerini ölçmeye yönelik araştırmanın alt amaçları doğrultusunda sekiz soru bulunmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, Kahramanmaraş il merkezinde bulunan anasınıfına devam eden 15 çocuğun anneleri ile görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Görüşmelerin sağlıklı sürmesi için ortamdaki uyarıcıların etkisi en aza indirilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerin her biri yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür. Görüşme soruları sözel olarak sorulmuş ve yanıtlar araştırmacı tarafından not edilmiştir. Görüşme sırasında araştırmaya katılanların isteği doğrultusunda hiçbir görüşmede kayıt cihazı kullanılmamıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında yazılmış ve tüm verilerin çıktısı alınarak kâğıt üzerindeki içerik analizleri yapılmıştır. Verilerden ortaya çıkan kodlarla temalar oluşturulup, bu kod ve temalara ait frekans değerleri belirlenerek hangi kodlar ve temalar üzerinde ne sıklıkta durulduğu belirlenerek araştırmanın bulguları elde edilmiştir. Farklı olduğu düşünülen cümlelere bulgularda yer verilmiştir.

BULGULAR

1. Annelerin Çocuklarının Gün İçerisinde Televizyon İzlemeleri İçin İzin Verdikleri Sürelere İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular

Anneler genel anlamda çocuklarının televizyon izlemelerini kendi lehlerine bir durum olarak görmüşlerdir. Çocuk sayısı 3 ve üzeri olan anneler (4/15) çocuklarının gün içerisinde 2-3 saat televizyon izlemesini yeterli bulurken, bir kısmı da (4/15) 3-5 saat aralığında televizyon izlemesini yeterli bulmaktadır. 1 ya da 2 çocuk sahibi olan annelerin çocuklarının 1/2-1 saat vakit geçirmeleri için (4/15), 1-2 saat ev işlerini yaparken rahat etmek için (2/15) ve fazlasının çocuğu pasifleştirdiğini düşündüğü için (1/15) televizyon izlemesine 1-1,5 saat izin verdiğini belirtmiştir. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Ev işlerini daha rahat yapabilmek için televizyon izlemesine izin veriyorum.”

“Evde sıkıldığı zaman televizyon izletiyorum.”

2. Annelerin Çocuklarının Gün İçerisinde Televizyon İzlemelerinin Zararlarına Yönelik Görüşlerine Ait Bulgular

Annelerin çocuklarının televizyonun izlemelerinin zararlarına yönelik görüşlerinde, ortamla iletişimlerinin kesildiğini (6/15), saldırganlık ve şiddet

davranışlarında artma olduğunu (3/15), şiddet eğilimi göstermelerinin yanında cinsel içerikli sahnelerin dikkatini çektiğini (2/15), izlediği karakterleri taklit ettiğini (1/15) ve bir anne de televizyonun ne faydasının ne de zararının olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Şiddet içerikli sahneleri taklit ediyor.”

“Televizyonun herhangi bir zararı olmadığını düşünüyorum.”

“Ortamdan soyutlanıp, iletişimini kesiyor.”

3. Annelerin Çocuklarının Gün İçerisinde Televizyon İzlemelerinin Faydalarına Yönelik Görüşlerine Ait Bulgular

Annelerin birçoğu (8/15) çocuklarının televizyon izlemelerini eğitici ve öğretici bulurken, bir kısmı dil gelişimi için faydalı olduğu (2/15), yaramazlık yapmadığı (1/15), dışarıda gezmesini önlediği (1/15), ev işlerini rahat yaptığı (1/15) için faydalı bulduğunu dile getirdi. Bunun yanında herhangi bir zararının olmadığını (3/15) belirtenler olmuştur. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Rahat ediyorum; kendime ve ev işlerine vakit harcıyorum.”

“Güzel konuşmayı öğreniyor.”

“Sayıları gibi eğitsel konuları öğreniyor.”

4. Çocukların Televizyonda İzlemeyi Tercih Ettikleri Programlarda Annelerin Etkisine Yönelik Bulgular

Annelerden bazısı (4/15) çocuklarının televizyonda tercih ettikleri programlara yönelik müdahalede bulunmadıklarını belirtirken, diğer anneler (11/15) eğitici ve öğretici bulduğu programları izlemesini tercih ettiğini belirtti. Annelere göre eğitici ve öğretici olan programlar arasında Pepe (7/11), Calliou (4/11), Trt Çocuk (3/11), Ayas (3/11), Canım Kardeşim (2/11), Minika Çocuk (1/11), Luli ve Bebeğim Tv (1/11), Arka Bahçede Bilim (1/11) isimli çizgi filmler bulunmaktadır. Dikkat çeken ise bir annenin çocuğuna dram ve aşk türü olan günlük dizileri (Deniz Yıldızı ve Unutma Beni) izlettiğini belirtmesi idi. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Kardeşi ile kavga ettiği zaman çizgi film açıyorum.”

“Öğretici programları izlemesini tercih ediyorum.”

“İstediği programı izleyebilir.”

5. Annelerin İzlemeyi Tercih Ettikleri Televizyon Programlarına Yönelik Görüşlerine Ait Bulgular

Annelerle yapılan görüşmelerde tercihleri arasında, film izleme (3/15), haber programı izleme (5/15), yerli dizi izleme (3/15) (Deniz Yıldızı (dram, aşk) ,

Unutma Beni(dram, aşk), Karagül (dram, aşk), Küçük Gelin(Drama), Şefkat Tepe(aksiyon, askeri, dram, suç), İki Dünya Arasında (drama)), yemek programı izleme (2/15), belgesel programı (1/15), bilgi yarışması (1/15), gezi programları (1/15) ve hiç program takip etmeme (3/15) görüşleri tespit edilmiştir. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir: *“Deniz Yıldızı, Beni Unutma gibi diziler dikkatimi çekiyor ve merak edip izliyorum.”*

“Özellikle izlediğim bir program yok. Fazla televizyon izlemiyorum.”

6. Annelerin Çocukları İle Birlikte İzlemeyi Tercih Ettikleri Programlara Yönelik Görüşlerine Ait Bulgular

Günde ortalama 1-3 saat televizyon izlediğini belirten annelerden bir kısmı (4/15) çocukları ile ortak izledikleri bir program olmadığını söylerken günde ortalama 3 saatten fazla televizyon izleyen ve 1-3 saat televizyon izleyen anneler, çizgi film (3/15), yerli dizi (5/15) (Zengin Kız Fakir Oğlan (romantik-komedi, macera, dram), Deniz Yıldızı (dram, aşk), Şefkat Tepe(aksiyon, askeri, dram, suç), İki Dünya Arasında (drama), Unutma Beni(dram, aşk), belgesel (1/15), haberler (1/15), animasyon filmi (1/15) ve yarışma programı (2/15) olan yayınları çocukları ile birlikte izlemekte sakınca görmediklerini belirtmişlerdir. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Belgeseller, eğitici ve dışarıdaki dünyayı algılamasını kolaylaştırıyor.”

“Özellikle birlikte izlediğimiz bir program yok.”

“Dizileri birlikte izlemekte sakınca görmüyorum.”

7. Televizyonun Seyredilmediği Bir Günde Anne-Çocuk İlişisine Yönelik Anne Görüşlerine Ait Bulgular

Yapılan görüşmelerde annelerin televizyonsuz bir günü çocukları ile nasıl geçireceklerine yönelik bulgular arasında pek çoğunun (12/15) çocukları ile oyun oynayıp resim yapabileceklerini belirttiği görülmüştür. Ortaokul mezunu birkaç anne (2/15) ev işlerini çocuğuyla yaparak vakit geçirebileceğini, ilkokul mezunu bir anne gün boyu tartışarak vaktin geçeceğini (1/15), yine ilkokul mezunu bir anne sıkıcı bir gün geçireceklerini (1/15) düşünen anneler olmuştur. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Evcilik oynayıp, boyama yapardık.”

“Ev işlerini birlikte yapardık.”

8. Televizyon Programlarının Çocuklarının Davranışlarındaki Etkisine Yönelik Anne Görüşlerine Ait Bulgular

Televizyon programlarının çocuklarının davranışlarındaki etkisine yönelik annelerin belirttikleri görüşlere göre farklı bulgulara ulaşılmıştır. Lisans mezunu

ve ilkokul mezunu annelerin bir kısmı (3/15) şiddet ve saldırganlık davranışlarında artış olduğunu, izlediği karakterleri taklit ettiğini (3/15), reklamlarda gördüklerinin anında kendinde de olmasında ısrarcı davranışlar sergilediğini (2/15), paylaşmayı öğrendiğini (1/15), olumlu sayılan davranışlar edindiğini (1/15), kibar konuşmayı öğrendiğini (1/15), lisans mezunu bir anne asosyalleştirdiğini (1/15) ve bir kısmı da (5/15) televizyonun hiçbir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Ayrıca ilkokul mezunu annelerden bir kısmı (2/15) televizyondaki cinsel içerikli sahnelerin çocuklarının ilgisini çektiğini ifade etmiştir. Annelerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Reklamlarda gördüğü birçok oyuncuğu istiyor.”

“Çocuğumu asosyalleştirdiğini ve iletişimini azalttığını düşünüyorum.”

“Çocuğumun davranışlarını değiştirmedeğini düşünüyorum.”

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucuna genel anlamda bakıldığında televizyonun annelerin ve çocukların günlük yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak annelerin çocuklarının gün içerisinde televizyon izleme süreleri; çocukları için televizyonun zararları ve faydaları; çocukları ile izleyebilecekleri programların nasıl olması gerektiği konularında bilgi eksikliklerinin olduğu görülmektedir.

Araştırma sonucunda annelerin çocuklarının televizyon izlemeleri için izin verdikleri sürele dikkat ettikleri kendilerinin yeterli gördüğü süre zarfından sonra (ortalama 3saat) zararlı olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bu anlamda annelerin bir bilince sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Annelerin televizyonun zararına yönelik görüşlerini değerlendirdiğimizde, ağırlıklı olarak çocuklarının televizyon izlerken ortamları olan ilişkilerini kestikleri ve süreç esnasında çocukların bütün ilgilerini televizyona verdiklerini belirtmişlerdir. Anneler genel olarak çocukların televizyon izledikten sonra saldırganlık ve şiddet eğilimleri gösterdiklerini, bunun yanı sıra bazı anneler televizyondaki cinsel içerikli sahnelerin çocukların daha fazla ilgisini çektiğini belirtmişlerdir. Ancak çocuklar televizyondan, temel olarak model alma yoluyla etkilenmekte olup model alma açısından en yoğun geçen dönemleri özellikle çocukların ergenliğe kadar ki dönemleridir. Bu dönemlerde ki zararlı yayınlar çocuklarda sorunlu bir kişilik gelişimine sebep olabilmektedir (Çarbuğa, 2010). Benzer konuda Çamlıbel İrkin'in (2012:2) yapmış olduğu araştırmasında da televizyonun olumsuz etkilerinin en çok şiddet ve cinsellik unsuru taşıyan yayınlarda ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırmada annelerin çocuklarının televizyonda izledikleri birçok programı eğitici ve öğretici olarak değerlendirmekte oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ünal ve Durualp'in (2012:101) televizyonun okul öncesi çocuklar

üzerindeki etkisine yönelik yapmış oldukları çalışmalarında, okul öncesi dönemdeki çocuklar için sürekli olumsuz bir teknolojik ürün olarak algılanan televizyonun ve televizyon programlarının aslında çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin de olduğu yönündedir. Aynı zamanda Özden'e (2006:11) göre televizyon, birçok konuda sürekli ve tutarlı bilgi vermekte olan bir kaynak ve bireylere yaşamları boyunca gerekli olacak bilgileri, davranış kalıplarını sunarak kişinin sosyalleşmesine katkı sağlayan, aynı zamanda çocuğun içinde yaşadığı kültürün insanlarını ve bazı kültürel deneyimlerini kazanmasını sağlayan bir araçtır.

Annelerin uygun televizyon programı seçimlerinde çocuklarına rehberlik yapmada eksik oldukları ve annelerin çoğunun çocuklarının, izlemeyi tercih ettikleri programlara müdahale etme gereği duymadıkları tespit edilmiştir. Oysa bu durum istenmedik kişilik gelişimlerine, ya da etik sorunlara neden olabilir. Türkkent'inde belirttiği gibi (2012:18) kontrolsüz televizyon izleme alışkanlığı ile bilinçsizce ve rastgele yanlış seçilmiş modeller, çocuklarda kişilik gelişimlerinin sağlıklı temeller üzerinde şekillenmesine sebep olabilmektedir. Televizyon, sadece çocuk programları ile değil, yetişkinlere yönelik programlar, haberler ve reklamlarla da çocukların tutum ve davranışlarını belirleyen bir etkiye sahiptir. Çocuklar, ebeveynin denetimi olmaksızın yetişkinlere uygun hazırlanmış programlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sebeple çocuklar özellikle şiddet ögesi taşıyan mesajlardan etkilenmektedirler (İnanlı, 2009:18).

Çalışmada annelerin çoğunlukla haber programı izlemeyi tercih ettikleri bunun yanı sıra film ve yerli dizi izledikleri tespit edilmiştir. Haber programı tercih etmelerindeki sebepler arasında gerçek hayatı yansıtıyor olması, gösterilenlerin gerçek olduğuna inanmaları ve güncel bilgiler verdiğini düşünmeleridir. Annelerin dizileri dikkat çekici buldukları için ve kendilerinde uyandırdığı merak duygusu nedeniyle tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmaya katılan annelerin çocukları ile birlikte izlemeyi tercih ettikleri programların çocuklarına uygun olup olmadığı konusunda farkındalıklarının olmadığı tespit edilmiştir. Bu annelerin çocukları ile birlikte izlemeyi tercih ettikleri programlar arasında yer alan pembe dizi olarak nitelendirilen programların aşk, entrika gibi çocuğun anlayamayacağı soyut öğeleri barındırmasının yanı sıra çocukların izleyemeyeceği yaş sınırının da üstünde olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda annelerin silah ve öldürme sahnelerinin bulunduğu dizileri çocukları ile izlemede sakınca görmemeleri annelerin program seçiminde bilinçsiz olduklarını göstermektedir. Oysaki Ünal ve Durualp'e (2012:101) göre televizyonun olumsuz ya da olumlu etkilerinin çocuğun yaşına, televizyon izleme süresine, izlediği programın içeriğine ve özellikle ebeveynlerinin bu konudaki tutumuna bağlı olarak değiştiği yönündedir.

Çalışmada annelerin televizyonsuz bir gün içerisinde çocukları ile yapabilecekleri etkinlikler arasında ağırlıklı olarak resim yapma ve oyun oynama etkinliklerini dile getirdikleri tespit edilmiştir. Bu bulguya dayanarak annelerin bu etkinlikleri televizyonun varlığında yapmaya ihtiyaç duymadıklarını söylenebilir. Oysaki çocukları ile daha verimli vakit geçirebilecekleri, etkinlikler yapabilecekleri bir planlarının olması çocuğu hem televizyonun olumsuz etkilerinden koruyacaktır; hem de anne ile çocuk arasındaki yakınlığı arttırarak kaliteli ve verimli zaman geçirmelerini sağlayacaktır. Bu durum çocuğun özgüveninde, düşünme yetisinde, bilişsel gelişiminde de olumlu etki bırakacaktır. Aksi durumda anne-çocuk ilişkisi, iletişimi giderek azalacak ve aynı zamanda çocuk zamanını verimsiz kullanmış olacaktır.

Anneler, televizyonun çocukların davranışları üzerindeki olumsuz etkileri olarak, onlarda şiddet ve saldırganlık eğilimini arttırdığını belirtmişlerdir. Luther ve Legg'in de çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki etkisini konu alan araştırmalarında (2010; Akt. Adak Özdemir ve Ramazan, 2012:159) belirttikleri gibi televizyonda yer alan birçok çizgi film hem sosyal hem de fiziksel saldırganlık örnekleri içermektedir. Bunlar arasında çizgi filmlerde çocukları eğlendirmek amacıyla ateş etme, bombalama, kesici alet kullanma gibi sahneler örnek verilebilir ve çocuklar bu gibi sahneleri taklit edebilirler. Benzer şekilde televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerini inceleyen başka araştırmalarda da çoğu televizyon programlarının etkilerinin olumsuz olduğu yönündedir ve televizyon başından ayrılmayan çocuklarda;

- Dinleme yeteneğinden, olayları kavramaya kadar olan sosyalleşme faaliyetlerinde gerileme ve zekâ seviyesinde düşüş,
- Günde elli dakikadan fazla ekrana bağlı kalanlarda, göz yorgunluğu, uykusuzluk ve aynı zamanda dikkatlerini uzun bir süre bir noktaya toplayamamadan dolayı günlük yaşama uyum sağlamada güçlük çekme,
- Televizyonun kısa anlatı, hızlı aksiyon, hızlı planlar vb. anlatı tekniklerinden dolayı, insan beynini kısa metrajlı alımlara alıştırma ve aynı zamanda düşünce sürekliliğini engelleme,
- Televizyonda milyonlarca reklam izleyen çocuğun beklentilerinin, tavırlarının, oyunlarının ve aile ilişkilerinin değişerek doyumsuz ve aşırı tüketen birer birey haline geldikleri tespitler arasındadır (Akdemir Köse, 2012:5).

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Annelerin televizyon programlarının uygunluğu açısından yeterli bilince sahip olmaları bakımından öğrenci velisi annelere okullarda

medya okuryazarlığı seminerleri düzenlenebilir ve bu konuda televizyon yayınları yapılabilir.

- Araştırmada çocukların televizyon programlarındaki sahnelerden etkilendiği belirlenmiştir. Çocukların televizyona yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmak için televizyona ait kelimelerle çocukların metafor oluşturmalarına olanak sağlayan bir çalışma yapılabilir.
- Anne ve çocuğun birlikte kaliteli zaman geçirmeleri için televizyona odaklı etkinlikler dışında da etkinlikler yapabilecekleri ve bu etkinliklerin neler olabileceği yönünde okullarda annelere yönelik veli katılım etkinlikleri yaptırılabilir.
- Bu çalışmada çocukların babalarının da tercih ettiği programları izlemeye maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışma anne ve babalarla yapılarak çocuklarının televizyon izlemelerine yönelik görüşleri arasındaki ilişki araştırılabilir.
- Araştırma sosyoekonomik düzey değişkenini ele almamıştır. Bu çalışma sosyoekonomik düzeyi düşük ve yüksek çevrelerden gelen çocuklar için de yapılabilir.
- Bu çalışma okul öncesi eğitim almayan öğrencilerin anneleri ile de yapılabilir.
- Çalışmaya öğretmenlerin görüşleri de dâhil edilerek yeni bir boyut ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Adak Özdemir, A. ve Ramazan, O.(2012). Çizgi filmlerin çocukların davranışları üzerindeki etkisinin anne görüşlerine göre incelenmesi. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl: 2012, Sayı: 35, Sayfa: 157-173.
- Akdemir Köse, A. (2012). İlköğretim öğrencilerinin izledikleri televizyon programlarının şiddete başvurma eğilimleri ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Arslan, Ş. (2010). Televizyon reklamlarının okul öncesi dönem çocuklarının tüketici davranışlarına etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bağlı, T. (2003). Televizyona karşı ana-baba aracılığı: kısıtlayıcı aracılığın biçimleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 13(1):129-149.
- Balantekin, Y. (2009). 10-14 Yaş arası çocuklarda televizyon bağımlılığı üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Çamlıbel İrkin, A.(2012). Çocukların gelişim süreci ve televizyonun etkileri. Uzmanlık tezi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara.
- Çarbuğa,Y. (2010). Televizyon yayınlarının çocuklara etkisi ve medya denetimi kapsamında simge - sembol uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güney, K. (2008). İlköğretim birinci kademe 3. Sınıf öğrencilerinin televizyon izleme sürelerinin hayat bilgisi dersindeki başarılarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Kalan, Ö. (2010). Medya okuryazarlığı ve okul öncesi çocuk: ebeveynlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine bir araştırma. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi,1(39):59-73.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım, 21. Baskı, Ankara.
- Kırık, M.A. (2013). Televizyonun gelişim çağı çocukları üzerindeki olumsuz etkileri ve ebeveynlerin kontrol sorunu. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, *Cilt:2*, Sayı:4.
- Kocadaş, B. (2004). Kültür ve medya. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1: 1, 1-8.<http://www.insanbilimleri.com>(08.06.2014).
- İnanlı, M.S.(2009). Televizyondaki çocuk programlarının beş-altı yaş çocukları için sözel şiddet ve antisosyal sözcükler içerme durumunun incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özden, E.Z. (2006). Farklı Anne-Baba Tutumlarının Çocukların Televizyon Programlarında Rol Alması Üzerine Etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Pembecioğlu Öcel, N. (2007). Anne-baba sevgisi ekran tutsağı çocuklar yetiştirmeyi engeller. Çoluk Çocuk Dergisi, Sayı: 72, Sayfa:12,13,14.
- Serhatlıoğlu, B. (2006). Televizyon programlarının okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının zihin ve dil gelişimini etkileme biçimlerine yönelik öğretmen ve veli görüşlerinin belirlenmesi (Elazığ ili örneği). Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Şirin, M.R. (1998). Televizyon çocuk ve aile. İstanbul: İz Yayınları.
- Türkkent, E. (2012). Okul öncesi dönem çocuklarının televizyondan etkilenmeleri konusunda anne ve öğretmen görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

- Ünal, N. ve Durualp, E. (2012). Televizyonun okul öncesi çocuklar üzerindeki etkisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(2):093-104.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul.

Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeylerinin Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemiyle Değerlendirilmesi: Erzincan'da Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Bir Uygulama*

Turgut KARABULUT

Araştırma Görevlisi, Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Ali ERBAŞI

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
aerbasi@selcuk.edu.tr

Öz: Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin iş tatmin düzeylerini bulanık evrenini, Erzincan ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 105 okul ve 1230 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, bu okullar arasından tesadüfi olarak seçilen 31 okul ve bu okullardaki 330 öğretmenden oluşmaktadır. Örneklem tespiti yapılırken, okul türüne (ilkokul, ortaokul, lise) ilişkin tabakalama yapılmıştır. Veri setini oluşturmak amacıyla öğretmenlere Spector (1985)'un iş tatmin anketi uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21.0 programında analiz edilmiş ve okul türüne göre öğretmenlerin iş tatmin düzeyleri incelenmiştir. İş tatminini etkileyen örgütsel faktörlerin tatmini etkileme bakımından farklı ağırlıklara sahip olacağı varsayımıyla bu faktörlere çok kriterli karar verme yöntemlerinden BAHP uygulanmıştır. BAHP entegrasyonu yapılırken Chang'in (1996) önerdiği BAHP yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda BAHP entegrasyonundan önce elde edilen tatmin düzeylerinin ve faktör sıralamalarının farklılaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bulanık analitik hiyerarşi proses (BAHP), çok kriterli karar verme, iş tatmini, öğretmen.

Evaluation of Teachers' Job Satisfaction Levels Using Fuzzy Analytic Hierarchy Process Method: An Application in Schools for Ministry of National Education in Erzincan

Abstract: The purpose of this research, it is determined that employees' job satisfaction levels using fuzzy analytic hierarchy process (FAHP). There search population is 105 schools and 1230 teachers working in schools for Ministry of National Education in Erzincan. The sample of the study is 31 schools and 330

---

* Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen "Çalışanların İş Tatmin Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemiyle Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünün özetidir.

teachers in theseschoolsselectedrandomly.Whenthe sampleisdetermined, it is made for stratified sampling by the type of school (elementary, middle, high school). Spector's (1985) job satisfaction survey was applied in order to create the data set. The data obtained were analyzed using SPSS 21.0 software and it is examined that the levels of job satisfaction of teachers by school type. FAHP, is one of multi-criteria decision making techniques, was applied to these factors with the assumption that organizational factors that affect the job satisfaction have different weight. When FAHP was integrated, FAHP approach proposed by Chang (1996) was used. As a result of research, it is seen that satisfaction levels and ranking of factors before FAHP integration were different.

Keywords: Fuzzy analytic hierarchy process (FAHP), multi-criteria decision making, job satisfaction, teacher.

GİRİŞ

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışanların performanslarının, o işten tatmin oldukları düzeyde artacağı vurgusunun hakim olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışanların performanslarının artırılabilmesi için onların iş tatmin düzeyini arttırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi gerekir. Bunun için ilk yapılması gereken ise, çalışanların iş tatmini etkileyen unsurların tespit edilmesi olmalıdır.

Ülkemizde eğitim sektörünün sıkıntıları gerek Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) gerekse üniversiteler tarafından yapılan çalıştaylarla tartışılmaktadır. Sürekli değişen eğitim sistemleri bunun bir göstergesidir. Bu değişimler öğrencileri etkilediği kadar öğretmenleri de etkilemektedir. Bu etki, eğitim sisteminden kaynaklandığı gibi, diğer çeşitli nedenlerden de kaynaklanabilir.

Bu çalışmada, Erzurum ilinde MEB'e bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin okul türlerine göre iş tatmin düzeyleri Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses (BAHP) yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada BAHP yaklaşımlarından Chang'ın (1996) önerdiği yöntem kullanılmıştır. Veri setini oluşturmak amacıyla Erzurum ilinde MEB'e bağlı okullarda çalışan öğretmenlere Spector (1985)'un iş tatmin anketi uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21.0 programında analiz edilmiş ve okul türüne göre iş tatmin düzeyleri incelenmiştir. İş tatminini etkileyen ana unsurların tatmini etkileme bakımından farklı ağırlıklara sahip olacağı varsayımıyla bu unsurlara çok kriterli karar verme yöntemlerinden BAHP uygulanmış ve BAHP entegrasyonu öncesi ve sonrası değerler okul türlerine göre değerlendirilmiştir.

Çalışmada öncelikle araştırma konusunu ilgilendiren kavramsal çerçeve sunulmuştur. Daha sonra araştırmanın materyal ve yöntemi açıklanmış ve son olarak da araştırmaya ilişkin bulgular ortaya konularak değerlendirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses

BAHP, Analitik Hiyerarşi Proses yönteminin eksikliklerini ortadan kaldırmak için ortaya konulan çok kriterli karar verme tekniklerinden birisidir. BAHP'in uygulama adımları, kullanılan yaklaşıma göre değişkenlik göstermektedir. Literatürde kabul edilen çeşitli BAHP yaklaşımları bulunmaktadır: VanLaarhoven ve Peydrycz (1983), Buckley (1985), Boender ve ark. (1989), Cheng (1996). Literatürde yer alan bu yöntemler yoğun ve sıkıcı aritmetik işlemler yaparak oluşan sonuçlar için bulanık değerlerle ilgilenmektedir, ancak mutlak bir sonuca ulaşmak için daha fazla netleşme ve sadeleşme işlemine ihtiyaç duyulmaktadır. Chang'in (1996) yaklaşımında ise, bulanık sayıların kesişimi yöntemiyle hesaplamalar yapıldığı için daha fazla netleşme, daha fazla durulasma ve hesaplama yoğunluğu gibi sorunlar ortadan kalkmaktadır. Bu çalışmada Chang (1996)'in metodu kullanıldığı için, burada bu metoda ilişkin uygulama aşamaları açıklanmıştır.

Chang (1996)'in BAHP algoritması, literatürde Genişletilmiş Analiz Yöntemi olarak kabul görür. Buna göre;

$x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ bir nesne kümesi ve $U = (u_1, u_2, \dots, u_n)$ de bir hedef kümesi olsun. Chang'in genişletilmiş analiz yöntemine göre, her bir nesne ele alınarak her hedef için g_i değerleri sırasıyla oluşturulur. Böylece her bir nesne için m genişletilmiş analiz değeri,

$$M_{g_i}^1, M_{g_i}^2, \dots, M_{g_i}^m, i = 1, 2, \dots, n$$

(1)

olarak gösterilir. Burada tüm $M_{g_i}^j = (1, 2, \dots, m)$ değerleri, üçgensel bulanık sayılardır.

1. Adım: i . nesne için genişletilmiş analiz değeri $M_{g_i}^1, M_{g_i}^2, \dots, M_{g_i}^m, i = 1, 2, \dots, n$ ise i . nesneye göre bulanık yapay büyüklük,

$$S_i = \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \otimes \left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \right]^{-1} \quad (2)$$

biçimindedir.

$\sum_{j=1}^m M_{g_i}^j$, değerini elde etmek için, m değerleri üzerinde bulanık toplama

işlemi yapılarak bir matris elde edilir. Bu matrisin elemanları,

$$\sum_{j=1}^m M_{g_i}^j = \left(\sum_{j=1}^m l_j, \sum_{j=1}^m m_j, \sum_{j=1}^m u_j \right) \quad (3)$$

eşitliğinden hesaplanır. $[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j]^{-1}$ ifadesini elde etmek için $M_{jg_j} = 1, 2, \dots, m$ değerleri üzerinde bulanık toplama işlemi yapılarak,

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j = \left(\sum_{i=1}^n l_i, \sum_{i=1}^n m_i, \sum_{i=1}^n u_i \right) \quad (4)$$

elde edilir. Eşitlik (4)'ün tersi alındığında,

$$\left[\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m M_{g_i}^j \right]^{-1} = \left(\frac{1}{\sum_{i=1}^n u_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n m_i}, \frac{1}{\sum_{i=1}^n l_i} \right) \quad (5)$$

elde edilir.

2. Adım: $M_2 = (l_2, m_2, u_2) \geq M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ ifadesinin olasılık derecesi;

$$V(M_2 \geq M_1) =$$

$$\sup[\min(\mu_{m_1}(x), \mu_{m_2}(y))] \quad (6)$$

veya başka bir gösterişle,

$$V(M_2 \geq M_1) = hgt(M_1 \cap M_2) = \mu_{m_2}(d)$$

$$= \begin{cases} 1, & \text{eğer } m_2 \geq m_1, \\ 0, & \text{eğer } l_1 \geq u_2, \\ \frac{l_1 - u_2}{(m_2 - u_2) - (m_1 - u_1)}, & d. d. \end{cases} \quad (7)$$

olarak tanımlanır.

M_1 ve M_2 yi karşılaştırmak için $V(M_1 \geq M_2)$ ve $V(M_2 \geq M_1)$ değerlerinin her ikisi de kullanılmaktadır.

3. Adım: Konveks bir bulanık sayının olasılık derecesinin k konveks bulanık sayıdan M_i ($i = 1, 2, \dots, k$) daha büyük olması,

$$V(M \geq M_1, M_2, \dots, M_k) = V[(M \geq M_1)ve(M \geq M_2)ve \dots ve(M \geq M_k)]$$

$$= \min V(M \geq M_i), i = 1, 2, \dots, k \quad (8)$$

biçiminde tanımlanır. Burada $k = 1, 2, \dots, n; k \neq i$ için,

$$d'(A_i)$$

$$= \min V(S_i$$

$$\geq S_k) \quad (9)$$

olduğu düşünülürse ağırlık vektörü,

$$W'$$

$$= (d'(A_1), d'(A_2), \dots, d'(A_n))^T \quad (10)$$

olarak elde edilir. Burada $A_i (i = 1, 2, \dots, n)$ n elemandan oluşur.

4. Adım: Normalize edilmiş ağırlık vektörleri;

$$W$$

$$= (d(A_1), d(A_2), \dots, d(A_n))^T \quad (11)$$

olarak bulunur. Burada, W ağırlık vektörü bulanık bir sayı değildir (Öztürk vd., 2008: 785-824).

BAHP algoritmasında kullanılan ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasındaki ölçek Tablo 1'de verilmiştir (Pehlivan vd.,2013: 122-126).

Tablo 1. BAHP'da Kullanılan Dilsel Değerler ve Bulanık Sayı Karşılığı

Dilsel İfadeler	Bulanık Sayılar	
	Bulanık Ölçek	Karşılık Ölçek
Eşit derecede önemli	(1, 1, 1)	(1/1, 1/1, 1/1)
Orta derecede önemli	(1, 3, 5)	(1/5, 1/3, 1/1)
Kuvvetli derecede önemli	(3, 5, 7)	(1/7, 1/5, 1/3)
Çok kuvvetli derecede önemli	(5, 7, 9)	(1/9, 1/7, 1/5)
Mutlak derecede önemli	(7, 7, 9)	(1/9, 1/9, 1/7)
Ara değerler	(1, 2, 3)	(1/3, 1/2, 1/1)
	(3, 4, 5)	(1/5, 1/4, 1/3)
	(5, 6, 7)	(1/7, 1/6, 1/5)
	(7, 8, 9)	(1/9, 1/8, 1/7)

İş Tatmini

İş tatmini ile ilgili literatürde oldukça çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin Locke (1983)'a göre iş tatmini; bir bireyin iş ya da işle ilgili yaşantısı sonucunda, memnun olduğu veya yaşadığı mutluluk duygusudur (Akt: Wagner ve Hollenbeck, 1992: 244).Vroom (1964)'a göre iş tatmini; çalışanların algı,

duygu ve davranışlarına ilişkin tutumlarının bir parçasıdır (Akt: Şimşek, 1995: 91).

Literatürde iş tatminini etkileyen faktörler farklı şekillerde ele alınmıştır. Örneğin; Yaman (2009) iş tatminini, bireysel faktörler ve örgütsel faktörler; Yerlisu ve Çelenk (2003) bireysel, örgütsel/çevresel faktörler olarak iki boyutta ele almıştır. Çakar ve Yıldız (2009) çalışmalarında işin özelliklerinden tatmin, yöneticiden tatmin ve ödül-ücret sisteminden tatmin olarak üç faktörde iş tatminini incelemişlerdir. Toker (2007) çalışmasında iş tatminini etkileyen faktör olarak sadece demografik bilgileri ele almıştır. Çalışmamızda bu sınıflandırmalardan literatürde en sık kullanılan bireysel faktörler ve örgütsel faktörler şeklindeki sınıflandırma kullanılmıştır.

İş Tatminini Etkileyen Bireysel Faktörler

İş tatmini, kişinin işinden beklediklerini bulması sonucu ortaya çıkan olumlu tutumdur. Çalışanların işinden bekledikleri öncelikli olarak kendi kişilikleri ile ilgilidir (Budak, 1999: 61). Çalışanların iş tatminini etkileyen bireysel faktörleri; cinsiyet, yaş, kıdem, eğitim seviyesi ve diğerleri olarak sıralayabiliriz. Araştırmamıza, iş tatminini etkileyen örgütsel faktörler konu olduğu için, bireysel faktörler kısaca açıklanmıştır.

Cinsiyet: Cinsiyet ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi birçok araştırmacı incelemiştir. Bu araştırmalar genellikle kadın ve erkeklerin iş tatminleri bakımından birbirinden farksız olduğu yönündedir (Ünsal, 1994). Scott ve arkadaşları (2005), yaptıkları çalışmada cinsiyet faktörünü iş tatminini en fazla etkileyen faktör olarak tespit etmişlerdir. Ancak bazı araştırmalarda ise, iş tatmininin cinsiyete göre farklılaştığı rapor edilmektedir. Örneğin, Can ve Soyer (2008) çalışmalarında beden eğitimi öğretmenlerinin sosyo-ekonomik beklentileri ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmada cinsiyet ile iş tatmini arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş olup, kadınların iş tatmin düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Yaş: Literatürde yaş değişkeni ile iş tatmini ilişkisini inceleyen araştırmalar, farklı sonuçlar ortaya koymaktadırlar. Kimi araştırmalarda yaş arttıkça iş tatmininin arttığı, kimi araştırmalarda ise, azaldığı sonucu vurgulanmaktadır. Bu araştırmalara örnek olarak, Clifford (1995) çalışanların iş tatminlerinin yaş ilerledikçe düştüğünü ortaya koymuştur. Macias ve Liorente (2005) çalışmalarında çeşitli ülkelerde çalışanların farklı indekslere göre iş tatminini araştırmışlar ve araştırma sonuçlarında iş tatmininin yaşın ilerlemesiyle arttığını ifade etmişlerdir.

Kıdem: Oshagbemi (2007), iş tatmin düzeyi yüksek olan çalışanların emekli olduktan sonra da çalışmaya devam ettiğini, iş tatmin düzeyi düşük olan çalışanların ise, emekliliğinin bir an önce gelmesini istediklerini ve emekli olduktan sonra da çalışmadıklarını tespit etmiştir. Dağdeviren ve arkadaşları

(2010)'nın Trakya Üniversitesi'nde çalışan tüm akademik personelin sosyo-demografik özellikleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, iş tatmini ile kıdem arasında doğrusal bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Eğitim Seviyesi: Scott ve arkadaşları (2005) eğitim seviyesi ile iş tatmini arasında bir ilişki bulamamış, sadece eğitim seviyesi ile ücret arasında düşük bir ilişki bulmuşlardır. Doğan (2009) ise, eğitim seviyesi ile iş tatmini arasındaki yüksek ilişkiye vurgu yapmaktadır. Literatürde detaylı incelendiğinde, eğitim seviyesi ile iş tatmini arasındaki ilişki için henüz net bir karar alınmadığı görülmektedir.

Diğer: Literatürde bu faktörler dışında meslek, kişilik, medeni durum, çocuk sahibi olma, bilgi, beceri ve yetenek gibi bireysel faktörlerin de iş tatminini etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur. Bunlara örnek olarak Scott ve arkadaşları (2005), mesleklerin iş tatminini etkilediğini, aynı firmada farklı iş gruplarına göre de iş tatmininin farklılaştığını tespit etmişlerdir. Liorente ve Macias'a göre (2005), insani ilişkileri zayıf, fazla sınırlı belirtiler gösteren ve kişisel konumundan hoşnut olmayan kişiler, genelde iş tatminleri düşük kişilerdir. Karaman ve Altunoğlu (2007) karşılıklı insani ilişkilerde yaşanan sıkıntıların iş tatminini etkilediğini vurgulamaktadırlar.

Yukarıda kısaca açıklanan bireysel faktörler, çalışanların iş tatminini önemli ölçüde etkilemekle birlikte, iş tatminini etkileyen örgütsel faktörlerle birleştiğinde çalışanlar üzerindeki etkileri daha da artmaktadır.

İş Tatminini Etkileyen Örgütsel Faktörler

Çalışanların iş tatminini etkileyen örgütsel faktörler ücret, ilerleme ve terfi, iletişim, işin doğası, operasyon prosedürleri, çalışma arkadaşları, yönetim, ekstra primler, muhtelif ödüller olarak sıralanabilir (Spector, 1985: 693-713).

Ücret: Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, ücretin iş tatminini etkileyen örgütsel faktörler içerisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ücret, çalışanların yaşam standartını ve düzeyini doğrudan belirlemektedir. Ücretlerin ekonomik boyutunun yanında toplumsal bazı etkileri de bilinmektedir. Ramazanoğlu ve arkadaşlarına göre (2003) güvenlik duygusu, sosyal statü, saygınlık kazanma, toplumsal kabul görme gibi temel ihtiyaçlar ile ücret arasında çok yakın bir ilişki vardır. Buna göre, çalışanların ücrete ilişkin tutumları birbirinden farklı iki nedene dayanır. Bunlardan ilki kazanç sağlama, ikincisi ise, yapılan işin karşılığını almanın ödülü olarak iş tatmini sağlama isteğidir. Diğer yandan ücret, çalışanlar için örgütün üretimine yaptığı katkının hak edilmiş ödülü ve karşılığıdır (İnayet, 2000: 55). Çalışanlara ödenen ücretler arasında dengenin kurulması ve bu durumun çalışanlar tarafından doğru bir şekilde algılanmasının iş tatminini artırdığına yönelik görüş baskındır (Örencik, 2007: 43). Scott ve arkadaşları (2005), çalışmalarında ücretin iş tatminini

etkilediği sonucuna yer vermişlerdir. Karaman ve Altunoğlu (2007) çalışmalarında Türkiye'deki öğretim elemanlarının iş tatmin düzeylerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmada öğretim elemanlarının iş tatmin düzeylerinin ücret faktöründen etkilendiğini tespit etmişlerdir.

İlerleme ve Terfi: Terfi, çalışanların iş tatminini etkileyen önemli faktörlerden birisidir. İşe yeni başlayan bir kişi, önünde ilerleme ve terfi imkanlarının bulunmadığı duygusuna kapılırsa, her türlü çabanın gereksiz olduğuna inanarak işe karşı olumsuz bir yaklaşımda bulunabilir (Budak, 1999: 63). Ayrıca örgütteki ilerleme ve terfi uygulamalarında birtakım adaletsizliklere yer veriliyorsa, tatminsizlik ve şikayetlerin artması mümkündür (Eren, 2000: 232). Pınar ve arkadaşlarına göre (2008), terfi olanakları çalışanların ücretlerinde iyileşmeye yol açacağından iş tatminini dolaylı olarak etkilemektedir. Taşdan ve Tiryaki (2008) özel ve devlet ilköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada, iş tatmin düzeyinin gelişme ve yükselme olanakları, iş ve niteliği, ücretler, çalışma şartları, birlikte çalışılan kimseler ve örgütsel yaşam faktörlerine göre farklılaştığını tespit etmişlerdir.

İletişim: Örgüt büyüdükçe çalışma ortamına uyumun olumsuz yönde etkilenmesinin nedenlerinden birisi iletişimin güçleşmesidir. İletişim güçlükleri yanlış anlamalara, düzensizliğe, yönetici isteklerinin yanlış değerlendirilmesine yol açarak, örgütte tatminsizlik ya da hoşnutsuzluk oluşturabilir. Çeşitli araştırmalar iletişim sorunlarının çalışma ortamına uyum ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Williams, 1994: 115). Örgütte iletişim yapısının, çalışana yaptıkları işler hakkında bilgi verecek şekilde düzenlenmesi sonucunda çalışanların işlerinden daha çok tatmin oldukları görülmektedir. Genel olarak iletişimin kısıtlanmadığı, bireylerin etkili bir biçimde katılımına olanak veren iletişim yapılarının en tatmin edici unsurlar olduğu söylenebilir (Örencik, 2007: 45). Özgan ve Bozbayındır (2011), yöneticiler ile çalışanlar arasındaki iletişimeşit ve adil olmadığı durumlarda iş tatminsizliğinin doğduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İşin Doğası: İşin yapılış koşullarıyla ilgili olarak, çalışanların sahip olmaları gereken çevresel olanaklar ve kişisel yetenekler incelenmelidir. Bunlar, insanların iş ile ilgili olarak sahip olmaları gereken bedensel, zihinsel ve moral durumları ve yeteneklerini büyük ölçüde etkilemektedir. Çalışanlar ısı, nem, havalandırma, sessizlik ve rahatlık gibi uygun çalışma şartlarını taşıyan işi ve iş yerini tercih etmekte ve bunlara yüksek değer vermektedirler (Budak, 1999: 93). Öz (2006) çalışmasında bu faktörün, turizm sektöründe iş tatminini etkileyen örgütsel faktörler arasında en yüksek ortalamaya sahip faktör olduğunu tespit etmiştir.

Operasyon Prosedürler: Tekdüze işler yanında çok fazla çeşitliliği olan işler de, çalışan üzerinde aşırı uyarılma etkisi yaparak psikolojik yüklemeye neden

olabilmekte ve tükenmeye yol açabilmektedir. Bu nedenle ancak orta düzeyde çeşitliliği olan işler iş tatmini sağlamaktadır. Aynı zamanda çalışanlar bütünü tamamlamaya yönelik, en azından yaptıkları çabanın bütüne katkısını kolayca görebilecekleri nitelikte iş yaptıklarında başarıma duygusunu tadarak işlerinden hoşnut olacaklardır (Baysal, 1987: 191). Göktaş (2007), öğretmenlerle ilgili yapmış olduğu çalışmada, çalışma koşulu ve iş niteliği faktörlerinin iş tatminini etkilediğini tespit etmiştir.

Çalışma Arkadaşları: İşbirliğinin diğer işlere oranla daha önemli olduğu ve ekip çalışması gerektiren işlerde, çalışanın çalışma grubu ile ilişkilerinin iyi olması ve grup birliği duygusunun yüksek olması halinde iş tatmini de yükselmektedir (Baysal ve Paksoy, 1998: 28). Bayram ve arkadaşları (2007), iş arkadaşları arasındaki anlaşmazlıkların artması durumunda iş tatmininde mutlak bir azalmanın meydana geldiğini vurgulamaktadırlar.

Yönetim: Yöneticilerin teknik bilgisi, insan ilişkilerindeki yetenekleri, görevleri koordine etme özellikleri, yönetim biçimleri ve çalışanlarla oluşturdukları ikili ilişkiler, çalışanların iş tatminini etkilemektedir (Bingöl, 1998: 202). Yöneticinin çalışanlarına karşı içten ilgi göstermesi, onların çeşitli sorunlarıyla ilgilenmesi, işyerindeki arkadaşlık ve dostluk havasını sağlaması çalışanlarda olumlu tutumların ortaya çıkmasını sağlayabilecektir (Baykal, 1978: 318). Örgüt yönetimi, çalışanların kendi işlerinde söz sahibi olma isteğini dikkate almalı ve bundan yararlanma yoluna gitmelidirler. Bu isteğin gerçekleştirilmesi, çalışanın kendi benliğinin tatmini için önemli imkanlar sağlayarak, onun örgütle kaynaşmasını ve teşvik edilmesini sağlar. Çünkü bireyin ruhunda sorunları belirleme ve onlara başarılı çözümler bulma konusunda bir arzu vardır. Bu arzunun giderilmesi de bireye küçümsenmeyecek bir tatmin sağlayacaktır (Eren, 2000: 335). Özgan ve Bozbayındır (2011), öğretmenlerde yönetim biçimi açısından beklentilerin daha çok adaletli davranma konusundaki problemlerin çözümüne yönelik olduğunu vurgulamışlardır. Kişilerin kayırıldığını gördüklerinde, yöneticilere güvensizlik duyma, performansta düşme ve okula bağlılıkta azalma yaşadıklarını ve böylece iş tatminini en fazla etkileyen faktörün yönetim biçimi olduğunu tespit etmişlerdir. Kaya (2007) çalışmasında otel işletmelerindeki çalışanların iş tatmin düzeylerini etkileyen faktörlerin tespitini yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre çalışanların iş tatminini etkileyen en önemli faktör yönetim olarak tespit edilmiştir.

Ekstra Primler: Ekstra primler, çalışanların, düzenli olarak aldıkları ücretlerin yanı sıra gösterdikleri performans ve başarının ödülüdür. Çalışanlara bu ödüllerin verilmesi, onları işlerine daha iyi motive edip iş tatmin düzeylerini arttıracaktır. Burada yöneticilere düşen en büyük görev ise, bu primlerin adaletli şekilde dağıtılmasıdır. Öz (2006) çalışmasında bu faktörün en düşük ikinci ortalamaya sahip iş tatmin faktörü olduğunu tespit etmiştir.

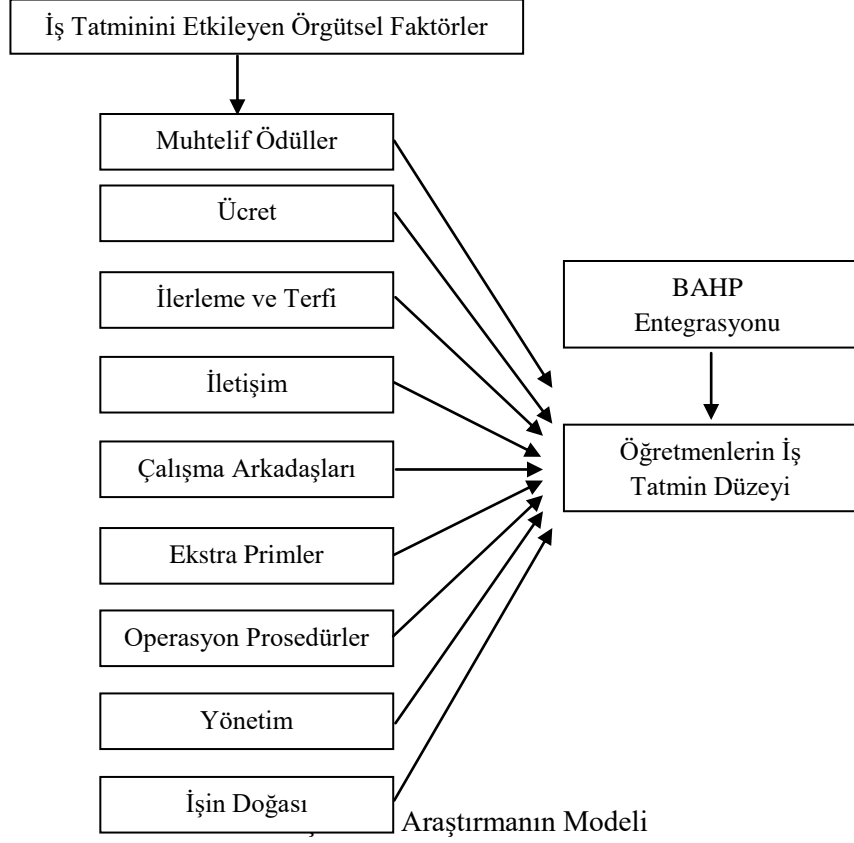
Muhtelif Ödüller: İşletmelerde muhtelif ödüllerin var olması ve çalışanların bundan haberdar edilmesi iş tatminini artıracaktır. Öz (2006) çalışmasında muhtelif ödüller faktörünün ortalamasını diğer faktörlere göre düşük bulmuştur. Bunun sebebinin, çalışanların bu ödüllerden haberdar olmaması değil, yöneticilerin bu ödülleri adaletli vermediklerini düşündüklerinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Sorusu

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin iş tatmin düzeylerini bulanık analitik hiyerarşi proses (BAHP) yöntemiyle belirlemektir. Araştırmada, “Öğretmenlerin iş tatminlerini etkileyen faktörlerin, tatmini etkileme bakımından ağırlıklandırılmaları sonrasında iş tatmin düzeyleri değişmekte midir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soruyu cevaplamaya yönelik olarak çalışanların iş tatminini etkileyen ana unsurların tatmini etkileme bakımından farklı ağırlıklara sahip olacağı varsayımıyla bu unsurlara BAHP uygulanmıştır. BAHP entegrasyonu sonrası iş tatmin değerlerindeki değişim okul türlerine göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın yaklaşımı nicel araştırma olup, araştırmada deneysel olmayan yöntemlerden birisi olan karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın modeli Şekil 1’deki gibi tasarlanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Erzincan il merkezindeki 105 okul ve 1.230 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemenin evreni temsil kabiliyeti açısından gerekli olan hesaplamalar yapılmış ve okul seçimindeki veriler Tablo 2’de gösterilmiştir. Erzincan İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre, Erzincan’da 52 ilkokul, 32 ortaokul ve 21 lise bulunmaktadır. Bu ana kütleyi temsil kabiliyeti açısından gerekli okul sayıları hesaplanmıştır. Buna göre en az 13 ilkokul, 8 ortaokul ve 5 lisenin örnekleme alınması gerekmektedir. Uygulamada 13 ilkokul, 10 ortaokul ve 8 lise rastgele örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

Tablo 2. Okul Seçimindeki Örneklem Sayısı

Okul Türü	Ana Kütle*	Yeterli Okul Sayısı	Uygulama Yapılan Okul Sayısı (Örneklem)
İlkokul	52	13	13
Ortaokul	32	8	10
Lise	21	5	8

* Veriler, Erzincan İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Tablo 3'te öğretmen seçimindeki örneklem sayıları belirtilmiştir. Ana kütle isimli sütununda Erzincan İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan öğretmen sayılarına ilişkin verilere yer verilmiştir. Buna göre, Erzincan'daki 52 ilkokulda 400 öğretmen, 32 ortaokulda 410 öğretmen ve 21 lisede 420 öğretmen bulunmaktadır. Ana kütle temsil kabiliyeti açısından istatistiksel hesaplamalara göre 100 ilkokul öğretmeni, 102 ortaokul öğretmeni ve 105 lise öğretmenin örneklem alınması gerekmektedir. Bu veriler esas alınarak 105 ilkokul öğretmeni, 110 ortaokul öğretmeni ve 115 lise öğretmeni olmak üzere toplam 330 öğretmene anketler uygulanmıştır.

Tablo 3. Öğretmen Seçimindeki Örneklem Sayısı

Okul Türü	Ana Kütle*	Yeterli Öğretmen Sayısı	Uygulama Yapılan Öğretmen Sayısı (Örneklem)
İlkokul	400	100	105
Ortaokul	410	102	110
Lise	420	105	115

* Veriler, Erzincan İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Araştırmada, ayrıca öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin BAHF yöntemiyle değerlendirilebilmesi için, iş tatmin faktörlerinin her birinin aynı ağırlığa sahip olmayacağı varsayımıyla, ağırlıklandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamada iş tatmini ile ilgili önceden çalışmalar yaptığı tespit edilen, amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılarak belirlenen 24 akademisyen tespit edilmiştir. Bu akademisyenlere uygulanmak üzere ayrı bir anket formu oluşturulmuş, iş tatmin faktörlerinin her birini birbirleriyle karşılaştırmaları istenmiştir. Bu karşılaştırmalarda, Tablo 1'de sunulmuş olan dilsel değerler ve bulanık sayı karşılıkları kullanılmıştır. 24 akademisyenin önem karşılaştırmalarının geometrik ortalaması alınarak tek bir matrise ulaşılmış ve elde edilen sonuçlara göre iş tatmin faktörlerinin ağırlıklandırılması yapılmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada iki bölümden oluşan bir anket formu tasarlanmıştır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini sorgulamaya yönelik 11 soru bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, Paul E. Spector (1985)'un 9 faktör ve 36 sorudan oluşan iş tatmin anketi kullanılmıştır. Spector'un iş tatmin soruları 19 negatif ve 17 pozitif soru olmak üzere 36 sorudan oluşmaktadır.

Katılımcıların, ankette yer alan iş tatmin ölçeğine katılım düzeylerini 5 üzerinden puanlamaları istenmiştir. (1) düşük tatmin duygusunu, ..., (5) yüksek tatmin duygusunu temsil etmektedir. Dolayısıyla değerlendirmeler yapılırken 5'e doğru yaklaştıkça iş tatmin duygusunun arttığı, 1'e doğru yaklaştıkça iş tatmin duygusunun azaldığı yorumu yapılmıştır.

Öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin BAHP yöntemiyle belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada, araştırma değişkenlerinin ölçüm analizleri, faktör yapıları ve değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkileri çeşitli çoklu değişken analizlerle test edilmiştir. Gerçekleştirilen faktör analizinde faktör modeli olarak temel bileşenler analizinden yararlanılmış ve dokuz faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Elde edilen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ,812'dir. Ayrıca Bartlett's Küresellik Testi (BTS) ile $p=,000$ sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerler, örneklemin ve korelasyon matrisinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin ve dolayısıyla faktör yapılarının geçerlilik testleri için teyit edici faktör analizine başvurulmuş ve bulguları Tablo 4'te sunulmuştur. Buna göre, her bir faktör yapısına ait gözlemlenen değişkenler (araştırma soruları), varsayılan gizli (latent) faktöre atanmıştır. Araştırma değişkenlerinin her biri ilgili faktörüne istatistiksel olarak anlamlı yüklenmiş olup, bu durum araştırma değişkenlerinin yakınsama geçerliliğini (convergent validity) ortaya koymuştur. Analizde faktör yükleri 0,40'ın üzerinde kalan değerler dikkate alınmış, ulaşılan dokuz faktörlü yapı toplam 36 sorudan oluşmuştur. Sorular ve yüklendikleri boyutlar dikkate alındığında, Spector'un kullandığı ankette bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 4. Faktör Analizi Bulguları

	Standart Faktör Yükleri
Yönetim	
Yöneticim astlarına çok az ilgi gösteriyor.	,684
Yöneticimi seviyorum.	,640
Yöneticim yaptığı işte çok iyidir.	,579
Yöneticim bana karşı adaletli davranmıyor.	,498
İletişim	
Okulumuzda kurum içi iletişim iyidir.	,652
Okulumuzun amacını yeterince açık bulmuyorum.	,622
İş verilirken detayları tam anlamıyla açıklanmıyor.	,555
Çoğu zaman okulun içinde neler olup bittiğini anlamıyorum.	,373
Ücret	
Yapılan ödemelerin beni yeterince memnun etmediğini düşünüyorum.	,726
İşimdeki ücret artışları çok az.	,685
Maaş artış imkanları konusunda tatmin edildiğimi hissedirim.	,590
Yaptığım işe göre ödeme miktarının adil olduğunu düşünüyorum.	,548
İlerleme ve Terfi	
Yükselmek için bana verilen fırsatlardan memnunum.	,754
İnsanlar burada en az diğer okullarda olduğu kadar hızlı ilerler.	,731
İşimde iyi olanlar eşit terfi etme şansına sahiptirler.	,645
İşimde yükselmek için gerçekten çok az şansım var.	,536
Çalışma Arkadaşları	
Birlikte çalıştığım insanları seviyorum.	,812
Birlikte çalıştığım arkadaşlarımdan memnunum.	,563
Okulumuzda çok fazla tartışma ve kavga var.	,458
İşimde çok çalışmak zorundayım, çünkü birlikte çalıştığım insanlar yetersiz.	,401
İşin Doğası	
Yaptığım işten gurur duyuyorum.	,802

Okulda çalışmak ve zaman geçirmek hoşuma gidiyor.	,602
İşim eğlencelidir.	,587
İşim bazen bana anlamsız geliyor.	,442
Muhtelif Ödüller	
Burada çalışanlara ödül verilmiyor ya da çok az veriliyor.	,674
Yaptığım işte takdir edildiğimi düşünmüyorum.	,575
Gayretlerimin olması gerektiği gibi ödüllendirildiğini düşünüyorum.	,484
İyi bir iş yaptığımda fark edildiğimi düşünüyorum.	,448
Ekstra Primler	
Kazancımdan memnun değilim.	,703
Ödüller adaletli dağıtılmıyor.	,655
Yapmamız gereken bir iş olmasa da ödül alma şansımız hep var.	,609
Kazancımız en az diğer birçok okuldakiler kadar iyi.	,504
Operasyon Prosedürler	
İş yerinde yapacak çok fazla işim var.	,769
İyi bir iş çıkarmak için gayretlerimin önü nadiren formalitelerle kesilir.	,713
Kurallarımızın ve prosedürlerimizin çoğu, işimizi yapmamızı zorlaştırıyor.	,697
Çok fazla evrak işleri var.	,652

Faktör analizi sonuçları, varyans oranları ne kadar yüksek ise ölçeğin o kadar güçlü olduğunu gösterir. Sosyal bilimlerde yapılan analizlerde %40 ile % 60 arasında değişen varyans oranları yeterli olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2010: 46). Araştırmanın faktör analizi bulgularına göre 36 soru dokuz faktörde toplanmıştır. Faktör analizi kapsamında sorulara ilişkin özdeğerler ve açıklama oranları Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre 36 göstergeden dokuzu 1'den yüksek özdeğere sahiptir. İlk faktör toplam varyansın %17,516'sını açıklayan "Yönetim" faktörüdür ($\alpha=0,83$). İkinci faktör toplam varyansın %8,22'sini, üçüncü faktör ise, %5,77'sini açıklamaktadır. Dokuz faktör kümülatif olarak varyansın %54,559'unu açıklamaktadır.

Tablo 5. Soruların Özdeğerleri ve Açıklama Oranları

Bileşen	Özdeğerler (Eigenvalues)			Yük Kareleri		
	Toplam	Varyansın %'si	Birikimli %	Toplam	Varyansın %'si	Birikimli %
1	6,306	17,516	17,516	4,111	11,419	11,419
2	2,959	8,220	25,736	2,707	7,519	18,938
3	2,077	5,770	31,507	2,290	6,362	25,299
4	1,962	5,449	36,956	2,208	6,132	31,432
5	1,470	4,084	41,040	2,171	6,030	37,461
6	1,368	3,801	44,841	2,160	6,001	43,462
7	1,217	3,381	48,221	1,369	3,802	47,264
8	1,169	3,247	51,468	1,352	3,757	51,021
9	1,113	3,091	54,559	1,274	3,538	54,559
10	1,023	2,842	57,401			
11	,993	2,757	60,158			
12	,973	2,704	62,862			
13	,894	2,484	65,346			
14	,877	2,436	67,782			
15	,833	2,313	70,095			
16	,788	2,188	72,283			
17	,719	1,998	74,281			
18	,693	1,924	76,206			
19	,680	1,890	78,096			
20	,641	1,780	79,876			
21	,607	1,686	81,562			
22	,595	1,653	83,215			
23	,572	1,589	84,805			
24	,555	1,541	86,346			
25	,544	1,511	87,856			
26	,507	1,407	89,264			
27	,495	1,374	90,637			
28	,468	1,300	91,938			
29	,445	1,237	93,175			
30	,417	1,158	94,333			
31	,387	1,076	95,409			
32	,371	1,031	96,441			

33	,363	1,009	97,450			
34	,338	,939	98,388			
35	,310	,861	99,249			
36	,270	,751	100,000			

Araştırmada kullanılan ölçekteki her bir faktöre ait değişken grubu Cronbach'ın Alfa güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda hesaplanan alfa test skorlarının hepsinin, kabul edilen 0,70 değerinin üzerinde sonuç vermesi, ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Alfa güvenilirlik test değerleri ve faktörlere ait standart yükler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Değişkenler	Soru Sayısı	Alfa Katsayısı (α)
Yönetim	4	,714
İletişim	4	,721
Ücret	4	,722
İlerleme ve Terfi	4	,719
Çalışma Arkadaşları	4	,735
İşin Doğası	4	,705
Muhtelif Ödüller	4	,726
Ekstra Primler	4	,775
Operasyon Prosedürler	4	,705

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait korelasyon katsayıları, ortalama standart sapma değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir. Korelasyon analizi iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü/gücünü göstermektedir. Tablo 7'ye göre iş tatmin boyutları arasında 0,01 ve 0,05 düzeyinde pozitif ilişkiler olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Korelasyon Analizi, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama	Standart Sapma	Yönetim	İletişim	Ücret	İlerleme ve Terfi	Çalışma Arkadaşları	İşin Doğası	Muhtelif Ödüller	Ekstra Primler	Operasyon Prosedürleri
Yönetim	3,624	,529	1,000								
İletişim	3,314	,266	,046	1,000							

Ücret	2,0 51	,25 8	,07 0	,07 6	1,0 00						
İlerleme ve Terfi	2,6 50	,47 2	,02 7	- ,03 2	,15 7	1,00 0					
Çalışma Arkadaşları	3,8 42	,26 0	,05 9	,14 6	,15 0	- ,09 3	1,00 0				
İşin Doğası	3,8 08	,27 9	- ,00 1	- ,15 0	,13 2	,15 7	,11 7	1,00 0			
Muhtelif Ödüller	2,9 89	,25 8	,16 5	,10 1	,18 6	,16 1	,11 9	,074	1,00 0		
Ekstra Primler	2,4 82	,26 8	,12 5	- ,08 6	,16 1	,16 9	,14 1	- ,086	,14 0	1,00 0	
Operasyon Prosedürler	2,4 44	,13 0	,03 1	,31 3	,08 6	- ,09 9	,11 9	- ,034	,04 4	,040	,000

Araştırmada, konuyla ilgili olan ve evren ve örneklem başlığı altında özellikleri aktarılan 24 akademisyene uygulanmak üzere araştırmacılar tarafından bir anket hazırlanmıştır. Bu anket, iş tatmin faktörlerinin birbirleriyle karşılaştırılmalarına yöneliktir. Akademisyenlerin yapmış oldukları tüm faktörlerin ikili karşılaştırmalarının geometrik ortalamaları alınarak her karşılaştırma için tek bir sayı elde edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler, Excel ortamında çözümlenerek uygulamada kullanılacak faktör ağırlıkları tespit edilmiştir. BAHP yöntemi kullanılarak 24 akademisyenin faktör ağırlıklandırmasına ilişkin görüşleriyle ilgili değerlendirmeler sonucunda, Tablo 12'de kullanılmış olan, her bir iş tatmin faktörüne ait BAHP önem ağırlığı değerlerine ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmamıza katılan çalışanların cinsiyet, yaş, medeni durum, hizmet süreleri, aylık gelir, çocuk sayısı ve çalıştıkları okul türü özellikleri incelenmiş ve Tablo 8'de gösterilmiştir. Buna göre araştırma grubunun %57.3'ü bay (189 kişi), % 42.7'si bayan (141 kişi)'dir. Katılımcıların %44.8'i 35-44 yaş aralığında iken, %3.9'u 55 ve üzerinde yaşa sahiptir. Araştırma grubundaki öğretmenlerin %88.5'i evli, %11,5'i ise bekârdır. Katılımcıların %37'si 2 çocuk sahibi, %48.8'i aylık 2001-2500 TL arasında gelire sahip, %35.5'i 16 yıldan

fazla süredir bu mesleği yapmaktadır. Ayrıca ankete katılan öğretmenlerin %31.8'i ilkökul, %33.3'ü ortaokul ve %34.9'u lise öğretmenidir.

Tablo8. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Çalışma Süresi	N	%
Bayan	141	42.7	1 yıldan az	4	1.2
Bay	189	57.3	1-5 yıl	40	12.1
Çocuk Sayısı	N	%	6-10 yıl	73	22.1
0	70	21.2	11-15 yıl	96	29.1
1	82	24.8	16 yıldan fazla	117	35.5
2	122	37.0	Aylık Gelir	N	%
3	42	12.7	1500 ve altı	11	3.3
4 ve daha fazla	14	4.2	1501-2000	87	26.4
Yaş	N	%	2001-2500	161	48.8
25-34	127	38.5	2501-3000	45	13.6
35-44	148	44.8	3001 ve üzeri	26	7.9
45-54	42	12.7	Okul Türü	N	%
55 ve üzeri	13	3.9	İlkokul	105	31.8
Medeni Durum	N	%	Ortaokul	110	33.3
Bekâr	38	11.5	Lise	115	34.9
Evli	292	88.5			

İş Tatmin Düzeylerinin Belirlenmesi

Araştırmanın örnekleminde elde edilen iş tatmin verilerinin okul türlerine göre ortalamaları alınmış ve Tablo 9'da gösterilmiştir. Araştırmanın ana amacından kopmamak için burada faktörleri oluşturan her bir değişkenin değerine yer verilmemiştir.

Tablo 9. İş Tatmin Ortalamaları

Faktörler	İlkokul	Ortaokul	Lise
Yönetim	3	2.86	2.88
İletişim	2.87	2.92	3.04
Ücret	3.06	3.07	3.04
İlerleme ve Terfi	3.17	2.95	2.84
Çalışma Arkadaşları	3.22	3.41	3.24
İşin Doğası	3.59	3.45	3.39
Muhtelif Ödüller	2.98	2.84	2.96

Ekstra Primler	2.87	2.84	2.82
Operasyon Prosedürler	3.22	3.54	3.65
<i>Genel İş Tatmin</i>	<i>3.11</i>	<i>3.07</i>	<i>3.09</i>

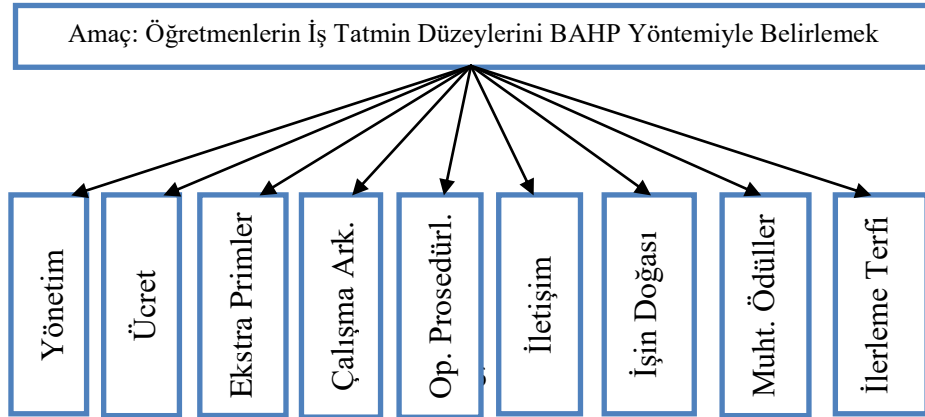
Tablo 9 incelendiğinde, en yüksek iş tatmininin ilkökul öğretmenlerinde işin doğası, ortaokul ve lise öğretmenlerinde operasyon prosedürler faktörlerinde olduğu görülmüştür. En düşük iş tatmininin ise, ilkökul öğretmenlerinde ekstra primler ve iletişim, ortaokul öğretmenlerinde ekstra primler ve muhtelif ödüller, lise öğretmenlerinde ise, ekstra primler faktörlerinde olduğu görülmüştür. Genel iş tatmin düzeyinin en yüksek olduğu öğretmen grubu okul türüne göre ilkökul iken, en düşük tatmin ortaokul türündedir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında farklılıkların çok yüksek olmadığı, yapılan Anova testi sonucunda (Tablo 10) farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür (p=0.990).

Tablo 10. Öğretmenlerin Okul Türüne Göre İş Tatmin Ortalamalarındaki Farklılığa İlişkin Anova Tablosu

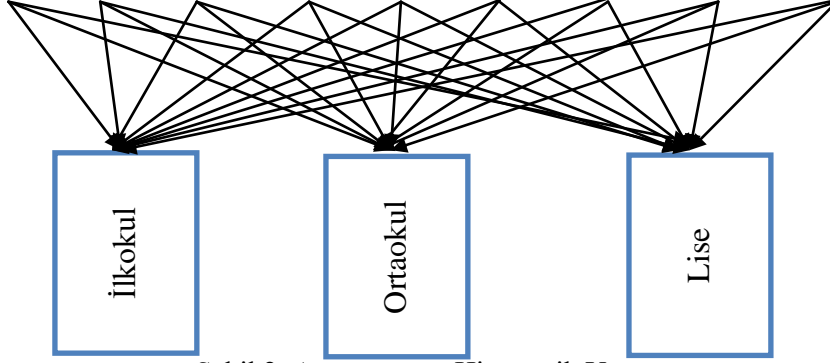
	Sum of Squares	df	MeanSquare	F	Sig.
BetweenGroups	,065	2	,032	,641	,990
WithinGroups	16,517	327	,051		
Total	16,581	329			

Faktör Ağırlıklarının BAHP Yöntemi İle Belirlenmesi

BAHP yöntemine ilişkin hiyerarşik yapı oluşturulmuş ve Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Hiyerarşik Yapısı

Öğretmenlerin iş tatmin düzeyini belirleyen ana faktörlerin önem derecelerini tespit etmek amacıyla konusunda uzman 24 akademisyene anket uygulanmıştır. Yapılan anket kullanılarak uzmanların her bir iş tatmin faktörünü birebir karşılaştırmaları sağlanmıştır. Karar sürecinde birden fazla uzman yer aldığı için akademisyenlerin değerlendirme ölçeğine uygun olarak verdikleri cevapların geometrik ortalaması alınmış ve her bir karşılaştırma için tek bir sayı grubu elde edilmiştir. Sonuçta elde edilen ikili karşılaştırma matrisi Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Faktörlerin BAHP İkili Karşılaştırma Matrisi

	Y	İ	Ü	İT	ÇA	İD	MÖ	EP	OP
Y	1, 1, 1	1, 3, 5	1, 3, 5	3, 5, 7	1, 2, 3	1, 3, 5	3, 4, 5	1, 3, 5	5, 7, 9
İ	1/5, 1/3, 1/1	1, 1, 1	1, 3, 5	3, 4, 5	1/5, 1/4, 1/3	1/3, 1/2, 1/1	3, 4, 5	1, 3, 5	3, 5, 7
Ü	1/5, 1/3, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	1, 1, 1	1, 3, 5	1/5, 1/3, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	3, 4, 5	1, 3, 5	1, 3, 5
İT	1/7,	1/5,	1/5,	1, 1, 1	1/3,	1/5,	1, 2, 3	1, 2, 3	1, 2,

	1/5, 1/3	1/4, 1/3	1/3, 1/1		1/2, 1/1	1/4, 1/3			3
ÇA	1/3, 1/2, 1/1	3, 4, 5	1, 3, 5	1, 2, 3	1, 1, 1	1, 2, 3	1, 3, 5	3, 4, 5	3, 4, 5
İD	1/5, 1/3, 1/1	1, 2, 3	1, 3, 5	3, 4, 5	1/3, 1/2, 1/1	1, 1, 1	1, 3, 5	1, 3, 5	3, 4, 5
MÖ	1/5, 1/4, 1/3	1/5, 1/4, 1/3	1/5, 1/4, 1/3	1/3, 1/2, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	1, 1, 1	1/5, 1/3, 1/1	1/3, 1/2, 1/1
EP	1/5, 1/3, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	1/5, 1/3, 1/1	1/3, 1/2, 1/1	1/5, 1/4, 1/3	1/3, 1/2, 1/1	1, 3, 5	1, 1, 1	1, 3, 5
OP	1/9, 1/7, 1/5	1/7, 1/5, 1/3	1/5, 1/3, 1/1	1/3, 1/2, 1/1	1/5, 1/4, 1/3	1/5, 1/4, 1/3	1, 2, 3	1/5, 1/3, 1/1	1, 1, 1

Y: Yönetim, İ: İletişim, Ü: Ücret, İT: İlerleme ve Terfi, ÇA: Çalışma Arkadaşları, İD: İşin Doğası, MÖ: Muhtelif Ödüller, EP: Ekstra Primler, OP: Operasyon Prosedürler

Öncelik değerleri hesaplandıktan sonra öncelik vektörü şu şekilde oluşmuştur.

$$W' = (1.000, 0.807, 0.672, 0.337, 0.858, 0.807, 0.034, 0.441, 0.104)$$

Bu vektör normalize edilerek faktörlerin ağırlıkları hesaplanmış ve Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Faktörler ve Faktör Ağırlıkları

Faktörler	Faktör Ağırlıkları
Yönetim	0.197
İletişim	0.159
Ücret	0.132
İlerleme ve Terfi	0.066
Çalışma Arkadaşları	0.169
İşin Doğası	0.159
Muhtemel Ödüller	0.006
Ekstra Primler	0.087
Operasyon Prosedürler	0.020

Tablo 12’debulunan faktörlerin önem ağırlıkları esas alınarak, öğretmenlerin iş tatmin düzeyleri her bir okul türü için yeniden hesaplanmış ve Tablo13’te gösterilmiştir.

Tablo13. BAHP Entegrasyonu Sonrası Okul Türlerine Göre Öğretmenlerin İş Tatmin Değerleri

Faktörler	BAHP Önem Ağırlıkları	İlkokul	Ortaokul	Lise
Yönetim	0,197	0,591	0,563	0,567
İletişim	0,159	0,456	0,464	0,483
Ücret	0,132	0,403	0,405	0,401
İlerleme ve Terfi	0,066	0,209	0,194	0,187
Çalışma Arkadaşları	0,169	0,544	0,576	0,616
İşin Doğası	0,159	0,570	0,548	0,539
Muhtelif Ödüller	0,006	0,0178	0,0170	0,0177
Ekstra Primler	0,087	0,249	0,247	0,245
Operasyon Prosedürler	0,020	0,064	0,070	0,073
<i>Genel İş Tatmini</i>	1	<i>3,1038</i>	<i>3,084</i>	<i>3,1287</i>

BAHP ağırlıklandırması sonucu elde edilen değerlere göre genel iş tatmin düzeyinin en yüksek olduğu öğretmen grubu okul türüne göre lise iken, en düşük tatmin ortaokul türündedir. Ancak veri setindeki farklılaşmanın anlamlılığına ilişkin yapılan Anova testi sonucunda (Tablo 10), çok yüksek olmayan bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmişti ($p=0.990$). Ayrıca en yüksek iş tatmininin ilkokul öğretmenlerinde yönetim, ortaokul ve lise öğretmenlerinde çalışma arkadaşları faktörlerinde olduğu görülmüştür. En düşük iş tatmininin ise, tüm okul düzeylerindeki öğretmenlerde muhtelif ödüller faktöründe olduğu görülmüştür.

BAHP entegrasyonu öncesi ve sonrası elde edilen iş tatmin değerlerindeki farklılıkların daha iyi anlaşılabilmesi açısından elde edilen sonuçlar tek bir tabloda özetlenmiş ve Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. BAHP Entegrasyonu Öncesi ve Sonrası Okul Düzeyine Göre Öğretmenlerin İş Tatmin Değerleri

Faktörler	BAHP Entegrasyonu Öncesi Değer			BAHP Entegrasyonu Sonrası Değer		
	İlkoku 1	Ortaokul	Lise	İlkoku 1	Ortaokul	Lise
Yönetim	3	2.86	2.88	0.591	0.563	0.567
İletişim	2.87	2.92	3.04	0.456	0.464	0.483
Ücret	3.06	3.07	3.04	0.403	0.401	0.401
İlerleme ve Terfi	3.17	2.95	2.84	0.209	0.194	0.187
Çalışma Arkadaşları	3.22	3.41	3.24	0.544	0.576	0.616
İşin Doğası	3.59	3.45	3.39	0.570	0.548	0.539
Muhtelif Ödüller	2.98	2.84	2.96	0.018	0.017	0.018
Ekstra Primler	2.87	2.84	2.82	0.249	0.247	0.245
Operasyon Prosedürler	3.22	3.54	3.65	0.064	0.070	0.073
<i>Genel İş Tatmini</i>	<i>3.11</i>	<i>3.07</i>	<i>3.09</i>	<i>3,1038</i>	<i>3,084</i>	<i>3,1287</i>
<i>Genel Sıralama</i>	<i>1</i>	<i>3</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>1</i>

SONUÇ

Örgütler, çalışanlarının tatmin düzeylerini ölçerek bu düzeyi düşüren etkenleri belirlemeye ve yükseltmeye odaklı stratejiler geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde iş tatmin düzeyini belirleyen faktörlerin her birinin önem derecesinin eşit kabul edildiği görülmektedir. Ancak her bir faktörün önem derecesi her zaman aynı değildir. Aslında bu koşullar örgüte, sektöre ve değerlendirmeyi yapan yöneticilerin bakış açılarına göre farklılık gösterir. Çalışanların iş tatmin düzeyini etkileyen faktörlerin çok boyutlu karar verme yöntemleri esas alınarak çözümlenmesi ve faktörlere ilişkin önem derecelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu durum, karar süreçlerinde sübjektif olma problemini minimize edecek olup objektif bir model olarak kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, çalışanların iş tatminini etkileyen faktörlerin Bulanık Analitik Hiyerarşi Proses (BAHP) yöntemiyle ağırlıklandırılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İş tatmin düzeyini belirlemeye yönelik tasarlanan anket Erzincan ilinde MEB'e bağlı okullarda çalışan 330 öğretmene uygulanmıştır. Bu

öğretmenlerin görev yaptıkları kurumlar eğitim seviyesi dikkate alınarak ilkokul, ortaokul ve lise olarak sınıflandırılmıştır. İş tatminini etkileyen faktörlerin tatmini etkileme bakımından farklı ağırlıklara sahip olacağı varsayımıyla bu faktörlerin ağırlıklandırılmasında BAHF yöntemi uygulanmıştır.

Erzincan ilinde faaliyet gösteren 105 okuldan 31'ine, bu okullarda görev yapan 1.230 öğretmenden 330 öğretmene anketler uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler ilk olarak SPSS 21.0 programında değerlendirilmiş ve okul türüne göre öğretmenlerin iş tatmin düzeyleri tespit edilmiştir. Sonuçta en yüksek iş tatmin düzeyinin ilkokul öğretmenlerinde olduğu, bunu sırasıyla lise ve ortaokul öğretmenlerinin izlediği görülmüştür. Elde edilen bu sonuç, Monyatsi (2012)'nin en yüksek iş tatmin düzeyinin lise öğretmenlerinde ve en düşük iş tatmin düzeyinin ilkokul öğretmenlerinde olduğu bulgusunu desteklemektedir.

Ayrıca hangi örgütsel faktörlerin öğretmenlerin iş tatminini etkilediğine yönelik okul türüne göre sıralamalar yapılmıştır. Buna göre en yüksek iş tatmininin ilkokul öğretmenlerinde işin doğası, ortaokul ve lise öğretmenlerinde operasyon prosedürler faktörlerinde olduğu görülmüştür. En düşük iş tatmininin ise ilkokul öğretmenlerinde ekstra primler ve iletişim, ortaokul öğretmenlerinde ekstra primler ve muhtelif ödüller, lise öğretmenlerinde ise ekstra primler faktörlerinde olduğu görülmüştür.

Elde edilen bu sonuçlar, alan yazındaki benzer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında çeşitli farklılıklar tespit edilmiştir. Örneğin, araştırmadan elde edilen sonuçlar; ilkokul öğretmenlerinin en yüksek örgütsel iş tatmin faktörünün çalışma arkadaşları (İnandı vd., 2010), ücret (Günbayı ve Tokel, 2012), iletişim (Buluç ve Demir, 2015) olduğuna yönelik alan yazındaki bazı araştırma sonuçlarından farklı olarak işin doğası olarak tespit edilmiştir. Yine ilkokul öğretmenlerinin en düşük iş tatmin faktörünün yönetim ve ücret (Şahin, 2013), işin doğası (Günbayı ve Tokel, 2012), ilerleme ve terfi (Buluç ve Demir, 2015) olduğuna ilişkin alan yazındaki bazı bulguların aksine çalışmamızda iletişim (İnandı vd., 2010'un bulgularını destekler nitelikte) ve ekstra primler olarak tespit edilmiştir.

Ortaokul öğretmenlerinin en yüksek örgütsel iş tatmin faktörünün çalışma arkadaşları (Astrauskaite vd., 2011), yönetim (Suganya ve Christopher, 2014), iletişim (Buluç ve Demir, 2015), işin doğası (Iqbal, 2012) olduğuna yönelik alan yazındaki bazı bulguların aksine çalışmamızda operasyon prosedürler olarak tespit edilmiştir. Yine ortaokul öğretmenlerinin en düşük iş tatmin faktörünün operasyon prosedürler (Astrauskaite vd., 2011), çalışma arkadaşları (Iqbal, 2012), ilerleme ve terfi (Buluç ve Demir, 2015), olduğuna yönelik araştırmaların aksine çalışmamızda en düşük iş tatmin faktörleri ekstra primler

(Suganya ve Christopher, 2014'ün bulgularını destekler nitelikte)ve muhtelif ödülleri olarak tespit edilmiştir.

Lise öğretmenlerinin iş tatminini en çok etkileyen örgütsel faktörün işin doğası (Alemi, 2014; Tunacan ve Çetin, 2009) olduğuna yönelik alan yazındaki bazı bulguların aksine çalışmamızda operasyon prosedürleri olarak tespit edilmiştir. Yine lise öğretmenlerinin iş tatminini en az etkileyen örgütsel faktörün ücret (Alemi, 2014; Tunacan ve Çetin, 2009) olduğuna yönelik bazı bulguların aksine çalışmamızda en az etkileyen örgütsel faktör ekstra primler olarak tespit edilmiştir.

İkinci olarak araştırmadan elde edilen veriler, BAHP entegrasyonu ile yeniden değerlendirilmiştir. Bu aşamada araştırmacılar tarafından geliştirilen bir anket formu, alanında uzman 24 akademisyene uygulanarak ana faktörlerin önem düzeylerinin birbirleriyle karşılaştırmaları sağlanmıştır. Akademisyenlerin yapmış oldukları tüm faktörlerin ikili karşılaştırmalarının geometrik ortalamaları alınarak her karşılaştırma için tek bir sayı elde edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler, Excel ortamında çözümlenerek uygulamada kullanılacak faktör ağırlıkları tespit edilmiştir. Bu uygulama sonucu tespit edilen ağırlıklar esas alınarak iş tatmin değerleri ağırlıklandırılmıştır. BAHP entegrasyonu sonrasında en yüksek iş tatmin düzeyinin lise öğretmenlerinde olduğu, bunu sırasıyla ilkököl ve ortaoköl öğretmenlerinin izlediği görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin okul türüne göre hangi ana faktörlerin hangi düzeyde iş tatmini etkilediğine yönelik sıralamalar BAHP entegrasyonu sonrasında yeniden yapılmıştır. Bu uygulama sonucunda entegrasyondan önce elde edilen tatmin düzeylerinin ve sıralamalarının farklılaştığı görülmüştür. Buna göre en yüksek iş tatmininin ilkököl öğretmenlerinde yönetim, ortaoköl ve lise öğretmenlerinde çalışma arkadaşları faktörlerinde olduğu görülmüştür. En yüksek tatmin düzeyinin, insanlarla ilişkiyi esas alan faktörlerde (yönetim, çalışma arkadaşları) toplanması anlamlıdır. En düşük iş tatmininin ise, tüm okul düzeylerindeki öğretmenlerde muhtelif ödülleri faktöründe olduğu görülmüştür. Bunun en önemli sebebi, okullarda mevzuattan kaynaklanan nedenlerden dolayı muhtelif ödülleri dağıtımının mümkün olmaması ve öğretmenlerin bunun bilincinde olması olabilir.

Araştırmanın üç önemli sınırlılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırmanın Erzincan ili merkezindeki MEB'e bağlı okullarda çalışan öğretmenler ile sınırlı olmasıdır. Bunun dışındaki okullar ve bu okullardaki öğretmenler değerlendirmeye alınmamıştır. İkinci sınırlılık ise, anketlerin zaman ve maliyet sebebiyle 131 okul içerisinde sadece 25 okulda uygulanabilmiş olmasıdır. Üçüncü ve son sınırlılık ise sadece anketi doldurmayı kabul eden ve anketin yapıldığı gün ve saatlerde okullarda olan öğretmenlere yapılmasıdır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar Erzincan ilindeki MEB'e bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin iş tatminlerini yükseltebilmek için hangi faktörlere öncelikle odaklanmaları gerektiği hususunda yetkililere yön gösterebilir. Ayrıca araştırma daha geniş ve/veya farklı bir örnekleme uygulanarak uygulama sonuçları karşılaştırılabilir. Bunun yanı sıra BAHF dışındaki diğer çok boyutlu karar verme yöntemleri kullanılarak sonuçlar yeniden değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alemi, Beheshta (2014). Job Satisfaction Among Afghan Teacher Educators: A Study of Job Satisfaction in Four Teacher Training Colleges in Northern Afghanistan. Master Thesis, Karlstads University, Education Master Programme.
- Astrauskaite, Milda, Vaitkevicius, Raimundas and Perminas, Aidas (2011). Job Satisfaction Survey: A Confirmatory Factor Analysis Based on Secondary School Teachers' Sample. International Journal of Business and Management, 6 (5): 41-50.
- Baykal, Besim (1978). Motivasyon Kavramına Genel Bir Bakış. İstanbul: Divan Matbaacılık.
- Bayram, Nuran, Aytaç, Serpil ve Gürsakal, Sevda (2007). Çalışanların İş Tatmini Üzerine Bir Araştırma. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, Malatya.
- Baysal, Ayşe Can (1987). Davranış Bilimleri I-II. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Baysal, Ayşe Can ve Paksoy, Mahmut (1998). Mesleğe ve Örgüte Bağlılığın Çok Yönlü İncelenmesinde Meyer-Allen Modeli, 6. Ulusal İşletmecilik Kongresi, Antalya.
- Bingöl, Dursun (1998). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Budak, Gülay (1999). İşletmeleri Başarıya Ulaştıran Yol Organizasyon Yapısı- Birey-İş Doyumu Uyumu, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını.
- Buluç, Bekir ve Demir, Serkan (2015). İlk ve Ortaokul Öğretmenlerinin Öz-Yeterlilik Algıları ile İş Doyumları Arasındaki İlişki. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16 (1): 289-308.
- Can, Yusuf ve Soyer, Fikret (2008). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Sosyo-Ekonomik Beklentileri İle İş Tatmini Arasındaki İlişki. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28 (1): 61-74.
- Çakar, Demircan N. ve Yıldız, Sibel (2009). Örgütsel Adaletin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: "Algılanan Örgütsel Destek" Bir Ara Değişken Mi?. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (28): 68-90.

- Clifford, Morgan T. (1995). Psikolojiye Giriş (11. Baskı).(Çev.)Hüsnü Arıcı ve diğerleri.Ankara:Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Dağdeviren, Nezi;Musaoğlu, Zeliha; Ömürlü, İmran K. veÖztora, Serdar (2010). Akademisyenlerde İş Doyumunu Etkileyen Faktörler. Balkan MedicineJournal, 28 (1): 69-74.
- Doğan, Hulusi (2009).AComparativeStudyForEmployeeJobSatisfaction in Aydın Municipalityand Nazilli Municipality. Ege AcademicReview, 9 (2): 423-433.
- Eren, Erol (2000).Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi.İstanbul:Beta Yayınları.
- Göktaş, Zekeriya (2007). Balıkesir İlindeki Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Bazı Değişkenlerle Olan İlişkisinin İncelenmesi.Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 1 (1): 13-26.
- Günbayı, İlhan ve Tokel, Asiye (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyumu ve İş Stresi Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi. ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3 (5):77-95.
- Iqbal, AsifandAkhtar, Saeed (2012). JobSatisfaction of Secondary School Teachers.AbasynJournal of SocialSciences, 5 (1): 49-65.
- İnanđı, Yusuf, Ağgün, Nazlı ve Atık, Ümide (2010). Yönetici ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Düzeyleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (1):102-126.
- Liorente, Rafael M. de BustiloandMacias, Enrique F.(2005).JobSatisfaction as an Indicator of theQuality of Work.TheJournal of Socio-Economics, 34 (5): 656–673.
- Karaman, Filiz ve Altunoğlu, Ali E. (2007). Kamu Üniversiteleri Öğretim Elemanlarının İş Tatmini Düzeyini Etkileyen Faktörler. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 14 (1): 109-120.
- Kaya, İlke (2007). Otel İşletmeleri İşgörenlerinin İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Geliştirilen Bir İş Tatmin Ölçeği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2): 355-372.
- Monyatsi, PedzaniPerci (2012). The Level of theJobSatisfaction of Teachers in Botswana.EuropeanJournal of EducationalStudies, 4(2): 219-232.
- Oshagbemi, Titus (2000). Is Length of Service Relatedtothe Level of JobSatisfaction?. International Journal of SocialEconomics, 27 (3): 213-226.
- Örencik, İlker (2007). 3600 Performans Değerlendirme Sisteminin İş Tatmini Üzerine Etkisi: Kütahya Orta Öğretim Kurumlarında Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya:Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öz, Murat (2006). Otel İşletmelerinde Yöneticilerin İş Tatmininin Değerlendirilmesi: Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Mersin:Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özgan, Habib ve Bozbayındır, Fatih (2011). Okullarda Adil Olmayan Uygulamalar ve Etkileri. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 16 (1): 66-85.
- Öztürk, Ahmet, Ertuğrul, İrfan ve Karakaşoğlu, Nilsen (2008). Nakliye Firması Seçiminde Bulanık AHP ve Bulanık TOPSİS Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25 (2): 785-824.
- Pehlivan, Nimet Y., Paksoy, Turan ve Özceylan, Eren (2013). Bulanık Küme Teorisi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Pınar, İbrahim, Kamaşak, Rıfat ve Bulutlar, Füsün (2008). İş Tatminini Oluşturan Boyutların Toplam Tatmin Üzerindeki Etkilerinin Doğrulamalı Faktör Analizi İle İncelenmesi Üzerine Türk İşletmelerinde Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 37 (2): 151-166.
- Ramazanoğlu, Fikret, Arslan, Cengiz ve Karahüseyinoğlu, Fatih (2003). İşletme ve Organizasyonlarda Personel Yönetimi, İşlevi ve Boyutlarının Değerlendirilmesi. Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, 2 (1): 90-96.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Tüz, Melek (2001). Örgütsel Psikoloji. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Schermerhorn, John, Hunt, James and Osborn, Richard (1997). Organizational Behavior (Sixth edition). New York: Wiley.
- Scott, Meagan and Swartzel, Kirk and Taylor, Walter (2005). The Relationships Between Selected Demographic Factors and the Level of Job Satisfaction of Extension Agents. Journal of Southern Agricultural Education Research, 55(1): 102-115.
- Suganya, R. Leema and Christopher, Sheila (2014). Job Satisfaction Among Teachers of Children With Learning Disability. International Journal of Scientific Research, 3 (9): 92-93.
- Spector, Paul E. (1985). Measurement of Human Service Staff Satisfaction: Development of the Job Satisfaction Survey. American Journal of Community Psychology, 13 (6): 693-713.
- Şahin, İdris (2013). Öğretmenlerin İş Doyumu Düzeyleri. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (1): 142-167.
- Şimşek, Levent (1995). İş Tatmini. Verimlilik Dergisi, 2 (1): 91-122.
- Taşdan, Murat ve Tiryaki, Eda (2008). Özel ve Devlet İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeylerinin Karşılaştırılması. Eğitim ve Bilim Dergisi, 33 (147): 54-70.
- Tavşancıl, Ezel (2010). Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Toker, Boran (2007). Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama. Doğu Üniversitesi Dergisi, 8 (1): 92-107.
- Tunacan, Sevil ve Çetin, Canan (2009). Lise Öğretmenlerinin İş Doyumunu Etkileyen Faktörlerin Tespitine İlişkin Bir Araştırma. M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29 (1): 155-172.
- Ulusoy, Tülin (1993). İş Tatmini ve Karşılaştırmalı Bir Uygulama Araştırması. Doktora Tezi, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaman, Çetin (2009).FormatörBeden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Doyum Düzeyleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6 (1): 683-710.
- Yerlisu, Tennur ve Çelenk, Barbaros (2008). Liglerde Görev Yapan Voleybol Antrenörlerinin İş Doyum Düzeylerinin Değerlendirmesi.Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, VI (2): 87-93.
- Wagner, JohnandandHollenbeck, John (1992). Management andOrganizationalBehavior, New Jersey:PrenticeHall.
- Williams, John (1994). İşletmelerde İletişim(Çev.)Yılmaz Büyükerşen, Alp Öz ve Hikmet Seçim.Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Tutum ve Kaygılarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Murat TUNCER

Doç.Dr., Fırat Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Eğitim Prog. ve Öğrt. A.B.D.
mtuncer@firat.edu.tr

Ömer YILMAZ

Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Prog. Ve Öğrt. A.B.D.

Öz: Bu araştırmanın genel amacı ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının değerlendirilmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda örneklemi oluşturan öğrencilerin matematik dersine yönelik kaygı ve tutumlarının cinsiyet, sınıf, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, en çok sevilen ders ve matematik notuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Araştırma Elazığ il merkezinde öğrenim gören 225 ortaokul öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Tarama modeline göre yürütülen araştırma sonucunda matematik dersine ait tutum ve kaygıya yönelik tutum ve kaygıları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır. Araştırmada sınıf değişkeni açısından hem tutum hem de kaygı puanları arasında 6 ile 7, 7 ile 8 ve 6 ile 8. sınıf öğrencileri arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Ayrıca anne eğitim düzeyinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıyı anlamlı bir biçimde farklılaştırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıları arasında negatif yönde .739 düzeyinde güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Matematik Dersi, Tutum, Kaygı, Ortaokul Öğrencileri

An Evaluation of the Secondary School Students' Opinions on Attitudes and Anxieties towards Mathematics Class

Abstract: The general aim of this study is to evaluate the secondary school students' attitudes and anxiety towards mathematics. In line with this general purpose, it was investigated if anxieties and attitudes of students constituting the sample towards mathematics class differ in gender, class, mother's educational

status, parental education status, the most popular course and the math scores. The research was conducted on 225 secondary school students studying in the city center of Elazığ. As a result of research conducted by the survey model, there was no statistically significant in the attitude and anxiety toward mathematics between male and female students. In the study, a significant difference was determined between both the attitude and the anxiety scores of 7th and 8th, and between 6th and 8th graders in terms of class variable. In addition, it was concluded that the mother's educational status does not differentiate significantly the attitude and anxiety towards mathematics class. It was determined that there is a strong correlation between the attitude and anxiety of secondary school students towards mathematics course at 0.739 levels in negative direction.

Keywords: Math Class, Attitude, Anxiety, Secondary School Students

GİRİŞ

Alan yazında yapılan tanımlardan (Turgut, 1978; Baykul, 2010; Papanastasiou, 2002) tutumun herhangi bir objeye, kişiye veya kuruma karşı olumlu ya da olumsuz bir tepki, olumsuz tepkiyle birlikte o objeye karşı ilgisiz kalmaveobjeye karşı lehte ya da aleyhte gerçekleşen duygusal eğilim olarak tanımlandığı görülmektedir. Baker (1992) genel özellikleri bağlamında tutumların duyuşsal, bilişsel ve davranışsal bir yapıya sahip olduğunu; olumluluk veya olumsuzluk dereceleri değiştiği için boyutsal olduklarını; öğrenildiklerini ve kalıcı olduklarını ancak deneyimler sonucunda değişebildiklerini belirtmektedir.

Öğrenme ortamında, öğretilen konuya karşı öğrenciler tarafından olumlu veya olumsuz bir tutum oluşmaktadır. Pozitif tutumların daha fazla akademik başarıya ve tersine negatif tutumların ise akademik başarıda düşüşe sebep olduğu bilinmektedir (Tuncer, Berkant & Doğan, 2015). Berkant ve Gençoğlu (2015) öğrencilerin matematiğe yönelik algılarının olumlu olmasını sadece öğretim etkinlikleri ya da öğrenme yaşantıları ile değil, aynı zamanda öğretim sürecine dönüt sağlayan ölçme-değerlendirme etkinlikleriyle de ilişkili görmüşlerdir.

Öğrenenin öğrenme sürecinde dikkate alınması gereken bir diğer özelliği kaygı düzeyidir. Bazı araştırmalarda (Morgan, 1981; Cüceloğlu, 2004) kaygı kavramının, kişinin sorunun ne olduğunu bilmeksizin duyulan belli belirsiz

üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik, sonucu bilememe ve yargılanma gibi duyguların hissedilmesi şeklinde tanımlandığı görülmektedir.Ormrod (2003:379) ise kaygının korkudan farklı olduğunu, korkunun neden kaynaklandığını bilmemize rağmen çoğunlukla kaygının temelini ve neden meydana geldiğini bilmediğimizi ifade etmektedir. Kaygının nedenleri olarak sorunların çözülme ve gereksinimlerin doyurulma düzeyi, öz-güvensizlik, ben duygusunun sağlıksız oluşu, sıkıntı, üzüntü, aşağılık duygusu gibi bir dizi durum gösterilmektedir(Başaran, 2005:204). Bu belirlemeye benzer bir diğer görüş Ormrod, (2003:380) tarafından dile getirilmiş, yüksek kaygı düzeylerinin başarıyı etkilediği, kaygının öğrenme sürecinde büyük bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir.

Matematik sayılarla düşünme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu yeteneğin açığa çıkarılması için matematiğin doğasını anlamak gerekir. Matematiğe ilişkin olarak yapılan tanımlara araştırmasında yer veren Bütüner (2009) "*tüm bilimlerin en mükemmeli*", "*tüm bilimlerin anası*", "*tüm bilimlerin kraliçesi*" ve "*kendi başına bir bilim*" gibi oldukça iddialı tanımlamalar yapıldığını aktarmaktadır.

Matematik başarısı ülkemiz açısından değerlendirildiğinde ulusal ve uluslar arası pek çok araştırmada yetersiz bulunmuştur. Ülkemiz uluslararası düzeyde yapılan sınavlarda (TIMMS, PISA) matematik bilgi ve becerileri bakımından beklentilerin altındadırlar (Berkant ve Gençoğlu, 2015). Bu düşük başarının nedenleri arasında öğretim yaşantılarının yetersizliğinin yanı sıra öğrenenlerin matematik dersine yönelik psikolojik tepkileri gösterilmiştir. Matematik dersine yönelik tutum ve kaygı bu psikolojik durumlardan ikisidir.

Matematik kaygısına ait literatürdeki en eski tanım Dreger&Aiken (1957) tarafından "*Aritmetik ve matematiğe karşı duygusal tepki sendromunun oluşması*" şeklinde yapılmıştır (Akt:Baloğlu, 2010:508). Richardson&Suinn(1972:551) tarafından yapılan tanım ise "*Günlük yaşamın birçok alanında ve akademik yaşamda sayıların kullanımına ve matematiksel problemlerin çözümüne engel olan gerginlik ve kaygı hissi*" şeklindedir. Matematik dersine karşı olumsuz tutumları olan öğrencilerinbu derste başarısız oldukları düşünülmektedir. Tobias'a (1993) göre matematik kaygısı, bireyin okul ya da günlük yaşamında matematik problemleri çözerken, sayılarla ilgili işlemler yaparken duygusal gerilim veya kaygılar şeklinde kendini gösteren bir durumdur. Bu kaygı durumu bireyde aşırı gerilmeye ve kendisiyle ilgili güven kaybına neden olabilmektedir. Derse olan tutumun düşük seviyede olması, ilginin ve derse karşı olumsuz tutumların yüksek düzeyde kaygıya ve

dolayısıyla düşük performansa neden olduğunu belirtilmektedir (Aksu ve Bikos,2002:23).

Ertürk (1993) Eğitimi“bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istendik yönde değişiklik oluşturma süreci” şeklinde tanımlamıştır (Akt. Taşpınar, 2014;1). Bu tanıma göre bireylerin davranışları, amaçları ve tutumları eğitimle değiştirilebilir.Chapman’a (1999) göre olumlu tutum, bireyi problemle yüzleşecek iyi bir ruh haline sokmaktadır (Altun, 2005). Elmore ve Vasu (1980), öğrencilerin matematik başarılarıyla, matematik dersine yönelik tutumları arasında düşük ama kayda değer bir ilişkinin varlığına işaret etmişlerdir.Bu görüş ve araştırma bulgularından yola çıkarak öğrenme sürecinde öğrenen özelliklerinin bilinmesi ve buna göre öğretim yapılması ile öğrenci başarısının önemli ölçüde arttırılabileceğini söyleyebiliriz.

Tutum ve kaygı öğrenme sürecinde ele alınması gereken değişkenlerdendir. Araştırma bu iki değişken üzerine kurgulanmış, matematik dersine yönelik tutum ve kaygı araştırılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın genel amacı olarak ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının değerlendirilmesi olarak belirtilebilir. Bu genel amaç doğrultusunda örneklemi oluşturan öğrencilerin matematik dersine yönelik kaygı ve tutumlarının cinsiyet, sınıf, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, en çok sevilen ders ve matematik notuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Ayrıca matematik dersine yönelik tutum ve kaygı arasında nasıl bir ilişki olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile kaygıları çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın yöntemi betimlemeye yöneliktir. Karasar (2009)’a göre, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların “ne” olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan çalışmalar betimsel çalışmalardır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Elazığ ilinde öğrenim görmekte olan 6,7 ve 8. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem ise bu evrenden uygun durum örnekleme yöntemine göreseçilen 225 öğrencidir. Ekiz (2009:106) uygun durum örneklemesini araştırma yapılacak birey ya da grupların araştırma sürecine daha kolay dahil edilmesi veya bunların daha kolay ulaşılabilir olması şeklinde açıklamaktadır. Bu örnekleme yönteminden yola çıkılarak Elazığ il

M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...
merkezinde etüd eğitimi veren bir özel eğitim kurumundaki öğrencilere veri toplama araçları uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerin 117'si (%52) erkek, 108'i (%48) kız olmak üzere örnekleme toplam 225 kişi bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 54'ü (%24) 6. sınıf, 78'i (%34,7) 7. sınıf, 93'ü (%41,3) ise 8. sınıf öğrencisidir. Örneklemini oluşturan öğrencilerin 93'ü (%41,3) Matematik dersini severken, 132'si (%58,7) ise sevdiği ders olarak diğer dersleri göstermişlerdir. Ayrıca örnekleme oluşturan öğrencilerin matematik dersine ait puan dağılımları; 30-43 puan aralığında olan 5 öğrenci (%2,2), 44-57 puan aralığında olan 16 öğrenci (%7,1), 58-71 puan aralığında olan 42 öğrenci (%18,7), 72-85 puan aralığında olan 60 öğrenci (%26,7) ve 86 ve üzeri puan aralığında olan 102 öğrenci (%45,3) şeklindedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Avcı, Coşkuntuncel& İnandı (2011) tarafından geliştirilen 20 maddelik Matematik dersine karşı tutum ölçeği kullanılmıştır. Beşli likert tipine göre puanlanan ölçek "5: Tamamen Katılıyorum; 4: Katılıyorum; 3: Kararsızım; 2: Katılmıyorum; 1: Hiç Katılmıyorum" şeklinde puanlanmaktadır. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .952 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın diğer veri toplama aracı Bindak (2005) tarafından geliştirilen 10 maddelik İlköğretim Öğrencileri İçin Matematik Kaygı Ölçeğidir. Beşli likert tipindeki ölçeğin puanlaması "5: Her Zaman; 4: Çoğu Zaman; 3: Arasına; 2: Hemen Hemen Hiç; 1: Hiçbir Zaman" şeklindedir. Bu ölçek için açılımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin açıklanan toplam varyansının %50.400 olduğu belirlenmiştir. Açılımlayıcı faktör analizinde özdeğeri 1'den yüksek (5.040) tek faktör olduğu gözlenmiştir. Ölçeğin bu araştırmadaki güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) .795 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın ilk bulgusu ortaokul öğrencilerin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının cinsiyetlerine göre değişip değişmediğini belirlemeye yöneliktir. Araştırmanın bu alt problemine ilişkin olarak bağımsız gruplar t testine başvurulmuş ve tablo 1'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 1. Ortaokul öğrencilerin Matematik Dersine yönelik tutum ve kaygılarının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	Levene test			t test	
				F	p	sd	t	p.

Tutum	Kız	108	3,78	,98	,309	,579	223	,389	,697
	Erkek	117	3,73	,99					
Kaygı	Kız	108	2,29	,75	2,314	,130	223	-,880	,380
	Erkek	117	2,39	,87					

Öğrencilerin matematiğe yönelik tutum açısından cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark bulunamamıştır ($t(223) = .389$, $p > .05$). Benzer bulgu matematiğe yönelik kaygı ölçeği puanları arasında da belirlenmiştir ($t(223) = -.880$, $p > .05$).

Araştırmanın ikinci alt problemi ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının öğrenim gördükleri sınıf değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığıdır. Bu duruma yönelik olarak tek yönlü varyans analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlar tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Ortaokul öğrencilerin Matematik Dersine yönelik tutum ve kaygılarının sınıf değişkenine göre karşılaştırılması

	Sınıf	N	$\bar{X}$		Kar.		F	p	Fark	
					Top.	sd				
Tutum	6	54	4,40	G. arası	47,433	2	23,717	-	-	6-7
	7	78	3,89	G. içi	173,431	222	,781			7-8
	8	93	3,25	Toplam	220,864	224				6-8
	Toplam	225	3,75							
Kaygı	6	54	1,86	G. arası	23,018	2	11,059	-	-	6-7
	7	78	2,28	G. içi	126,421	222	,569			7-8
	8	93	2,67	Toplam	149,439	224				6-8
	Toplam	225	2,34							

Mat.Tutum [Levene ($F=4,496$, $Sig.=,012^*$), K.W.H. ($X^2= 54,497$, $p= ,000$)]
 Mat.Kaygı[Levene ($F=4,763$, $Sig.=,009^*$), K.W.H. ($X^2= 42,362$, $p= ,000$)]

* $p < .05$

Dağılım her iki ölçek puan ortalamaları için homojen değildir. Dolayısıyla tek yönlü varyans analizi yerine Kruskal Wallis H (K.W.H.) testine başvurulmuştur. Matematik dersine karşı tutum ölçeği puanları arasında K.W.H testi sonucuna belirlenen bu fark ($X^2= 54,497$, $p= ,000$) Mann Whitney U testine göre 6 ile 7, 7 ile 8 ve 6 ile 8. sınıf öğrencileri arasındadır. Benzer şekilde Matematik ders kaygısı ölçeği puanları arasında K.W.H testi sonucuna

M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...
göre sınıf değişkeni açısından ($X^2= 42,362$, $p= ,000$). Bu fark Mann-Whitney U testine göre 6 ile 7, 7 ile 8 ve 6 ile 8. sınıf öğrencileri arasındadır.

Araştırmanın üçüncü alt problemi ortaokul öğrencilerin matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının öğrencilerin en sevdiği ders açısından anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığıdır. Bu duruma yönelik olarak bağımsız gruplar t testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ortaokul öğrencilerin Matematik Dersine yönelik tutum ve kaygılarının matematik dersinin sevilmesi değişkenine göre karşılaştırılması

	Sevilen Ders	N	$\bar{X}$	ss	Levene test		t testi	
					F	p	t	p.
Tutum	Matematik	93	4,46	,59	18,60	,000*	-	-
	Diğer	132	3,25	,91				
Kaygı	Matematik	93	1,89	,50	28,52	,000*	-	-
	Diğer	132	2,66	,84				

* $p < .05$

Tablo 3 incelendiğinde dağılımın her iki ölçek puan ortalamaları için homojen olmadığı görülmüştür. Bu nedenle varyansların homojen olmadığı t testine göre analiz sonuçları dikkate alınmış, matematik dersine karşı tutum ölçeği puanları arasında en çok sevdiği dersi matematik dersi olarak gösteren öğrenciler lehine anlamlı fark belirlenmiştir ($t(221.912)=11.946$, $p < .05$). Benzer şekilde matematik kaygısı ölçeğine yönelik öğrenci görüşleri arasında en sevdiği dersi diğer dersler olarak ifade eden öğrenciler lehine anlamlı fark bulunmuştur ($t(218.075)=-8.542$, $p < .05$).

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin anne eğitim durumuna göre matematik dersine yönelik tutum ve kaygı puanlarına arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tek yönlü varyans analiziyle sınanmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 4. Ortaokul öğrencilerin Matematik Dersine yönelik tutum ve kaygılarının anne eğitim durumu değişkenine göre karşılaştırılması

	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	G.	Kar.		F	p	Fark
					Top.	sd			
Tutum	1. ilkököl 2. arası	56	3,5	G.	5,303	3	1,76	1,81	,14
							8	2	6

	2.ortaokul	50	3,6 8	G. içi	215,56 2	22 1	,975		-	
	3.lise	61	3,8 7	Topla m	220,86 4	22 4			-	
	4.üniversite	58	3,9 1						-	
	Toplam	22	3,7 5						-	
Kaygı	1.ilkokul	56	2,4 9	G. arası	4,116	3	1,37 2	2,08 6	,10 3	-
	2.ortaokul	50	2,4 5	G. içi	145,32 3	22 1	,658			-
	3.lise	61	2,3 0	Topla m	149,43 9	22 4				-
	4.üniversite	58	2,1 5							-
	Toplam	22	2,3 5							-
Mat. Tutum [Levene (F=,524, Sig.=,666)], Mat.Kaygı[Levene (F=,822, Sig.=,483)]										

Tablo 4 incelendiğinde matematik dersine yönelik öğrenci tutumları arasında anne eğitim durumu açısından anlamlı fark bulunamamıştır ($F(3,221)=1.812$, $p>.05$). Matematik kaygı puanları arasında anne eğitim durumu açısından yapılan karşılaştırmada da anlamlı görüş farkı belirlenmemiştir ($F(3,221)=2,086$, $p>.05$).

Ortaokul öğrencilerinin baba eğitim durumuna göre matematik dersine yönelik tutum ve kaygı puanlarına arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tek yönlü varyans analiziyle sınanmış ve elde edilen sonuçlar tablo 5'de özetlenmiştir.

Tablo 5. Ortaokul öğrencilerin Matematik Dersine yönelik tutum ve kaygılarının baba eğitim durumu değişkenine göre karşılaştırılması

EğitimDurumu	N	$\bar{X}$	Kar. Top.	Kar. sd	Kar. Ort.	F	p	Far k
--------------	---	-----------	--------------	------------	--------------	---	---	----------

		M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...									
Tutum	1.ilkokul	24	3,3	G. arası	5,345	3	1,78	1,82	,143	-	
			6				2	7			
	2.ortaokul	27	3,9	G. içi	215,5	22	,975			-	
			2		20	1					
	3.lise	72	3,7	Toplam	220,8	22				-	
			0		64	4					
	4.üniversite	10	3,8							-	
		2	4								
	Toplam	22	3,7								
		5	5								
Kaygı	1.ilkokul	24	2,7	G. arası	6,172	3	2,05	3,17	,025	1-4	
			3				7	3	*		
	2.ortaokul	27	2,2	G. içi	143,2	22	,648			-	
			8		67	1					
	3.lise	72	2,4	Toplam	149,4	22				-	
			3		39	4					
	4.üniversite	10	2,2							-	
		2	0								
	Toplam	22	2,3								
		5	4								
Mat. Tutum [Levene (F=1,430 , Sig.=,235)], Mat.Kaygı[Levene (F=1,190 , Sig.=,314)]											

p<.05

Tablo 5'e göre matematik dersine yönelik öğrenci tutumları arasında baba eğitim durumu açısından anlamlı fark bulunamamıştır (F(3,221)=1.827, p>.05). Diğer taraftan matematik kaygı puanları arasında baba eğitim durumu açısından yapılan karşılaştırmada anlamlı fark belirlenmiştir(F(3,221)=3.173, p<.05). Tukey HSD testine göre matematik kaygı puanları arasında belirlenen anlamlı fark baba eğitim durumu ilkokul ve üniversite olan öğrenciler arasındadır.

Araştırmanın bir diğer alt problemi ortaokul öğrencilerinin matematik notu açısından matematik dersine yönelik tutum ve kaygı puanlarına arasında anlamlı bir fark olup olmadığıdır. Bu duruma yönelik olarak gruptaki öğrenci sayısının azlığı nedeniyle bir grupta yapılması gerekmiştir. Matematik notu 30-43 arasında (5 kişi) ve 44-57 arasında (16 kişi) olan öğrencilerin sayısı 21'de kaldığından üç grup oluşturulmasına karar verilmiştir. Gruptaki

öğrenci sayısı dikkate alınarak gruplar 71 puan ve altı, 72 puan-85 puan arası ve 86 puan ve üzeri olmak üzere üç grup oluşturulmuştur. Bu işlem sonrasında yapılan tek yönlü varyans analizi ise tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Ortaokul öğrencilerin Matematik dersine yönelik tutum ve kaygılarının matematik notu değişkenine göre karşılaştırılması

	Matematik Notu	N	$\bar{X}$		Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	Fark
Tutum	1.71 ve altı	63	3,1	G. arası	43,66	2	21,8	27,3	,000	1-2
	2.72-85	60	3,6	G. içi	177,2	22	,798	50	*	2-3
	3.86 ve üzeri	10	4,1	Toplam	220,8	22				1-3
	Toplam	22	3,7		64	4				
		5	5							
Kaygı	1.71 ve altı	63	2,8	G. arası	28,30	2	14,1	-	-	-
	2.72-85	60	2,4	G. içi	121,1	22	,456			
	3.86 ve üzeri	10	1,9	Toplam	149,4	22				
	Toplam	22	2,3		39	4				
		5	4							

Mat.Tutum [Levene (F=2,662 , Sig.=,072)], Mat.Kaygı [Levene (F=8,790 , Sig.=,000*)]

Elde edilen bulgulara göre ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları matematik notu açısından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır (F(2,222)=27,350, p<.05). Tukey HSD testine göre belirlenen bu anlamlı fark 71 puan ve altı ile 72-85 puan arası ve 86 puan ve üzeri, 72-85 puan arası ile 86 puan ve üzeri not olan öğrenciler arasındadır. Matematik kaygı puanları homojenlik şartını sağlamadığından bu boyuttaki karşılaştırmalar için Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda matematik kaygılarının matematik notuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($X^2=3.520$, p>.05). Tablodaki ortalamalar matematik notu ile birlikte tutum

M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...
puanlarının da arttığını, buna karşın matematik notu artıkça kaygı puanlarının azaldığını göstermektedir.

Araştırmada son olarak ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıları arasında ne düzeyde bir ilişki olduğu araştırılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıları arasında negatif yönde (-.739) düzeyinde anlamlı ve yüksek bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Buna göre matematiğe yönelik olumlu tutum arttıkça matematik kaygısını azalmaktadır. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde uzlaşılan bir durum olamamakla birlikte 0,00 – 0,30 arası düşükdüzeyde, 0,30 – 0,70 arası orta düzeyde, 0.70 – 1.00 arası yüksek düzeyde bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. (Büyüköztürk, 2002).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın bulgularından biri matematik dersine aittutum ve kaygıları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde bir fark olmadığı yönündedir. Araştırmanın tutum puanları arasında cinsiyete göre anlamlı fark olmadığı bulgusu Yücel ve Koç (2011), Avcı, Coşkuntuncel ve İnandı (2011), Işık ve Çağdaşer(2009), Akdemir (2007), Kaplan ve Kaplan(2006) ve Yenilmez ve Özabacı (2003)' nin çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Bunun yanında Pehlivan (2010) ve Başer ve Yavuz (2003) çalışmalarında matematik tutumunun erkek öğrenciler lehine, Kurbanoğlu ve Takunyacı (2012) çalışmalarında kız öğrenci lehine anlamlı biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Kaygı puanları açısından bir karşılaştırma yapıldığında ise; Aydın (2011), Pamuk ve Karakaş (2011), Dursun ve Bindak (2011), Dede ve Dursun (2008) ve Yenilmez ve Özbey (2006) çalışmalarında bu çalışmanın bulgularına benzer sonuçlara ulaştıkları görülmüştür. Öte yandan Peker ve Şentürk (2012), Kurbanoğlu ve Takunyacı (2012) ve Arı, Savaş ve Konca (2010) yaptıkları çalışmalarında matematik kaygısının kız öğrenciler lehine anlamlı biçimde farklılaştığını belirlemişlerdir.

Araştırmada sınıf değişkeni açısından hem tutum hem de kaygı puanları arasında 6 ile 7, 7 ile 8 ve 6 ile 8. sınıf öğrencileri arasında anlamlı fark belirlenmiştir. Ashcraft'ın, “çok küçük çocuklarda, birinci ya da ikinci sınıflarda bile gördük bu kaygıyı. Ama tipik matematik kaygısı altıncı ve yedinci sınıfla birlikte kendini göstermeye başlıyor” (Akt: Akbulak, 2014) tespitinin bu araştırmadaki bulguları desteklediğini söyleyebiliriz. Dursun ve Bindak (2011) sınıf değişkeni açısından kaygı düzeylerine göre anlamlı fark bulmuşlardır. Pehlivan (2010) ve Taşdemir (2009) sınıf değişkenine göre tutum düzeyleri arasında anlamlı fark olduğunu saptamıştır. Dede ve Dursun (2008) ise

yaptıkları çalışmalarında sınıf değişkeni açısından kaygı düzeylerine göre anlamlı fark bulamamışlardır. Yenilmez ve Özbey (2006) ise çalışmalarında sınıf değişkeni açısından kaygı düzeylerine göre anlamlı fark bulmuşlardır. Kurbanoğlu ve Takunyacı (2012) ise sınıf değişkeni açısından hem tutum hem de kaygı düzeylerine göre anlamlı fark bulmuşlardır.

Araştırma ile anne eğitim durumunun matematik kaygı ve tutum puanları üzerinde anlamlı düzeyde etkili olup olmadığı araştırılmış, anne eğitim düzeyinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıyı anlamlı bir biçimde farklılaştırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusuna benzer olarak Pehlivan (2010), Yenilmez ve Özabacı (2003) ve Başer ve Yavuz (2003) anne eğitim durumuna göre tutum puanları arasında anlamlı düzeyde fark bulamamıştır. Buna karşın Arı, Savaş ve Konca (2010) ve Akdemir (2007) çalışmalarında anne eğitim durumuna göre tutum puanları arasında anlamlı fark bulmuşlardır. Öte yandan Yenilmez ve Özbey (2006) çalışmalarında anne eğitim durumuna göre kaygı puanları arasında anlamlı fark bulmuşlardır.

Baba eğitim durumu açısından ulaşılan sonuç ise; tutum puanları arasında baba eğitim durumuna göre anlamlı fark olmadığı, kaygı puanları arasında baba eğitim düzeyi ilkököl ve üniversite olan öğrenciler arasında anlamlı fark olduğu şeklindedir. Arı, Savaş ve Konca (2010), Akdemir (2007), Yenilmez ve Özbey (2006) yapmış oldukları araştırmalarda tutum açısından baba eğitim düzeyine göre anlamlı fark olduğu bulgusunu içermektedir. Pehlivan (2010) ve Başer ve Yavuz (2003) bu araştırmanın aksi yönde bir sonuca ulaşmış ve tutum puanları arasında baba eğitim düzeyine göre anlamlı fark bulamamıştır. Öte yandan Yenilmez ve Özabacı (2003) çalışmalarında baba eğitim düzeyinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıyı anlamlı bir biçimde farklılaştırmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada öğrencilerin en çok hangi ders sevdikleri sorulmuş, bu soruya matematik veya diğer dersler olarak cevap veren öğrenci görüşleri kaygı ve tutum puanları açısından karşılaştırılmıştır. Görülmüştür ki matematik dersini seven ve diğer dersleri seven öğrenciler arasında tutum puanları açısından matematik dersini seven öğrenciler lehine, kaygı puanları açısından diğer dersleri seven öğrenciler lehine anlamlı fark bulunmuştur. Bu çalışmadaki bulgular Peker ve Şentürk (2012)'ün çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Bu sonuçlara göre matematiğe karşı olumlu tutum gösteren öğrenciler matematik dersini seven öğrencilerdir. Bu doğal bir sonuçtur. Bir bakıma

araştırma bulgularının geçerliğinin bir kanıtı olarak sunulabilir. Benzer biçimde en sevdiği dersi diğer dersler olarak belirten öğrencilerin de matematiğe yönelik kaygı puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Desai ve Thomas (1998) matematik kaygısı ile performans arasında ilişki olduğunu belirlemiştir. Buna göre öğrenenlerin performanslarını artırma sürecinde kaygı mutlaka dikkate alınmalıdır.

Araştırmanın son bölümünde ise ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum ve kaygıları arasında negatif yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre ortaokul öğrencilerin matematik dersine kaygı düzeyleri arttıkça, matematik dersine karşı olumsuz yönde tutum sergiledikleri söylenebilir. Benzer şekilde Peker ve Mirasyedioğlu (2003) matematik kaygısı ile matematiğe yönelik tutumlar arasında negatif ilişkinin olduğunu belirlemiştir.

Bireylerin eğitimden veya çevreden kaynaklanan sorunlar nedeniyle geliştirdikleri olumsuz tutumlar, zamanla davranışa yansımakta bir süre sonra da, başarısızlık olgusunu oluşturmaktadır (Yenilmez ve Özabacı, 2003). Oluşan bu durum bireylerin özellikle matematik dersini başaramayacakları önyargısını arttırarak, yüksek düzeyde matematik kaygısı yaşamalarına neden olmaktadır. Oluşan tüm bu önyargılar ve yüksek düzeydeki matematik kaygısıyla birlikte eğitim sistemindeki aksaklıklar bir araya gelerek öğrencilerin matematiğe karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine ve bu tutumun sınav kaygısını arttırarak, öğrencilerin cevaplama davranışlarını da olumsuz yönde şekillendirdiği açıktır (Baykul, 1990).

Özetle; cinsiyet ve anne eğitim durumu matematik dersine yönelik kaygı ve tutum açısından anlamlı fark yaratacak düzeyde dikkate alınması gereken değişkenler değildir. Buna karşın baba eğitim durumunun matematik dersine yönelik kaygı puanları, öğrenim görülen sınıfın hem tutum hem de kaygı puanları açısından önemli olduğu gözlenmiştir. Ayrıca matematik dersine yönelik kaygı ve tutum puanları arasında negatif yönde güçlü bir ilişki saptanmıştır. Araştırma bulgularına göre matematik öğretmenleri sınıf, baba eğitim durumu, matematik dersini sevme gibi durumları dikkate almalıdırlar. Bunun yanında öğrencilerin matematik derslerine yönelik olumlu tutum kazanmaları sağlanmalıdır. Bu olumlu tutum arttıkça onların kaygı düzeyleri azalacak, böylelikle akademik başarıları da artacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulak, H. (2014). Matematik kaygısının kaynağı.
<http://www.egitimpedia.com/egitim-2/matematik-kaygisinin-kaynagi>.
(Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2015).
- Akdemir, Ö. (2007). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarı güdüsü. XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi. Tokat.
- Aksu, M., ve Bikos, L, H. (2002). Measuring and predicting graduate students' attitude toward statistics. *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, 23, 22-31.
- Altun, M. (2005). Eğitim fakülteleri ve ilköğretim öğretmenleri için matematik öğretimi. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Arı, K. , Savas, E. & Konca, S. (2010). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin matematik kaygısının nedenlerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29: 211 -230.
- Avcı, E., Coşkun Tuncel, O. ve İnandı, Y. (2011). Ortaöğretim on ikinci sınıf öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Haziran 2011, 50-58.
- Aydın, B. (2011). İlköğretim ikinci kademe düzeyinde matematik kaygısının cinsiyete göre farklılıkları üzerine bir çalışma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Eylül 2011, Cilt:19, No:3 ,1029-1036.
- Baker, C. (1992). Attitudes and languages. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Baloğlu, M. (2010). An investigation of the validity and reliability of the adapted mathematics anxiety ratings scale-short version (mars-sv) among Turkish students. *European Journal of Psychological Education*, 25, 507-518.
- Başaran, İ., E. (2005). Eğitim Psikolojisi: Gelişim, Öğrenme ve Ortam. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başer, N. ve Yavuz, G. (2003). Öğretmen adaylarının matematik dersine yönelik tutumları. Matematik Köşesi Makaleleri.
http://www.matder.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=41:ogretmen-adaylarinin-matematik-dersine-yonelik-tutumları-&catid=8:matematik-kosesi-makaleleri&Itemid=172 (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2015).
- Baykul, Y. (2000). İlköğretimde matematik öğretimi 1-5. sınıflar için. Pegem Yayınları. Ankara.

- M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...
- Baykul, Y. (1990). İlkokul beşinci sınıftan lise ve dengi okulların son sınıflarına kadar matematik ve fen derslerine karşı tutumda görülen değişimler ve öğrenci seçme sınavındaki başarı ile ilişkili olduğu düşünülen bazı faktörler. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Berkant, H.G. ve Gençoğlu, S.Ş. (2015). Farklı lise türlerinde çalışan matematik öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 194-217.
- Bindak, R. (2005). İlköğretim öğrencileri için matematik kaygı ölçeği. *F. Ü. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17 (2), 442-448, 2005.
- Bütüner, S. Ö. (2009). Matematik pedagojisi ve felsefesi. *İlköğretim Online Dergisi*, 8(1), 1-6.
- Büyüköztürk, Ş.(2002). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (2. basım). Ankara: PegemA yayıncılık.
- Chapman, E.N. (1999). Tutum en değerli varlığımız. Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999.
- Cüceloğlu, D.(2004). İnsan ve davranışı. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Dede, Y. ve Dursun, Ş. (2008). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 295-312.
- Desai, M. S. ve Thomas C. R. (1998). Computer anxiety, training and education: A meta analysis. *Journal of Information Systems Education*, 9(1 & 2): 49-54.
- Dursun, Ş. ve Bindak, R. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygılarının incelenmesi. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 18-21.
- Ekiz, D. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elmore, P. B. ve Vasu, E. S. (1980). Relationship between selected variables and statistics achievement: building a theoretical model. *Journal Of Educational Psychology*, 72, 457-467.
- Işık, I. ve Çağdaşer, B.T. (2009). Yapısalcı yaklaşımla cebir öğretiminin 6.sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:17, No:3, 941-954.
- Kaplan, A. ve Kaplan, N. (2006). Ortaöğretim öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları. *Journal of Qafqaz*, Vol. 17, 1-5
- Karasar, N.(2009). Bilimsel araştırma yöntemi (20. Baskı).Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.

- Kurbanoglu, N. İ. (2013). The effects of organic chemistry anxiety on undergraduate students in relation to chemistry attitude and organic chemistry achievement. *Journal of Baltic Science Education*, 12 (2), 130-138.
- Kurbanoglu, N. İ. ve Takunyacı, M. (2012). Lise öğrencilerinin matematik dersine yönelik kaygı, tutum ve özyeterlik inançları bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 110-130.
- Morgan, C. T. (1981). Psikolojiye giriş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Ormrod, J., E. (2003). Educational psychology. New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Pamuk, M. ve Karakaş, S. (2011). Sosyal bilimler öğrencilerinde matematik kaygısı: uzaktan eğitim ve kampüs öğrencileri üzerine bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, Sayı:14, 19-37.
- Papanastasiou, C. (2002). School, teaching and family influence on student attitude towards science: Based on TIMSS Data for Cyprus. *Studies in Educational Evaluation*, 28, 71-86.
- Pehlivan, H. (2010). Ankara fen lisesi öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile akademik benlik tasarımlarının bazı ailesel faktörler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 805-818.
- Peker, M. ve Şentürk, B. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin matematik kaygılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 34.
- Peker, M. ve Mirasyedioğlu, Ş. (2003). Lise 2. sınıf öğrencilerinin Matematik dersine yönelik tutumları ve başarıları arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 157-166.
- Richardson, F. C. ve Suinn, R. M. (1972). The mathematics anxiety ratings scale: psychometric data. *Journal of Counseling Psychology*, 19, 551-554.
- Taş, Y. (2005). Sınav Kaygısıyla Başa Çıkma. http://www.bilkent.edu.tr/bilkent-tr/admin-unit/dos/pdgm/sinav_kaygisi.html. (Erişim tarihi: 30 Temmuz 2015).
- Taşdemir, C. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları: Bitlis ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 89-96.

- M. Tuncer, Ö. Yılmaz, Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Derslerinin...
- Taşpınar, M. (2014). Öğretim Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık.
- Tobias, S. (1993). Overcomingmathanxiety. New York: W.W. Norton &Company.
- Tuncer, M., Berkant, H., ve Doğan, Y. (2015). İngilizce dersine yönelik tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in EducationandTeaching*,4 (2), Makale No: 26.
- Turgut, M.F. (1978). Eğitimde ölçme ve değerlendirme. Ankara: Nüve Matbaası.
- Yenilmez, K., Özbey, N. (2006). Özel okul ve devlet okulu öğrencilerinin matematik kaygı düzeyleri üzerine bir araştırma. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 431-448.
- Yenilmez, K. veÖzabacı, N., Ş. (2003). Yatılı öğretmen okulu öğrencilerinin matematik ile ilgili tutumları ve matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2003(2), Sayı:14, 132-146.
- Yücel, Z. ve Koç, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumlarının başarı düzeylerini yordama gücü ile cinsiyet arasındaki ilişki. *İlköğretim OnlineDergisi*, 10(1), 133-143.

Kimya Eğitimi Öğrencilerinin Öğrenme Stili Tercihlerinin Genel Akademik başarılarına ve Proje Tabanlı Öğrenme Uygulamasındaki Başarılarına Etkisi

Evrin URAL

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, evrimural@gmail.com

İnci MORGİL

Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi

Öz: Çalışmanın amacı, kimya öğretiminde farklı öğrenme stili tercihlerinin akademik başarı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak ve proje tabanlı öğrenme uygulamasında kimya eğitimi öğrencilerinin başarılarının öğrenme stili tercihlerine göre değişip değişmediğini belirlemektir. Öğrencilere Grasha-Riechmann Öğrenme Stilleri Envanteri uygulanarak öğrenme stili tercihleri belirlenmiştir. Öğrencilerin, o güne kadarki akademik ortalamaları başarı puanları olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerle çevre ve çevre kirliliği konu kapsamında proje tabanlı öğrenme uygulaması gerçekleştirilmiş ve uygulamanın sonunda konu ile ilgili yapılan final sınavı uygulamadaki başarı olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin öğrenme stili tercihleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapılan veri analizinin sonuçları, farklı öğrenme stili tercihi sahibi öğrencilerin akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Öğrenme stili tercihlerine göre, öğrencilerin proje tabanlı öğrenme uygulamasında gösterdikleri performansların istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. İşbirlikçi öğrenme stili tercihi sahibi öğrenciler proje tabanlı öğrenme uygulamasının sonunda, derste en yüksek başarıyı göstermişlerdir. Bağımsız öğrenme stili tercihi sahibi öğrenciler ise derste en düşük başarıyı göstermişlerdir.

Anahtar kelimeler: Kimya eğitimi öğrencisi, akademik başarı, öğrenme stili, proje tabanlı öğrenme

The Effect of Chemistry Education Students' Learning Style Preferences on their Academic Achievement and Achievement in Project-Based Learning Application

Abstract: The study aims to search the effect of different learning style preferences on academic achievement in chemistry education and to determine if the chemistry education students' achievement in project based learning application according to their learning style preferences. Grasha-Riechmann Learning Style Inventory was administered to the students and their learning style preferences were determined. Students' cumulative GPAs were considered as academic achievement scores. Project based learning application was conducted relating to the "environment and environmental pollution" and following to the application a final exam was hold. Students' final exam scores were considered as their achievement scores in the application. The data analysis results displayed that there wasno statistical significant mean between academic achievement of the students' with different learning styles. According to the learning style preferences, a significant difference in students' achievement in project based learning application was observed. Students with collaborative learning style preference had the highest achievement score in the project-based learning application. On the contrary, students with independent learning style preference hadthe lowest achievement score in the application.

Key words: Chemistry education student, academic achievement, learning style, project based learning

GİRİŞ

Günümüzde, öğretmenin tahtanın başına geçerek bilgi veren, öğrencilerinse pasif dinleyiciler olarak sıralarında oturdukları geleneksel öğretim yöntemlerinden uzaklaşmış, farklı arayışlara girilmiştir. Bunun nedeni,

öğrencilerin özelliklerinin farklı olduğu ve bu farklılıkların öğrenmelerini etkilediği anlayışının ortaya çıkmasıdır. Öğrencilerin öğrenmelerine, başka bir ifade ile akademik başarılarına etki eden faktörlerin belirlenmesi, daha etkili öğrenme ortamlarının düzenlenmesine yardımcı olacaktır. Yapılan araştırmalar, öğrencilerin farklı yollarla öğrendiklerini ve bireysel farklılıkların öğrenmeyi etkilediğini göstermektedir (Kumar, Kumar ve Smart, 2004). Öğrenme stili, öğrencinin öğrenme sırasında bir uyarıyı nasıl kullandığı ve bu uyarana nasıl cevap verdiği ile ilgilidir. Öğrenme stilleri, öğrencilerin bilgiyi etkili bir şekilde yapılandırabilmelerinde önemli rol oynamaktadır (She, 2005). Snyder (2000) ve Litzinger, Lee, Wise ve Felder (2007)'e göre, öğrenme stilleri bilgiyi işleme sürecindeki farklılıklardır. Grasha (1996)'ya göre, öğrenme stilleri bireyin bilgi alma becerisini, yaşlarıyla ve öğretmenleriyle ilişkisini, öğrenme deneyimlerine katılımını etkileyen kişisel özelliklerdir. Bu nedenle, farklı öğrenme stili tercihinine sahip öğrenciler, bilimsel okuryazar bireyler haline gelebilmek için farklı eğitimsel yaklaşımlara ihtiyaç duyarlar (Tuan et al., 2005).

Bu çalışmada, öğrencilerin öğrenme stilleri Grasha-Riechmann Öğrenme Stili Modeli doğrultusunda belirlenmiştir. Bu model, öğrenmenin öğrencilerin akranları ve öğretmenleriyle etkileşiminin bir sonucu olduğu fikrine dayanmaktadır. Grasha-Riechmann (1996), öğrenme stillerinin belirlemede öğrencilerin sınıf aktivitelerine verdikleri tepkileri değerlendirmektedirler. Öğrencilerin kişisel ve bilişsel özelliklerini değerlendirmekten çok öğrencilerin sınıf aktivitelerine nasıl karşılık verdiklerine dayandığı için diğer öğrenme stilleri modellerinden farklılık gösterir (Lang et. al,1999; Kumar et. al, 2004). Öğrenme stilleri Grasha tarafından kısaca aşağıdaki şekillerde tanımlanmıştır (Novak et al., 2006): “bağımsız” öğrenci kendini düşünmeyi ve yalnız çalışmayı seven öğrencidir. “çekingeni” öğrenci ilgisiz, katılmayı sevmeyen ve sınıf aktivitelerinden bunalan öğrencidir. “işbirlikçi” öğrenci fikirleri ve bilgileri paylaşmaktan, hem öğretmen hem de diğer öğrencilerle iyi çalışabilen öğrencidir. “bağımlı” öğrenci özel bir rehberliğe ihtiyaç duyar ve gereken görevleri yerine getirir. “rekabetçi” öğrenci mükemmel olarak görülmeğe hoşlanır. “katılımcı” öğrenci isteklidir ve Grasha bu öğrenciyi ders aktivitelerine mümkün olduğunca çok katılan olarak tanımlar. Çalışma kapsamında, öğrencilerin bir öğrenme yönelik tepkilerine göre öğrenme stilleri belirlenerek, öğrencilerin yapılan proje tabanlı öğrenme uygulamasındaki başarılarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Öğrencilerin öğrenme stilleri hakkında bilgi sahibi olunması, onların öğrenme ihtiyaçlarının da anlaşılmasını sağlayacaktır. Bir öğretmen olarak, öğrencilerin öğrenme stilleri hakkında bilgi sahibi olmak, öğrencilere en uygun desteği sağlamak ve daha etkili bir öğretim gerçekleştirmek için öğretim stratejileri belirleme konusunda yardımcı olacaktır (Lang, Stinson, Kavanagh, Liu ve Basile, 1999). Benzer şekilde, Woolhouse ve Blaire (2003) da, bireylerin öğrenme stillerinin anlaşılması ve bu konuda bilgi edinilmesinin, pek çok eğitim kurumunda öğrencilerin akademik başarılarına ve derslere düzenli devam etmelerine yardımcı olmak için kullanıldığını ifade etmektedir. Kumar, Kumar ve Smart (2004) da öğrencilerin öğrenme stilleri hakkında bilgi sahibi olunmasının, günümüzün çeşitlilik gösteren öğrenci popülasyonları için daha etkili bir öğretim tasarlanmasında yardımcı olacağını belirtmektedirler. Shih ve Gamon (2002), farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli öğretim yöntemlerinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Amir ve Jelas (2010) ve Gilakjani (2012), öğrencilerin öğrenme stilleri hakkında bilgi sahibi olunmasının, derslerde izlenecek yöntemleri belirlemek açısından faydalı olacağını belirtmişlerdir. Yapılan pek çok çalışma, öğrencilerin öğrenme stilleri ile öğretmenlerin öğretim yöntemlerinin eşleşmesinin öğrencilerin akademik başarısının artmasına yardımcı olacağını göstermektedir (Gardner, 1985; Woolfolk, 1998; Slavin, 2000). Örneğin, Hdieh, Jang, Hwang ve Chen (2011) çalışmalarında, dijital araçlarla desteklenmiş bir öğrenme ortamında öğrencilerin öğrenme stilleri ile öğretim stillerinin uyuşmasının öğrencilerin kendilerini ifade etme düzeylerini artırdığını ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Tulbure (2011) de çalışmasında, öğrencilerin öğrenme stillerine uygun öğretim yöntemleri kullanıldığında, öğrencilerin öğrenme performanslarının arttığını ortaya koymuştur.

Araştırmanın Önemi

Çalışma kapsamında, kimya eğitimi öğrencilerinin akademik başarılarına öğrenme stili tercihlerinin etkisi araştırılmıştır. Ayrıca, kimya eğitimi öğrencilerinin proje tabanlı öğrenme uygulamasında gösterdikleri başarının öğrenme stili tercihlerine göre değişip değişmediği incelenmiştir. Çalışmada, öğrencilerin öğrenme stili tercihleri Grasha-Riechmann Öğrenme Stilleri

Modeli'nde yer alan öğrenme stillerine göre belirlenmiştir. Grasha-Riechmann Öğrenme Stilleri Modeli'ne göre öğrenciler öğrenme ortamına olan tepkilerine dayanarak gruplandırılırlar. Bu modelden hareketle, öğrencilerin öğrenme stillerinin genel akademik başarıları üzerindeki etkisinin belirlenmesi, öğrenme ortamının öğrencilerin tercihlerine göre düzenlenebilmesi ve dolaylı olarak da öğrenci başarısının artmasına yönelik önerilerin geliştirilmesini sağlamıştır. Proje tabanlı öğrenme uygulamasının gerçekleştirildiği derste, öğrencilerin yöntemle uyuşan veya çatışan öğrenme stili tercihlerine göre başarılarında bir farklılığın gözlenmesi, öğrencilerin öğrenme stili tercihlerinin gözetilmesinin, öğrenmenin bireysel özelliklere göre düzenlenmesinin öğrencilerin başarıları üzerindeki etkisi hakkında önemli veriler sunmuştur.

ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, kimya öğretiminde farklı öğrenme stili tercihlerinin akademik başarı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak ve proje tabanlı öğrenme uygulamasında öğrencilerin başarılarının öğrenme stili tercihlerine göre değişip değişmediğini belirlemektir.

Araştırma Problemleri

- Kimya eğitimi öğrencilerinin öğrenme stili tercihlerinin akademik başarılarına anlamlı bir etkisi var mı?
- Proje tabanlı öğrenme uygulamasında, farklı öğrenme stili tercihlerine sahip öğrencilerin başarıları arasında anlamlı bir farklılık var mı?

YÖNTEM

Çalışma kapsamında, nedensel karşılaştırma modeli kullanılarak öğrencilerin öğrenme stillerine göre akademik başarılarının değişip değişmediği, proje tabanlı öğrenme uygulamasında öğrencilerin gösterdikleri başarının öğrenme stillerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Örneklem

Çalışmaya, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Bölümü, Kimya Eğitimi Anabilim Dalı'nda, 4. sınıfta öğrenim gören 42 öğrenci katılmıştır.. Öğrencilerden 17'si erkek, 25'i kızdır. Çalışmada öğrencilerin genel akademik başarı ortalamalarının öğrenme

stillere göre değişip değişmediği inceleneyeğinden, alt sınıflarda bölüm derslerinin büyük bir kısmı henüz alınmadığından, dördüncü sınırlar örneklem grubu olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Grasha-Riechmann Öğrenme Stilleri Envanteri (G.R.Ö.S.E.): Envanter Uzuntiryaki, Bilgin ve Geban (2003) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Tüysüz ve Tatar (2008), envanterin cronbach alfa iç tutarlık katsayılarını bağımsız öğrenme stili için 0,52, çekingen öğrenme stili için 0,51, işbirlikli öğrenme stili için 0,71, bağımlı öğrenme stili için 0,53, rekabetçi öğrenme stili için 0,71, katılımcı öğrenme stili için 0,66, ve tüm ölçek için 0,73 olarak hesaplamışlardır. G.R.Ö.S.E. 60 maddelik, 5 puanlı likert tipi bir ölçektir. 6 öğrenme stiline her biri bir alt ölçeği oluşturmaktadır. Her bir öğrenme stili alt ölçeğinin altında 10 madde yer almaktadır.

Envanter, 2005–2006 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar döneminde, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kimya Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 164 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğrenciler G.R.Ö.S.E'nin pilot uygulama grubuna dâhil edilmemişlerdir. Envanterin ve her bir alt ölçeğinin Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır, sonuçlar Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. G.R.Ö.S.E. ve Alt Ölçekleri Alpha Katsayıları

Ölçekler	N	Madde sayısı	Alpha
Bağımsız öğrenme stili	164	10	0,677
Çekingen öğrenme stili	164	10	0,683
İşbirlikçi öğrenme stili	164	10	0,751
Bağımlı öğrenme stili	164	10	0,600
Katılımcı öğrenme stili	164	10	0,757
Rekabetçi öğrenme stili	164	10	0,795
Toplam	164	60	0,831

Kumar, Kumar ve Smart (2004) Grasha-Riechmann öğrenme stili modelinde yer alan 6 öğrenme stili ve bu stili tercih eden öğrencilerin özelliklerini sıralamışlardır:

1. Bağımsız öğrenme stili: Bu öğrenciler yalnız çalışmaktan hoşlanırlar. Kendi yeteneklerine güvenirlir ve kendi planları doğrultusunda hareket edecekleri esnek öğrenme görevlerini tercih ederler.
  2. Bağımlı öğrenme stili: Bu öğrencilerin entelektüel merakları azdır, kendilerine yapacaklarının söylenmesini isterler ve sürekli olarak yönlendirilmeleri gerekir.
  3. Rekabetçi öğrenme stili: Bu öğrenciler için sınıf arkadaşlarından daha başarılı olmak önemlidir, sürekli olarak rekabet ederler, ilgi odağı olmaktan hoşlanırlar.
  4. İşbirlikçi öğrenme stili: Bu öğrenciler grup çalışmalarından hoşlanırlar, işbirlikçi öğrenme uygulamalarını tercih ederler.
  5. Çekingen öğrenme stili: Bu öğrenciler sınıf aktivitelerine fazla katılmazlar, sessiz ve içe kapanıktırlar.
  6. Katılımcı öğrenme stili: Bu öğrenciler sınıf aktivitelerine katılmaktan, fikirleri tartışmaktan ve aktif olarak öğrenme sürecine dahil olmaktan hoşlanırlar.
- Çalışmaya katılan öğrencilerin ankete verdikleri yanıtlar değerlendirilerek her bir öğrencinin baskın öğrenme stili tercihi/tercihleri belirlenmiştir.

Öğretim Süreci

Çalışmanın başında kimya eğitimi öğrencilerine G.R.Ö.S.E. uygulanarak, öğrencilerin öğrenme stili tercihleri belirlenmiştir. Öğrencilerin, o güne kadarki akademik ortalamaları başarı puanları olarak değerlendirilmiştir. Proje tabanlı öğrenme uygulaması Kimya Eğitimi Semineri II dersinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler dördüncü sınıf öğrencileridir. Seminer derslerinde öğrencilere araştırma ödevleri verilmekte ve araştırmalarını derste sunmaları istenmektedir. Bu nedenle Kimya Eğitimi Semineri II dersinin kapsamının proje tabanlı öğrenme uygulamasını gerçekleştirmek için uygun olduğu düşünülmüştür. Uygulama öncesinde, öğrencilere iki saat süre ile proje tabanlı öğrenme yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Amaç öğrencilerin uygulamaya başlamadan önce yöntem konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamak, bu şekilde uygulamada karşılaşılabilecek sorunları en aza indirgeyebilmektir.

Proje tabanlı öğrenme uygulaması “Çevre ve Çevre Kirliliği” ana başlığı altında gerçekleştirilmiştir. Çevre ve çevre kirliliği konusu proje çalışma

alanı olarak belirlendikten sonra, konu ile ilgili alt başlıklar öğrencilerle birlikte uygulama sürecinde belirlenmiştir.

Öğrenciler proje tabanlı öğrenme uygulamasında gruplar halinde çalışmışlardır. Öğrencilerle yapılacak proje tabanlı öğrenme uygulaması için 10 haftalık bir planlama yapılmıştır. Proje tabanlı öğrenme uygulaması Korkmaz'ın (2002) çalışmasında belirttiği aşamalar dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

1. Hafta: Çalışmaya katılan öğrencilere 2 saat süre ile proje tabanlı öğrenme hakkında bilgi verilmiş, proje tabanlı öğrenme sürecindeki işlem basamakları açıklanmıştır. Öğrencilere “Çevre ve çevre kirliliği” ana başlığı etrafında proje tabanlı öğrenme uygulamasının gerçekleştirileceği ve sürenin toplam 10 hafta olarak planlandığı belirtilmiştir. Öğrencilerle “çevre ve çevre kirliliği” ana başlığının altında yer alabilecek alt başlıklar tartışılmıştır. Öğrencilerin önerdikleri alt başlıklardan bazıları aşağıda verilmektedir:

1. Sanayileşme ve kirlilik
2. Evsel atıklar ve tıbbi atıklar
3. Küresel ısınma
4. Orman yangınları
5. Temiz enerji kaynakları
6. Çarpık kentleşme
7. Nükleer santraller

Öğrencilerin önerdikleri alt başlıklar incelendiğinde, çevre ve çevre kirliliği konusunda öğrencilerin bir beyin fırtınası gerçekleştirdikleri görülmektedir. Öğrenciler konu ile ilgili akıllarına gelen her şeyi söylemişlerdir. Alt başlıkların çokluğu konunun ne kadar geniş olduğunu da göstermektedir. Çevre ve çevre kirliliği konusunun seçilme nedeni, öğrencilerin konu ile ilgili bilgilerini artırmaktır. Öğrencilerin alanı çok fazla genişletip dağıtmamaları için alt başlıklar sınırlandırılmıştır. Belirlenen alt başlıklardan bazıları aşağıda verilmektedir:

1. Hava, su, toprak kirliliği
2. Radyoaktif kirlilik
3. Alternatif enerji kaynakları

Böylelikle öğrencilerin daha dar bir alanda çalışarak, temel çevre kirliliği kaynakları konusunda bilgi sahibi olmaları ve bu konuda çözüm önerileri geliştirmeleri amaçlanmıştır. Öğrenciler 3-4 kişiden oluşan proje gruplarına

ayrılmışlardır. Homojen gruplar oluşturmamak amacıyla, grupların belirlenmesinde tercih öğrencilere bırakılmamış, gruplar ders sorumlusu tarafından rastgele oluşturulmuşlardır. Öğrencilerden bir sonraki derse kadar “Çevre ve çevre kirliliği” konusunda sınıfta önerilen alt başlıklar doğrultusunda bir proje hedef sorusu belirlemeleri istenmiştir.

2. Hafta: Grupların proje hedef soruları değerlendirilerek, öğrencilerin projelerini formüle etmelerine yardımcı olunmuştur. Öğrenci gruplarının belirledikleri proje hedef sorularından bazıları aşağıda verilmektedir:

1. Çevremize Atılan Geri Dönüşümlü ve Geri Dönüşümlü Olmayan Atıklar; Bunların Ekolojik Etkileri
2. Toksikoloji ve Çevre Toksikolojisi Nedir? Çevrede Bulunan Kimyasal Kirleticilerin İnsan Sağlığına Yaptığı Zararlar Nelerdir?
3. Nükleer Enerji: Olmalı mı Olmamalı mı?
4. Dünyadaki Alternatif Enerji Kaynakları Nelerdir? Bunların Çevre Korunması Açısından Faydaları Nelerdir?
5. Kirlenici Emisyonların Bugünkü Düzeyde Atmosfere Salınımı Devam Ederse Bizi Ne Gibi Felaketler Bekliyor?

Proje hedef sorularının belirlenmesinin ardından öğrencilerden proje hedeflerini ve davranışlarını belirlemeleri, belirledikleri hedef ve davranışlar doğrultusunda proje çalışmalarını verilen süreye göre planlamaları istenmiştir. Çalışma takvimlerinde, öğrencilerin kendi çalışma planları doğrultusunda iki kontrol noktası belirlemeleri de istenmiştir. Kontrol noktalarında öğrenci gruplarıyla yapılan toplantılar, ders sorumlusunun öğrencilere rehberlik etmesine de olanak sağlamaktadır. Öğrenciler genel olarak 4. ve 7. haftalara kontrol noktalarını yerleştirmişlerdir.

3. Hafta: Öğrencilerin belirledikleri proje sorularına son şekli verilerek sınırları belirlenmiştir. Öğrencilere araştırmalarına başlamışlardır.

4. Hafta: Öğrencilerin çalışmalarının ilk kontrolleri yapılmıştır. Bu ilk kontrol noktasında öğrencilerin belirledikleri hedefler, bu hedeflere ulaşmada izledikleri yol ve konuları hakkında topladıkları kuramsal bilgiler kontrol edilmiştir. Gruplar, ilk kontrol noktasında projelerinin taslaklarını da hazırlamışlardır.

5. Hafta: Öğrenciler ilk kontrol noktasında ders sorumlusunun verdiği öneriler doğrultusunda çalışmalarını düzenleyip geliştirmeye devam etmişlerdir.

6. Hafta: Proje gruplarının ikinci kontrolleri yapılmıştır. Öğrenciler projelerini teslim edilecek hale getirmek için çalışmaya devam etmişlerdir.

7. Hafta: İkinci kontrol noktasında, gruplar projelerinin son hallerini hazırlamışlardır. Ders sorumlusu tarafından incelenen projelerde, ders sorumlusunun önerileri doğrultusunda gerekli değişiklikler yapılmış ve sunum şekline karar verilmiştir. Grupların tamamı projelerini powerpoint sunusu olarak sunmayı tercih etmişlerdir. Öğrenciler, projelerinde, proje hedef sorularına alternatif çözüm yolları üretmeye çalışmışlardır.

8. Hafta: Öğrenciler projeleri için bir sunum hazırlamaya çalışmışlardır.

9. ve 10. Haftalar: Öğrencilerin projelerini teslim etmelerine ve projelerini sınıfta sunmalarına ayrılmıştır. Her grup diğer öğrencilere projelerini sunmuştur. Öğrenci gruplarının her birine sunum için 20 dakika zaman ayrılmıştır. Ders sorumlusunun ve diğer öğrencilerin sorularıyla projeler tartışılmıştır. Proje tabanlı öğrenme süreci, Korkmaz (2002) tarafından geliştirilen proje değerlendirme rubriğinden uyarlanarak hazırlanan proje değerlendirme formu ile değerlendirilmiştir. Proje tabanlı öğrenme değerlendirme formu, ders sorumlusu tarafından doldurulmuştur. Öğrencilere çevre konusu ile ilgili dönem sonunda final sınavı yapılmış ve final sınavından aldıkları puanlar ders başarısı olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Öğrencilerin G.R.Ö.S.E.'ye verdikleri cevaplar değerlendirilerek, öğrencilerin öğrenme stili tercihleri belirlenmiştir. Öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre dağılımları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Öğrenme Stili Tercihlerine göre Dağılımları

Öğrenme Stili Tercihi	N
Rekabetçi	12
İşbirlikçi	12
Bağımsız	5
Bağımsız/Rekabetçi	6
Bağımlı	7

Öğrencilerin akademik başarıları için, uygulamanın yapıldığı döneme kadar olan akademik ortalamaları alınarak, öğrenme stili tercihlerine göre akademik başarılarının karşılaştırılmasına yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi yapılmıştır. Tablo 3'de öğrencilerin akademik başarılarının öğrenme stili tercihlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olarak yapılan betimsel istatistik sonuçları verilmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Akademik Başarılarının Öğrenme Stili Tercihlerine göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemeye Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

	N	$\bar{x}_{ORT}$	S.s.	S.h.
Rekabetçi	12	2,58	0,45	0,13
İşbirlikçi	12	2,87	0,43	0,12
Bağımsız	5	2,36	0,16	0,07
Bağımsız/Rekabetçi	6	2,40	0,36	0,14
Bağımlı	7	2,49	0,52	0,19
Toplam	42	2,60	0,44	0,06

Tablo 3'de çalışmaya katılan öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre dağılımları, her bir grup için akademik başarı ortalaması, standart sapma vb. temel istatistikî değerler görülmektedir. Buna göre çalışmaya katılan öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre sayısal dağılımı, Rekabetçi (N= 12), İşbirlikçi (N= 12), Bağımsız (N= 5), Bağımsız/Rekabetçi (N= 6), Bağımlı (N= 7) şeklindedir. Akademik ortalamalar 4 puan üzerindedir.

Tablo 4. Tek Yönlü Varyans Analizi Tablosu

	K.T.	sd	O.K.	F	p
GruplarArası	1,47	4	0,36	2,02	0,11
Gruplarİçi	6,71	37	0,18		
Toplam	8,19	41			

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin öğrenme stillerine göre, proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda derste gösterdikleri başarılarının değerlendirilmesine yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi ve hangi öğrenme stili tercihlerine sahip öğrencilerin performansları arasında anlamlı fark olduğunu belirlemek için Scheffe Testi yapılmıştır. Tablo 5'te, öğrencilerin öğrenme stillerine göre proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda Kimya Eğitimi Semineri II dersinde gösterdikleri başarıları arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan değerlendirmelere ait betimsel istatistik sonuçları verilmektedir. Başarı ortalamaları 100 puan üzerindedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Öğrenme Stillerine göre Proje Tabanlı Öğrenme Uygulaması Sonunda Derste Gösterdikleri Başarının Karşılaştırılmasına Yönelik Betimsel İstatistikler

	N	Başarı Ortalaması	S.s.	S.h.
Rekabetçi	12	73,75	6,19	1,78
İşbirlikçi	12	84,62	7,35	2,12
Bağımsız	5	52,20	1,92	0,86
Bağımsız/Rekabetçi	6	69,16	9,30	3,80
Bağımlı	7	67,64	12,20	4,61
Toplam	42	72,85	12,22	1,88

Tablo 5'te çalışmaya katılan öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre dağılımı ve her bir öğrenme stiline göre öğrencilerin proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda derste başarılarının ortalamaları sıralanmıştır. Öğrencilerin öğrenme stillerine göre proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda derste başarılarının karşılaştırılması amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizini sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Tek Yönlü Varyans Analizi Tablosu

	K.T.	sd	O.K.	F	p
Gruplararası	4074,60	4	1018,65	15,98	0,00
Grupiçi	2358,30	37	63,73		
Toplam	6432,90	41			

Tablo 6, öğrencilerin proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda derste gösterdikleri başarının öğrenme stili tercihlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Proje tabanlı öğrenme uygulaması sonunda öğrenme stili tercihlerine göre gruplandırılmış öğrencilerin derste gösterdikleri başarılarını karşılaştırmaya yönelik Scheffe testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Scheffe Testi Sonuçları

		(I-J)	S.h.	p
(I) Öğr.Stil	(J) Öğr.Stil			
Rekabetçi	İşbirlikçi	-10,87	3,25	0,04*
	Bağımsız	21,55	4,24	0,00*
	Bağımsız/Rekabetçi	4,58	3,99	0,85
	Bağımlı	6,10	3,79	0,63*
İşbirlikçi	Rekabetçi	10,87	3,25	0,04*
	Bağımsız	32,42	4,24	0,00*
	Bağımsız/Rekabetçi	15,45	3,99	0,01*
	Bağımlı	16,98	3,79	0,00*
Bağımsız	Rekabetçi	-21,55	4,24	0,00*
	İşbirlikçi	-32,42	4,24	0,00*
	Bağımsız/Rekabetçi	-16,96	4,83	0,02*
	Bağımlı	-15,44	4,67	0,04*
Bağımsız/Rekabetçi	Rekabetçi	-4,58	3,99	0,85
	İşbirlikçi	-15,45	3,99	0,01*
	Bağımsız	16,96	4,83	0,02*
	Bağımlı	1,52	4,44	0,99
Bağımlı	Rekabetçi	-6,10	3,79	0,63
	İşbirlikçi	-16,98	3,79	0,00*

	Bağımsız	15,44	4,67	0,04*
	Bağımsız/Rekabetçi	-1,52	4,44	0,99

Scheffe Testi sonuçlarına göre, bağımsız öğrenme stili tercihine sahip öğrencilerin başarıları diğer bütün öğrencilerin başarılarından düşüktür ($p < 0,05$). Uygulamada bağımsız öğrenme stili tercihine sahip öğrencilerin puan ortalaması 52,20'dir. Uygulama sonucunda derste işbirlikçi öğrenme stili tercihine sahip öğrencilerin puan ortalaması 84,62'dir ve bu öğrenciler derste en yüksek başarıyı göstermişlerdir. Rekabetçi öğrencilerin başarı ortalaması 73,75'tir ve başarı sıralamasında ikinci sıradadırlar.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında, öğrencilerin öğrenme stili tercihleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi'nin sonuçları, farklı öğrenme stili tercihine sahip öğrencilerin akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde Aragon, Scott, Johnson ve Shaik (2001) çalışmalarında, farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilerin performansları arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamışlardır. Bu durum çok şaşırtıcı değildir. Öğretim programı incelendiğinde, müfredatta yer alan ders türlerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kimya eğitimi müfredatında biyoloji, fizik ve matematik derslerinin yanı sıra kimya alanı ile ilgili dersler, laboratuvar uygulamaları, eğitim dersleri ve okul uygulamaları yer almaktadır. Derslerin içerikleri ve öğretimde uygulanan yöntemler de birbirinden farklıdır. Derslerin özellikleri farklı oldukça, başarılı olmak için gereken yeterlik ve beceriler de değişmektedir. Genel akademik ortalama, programda yer alan tüm derslerdeki başarının ortalamasını, başka bir ifade ile farklı yetenek ve beceriler gerektiren bir sürecin ortalamasını vermektedir. Bir öğrencinin bütün derslerde eşit derecede başarı göstermesi ise imkân dâhilinde değildir. Bu nedenle, genel akademik ortalama ile akademik başarı arasında bir ilişkinin olmayışı, öğrenme stillerinin öğrenci başarısını etkileyen bir faktör olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu çalışmanın bulguları, öğrencilerin genel akademik ortalamaları üzerinde öğrenme stili tercihlerinin anlamlı bir etkisi olmadığını gösterse de, literatürde ders bazında öğrenme stili tercihleri ile öğrenci başarısı

arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, öğrenme stili tercihlerinin başarıyı etkileyen bir faktör olduğunu göstermektedir (Alşan, 2009; Chiou, 2008; Boatman, Courtney ve Lee, 2008; Koç, 2007; Yazıcı, 2004; Kaya, 2007; Bolat, 2007; Süral, 2008; Tüysüz ve Tatar, 2008).

Öğrenme stili tercihlerine göre, öğrencilerin proje tabanlı öğrenme uygulamasında gösterdikleri performansların istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür. Bulgular, işbirlikçi öğrenme stili tercihinin sahip öğrencilerin uygulamadaki başarılarının diğer bütün öğrencilerin başarılarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğunu göstermiştir. İşbirlikçi öğrenme stili tercihinin sahip öğrenciler proje tabanlı öğrenme uygulamasının sonunda, derste en yüksek başarıyı göstermişlerdir. Bağımsız öğrenme stili tercihinin sahip öğrencilerin, derste gösterdikleri başarı ile diğer bütün öğrencilerin başarıları arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Bağımsız öğrenme stili tercihinin sahip öğrenciler uygulamada en düşük başarıyı göstermişlerdir. Uygulama sonunda, rekabetçi öğrenme stili tercihinin sahip öğrenciler, işbirlikçi öğrenme stili tercihinin sahip öğrencilerden sonra en yüksek başarıyı göstermişlerdir. Rekabetçi öğrencilerin başarıları ile bağımsız/rekabetçi ve bağımlı öğrencilerin başarıları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Bu çalışmada, proje tabanlı öğrenme uygulaması ile uyum gösteren öğrenme stili tercihinin sahip işbirlikçi öğrenciler en yüksek başarıyı gösterirken; bağımsız öğrenme stiline sahip öğrenciler, grup çalışmasıyla yürütülen bu uygulamada en düşük başarıyı göstermişlerdir. Başarı sıralamasında ikinci sırada rekabetçi öğrenciler yer almışlardır. Uygulamada öğrenme stili tercihlerine göre öğrencilerin başarılarında görülen farklılığı açıklayabilmek için öğrenme stili tercihlerinin özelliklerine göz atmak gerekmektedir. Proje tabanlı öğrenme uygulaması boyunca öğrenciler işbirliği içinde çalışmışlar ve ortaya bir ürün çıkarmışlardır. İşbirlikçi öğrenciler paylaşarak, arkadaşları ve öğretmenleri ile işbirliği yaparak öğrenirler. Küçük grup tartışmalarından ve grup projelerinin yapıldığı derslerden hoşlanırlar. Bu özellikler düşünüldüğünde, işbirliği içinde yürütülen proje tabanlı öğrenme uygulamasının işbirlikçi öğrenme stili tercihi için uygun olduğu söylenebilir. Rekabetçi öğrenciler ise akranları ile yarışmaktan, ilgi odağı olmaktan ve akademik başarıları ile tanınmaktan hoşlanırlar. Proje tabanlı öğrenme uygulamasında, öğrenciler bir ürün ortaya koyabilmek için çalışmışlar ve süreç boyunca ders sorumlusu tarafından kontrol edilmişlerdir. Rekabetçi öğrenciler için diğer gruplardan daha başarılı olmak ve öğretmenin takdirini kazanmak önemlidir.

Proje tabanlı öğrenme uygulamasında en düşük performansı gösteren bağımsız öğrenme stili tercihinin sahip öğrencilerin özellikleri düşünüldüğünde bu durum çok şaşırtıcı değildir. Bağımsız öğrenciler kendi hızlarına uygun bir eğitimi ve diğer öğrencilerle birlikte çalışmaktansa yalnız çalışmayı tercih ederler. Seçeneklerin çok olmasından ve bağımsız olarak yapacakları ödevlerden hoşlanırlar. Bu durumda gruplar halinde çalışılan, bir çalışma takvimi ile tüm adımları planlanan proje tabanlı öğrenme uygulaması, yalnız çalışmaktan hoşlanan, bireysel öğrenme hızına uygun öğrenme aktivitelerini tercih eden ve bağımsızlıklarına düşkün olan bu öğrenciler için uygun değildir. Gökova (2010) çalışmasında, öğrencilerin öğrenme stillerine uygun öğretim stratejileri kullanılmasının akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Uysal (2011) da çalışmasında öğrenme stillerine dayalı olarak kullanılan stratejilerin akademik başarıyı artırdığını bulmuştur. Benzer şekilde çeşitli çalışmalarda, öğrenme stillerine uygun öğretim yöntemlerinin kullanılmasının öğrencilerin başarısı üzerindeki etkileri araştırılmış ve öğrencilerin öğrenme stillerine uygun öğretim yöntemleri kullanıldığında öğrencilerin daha başarılı oldukları ortaya konmuştur (Hayes ve Allinson, 1996; Horton ve Oakland, 1997; Spoon ve Schell, 1998; Demirel, 2006). Öğrencilerin öğrenme tercihleri, bilgiyi alma, işleme, saklama şekilleri birbirinden farklıdır (Collinson, 2000; Burris, 2008). Öğrencilerin tercihlerinin birbirinden farklı olması, sınıfta heterojen bir ortam yaratmaktadır. Bu nedenle tek bir öğretim yöntemine veya tek bir öğrenme aktivitesine devam etmekte ısrarcı olunmamalıdır. Öğretmenler, öncelikle sınıflarındaki öğrencileri tanımalı, öğrencilerinin öğrenme stili tercihlerini belirlemelidirler.

Öneriler

Aşağıda çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler sıralanmaktadır:

1. Öğrencilerin öğrenme stili tercihleri, onların öğrenme aktiviteleri ve öğrenme etkinliklerine karşı tutumlarını da etkileyeceğinden, sınıftaki öğrencilerin öğrenme stili tercihleri belirlenmelidir.
2. Öğrencilerin öğrenme stili tercihlerine göre öğrenme aktiviteleri düzenlenmelidir. Sınıflarda farklı öğrenme stili tercihlerine sahip

- öğrenciler bulunacağından, tek bir öğretim yönteminin kullanılmasından kaçınılmalıdır.
3. Öğretmenler farklı öğrenme stili tercihlerine sahip öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı öğretim yöntemleri ve bu yöntemlerin uygulamaları konusunda kendilerini geliştirmelidirler.
  4. Öğrenme aktiviteleri planlanırken, öğrencilerin özellikleri ve öğrenme ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Kullanılacak öğretim yönteminde bazı değişiklikler yapılarak, bu yöntemle çatışan öğrenme stili tercihinde sahip öğrenciler de öğrenme sürecine dâhil edilmelidir.
  5. Öğretmen adaylarına, farklı öğrenme stili modelleri ve öğrenme stili tercihlerinin öğrencilerin öğrenmeleri üzerindeki etkileri konusunda bilgi verilmelidir. Öğretmen adaylarının yeni öğretim yöntemleri konusunda bilgileri artırılmalı ve bu yöntemleri farklı durumlarda bazı değişiklikler yaparak uygulayabilme becerileri kazandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alşan, Ural, Evrim(2009), "Temel kimya laboratuvarı dersinde öğretmen adaylarının başarılarına öğrenme stili tercihlerinin etkisi",**Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)**, 3, 1, ss. 117–133.
- Amir, R&Jelas, Z. M. (2010). Teaching and learning styles in higher education institutions: Do they match?.**Procedia Social and Behavioral Sciences**, 7(C), ss. 680-684.
- Aragon, S. R., Scott D. Johnson, S. D., and Shaik, N., (2001), "A Preliminary Analysis of the Influence of Learning Style Preferences on Student Success in Online vs. Face-to-Face Environments", Paper Presented at The Eighth International Literacy & Education Research Network Conference on Learning, Dimotiko Skolio of Spetses, Spetses, Greece, 4-8 July 2001.
- Boatman, Kara, Courtney, Richard, and Lee, William (2008), "See how they learn": The impact of faculty and student learning styles on student performance in Introductory economics. **The American Economist**, 52(1), ss. 39–48.
- Bolat, N. K. (2007). İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Fen ve Teknoloji Bilgisi Dersi Öğrencilerinin Öğrenme Stillerine Göre Motivasyon Başarı Düzeyleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi. Eskişehir.
- Burris, S., Kitchel, T., Molina, Q., Vincent, S. and Warner, W. ,(2008), The language of learning styles. **Techniques (ACTE)**, 83(2), ss. 44–48.
- Chiou, Wen Bin(2008), College students' role models, learning style preferences, and academic achievement in collaborative teaching: absolute versus relativistic thinking. **Adolescence**, 43(69), ss. 129–142.
- Collinson, Eric ,(2000), A survey of elementary students' learning style preferences and academic success. **Contemporary Education**, 71(4) , ss. 42-46.

- Demirel, Berna , (2006), "Öğrenme Stillerine Göre Anlamlı Gruplar Oluşturmanın Etkililiği. Yüksek Lisans Tezi", Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir, 184s.
- Gardner, H. (1985). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Gökova, V. (2010). Temel bilgisayar uygulamaları dersinde öğrencilerin öğrenme stillerine göre tasarlanan öğrenme içerik yönetim sisteminin öğrenci başarısına etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Grasha, Antony F., (1996), *Teaching with style: A practical Guide to Enhancing Learning by Understanding teaching and learning styles*. Pittsburg: Allianca Publishers.
- Hayes, John and Allinson, Christopher W. (1996), "The implications of learning styles for training and development: a discussion of the matching hypothesis", **British Journal of Management**, 7, ss. 63–73.
- Hsieh, S. W., Jang, Y. R., Hwang, G. J., Chen, N. J. (2011). Effects of teaching and learning styles on students' reflection levels for ubiquitous learning. **Computers and Education**, 57(1), 1194-1201.
- Horton, Connie Burrows and Oakland, Thomas, (1997), "Temperament-based learning styles as moderators of academic achievement", **Adolescence**, 32, ss. 131–41.
- Kaya, F. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stillerine Dayalı Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Düzeylerinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi. Eskişehir.
- Koç, Derya , (2007), "İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri: Fen Başarısı ve Tutumu Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon, 88s.
- Korkmaz, Hünkar (2002), "Fen Eğitiminde Proje Tabanlı Öğrenmenin Yaratıcı Düşünme, Problem Çözme ve Akademik Risk Alma Düzeylerine Etkisi". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 250 s.
- Kumar, Poonam Kumar, Anil, and Smart, Karl, (2004), "Assessing the impact of instructional methods and information technology on student learning styles", **Issues in Informing Science and Information Technology**, 1, ss. 533-544.

- Lang, H. G., Stinson, M. S., Kavanagh, F., Liu, Y., and Basile, M. L., (1999), "Learning styles of deaf college students and instructors' teaching emphases", **Journal of Deaf Studies and Deaf Education**, 4, 1, ss. 16–27.
- Litzinger, Thomas A., Lee, Sang Ha, Wise, John C., and Felder, Richard M., (2007), "A psychometric study of the index of learning styles", **Journal of Engineering Education**, 96, 4, ss. 309–319.
- Gilakjani, Abbas Pourhosein (2012). A match or mismatch between learning styles of the learners and teaching styles of the teachers. **International Journal of Education and Computer Science**, 11, 51-60.
- She, Hsiao-Ching, (2005), "Enhancing eighth grade students' learning of buoyancy: the interaction of teachers' instructional approach and students' learning preference styles", **International Journal of Science and Mathematics Education**, 3, ss. 609–624.
- Shih, Ching-Chun and Gamon, Julia A., (2002), "Relationships among learning strategies, patterns, styles, and achievement in web-based courses", **Journal of Agricultural Education**, 43, 4, ss. 1–11.
- Slavin, Robert E. (2000). *Educational psychology: Theory and practice*. Boston: Allyn & Bacon.
- Snyder, Rebecca Finley, (2000), "The relationship between learning styles/multiple intelligences and academic achievement of high school students", **The High School Journal**, 83, 2, ss. 11–20.
- Spoon, Jerry C. and Schell, John W., (1998), "Aligning student learning styles with instructor teaching styles", **Journal of Industrial Teacher Education**, 35, 2, ss. 41–56.
- Süral, S. (2008). Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stilleri İle Fen ve Teknoloji Öğretimi Dersindeki Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Tuan, Hsiao-Lin, Chin, Chi-Chin, Tsai, Chi-Chung and Cheng Su-Fey, (2005), "Investigating the effectiveness of inquiry instruction on the motivation of different learning styles students", **International Journal of Science and Mathematics Education**, 3, ss. 541–566.

- Tulbure, Cristina (2011). Do different learning styles require differentiated teaching strategies? **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 11, 155-159.
- Tüysüz, Cengiz ve Tatar, Erdal (2008). Öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin kimya dersine yönelik tutum ve başarılarına etkisi. **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5(9), ss.97-107.
- Uzuntiryaki, Esin; Bilgin, İbrahim; Geban, Ömer. (2003). The Effect of Learning Styles on High School Students' Achievement and Attitudes in Chemistry. National Research Science Teaching. Paper presented at the Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching (Philadelphia, PA, March 23-26, 2003). <http://eric.ed.gov/ERICWebPortal> (12.08.2007).
- Uysal, N. M. (2011). Öğrenme stillerine dayalı okuma stratejileri eğitiminin okuduğunu anlama becerisi üzerine etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Woolfolk, Anita E. (1998). *Educational psychology*. Boston: Allyn & Bacon.
- Woolhouse, Marian and Blaire, Trixi. (2003), "Learning styles and retention and achievement on a two-year a-level programme in a further education college", **Journal of Further and Higher Education**, 27, 3, ss. 257-269.
- Yazıcı, Ersen, (2004), "Öğrenme Stilleri ile İlköğretimde Beşinci Sınıf Matematik Dersindeki Başarı Arasındaki İlişki". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Konya, 109s.
- Yildirim, Osman, Acar, Ahmet Cevat, Bull, Susan, Sevinc, Levent (2008). Relationships between teachers' perceived leadership style, students' learning style, and academic achievement: A study on high school students. **Educational Psychology**, 28(1), 73-81.

Destekleme ve Yetiştirme Kurslarının İşlevlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi

Serkan ÜNSAL

Yrd.Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim bilimleri
Bölümü, serkan-unsal09@hotmail.com

Fahrettin KORKMAZ

Dr.,Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen

Öz: Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı ortaöğretim destekleme ve yetiştirme kurslarında görev alan öğretmenlerin, söz konusu kurslara ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında kurslarda görev yapan değişik branşlardaki 20 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada olgu bilim deseni kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, anlatım ve soru cevap yöntemlerinin kursta en sık tercih edilen öğretim yöntemleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. İşlevlerine ilişkin olarak, öğretmenler, söz konusu kursların ekonomik açıdan ve özlük hakları bakımından kendilerine önemli katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmenler ayrıca, bu kursların öğrencilerin ders ve sınav başarılarını artırıp soru çözme becerilerini geliştirerek katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Buna karşılık, kursların öğretmenlerde yorgunluğa ve performans düşüklüğü ile sınıf içinde disiplin sorunlarına neden olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak, öğretmenler genel olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bu kursların dersane ve etüt merkezlerine olan talebi azalttığını belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Destekleme ve Yetiştirme Kursu, Orta Okul, Öğretmenler

Investigation of Teachers’ Opinion About Functions of the Support and Training Courses

Abstract: Aim of this study is to reveal perceptions of the teachers assigned with refresher training courses in secondary education on the functions of these courses which are affiliated to the Ministry of National Education in Turkey. The sampling of the study was constituted by twenty teachers from different branches assigned with the courses. In data collection procedure, the

phenomenologic method was used; semi-structured interview form was developed by the researchers to collect data. The findings have indicated that the conventional lecturing and question and answer drills were the most extensively used strategies. As for the functions of the courses, the teachers reported that the courses in concern make significant contributions to them in terms of personal benefits and economic status. They also reported that the courses contributed to the students improving their in-class performance, success on the tests, and problem solving skills. In return, it has also been revealed that the courses cause in fatigue in teachers, and decline in their performance, and triggers disciplinary problems in the classroom. Finally, the teachers stated that the presence of these courses which are affiliated to the ministry tend to decrease the demand for the private courses and study centres.

Keywords: Refresher training course, secondary education, private course, teachers

GİRİŞ

Eğitim öğretim sürecinde öğrencilerden beklenen, önceden belirlenen hedefleri kazanmaları, eğitim kurumlarından beklenen ise; hedeflerin öğrenciye kazandırılması adına her türlü etkinliği gerçekleştirmeleri olduğu söylenebilir. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarının, program kapsamında belirlenen hedefleri her zaman istenilen düzeyde öğrenciye kazandırmaları mümkün olamamaktadır. Belirlenen hedeflerin öğrenciye kazandırılması yönünde sınıfların kalabalık olması, gerekli öğretim materyallerin olmaması, zamanın yetersizliği, öğrencilerin öğrenme sürecindeki bireysel farkları, programların ihtiyaç ve beklentilerini karşılamada yetersiz olması, öğretmenlerin niteliklerinin ve performanslarının yeterli düzeyde olmaması gibi engeller olduğu belirtilebilir. Bu hedeflerin istenilen düzeyde karşılanmamasına ek olarak öğrencilerin bir üst kuruma merkezi sınavlarla alınmasından dolayı sınav ve test odaklı eğitim anlayışının oluşması sonucu toplumda ve velilerde farklı çözüm arayışları gündeme gelmiştir.

Destek Eğitim Kursları Olarak Dershaneler

Öğrencilerin, ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak üzere kimi zaman özel sektör kimi zaman ise Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin bir takım girişimleri olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın destek eğitim kursları ve yetiştirme kursları açarak;“özel sektörün” ise öğrenci ve ailelerin beklentilerini dersane ve etüt merkezleri açarak karşılamaya çalıştığı bilinen bir durumdur.

Dershaneler, öğrencilerin bilgi eksikliklerini telafi etmek, mevcut bilgilerini pekiştirmek, öğrencileri bir orta öğretim kurumlarına (liseler) veya yüksek öğretime (üniversiteler) hazırlamaya yönelik faaliyet gösteren MEB izniyle açılabilen, denetim ve değerlendirmeleri yine MEB tarafından yapılan eğitim kurumlarıdır (Yılmaz, 2009). Dershanelerin asıl amacını ise Zabun (2011) bir üst öğrenim okuluna girmek adına yapılan sınavlarda öğrencinin başarılı olmasını sağlamak olarak ifade etmektedir.

Dershaneler, Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok yetişkinlere sanat, ev ekonomisi gibi konularda yetiştirmek amacıyla kısa süreli kurslar şeklinde açılmış; 1930-1960 yılları arasında yaygınlaşmıştır (Duman, 1984).

Dershanelerin 1950’li yıllarda yaygınlaştığını ifade eden Akyüz (2001); dershanelerin ortaya çıkmasının ve yayılmasının başlıca nedenleri olarak; öğretmen dağılımının bölgelere ve okullara göre farklılık göstermesi, bazı okullarda derslerin boş geçmesi/yetersiz elemanlarla doldurulması, sınıfların kalabalık olması ve araç-gereç yetersizliği, okullardaki sınav tekniği ile yüksek öğretime geçiş sınavının farklılığı, velilerin çocukların daha iyi yetiştirilmesine yönelik artan arzuları olduğunu ifade etmektedir. Yıllar geçtikçe dershanelerin sayılarının artmasına paralel olarak Türkiye’nin değişik bölgelerinde de dershaneler yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özel Dershaneler Birliği (ÖZ-DE-BİR)’nin 2013 verilerine göre 3.858. dershane toplam 1.280.297 öğrenci öğrenim görmüştür. Bazı ülkelerde dershanelerin tercih edilme oranına bakıldığında Ray (2007) ve Lee (2013)’ye göre Brezilya’da öğrencilerin %50’si; Kamboçya’da öğrencilerin %30 ile % 60 arasında; Mısır’da %53 ile % 60 arasında; Gine’de öğrencilerin %19’u; Hong Kong’da %39 ile %41 arasında; Japonya’da %70; Kore’de % 59 ile %64 arasında; Kıbrıs’ta öğrencilerin %86’sı dershaneleri tercih etmektedir.

Dershanelerin öğrencilerin okuldaki bilgi eksikliklerini giderme, öğrencilerin bilgilerini pekiştirme, sınavlara hazırlama gibi işlevleri yerine getirdiği düşünülmektedir. Dershaneler kuruluşundan günümüze kadar devamlı tartışılan bir sektör olmuştur. Tartışmaların genellikle dershanelerin kapatılması üzerine yoğunlaştığı bilinmektedir. Örneğin 1962 yılında dershanelerin kapatılması gündeme gelmiş; ancak dershaneler faaliyetlerini devam ettirmiştir. Yine 1983 yılında dershanelerin tekrar kapatılması gerektiğine yönelik tartışmalar alevlenmiş; TBMM tarafından kapatılmaması kararı alınmış olmasına rağmen; Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1983 yılında yeni özel dershanelerin açılmasına yasaklama, 1984 yılında ise var olan dershanelerin kapatılmasına hükmedilmişse de hükümet değişikliğinden dolayı kapatma hükmü yürürlükten kaldırılarak dershaneler faaliyetlerini devam ettirmiştir. Mart 2012’de dershanelerin kapatılması tekrar gündeme gelerek tartışmalar yeniden başlamıştır (ÖZ-DE-BİR, 2013; Gümüş, 2014; Özoğlu, 2011).

Dershanelere neden ihtiyaç duyulduğuna ilişkin literatür tarandığında farklı gerekçeler ileri sürülmektedir. Dershanelere duyulan ihtiyaçlar şu şekilde özetlenebilir:

- 1-Okullardaki eğitimin yapılan sınavlara göre yetersizliği (Gümüş, 2014),
- 2-Yüksek öğretim geçiş anlamında yapılan sınavlarda başarılı olma isteği (Kösterelioğlu, 2015; Özoğlu, 2011)
- 3-Dershanelerdeki sınıfların okullardaki sınıflara göre öğrenci sayısının az olması, kullanılan materyallerin fazla, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin daha yoğun olması (Tansel ve Bircan 2004)
- 4- Daha nitelikli bir eğitime duyulan ihtiyaç (Duran, Düzgün, Duran, 2014),
- 5- Üniversite sayısının az; üniversite öğrenimi görmek isteyenlerin fazla olması (Akyüz,2001 Dağlı, 2006; Şirin, 2000; Kösterelioğlu, 2015),
- 6-Dershanelerdeki eğitim kalitesi ve ders içeriğinin zenginliği (Büyükköse, 2010)
- 7- Okullarda uygulanan öğretim programlarının merkezi sınavın yapısına uygun olmamasıdır.

Destek Eğitim Kursları olarak Destek ve Yetiştirme Kursları

Türk eğitim sisteminde belli bir geçmişe sahip olan dershaneler için; 14.03.2014 tarihli ve 28941 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ayrıca 01.03.2014 tarihli ve 6528 sayılı " Mili Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 9. Maddesinde yapılan değişiklik ile yeni bir süreç başlamıştır(<http://ookgm.meb.gov.tr/>). Kanun maddesi gereğince bu süreçte dershanelerin bir kısmı kapanırken bir kısmı ise kademeli olarak özel okullara dönüştürülmüş bir kısmı dershane olarak faaliyetine devam etmiştir.

2014- 2015 Eğitim öğretim yılından itibaren dershanelerle birlikte destekleme ve yetiştirme kursları okullarda ve halk eğitim merkezlerinde açılmaya başlamış, 2015- 2016 eğitim ve öğretim yılından itibaren dershanelerdeki dönüşüm sonucu destekleme ve yetiştirme kursları daha yaygın bir şekilde faaliyete geçmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2015- 2016 eğitim öğretim yılında yaklaşık 175 bin öğretmenin destekleme ve yetiştirme kursundan görev aldığını ;kursa müracaat eden öğrenci sayısının ise 3 milyon 645 bin olduğunu;kursların 22 bin 268 eğitim kurumunda açıldığını ifade etmiştir (<http://www.egitimvegelecek.com>). Destekleme ve yetiştirme kursuna

kimlerin katılacağı, kursların ne zaman açılıp ne zaman sona ereceği, hangi derslerden oluşacağına dair bilgileri içeren MEB Öğrencileri Yetiştirme Kursları Yönergesi(2004) ve MEB Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi (2015) karşılaştırmalı olarak tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo.1. MEB Öğrencileri Yetiştirme Kursları Yönergesi ile MEB Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesinin karşılaştırmalı Tablosu

Kriterler	MEB Öğrencileri Yetiştirme Kursları Yönergesi(2004)	MEB Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi (2015)
Kursiyer Kriterleri	<p>a) İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarına devam eden veya beklemeli durumda bulunan,</p> <p>b) Açık öğretim lisesine veya dışarıdan bitirme sistemine kayıtlı olan,</p> <p>c) Sınavla öğrenci alınan okulların giriş sınavlarına hazırlanan öğrenciler</p>	<p>(1) Kurslara; a) Örgün veya yaygın ortaokul/imam hatip ortaokulu ve ortaöğretim kurumlarında kayıtlı olan öğrenciler, b) Örgün veya yaygın ortaöğretim kurumlarından mezun olan kursiyerler katılabilir.</p> <p>(2) Kurslara, o kurs merkezinin bulunduğu okulun öğrencilerinin yanı sıra bünyesinde kurs açılmamış olan diğer okullardan da öğrenci kabul edilir.</p>

Kurs Süreleri	Kurslar, öğretim yılı içinde birbirini izleyen dönemler halinde açılır. Ders yılının sona ermesine iki hafta, hazırlama kurslarının açılması ise sınava bir hafta kalıncaya kadar devam eder. Kurs merkezi yönetimin gerekli görmesi halinde, yaz aylarında da bu kurs açılabilir.	Örgün eğitim kurumlarında açılan kurslar, çalışma günlerinde yapılabilir. İhtiyaç duyulması halinde cumartesi, pazar günleri ile yarıyıl ve yaz tatillerinde de açılabilir.
Öğrenci Sayıları	Her bir kurs programına devam edecek öğrenci sayısı 10'dan az olamaz. Sınıf mevcutları, 24'den fazla olamaz.	Her bir kurs programına devam edecek öğrenci/kursiyer sayıları 10'dan az; bir kursun sınıf sayısı ise 20'den fazla olmaması esastır.
Kurs Gün/ Süreleri	Kurslar, öğrencilerin normal ders saatleri dışında ve her kurs saati 40-45 dakika olmak üzere düzenlenir.	Kurslar, çalışma günlerinde yapılabilir. İhtiyaç duyulması halinde cumartesi, pazar günleri ile yarıyıl ve yaz tatillerinde de açılabilir. Bir kurs saatinin süresi 40 dakikadır.
Kurs Saatleri	Her bir kurs günü 2 saatten az, 6 saatten çok olamaz. Kurslar en geç saat 20.00'de sona erdirilmesi şarttır.	Her bir kurs günü 2 saatten az, 8 saatten çok olmamak üzere haftanın değişik günlerine dağıtılabilir. Çalışma günlerinde ders saatleri dışında saat 22:00' ye kadar yapılabilir.

Program Süreleri	Her dönemin eğitim programı, en az 40, en çok 120 saatlik programlardan oluşur.	Bir dersten dönemlik açılan kurs süresi 36, yıllık açılan kursun süresi ise 72 ders saatinden az olamaz.
------------------	---	--

Tablo.1 incelendiğinde kursa katılacak öğrenci kriterleri açısından MEB Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi (2015)'nde 2004'teki ilgili yönetmelikte değişikliğe gidilerek "bünyesinde kurs açılmamış olan diğer okullardan da öğrenci kabul edilir" hükmü getirilmiş olup; farklı okullarda bulunup da destek ve yetiştirme eğitimini kendi okulunda alamayan öğrencilerin de bu eğitimden faydalanabilmesinin yolu açılmıştır. Öğrenci sayıları açısından tablo.1 incelendiğinde 2004'teki söz konusu yönergede en fazla öğrenci sayısının 24 olarak ön görülürken 2005 yılındaki yönergede bu sayı 20'ye indirildiği görülmektedir. Yine ders saatlerinin 40-45 dk. olarak esnek bırakıldığı 2004'teki uygulama yerine 2015'teki yönergede ders süresi 40dk. hükmüne bağlanmıştır. Günlük ders saatiyle ilgili olarak ise 2004'teki uygulamada en fazla 6 saat uygulaması, 2015'teki yönergede 8 saat olarak değiştirilmiş yine 2004'teki yönergede kursların en geç 20:00'de kadar hükmü ise 2015'teki yönergede 22:00 olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 2004'teki uygulamada bir derse yönelik en fazla 120 saatlik uygulama, 2015'teki uygulamada 72 saate düşürülmüştür.

Destekleme ve yetiştirme kursuna yönelik öğrenci sayısı, ders süresi gibi niceliksel değişikliklerin yanı sıra destekleme ve yetiştirme kursunun başarılı bir şekilde yürütülmesi için öğretmenlerin kursa yönelik algıları, beklentileri ve düşüncelerinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Kavcar (1980) ve Ergün (2011)'ün de belirttiği üzere eğitimin niteliğiyle öğretmenin kalitesi ve niteliği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere destekleme ve yetiştirme kursunun başarısının ve verimliliğinin belirlenmesinde önemli bir faktör olarak öğretmen düşünülebilir. Destekleme ve yetiştirme kursunun etkililiğine yönelik olarak kurs da görev alan öğretmenlerin ne düşündükleri kursların daha iyi bir noktaya gelmesi için

yapılacak düzenlemeler için önemli bir veri seti sağlayabilir. Literatür incelendiğinde, yaklaşık 175 bin öğretmeni, 3 milyon 645 bin öğrenciyi, milyonlarca veliyi ilgilendiren destekleme ve yetiştirme kursları ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum bir eksiklik olarak düşünüldüğünde, bu araştırmada ortaokullarda açılan destekleme ve yetiştirme kurslarının kursta görev alan öğretmenlerin bakış açılarıyla değerlendirmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmada kursta görev alan değişik branşlardaki öğretmenlerin bakış açılarına yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri nelerdir.?
- 2-Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları yöntemle ilişkin görüşleri nelerdir.
- 3- Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunun öğretmenlere sağladığı katkılara (özlük, ekonomik, sosyal) ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
- 4- Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunun öğrencilere katkısına (ders başarısı, sınav başarısı...) ilişkin görüşleri nelerdir?
- 5-Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunun dersane ve özel kurslara olan talebi nasıl etkilediğine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 6-Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunun aksayan yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- 7- Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunun daha verimli geçmesine ilişkin önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma gurubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmektedir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma olay ve olguları üzerinde araştırma yapılan kişilerin bakış açısıyla incelemesidir (Ekiz, 2013). Nitel çalışmalarda araştırmacı; kavramları, olguları, ilişkileri;

gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi veri toplama araçları yardımıyla açıklamaya, anlamaya çalışır (Merriam, 1998).

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu biliminde temel amaç, bir olgu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmanın yanı sıra bireylerin bu olgu ile ilgili yaşadıklarını ortaya çıkarmaktır (Aydın, 2015) Olgu bilim deseninde incelenen olgunun özüne inebilmek için olgu hakkına farklı bireylerin görüşlerinin analiz edilmesi gerekir (Patton, 2002). Bu araştırmada Kahramanmaraş'taki destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan, 20 öğretmenin kurslara ilişkin görüşleri alınmış ve incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2015–2016 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş ilinde bulunan ortaokullarda açılan destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan, farklı okul ve branştaki 20 öğretmen oluşturmaktadır. Görüşme yapılan çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Aydın (2005) olgu bilim çalışmalarında özellikle ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak katılımcıların baştan belirlenecek ölçütlerle araştırmanın amacına uygun kişilerin seçilmesi araştırma için oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma kapsamında araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere göre çalışma grubu belirlenmiştir. Bu ölçütler, destekleme ve yetiştirme kurslarında görev almak ve araştırmaya gönüllü olarak katılmaktır. Tablo. 2' de çalışma grubuna ait demografik bilgiler verilmiştir.

Tablo 2. *Çalışma grubunun özellikleri*

Branş	Çalıştığı Okul	Kıdem	Cinsiyet
K1 Fen ve Teknoloji	Sergentepe Orta okulu	10	E
K2 Türkçe	Sergentepe Ortaokulu	8	E
K3 İngilizce	Sergentepe Ortaokulu	6	E
K4 Matematik	Nuri Pakdil Ortaokulu	9	E

K5	Türkçe	Nuri Pakdil Ortaokulu	13	E
K6	Türkçe	Nuri Pakdil Ortaokulu	3	K
K7	Fen ve Teknoloji	Nuri Pak dil Ortaokulu	9	E
K8	Türkçe	Osman Gazi Ortaokulu	7	E
K9	Matematik	Osman Gazi Ortaokulu	8	E
K10	Sosyal Bilgiler	Osman Gazi Ortaokulu	7	E
K11	Fen ve Teknoloji	Osman Gazi Ortaokulu	14	E
K12	Türkçe	Zeki Karakız Ortaokulu	30	E
K13	Matematik	Zeki Karakız Ortaokulu	30	E
K14	Matematik	Zeki Karakız Ortaokulu	25	E
K15	Sosyal Bilgiler	Ayser Çalık Ortaokulu	19	E
K16	İngilizce	Ayser Çalık Ortaokulu	10	K
K17	Fen Bilimleri	Ayser Çalık Ortaokulu	20	E
K18	Fen Bilimleri	Abdurrahim Karakoç Ortaokulu	20	E
K19	İngilizce	Abdurrahim Karakoç Ortaokulu	13	K
K20	Türkçe	Abdurrahim Karakoç Ortaokulu	12	E
Toplam			20	

Çalışma grubunun özellikleri Tablo 2’de verilmiştir. Çalışmaya toplam 20 öğretmen katılmıştır. Katılımcıların 18’i(%90) erkek 2’si ise (%10)kadındır. Katılımcıların, 6’sı (%30) Türkçe, 4’ü(% 20) sosyal bilgiler 4’ü(%20) matematik, 4’ü(%20) Fen ve Teknoloji 2’si (%10) ise İngilizce branşından oluşmaktadır

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Aydın (2015)’a göre olgu bilim çalışmalarında daha çok yarı yapılandırılmış yada yapılandırılmamış görüşme formu kullanılır. Bu durumdan hareketle araştırmada veri toplamak için, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Toplam 12 sorudan oluşan

görüşme formunda, katılımcıların demografik özelliklerini betimlemek için dört soru yer alırken, yetiştirme ve destekleme kursu hakkındaki görüşlerini belirlemek için ise açık uçlu altı soru yer almaktadır. Görüşme formu hazırlanma aşamasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim bölümünde görev yapan iki öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Uzmanların görüşü doğrultusunda iki soru diğer sorulara benzediği için çıkartılmıştır. Daha sonra soruların anlaşılabilirliği ve amaca uygunluğunu test etmek için kursta görev alan iki öğretmenle pilot görüşme yapılmıştır. Son haliyle yarı yapılandırılmış görüşme formunda, demografik bilgileri içeren dört, görüşlerini belirlemek için altı soru olmak üzere toplam 10 soru yer almıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, görüşme sürecinde toplanan verilerden birbirine benzeyenleri belirli temalar altında bir araya getirilerek düzenli bir şekilde sunulur (Aydın, 2015). Bu çalışmanın ilk aşamasında elde edilen veriler öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmıştır. İkinci aşamasında her iki araştırmacı kodlamaya başlamadan önce verileri okumuştur. Sonra verileri tekrar okuyarak olası kodların verinin sağ tarafına açıklama şeklinde yazmıştır. Üçüncü aşamada ise her madde için elde edilen birbirleriyle ilgili kodlar hangi tema altında toplanacağı belirlenmiştir. Bu çalışmada iki araştırmacı sürekli birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmuştur. Kodlama sürecinde nitel araştırma konusunda uzman bir öğretim üyesinden yardım alınmıştır. İki araştırmacının aynı veri üzerinde analiz sürecine ilişkin görüşleri alınmasıyla tek araştırmacının yanlılığı giderilerek, araştırmada verilerin geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılır (Atıcı, 2010). Her iki araştırmacının liste şeklinde oluşturduğu kodlar ve temaların uyuma oranı Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen *görüş birliği/(görüş birliği+görüş ayrılığı) X 100* formülü kullanılarak yapılan hesaplama sonucunda iki kodlayıcı arasındaki uyuma oranı .86 olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde çalışmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Araştırmada birden çok araştırmacının bulunması ve çalışmanın uzlaşma ile birlikte yürütülmesi, kodlama karşılaştırmalarının yapılması, araştırmayı araştırmacıların kendi görüşlerinden ziyade; elde edilen verilere dayalı olması, araştırmanın güvenilirliğiyle ilgilidir (Atıcı, 2010). Görüşmelerle ayrıntılı ve derinlemesine

veri toplanması, verilerin raporlaştırılması, doğrudan alıntılara yer verilmesi, kodlama sürecinde birden fazla araştırmacının birlikte çalışması geçerlilik için yapılan çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada görüşme ile veriler ayrıntılı ve derinlemesine toplanmış, iki araştırmacı tarafından kodlar oluşturulmuş, bulgular kısmında öğretmen görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlere K1-K20 şeklinde kodlar verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın altı alt problemine ilişkin elde edilen bulgular ve bu bulgular doğrultusunda oluşturulmuş tabloların analizleri yer almaktadır.

Araştırmanın birinci alt problemi; destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan öğretmenlerin kursta kullandıkları yöntemle ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	Öğretmenler	f
Kullanılan Öğretim Yöntemleri	Anlatım yöntemi	K-2, K-10, K-17, K-18, K-20	5
	Soru-cevap yöntemi	K-2, K-10, K-1, K-18	4
	Toplam		9

Tablo 3. incelendiğinde öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları yöntemle ilişkin görüşleri öğretim yöntemleri teması altında toplanmıştır. Katılımcılar, kullandıkları öğretim yöntemlerini, anlatım yöntemi (f5) soru-cevap yöntemi (f4) şeklinde ifade etmiştir. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden yapılan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

K-18)“Yaprak testler, maalesef iki yöntem kullanıyoruz; anlatım, soru-cevap yöntemi”

K-2)“Soru-cevap, konu anlatımı alıştırmaya yapma”

K-17)“Soru-cevap, düz anlatım yöntemini kullanıyorum ancak bu yöntemler yeterli değil”

K-10)“Diğer öğretmenlerin yaptığı gibi, Düz anlatım, soru cevap yöntemini kullanıyorum. Çünkü kursun özelliği ve beklenti bunu gerektiriyor.”

K-20)“MEB in programına uygun olarak, konu anlatımı yapmaktayım. Tüm seviyelere uygun olarak dersi işlemekteyim.”

Araştırmanın ikinci alt problemi; destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan öğretmenlerin kursta kullandıkları materyale ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	Öğretmenler	f
Kullanılan Eğitim Materyalleri	Kitaplar	K-6, K-8, K-11, K-13, K-16,K-19	6
	Soru bankası	K-2, K-3, K-4, K-5, K-11,K-17, K-19,	7
		K-2, K-4, K-5 K-7,	
	Testler	K-1,K,14,K15, K-19, K-20	9
	Akıllı tahta	K-19, K-20	2
Elektronik materyaller	K-7	1	
	Toplam		25

Tablo 4. incelendiğinde öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kursunda kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri eğitim materyalleri temaları altında toplanmıştır. Katılımcılar, kullandıkları eğitim materyallerine

ilişkin, testler (f9), akıllı tahta (f2) elektronik materyaller(f1), kitaplar (f6), soru bankası (f7) şeklinde ifade etmişlerdir. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden yapılan alıntılar aşağıda sunulmuştur:

K-3)“Kursumuzda fotokopi ve tek kitap kullanılmaktadır. Ayrıca eski müfredat olduğundan ek bir İngilizce soru bankası kullanılmaktadır. Yetersiz testler ve yanlış sorularda bolca bulunmaktadır. Ayrıca fotokopi unsuru sınırlıdır.”

K-5)“Ne kadar yasak olsa da hafta sonu kurslarında kaliteli kurumların soru bankalarını ve yaprak testlerini kullanıyoruz. Objektif ve adaletli bir eğitim için bunların yapılması gerekiyor.”

K-7)“Yaprak testi ve video izlemelerinden yararlanıyorum. Yaprak testlerin sınav başarısı ve ders başarısına birçok katkısının olduğunu düşünüyorum.”

K-8)“Genelde öğrenci seviyesine uygun kolay temin edilen okulun ve MEB in önerdiği kaynakları kullanıyorum.”

K-12)“Konu anlatımlı kitaplar, soru bankası, çalışma kâğıtları ve kazanım testleri kullanıyorum.

K-17)“Fotokopi, soru bankaları, soru-cevap, düz anlatım yöntemlerini kullanıyorum ancak bunlar yeterli değil, daha fazla dokümana ihtiyaç var.”

Araştırmanın üçüncü alt probleminde; kursların öğretmene yönelik katkılarına ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kurslarında görev alan öğretmenlere katkılarına ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	Öğretmenler	f
Özlük	Ek hizmet puanı alınması	K-5,K-6,K-8,K-10-K-19	5
Ekonomik katkı	Ders Ücreti Alınması	K-4,K-8, K-9, K-10,K-11,K-12 K-13,K-14,K-15, K-17,K-18, K-19,	13

		K-20	
Sosyal Katkı	Sosyal katkısı yoktur	K-1,K-8,K-15, K-19	4
Mesleki gelişime katkı	Kendini yenileme fırsatı sağladı.	K-2, K-6, K-11,K-12, K-20	5
Toplam			19

Tablo.5 incelendiğinde; öğretmenlerin kurslarının öğretmene olan katkılarına ilişkin görüşleri özlük, ekonomik katkı, sosyal katkı ve mesleki gelişime katkı bakımından olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Ekonomik tema altında öğretmenler; ek ders ücreti alınması (f13) şeklinde görüş bildirirken, özlük alt teması altında öğretmenler; ek hizmet puanı alınması (f5) şeklinde görüş bildirmişlerdir. Sosyal katkı bakımından ise öğretmenler saygınlığımız arttı (f2) sosyal bir katkısı yoktur (f2) şeklinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ise mesleki gelişime katkı teması altında ise olumlu katkı sağladı (f2) şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bu konudaki öğretmen görüşlerinden bir kısmı aşağıda sunulmuştur:

K-20)“*Ekonomik yönden katkısı vardır. Öğretmenleri kendini geliştirmeye ve yenilemeye zorlamaktadır. Çok faydalı ve gerekli bir uygulama idi. Özlük olarak pek bir katkısı yoktur.*”

K-2)“*Bilgilerimiz tazeleniyor, unuttuğumuz konuları hatırlıyoruz. Güncel bilgileri hem öğreniyor hem de öğreniyoruz.*”

K-6)“*Genelde kursa başarılı öğrenciler geldiği için ders anlatmak zevk veriyor. Ekonomik katkısının olduğunu düşünüyorum.*”

K-8)“*Kurs süresi boyunca fazladan hizmet puanı verilmektedir. Ekonomik olarak 2015-2016 eğitim-öğretim yılında bir iyileştirme yapılmıştır. Sosyal olarak bir katkısı yok. Hafta sonu vaktini öldürüyor.*”

K-9)“*Ekonomik yönden katkısı büyük fakat bu durum mali açıdan sadece derse girmeye çalışan öğretmenler tarafından kullanılmaktadır. Bu durumun kursun verimini olumsuz etkilemektedir.*”

K-12) “Maddi olarak ek ders ücret alıyoruz. Bilgi olarak da çocuklara anlattığımız konuları tekrar etmiş oluruz.”

K-15) “Ekonomik anlamda bizlere katkı sağlıyor. Sosyal anlamda zorluklar yaşıyoruz zaman kısıtlamasına giriyoruz. Hafta sonumuzu feda etmiş oluyoruz.”

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin olarak; destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan öğretmenlerin kursların öğrenciye olan katkılarına ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kurslarının öğrenciye olan katkılarına ilişkin görüşleri

Tema	Öğretmen Görüşleri (Kodlar)	Katılımcılar	f
Olumlu görüş bildirenler	Ders başarısını artırdı.	K-2,K12, K16, K-18	4
	Soru çözme becerisi artırdı.	K-5,K-7, K-16, K-19	4
	Sınav başarısını artırdı.	K-2,K-4,K-6, K-18	4
	Konuları daha iyi anlamalarını sağladı	K-8, K-10, K-11	3
Olumsuz katkılar	Çalışma alışkanlığı kazandırdı.	K-3	1
	Katkısının olmadığını düşünüyorum	K-1, K19	2
Toplam			18

Tablo. 6 incelendiğinde öğretmenlerin kursların öğrenciye olan katkılarına ilişkin görüşleri; olumlu görüş bildirenler alt teması altında; öğrencilerin ders başarısını artırdı (f4) öğrencilerin sınav başarısını artırdı (f4) soru çözme becerisi artırdı (f4) konuları daha iyi anlamalarını sağladı (f3) çalışma

alışkanlığı kazandırdı şeklinde görüş belirtmişlerdir. Olumsuz görüş bildirenler teması altında ise katkısının olmadığını düşünüyorum (f2) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

K-1)“Öğrenci alımı yapılırken herhangi bir seviyeye göre alınmadığından hafta içinden pekte farklı olmuyor. Ama vasat ve üzeri öğrencilerde katkısı oluyor.”

K-2)“Kesinlikle çok faydalı oluyor. Öğrenci konuyu anladıktan sonra konuyu pekiştirmek test sorusu çözüyor. Bu da ders ve sınav başarısını olumlu etkiliyor.”

K-3)“Öğrenciler için idealde muhteşem bir fırsat olduğunu düşünüyorum. İdealde yani teoride bütün öğrencilere çalışma alışkanlığı, zaman yönetimi ücretsiz özel kurs ve yeni beceriler kazandıracağını düşünüyorum.”

K-8)“Faydası olduğunu düşünüyorum. Hafta içi anlaşılmayan konulara değinildiği için eksikleri gidermemizi sağlıyor.”

K-11)“Öğrenciler hafta içi öğrendiklerini hafta sonu bol miktarda uygulama yaparak daha iyi pekiştiriyor. Bu da başarısını olumlu yönde etkiliyor.”

K-15)“Öğrenci başarısını büyük oranda artırıyor. Özellikle teorik olarak verilen derslerle ilgili çok sayıda soru çözmek öğrencileri pratikleştiriyor.”

K-18)“Kurslara devam eden öğrencilere hem okul başarısı hem de TEOG sınavına giren öğrencilere oldukça katkısı vardır.”

Araştırmanın beşinci alt problemi; destekleme ve yetiştirme kurslarının dersane ve özel kurslara yönelik talebi etkileme durumuna ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo. 7. Destekleme ve yetiştirme kurslarının dersane ve özel kurslara yönelik talebi etkileme durumuna ilişkin öğretmen görüşleri.

Tema	Kodlar	Öğretmenler	f
	Etkilememiştir	K-1,K-4,K-9, K-15 K-2,K-3,K-6,	4
Talep durumu	Azaltmıştır	K-8,K-10,K-11, K-12,K-14,K-15, K-17,K-18,K-19, K-20, K-5,K-13, K-9	16
	Toplam		20

Tablo 7 incelendiğinde öğretmenlerin kurslarının dersane ve özel kurslara yönelik talebi etkileme durumuna ilişkin görüşleri talep durumu temasında toplanmıştır. Talep durumu temasında ise öğretmenler görüşlerini; etkilememiştir (f4), azaltmıştır (f16) şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bir kısmı aşağıda sunulmuştur.

K-3)“Okuldaki öğrencilerimizin mevcut sosyo-ekonomik durumlarının kötü olması sebebiyle zaten az olan dershaneye ve özel kurslara katılan öğrenci sayısı gitgide azalıyor ve bitme durumunda.”

K-5)“Hafta sonu kursları amacına uygun yapılmadığı zaman dersane ve özel kurslara olan ilgiyi artıracaktır. Önemli olan dershaneyi aratmayacak kalitede eğitim vermektir.”

K-8)“Olumsuz etkiledi. Kamuoyunda oluşturulan algı ve hafta sonu kurslarının ücretsiz olması sebebiyle dershanelere olan ilgi azaldı.”

K-9)“Hafta sonu kursları veliler açısından dershanenin yerini tutmuyor. Çünkü veliler daha kaliteli eğitim bekliyor.”

K-13)“Okul kurslarının düzenli ve verimli olması durumunda özel kurslara gerek kalmadığını ve ilginin azaldığını söyleyebiliriz.”

K-17)“Okulumuzdaki kurslarda dershanelerdeki eğitim-öğretimden daha kaliteli ve faydalı çalışmalar yapılmakta olup dershanelerde ilgiyi azaltmıştır.”

Araştırmanın altıncı alt problemi; Ortaokulda destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme

kurslarının olumsuz yönlerine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8.Öğretmenlerin destekleme ve yetiştirme kurslarının olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri

Tema	(Kodlar)	Öğretmenler	f
Öğrenci boyutu	Motivasyon	K17	1
	düşüklüğü	K-8, K10	2
Öğretmen boyutu	Yorgunluk	K-19	1
	Performans	K-7,K-9, K15	3
Yönetim boyutu	düşüklüğü		
	Disiplin problemleri	K-16,K12,K13, K11,	4
Materyal boyutu	Devamsızlık	K-11,K18	2
	Öğrenci Seçimi	K1, K-6,K20	3
Materyal boyutu	Doküman eksikliği	K-1,K-2, K14,	3
Toplam			19

Öğretmenlerinin kurslarının olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri; öğrenci boyutu, öğretmen boyutu, yönetim boyutu ve materyal boyutu olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Öğrenci boyutu temasındaki öğretmenler, görüşlerini motivasyon düşüklüğü (*f1*) yorgunluk (*f2*) şeklinde belirtirken, öğretmen temasındaki öğretmen görüşleri ise performans düşüklüğü (*f3*) ve yorgunluk (*f1*) şeklindedir. Yönetim boyutu temasında ise öğretmenler görüşlerini, disiplin problemlerinin ortaya çıkması, (*f2*) devamın isteğe bağlı olması şeklinde

belirtirken, materyal boyutu temasında ise doküman eksikliğinin olması (f3) şeklinde belirtmişlerdir.

K-1) “Öğrencileri seçerken belirli bir sınav yapılmadan alınmadığı için maalesef öğrenciler farklı amaçlarla gelebiliyor. MEB tarafından kazanımları öğrenciye aktarmada daha donanımlı kaynakların üretilmemesi.”

K-7) “Kurslarda yeterli ilgiyi göstermeyen sadece ek ders kaygısı olan öğretmenlerin varlığı kurslardaki başarıyı düşürdüğünü söyleyebilirim.”

K-8) “Öğrenciler haftanın altı ya da yedi günü aynı yere gelmekten sıkılıyorlar bir süre sonra. Özellikle Pazar günü derse katılımda azalma olduğu görülüyor. Bu da istenilen verimin elde edilmemesine neden oluyor.”

K-6) “Gevezelik yapan öğrenciler bu kurslara rahatlıkla katılabiliyor. Bunların ayıklanmasını istiyorum, çünkü gerçekten öğrenmek ve bir şeyler almak için gelen öğrenciler var. En azından bunlara daha fazla yararlı olabiliriz”

K-11) “Öğrencilerin devamsızlıktan kalma sorunu olmadığı için daha rahat davrandıklarını görüyorum. En büyük problem canı istediğinde gelmeyen öğrenciler. Bu öğrencilere yönelik bir yaptırım yok”.

K-16) “Bazı öğrencilerin evden kursa diyerek çıkması ve başka yerler gitmesi ciddi problem oluşturuyor, biraz veli denetimi ile bu olayın ortadan kalkacağını düşünüyorum.”

K-17) “Ücretsiz olmasından dolayı öğrencilerin ilgisi yeterli değil, yani ucuz etin yahnisi yenmiyor.”

K-18) “Devam-devamsızlık problemleri olmakta, kaynakların yetersiz olması, öğrencilerde istenilen kazanımların gerçekleşmesini engelliyor.”

K-20) “Ücretsiz olmasından dolayı katılım yoğun olmaktadır. Fakat uyumsuz öğrencilerin kurstan alınması gerekmektedir.”

Araştırmanın yedinci alt problemi; destekleme ve yetiştirme kurslarının daha etkili ve verimli olabilmesine yönelik öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Öğretmenlerinin destekleme ve yetiştirme kurslarının daha etkili ve verimli olabilmesine ilişkin görüşleri

Tema	Kodlar	Öğretmenler	f
Öğretmen Boyutu	Profesyonellik	K-7	1
Materyal boyutu	Doküman eksikliğinin giderilmesi	K-1,K-3, K-9, K-10, K-13,K-14	6
	Ücret alınması	K-15, K-16, K17, K-18, K-20	5
Yönetim boyutu	Ders saatinin düzenlenmesi.	K-15, K-82	2
	Disiplin sağlanması.	K-17	1
	Sınıf mevcutların düzenlenmesi.	K-3	1
	Derslere devamın sağlanması	K-11, K-1, K-2, K-12,	4
Toplam			20

Öğretmenlerinin kursların daha etkili ve verimli olabilmesine ilişkin görüşleri, öğretmen boyutu, materyal boyutu ve yönetim boyutu olmak üzere üç tema altında toplanabilir. Katılımcılar, öğretmen boyutu temasında profesyonellik görüşünü belirtirken, materyal boyutu temasında doküman

eksikliğini giderilmesini görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcılar yönetim boyutu temasında ise ücret alınması (f 2) ders saatinin düzenlenmesi, (f 1) disiplin sağlanması (f1) sınıf mevcutlarının düzenlenmesi (f1) derslere devamın sağlanması (f4) şeklinde görüş belirtmişlerdir.

K-1)“Seviye tespit sınavına göre öğrenci alınmalı, aylık deneme yapılmalı, sürekliliği için öğrencinin devamının sağlanması gerekir. Bunun için yaptırımlar olmalı.”

K-3)“Dershane sistemini kurslarda uygulamalı ve yeterli kaynak ve ders materyalleri sağlanmalıdır. İlgisi olmayan öğrenciler kurstan uzaklaştırılmalıdır.”

K-5)“Göstermelik de olsa hafta sonu kurslarında ücret alınmalı ve gerekli dokümanlar bu paralarla sağlanmalı.”

K-12)“Öğrencilerimizin devam etmesinin başarıyı artıracığını düşünüyorum. Bu konuda bir yaptırım olması gerekir.”

K-15)“Kurs için soru hazırlama ve temini konusunda sıkıntılar yaşıyoruz. MEB tarafından öğrenci sayısına göre okullara yeteri kadar basılmış soru gönderilmesi daha iyi olur.”

K-18)“Kaynakların çeşitlendirilmesi, öğrencilere devam zorunluluğunun getirilmesi, kursa katılmak isteyen öğrencilerden az da ücret alınması gerekir.”(ücretsiz olunca pek kıymeti olmuyor)

K-19)“Devam sorununun çözülmesi gerek, devamsız öğrenciye bir yaptırım olmalı. İstediyin zaman gel istemediyin zaman gelme böyle bir durumun olmaması gerekir.”

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın birinci alt problemi; destekleme ve yetiştirme kursunda görev alan öğretmenlerin kursta kullandıkları yöntem ve materyallere ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin sıklık ile öğretim yöntemi olarak anlatım yöntemi ve soru- cevap yöntemini kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kullandıkları materyallere ilişkin olarak ise en çok soru bankası ve testleri kullanmışlardır.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin olarak kursların öğretmene yönelik katkılarını daha çok ekonomik boyutta olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan ek hizmet puanı uygulaması ise diğer bir katkı olarak ifade öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı destekleme ve yetiştirme kursunda öğretmenlerin performansını ve motivasyonunu artırmak adına

yapılmış olduğu; 15/04/2015 tarih ve 29327 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 9. maddesi ile; 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda değişiklik yapılarak “Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi kapsamında görev alan yönetici ve öğretmenlere %100 fazlasıyla ödenir” şeklinde değişiklik ile (<http://mevzuat.meb.gov.tr>) “*Milli Eğitim Bakanlığı Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi kapsamında görev alan yönetici ve öğretmenlerin hizmet puanlarına, bu kapsamda görev yaptıkları her ay için 0,5 puan eklenir*” (<http://www.resmigazete.gov.tr/>) değişikliğin öğretmenler tarafından olumlu karşılandığı söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin olarak; destekleme ve yetiştirme kursunun öğrenciye katkısı bağlamında öğretmenler; öğrencilerin daha çok ders ve sınav başarılarını artırdığını, soru çözme becerilerini geliştirdiği şeklinde görüş belirtmişlerdir. Bu durum aslında velilerin ve öğrencilerin dershaneye gitme nedenleriyle de benzerdir. Acar ve Demir (2013)’in yaptığı çalışmada, öğrencilerin dershaneye gitme nedenleri olarak; kız öğrencilerin % 76,9’u ve erkek öğrencilerin % 81,3’ünün ‘SBS / ÖSS’ye daha iyi hazırlanmak için’ cevabını vermişlerdir.

Yeşil Yurt (2008)’un yaptığı çalışmada ise lise öğrencileri dershaneye gitme nedeni olarak ÖSS’ ye yönelik katkısı olarak görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerin kursları daha çok test ve sınav odaklı olarak tercih etmeleri Gümüş (2014)’ün ifadesi ile okulların “dershaneleşen okullar” veya “okulları dershaneleşmesi” şeklinde bir algının oluşmasına neden olabilir.

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin olarak, öğretmenler kurslarının dershane ve özel kurslara yönelik talebi azalttığını belirtmişlerdir. Öğretmenler destekleme ve yetiştirme kurslarının öğrencilerin dershaneye olan talebini azalttığını belirtmişlerdir. Bu durumda destekleme ve yetiştirme

kurslarının ciddi bir şekilde gerçekleştirildiğinde dershanelerin kapanmasından kaynaklanacak boşluğu dolduracağı söylenebilir.

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin olarak destekleme ve yetiştirme kursunun olumsuzluğuna ilişkin olarak ise öğretmenlerde performans düşüklüğüne ve yorgunluğa; öğrenciler açısından ise disiplin problemi yaşanmasına yol açtığı öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca materyal kullanım boyutunda ise doküman eksikliği önemli bir problem olarak öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin kursların daha etkili ve verimli olabilmesine yönelik görüşleri ise öğretmenlerin profesyonel hareket etmeleri, kaynak eksikliğinin giderilmesi, öğrencilerin derse devamının sağlanması şeklindedir. Hangi düzeyde olursa olsun eğitim ve öğretim faaliyetlerinin başarıyla gerçekleşmesinde en önemli rolü öğretmenler üstlenmektedir (Taşar, 2011). Öğretmenlerin bu rolü yerine getirebilmesi profesyonel anlamda hareket etmesine bağlıdır (Yılmaz ve Altınkurt, 2014). Barrett, (2008) göre öğretmenin profesyonelliğinin eğitimin kalitesi ve öğrenci başarısı üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır.

Genel anlamda öğretmenler kursun işleyişi hakkında olumlu görüş belirtmekle birlikte özellikle kaynak ve doküman eksikliği ile öğrenci seçiminde belirli kriterlerin olmamasını önemli bir eksiklik olarak değerlendirmişlerdir. Belirtilen bu eksiklikler yapısal anlamda olmayıp kursun daha iyi işlemesine yönelik olduğu ifade edilebilir.

Öneriler

Milli Eğitim Bakanlığı'nın destekleme ve yetiştirme kursunun verimliliğine ilişkin olarak gerek kendi birimleri tarafından yapılacak çalışmaların gerekse de araştırmacılar tarafından yapılacak çalışmaların sonuçlarını değerlendirmesi, destekleme ve yetiştirme kursunun amacına uygun olarak daha etkili yapılabilmesi için önemli olacaktır. Araştırmalar tarafından ortaya konulan sonuçların kursların daha nitelikli ve başarılı yapılabilmesi için önemli ipuçları sunacağı aşikârdır.

Diğer taraftan destekleme ve yetiştirme kursundaki öğrencilerin bireysel, eğitsel olarak yaşadıkları problemlere etkili bir şekilde çözüm önerilerinin sunulabilmesi için destekleme ve yetiştirme kursunda rehber

öğretmenlerin bulunması gerekmektedir. Rehber öğretmenlerin kurslarda etkin bir şekilde kullanılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekir.

Her öğrencinin isteğe bağlı olarak kursa gelmesi beraberinde disiplin problemini getirmektedir. Bu konuda gerek öğrencilerin kursa yazılmasında gerekse de kursa devam etme sürecinde bir takım kuralların ve yaptırımların gözden geçirilmesi gerekir.

Araştırma bulgularında materyal eksikliği önemli bir sorun olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bilgisayar ortamında hazırlanan eba programı içerisinde soru bankası ve test havuzu oluştursa bu yeterli gelmemektedir. Öğrencilerin soru çözebileceği veya kendini test edebileceği yazılı dokümanların olmasının kursun niteliğini arttıracakı düşünülmektedir. Özellikle materyal eksikliklerinin öğretmenler tarafından çözülemeyecek boyutta bir problem olduğu öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin hafta içi ve hafta sonu kurslarda görev almaları hem yorgunluğa hem de motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır. Bu açıdan kursta görev alan öğretmenlerin hafta içi çalışma saatlerine yönelik olarak bir esneklik sağlanarak en azından haftada bir günü dinlenmelerine yönelik düzenleme yapılabilir. Bu şekildeki bir uygulama öğretmenlerin verimliliği ve performansı açısından yararlı olabilir. Ayrıca öğretmenlerin performanslarını yükseltme ve öğrencilerin ilgi ve isteğini artırmak için öğretmenlerin başka okullarda çalışması teşvik edilebilir.

Bu çalışma ortaokulda açılan kursların işlevlerine yönelik olarak yapılmıştır. Liselere yönelik benzer çalışmalarda yapılabilir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak ortaokulda ve lisede açılan kursların işlevleri karşılaştırılabilir. Diğer taraftan bu çalışma nitel olarak yürütülmüştür. Daha fazla örneklem grubu üzerinde nicel çalışmalarda yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Y. (2001). Türk eğitim tarihi. *Ankara: Pegem Yayınları*

Aydın S. (2015) “Olgu Bilim Araştırmaları” Metin, M. (Ed.) Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Pegem Akademi

Acar, Ö ve Demir, G. (2013).Eğitimin Sosyal İşlevleri Bağlamında Dershaneler Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi

Atıcı, M. ve Ulusoy, Y. (2010). Ç.Ü. Psikolojik Danışman Adaylarının Grup Rehberliği Etkinliğini Yürütürken Kullandıkları Psikolojik Danışma Becerilerinin, Bu Becerileri Kullanmaya İlişkin Yeterlik Algılarının ve Grup Yönetimini Sağlama Yöntemlerinin İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Adana, 19 (1): 62-80.

Biswal, B. P. (1999). Private Tutoring And Public Corruption: A Cost-Effective Education System For Developing Countries. *Developing Economics*, 37(2), 222–240.

Büyükköse, F. (2010). Dershane seçiminde etkili olan faktörlerin belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Barrett, A. M. (2008). Capturing the difference: Primary school teacher identity in Tanzania. *International Journal of Educational Development*, 28, 490-507

Bray, M. (2007). The shadow education system: Private tutoring and it simplications for planners. *Fundamentals of Educational Planning* .Paris: UNESCO International Institute for Educational Planning.

Baştürk, S. ve Doğan, S. (2010). Lise Öğretmenlerinin Özel Dershaneler Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ss. 135-157

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Traditions*. California: SAGE.

Çifçili, V. (2007). Dershane Öğretmenlerinin Öğretmen Yeterlilik Düzeyleri ve Mesleki Doyumları Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul .

Duman, T. (1984). Özel dershaneler ve işlevleri. *Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara*.

Duran, A., Düzgün, O. & Duran, S. (2014). Sosyo-ekonomik düzeyleri farklı öğrenci velilerinin özel dershanelere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research*, 4 (Özel Sayı 1), 171-185.

Dağlı, S. (2006). Özel dershanelere öğrenci gönderen velilerin özel dershaneler hakkındaki görüş ve beklentileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Ekiz, D. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (2. baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Eğitim ve Gelecek.(2016). <http://www.egitimvegelecek.com/> (10.01.2016)

Erdoğan, V. (2010). ÖZ-DE-BİR Dershaneçilik Akademisi. *ÖZ-DE-BİR Eğitim Dergisi*, 49(12).

Ergün, M. (2011). Eğitim ve kalkınma, 3. *Sosyal Bilimler Sempozyumu*. "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü" <http://www.egitim.aku.edu.tr>. (Erişim Tarihi: 13.06. 2016).

Gümüş, A. (2014). Dershane Düzenlemesi Tartışmalarına Eğitsel Bir Bakış (Politika Notu No. 2014/03). İstanbul: İlmî Etüdler Derneği.

Huang, K. M. (1993). *Discussing Cramming School*. Hsien Tai Chiao Yu, 145-151.

Kim, K. K. and Byun S., Y. (2014) Korean Education in Changing Economic and Demographic Contexts. London:Springer

Kavcar, C. (1980). "Nitelikli Öğretmen Sorunu" *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 5(28).

Kamuajans. (2015). <http://www.kamuajans.com/egitim-personeli/iste-mebinen-cok-tercih-edilen-kurslari-h486972.html> (20.01.2016)

Kamuhaber (2015). <http://www.kamuhabermerkezi.com/> destekleme ve yetistirme kurslariyla ilgili hersey 17254h.htm (01.02.2016)

Kutner, M. A., Sherman, and J.D., Williams. (1986). Federal Policies For Private Schools. *Private Education*, Newyork.

Kösterelioğlu, İ. (2015). Private Courses in Education or Education in Private Courses? *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(1).

Lee, J. Y. (2013). Private Tutoring And Its Impact On Students' academic Achievement, Formal Schooling, And Educational equality In Korea. Columbia University Doctoral Dissertation.

Merriam, S. (1998). Qualitative Research And Case Study Applications In Education, *Jossey-Bass*, San Francisco.

Miles, M.B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis. Sage Publication.

Milli Eğitim Bakanlığı.(2014). http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_05/26051333_dnmgenelge.pdf (15.01.2016)

Milli Eğitim Bakanlığı. (2002). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/23555_0.html (20.12.2015)

Özden, Y. (1997). "Üniversiteye Girişte Fırsat Eşitsizliğini Giderme Çalışmaları, *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 3(4): Ankara.

ÖZ-DE-BİR (2013). <http://www.ozdebir.org.tr> (Erişim Tarihi,16.02.2016).

ÖZ-DE-BİR (2012). Dünyada ve Ülkemizde Dershaneçilik. Özel Dershaneler Birliği Derneği Yayın Organı.

Özoğlu, M. (2011). Özel dershaneler: gölge eğitim sistemiyle yüzleşmek. *Seta Analiz*.

- Patton, M. Q.** (1997). "How To Use Qualitative Methods In Evaluation." Sage California.
- Patton, M. Q.** (2002). "Qualitative Research Evaluation Methods." Sage. California.
- Şirin, A. G. H.** (2000). Eğitim sisteminde özel dershaneler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), 387-410.
- Tansel, A., Bircan ,B.** (2004). Private tutoring expenditures in Turkey. For schungs institutzur Zukunft der Arbeit Institute for the Study of Labor
- Uysal, R.** (2009). Seviye Belirleme Sınavlarına (SBS) Yönelik Hazırlık Kursları Düzenleyen Dershanelere Devam Eden Öğrencilerin ve Öğrenci Velilerinin Dershane Beklentilerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Tansel, A.** (2013). Türkiye’de Özel Dershaneler: Yeni Gelişmeler ve Dershanelerin Geleceği *ERC Working Papers in Economics* (10):13.
- Taşer, H.** (2011) Öğretmen Yeterliği, (Ed. Dilci, T.) Öğretim İlke Yöntemleri. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul
- Yeşilyurt, S.**(2008). Üniversiteye Giriş Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Dershaneleri Tercih Etme Sebepleri ve Dershanelerdeki Biyoloji Öğretiminin Durumu Üzerine Bir Çalışma. *Türk Fen Eğitimi Dergisi* 5(2).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H.** (2011). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, K.**(2009). "Özel Dershane Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59): 471-49.
- Yılmaz, K. & Altınkurt, Y.** (2014). Öğretmenlerin Mesleki Profesyonelliği Ölçeği Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal Of Human Sciences*, 11(2), 332-345. doi:

Zabun, E. (2011). Dershaneye gitme, mükemmeliyetçilik, ana-baba tutumu ve sınav kaygısının öğrencilerin SBS başarılarını yordama gücü. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.Tokat.

Symbolic Purchase in Sports Marketing: The Effect of Perceived Quality and Self-image Congruity on Intention to Purchase; A Field Study in Turkey

Seçil FETTAHLIOĞLU,

Ass. Prof. Dr. ,Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Arif Selim EREN

Ass. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University
arifselimeren@hotmail.com

Ömer Okan FETTATHLIOĞLU

Ass. Prof. Dr. KahramanmaraşSütçü İmam University

Mesut BILGINER

Lecturer Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Abstract: Modern life urges people to meet their needs for communication faster and more effective than ever. As a result of this fact people spend more and more time in front of the computer and other means of communication. Thus, mankind moves less and the need to keep fit becomes more important. So, people involve much more in sports facilities and this means consumption of sports equipment and other tools of sports marketing.

The present study aims to investigate the effect of self-image congruity and perceived quality on the purchase intentions of Turkish football fans. In order to do so, a questionnaire which is adapted from the former studies is applied to the supporters of the teams which involve in Spor Toto Super League.

In order to analyze 316 responses, descriptive statistics, reliability, correlations, factor analysis, structural equation modelling and linear regression analysis are applied. The tests approved that a valid and reliable data set is acquired. Also the theory of the research validated in the data. Hence, the hypothesis test revealed that the data doesn't fit with the research model. Nevertheless, it is statistically proved that perceived quality has effect on purchase intentions of the randomly selected sample.

Keywords: *Sports Marketing, Symbolic Purchase, Self-Image Congruity, Purchase Intention*

**Spor Pazarlamasında Sembolik Satın Alma:
Algılanan Kalite ile Benlik İmajı Örtüşmesinin Satın Alma
Eğilimine Etkisi; Türkiye’de Bir Alan Çalışması**

Öz: Çağdaş yaşam insanların iletişim ihtiyaçlarını her zaman olduğundan daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirmeleri için zorlamaktadır. Bu gerçekten hareketle insanlar bilgisayar ve diğer iletişim araçlarının önünde daha çok vakit geçirmektedir. Böylece insanlar daha az hareket etmekte ve fit bir vücuda sahip kalmak önem arz etmektedir. Bu yüzden insanlar spor ile ilgili etkinliklerde daha fazla rol almakta ve bu da spor pazarlaması ile sunulan ekipmanların ve aletlerin daha çok tüketilmesi anlamına gelmektedir.

Mevcut çalışma Türk futbol taraftarlarının benlik imajı örtüşmesi ile kalite algılarının satın alma niyetleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmayı amaçlar. Bunu gerçekleştirebilmek için önceki çalışmalardan uyarlanan bir anket Spor Toto Süper Ligi’nde oynayan takımların taraftarlarına uygulanmıştır.

316 cevabın analiz edilmesinde tanımsal istatistikler, güvenilirlik, korelasyonlar, faktör analizi, yapısal eşitlik modeli ve doğrusal regresyon kullanılmıştır. Bu testler geçerli ve güvenilir bir verinin elde edildiğini göstermiştir. Bunun yanında araştırmanın teorisinin veriye tam olarak yansıdığı tespit edilmiştir. Ancak, hipotez testi verinin modele tam olarak uymadığını göstermiştir. Yine de kalite algısı rastsal yöntemlerle seçilmiş olan örneklemin satın alma eğilimleri üzerinde etkili olduğuna yönelik istatistiki olarak kanıtlanmış bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Spor Pazarlaması, Sembolik Satın Alma, Benlik İmajı Örtüşmesi, Satın alma Eğilimi*

1. Introduction

In the global world, marketing is not a matter of just the exchange of the goods and services (Schaff, 1995). The concept has a broader index including the people, places, organizations, events and even ideas. Sport is another concept which gains more importance not only with its place in the life styles of the modern people but also the size of the sports industry. Many different factors, such as the differentiation of the customer needs, globalization and the development of new marketing processes might have some effects on this

situation. The detection of these factors is only possible by the identification and the analysis of the target market and the purchase habits of the customers in this market i.e. the observation of the behavior of customers.

In psychology behavior is defined as the response of the human metabolism to a stimulus (Greenberg & Gray, 1996). It is asserted that the former attitudes of people are effective in the occurrence of the behavior (Salisbury, Pearson, Pearson and Miller, 2001). In Theory of Reasoned Action (TRA), Ajzen and Fishbein (1980) claim that the attitudes among the stimulus might be effective on the behavior of people. In a glance through the glasses of marketing to this situation, the purchase behavior of people would also be affected by the former attitudes of the people. So, it can be asserted that the individual should reflect a kind of symbolic purchase.

In symbolic purchase the purchase behavior of the individual is bound to the belonging emotion rather than meeting a need. Developed by the improvement of relational marketing, symbolic purchase is a concept which includes self-image congruity as a reflection of id and perceived quality as a reflection of ego (Bee & Kahle, 2006; Kwak & Kang, 2009). As in the personality of the individual, these two concepts struggle in meeting the needs of id and the restriction of the ego (Crimmins and Horn, 1996).

Self-image congruity reflects in what aspects the ego perception of the individual has congruence with a situation (Bosnjak, Sirgy, Hellriegel & Maurer, 2010). The perception of the individual is bound to the wish if the person were to see him/herself in the society. It is statistically proved that the self-image congruity has effect on their purchase habits in the former studies (Sirgy, Grewall & Mangleburg, 2000). With a glance in the underpinnings of such kind of a behavior, it is obvious that the person perceives the product as a suitable tool for joining a group of people who uses the same product. On the other hand the individual has a perception of quality on whether it is worthy to purchase such an item.

As a result of the mentioned congruence and perception, the individual will afford the item or not. The present study is conducted in order to see whether these mentioned concepts are effective on people's purchase behavior. Kwak & Hang's (2009) findings will also be compared.

In order to do so, via a social network the supporters of the teams which involve in Turkish Spor Toto Super League (which is the highest soccer league) are asked to fill in an online questionnaire which is adapted from the former pieces of literature. The obtained results are combined as a data set and initial analyses are conducted. According to the findings of the initial analysis it is observed that the data set has a valid reliability and the size of the sample is enough to make factor analysis. The statistical analyses have proved that self-image congruity has no significant effect on purchase intention but perceived

quality has positive effects on purchase intentions of the individuals and this result is reflected as a Structural Equation Model (SEM).

As a result, in the present study, which aims to put forth whether there is a relationship between the self-image congruity and perceived quality and intention to purchase, it is found out that there is a positive relationship between these three concepts.

2. Theoretical Background (Concepts, Variables and Hypotheses)

Business enterprises have evolved throughout history. The points of view of the former ones are completely different from the latter ones by means of marketing. Especially by the second half of the 18th century, it has become more difficult to differentiate products because of the correspondence of production processes (Bee & Kahle, 2006). As a result of this fact, they have started to search for new markets and try to analyze the needs of the customer in order to meet them in the optimum degree. So, marketing has become a popular field of study in literature.

Marketing is defined as the process of producing, pricing, distributing and promoting ideas, goods and services in order to reach personal and organizational goals (McDaniel & Gates, 1998: 3). The biggest source of income of football clubs are broadcasting rights, sponsorship agreements and the sales of tickets and licensed team merchandise. Since they have big sums of expenses such as transportation, accommodation, transfer fares and rent for the stadiums, it is notable for them to generate and apply effective marketing strategies. It is observed that the more the team is financially strong the better they achieve in sports facilities.

For obtaining better results it is substantial to understand how marketing process is being conducted. Initially the teams need supporters who will willingly afford licensed merchandise for just the sake of their team. Then, explanation of the key concepts in the relationship which inspired this research is essential for a better understanding of the theoretical underpinnings. Only by this way it will be possible to set hypotheses and define variables.

2.1. Concepts

The aim of this study is to put forth whether symbolic purchase affect the intention to purchase, so it is thought that it should be better to identify sports marketing initially and then symbolic purchase is handled.

2.1.1. Sports Marketing

Sports marketing is a set of actions, plans and facilities which aim to meet the needs of the sports fans (Mullin, Hardy and Sutton, 2007). The concept emerged after it is first uttered in Advertising Age in 1978 (Estri, Aghazadeh, Rayej and Raoufi, 2010; Karademir, Devocioğlu and Özmaden, 2010; Ekmekçi&Ekmekçi, 2010; Altunbaş, 2007). It includes social responsibility, the sales of licensed merchandise, tickets, organizations...etc. Throughout the history the concept gained much more importance while there have been improvements in the sports industry. Throughout the history the concept enlarged by means of the facilities done by promoting sports in fields and products which are not very familiar with sports.

There are plenty of former researches on sports marketing. Mostly the researches deal with sponsorship (Bal & Plewa, 2010; McDaniel & Mason, 1999; Cornwell and Maignon, 1998; Lough and Irwin, 2001; Thwaites, 1993; Meenaghan & Shipley, 1999; Olkkonen, Tikkanen & Alajoutsijaervi, 2000; Ordish, 2005). There are researches which aim to investigate the group dynamics in sports marketing (Dionísio, Leal & Moutinho, 2008; Bush, Bush, Clark & Bush, 2005; Lawrence & Moberg, 2009; Özer & Argan, 2006; Mitchell & Imrie, 2011). There are researches on franchising (Kelley, Hoffman & Carter, 1999; Mason, 1999).

These kinds of marketing actions are very common in advertising. For example, a globally known sportsman is introduced as s/he is successful just because that s/he uses the promoted product. The formula of the success and the secrets of the beauty are revealed everyday but there are still a number of people who can bend it like Beckham or hit the ball as Kournikova does. The question here is, as they have the power of promoting a certain product, how can business enterprises use this power? So, the process of sports marketing should be checked out.

As mentioned before marketing is a set of actions to produce, price, distribute and promote a certain kind of product or service and all of these actions must be conducted due to a plan (Mason, 1999). This plan should act as a road map to the manager of the enterprise and it is best to cope with such a process as it is a system (Thorne, Wright & Jones, 2001).

The systems have got inputs and outputs. If we evaluate the process of sports marketing as a system, the preparations done accordingly with the release of the product will be the inputs and the sales numbers and the revenue gained by these sales will be the outputs.

More specifically the inputs of sports marketing process are;

- Defining the needs of the customer
- Defining the product or the service which is aimed to meet the demand.

- Pricing the product or the service
- Distributing the product

On the other hand the outputs of the sports marketing system are;

- Promoting the product
- Selling the product

The timing of all these steps is utmost important for the success of the product in the market. If a person tries to sell products for the final of the Champions League of the previous season at the very moment, it would make no sense. It is reported that products increase the excitement of the event (Schaff, 1995) and promotion can flourish the revenue of the event (McDonald & Rascher, 2000) and also a large sum of money is paid in order to set more effective ways for the distribution of these goods (Miller, 1999) and lastly there are regulations for the pricing of the goods as inconceivable sum of money (Oehser, 2000) is being paid for them (Thorne et. al., 2001).

So, it can be asserted that the elements of sports marketing are the same as the traditional marketing processes. First of all, the products in the context of sports marketing are tickets, sponsorship agreements, licensed team merchandise, advertisements and broadcasting rights. The life cycles of these products are very short. Teams change their uniforms every season in order to promote consumption of the goods. Fans try their best to purchase these new items. Price is the sum that the customer is ready to pay for a specific product or service and within this context the amount of money which is paid by the fans to the goods is the price. Distribution of the goods and services are held by stadiums and stores and the most common way of distributing sports marketing products is to establish stores which are very close to the stadium. The promotion in sports marketing is done by advertising of the goods and services by the use of the sportsmen.

2.1.2. Symbolic purchase

Symbolic purchase or symbolic consumption is a kind of purchase behavior in which the individual prefers to afford a good or a service not because of the qualities and specifications of the product or the service but just because of sharing the feeling of owning the same thing or having the same experience with other buyers (Zukin, 2004: 153; Kwak & Kang, 2009). Generally other buyers belong to a group and the individual perceives the product as the key to enter that group of people.

There is a very limited number of former study in this field (Schouten, 1991; Banister & Hogg, 2004; Kwak & Kang, 2009; Wymer & Samu, 2002;

Cova, 1997). This is why it is hoped that the present study should do a contribution to the literature.

Symbolic purchase includes two concepts. The first concept that symbolic purchase include is self-image congruity. This is the perception in what extend the self-image of the individual correspond to a specific situation. The situation might be a product, an event or even a person.

Perceived quality is the other concept that symbolic purchase includes and it depicts in what extend the individual appraises a product or service. Previous research asserts that consumers' sense of quality have effect on their purchase habits (Tsiotsou, 2006). This perception might have two dimensions. The first dimension is that the individual perceives the product as qualified just because that s/he thinks that the people whom already purchased the item have a sense of quality that they don't buy simple products. The second dimension is that the individual weights the sum that s/he will pay with the product and decides to afford the demanded amount because s/he thinks that it is worthy to buy.

The philosophy of constructing and conducting business enterprises is to produce goods and services in order to meet the needs of the consumers (Temin, 1991:2). At present this is a real challenge for them because of the inevitable change in the needs of the customers.

There seems to be a conflict on the needs of consumers. The ones in the underdeveloped districts of the world are happy to find water and food daily, and they would starve although they live on the riches under the ground. The ones in the developing parts of the world have two characteristics. The ones who are limited in number but keep the riches in hand have enthusiastic hobbies such as breeding camels with helicopters. On the other hand the rest has the lowest needs in Maslow's (1970) hierarchy. In the developed parts of the world people have the right to choose what to purchase and most of the production is being done on the analysis of these people because they are the richest and the widest group in consuming.

As mentioned before the individual shows purchasing behavior just because of the fact that s/he wants to belong to a group of people. The perception of the individual is that it is the key to be accepted to that group of people and as we all know there are locksmiths. If one can observe that one in two people in a university campus (which has nearly 10000 students) wears a "highly promoted" product which is on sale with €500 as the lowest price, this means that nearly €2.500.000 is spent on this particular product or the locksmiths have great sales numbers.

The situation mentioned in this example is a consequence of symbolic purchase and it can be a nice topic for further researches. Other consequences of symbolic purchase can be summarized as imitating the frontiers of the society,

preferring to buy the things that people around does, choosing the products which are perceived as familiar to a political party...etc.

In brief, symbolic purchase is the consequence of the individual's self-image congruity and perceived quality on a particular product. If the person considers the product as a key to join a group of people and perceives the product as qualified, s/he might reflect such a purchase behavior.

2.2. Variables and Hypotheses

Making contribution to the literature is a hard challenge. First of all, the researcher should be aware of the former studies as they have investigated the topic in detail. Secondly, the researcher should be able to set a research model in order to investigate the aims of the research. A good model means that having effective variables. The variables should be defined well in order to adapt or generate a good tool for measurement. In this part of the research the variables will be revised as they are going to be used in a model.

2.2.1. Self-Image Congruence

Individuals form an identity for themselves in a society. This occurs only when they are in contact with other people. They feel mutual belonging feelings and they act in a social environment. The process of socialization encourages the individual to set relationships with others and also share the same beliefs and attitudes (Moutinho, Dionisio& Leal, 2007). These beliefs and attitudes shape the personality and the individual feels a congruity between his/her self-image and the situation. This conformance enhances the birth of the self-image (Bearden,Netemeyer& Teel, 1989). Self-image congruence refers to the match between consumers' self-concept and the image of users of a given brand of consumer goods, services, store, organization or a destination (Bosnjak et. al., 2010). The roots of the congruence theory go back to the Roger's (1951) self-theory. According to this theory the behavior of the individual is shaped by the self-image perception. Most of the literature is shaped by the studies of Sirgy (1982). He asserted four kinds of self-image congruity; actual self-congruity, ideal self-congruity, social self-congruity and lastly ideal social self-congruity (Sirgy& Su, 2000).

The actual self-congruity is the match in what extend the individual feels the congruence between his/her personality and the product. Ideal self-image congruity is the concept what is perceived when somebody pronounces customer and what kind of actions are being expected from that social role.

Social self-congruity is the perception of the society on the purchasers of a particular product. Lastly, ideal social self-image congruity is the match between the way that the purchaser wants to be perceived and the sellers' customer image. Many studies have been done on its effect on the behavior of the consumers (Bellenger, Steinberg and Stanton 1976; Sirgy and Danes 1982; Hughes and Guerrero 1971). The gist of these researches is; there is congruence between the purchased item and the self-image.

It is possible to observe these congruence types in a store in which the licensed merchandise of a club is being sold. The reason why the individual is there is a consequence of his/her actual self-congruity. As all other people in the store our party is expected to make shopping activities such as trying on items, looking at the goods etc. The warnings in the stores project the expectations of the store from the consumers. And this reflects the ideal self-image congruity. Although the content of the package is generally completely different, people sometimes carry the bags of well-respected stores and this pictures the social self-congruity. The mutual degree of congruence between the behalf and the store reverberate the ideal social self-image congruity.

In short, self-image congruence reflects the match in what extend the expectations of the people and also the expectations of the store are overlapped. There are studies which claim that former attitudes upon a product can affect the purchase behavior of the person (Bal, Quester & Plewa, 2010; Bush et al., 2005). So, it can be derived that;

H1: "Intention to purchase is being affected by self-mage congruity."

2.2.2. Perceived Quality

It is the subjective evaluation of a product whether it is worthy to purchase by an individual (Zeithaml, 1998). The concept is derived from the protracted researches of Parasuraman and Zeithaml on service quality (Narang, 2010). In many studies it is reported that the perceived quality is different from the original quality (Kwak & Kang, 2009). A great number of researches have been studied in this field (Aaker & Jacobson, 1994; Yo & Donthu, 2001; Bhatti, Bouch & Kuchinsky, 2000; Supphellen & Rittenburg, 2001; Narang, 2010).

In most of the previous studies this concept is measured by asking the respondent to evaluate the product or the service. Generally this variable is positively related to intention to purchase the item and also there is evidence on the relation of the level of self-congruity and perceived quality (Chebat, Sirgy & St-James, 2006; Kwak & Kang, 2009; Aaker & Jacobson, 1994; Yoo & Donthu, 2001).

Thus it is hypothesized that;

H2: "Intention to purchase is being affected by perceived quality."

H3: "Perceived quality and self-image congruity are related positively."

2.2.3. Intention to Purchase

Purchase intention is the attitude of the individual on whether to buy the product and it is essential to identify this intention before releasing a product to the market (Souder & Sherman, 1994:58). This attitude, as in the present study, is being used as a consequence of other variables (Vaidyanathan, Aggarwal, Stem, Muehling&Umesh, 2000; Creyer& Ross, 1997; Li, Daugherty &Biocca, 2002; Chang & Chan, 2008; Salisbury et al., 2001). The literature is rich in the studies which aim to investigate purchase intentions. Although different measurement tools are used according to the specific aims of the studies, they are mostly adapted or derived from Morrison's (1979) model. As there is evidence on reliability and validity of this scale (Kalwani& Silk, 1982), this scale is widely being used in this kind of studies. For instance Creyer& Ross (1997) found statistically significant results in their research in which they investigate whether the companies' ethical values affect the purchase intention of the consumers. Moreover, the mean of the people who are willing to praise the company which has ethical attitudes is rather high and vice versa. Li et al. (2002) reports respectively high correlations about the attitude on the product and intention to purchase in the context of 3D advertising, but the "t" values of the variables are comparably low. Salisbury *et. al.* (2001) came up to the decision of customers are more willing to purchase items on web sites which grant security. They obtained high regression weights although they used only 3 items for measurement. Chang & Chen (2008) also contributed the literature in a very similar context. They claim that the perceived risk and trust are also important in the trade on the internet.

As a result it is statistically proved that purchase intention of the individual is being affected by many different factors. But the topic of the present study has not been on the list of researchers much (Kwak& Kang, 2009; Ekin, 2010). So, it can be hypothesized that;

H4: "Purchase intention is being affected by symbolic purchase."

3. Analysis

The former parts of the present study aims to clarify the conceptual framework in order to have a better understanding of the topic. However, it is not efficient to depict whether there is a relationship between these concepts. The research applies the phases of scientific research methodology. In order to

do so, the problem is defined. Conceptual framework is set. Hypothesis development is utilized.

In order to test these hypotheses, a questionnaire adapted from literature is applied to a randomly defined sample in a field study concept. It is thought that receiving direct information from supporters should be better (O’Cass& Grace, 2008). By this way the authors were able to analyze the field in detail (Olkkonen et al., 2000). The analysis included preliminary analysis (descriptive statistics, reliability, correlations, factor analysis, structural equation modelling and linear regression).

3.1. Measure Development

The variables of the study are searched in the related literature one by one. It is observed that they are measured in very different scales in many different kinds of researches. As the former studies had many different reasons for measuring these variables the variety in scales is normal. So, the researchers decided to adapt the scales of former studies, which have strong reliability scores, for the specific purposes of the study. Thus, the purchase intention of the sample is measured by five items (Xu, Luo, Carroll & Rosson, 2010; Dodds, Monroe & Grewal, 1991; Hill & Paphitis, 2011). Perceived quality is also measured with five items (Dodds et al., 1991; Aaker, 1991). Again, self-image congruity is measured by five items (Kang, Hong & Lee, 2008; Bosnjak et al., 2010; O’Cass& Grace, 2008).

3.2. Sampling and Data Collection

Because of the fact that the survey is related to the sports, it is thought that it should make sense if it is applied to the people who involve in sports facilities. Then, the researchers got into contact with fan groups of the 18 team which involve in Spor Toto Super League in 2013-2014 season. By the use of a commonly used social network, the supporters of the clubs are invited to fill in an online questionnaire form. Thus, the questionnaire is applied to 316 randomly selected people who support different football clubs in Turkey. Data obtained from İstanbul, Ankara, Konya, Eskişehir, Antalya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Bursa and Sivas cities. With the help of the internet site, the results of the questionnaire is obtained as a data set. As data is collected online, it prevented much of the paper work, also the delays caused by posting and the reluctance of the sample to fill in the questionnaire form.

3.3. Descriptive Statistics

The sample of the study consists of 316 people mostly from, Fenerbahçe (%26,9), Beşiktaş(%25) and Galatasaray (%23,7) supporters and males (%83) dominate the group. The average age of the group is 34 and most

of them are graduates of high school (%40,2), primary school (%29,1) and university (%16,5).

3.4. Preliminary Analyses

The Cronbach Alpha score of the items of the questionnaire is %70,1 and this result depicts that the items have a valid reliability. Then an explanatory factor analysis is applied to the data set in order to handle with more limited number of factors. As a result, the score of KMO measure of sampling adequacy is 0,701 and this reflects that the size of the sample is adequate to proceed the analysis. Also Barlett's test of sphericity is statistically significant and this result demonstrates that there should be statistically significant relations between the variables. The rotated component matrix is depicted in Table 1.

Table 1. Rotated Component Matrix

	Component		
	1	2	3
The people who purchase licensed merchandise depicts who they are(SIC1)	-,058	,695	,037
The others who buys licensed merchandise are like me(SIC2)	-,101	,792	,069
Everybody admires me because of my purchase habits(SIC3)	,062	,740	,101
Everybody insults me if I don't purchase those items(R)(SIC4)	,303	,580	-,070
The others who use these products are like me(SIC5)	,408	,518	-,076
The licensed merchandise is good in quality(PQ1)	,691	,235	-,077
People wouldn't purchase them if they were not good in quality(PQ2)	,764	,060	-,042
These merchandise have excellent features(PQ3)	,776	,124	-,020
They are more durable when compared to the others(PQ4)	,636	-,096	,285
I trust the quality of these merchandise(PQ5)	,522	-,111	,335
I would like to buy the products of my team(IP1)	,286	-,114	,572
People should purchase the products of their team(IP2)	,070	,017	,634
I would feel guilty if I don't buy it(IP3)	-,023	-,044	,659

Adds were effective in my purchase of this product(IP4)	-,059	,082	,663
I can imagine the product on myself(IP5)	,002	,119	,480

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations. (the values in bold are the highest factor loads)

Table 1 indicates that the factor loads of some items are convergent although they are expected to be divergent. It should be difficult to proceed the analysis with these kinds of variables in the data set so, the authors decided to omit SIC4, SIC5, PQ4 and PQ5 from the data set. The means of the self-image congruity related items and perceived quality and also intention to purchase are obtained as “SICmean”, “PQmean” and “IPmean”. Thus it should be possible to look for the correlations between the variables. Table 2 depicts the one-tailed correlations between these variables.

Table 2. Correlations between the variables

Correlations		SICmean	PQmean
PQmean	Pearson Correlation	,175**	
	Sig. (1-tailed)	,001	
IPmean	Pearson Correlation	,035	,141**
	Sig. (1-tailed)	,268	,006
**. Correlation is significant at the 0.01 level. SICmean=Self-image congruity, PQmean=Perceived quality, IPmean= Intention to purchase			

The results of the correlation analysis show that self-image congruence and perceived quality is correlated positively ($p < 0,01$) but there is no correlation between self-image congruence and intention to purchase. However, there is a significant ($p < 0,01$) correlation between perceived quality and intention to purchase. The correlations show that Turkish football fans purchase items according to the products' quality and they also have a sense of quality which is bound to their self-image congruity. This may be caused by comparably low reliability of the questionnaire items and maybe because of the low literacy of the sample. But these results are not the final contribution of this research

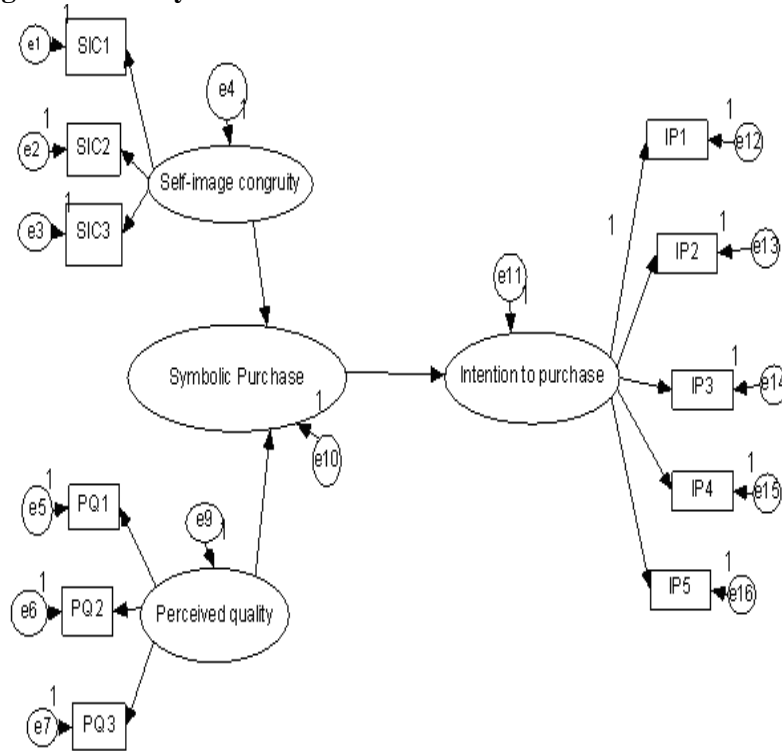
because there may be different kinds of relations in SEM as it has got more detailed path diagrams (Hair, Babin& Anderson, 1998).

3.5. Main Analysis

To this extend the descriptive statistics and preliminary analyses of the research are conducted. In order to test the hypothesis of the research the researchers decided to apply a SEM in order to investigate the relationships between symbolic purchase and intention to purchase and again symbolic purchase and self-image congruence and perceived quality. In the model symbolic purchase is stimulated as the consequence of both self-image congruity and perceived quality. By this way it is thought that, it should be possible to go the underpinnings of symbolic purchase. As mentioned before people tend to reflect this kind of a purchase behavior as a consequence of their self-image congruity and also their sense of quality. Two of the variables were omitted from the data set because they had divergent factor features. The remaining part of the data set is used in order to establish the SEM. For self-image congruity three items are set in the model whose Cronbach alpha score is 0,729. Perceived quality is measured by three items (Cronbach alpha=0,768). Purchase intention of the sample is measured by the use of five items whose Cronbach alpha score is 0,607.

Figure 1: Theory of the model

As displayed in Figure 1, the theory of the research consists of many complex relationships which can only be figured out by the use of the simulated SEM. Basically the model was tested by the use of SPSS Amos program. By this way it will be possible to test the hypothesis of the research. The results of the structural model indicate that the model doesn't fit the model exactly ($\chi^2=162,660$, $df=99$, $p<0.01$, $CMIN/df=1,643$; $CFI=0,941$; $NFI=0,866$; $RMSE=0,069$). However the results show that analysis can be further sustained because only the χ^2 value is out of the acceptable levels and this may result from the sample's size. The estimates of the variables are depicted in Table 3.

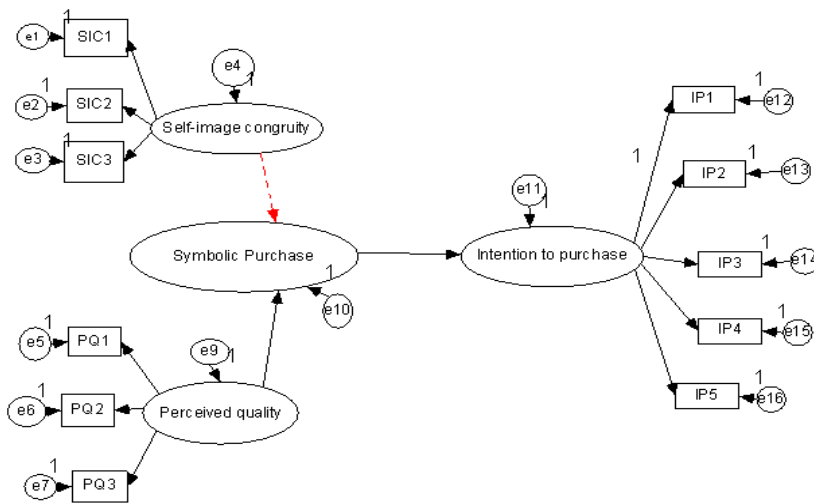
Table 3. The regression coefficients of the variables in the model

		Estimate	Std. Dv.	t	P
SIC1	<--- Self-image congruity	,552	,105	5,265	,000
SIC2	<--- Self-image congruity	,262	,079	3,321	,000
SIC3	<--- Self-image congruity	,259	,089	2,906	,004
Symbolic purchase	<--- Self-image congruity	,008	,109	,071	,943
Symbolic purchase	<--- Perceived quality	,251	,143	1,758	,000
PQ1	<--- Perceived quality	1,000			
PQ2	<--- Perceived quality	,901	,130	6,947	,000
PQ3	<--- Perceived quality	,527	,104	5,075	,000
Intention purchase	to <--- Symbolic purchase	,967	,113	8,560	,000
IP1	<--- Intention purchase to	1,138	,115	9,881	,000
IP2	<--- Intention purchase to	1,032	,108	9,591	,000

			Estimate	Std. Dv.	t	P
IP3	<--- Intention purchase	to	1,000			
IP4	<--- Intention purchase	to	,813	,095	8,543	,000
IP5	<--- Intention purchase	to	,631	,100	6,305	,000

The test of the model shows the relations between some of the variables. The results indicate that there is no statistically significant relationship between symbolic purchase and self-image congruity. The relationship between perceived quality and symbolic purchase ($.251$; $p < 0.01$) and the relationship between symbolic purchase and intention to purchase ($.967$; $p < 0.01$) indicate that the results of this study is partly significant. *H1* is denied because it is proved in both correlations and SEM that intention to purchase is not being affected by self-image congruity. *H2* is accepted because the values show that purchase intentions of the sample is being affected by quality perceptions. *H3* is also accepted as the correlation result show that perceived quality and self-image congruity is positively related to each other ($.175$; $p < 0.01$). Lastly *H4* is accepted as purchase intentions of the sample are highly being affected by symbolic purchase. In conclusion most of the hypotheses of the research are accepted except for one. It may be caused by the fact that the estimates of regression analysis related to the items (SIC1, SIC2 and SIC3) of self-image congruity are comparably low.

So, the model should be modified as it is shown on Figure 2.

Figure 2. The modified model

As the model failed in fit indices, linear regression is applied to the data in order to see whether the situation is the same or not with SEM. Intention to purchase is defined as the dependent and self-image congruity and perceived quality were the independent variable. Durbin Watson statistics value was 1,990 and this indicate that there is no auto-correlation. The model fit as R square reported to be ,142. This means that the results of the analysis includes only %14,2 of the sample. The Beta coefficient in self-image congruity was insignificant (,851) while perceived quality had significant ,140 value (0,015). These results support the results of the SEM in hypothesis testing.

4. Conclusion

The purpose of the current study was to define whether there are significant relationships between self-image congruity and intention to purchase and also between perceived quality and respectively symbolic purchase. The authors of the study expect the findings of this study to make contribution to the sports marketing literature.

In order to do so, the researchers adapted a questionnaire from literature and applied it to the supporters of the clubs in Spor Toto Super League (the highest soccer league in Turkey). Due to the ubiquitous nature of internet the survey is conducted online. With the analysis of the data set the authors have come up to the result that self-image congruence is not significantly related to intention to purchase. This result opposes the former literature (Sirgy& Su, 2000; Graeff, 1996; Hughes & Guerrero, 1971). However perceived quality is significantly related to symbolic purchase and also symbolic purchase is significantly related to the purchase intention of the sample. These findings are parallel to the former literature (Hausman&Siekpe, 2009; Korzaan, 2003; Kwak& Kang, 2009; Yo&Donthu, 2001; Creyer& Ross, 1997; Xu, Oh &Teo, 2009; Bolton and Drew, 1988; Chang & Chen, 2008).

In brief the findings of the present study are notable as they indicate the existence of a relationship between symbolic purchase and perceived quality and purchase intentions. As sports is becoming a greater industry it is expected that there will be more research on this topic.

Limitations and ideas for future research

The initial limitation of this study is the size of the sample ($N=316$). Football clubs in Turkey have millions of supporters and it is really hard to generalize the findings of the present study. Also χ^2 value of the model is significant $p < 0.01$ which means that the sample is not big enough to fit the model. Then, it can be derived that although the data set has acceptable KMO measure of sampling adequacy test result ($.701$) the model might require more.

This research can be expanded to globe as there are other people who are eagerly interested in sports; especially football. Comparative studies might be contributive and they may help to understand cultural differences as well.

References

- Aaker, D.A. & Jacobson, R. (1994), "The financial information about content of perceived quality", *Journal of Marketing Research*, 31(1), pp. 191-202.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Altunbaş, H., (2007), "Sporun Pazarlaması Ve Pazarlama İletişiminde Spor", *Selçuk İletişim*, 5(1), pp.93-101 .
- Anderson, E.W. & Sullivan, M.W. (1993), "The antecedents and consequences of customer satisfaction for firms", *Marketing Science*, 12(1), pp. 125-43.
- Bal, C., Quester, P. & Plewa, C., (2010), "Emotions and sponsorship: A key to global effectiveness? A comparative study of Australia and France", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 22(1), pp. 40-54.
- Banister, E.N. & Hogg, M.K. (2004), "Negative symbolic consumption and consumer's drive for self-esteem", *European Journal of Marketing*, 38(7), pp. 850-68.
- Bearden, W.O., Netemeyer, R.G. & Teel, J.E. (1989), "Measurement of consumer susceptibility to interpersonal influence", *Journal of Consumer Research*, 15(3), pp. 473-81.
- Bee, C.C. & Kahle, L.R., (2006), "Relationship Marketing in Sports: A Functional Approach", *Sport Marketing Quarterly*, 15(1), pp. 102-110.
- Bellenger, D. N., Steinberg, E. & Stanton, W.W., (1976). "The Congruence of Store Image and Self Image." *Journal of Retailing*, 52(1), pp. 17-32.
- Bhatti, N., Bouch, A. & Kuchinsky, A., 2000, "Integrating user-perceived quality into Web server Design", *Computer Networks* 33(1), pp. 1-16.
- Bolton, R.N. & Drew, J.H. (1988), "A model of perceived service value", *Technical Note*, 1(1), pp. 88-420.
- Bosnjak, M., Sirgy, M.J., Hellriegel, S. & Maurer, O., (2010), "Postvisit Destination Loyalty Judgments: Developing and Testing a

- Comprehensive Congruity Model”, *Journal of Travel Research*, 20(10), pp.1-13.
- Bush, W.D., Bush, A.J., Clark, P. & Bush, R.P., (2005), “Girl power and word-of-mouth behavior in the flourishing sports market”, *Journal of Consumer Marketing*, 22/5, 257-264.
- Chang, H.H. & Chen, S.W., (2008), “The impact of online store environment cues on purchase intention”, *Online Information Review*, 32(6), pp. 818-841
- Chebat, J.C., Sirgy, M. J. & St-James, V., (2006). "Upscale Image Transfer from Mall to Stores: A Self-image Congruence Explanation". *Journal of Business Research*. 59(12), pp. 1288-1296.
- Cornwell, T.B. & Maignan, I. (1998), “An international review of sponsorship research”, *Journal of Advertising*, 27(1), pp. 17-20.
- Cova, B. (1997), “Community and consumption: towards a definition of the ‘linking value’ of product or services”, *European Journal of Marketing*, 31(3/4), pp. 297-316.
- Creyer, E. H., & Ross, W.T., (1997). “The Influence of Firm Behavior on Purchase Intention: Do Consumers Really Care About Business Ethics?” *Journal of Consumer Marketing*, 14 (6), pp. 421-32.
- Crimmins, J. & Horn, M. (1996), “Sponsorship: from management ego trip to marketing success”, *Journal of Advertising Research*, 36(4), pp. 11-20.
- Dionísio, P., Leal, C. & Mouhinto, L., (2008), “Fandom affiliation and tribal behaviour: a sports marketing application”, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 11(1), pp. 17-39.
- Dodds, W.B., Monroe, K. B. & Grewal, D., (1991), “Effects of Price, Brand, and Store Information on Buyers' Product Evaluations”, *Journal of Marketing Research*, 28(3), pp. 307-319.
- Ekin, V., (2010), “Tüketim Toplumu, Hedonizm ve Araç Olarak Yazılı Basın”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Genel Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul.
- Ekmekçi, R. & Ekmekçi, Y.A.D., (2010), “Sports Marketing”, *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 1(1), pp.23-29.

- Estri, M., Aghazadeh, H., Rayej, H. & Raoufi, T., (2010), "A survey of marketing barriers of sport institutions in Iran", *Business Strategy Series*, 11(3), pp.169-176.
- Grace, D. & O'Cass, A. (2005), "Examining the effects of service brand communication on brand evaluation", *Journal of Product & Brand Management*, 14(2), pp. 106-116.
- Graeff, T.R. (1996), "Image congruence effects on product evaluations: the role of self monitoring and public/private consumption", *Psychology and Marketing*, 13(1), pp. 481-99.
- Greenberg, M.J. & Gray, J.T. (1996), *The Stadium Game*, National Sports Law Institute of Marquette University Law School, Milwaukee, WI.
- Hair, J. F., Babin, B. & Anderson, R. (1998). *Multivariate Data Analysis*, New Jersey, Prentice, Hall Inc., p. 800.
- Hausman, A. & Siekpe, J. (2009), "The effect of web interface features on consumer online purchase intentions", *Journal of Business Research*, 62(1), pp. 5-13.
- Hill, S.R. & Paphitis, K., (2011), "Can consumers be racist? An investigation of the effect of consumer racism on product purchase", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23(1), pp. 57-71.
- Hughes, G. D., and J. L. Guerrero (1971). "Automobile Self-Congruity Models Reexamined." *Journal of Marketing Research*, 9(1), pp.125-127.
- Kalwani, M.U. & Silk, A.J., (1982), "On the Reliability and Predictive Validity of Purchase Intention Measures", *Marketing Science*, 1(3), pp. 243-286
- Kang, Y.S., Hong, S. & Lee, H., (2009), "Exploring continued online service usage behavior: The roles of self-image congruity and regret", *Computers in Human Behavior*, 25(1), pp. 111-122.
- Karademir, T., Devocioğlu, S. & Özmaden, M., (2010), "Sektör Kavramları İçerisinde Bulunan Spor Sponsorluğuna Bir Bakış", *Nigde University Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 4(1), pp.77-87.
- Kelley, S.W., Hoffman, K.D. & Carter, S., (1999), "Franchise relocation and sport introduction: a sports marketing case study of the Carolina Hurricanes' fan adoption plan", *Journal of Services Marketing*, 13(6), pp.469-480.

- Korzaan, M.L. (2003), "Goingwiththeflow: predictingonlinepurchaseintentions", *Journal of Computer Information Systems*, 43(4), pp. 25-31.
- Kwak, D.H. & Kang, J., (2009), "Symbolicpurchaseinsport: theroles of self-imagecongruenceandperceivedquality", *Management Decision*, 47 (1), pp. 85-99.
- Lawrence, H.J. & Moberg, C.R., (2009), "Luxurysuitesandteamselling in professionalsport", *Team PerformanceManagement*, 15(3/4),pp. 185-201.
- Li, H., Daugherty, T. & Biocca, F., (2002), "Impact of 3D advertising on Product Knowledge, Brand Attitude, and Purchase Intention: The Mediating role of Presence", *Journal of Advertising*, 31(3), pp.43-57.
- Lough, N.L. & Irwin, R.L. (2001), "A comparativeanalysis of sponsorshipobjectivesforUSwomen'ssportandtraditional sportssponsorship", *Sports Marketing Quarterly*, 10(4), pp. 202-211.
- Maslow, Abraham. (1970). *MotivationandPersonality*. 2nd edition. New York: HarperandRow.
- Mason, D.S. (1999), "What is thesportsproductandwhobuys it? Themarketing of professionalsportsleagues", *EuropeanJournal of Marketing*, 33(3/4), pp.402-419.
- McDaniel, C.D. & Gates, (1998), *Marketing Research Essentials*, Taylor&Francis, New York, p462.
- McDaniel, S.R. & Mason, D.S., (1999), "An exploratorystudy of influences on publicopiniontowardsalcoholandtobaccosponsorship of sportingevents", *Journal of Services Marketing*, 13(6), pp.481-499.
- McDonald, M. & Rascher, D., (2000), "Does Bat Day Make Cents? The Effects of Promotions on the Demand for Major League Baseball," *Journal of Sport Management*, 1(1), 32-45.
- Meenaghan, T. & Shipley, D., (1999), "Media effect in commercialSponsorship", *EuropeanJournal of Marketing*, 33(3/4), pp. 328-347.
- Miller, E., (1999), "Off the Field, Bucs Right on the Money", *TheTampa Tribune*, (November8), C3.
- Mitchell, C. & Imrie, B.C., (2011), "Consumer tribes: membership, consumptionandbuildingloyalty", *Asia Pacific Journal of Marketing andLogistics*, 23(1), pp. 39-56.

- Morrison, D. G. (1979), "Purchase Intentions and Purchase Behavior," *Journal of Marketing*, 43(1), pp. 65-74.
- Mouhinto, L., Dionísio, P., Leal, C., (2007), "Surftribal behaviour: a sports marketing application", *Marketing Intelligence & Planning*, 25(7), pp. 668-690.
- Mullin, B.J., Hardy, S. & Sutton, W.A. (2007), *Sport Marketing*, 3rd ed., Human Kinetics, Champaign, USA, p539.
- Narang, R., (2010), "Measuring perceived quality of health care services in India", *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 23(2), pp. 171-186.
- Oehser, J., (2000), "What Goes Around ..." *The Florida Times- Union*, (February 8), El.
- Olkkonen, R., Tikkanen, H. & Alajoutsijaervi, K., 2000, "Sponsorship as relationships and networks: implications for research", *Corporate Communications: An International Journal*, 5(1), pp. 12-18.
- Ordish, R., (2005), "Sports marketing in China: An IP perspective", *China Business Review*, November-December, pp 34-37.
- Osgood, CE, & Tannenbaum, PH (1955). "The principle of congruity in the prediction of attitude change", *Psychological Review*, 62(1), pp. 42-55.
- Özer, A. & Argan, M., 2006, "Licensed Team Merchandise Buying Behavior: A study on Turkish Fans", *Innovative Marketing*, 2(4), pp. 117-130.
- Rogers, C. (1951), *Client-centered Therapy: Its Current Practices, Implications, and Theory*, Houghton Mifflin, Boston, MA.
- Salisbury, W.D., Pearson, R.A., Pearson, A.W. & Miller, D.W., 2001, "Perceived security and World Wide Web purchase intention", *Industrial Management & Data Systems*, 101/4, pp 165-176.
- Schaaf, D. (1995), *Sports Marketing: Its Not Just a Game Anymore*, Prometheus Books, Amherst, NY.
- Schouten, J. (1991), "Selves in transition: symbolic consumption in personal rites of passage and identity construction", *Journal of Consumer Research*, 17(1), pp. 412-25.
- Sirgy, M. Joseph, & J. Danes (1982). "Self-Image/Product-Image Congruence Models: Testing Selected Models." *In Advances in Consumer Research*, 9(1), pp. 556-61.

- Sirgy, M.J. & Su, C., 2000, "Destination Image, Self-Congruity, and Travel Behavior: Toward an Integrative Model", *Journal of Travel Research*, 38(1), pp. 340-352.
- Sirgy, M.J. (1982), "Self-concept in consumerbehavior: a criticalreview", *Journal of Consumer Research*, 9(1), pp. 287-300.
- Sirgy, M.J., Grewall, D. & Mangleburg, T., (2000), "Retail Environment, Self-Congruity, and Retail Patronage: An Integrative Model and a Research Agenda", *Journal of Business Research*, 49(1), pp. 127-138.
- Souder, Wm. E., & Sherman, J.D., (1994), *Managing New Technology Development*, McGraw-Hill pub., 2nd ed., New York.
- Supphellen, M. and Rittenburg, T.L. (2001), "Consumer ethnocentrism when foreign products are better", *Psychology & Marketing*, Vol. 18 No. 9, pp. 907-27.
- Temin, P., (1991), *Inside the Business Enterprise: Historical Perspectives on the use of information*, The University of Chicago Press, Chicago, p. 260.
- Thorne, D., Wright, L.B. & Jones, S. A., (2001), "The Impact of Sports Marketing Relationships Antitrust Issues in the United States", *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(1), pp. 73-83.
- Thwaites, D. (1993), "Sports sponsorship philanthropy or a commercial decision?", *Journal of Promotion Management*, 2(1), pp. 27-43.
- Tsiotsou, R. (2006), "The role of perceived product quality and overall satisfaction on purchase intentions", *International Journal of Consumer Studies*, 30(1), pp. 207-17.
- Vaidyanathan, R., Aggarwal, P., Stem, D.E., Muehling, D.D. & Umesh, U.N., (2000), "Deal evaluation and purchase intention: The impact of aspirational and market based internal reference prices", *Journal of Product and Brand Management*, 9(3), pp. 179-192.
- Wymer, W. W. & Samu, S., (2002). "Volunteer Service as Symbolic Consumption: Gender Differences and Occupational Differences in Volunteering". *Journal of Marketing Management* 18(9/10), pp. 971-989.
- Xu, H., Oh, L.B., Teo, H.H., (2009), "Perceived effectiveness of text versus multimedia location-based advertising messaging", *International Journal of Mobile Communications*, 7(2), pp. 154-177.

- Xu, H., Luo, X., Carroll, J.M. &Rosson, M.B., 2011, "Thepersonalizationprivacyparadox: An exploratorystudy of decisionmakingprocessforlocation-aware marketing", *DecisionSupportSystems*,51(1), pp. 42–52.
- Yoo, B. &Donthu, N. (2001), "Developingandvalidating a multidimensionalconsumerbasedbrandequityscale," *Journal of Business Research*, 52(1), pp. 1-14.
- Zeithaml, V. (1998), "Consumer perception of pricequalityandvalue: a meansendanalysisandsynthesis of evidence", *Journal of Marketing*, 52(1), pp. 2-22.
- Zukin, S., (2004), *Point of Purchase: How shopping changed American culture*, Routledge, Taylor and Francis Group, New York, p 325.

BİST Sınai Endeksi'nde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performans Analizi

Ali KÖSE

Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık
Yüksekokulu, Aktüerya Bölümü, Öğretim Üyesi

Demet ÇEKİCİ

Lisansüstü Öğrencisi, demetcekicii@hotmail.com

Öz: Küreselleşen dünyada işletmeler artık farklı boyutlar kazanmıştır. Sınırların ortadan kalktığı günümüz iş dünyasında işletmeler pazar paylarını artırarak büyümek, gelişmek ve rekabet avantajı sağlamak istemektedirler. İşletmeler bu doğrultuda hareket eder ve kararlar alırlar. Alınan bu kararların amaçlanan düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediğini görmek içinde bazı göstergelere ihtiyaç duyarlar. İşletmeler performanslarına bakarak kararlarının etkinliğini görürler. Çalışmamızın amacı parametrik olmayan yöntemlerden biri olan veri zarflama analizini (VZA) kullanarak işletmelerin finansal performanslarını değerlendirmektir. Bu amaçla, 2011-2015 döneminin son yılı itibariyle BİST 100 Endeksi'nde bulunan BİST SINAİ Endeksi şirketlerinin finansal etkinlikleri parametrik olmayan yöntemlerden biri olan veri zarflama analizi (VZA) kullanılarak değerlendirilmiştir. Analize, BİST SINAİ Endeksi'ne kote olan ayrıca 2015 yılı itibariyle BİST 100 Endeksi'nde yer alan 30 şirket dahil edilmiştir. Bu bağlamda yöntem için gerekli olan girdi kümesi; Cari Oran, Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranından oluşurken; çıktı kümesinde PD/DD, ROA, ROE ve Fiyat Kazanç Oranı değişkenleri yer almaktadır. Analize uygun veri zarflama yöntemi olarak girdi odaklı ölçeğe göre değişken getirili model (BCC) seçilerek finansal performans değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç olarak yıllar itibariyle etkin ve etkin olmayan şirketler belirlenmiştir. Bunun yanında, çalışmada etkin olmayan firmaların etkin hale gelebilmeleri için gerekli potansiyel iyileştirme oranları da hesaplanmıştır. Çalışmada etkin olmayan şirketlerin yüksek olan Cari Oranlarını düşürmeleri, Stoklarına daha az kaynak ayırmaları, Finansal Kaldıraç Oranı değerlerini azaltmaları, Karlılık değerlerini ve Hisse Senedi Fiyatlarını arttırıcı stratejiler uygulamaları durumunda etkin şirketler grubuna ulaşacakları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİST SINAİ Endeksi, BİST 100 Endeksi, Veri Zarflama Analizi, Finansal Performans Analizi, Etkinlik Analizi.

Financial Performance Analysis of the Companies in the BIST

Abstract: Businesses have acquired new dimensions in globalized world. The businesses aim to develop, grow and maintain a competitive advantage by increasing their market share in today's business world where borders have disappeared. The businesses act in this way and take decisions.

They need some indicators to see whether their decisions become true in a satisfactory way or not. The businesses assess their performance to see efficiency of the decisions. The aim of our study is to evaluate the financial performance of the businesses by using Data Envelopment Analysis (DEA) which is a non-parametric method. By the last year of the period between the years of 2011 and 2015 the financial efficiency of the BIST Industrial Index companies that were already presented in BIST 100 Index were evaluated through DEA method. The 30 companies that were both available in the BIST 100 Industrial Index and BIST 100 Index were analyzed. The input set has the following factors; Current Ratio, Inventory Turnover Ratio, Receivable Turnover Ratio, Financial Leverage Ratio and Financing Ratio; while the output set has the following factors: Market Value/Book Value, Return On Assets (ROA), Return On Equity (ROE) and The Priceto Earnings Ratio. As a Data Envelopment Analysis method, the input oriented variable return to scale model (BCC) has been adopted for the financial performance assessment. As a result, effective and ineffective companies have been identified by years. In order to make ineffective companies effective, the improving rates have been calculated. To become an effective company following steps should be taken; reduction of the high current ratio levels, less resource allocation to inventory, reduction of the financial leverage ratio and the practice of the strategies that help to raise the profitability and share prices.

Keywords: BIST Industrial Index, BIST 100 Index, Data Envelopment Analysis, Financial Performance Analysis, Efficiency Analysis.

GİRİŞ

İşletmeler küreselleşen dünyada rekabet edebilmek, ürünlerini yurtiçi ve yurtdışına satabilmek, hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek ve en önemlisi hayatta kalabilmek için kararlar alırlar. Alınan bu kararların istenilen düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediğini görebilmek içinde bazı göstergelere ihtiyaç duyarlar. Bunun içinde işletme girdileri ve işletme çıktıları birbiriyle

karşılaştırılır. Bu karşılaştırmalarda şirketlerin performansları değerlendirilmiş olur. Performans kavramı, bir işi yapan bireyin, grubun ya da teşebbüsün o işle istenilen hedeflere ne kadar ulaşabildiğinin nicel ve nitel olarak tanımlanmasıdır. Performans, amacın gerçekleştirilme oranıdır. Sözlük anlamıyla performans, kapasite kullanım derecesidir(Gülcü, Tutar, vd. 2004: 10). Şirketler performanslarını ölçebilmek için önceden belirlenmiş hedef kriterlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu kriterler doğrultusunda performans düzeyleri ölçülür. Burada önemli olan performans kriterlerinin doğru belirlenmesidir. Şirketler bu kriterleri dikkate alarak performans düzeylerini ortaya koyarlar. Şirketlerin performanslarının değerlendirilmesinde başvurulan yöntemlerden biri de etkinlik analizidir.

Etkinlik ölçüm yöntemleri oran analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler olarak üçe ayrılmaktadırlar. Oran analizi, tek bir çıktının tek bir girdiye oranını esas alarak değerlendirme yaparken parametrik yöntemler, birden fazla girdi ve bir çıktı arasındaki nedensellik ilişkisine dayanarak etkinliki yapısını belirlemeye çalışırlar. Parametrik olmayan yöntemler ise birden fazla çıktı ve girdinin söz konusu olduğu ve üretim fonksiyonuna yönelik bir varsayımın bulunmadığı yöntemlerdir (Köse, 2010: 86).

Bilgi çağında yaşayan toplumlar her geçen gün kendilerini geliştirmek, değişimlere ayak uydurmak ve yenilikler ortaya çıkarmak zorundadır. Refah seviyesini arttırmak isteyen ülkeler elindeki kaynaklar doğrultusunda en fazla çıktıyı en verimli elde edecek şekilde üretim yapmak istemektedirler. Üretim sanayi ya da diğer ismi ile imalat sanayi ülkelerin gelişmesinde önemli etkenler oynamaktadır. Küreselleşen dünyada imalat sanayi daha da önemli bir yapıya kavuşmuştur. Ülkemiz milli geliri içerisinde de oldukça önemli bir paya sahip olan imalat sanayi ülkemizin dışarıya gönderdiği ürün bazlı ticaret düzeyinde de önemli bir paya sahiptir. Bu yüzden Türk Sanayi'si elindeki kaynakları en verimli şekilde kullanarak en fazla çıktıya ulaşmak zorundadır. İmalat sektörünün ülkemiz için önemli bir yere sahip olması nedeniyle Borsa İstanbul'da işlem gören, piyasa değeri-işlem hacmi en yüksek olup imalat sanayinde yer alan firmaların hisse senetlerinin bulunduğu endeks olan BİST SINAİ Endeksi ile Borsa İstanbul Pay Piyasası için temel endeks olarak kullanılan BİST 100 Endeksi çalışmada baz alınmıştır.

Bu çalışmada 2011-2015 döneminin son yılı itibarıyla BİST 100 Endeksinde bulunan BİST SINAİ Endeksi şirketlerinin finansal etkinlikleri parametrik olmayan yöntemlerden biri olan veri zarflama analizi (VZA) kullanılarak değerlendirilmiştir.

BİST 100 Endeksi ve BİST SINAİ Endeksi

26 Aralık 1985 tarihinde kurulan ve 3 Ocak 1986 tarihinde 40 şirketle faaliyete geçen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 27 yıllık faaliyetinin ardından İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını (İMKB), Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası'nı (VOB) ve İstanbul Altın Borsası'nı (İAB) aynı çatı altında toplayarak uluslararası bir finans devi olarak 05.04.2013 tarihinde yeni bir döneme adım atarak faaliyetlerine "Borsa İstanbul AŞ" unvanıyla devam etmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) unvanının Borsa İstanbul A.Ş. olarak değişmesinden dolayı Pay Piyasası ve Borçlanma Araçları Piyasası'nda işlem görmekte olan menkul kıymetlerden hesaplanmakta olan endekslerin adlarında yer alan "İMKB" kısaltması da "BİST" olarak değiştirilmiştir.

Borsa İstanbul'un başlıca amacı ve faaliyet konusu; Kanun hükümleri ve ilgili mevzuat çerçevesinde, sermaye piyasası araçlarının, kambiyo ve kıymetli madenler ile kıymetli taşların ve Sermaye Piyasası Kurulunca uygun görülen diğer sözleşmelerin, belgelerin ve kıymetlerin serbest rekabet şartları altında kolay ve güvenli bir şekilde, şeffaf, etkin rekabetçi, dürüst ve istikrarlı bir ortamda alınıp satılabilmesini sağlamak, bunlara ilişkin alım satım emirlerini sonuçlandıracak şekilde bir araya getirmek veya bu emirlerin bir araya gelmesini kolaylaştırmak ve oluşan fiyatları tespit ve ilan etmek üzere piyasalar, pazarlar, platformlar ve sistemler ile teşkilatlanmış diğer pazar yerleri oluşturmak, kurmak ve geliştirmek, bunları ve başka borsaları veyahut borsaların piyasalarını yönetmek ve/veya işletmek ve ana sözleşmesinde yazılı olan diğer işlerdir (www.borsaistanbul.com, 2016).

BİST Pay Endeksleri, Borsa İstanbul'da işlem gören payların gruplar halinde ortak performanslarının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur (www.borsaistanbul.com, 2016).

Ocak 1986'da kullanılmaya başlanılan BİST 100 Endeksi, Borsa İstanbul Pay Piyasası için temel endeks olarak kullanılmaktadır. Yıldız Pazar ve Ana Pazar'da işlem gören şirketlerle, Kolektif Yatırım Ürünleri ve Yapılandırılmış Ürünler Pazarı'nda işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları arasından seçilen 100 paydan oluşmakta olup, BİST 30 ve BİST 50 endekslerine dahil payları da kapsar. Borsa İstanbul'da işlem gören paylar, yılda 4 kez gözden geçirilerek, BİST 100 Endeksinde yer alacaklar belirlenir. Seçim, Ulusal Pazar'da işlem gören şirketlerle, Kurumsal Ürünler Pazarı'nda işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları payları arasından yapılır. Paylar fiili dolaşımdaki payların piyasa değerine ve günlük ortalama işlem hacmine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır. Her iki sıralamada üst sıralarda olanlar endekse alınır. Dönemsel değişiklikler, ilgili endeks dönemi başından en az 10 gün önce ilan edilir (www.borsaistanbul.com, 2016).

Türk hisse senedi piyasasının önemli bir kısmını sanayi hisseleri oluşturmaktadır. Bu sanayi hisselerinin takip edilmesi amacıyla oluşturulan BİST Sınai Endeksi, sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatlarında zaman içinde meydana gelen toplu değişim hakkında piyasa katılımcılarına fikir vermektedir (Akel, 2014:33). BİST Sınai Endeksi 31.12.1990 yılından itibaren hesaplanmaktadır (www.kap.gov.tr, 2016).

LİTERATÜR TARAMASI

MAHADEVAN(2002) tarafından yapılan çalışmada, Malezya'da imalat sektörlerinde 1981-1996 yılları arasında 28 endüstrinin verimlilikleri VZA yöntemiyle hesaplanmış ve Malezya'daki imalat sektörünün gelişiminin yıllık toplam faktör verimliliğinin % 0,8 altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

GÖZÜ'nün (2003) çalışmasında, İMKB'ye kote olmuş 19 tekstil işletmesinin 2001-2002 yılı performansları girdi yönelimli olarak VZA ile ölçülmüş, Girdi verileri olarak; Personel Sayısı, Duran Varlıklar, Ödenmiş Sermaye, Stoklar kullanılırken, çıktı verileri olarak Net Satışlar, Net Dönem Karı analize dahiledilmiştir. Analiz sonucuna göre ortalama teknik etkinlik ve ölçek etkinliği göz önüne alındığında 19 şirketten 5 tanesi 2001 ve 2002 yıllarında tam etkinliğe ulaşmış, 7 tanesi teknik etkinliğe ulaşmakla birlikte ölçek etkinliğini sağlayamamış, 5 işletme ise her 2 dönemde de etkinliğini sağlayamamıştır.

LO ve LU (2006), VZA'yı kârlılık ve imaj olmak üzere iki aşamalı olarak Tayvan'daki holdinglere uygulamışlardır. Faktörel ölçüm ve BCC modellerini birleştirerek yaptıkları analiz sonucunda holdinglerin, daha küçük işletmelere göre etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

YALAMA ve SAYIM (2008) çalışmalarında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na kote olan imalat sektöründeki şirketlerin 2005 Aralık dönemi itibariyle girdiye yönelik VZA yöntemi kullanılarak Cari oran, Finansal Kaldıraç Oranı, Özkaynaklar/Toplam Aktifler, Özkaynaklar/Toplam Yabancı Kaynaklar, KVKYK/Toplam Pasifler, Maddi Duran Varlıklar/Özkaynaklar, Net satışlar/Aktifler, Net satışlar/Özkaynaklar verilerini girdi olarak, Özsermaye Karlılığı ve Aktif Karlılığını ise çıktı olarak baz almışlar ve performanslarını karşılaştırmışlardır. İMKB' ye kote imalat sektörünün 2005 Aralık dönemi itibariyle ortalama etkinlik skoru %83,94 olarak hesaplanmıştır. 157 firmanın 34'ü etkin bulunmuştur. Etkin olmayan firmaların etkin hale gelebilmeleri için gerekli potansiyel iyileştirme oranları da hesaplanarak önerilerde bulunulmuştur.

SARANGA(2009), Hindistan'da oto yedek parça endüstrisindeki 50 firmanın verimliliğini VZA yöntemiyle incelemiştir. Buna göre, teknolojinin kullanılması verimlilikte önemli bir etki göstermezken, kısa dönemde çalışmaması

yönetimindeki etkinliğin, endüstride operasyonel verimliliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

ATA ve YAKUT(2009), Türkiye’de imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların etkinlik ölçümleri 1996-2006 dönemi itibariyle çıktıya yönelik Veri Zarflama Analizi(VZA) yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve finansal açıdan değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda etkin ve etkin olmayan sektörler tespit edilmiş ve sektörlerin etkinliklerini artırabilmeleri için gerekli önerilerde bulunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre 1996–2006 döneminde sürekli etkin olan sektör bulunmamaktadır.

LİU ve WANG(2009), Tayvan’da baskılı devre(PCB) imalatı yapan firmaların performansının değerlendirildiği çalışma VZA yöntemiyle imalat sektörü firmalarının verimliliklerini hesaplamış ve PCB imalatı yapan firmaların verimsiz olduklarını ortaya koymuştur.

ALTIN (2010) çalışmasında İMKB Sınai Endeksine Kayıtlı 142 şirketin 2008 yılı verileri, sabit getiri (CCR) varsayımı kullanılarak VZA ile mali etkinliği ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan girdi verileri; Cari Oran, Likidite Oranı, Nakit Oran, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranı’dır. Aktif Karlılık Oranı ve Piyasa Değeri çıktı verisi olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak küresel mali krizin yaşandığı 2008 yılında 142 şirketten 44’ünün etkin kalmayı başardığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca uygulamada etkin şirketlerin aldıkları referans kümeleri verilerek, etkin olmayan şirketlere, kendilerini bu etkin şirketler ile kıyaslama yapma olanağı sağlanmıştır.

ARIĞ (2011) İMKB’de işlem gören imalat sanayi şirketlerinin finansal etkinliklerinin 2009 yılı değerlendirilmesinde analiz için en uygun VZA olarak girdi yönelimli CCR modeli seçilmiş, bu doğrultuda girdi kümesi değişkenleri Cari Oran, Likidite Oranı, Nakit Oranı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranı olarak belirlenmiştir. Çıktı kümesi değişkenlerinde ise Aktif Karlılık Oranı (ROA), Özsermaye Karlılık Oranı (ROE), Satışların Getirisi (ROS) ve Piyasa Değeri/Defter Değeri yer almaktadır. 149 şirket içerisinde toplamda 34 tanesi etkin olurken imalat sanayinin ortalama etkinlik skoru yüzde 82,75 olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında, çalışmada etkin olmayan firmaların etkin hale gelebilmeleri için gerekli potansiyel iyileştirme oranları da hesaplanarak önerilerde bulunulmuştur.

KARAKURT (2011) araştırmasının amacı, İstanbul Sanayi Odası (İSO)’nın ilk 500 büyük sanayi kuruluşu arasından İMKB’de işlem gören, seçilmiş 82 firmanın 2009 yılı için etkinliğini, VZA ile incelemektir. Analizde, girdiye yönelik ölçeğe göre sabit getirili (CCR) tekniği kullanılmıştır. Çalışmada 3 ayrı girdi ve çıktı seti oluşturulmuştur. Girdi verileri Özkaynak, Toplam Aktifler, İstihdam Sayısı olup 3 sette de sabit tutulmuştur. Çıktılar ise A modelinde Satış Hâsılatı (Net), Dönem Net Kârı/Zararı; B modelinde Piyasa Değeri, Getiri; C modelinde ise Satış Hâsılatı (Net),

Dönem Net Kârı/ Zararı, Piyasa Değeri, Getiri olarak belirlenmiştir. Kârlılık verilerine göre yapılan VZA sonuçlarına bakıldığında 82 şirketten 9 şirketin, piyasa verilerine göre yapılan VZA sonuçlarına bakıldığında 10 şirketin, Kârlılık ve piyasa verilerine göre yapılan VZA sonuçlarına bakıldığında ise 19 şirketin etkin olduğu görülmektedir. Genel olarak çalışma da üç model için de analiz sonuçlarına bakıldığında şirketlerin büyük çoğunluğunun etkinlik sınırına ulaşamadığı, bu işletmeler için referans grupları oluşturulup etkin olabilmeleri için gereken potansiyel iyileştirme oranları elde edilmiştir.

SOBA, AKCANLI ve EREM (2012) İMKB'ye kayıtlı seçilmiş işletmelere yönelik olarak VZA ve Topsis metodları yardımıyla yapılan etkinlik ölçümü ve performans değerlendirmesi 2008-2009-2010 yıllarına ait cari oran, finansal kaldıraç, sermaye yeterlilik oranları girdi olarak; net satış, net kâr marjı, net kâr/özsermaye, net kâr /varlık toplamı oranları ise çıktı olarak belirlenerek ölçülmüştür. Çalışmada VZA yöntemi çıktıya yönelik olarak yapılmıştır. Taş ve toprağa dayalı sektörde 2008 yılında 26 işletme arasından 14 tane görece etkin işletme olduğu, 2009 yılında ise 8 tane etkin işletme olduğu sonucu elde edilmiştir. 2010 yılında 11 tane etkin işletme olduğu sonucuna varılmıştır. Metal eşya, makine ve gereç yapım sektöründe 2008 ve 2009 yıllarında 25 işletme arasından görece etkin olan işletme sayısı 9, söz konusu sektörde 2010 yılında etkin olan işletme sayısı 11 tanedir. Bu çalışmanın sonucunda taş ve toprağa dayalı sektörler ile metal eşya makine ve gereç yapım sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin enerji kullanım maliyetlerinin yüksek olduğu görülmüştür.

ORÇUN, ÇİMEN ve ŞAHİN (2014) çalışmalarında, İMKB 100 endeksinde yer alan 25 imalat sanayi şirketinin 2008 krizi öncesi ve sonrasındaki döneme ilişkin etkinlik düzeyleri girdiye yönelik VZA yöntemi (CCR) ile ölçülmüş, ardından gerçekleştirilen süper etkinlik analizi ile de etkin olan şirketler arasında bir sıralama yapılmıştır. Çalışmada girdi veri olarak; Cari Oran, Alacak Devir Hızı Oranı, Stok Devir Hızı Oranı, Uzun Vadeli Borç/Özsermaye Oranı ve Finansal Kaldıraç Oranı; çıktı veri olarak, Aktif Karlılığı ve Özsermaye Karlılığı kullanılmıştır. Analiz sonucunda, şirketlerin yalnızca 3 tanesi kriz öncesi ve kriz sonrası dönemde etkin olarak faaliyetlerini gerçekleştirebilmişlerdir.

KUŞKONMAZ (2014) Borsa İstanbul'da işlem gören 90 üretim şirketin 1991-2013 dönemini kapsayan mali performansı VZA ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında çıktıya yönelik CCR Modeli analizi uygun görülmüştür. Girdi ve çıktı değişkenlerini etkin olan ve etkin olmayan birimlerin birbirlerinden ayrışmasını zorlaştırmamak adına kısıtlı tutulmuştur. Çalışmada kullanılan girdi verileri; Cari Oran, Finansal Kaldıraç Oranı ve Özkaynaklar/Aktif Toplamı'dır. Çıktı verisi olarak ise Net Kar Marjı ve Aktif Devir Hızı kullanılmıştır. Analiz sonucu incelendiğinde etkin firma sayısı ortalamasının 75,2 olduğu

görülmektedir. Ancak, kriz dönemlerinde etkin firma sayısının ortalamasının aşağısına doğru gerilediği saptanmıştır.

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

Parametrik olmayan etkinlik ölçme yöntemlerinden biri olan VZA, benzer girdilerle benzer çıktılar üreten karar verme birimlerinin (KVB), görelî etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılan, doğrusal programlama temelli bir yöntemdir.

VZA yardımıyla bir işletmedeki karar alma birimlerinin etkinliğini ölçmenin yanı sıra, firmalar arasında da etkinlik karşılaştırmaları yapılmaktadır. Bu sayede girdi minimizasyonu veya çıktı maksimizasyonu amaçlarına da ulaşılmaktadır. Tüm VZA modelleri; etkinlik ölçümü konusunda hemen hemen her sektörde uygulama alanı bulmaktadır. Bir üretim sürecinin çoklu girdi-çıkıtıya sahip olduğu durumlarda VZA tekniği çoklu karar alma birimlerinin etkinliğini ölçmeye imkân tanıyan lineer programlama yöntemi olarak araştırmacıların karşısına çıkmaktadır (Ebnerasoul ve Yavarian, 2009: 42-48).

Kamu ve özel sektörde uygulama alanı bulan VZA bugüne kadar; belediyeler, yerel yönetimler, askeri birimler, hastaneler, eczaneler, eğitim kurumları, oteller, bankalar, sigorta şirketleri, emeklilik şirketleri, restoranlar, havaalanları, borsaya kote olmuş şirketler, spor takımları, tarım ve sanayi alanında üretim yapan firmalar, madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirketler, lojistik firmaları vb. karar birimlerinin yönetim performanslarını değerlendirmek, karşılaştırmalarını yapmak, nispi kaynak kullanım etkinliklerini ölçmek amacıyla kullanılmıştır. VZA üzerine yapılmış çalışmaların gün geçtikçe sayısı ve kullanılan sektör çeşitliliği artmaktadır.

Veri Zarflama Analizi Modelleri

VZA modelleri ölçüğe göre sabit veya değişken getirili olmak üzere 2 gruba ayrılırlar. Bu modellerde kendi aralarında yönelimlerine göre; girdi yönelimli, çıktı yönelimli ve yönelimsiz modeller olmak üzere 3 gruba ayrılırlar. Girdi yönelimli modeller, belirli bir çıktı düzeyini elde edebilmek için etkin olmayan karar birimlerinin girdilerini ne kadar azaltmaları gerektiğini belirlemeye çalışan modellerdir. Çıktı yönelimli modeller ise verilen bir girdi bileşimi ile etkin olmayan karar birimlerinin etkin hale gelebilmesi için çıktılarının ne kadar artırılması gerektiğini belirlemeye çalışan modellerdir. (Kecek, 2010: 64)

CCR Modeli

1957' de Farrell'in etkinlik tanımlarından yola çıkılarak geliştirdiği ilk VZA modeli ölçüğe göre sabit getiri varsayımına dayanan Charnes-Cooper-Rhodes kısaca CCR modelidir. Bu model Farrell'den 20 yıl sonra Farrell'in düşünceleri ışığında Charnes, Cooper ve Rhodes çoklu girdi ve çıktılı üretim birimlerinin

görelî etkinliğini ölçen bir model olarak geliştirilmiştir (Wade ve Larry, 2009:6).

CCR yöntemi ölçeye göre sabit getiri varsayımına dayanır. Eğer j . karar biriminin etkinliği h_j ise amaç, bu değerin maksimizasyonu olmalıdır. Bu durumda amaç fonksiyonu, girdi odaklılık varsayımı altında aşağıdaki ilk maksimizasyon formülü ile ifade edilirken doğrusal programlama mantığı ile ikinci maksimizasyon formülü şeklinde ifade edilir (Yavuzve İşçi, 2013:161).

$$Enbh_j = \frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i}$$

Kısıtlar;

$$\frac{\sum_{r=1}^n u_r y_r}{\sum_{i=1}^m v_i x_i} \leq 1$$

$$u_r \geq 0$$

$$v_i \geq 0$$

$$Enbh_j = \sum_{r=1}^n u_r y_r \quad \sum_{i=1}^m v_i x_i = 1$$

$$\sum_{r=1}^n u_r y_r - \sum_{i=1}^m v_i x_i \geq 0$$

$$u_r, v_i \geq 0$$

Çıktı odaklılık durumunda ise CCR yöntemine ilişkin doğrusal programlama modeli aşağıdaki gibi elde edilir. (Yavuzve İşçi, 2013:161)

$$Enkg_j = \sum_{i=1}^m v_i x_i \quad \sum_{r=1}^n u_r y_r = 1$$

$$-\sum_{r=1}^n u_r y_r + \sum_{i=1}^m v_i x_i \geq 0$$

$$u_r, v_i \geq 0$$

İster girdi odaklı ister çıktı odaklı düşünölsün, bir karar verici karar noktalarının etkinliklerine CRR yöntemiyle karar vermek istiyorsa yukarıda tanımlanan modeli bütün karar noktaları için uygulamalıdır. Kurulan model her bir karar noktası için çözüldüğünde her bir karar noktası için toplam etkinlik ölçütleri elde edilecektir. Bu ölçütlerin 1'e eşit veya üstünde olması karar noktaları için etkinliği, 1'den küçük olmaları ise karar noktalarının etkinsizliğini gösterir.(Yavuzve İşçi, 2013:161).

BCC Modeli

VZA'nın genel olarak kullanılan bir diğler modeli Banker, Charnes, and Cooper tarafından 1984'de geliştirilen BCC modelidir.(Bowlin,1998:8)BCC modeli ölçeğre göre değışken getiri altında her bir karar birimi için sadece teknik etkinliği ölçmesine imkan verir. CCR modeli (ölçeğre göre sabit getiri altında) hem ölçek etkinliği hemde teknik etkinliğini ölçer. (Bowlin,1998:9)

BCC modelinin CCR modelinden tek farkı, ölçeğre göre değışken getiri varsayımı altında her bir karar birimi için çözülecek doğrusal program sonucu elde edilecek λ (etkin olmayan bir karar noktası için etkin olası girdi çıktı bileşimi oluşturmak için gereken bilgiyi sağılayan değler) değlerlerinin toplamının 1'e eşit olmasıdır.BCC yönteminin modeli aşığıda verilmiştir.(Yavuz ve İşçi,2013:162).

Amaç fonksiyonu,

$$Enk\Theta_k$$

Kısıtlar,

$$\sum_{j=1}^N y_{rj} \lambda_{jk} \geq y_{rk} \quad \Theta_k x_{ik} - \sum_{j=1}^N x_{ij} \lambda_{jk} \geq 0$$

$$\sum_{j=1}^N \lambda_j = 1$$

CCR ve BCC modelleri arasındaki fark, etkinlik sınırlarının oluşmasında kendisini daha net göstermektedir. CCR modelinde tek girdi ve tek çıktı durumu için etkinlik sınırının şekli, ölçeğre göre sabit getiri varsayımından dolayı orijinden geçen bir doğru biçimindedir. BCC modelinde ise etkinlik sınırının şekli, ölçeğre göre değışken getiri söz konusu olduğu için parçalı doğrusal ve iç bükeydir (Okursoy ve Tezsürücü, 2014: 4).

Toplamsal Yöntem

CCR ve BCC modelleri girdi veya çıktı odaklı olarak değerlendirmektedir. Eğer bir model, bu iki çeşit odaklanmayı da beraber değerlendiriyorsa toplamsal modeldir. Toplamsal model, etkinlik değerlerini aylak değişkenlere bakarak belirler. Eğer aylak değişken yoksa etkin, en az bir aylak değişken sıfır değilse etkin değildir. (Sueyoshi ve Sekitani, 2009:766)

Çarpımsal Model

Bu model, diğer VZA modellerinden farklı olarak logaritmik kısıtları içermektedir. Girdiye ve çıktıya yönlendirmenin olmadığı model ekonometrik yazımlarda kullanılmaktadır (Bakırcı, 2006: 145).

Veri Zarflama Analizinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

VZA'nın güçlü ve zayıf yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Kecek, 2010: 80-81)

VZA'nın güçlü yönleri;

- VZA'da çok sayıda girdi ve çıktı bir arada ele alınabilir.
- VZA, girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkilerin belirli fonksiyonel şekillerde olmasını şart koşmamaktadır.
- Homojen birimlerin birbirleriyle karşılaştırılmasını sağlar.
- VZA çalışmasında kullanılan girdi ve çıktılar farklı birimlerle ifade edilmiş olabilirler.
- VZA ile etkinliği ölçülen birimlerin etkin hale getirilebilmesi için seçenek yollar belirler.
- VZA çalışması ile karar verici girdi ve çıktı değişkenlerini belirleyerek üretim sürecini gerektiği gibi tanıyabilir.
- VZA çalışması esnasında elde edilen tüm veriler ve sonuçlar bir veri tabanında toplanabilir.
- VZA, istatistiksel sınır yöntemlerinde ortaya çıkarılan ortalama fonksiyonun yerine, en etkin gözlemlerin oluşturduğu sınır fonksiyonu kullanır.

VZA'nın zayıf yönleri;

- VZA çalışmasında incelenen karar birimi için önemli bir girdi veya çıktının göz ardı edilmesi yanıltıcı sonuçlara neden olabilir.
- VZA çalışmasında ele alınan karar birimi sayısı az olup, girdi ve/veya çıktı sayısı fazla olduğunda etkin karar verme birimi sayısı fazla olur.
- Bazı girdi ve çıktı ölçülerinin kalitatif olduğu durumlarda sonuçların güçlülüğü azalmaktadır.

- VZA modelleri statik bir analiz şeklinde olup, tek zaman kesitinde uygulanır. Analiz sonuçlarına göre her bir karar verme birimi için tek etkinlik tahminleyicisi elde edilir ve bu tahminleyicinin istatistiksel özelliklerinin belirlenmesi zordur.
- VZA girdi ve çıktılara ilişkin yapılacak ölçüm hatalarına karşı oldukça duyarlıdır.
- VZA çalışmasında aşırı derecede büyük ya da küçük girdi ve/veya çıktı değerlerine sahip olan karar verme birimlerinin bulunması, etkinlik sınırının oluşmasını zorlaştırmaktadır.
- VZA uygulamasında her bir karar birimi için ayrı birer DP modeli oluşturulacağı için çok büyük problemlerde çözümün elde edilmesi için uzun zaman gerekecektir.
- VZA çalışmasında karar birimleri 'etkin' veya 'etkin olmayan' birimler olarak değerlendirilmektedir. Ancak 'en etkin birim', kolayca elde edilememektedir.
- VZA çalışmasında ele alınan karar birimlerinin diğerlerine göre üstünlüğü göreceli olduğu için ilgili birimlerin tek olarak değerlendirildiğinde gerçekten etkin olup olmadığı konusunda yorum olanağı sağlanmaktadır.

UYGULAMA

Amaç ve Kapsam

Bu bölümünde, çalışmanın asıl konusunu oluşturan BİST SINAİ Endeksi ile BİST 100 Endeksi'nde yer alan şirketlere yönelik finansal performans analizindeki ilk adım olarak, BİST 100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasındaki ilişkinin varlığının istatistiksel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem

İlişkinin varlığı analizi, Korelasyon analizi kullanılarak Pearson korelasyon katsayısı yardımıyla incelenmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

Korelasyon Analizi

Korelasyon Analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki veya daha çok değişken ile olan ilişkisini test etmek, varsa bu ilişkinin derecesini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir" (Kalaycı, 2014:115). Korelasyon analizinde değişkenler arasındaki korelasyonu ölçmek için kullanılan korelasyon katsayıları; Pearson, Spearman sıra korelasyonu, Phi, Kendall's Tau, olağanlık katsayısı ve Eta'dır (Kalaycı, 2014:117).

Uygulamanın amacı doğrultusunda, iki sürekli değişkenin doğrusal ilişkisinin derecesinin ölçümünde kullanılan Pearson katsayısı tercih

edilmiştir.İki değişken arasındaki korelasyon katsayısı yorumlanırken korelasyon katsayısının mutlak değerce 1'e yaklaşması ilişkinin yüksek olduğunu, sıfıra yaklaşması ilişkinin düşük olduğunu işaret etmektedir (Kalaycı, 2014:116).

2011-2015 Yıllarına İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

BİST-100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksinin 2011-2015 dönemi içerisindeki günlük kapanış verileri analizde kullanılmış olup, analiz yıllar itibariyle yapılarak her yıla ilişkin korelasyon değerleri belirlenmiştir.Çalışmanın korelasyon analizine yönelik hipotezleri aşağıdaki gibidir;

H₀:BİST-100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasında ilişki yoktur.

H₁:BİST-100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasında ilişki vardır.

Korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları aşağıda belirlenmiştir.

Tablo 1.2011-2015 Yıllarına İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	2015	2014	2013	2012	2011
PearsonCorrelation	0,778	0,976	0,867	0,968	0,895
Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
N	253	251	250	253	255

2015 yılı verilerine göre H₀red, H₁ kabul yani BİST-100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasında 0,01 önem seviyesinde 0,778 ile yüksek düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.2014 yılında 0,976 korelasyon değeri ile çok yüksek düzeyde, 2013 yılında 0,867 korelasyon değeri ile yüksek düzeyde, 2012 yılında 0,968 korelasyon değeri ile çok yüksek düzeyde ve 2011 yılında ise 0,895 korelasyon değeri ile yüksek düzeyde BİST-100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasında 0,01 önem seviyesinde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

BİST SINAİ Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Veri Zarflama Analizi ile Performans Analizi Uygulaması

Amaç ve Kapsam

Çalışmanın bu bölümünde bir önceki uygulamada korelasyon analizi yardımıyla belirlenmiş olan BİST 100 Endeksi ile BİST SINAİ Endeksi arasındaki ilişkiye dayanarak, 2011-2015 döneminin son yılı itibariyle BİST 100 Endeksi'nde yer alan BİST SINAİ Endeksi'ndeki şirketlerin finansal performanslarını ortaya koyabilmek için VZA kullanılmıştır.Uygulamada BİST

SINAI Endeksi'nden analiz kriterlerine göre seçilen şirketlerin son 5 yıl içerisindeki finansal değişkenler temel alınarak uygulanan VZA'nın sonucu olan performans değerlerine göre, öne çıkan şirketlerin vefinansal performans artışlarına/azalışlarına sebep olan etkenlerin tespitinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

VZA, bir çok modelle iç içe geçmiş bir fikir, düşünce ve metodoloji topluluğudur. CCR ve BCC modelleri bu yöntemin en temel iki modelidir. Bu modeller, “girdiye yönelik” ve “çıkıtıya yönelik” olmak üzere iki grupta incelenebilir. Girdiye ve çıkıtıya yönelik VZA modelleri, temelde birbirlerine çok benzemekle beraber girdiye yönelik VZA modelleri, belirli bir çıkıtı bileşimini en etkin şekilde üretebilmek amacıyla kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırır. Çıkıtıya yönelik VZA modelleri belirli bir girdi bileşimi ile en fazla ne kadar çıkıtı bileşimi elde edilebileceğini araştırmaktadır (Charnes, Cooper and Rhodes, 1978:430). Bu sebeple, çalışmada hangi VZA modelinin kullanımına karar verilmesi, uygulama sürecinde yer alan girdi ve çıktılarının kontrol edilip edilemediğine bağlı bulunmaktadır. Eğer girdiler üzerinde kontrol mevcutsa girdi odaklı bir model kurulması, eğer çıktılar üzerinde kontrol mevcutsa çıkıtı odaklı model kurulması gerekmektedir. Aynı zamanda; girdilerdeki değişim ile aynı oranda çıkıtı miktarının değiştiği yani ölçeğe göre sabit getirinin söz konusu olduğu varsayıldığında CCR modelinden, ölçeğe göre değişken getiri olduğu daha esnek durumlarda BCC modelinden yararlanılabilmektedir. Çalışmada işletmeler minimum girdiler ile maksimum çıktılar elde etmeyi amaçlarken girdiler üzerinde kontrolleri söz konusu olması nedeniyle girdi odaklı model tercih edilirken girdilerdeki değişimin aynı oranda çıktılara yansımaları söz konusu olmadığı için çalışmada girdi odaklı BCC modeli kullanılmıştır.

Karar Verme Birimleri

VZA, girdi ve çıkıtı değişkenlerinin pozitif olduğu Karar Verme Birimlerinin (KVB), homojenliğini gerektirir (William, 1998:19). Uygulamada kullanılacak KVB'lerin üretim teknolojileri açısından birbirine benzer olmaları elde edilecek sonuçların anlamlı olabilmesi açısından çok önemlidir. Bu bağlamda, çalışmanın KVB'leri Borsa İstanbul Pay Piyasası için temel endeks olan BİST 100'de yer alan BİST SINAI Endeksi hisse senetlerine sahip şirketler olarak belirlenmiştir. BİST SINAI Endeksi ulusal pazarda işlem gören, sadece sanayi sektöründe yer alan şirketlerden oluşmaktadır. Aynı sektörde faaliyet göstermesi, uygulamada kullanılan KVB'lerin üretim teknolojileri açısından birbirine benzer yani homojen olduğunun göstergesidir.

Uygulamada BİST SINAİ Endeksi'nde 2011-2015 döneminde yer alan şirketler, son yıl itibariyle BİST 100 Endeksi'nde yer alması kısıtıyla KVB olarak seçilmiştir. İnternet aracılığıyla www.kap.gov.tr ve www.rasyonet.com.tr adreslerinde yayınlanan endeks verileri kullanılarak son 5 yıldır BİST SINAİ Endeksi'nde yer alan hisse senedi sayısı 130, son yıl itibariyle BİST 100 Endeksi ve BİST SINAİ Endeksi'nde yer alan ortak hisse senetleri sayısı 41 olarak belirlenmiştir. Analizde değişkenlerin pozitif değerli olması gerekliliğinden dolayı bazı değişkenlerinde negatif değerlere sahip olan 8 şirket analize alınmamıştır. Ayrıca 3 şirketin 2015 yılı sonu verileri henüz açıklanmadığı için uygulama dışında tutulmuştur. Sonuç olarak BİST SINAİ Endeksi'nde yer alan 30 şirket analize tabii tutulmuştur.

Tablo 2. Karar Verme Birimleri ve Kodları

1	Adel Kalemcilik	ADEL	16	Göлтаş Çimento	GOLTS
2	Aksa	AKSA	17	Gübre Fabrikaları	GUBRF
3	Alkim Kimya	ALKIM	18	Kartonsan	KARTN
4	Anadolu Cam	ANACM	19	Konya Çimento	KONYA
5	Arçelik	ARCLK	20	Kordsa Global	KORDS
6	Aygaz	AYGAZ	21	Otokar	OTKAR
7	Bagfaş	BAGFS	22	Park Elektrik Madencilik	PRKME
8	Borusan Mannesmann	BRSAN	23	Petkim	PETKM
9	Brisa	BRİSA	24	Soda Sanayii	SODA
10	Coca Cola İçecek	CCOLA	25	Tat Gıda	TATGD
11	Çimsa	CIMSA	26	Tofaş Otomobil Fabrikaları	TOASO
12	Ege Endüstri	EGEEN	27	Trakya Cam	TRKCM
13	Ereğli Demir Çelik	EREGL	28	Tüpraş	TUPRS
14	Ford Otosan	FROTO	29	Türk Traktör	TTRAK
15	Good-Year	GOODY	30	Ülker Bisküvi	ULKER

Modelde kullanılan KVB'leri ile girdi/çıkıtı sayıları arasındaki ilişkiye yönelik olarak üç farklı yaklaşım söz konusudur. Norman ve Stoker (1991) çalışmalarında, KVB sayılarının, girdi ve çıkıtı sayısı toplamının 1 fazlasından büyük olması gerektiğini ifade ederken, Dyson vd. (2001) KVB sayılarının, girdi ve çıkıtı sayısı toplamının 2 katından büyük olmasını, Vassiloğlu ve

Giokas(1990) ise KVB sayılarının, girdi ve çıktı sayısı toplamının 3 katından büyük olmasını savunmuşlardır. Çalışmada bu üç yaklaşım da sağlanmaktadır.

Girdi sayısı m , çıktı sayısı n olmak üzere;

$$m = 5, n = 4 \text{ ise,}$$

$$\text{KVB} > m+n+1 \text{ için, } 30 > 10 (=5+4+1)$$

$$\text{KVB} > 2.(m+n) \text{ için, } 30 > 18 (=2(5+4))$$

$$\text{KVB} > 3.(m+n) \text{ için, } 30 > 27(=3(5+4))$$

Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Çalışmada şirketlerin finansal tablolarından yararlanarak, mevcut durumunun değerlendirilmesi ve geleceğe ilişkin tahminlerin yapılmasına yardımcı olan finansal analiz oranları dikkate alınmış olup değişken sayısı arttıkça analizin güvenilir ve açıklayıcı olmaktan uzaklaşması sorununa karşı, birbiriyle aynı yapıda olup korelasyonu yüksek olan oranlardan en etkili olan bir tanesi analize dahil edilirken diğeri/diğerleri analiz dışında bırakılmıştır.

Girdi değişkenleri olarak, şirketlerin finansal performanslarını değerlendirme ölçütü olarak kullanılacak finansal oranlardan; Cari Oran, Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranı, kullanılırken, çıktı değişkenleri olarak ise Piyasa Değeri/ Defter Değeri (PD/DD), ROA, ROE ve Fiyat Kazanç Oranı kullanılmıştır. Aşağıda uygulamada kullanılan girdi/çıktı değişkenleri ve formülasyonları verilmiştir.

Tablo 3. Girdi ve Çıktı Değişkenleri ve Formülasyonları

Girdi Değişkenleri	
G1. Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı
G2. Stok Devir Hızı	Satılan Malın Maliyeti / Ortalama Stok
G3. Alacak Devir Hızı	Kredili Satışlar Tutarı / Ortalama Ticari Alacaklar
G4. Finansal Kaldıraç Oranı	Yabancı Kaynaklar/ Aktif Toplamı
G5. Finansman Oranı	Öz Kaynaklar / Yabancı Kaynaklar
Çıktı Değişkenleri	
Ç1. PD/DD	Piyasa Değeri / Defter Değeri
Ç2. ROA (Aktif Karlılık Oranı)	Net Kar / Aktif Toplamı
Ç3. ROE (Özsermaye Karlılık Oranı)	Net Kar / Özkaynaklar
Ç4. Fiyat Kazanç Oranı	Hisse Senedi Fiyatı / Hisse Başına Kazanç

G1.Cari Oran

Cari oran, bir şirketin kısa süreli yabancı kaynaklarını karşılayabilme gücünü ölçmek ve çalışma sermayesinin yeterliliğini saptamak için kullanılan bir rasyodur. Cari oranın 1'den küçük olması şirketin, kısa vadeli yabancı borçlarını ödemede güçlük çektiğinin göstergesidir. Sermaye piyasasının yeterince gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde oranın 1,5 olmasının borç ödeme gücü açısından yeterli olacağı ileri sürülebilir (Önce, 1966:91). Cari oranın gereğinden yüksek olması, şirketin verimsiz çalışmasına ve yatırım kârlılığının düşmesine sebebiyet vereceğinden arzu edilmemektedir.

G2.Stok Devir Hızı

Bir işletmede stok devir hızı, stokların ne kadar çabuk bir şekilde nakde çevrildiğini gösterir (Aktan ve Bodur, 2006:62). Stok devir hızının yüksek olması işletmenin stoklara daha az kaynak ayırdığını ve satışlarının yüksek olduğunu, ayrıca stokların şirketin karına daha fazla katkı yaptığını gösterir. Stok devir hızının düşük olması şirketin performansının istenilen verimlilikte ve etkinlikte olmadığını gösterir.

G3.Alacak Devir Hızı

Alacak devir hızı bir işletmenin alacaklarının tahsil yeteneğini ve likiditesini gösteren bir ölçüttür (Ceylan, 2001:34). Alacak devir hızının yüksek olması alacakların kısa sürede tahsil edildiğini gösterir ve bu işletmenin lehine olan bir durumdur. İşletme alacaklarını kısa sürede tahsil ederek nakit akışı sağlar ve likiditesinin yüksek olduğunu gösterir. Alacak devir hızının düşük olması işletmenin alacaklarını uzun sürede tahsil ettiğini ve nakit akışı açısından zorluk çektiğini gösterir. Bu oranın yorumlanmasında geçmiş yıllara ait devir hızı veya aynı iş kolundaki firmaların devir hızı ile karşılaştırılır.

G4.Finansal Kaldıraç Oranı

Finansal kaldıraç oranı, firmanın finansmanında yabancı kaynaklardan ne düzeyde faydalandığını gösteren orandır (Akgüç, 2006:33). Şirketlerin toplam varlıklarının ne kadarlık kısmının yabancı kaynaklardan fonlandığı, gösteren bu oran, ayrıca şirket için bir risk göstergesi olarak da kullanılabilir. Eğer zor bir döneme girerse, finansal kaldıraç yüksek bir firmanın borçlarını ödeyememesi olasıdır (Brealey, Myers ve Alan, 1997:470).

G5.Finansman Oranı

İşletmelerin mali yeterliliğinin belirlenmesinde kullanılan orandır. Bu oranın 1 olması özkaynak yabancı kaynak dengesi açısından yeterli olarak görülür. Oranın 1'den büyük olması işletmede kullanılan varlıkların büyük bir kısmının

öz kaynaklar ile finanse edildiği; 1'den küçük çıkması ise, işletmede yabancı kaynak finansmanın daha fazla olduğu ve bunun sonucunda faiz ve borç ödemesinde güçlük çekebileceği sonucuna varılabilir.

Ç1.PD/DD (Piyasa Değeri / Defter Değeri)

Bu oran şirketlerin hisse senetlerinin BİST'de oluşan fiyatı ve toplam hisse senedi sayısı ile hesaplanan piyasa değerinin, şirketin özsermayesine oranlanmasıyla elde edilir.PD/DD, şirketlerin piyasada oluşan değerlerinin, şirket özsermayelerinin kaç katı olduğunu gösterir.Şirketin PD/DD oranının, sektör ortalamasından düşük olması istenir. Ayrıca bu oranın 1'den küçük olması da beklenir.PD/DD hisse senedi başına düşen özsermaye tutarına karşılık, hisse senedi almak için ne kadar ödememiz gerektiğini gösterdiğinden;oranın 1'den küçük olması hisse senedi fiyatının şirket değerine göre ucuz olduğunu, yüksek olması ise, hisse senedi fiyatının şirket değerine oranla pahalı olduğunu gösterir. Yani oran 1'in üzerindeyse hisse pahalı olarak işlem görüyordur ve ucuzlaması beklenir. Oran 1'den küçükse hisselerin ucuz kaldığını, taleple birlikte fiyatının artabileceği öngörülür.

Ç2.ROA

Aktif karlılığı oranı olarak da isimlendirilen ROA, varlıkların işletmede ne düzeyde etkin kullanıldığını göstermek için kullanılır. Bu oran, aktif karlılığı oranı olarak da bilinmektedir. Aktif karlılığı, işletmelerin ulaştıkları net karda aktiflerin etkinliğini ölçmede kullanılan bir orandır. Bu hesaplamaların sonunda çıkan katsayı ne kadar büyükse şirketin varlıklarının kar yaratma konusunda o kadar başarılı kullanıldığı düşünülür.

Ç3.ROE

Bu oran, işletmede ortaya çıkarılan karın yüzde kaçının öz kaynak tarafından meydana getirildiğini gösterir. ROE, işletme paydaşları tarafından oluşturulan öz kaynağın bir birimine düşen net kar tutarını ortaya çıkarmaktadır. Paydaşlar tarafından bu oranın yüksek olması arzu edilir.

Ç4.Fiyat/Kazanç Oranı

Hisse senedi rantabilitesi olarak da isimlendirilen bu oran, gerek işletmeye yatırımında bulunan mevcut ortaklar gerekse yatırımında bulunmayı düşünen potansiyel ortaklar için büyük önem arz etmektedir. Hisse senedi fiyat /kazanç oranı, hisse senedinin borsadaki değerinin, hisse başına elde edilen kazanç oranlanması yöntemiyle hesaplanır (Akıncı ve Erdoğan, 1995:151).Bir şirketten beklenen getiri oranı yükseldikçe F/K düşer. Yüksek F/K oranları ise o şirketlerin gelecekteki büyüme fırsatlarının büyüklüğünün bir göstergesidir. Buda bize bir şirketin riski ile F/K oranında ters ilişki olduğunu gösterir.

Firmaların büyümeye yönelik imkanları yüksek ise fiyat/kazanç oranları da yüksek kabul edilir.

Yüksek fiyat/kazanç oranının kabul edilebilmesi için, yatırımcıların, işletmenin hızlı büyüme potansiyeline inanmaları gerekir (Ceylan, 2001:61).

Uygulamada Kullanılan KVB'lerin Performanslarının Ölçülmesi ve Sonuçların Değerlendirilmesi

Çalışmada 2011-2015 döneminin son yılı itibariyle BİST 100 Endeksi'nde bulunan ve ilgili dönemde BİST SINAİ Endeksi'nde yer alan şirketlerin finansal performans analizi, belirtilen dönem itibariyle yıllık olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler yılsonu itibariyle konsolide olmayan bilançolardan elde edilmiş olup BCC Girdi odaklı VZAYardımlarıyla performans ölçümü yapılmıştır. Analizin adımlarının, 2011-2015 dönemine ilişkin olarak her yıl için ayrıntılı olarak açıklanması çok yer kaplayacağı için çalışmada örnek teşkil etmesi amacıyla sadece 2015 yılına ilişkin analiz detaylı olarak açıklanmış olup dönemin diğer yıllarına ilişkin sadece sonuç değerleri tablo olarak verilip değerlendirilmiştir.

2015 Yılı İtibariyle Performans Analizi

2015 yılı itibariyle, analiz kriterlerine göre seçilen BİST SINAİ Endeksi'nde yer alan şirketlerin performans analizi uygulamasında, BCC Girdi odaklı VZAKullanılarak, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 4. 2015 Yılı Etkinlik Sonuçları

Karar Verme Birimleri	Etkinlik Değerleri	Karar Verme Birimleri	Etkinlik Değerleri
1. Adel Kalemcilik	1	16. Göltaş Çimento	1
2. Aksa	1	17. Gübre Fabrikaları	0,94157486
3. Alkim Kimya	1	18. Kartonsan	1
4. Anadolu Cam	1	19. Konya Çimento	1
5. Arçelik	1	20. Kordsa Global	0,9412537
6. Aygaz	1	21. Otokar	1
7. Bagfaş	1	22. Park Elek. Madencilik	1
8. Borusan Mannesmann	1	23. Petkim	1
9. Brisa	1	24. Soda Sanayii	1
10. Coca Cola İçecek	1	25. Tat Gıda	1
11. Çimsa	1	26. Tofaş Otomobil	1

		Fab.	
12.Ege Endüstri	1	27.Trakya Cam	0,96528855
13.Ereğli Demir Çelik	1	28.Tüpraş	1
14.Ford Otosan	1	29.Türk Traktör	1
15.Good-Year	1	30.Ülker Bisküvi	1

Tablo 4, analiz kriterlerine göre seçilen şirketlerin 2015 yılı etkinlik sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre 30 şirket arasından 27 şirket (Adel Kalemcilik, Aksa, Alkim Kimya, Anadolu Cam, Arçelik, Aygaz, Bağfaş, Borusan Mannesmann, Brisa, Coca Cola İçecek, Çimsa, Ege Endüstri, Ereğli Demir Çelik, Ford Otosan, Good-Year, Göltaş Çimento, Kartonsan, Konya Çimento, Otokar, ParkElektirk Madencilik, Petkim, Soda Sanayii, Tat Gıda, Tofaş Otomobil Fabrikaları, Tüpraş, Türk Traktör, Ülker Bisküvi) %100 etkin çıkarken, 3 şirketin (Gübre Fabrikaları, Kordsa Global, Trakya Cam) etkin olmadığı belirlenmiştir. Etkin olmayan şirketler arasında etkinlik sınırına en yakın hisse senedi 0,965 etkinlik değeriyle Trakya Cam olurken, 0,941 etkinlik değeriyle en düşük değeri alan şirket Kordsa Global olmuştur. Ortalama etkinlik değeri 0,995 iken standart sapması 0,01'dir.

Bu aşamada analiz sonucunda etkinlik değeri 1'e eşit olanlar, etkin şirketler olarak belirlenirken, 1'in altında etkinlik değerine sahip şirketler etkin olmayan ve performanslarını arttırabilmek için girdi ve/veya çıktı değişkenlerinde değişiklikler yaratması gereken şirketler olarak değerlendirilirler (Köse, 2010: 92).

VZA etkin olan ve etkin olmayan KVB'lerinin ayrımını yapar. Fakat etkin olan tüm KVB'lerinin 1 etkinlik değerine sahip olması nedeniyle etkin olan KVB'lerinin kendi içlerinde ayrımını yapmak mümkün olmamaktadır. Bu problemin üzerinden Andersen ve Petersen'in (1993) tasarladığı süper etkinlik oranı metoduyla gelinmektedir. Süper etkinlik skoru, etkin olan KVB'lerinin etkinlik skorlarını 1 veya 1'den büyük değer alacak şekilde yeniden oluşturulması ile elde edilir (Charles ve Kumar, 2012:23).

Süper etkinlik analizi, şirketlerin elde ettikleri gerçek etkinlik değerlerinin belirlenmesi ve etkin KVB arasındaki etkinlik sıralamasının yapılabilmesi için kullanılır. Analize konu olan etkin KVB'lerinin süper etkinlik sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. 2015 Yılı Süper Etkinlik Analizi Sonuçları

Sıralama	Karar Verme Birimleri	Skor	Sıralama	Karar Verme Birimleri	Skor
----------	-----------------------	------	----------	-----------------------	------

1	Konya Çimento	3,86607	16	Tat Gıda	1,06736
2	Adel Kalemçilik	2,99730	17	Ülker Bisküvi	1,05177
3	Göлтаş Çimento	2,42803	18	Arçelik	1,04311
4	Kartonsan	1,91581	19	Aksa	1,03397
5	Türk Traktör	1,47128	20	Good-Year	1,02954
6	Borusan Mannesmann	1,40282	21	Soda Sanayii	1,02241
7	Brisa	1,31891	22	Petkim	1,00650
8	Park Elek. Madencilik	1,24851	23	Anadolu Cam	1,00088
9	Aygaz	1,23090	24	Bagfaş	1
10	Ford Otosan	1,18147	25	Coca Cola İçecek	1
11	Alkim Kimya	1,11854	26	Ege Endüstri	1
12	Tofaş Otomobil Fab.	1,11730	27	Otokar	1
13	Çimsa	1,10501	28	Trakya Cam	0,96528855
14	Tüpraş	1,10319	29	Gübre Fabrikaları	0,94157486
15	Ereğli Demir Çelik	1,09351	30	Kordsa Global	0,9412537

2015 yılı sonuçlarına göre etkinlik değeri en yüksek olan şirket 3,86607skor sonucuyla Konya Çimento olmuştur. 27 etkin şirketin süper etkinlik ortalaması 1,36497 olmuştur. Etkinlik skoruna bağlı olarak elde edilen sıralamaların performans değerlendirme sıralaması olarak düşünülmesi durumunda 2015 yılında finansal performansı en iyi olan ilk 5 şirket (Konya Çimento, Adel Kalemçilik, Göлтаş Çimento, Kartonsan ve Türk Traktör) en iyi finansal performansa sahip şirketler olarak elde edilirken finansal performansı kötü olan şirketler ise Trakya Cam, Gübre Fabrikaları ve Kordsa Global olarak tespit edilmiştir.

VZA ile etkin olmayan şirketlerin referans kümeleri de elde edilmektedir. Referans kümesi, etkin şirketlerden oluşmakta ve etkin olmayan şirketlerin kendi referans kümelerindeki etkin şirketlere yakın olduklarını işaret etmektedir. Etkin olmayan şirketler, etkinlik değerlerini yükseltmeleri için referans kümelerindeki şirketlerin ağırlık değerlerini dikkate alırlar. (Köse, 2010: 92). Etkin olmayan şirketlerin referans kümeleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. 2015 Yılı Etkin olmayan KVB'lerinin Referans Kümeleri

KVB	Etkinlik Değeri	Referans Kümeleri	λ
Gübre Fabrikaları	0,941574863	Adel Kalemcilik	0,0849
		Bagfaş	0,58355
		Borusan Mannesmann	0,20805
		Otokar	0,0928
		Türk Traktör	0,0307
Kordsa Global	0,94125374	Adel Kalemcilik	0,51966
		Aksa	0,16417
		Bagfaş	0,22749
		Borusan Mannesmann	0,0432
		Kartonsan	0,0454
Trakya Cam	0,965288547	Adel Kalemcilik	0,56548
		Aksa	0,28875
		Coca Cola İçecek	0,0274
		Good-Year	0,11833

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere etkin olmayan şirketlerin referans kümeleri ve bunlara ait olan yoğunluk değerleri (λ) belirtilmiştir. Uygulama sonucu etkin olmayan şirketlerin referans kümeleri; Gübre Fabrikaları için Adel Kalemcilik, Bagfaş, Borusan Mannesmann, Otokar ve Türk Traktör; Kordsa Global için Adel Kalemcilik, Aksa, Bagfaş, Borusan Mannesmann ve Kartonsan; Trakya Cam için Adel Kalemcilik, Aksa, Coca Cola İçecek ve Good-Year şirketlerinden oluşmuştur. Adel Kalemcilik en çok referans alınan şirket olmuştur.

Tabloda yer alan λ , etkin olmayan bir karar noktası için etkin olası girdi çıktı bileşimi oluşturmak için gereken bilgiyi sağlayan değer olup (Yavuz, İşçi 2013: 162) ölçeğe göre değişken getiri kullanıldığı için toplamları 1'e eşittir. λ değerini kullanarak etkin olmayan KVB'lerinin etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için hedeflenen değerler bulunabilir.

Referans kümelerinde bulunan etkin şirketlerin skorlarına ulaşabilmek için etkin olmayan şirketlerin, girdi ve çıktı değişkenleri oranlarında ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini açıklayan, potansiyel iyileştirme (PI) yüzdeleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. 2015 Yılı Etkin Olmayan Şirketlerin Girdi ve Çıktı Değişkenlerine İlişkin Potansiyel İyileştirme (Pİ) Oranları

KVB	DEĞİŞKENLER	GERÇEKLEŞEN	HEDEF	FARK	Pİ (%)
GÜBRE FABRİKALARI	Cari Oran	1,17902	1,11014	-0,06888	-5,84
	Stok Devir Hızı	3,11907	2,93684	-0,18223	-5,84
	Alacak Devir Hızı	7,46065	7,02476	-0,43589	-5,84
	Finansal Kaldıraç Oranı	1,91072	1,79908	-0,11163	-5,84
	Finansman Oranı	0,80176	0,68219	-0,11957	-14,91
	PD/DD	1,80042	1,80042	0	0
	ROA	2,63194	7,94734	5,31540	201,96
	ROE	9,09879	23,47264	14,37385	157,98
	Fiyat Kazanç Oranı	21,22477	29,33360	8,10883	38,20
KORDSA GLOBAL	Cari Oran	1,50335	1,41503	0,08830	-5,87
	Stok Devir Hızı	3,11460	2,93163	-0,18297	-5,87
	Alacak Devir Hızı	5,52229	4,54558	-0,97671	-17,69
	Finansal Kaldıraç Oranı	0,99124	0,93301	-0,05820	-5,87
	Finansman Oranı	1,26931	1,19475	-0,07457	-5,87
	PD/DD	0,94599	1,84672	0,90072	95,21
	ROA	4,64483	15,86224	11,21742	241,50
	ROE	10,83580	39,47311	28,63734	264,29
	Fiyat Kazanç Oranı	9,21187	9,21187	0	0
TRAKYA CAM	Cari Oran	2,73840	1,56802	-1,17038	-42,74
	Stok Devir Hızı	4,05450	3,91376	-0,14074	-3,47
	Alacak Devir Hızı	5,96521	2,98762	-2,97759	-49,92
	Finansal Kaldıraç Oranı	0,86095	0,83107	-0,02990	-3,47
	Finansman Oranı	1,26179	1,21799	-0,04380	-3,47
	PD/DD	0,56065	2,02174	1,46109	260,60
	ROA	3,28621	12,82507	9,53886	290,27
	ROE	6,20478	29,51288	23,30810	375,65
	Fiyat Kazanç Oranı	10,17167	10,17167	0	0

Etkin olmayan her bir şirketin, girdi ve çıktı değişkenlerinin potansiyel iyileştirme yüzdelerine ilişkin açıklamalar benzerlik gösterdiğinden, çalışmada yalnızca, 2011-2015 yılları genelinde etkin olmayan Trakya Cam şirketinin toplam etkinsizliğine neden olan değişkenlerin potansiyel iyileştirme değerlerine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Trakya Cam şirketinin referans kümesindeki şirketlere göre toplam etkinsizliği; girdi değişkeni olarak kullanılan; Cari Oran, Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranı değişkenlerinin fazlalıkları ile çıktı değişkeni olan PD/DD, ROA,

ROE'nineksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda Trakya Cam şirketi Cari Oranını %42,74, Stok Devir Hızını, Finansal Kaldıraç Oranını, Finansman Oranını %3,47, Alacak Devir Hızını %49,92 oranında azaltarak; PD/DD'yi %260,60 , ROA'yı %290,27 , ROE'yi%375,65 oranında artırarak referans kümesinde bulunan Adel Kalemcilik, Aksa, Coca Cola İçecek, Good-Yearşirketleri gibi etkin hale gelebilecektir.

2011-2015 Dönemine İlişkin Performans Analizi

2011-2015 dönemine ilişkin BCC Girdi odaklı VZA uygulanmış ve yıllar itibariyle etkinlik, referans kümeleri ve potansiyel iyileştirme oranları Ekler kısmındabelirtildiği gibi toplu olarak elde edilmiştir.

Ek 1.'de yer alan 2011-2015 dönemi süper etkinlik analizi sonuçlarına göre;Etkinlik skoruna bağlı olarak elde edilen sıralamaların performans değerlendirme sıralaması olarak düşünülmesi durumunda,2011 yılı finansal performansı en iyi olan ilk 5 şirket Park Elektrik Madencilik, Coca Cola İçecek, Otokar, Adel Kalemcilik ve Kartonsan iken, finansal performansı kötü olan şirketler ise Gübre Fabrikaları, Aksa, Alkim Kimya, Trakya Cam, Tofaş Otomobil Fabrikaları ve Good-Year olarak tespit edilmiştir. 2012 yılı için finansal performansı en iyi olan ilk 5 şirket Otokar, Adel Kalemcilik, Petkim, Aygaz ve Çimsa;2013 yılı için Konya Çimento, Adel Kalemcilik, Tat Gıda, Çimsa ve Kartonsan,2014 yılı için Adel Kalemcilik, Türk Traktör, Park Elektrik Madencilik, Kartonsan ve Alkim Kimya, 2015 yılı için Konya Çimento, Adel Kalemcilik, Göltaş Çimento, Kartonsan ve Türk Traktör olurken, finansal performansı kötü olan şirketler ise 2012 yılı için Borusan Mannesmann, Alkim Kimya, Tofaş Otomobil Fabrikaları, Ülker Bisküvi, Gübre FabrikalarıveGood-Year; 2013 yılı içinAnadolu Cam, Good-Year, Trakya Cam ve Soda Sanayii; 2014 yılı için Göltaş Çimento, Ereğli Demir Çelik, Anadolu Cam, Arçelik, Trakya Cam ve Soda Sanayii; 2015 yılı için ise Trakya Cam, Gübre Fabrikaları ve Kordsa Global olarak tespit edilmiştir.

Adel Kalemcilik süper etkinlik sonuçlarına göre istikrarlı olarak, 2011-2015 yılları arasındaki etkinlik sıralaması yüksek olan ilk 5 şirket arasına girmiştir.Son 5 yılda en yüksek süper etkinlik skor sonucuna sahip şirket, 2011 yılı performansı ile Park Elektrik Madencilik olmuştur. Buna rağmen sonraki yıllarda Park Elektrik Madencilik 2014 yılı hariç ilk 5 şirket arasında yer alamamıştır.Etkinlik değeri sıralamasında, Trakya Cam 2012 yılı hariç, 1 değerinin altındaki skor sonuçlarıylason sıralarda yer alan etkin olmayan şirketler arasındadır.

Etkin olmayan şirketlerin, etkinliklerine ulaşabilmeleri için referans alması gereken şirketler Ek 2'degösterilmiştir.Etkin olmayan her bir şirketin, girdi ve

çıkıtı değişkenlerinin referanskümelerine ilişkin açıklamalar benzerlik gösterdiğinden, çalışmada yalnızca, 2011-2015 yılları genelinde etkin olmayan Trakya Cam şirketinin yıllar itibariyle referans kümesine yönelik açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre;

2011 yılı için Trakya Cam şirketinin referans alması gereken şirketler arasında Adel Kalemcilik, Aygaz, Çimsa, Konya Çimento yer alırken, 2013 yılında Adel Kalemcilik, Bagfas, Çimsa, Göltaş Çimento, Kordsa Global, Tat Gıda; 2014 yılında Adel Kalemcilik ve Good-Year; 2015 yılında ise Adel Kalemcilik, Aksa, Coca Cola İçecek, Good-Year yer almaktadır.2012 yılında Trakya Cam etkin olduğu için referans kümesi verilmemiştir.

Ek 3'de verilen 2011-2015 Dönemine Ait Etkin Olmayan KVB İlişkin Potansiyel İyileştirme Oranları (Pİ) sonuçlarına göre; Etkin olmayan her bir şirketin, girdi ve çıkıtı değişkenlerinin potansiyel iyileştirme yüzdelерinin açıklanması oldukça uzun süreceğinden ve potansiyel iyileştirme yüzdelерine ilişkin açıklamalar benzerlik gösterdiğinden, burada yalnızca yıllar itibariyle girdi/çıkıtı değişkenlerinden şiddetli değişim yaşanan şirketlerin potansiyel iyileştirme oranına yer verilmiştir.

2011 yılı için; Trakya Camşirketinin referans kümesindeki şirketlere göre toplam etkinsizliği; girdi değişkeni olarak kullanılan; Cari Oran, Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranı değişkenlerinin fazlalıkları ile çıkıtı değişkeni olan PD/DD, ROA, ROE, Fiyat Kazanç Oranı'nın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda Trakya Cam şirketi; Cari Oranını,Stok Devir Hızını, Finansal Kaldıraç Oranını, Finansman Oranını %10,08 , Alacak Devir Hızını %24,21 oranında azaltarak; PD/DD'yi %169,71 , ROA'yı %42,52 , ROE'yi %81,01, Fiyat Kazanç Oranını %61,27 oranında artırarak referans kümesinde bulunan şirketler gibi etkin hale gelebilecektir.

2012 yılı için; Gübre Fabrikaları şirketi, Cari Oranını,Alacak Devir Hızını %6,95, Stok Devir Hızını %7,15, Finansal Kaldıraç Oranını %38,37, Finansman Oranını %47,32 oranında azaltarak; PD/DD'yi %48,05 , ROA'yı %12,95 , ROE'yi %8,57, Fiyat Kazanç Oranını %169,28oranında artırarak, referans kümesinde bulunan şirketler gibi etkin hale gelebilecektir.

2013 yılı için Trakya Cam; Cari Oranını,Stok Devir Hızını, Alacak Devir Hızını, Finansal Kaldıraç Oranını, Finansman Oranını %17,03 oranında azaltarak; PD/DD'yi %78,90, ROA'yı %227,79 , ROE'yi %263,44 oranında artırarak, referans kümesinde bulunan şirketler gibi etkin hale gelebilecektir.

2014 yılı için Anadolu Cam; Cari Oranını %35,94,Stok Devir Hızını %64,27, Alacak Devir Hızını %67,79, Finansal Kaldıraç Oranını, Finansman Oranını %6,54 oranında azaltarak; PD/DD'yi %353,18 , ROA'yı %155,81 ,

ROE'yi %177,35, Fiyat Kazanç Oranını %57,08 oranında artırarak, referans kümesinde bulunan şirketler gibi etkin hale gelebilecektir.

2015 yılı için Trakya Cam; Cari Oranını %42,74, Stok Devir Hızını, Finansal Kaldıraç Oranını, Finansman Oranını %3,47, Alacak Devir Hızını %49,92 oranında azaltarak; PD/DD'yi %260,60 , ROA'yı %290,27 , ROE'yi %375,65 oranında artırarak referans kümesinde bulunan şirketler gibi etkin hale gelebilecektir.

SONUÇ

Rekabet ortamının giderek arttığı, her geçen gün teknolojinin değiştiği ve geliştiği günümüz küreselleşen dünyasında bir şirketi oluşturan birimlerin performanslarının devamlı olarak gözlenmesi ve bu birimlerin performanslarının şirketin genel performansını ne biçimde ve nasıl etkilediği önemli bir konudur. Bunun temel sebebi, şirketlerin uyguladıkları stratejileri için kaynak dağılımı yapmasında performans ölçümüne ihtiyaç duymalarıdır. Performans analiziyle şirketler varlıklarını koruyarak gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuzlukları erken teşhis etme ve önlem alma imkânı sağlayabileceklerdir. Bu bağlamda Borsa İstanbul Endeksleri içerisinde önemli bir yere sahip olan, imalat sektörü hisse senetlerini barındıran BİST SINAİ Endeksi'nde bulunan, aralarındaki pozitif yönlü ilişkiye dayanarak, 2015 yılı itibariyle Borsa İstanbul'un temel endeksi olan BİST 100 Endeksi'nde yer alan hisse senetlerine sahip şirketlerin finansal performans değerlendirmesi, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden biri olan VZA kullanılmıştır. Analize, BİST SINAİ Endeksi'ne kote olan ayrıca 2015 yılı itibariyle BİST 100 Endeksi'nde yer alan 30 şirket dahil edilmiştir. Bu bağlamda yöntem için gerekli olan girdi kümesi; Cari Oran, Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı, Finansal Kaldıraç Oranı ve Finansman Oranından oluşurken; çıktı kümesinde PD/DD, ROA, ROE ve Fiyat Kazanç Oranı değişkenleri yer almaktadır. KVB'lerin performans analizi 2011-2015 yılları arasında ayrı ayrı gerçekleştirilmiş olup, söz konusu ölçümlerde yılsonu konsolide olmayan bilançolardan elde edilen verilerden yararlanılmıştır. VZA modellerinden değişen ölçek varsayımı altında girdi odaklı ölçeğe göre değişken getirili (BCC) modeli ile performans değerlendirmesi yapılmıştır.

2011 yılı performans değerlendirmesine göre; 24 şirket etkin olurken, 6 şirket etkin olamamıştır. Etkin olamayan şirketler; Aksoy, Alkim Kimya, Good-Year, Gübre Fabrikaları, Tofaş Otomobil Fabrikaları ve Trakya Cam'dır. Etkin olmayan şirketlere en çok referans gösterilen şirketler Adel Kalemcilik ve Çimsa olmuştur.

2012 yılı performans değerlendirmesine göre; 24 şirket etkin olurken, 6 şirket etkin olamamıştır. Etkin olamayan şirketler; Alkim Kimya, Borusan

Mannesmann, Good-Year, Gübre Fabrikaları, Tofaş Otomobil Fabrikaları ve Ülker Bisküvi'dir. Etkin olmayan şirketlere en çok referans gösterilen şirket Brisa olmuştur.

2013 yılı performans değerlendirmesine göre; 26 şirket etkin olurken, 4 şirket etkin olamamıştır. Etkin olmayan şirketler; Anadolu Cam, Good-Year, Soda Sanayii ve Trakya Cam'dır. Etkin olmayan şirketlere en çok referans gösterilen şirketler Adel Kalemcilik, Bağfaş ve Çimsa olmuştur.

2014 yılı performans değerlendirmesine göre; 24 şirket etkin olurken, 6 şirket etkin olamamıştır. Etkin olmayan şirketler; Anadolu Cam, Arçelik, Ereğli Demir Çelik, Göltaş Çimento, Soda Sanayii ve Trakya Cam'dır. Etkin olmayan şirketlerine en çok referans gösterilen şirket Adel Kalemcilik olmuştur.

2015 yılı performans değerlendirmesine göre; 27 şirket etkin olurken, 3 şirket etkin olamamıştır. Etkin olmayan şirketler; Gübre Fabrikaları, Kordsa Global ve Trakya Cam'dır. Etkin olmayan şirketlerine en çok referans gösterilen şirket Adel Kalemcilik olmuştur.

2011-2015 yılları arasında ortalama etkinlik değeri 0,9867 olarak belirlenmiş olup, BİST-100 Endeksi'nde yer alan BİST SINAİ Endeksi şirketlerinin ortalama etkinlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Yıllar genelinde etkin olmayan şirketler Trakya Cam, Good-Year, Gübre Fabrikaları olurken, 5 yıl içerisinde en çok referans gösterilen şirket Adel Kalemcilik olmuştur.

Süper etkinlik sonuçlarına göre; Adel Kalemcilik istikrarlı olarak, 2011-2015 yılları arasındaki etkinlik sıralaması yüksek olan ilk 5 şirket arasına girmiştir.

Ayrıca çalışmada etkin olmayan şirketlerin etkin hale gelebilmeleri için gerekli potansiyel iyileştirme oranları da hesaplanmıştır. Potansiyel iyileştirme oranları tablosunun geneline bakılacak olursa genel olarak, çıktı değişkenlerindeki potansiyel iyileştirme yüzdelerinin, girdi değişkenlerindeki potansiyel iyileştirme yüzdelerine göre mutlak olarak daha yüksek olduğu görülebilmektedir. Yıllar itibarıyla genel olarak değerlendirildiğinde 2015 yılının diğer yıllara göre daha fazla etkin şirkete sahip olduğu ve bu nedenle diğer yıllara göre daha başarılı bir yıl olduğu gözlenmiştir.

2011-2015 yılları arasında etkin olmayan şirketler arasından Alkim Kimya sadece 2011 ve 2012 yılında etkin değilken BİST 100 Endeksine dahil edildiği 2013 yılında etkinliğini kazanmıştır. Anadolu Cam 2013 yılında BİST 100 Endeksine dahil edilmiş fakat dahil edildiği sene olan 2013 ve 2014 yıllarında etkin olamamıştır. Soda Sanayii 2014 yılında BİST 100 Endeksine dahil edilmiş fakat 2013 ve 2014 yıllarında etkin olamamıştır. Kordsa Global 2015 yılında BİST 100 Endeksine dahil edilmişken sadece dahil edildiği sene olan 2015 yılında diğer yılların aksine etkin olamamıştır. 2011-2015 yılları arasında diğer etkin olmayan şirketler son 5 yıl içerisinde BİST 100 Endeksinde bulunmaktadır. Son 5 yıl içerisinde en çok referans gösterilen şirket olan Adel kalemcilik 2015 yılı itibarıyla BİST 100 Endeksine dahil olmuştur. Şirketlerin

BİST 100 Endeksine dahil edilmesinde performanslarının indikate alınmasına yönelik bir bulguya rastlanmamıştır.

2011-2015 dönemi girdi/çıktı değişkenleri açısından genel olarak değerlendirildiğinde ise etkin olmayan şirketlerin daha çok Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı ve Finansman Oranı açısından gerekenden daha fazla oranda uzakta kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen girdi değişkeni sonuçlarına göre etkin olmayan şirketlerin yüksek olan Cari Oranlarını düşürmeleri, Stoklara daha az kaynak ayırmaları ve Finansal Kaldıraç Oranı değerlerini azaltmaları gerekirken çıktı değişkeni sonuçlarına göre ise Karlılıklarını ve Hisse Senedi Fiyatlarını artırıcı stratejiler uygulamaları durumunda etkin şirketler grubuna ulaşacakları tespit edilmiştir.

Çalışmanın mahiyeti itibariyle çalışma modeline eklenmeyen diğer başka değişkenlerin modele eklenmesi ve/veya KVB'lerine yönelik gelecekteki çalışmalarda kurulacak farklı modeller ile BİST 100 Endeksi ve BİST SINAİ Endeksi şirketlerinin performanslarının açıklanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akel, V. ve Gazel, S. (2014). Döviz Kurları İle Bist Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir Ardıl Sınır Testi Yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.
- Akgüç, Ö.(2006).*Mali Tablolar Analizi*, İstanbul:Arayış Basım.
- Akıncı, N. ve Erdoğan, N. (1995). *Finansal Tablolar ve Analizi*, İzmir:BarışYayımları.
- Aktan, B. ve Bodur, B. (2006). Oranlar Aracılığı İle Finansal Durumunuzu Nasıl Çözümlersiniz? “Küçük İşletmeler İçin Bir Rehber”,*Journal Of Yaşar University*, 49-67.
- Altın H, (2010), Küresel Kriz Ortamında İMKB Sınai Şirketlerine Yönelik Finansal Etkinlik Sınaması: Veri Zarflama Analizi Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 ,15-30
- Ariğ, T.T. (2011), Etkinlik Hesaplama Yöntemi Olarak Veri Zarflama Analizi Ve İMKB’de İşlem Gören İmalat Sanayi Şirketlerinin Görelî Finansal Etkinliklerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*
- Ata, H.A. ve Yakut, E (2011), Finansal Performansa Dayalı Etkinlik Ölçümü: İmalat Sektörü Uygulaması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,18,80-100.
- Bakırcı, F. (2006).Üretimde Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi Teori ve Uygulama, *İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım*.

- Bowlin, F.W (1998).MeasuringPerformance: An İntroductionTo Data Envelopment Analysis (DEA), *TheJournal of Cost Analysis*,12,3-27
- Ceylan, A. (2001).*İşletmelerde Finansal Yönetim*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Charles, V. ve Kumar, M.(2012). Data Envelopment Analysis andİts Applications to Management. NewcastleuponTyne, *GBR: Cambridge Scholars Publishing*, 20-35.
- Charnes, A., Cooper, W.W. veRhodes, E. (1978). MeasuringTheEfficiency Of DecisionMakingUnits, *EuropeanJournal of OperationalResearch*, 2, 429–444.
- Ebnerasoul, S. A. ve Yavarian, H. (2009).Performance Evaluation of Organizations: An Integrated Data Envelopment Analysis andBalancedScorecardApproach, *International Journal of Business and Management*, 4(4), 42-48.
- Gözü, C. (2003),Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü Ve Tekstil İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*
- Gülcü, A., Tutar, H. ve Yeşilyurt, C.(2004). *Sağlık Sektöründe Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Göreceli Verimlilik Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayınları.
- Karakurt, E. (2011), İstanbul Sanayi Odası'nın İlk 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü,*Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Keçek, G. (2010).Veri Zarflama Analizi/Teori ve Uygulama Örneği, *Ankara: Siyasal Kitapevi*.
- Köse, A. (2010). Türk Sigorta Sektörü Hayat Ve Emeklilik Şirketlerinin Etkinlik Analizi, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 44, 85 – 100.
- Kuşkonmaz, S. (2014), Türkiye'de Yaşanan Finansal Krizlerin Borsa İstanbul'da İşlem Gören Şirketlerin Mali Performansı ÜzerindekiEtkilerinin Veri Zarflama Analizi Yoluyla Belirlenmesi,*MarmaraÜniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Liu, S.T. ve Wang R.T., (2009), Efficiencymeasures of PCB manufacturingFirmsusingrelationaltwo-stage data envelopmentanalysis, *ExpertsSystemswith Applications*, 36: 4935-4939.
- Lo, S., ve Lu W. (2006), FindingtheProfitabilityandMarketabilityBenchmarkof Financial Holding Companies, *Asia-Pacific Journal of OperationalResearch*, 23, 229-246.

- Mahadevan, R. (2002), A DEA Approach to Understanding the Productivity Growth of Malaysia's Manufacturing Industries, *Asia Journal of Management*, 19: 587-600.
- Okursoy, A, Tezsürücü, D. (2014), Veri Zarflama Analizi İle Görelî Etkinliklerin Karşılaştırılması ve Türkiye'deki İllerin Kültürel Göstergelerine İlişkin Bir Uygulama, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 21 ,1-18.
- Orçun Ç, Çimen A, Şahin A, (2014), Şirket Etkinlikleri: İMKB 100 İmalat Sanayi Şirketleri Uygulaması, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39 ,21-34.
- Önce, S.(1966). *Mali Analiz*, T.C. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3013 Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Richard, A. B., Myers, S. ve Alan J. M.(1995). *İşletme Finansının Temelleri*, (Çev. Ünal Bozkurt, Türkan Arıkan, Hatice Doğukanlı), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Saranga, H. (2009), The Indian autocomponent industry – Estimation of Operational Efficiency and Its Determinants Using DEA, *European Journal of Operational Research*, 196: 707-718.
- Soba M, Akcanlı F, Erem I, (2012), İMKB'ye Kayıtlı Seçilmiş İşletmelere Yönelik Etkinlik Ölçümü ve Performans Değerlendirmesi: Veri Zarflama Analizi ve Topsis Uygulaması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 229-243.
- Sueyoshi, T., Kazuyuki, S. (2009), An Occurrence Of Multiple Projections In DEA-Based Measurement Of Technical Efficiency: Theoretical Comparison Among DEAModels From Desirable Properties, *European Journal of Operational Research* 196, 764–794
- Wade, D. C. ve Larry M. F. (2009). Data Envelopment Analysis (DEA) Thirty Years On, *European Journal of Operational Research*. 192(1), 1-17.
- William, F. B. (1998). Measuring Performance: An Introduction to Data Envelopment Analysis (DEA), *The Journal of Cost Analysis*, 15(2), 3-27.
- Yalama, A. ve Sayım, M. (2008), Veri Zarflama Analizi İle İmalat Sektörünün Performans Değerlendirmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 89-107.
- Yavuz, İ. (2001). *Sağlık Sektöründe Etkinlik Ölçümü*, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Yavuz, S. ve İşçi, Ö. (2013). Veri Zarflama Analizi İle Türkiye'de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 155-170.
- Yolalan, R. (1990). Veri Zarflama Yöntemi, *Verimlilik Dergisi*, 3(3), 132-141.

[http://www.borsaistanbul.com/kurumsal/borsa-istanbul-hakkinda/hakkimizda\(28.04.2016\)](http://www.borsaistanbul.com/kurumsal/borsa-istanbul-hakkinda/hakkimizda(28.04.2016)).

<https://www.kap.gov.tr/sirketler/islem-goren-sirketler/endeksler.aspx#BISTSINAİ14> (01.05.2016)

www.rasyonet.com

www.kap.gov.tr

EKLER

EK 1. 2011-2015 Dönemi Süper Etkinlik Analizi Sonuçları

Sıra No	2011		2012		2013		2014		2015	
	Karar Verme Birimleri	Skor	Karar Verme Birimleri	Skor	Karar Verme Birimleri	Skor	Karar Verme Birimleri	Skor	Karar Verme Birimleri	Skor
1	Park Elek. Madencilik	4,65818	Otokar	3,25283	Konya Çimento	4,59205	Adel Kalemcilik	2,74781	Konya Çimento	3,86607
2	Coca Cola İçecek	4,36071	Adel Kalemcilik	2,85398	Adel Kalemcilik	3,18709	Türk Traktör	1,79851	Adel Kalemcilik	2,99730
3	Otokar	3,33182	Petkim	2,54311	Tat Gıda	2,77176	Park Elek. Madencilik	1,72326	Göлтаş Çimento	2,42803
4	Adel Kalemcilik	3,13055	Aygaz	1,58250	Çimsa	1,74817	Kartonsan	1,57311	Kartonsan	1,91581
5	Kartonsan	1,73185	Çimsa	1,50157	Kartonsan	1,71164	Alkim Kimya	1,29555	Türk Traktör	1,47128
6	Bagfaş	1,66807	Bagfaş	1,35175	Ülker Bisküvi	1,50568	Çimsa	1,28601	Borusan Mannesmann	1,40282
7	Ege Endüstri	1,66108	Brisa	1,35024	Ford Otosan	1,41220	Aygaz	1,27043	Brisa	1,31891
8	Çimsa	1,50072	Ford Otosan	1,30304	Brisa	1,19828	Brisa	1,25242	Park Elek. Madencilik	1,24851
9	Aygaz	1,47887	Ege Endüstri	1,18038	Aygaz	1,18581	Tüpraş	1,23872	Aygaz	1,23090
10	Ülker Bisküvi	1,35748	Kartonsan	1,14586	Kordsa Global	1,18267	Ford Otosan	1,22631	Ford Otosan	1,18147
11	Borusan	1,3204	Anadolu	1,1423	Borusan	1,1736	Borusan	1,1893	Alkim	1,1185

	Mannesmann	8	Cam	1	Mannesmann	3	Mannesmann	1	Kimya	4
12	Ereğli Demir Çelik	1,31173	Kordsa Global	1,12458	Aksa	1,14376	Aksa	1,11799	Tofaş Otomobil Fab.	1,11730
13	Arçelik	1,29398	Arçelik	1,11636	Tüpraş	1,12761	Konya Çimento	1,11049	Çimsa	1,10501
14	Brisa	1,20452	Aksa	1,10403	Petkim	1,09602	Tofaş Otomobil Fab.	1,10320	Tüpraş	1,10319
15	Tat Gıda	1,15074	Tüpraş	1,09271	Gübre Fabrikaları	1,08505	Gübre Fabrikaları	1,06477	Ereğli Demir Çelik	1,09351
16	Petkim	1,09539	Ereğli Demir Çelik	1,08617	Arçelik	1,08303	Good-Year	1,05072	Tat Gıda	1,06736
17	Kordsa Global	1,07433	Trakya Cam	1,08288	Alkim Kimya	1,08188	Kordsa Global	1,03180	Ülker Bisküvi	1,05177
18	Soda Sanayii	1,05867	Soda Sanayii	1,03775	Park Elek. Madencilik	1,07059	Bagfaş	1,02608	Arçelik	1,04311
19	Anadolu Cam	1,03978	Göлтаş Çimento	1,00790	Tofaş Otomobil Fab.	1,06729	Coca Cola İçecek	1,02106	Aksa	1,03397
20	Ford Otosan	1,03154	Türk Traktör	1	Ereğli Demir Çelik	1,04091	Ülker Bisküvi	1,02020	Good-Year	1,02954
21	Tüpraş	1,00573	Park Elek. Madencilik	1	Göлтаş Çimento	1,01486	Tat Gıda	1	Soda Sanayii	1,02241
22	Göлтаş Çimento	1	Tat Gıda	1	Bagfaş	1	Petkim	1	Petkim	1,00650
23	Konya Çimento	1	Coca Cola İçecek	1	Coca Cola İçecek	1	Ege Endüstri	1	Anadolu Cam	1,00088
24	Türk Traktör	1	Konya Çimento	1	Otokar	1	Otokar	1	Bagfaş	1
25	Gübre Fabrikaları	0,98453	Borusan Mannesmann	0,99708	Ege Endüstri	1	Göлтаş Çimento	0,99301	Ege Endüstri	1
26	Aksa	0,97310	Alkim Kimya	0,97607	Türk Traktör	1	Ereğli Demir Çelik	0,99102	Coca Cola İçecek	1

27	Alkim Kimya	0,95659	Tofaş Otomobil Fab.	0,95931	Anadolu Cam	0,95600	Anadolu Cam	0,93457	Otokar	1
28	Trakya Cam	0,89923	Ülker Bisküvi	0,95303	Good-Year	0,91111	Arçelik	0,91331	Trakya Cam	0,96529
29	Tofaş Oto.Fab.	0,89206	Gübre Fabrikaları	0,93048	Trakya Cam	0,82973	Trakya Cam	0,83013	Gübre Fabrikaları	0,94157
30	Good-Year	0,86514	Good-Year	0,92585	Soda Sanayii	0,71647	Soda Sanayii	0,76797	Kordsa Global	0,94125

EK 2. 2011-2015 Dönemine İlişkin Etkin Olmayan KVB ve Referans Kümeleri

2011		2012		2013		2014		2015	
Etkin Olmayan KVB	Referans Kümeleri	Etkin Olmayan KVB	Referans Kümeleri	Etkin Olmayan KVB	Referans Kümeleri	Etkin Olmayan KVB	Referans Kümeleri	Etkin Olmayan KVB	Referans Kümeleri
Alkim Kimya	Adel Kalemcilik	Alkim Kimya	Adel Kalemcilik	Anadolu Cam	Aksa	Anadolu Cam	Adel Kalemcilik	Gübre Fabr.	Adel Kalemcilik
	Çimsa		Çimsa		Bagfaş		Brisa		Bagfaş
	Ege Endüstri		Ege Endüstri		Borusan Mannesmann	Arçelik	Adel Kalemcilik		Borusan Mannesmann
	Göлтаş Çimento		Kordsa Global		Brisa		Brisa		Otokar
	Kordsa Global		Petkim		Kordsa Global		Otokar		Türk Traktör
Aksa	Adel Kalemcilik	Borusan Mannesmann	Tat Gıda	Good-Year	Adel Kalemcilik	Ereğli Demir Çelik	Adel Kalemcilik	Kordsa Global	Adel Kalemcilik
	Arçelik		Anadolu Cam		Aksa		Ege Endüstri		Aksa
	Brisa		Brisa		Aygaz	Bagfaş	Göлтаş Çimento		Adel Kalemcilik

	Çimsa		Adel Kalemçilik		Çimsa		Ege Endüstri		Kartonsan
			Bagfaş		Adel Kalemçilik		Good-Year		Adel Kalemçilik
Good-Year	Adel Kalemçilik	Good-Year	Çimsa	Soda Sanayii	Alkim Kimya	Soda Sanayii	Çimsa	Trakya Cam	Aksa
	Arçelik		Konya Çimento		Çimsa		Ege Endüstri		Coca Cola İçecek
	Brisa		Petkim		Ereğli Demir Çelik		Tat Gıda		Good-Year
	Çimsa								
	Ülker		Türk Traktör						
Gübre Fabr.	Anadolu Cam	Gübre Fabrikaları	Brisa	Trakya Cam	Adel Kalemçilik		Adel Kalemçilik		
	Ege Endüstri		Çimsa		Bagfaş		Good-Year		
	Ereğli Demir Çelik	Tofaş Oto. Fab.	Bagfaş		Çimsa		Göлтаş Çimento		
	Otokar		Brisa		Kordsa Global				
Tofaş Oto. Fab.	Brisa		Otokar		Tat Gıda				
	Borusan Mannesmann	Ülker Bisküvi	Adel Kalemçilik						
	Otokar		Brisa						
	Ülker		Otokar						
Trakya Cam	Adel Kalemçilik								
	Aygaz								
	Çimsa								
	KonyaÇimento								

EK 3. 2011-2015 Dönemine Ait Etkin Olmayan KVB İlişkin Potansiyel İyileştirme Oranları (Pİ)

2011			2012		2013		2014		2015	
Etkin Olmayan KVB	Girdi/Çıktı Değişkenleri	Pİ	Etkin Olmayan KVB	Pİ	Etkin Olmayan KVB	Pİ	Etkin Olmayan KVB	Pİ	Etkin Olmayan KVB	Pİ
Alkim Kimya	G.1. Cari Oran	-2,69	Alkim Kimya	-2,39	Anadolu Cam	-4,40	Anadolu Cam	-35,94	Gübre Fabr.	-5,84
	G.2. Stok Devir Hızı	-33,22		-2,39		-4,40		-64,27		-5,84
	G.3. Alacak Devir Hızı	-2,69		-2,39		-4,40		-67,79		-5,84
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-2,69		-2,39		-4,40		-6,54		-5,84
	G.5. Finansman Oranı	-2,69		-40,89		-4,40		-6,54		-14,91
	Ç.1. PD/DD	86,50		0		156,84		353,18		0
	Ç.2. ROA	45,93		50,18		56,99		155,81		201,96
	Ç.3. ROE	40,66		80,12		65,36		177,35		157,98
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	34,82		0		286,30		57,08		38,20
Aksa	G.1. Cari Oran	-4,34	Borusan Mannesmann	-0,29	Good-Year	-8,89	Arçelik	-11,57	Kordsa Global	-5,87
	G.2. Stok Devir Hızı	-4,34		-6,90		-8,89		-45,09		-5,87
	G.3. Alacak Devir Hızı	-4,34		-31,67		-17,90		-8,67		-17,69
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-4,34		-7,22		-8,89		-8,67		-5,87
	G.5. Finansman Oranı	-45,61		-0,40		-8,89		-8,67		-5,87
	Ç.1. PD/DD	4,45		0		25,66		83,27		95,21

	Ç.2. ROA	17,89		19,97		50,83		68,99		241,50
	Ç.3. ROE	42,18		14,86		58,87		71,42		264,29
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	0		0		0		2,48		0
Good-Year	G.1. Cari Oran	-13,49	Good-Year	-7,41	Soda Sanayii	-28,35	Ereğli Demir Çelik	-2,02	Trakya Cam	-42,74
	G.2. Stok Devir Hızı	-33,86		-27,81		-28,35		-0,90		-3,47
	G.3. Alacak Devir Hızı	-13,49		-7,41		-34,27		-40,18		-49,92
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-13,49		-7,41		-28,35		-0,90		-3,47
	G.5. Finansman Oranı	-13,49		-7,41		-42,12		-0,90		-3,47
	Ç.1. PD/DD	2,03		0		63,38		90,19		260,60
	Ç.2. ROA	11,01		19,68		51,88		25,17		290,27
	Ç.3. ROE	0		13,05		56,45		20,51		375,65
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	11,67		0		0		104,97		0
Gübre Fabr.	G.1. Cari Oran	-1,55	Gübre Fab.	-6,95	Trakya Cam	-17,03	Göлтаş Çiment o	-22,25		
	G.2. Stok Devir Hızı	-1,55		-7,15		-17,03		-53,59		
	G.3. Alacak Devir Hızı	-1,55		-6,95		-17,03		-20,15		
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-1,55		-38,37		-17,03		-0,70		
	G.5. Finansman Oranı	-57,71		-47,32		-17,03		-0,70		
	Ç.1. PD/DD	69,13		48,05		78,90		75,25		
	Ç.2. ROA	42,14		12,95		227,79		0		

	Ç.3. ROE	95,61		8,57		263,44		22,28
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	34,28		169,28		0		56,86
Tofaş Oto. Fab.	G.1. Cari Oran	-10,79	Tofaş Oto. Fab.	-4,07			Soda Sanayii	-23,20
	G.2. Stok Devir Hızı	-68,80		-76,18				-25,20
	G.3. Alacak Devir Hızı	-25,28		-42,18				-30,34
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-10,79		-4,07				-23,20
	G.5. Finansman Oranı	-10,79		-4,07				-32,88
	Ç.1. PD/DD	39,19		32,69				99,78
	Ç.2. ROA	28,98		10,07				2,73
	Ç.3. ROE	0		0,26				0
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	61,35		38,95				98,50
Trakya Cam	G.1. Cari Oran	-10,08	Ülker	-4,70			Trakya Cam	-18,50
	G.2. Stok Devir Hızı	-10,08		-70,95				-24,64
	G.3. Alacak Devir Hızı	-24,21		-4,70				-33,83
	G.4. Finansal Kaldıraç Oranı	-10,08		-16,21				-16,99
	G.5. Finansman Oranı	-10,08		-27,96				-16,99
	Ç.1. PD/DD	169,71		0				137,39
	Ç.2. ROA	44,52		43,54				12,07
	Ç.3. ROE	81,01		60,94				25,09
	Ç.4. Fiyat Kazanç Oranı	61,27		0				109,66

The Monetary Transmission Mechanism and the Effectiveness of the Credit Channel: The Case of Turkey

Orhan ÇOBAN

Prof. Dr. (Corresponding Author), Selçuk University, Department of Economics, Konya, Turkey; ocoban@selcuk.edu.tr

Ayşe ÇOBAN

Lecturer, Selçuk University, Department of Logistic, Konya

Selçuk İNAN

PhD Candidate, Selçuk University, Department of Economics, Konya

Abstract: In this study, the monetary transmission mechanism and the effectiveness of the credit channel have been analyzed. According to the analysis results, the most important instrument in the applications of the monetary policy in Turkey is variable interest rates. Interest rates are the most significant main effectives for all other variables and they influence the total deposit, the total credits and the size of the total security. While an increase in deposits raise the size of loanable fund by banks, an increase in credits influences the industrial production index positively. It has been concluded that an increase in industrial production depends on the volume of the banks' credit, whilst has been is determined that credits mostly depend on loanable funds and deposits held by banks. When the first 2 periods are disregarded, it was determined that the bank lending channel has been operating in Turkey.

Keywords: monetary policy, credit channel, error correction model, Turkey

Parasal Aktarım Mekanizması ve Kredi Kanalı Etkinliği: Türkiye Örneği

Öz: Bu çalışmada Türkiye'de parasal aktarım mekanizması ve kredi kanalının etkinliği analiz edilmiştir. 2006Q01–2011Q03 dönemlerinin dikkate alındığı analizlerde Hata Düzeltme Modelinden yararlanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre Türkiye'de para politikası uygulamalarında en önemli araç değişken faiz oranlarıdır. Faiz oranları diğer tüm değişkenlerin de en anlamlı ana etkileyicisi olup, toplam mevduatı, toplam kredileri, toplam menkul kıymet büyüklüğünü etkilemektedir. Mevduatlarda yaşanan artış bankalarca kredi olarak verilebilir fon büyüklüğünü arttırırken, kredilerde

yaşanan bir artış sanayi üretim endeksini pozitif yönde etkilemektedir. Kredilerin çoğunlukla bankaların ellerinde bulunan borç verilebilir fonlara ve mevduatlara bağlı olduğu belirlenirken, sanayi üretimindeki artışın bankaların kredi hacmine de bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlk 2 dönem göz ardı edildiğinde, Türkiye’de banka kredi kanalının işlediği tespit edilmiştir. Faizlerde gerçekleştirilen bir birimlik şok şiddetleri farklı olmakla birlikte mevduatlarda, kredilerde ve menkul kıymet büyüklüklerinde artışa neden olmaktadır. Kredilere bir birimlik şok verilmesi halinde TEFE ve sanayi üretim endeksi artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Kredi kanalı, Hata Düzeltme Modeli, Türkiye

INTRODUCTION

The executives in economy administration basically apply to two methods in order to coordinate economic activities; monetary policy and fiscal policy. Monetary policies are implemented by the central banks and fiscal policies by the means of governments. Among these policies, the monetary policies are quite effective method to control economic instruments. The authority owners influence total product in economy by changing the monetary policies which they are applying. Monetary transmission mechanism is important in determining the timing for policies applied and in proving their effectiveness. It is categorized in an economy under the titles of the channels of monetary transmission mechanism, interest channel, exchange rate channel, other asset prices channel and credit channel. From them, the credit channel is divided into two subdivisions: bank lending channels and balance sheet channels(Mishkin,1995: 3-10).

Nowadays, monetary policies applied by the central banks focus on three basic strategies: monetary targeting, exchange rate targeting and inflation targeting. Implicit monetary targeting program has been followed in Turkey which aims at international financial liberalization and at controlling the reserves within the integration movements with that. With this program, the Central Bank aimed at controlling money aggregates and loan supply. From the program in question, the aims could not be achieved. And in 1990, explicit monetary targeting was put into practice for the first time and the Central Bank aimed at controlling the size of its balance sheet by the means of that program.

When coming to 2000s, the exchange rate targeting was again put into practice in order to reduce inflation that was progressing in high rates. However, crises experienced in 2000 and 2001 prevented the implementation of said strategy. Therefore, the “*transition to the Strong Economy Program*” was enabled and free-floating regime was adopted. It was attempted to provide

removal of the political affects from the applications of monetary policies by amending the Central Bank Act and by providing goal and instrument independence of the bank. Implicit inflation targeting regime based on price stability was adopted in place of the exchange rate targeting regime since 2002. And since 2006, explicit inflation regime that was regulated between 2002 and 2005 has been adopted and the targets for 3 years were started to be shared with public opinion (TCMB, 2014a; TCMB, 2014b).

In recent years, especially the warning expressions of political authorities and of the Central Bank Management and the obligations to make additional provisions imposed on banks that raised the rates of credit increase over the certain rates show the importance of subject. This case is also significant to understand whether or not the size of credit is a necessary argument to be observed regularly by the implementers of monetary policy, and to reveal how the interests influence other sizes. In this study, it is aimed to analyze the monetary transmission mechanism and the effectiveness of the credit channel in Turkey by taking the periods 2006Q1-2011Q3 as reference. Vector Error Correction Model (VECM) has been used in analysis.

MONETARY TRANSMISSION MECHANISM

Theoretical studies related to the monetary transmission mechanism were developed by Keynes and acquired a different dimension with Tobin and developed some more with the Monetarist Approaches. In the Keynesian Approach, financial assets are put to forefront as an alternative to money. It is claimed that in case of an augmentation of currency in circulation in an economy, the purchases of financial assets would increase and that depending on these purchases, interests would decrease and that the economic actors would finally keep money in liquid form in an atmosphere of low interest. In this context, instruments of monetary policy in monetary transmission mechanism affect the monetary base and the money supply, and interest rates change depending on the changes in money supply, and as a result of this situation, investments and finally quantity of output (product) are determined (Ünsal, 2005: 480-489).

In the Keynesian analysis, monetary policies influence aggregate demand with only one interest rate (bond yield). Therefore, effectiveness of monetary policies only depends on interest elasticity of money demand. However, the said shortage in transmission mechanism acquired a new dimension with Tobin's (1969) Portfolio Balance Approach. In this Approach, it is supposed that not only bonds but also a basket of portfolio consisting of different kinds of financial assets are held by economic actors. Thus, the asset is distributed among different financial assets. In this context, in case of any change in money stock by Central Bank, there might be some failures in the portfolio of economic decision-making units. Here at this point, economic decision-making

units will adjust financial assets as well as real assets and shall reach to a new portfolio balance.

The Monetarist Approach differs from Neoclassical one because of the function applied to interest rates within a transmission process. In the Monetarist Approach, nominal interest rates are composed of real interest rates plus inflation. Because the inflation premium is also included in interest rates in the long term, interest rates have an important function in the transmission of monetary policies (Goodfriend and King, 1997: 8). The most important difference between Keynesian approach and Monetarist approach within the transmission process of monetary policies is caused by the elasticity of substitution between money and other financial assets and between money and real assets. In the Keynesian view, while the money's elasticity of substitution with other financial assets was perfect, its elasticity of substitution with real assets was zero. And in monetarist approach, there is a substitution opportunity between money and real assets. That is, the changes in the amount of money directly affect expenditures. Therefore, it is supposed that transmission mechanism is from money stock to expenditures.

In case of the application of contractionary monetary policy in an economy, bank lending channels runs as follows (Özatay, 2011:220-225);

- Contractionary policy
- Decline in the Bank Deposits
- Decline in the Loanable Funds
- Contraction in Aggregate Demand
- Decline in the Product.

There are two terms to be effective for Bank Lending Channel (Kashyap *et al.*, 1993: 82-96):

No perfect substitution opportunity between bank credit and securities: In case of any perfect substitution between those two items which are on the side of the assets of bank balance sheets, the credit channel loses its effectiveness. Banks shall show response by adjusting their securities in assets, in case of using a monetary policy that will reduce credit volume. Accordingly, if banks responded to the application of a contractionary monetary policy by selling their securities in assets, contractionary monetary policy could not achieve its objective.

No perfect substitution opportunity between bank credit and nonbank sources: Against financial needs, the companies have opportunities to meet their needs by the means of bank credit or by borrowing from capital markets. However, for the effective operation of credit channel, companies should not borrow from other sources of loan, excepting the banks. In case of the existence of alternative source of financing, bank lending channel loses its effectiveness.

LITERATURE

Bank lending channel topic entered into the literature first with the study of Bernanke and Blinder (1988). In this study, the effects of monetary policies in the USA economy on bank balance sheets were inquired and the effectiveness of credit channel was tested. According to the analysis results, it was determined that contractionary monetary policies reduced the loan supply and the existence of credit channel was found.

Kashyap *et al.* (1993), it was found that bank credit shares in company balance sheets reduced during the periods in which contractionary monetary policy was being applied, however commercial paper shares increased. Bernanke and Gertler (1995) defined monetary transmission mechanism itself as a “*Black Box*” suggested that the credit channel is not only the argument of the monetary transmission mechanism, but also is an augmenting and enlarging argument. According to the analyses, it is concluded that balance sheet and bank lending channel play an important role in housing market and that a successful monetary transmission mechanism should include the balance sheet channel and credit channel. Izak (1998) empirically analyzed the relations between interest rates, aggregate loans and output and found significant causalities among them. Kashyap and Stein (2000) studied the existence of bank lending channel and as a result of analyses; they reached to the conclusions supporting the existence of credit channel by using the data of the period's 1976Q01–1993Q2.

Kishan and Opiela (2000) studied whether or not there exist any bank lending channel in the USA monetary policy and determined the operability of credit channel. In this study, banks are categorized according to the capital leverage ratios and asset volume, and the effect of change was observed in loan supply. It is also seen that the small capital banks have difficulty to reach the alternative sources of finance and for this reason; they are affected by the applications of monetary much more.

Bacchetta and Ballabriga (2000) studied the effects of the applications of monetary policies on loan supply with reference to the data from the USA and 13 European Countries. According to the results of analysis, it is concluded that applications of monetary policies influence the loan supply of the banks.

İnan (2001) studied the credit channel of the monetary transmission mechanism in Turkey and whether or not this channel is functioning efficiently. As a result of study, it was found that there is a backdrop for the operation of credit channel in Turkey, that any factor did not develop to prevent the operation of the credit channel and that the crises in Turkey generally tended to convert into the liquidity crisis and that created opportunity for the operation of credit channel. It is also mentioned as a result of study that behaviors of national banks' credit allocation did not influenced so much from monetary policies

because of their establishment basis and that there were some structures preventing the operation of credit channel in private sector.

Çavuşoğlu (2002) analyzed lending behavior of 58 deposit money banks in the Turkish Banking System. According to the results of analysis, it is concluded that there was no credit channel in the base period.

Hornikova *et al.* (2005) analyzed of possible spontaneous euroization in the Czech economy. After a brief general introduction of the issue of currency substitution it specifically discusses two things. First, the transmission channels of potential spontaneous euroization, through which the process could possibly complicate the implementation of domestic monetary policy. Second, it analyses the degree of euroization. Among the transmission channels, attention is paid to interest rate and exchange rate channels. The circumstances under which the transmission would be sub-optimal are discussed. Besides the impact on the monetary policy transmission, another risk of progressive spontaneous euroization is seen in the shift of the exchange rate risk from bigger to smaller enterprises in the economy.

Ferreira (2007) found that credit channel had an important role in monetary policies in Portugal and in the member countries of European Monetary Union. However, it is seen that the effectiveness of the credit channel depended on the bank's performance and strategies. Matousek and Sarantis (2009) examined the effects of monetary transmission on the bank lending channel in 8 EU countries. It is observed that credit channel interactions of monetary policy changes differ according to the banks' volume and size and to their capital and liquidation structures and ownership. They realized that, although in different magnitudes, the sizes and liquidity positions of banks caused them to give different response to the changes in monetary policies, according to the results of analysis in which the existence of bank lending channel has been identified.

De Mello and Pisu (2009) concluded in Brazil that the monetary policy affected the banks' lending interest rate. The effect in question increases deposits and provides re-equilibration of the loan/credit market.

Erdoğan and Beşballı (2009) discussed the operability of bank lending channel in Turkey. As a result of analysis in which the VAR method was used, they concluded that the credit channel is operating even though partly.

DATA AND METHOD

Data

In this study, monthly data of January 2006 and March 2011 periods were used. In our model, domestic interest rate as an indicator of politics, industrial production index in respect to its designation of production level of the country in real terms and wholesale price index were used. To observe the effect created by the policies applied on banks, the data on Credit Volume of Banking Sector, Security Volume of Banking Sector and Total Deposit Volume of Banks

have been included in analysis. Data that are point at issue are explained by the means of following Table1.

Table1.Key to variables

Variables	Description
DIRSA	DomesticInterest Rate
LCREDSA	Credit Volume of BankingSector
LDEPSA	Deposit Volume of BankingSector
LSECSA	Security Volume of BankingSector
LWPISA	WholesalePrice Index
LIPI	IndustrialProduction Index

Data on Domestic Interest Rate was obtained from the website of DPT (State Planning Organization). The data in question are originating from the undersecretariat of treasury. The data on industrial production index and wholesale price index were obtained from TUIK (Turkish Statistical Institution).The data on banks' total credit volume, total deposit volume and total security volume were compiled from the Electronic Data Delivery System of the TCMB (The Central Bank of the Republic of Turkey).

Because the industrial production index from data in question is seasonally adjusted, any transaction was not carried out. Other data were seasonally adjusted by the means of CensusX12 method and used in analyses.For the estimation model, other than interest rate,logarithmic forms of variables were used. Package program in E-Views 7.0 version was used in analyses.

Method

The VAR model is used in the cases in which it could not be understood whether or not the variables in macroeconomic models are internal or external. The VAR system was developed by Sims (1980) and it is a method which is frequently applied in examining monetary transmission mechanisms.

A standard VAR model with two variables and one lag length is expressed with following notation (Enders, 2010:297):

$$\begin{aligned} y_t &= b_{10} - b_{12}z_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}z_{t-1} + \varepsilon_{yt} \\ z_t &= b_{20} - b_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}z_{t-1} + \varepsilon_{zt} \end{aligned} \quad (1)$$

It is supposed that in equations, y_t and z_t are stationary and, ε_{zt} and ε_{yt} are white noise together with σ_z and σ_y standard deviations and that ε_{zt} and ε_{yt} are error terms.

VAR method is applied in the cases in which it is not understood whether or not a probable trend followed by a time series is different from or whether or not it is related-unrelated to any probable trend followed by another time series.

The variables considered in models must be stationary to create significant relationship between variables. Stationarity does not depend on constant mean, constant variance and the time in which covariance between two values examined. It only depends on difference between two time values. Economic shocks may leave temporary impacts on variables as well as creating lasting impacts. Series may show trend or seasonality features with these shocks. Here's the series showing such features are not stationary (Berber and Artan, 2004: 11).

Dickey and Fuller (1981) added Augmented Dickey Fuller Test to the literature in order to understand whether or not series are stationary. Notation of the ADF test is as follows:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 trend + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

In the equations above, the Y expresses the variable mentioned in stationary test, Δ : the first difference operator, and ε : the error terms. The hypothesis in ADF unit root test made;

$$H_0 : \alpha_1 = 0$$

$$H_1 : \alpha_1 < 0$$

Rejection of H_0 hypothesis means that the Y is stationary.

Variance decomposition constitutes the other dimension of our analyses. Variance decomposition gives us information about the sources of shocks in variables itself and in other variables. It provides us to find what percentages of these shocks are due to itself and what percentages are due to other variables. If most of the variations occur due to variable itself, it is called as external variable. Variance decomposition also provides information about the degree of inter-variable relationships (Enders, 2010: 313).

It depends on that variables used in estimation models must be stationary to be subject of VAR model. Non-stationary variables are changed into stationary with operation for taking difference. However, operation for taking difference causes data/information loss in variables. In this context, with the co-integration method, the existence of a long-term relationship between variables can be

determined, on the one hand, and data loss depending on operation for taking difference can be prevented, on the other hand.

$$x_{1t} = \beta_1 + \beta_2 x_{2t} + \beta_3 x_{3t} + e_t$$

$$e_t = x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t} \quad (4)$$

In case the non-stationary variables included in the equation above are equally integrated, it is supposed that the relationship between variables is stationary. Variables having a long term of relationship between each other are expressed as co-integrated. The situation in which variables gravitate towards balance in the course of time is also named as error correction.

Engle and Granger (1987) stated in their studies that there exist functioning error correction models for every integrated model. In this case, being co-integrated for error correction mechanism is an essential condition. Error correction models examine short term imbalances between variables.

For a model of this mechanism with three variables and without any lags, expression of the sample equation is as follows:

$$\begin{aligned} \Delta x_{1t} &= \alpha_{x1}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \varepsilon_{x1t} \\ \Delta x_{2t} &= \alpha_{x2}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \varepsilon_{x2t} \\ \Delta x_{3t} &= \alpha_{x3}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \varepsilon_{x3t} \end{aligned} \quad (5)$$

characterizes long term balance deviations.

α coefficient in each equations is named as error correction or adjustment coefficient. Error terms have the feature of white noise. β coefficients are the long term balance coefficients. If there would be n variable in model, an error correction equation will constitute for each variable.

A VAR model in which the difference of variables is taken and the error correction term is added is as follows;

$$\begin{aligned} \Delta x_{1t} &= \alpha_{x1}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \sum \alpha_{11}(i)\Delta x_{1t} + \sum \alpha_{12}(i)\Delta x_{2t} + \sum \alpha_{13}(i)\Delta x_{3t} + \varepsilon_{x1t} \\ \Delta x_{2t} &= \alpha_{x2}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \sum \alpha_{21}(i)\Delta x_{1t} + \sum \alpha_{22}(i)\Delta x_{2t} + \sum \alpha_{23}(i)\Delta x_{3t} + \varepsilon_{x2t} \\ \Delta x_{3t} &= \alpha_{x3}(x_{1t} - \beta_1 - \beta_2 x_{2t} - \beta_3 x_{3t}) + \sum \alpha_{31}(i)\Delta x_{1t} + \sum \alpha_{32}(i)\Delta x_{2t} + \sum \alpha_{33}(i)\Delta x_{3t} + \varepsilon_{x3t} \end{aligned} \quad (6)$$

Indication of n-variable model in the form of closed matrix is as follows:

$$\Delta y_t = \alpha + \Pi y_{t-1} + \Gamma_1 \Delta y_{t-1} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta y_{p+1} + \varepsilon_t$$

(7)

The model above is called as Vector Error Correction model.

Johansen (1988) suggested two different likelihood ratios in revealing the cointegration relationship. One is the Maximum Eigenvalue Test the other one is Trace Test. Existence of maximum r cointegration vector in the Maximum Eigenvalue Test is tested against an alternative hypothesis expressing the existence of $r+1$ cointegration vector. And in the Trace Test, the existence of maximum r cointegration vector test is tested against an alternative hypothesis expressing the existence of $r+1$ cointegration vector.

EMPIRICAL RESULTS

In the VAR model estimations, it is required to determine the stationarity of variables to be tested. As a result of analyses, it was found that variables were of stationary in the level and in the first differences. Table 2 seen that all the variables became stationary when taking their second order differences I(2).

Table2. Augmented Dickey-Fuller test of unit root

Variable	ADF Test Statistic	Critical Value	Likelihood	Order of Stationarity
DIRSA	-0.736085	-2.602794	0.3937	I(1)
LCREDS A	3.074316	-2.603423	0.9993	I(1)
LDEPSA	6.976711	-2.602794	1.0000	I(1)
LSECSA	3.699732	-2.602794	0.9999	I(1)
LWPISA	2.759294	-2.603423	0.9984	I(1)
LIPI	0.481991	-2.602794	0.8164	I(1)

Variable	ADF Test Statistic	Critical Value	Likelihood	Order of Stationarity
D(DIRSA,2)	-6.902328	-2.606163	0.0000	I(0)
D(LCREDSA,2)	-10.78555	-4.118444	0.0000	I(0)
D(LDEPSA,2)	-	-	0.0000	I(0)

)	6.003217	2.607686		
D(LSECSA,2)	-	-	0.0000	I(0)
)	11.52361	4.121303		
D(LWPISA,2)	-	-	0.0000	I(0)
)	8.166606	2.604746		
D(LIPI,2)	-	-	0.0000	I(0)
)	10.17035	2.612033		

When considering the parameters in Table2, it is also required in VAR Model to take the second order differences of variables and to include them in analyses.

Existence of a long-term relationship between variables to be used in analyses is determined by a method developed by Johansen (1988). Before that method, it is required to determine the lag number and the lag interval. In order to determine the lag number and the lag interval, the VAR model was applied to our data sets with levels.

Changes obtained when the lag interval is determined as 1:1, 1:2, 1:3 are included in Table 3.

Table3.Lag intervals

Lag Intervals	1 : 1	1 : 2	1 : 3
Akaike Information Criterion	-23.53069	-23.94455	-23.61862
Schwarz Information Criterion	-22.08973	-21.24540	-19.63936

When the lag interval is selected as to be 1:1, Akaike Information Criterion and Schwarz Information Criterion take the lowest value in the mean. Therefore, lag interval would be preferred as 1:1. Analysis results related to the lag length are as in Table4.

Table4.Lag lengths

Internal Variables: DIRSA LCREDSA LDEPSA LSECSA
LWPISA LIPI
Sample: 2006M01 2011M03
Number of Observation: 55

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	299.1806	NA	9.44e-13	-10.66111	-10.44213	-10.57643
1	723.2052	740.1157	7.09e-19	-24.77110	-23.23822	-24.17832
2	761.8903	59.08278	6.74e-19	-24.86874	-22.02198	-23.76787
3	790.1647	37.01377	1.01e-18	-24.58781	-20.42715	-22.97885
4	821.4368	34.11495	1.54e-18	-24.41588	-18.94134	-22.29883
5	875.1325	46.86170	1.29e-18	-25.05936	-18.27093	-22.43422
6	936.2071	39.97611	1.18e-18	-25.97117	-17.86884	-22.83793
7	1050.981	50.08329	3.02e-19	-28.83568	-19.41947	-25.19436

8	1362.418	67.94992*	3.33e-22*	38.85158*	28.12147*	-34.70216*
---	----------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Lag intervals for Table4 has been determined to be eight. Also because the Schwarz Information Criterion is used when making the study of the stationary of data, the same criterion was used to determine the lag number in the VAR model.

When the lag number obtained was applied to the Cointegration test, the results in Table5 were obtained.

Table5. Cointegration test results using the Johansen procedure

Null Hypothesis	Alternative Hypothesis	Eigenvalue	Trace Statistic	%5' Critical Value	Likelihood
$r=0$ *	$r=1$	0.595895	131.7332	95.75366	0.0000
$r \leq 1$ *	$r=2$	0.412094	76.46219	69.81889	0.0134
$r \leq 2$	$r=3$	0.349833	44.05969	47.85613	0.1087
$r \leq 3$	$r=4$	0.169019	17.79764	29.79707	0.5811
$r \leq 4$	$r=5$	0.087909	6.503626	15.49471	0.6360
$r \leq 5$	$r=6$	0.014495	0.890675	3.841466	0.3453

*(**) showing that the relevant hypothesis is rejected at 5%(1%) significance level. r, expresses the number of cointegration vector.

According to the Table5, it is seen that the trace statistic of two results among the results was greater than %5 criterion. It is understood in both results marked with an asterisk that H_0 hypothesis has been rejected. According to this, there are 2 cointegrated vectors.

In analyzing impulse-response functions, sequencing of variables in model gains importance. Sequencing is made by considering prior economic information, causality relationship and statistical criterions (Gertler and Gilchrist, 1993: 53; Bernanke and Gertler, 1995: 30). Method developed by Pesaran and Shin (1998) suggesting a method which is not affected by the sequencing of variables in model must be considered in creating the impulse-response functions.

In variance decomposition, the variables have been included in analyses with the sequencing of D2DIRSA, D2LDEPSA, D2LSECSA, D2LCREDSA,

D2LIPI and D2LWPISA. In this sequencing, influence order of variables in the applications of monetary policies was considered. Any change in instrument variable in the operation of transmission mechanism is carried to the general economy and finally affects production and inflation. Making policies vary according to the changes and to the response given by economic actors.

The Table of Variance Decomposition has been constituted for 10 periods (**Appendix 1**). Most of the changes in the variances of variables can only be explained in their way in the first months. While 100% of variance changes of interest rate are explained by itself, 69% in the 10th month is explained by itself and 10% mostly by the deposits. Thus, it can be seen that the most explanatory variable in the variable of interest rate is the deposit. When we examined the variance of the variable of deposit, it is seen that its relationship with interest rate was mutual. In deposit variance, the most significant percentage of change in the decomposition of the 10th period is 19.53% change in interest. In the decomposition of the variance of securities, the most significant percentage of change is in interest and it is 33.33%. In the decomposition of the variance of credit, again the most significant percentage of change in the 10th month has occurred in interest and its rate is 7.7%. The most significant changes in industrial production index and in wholesale price index have been again in interest and their rates are 16.59% and 7.4%, respectively. As it is understood from here, the main instrument variable in monetary policy is interest rates. In this context, interest rates are the most significant main effects in all other variables, on the one hand. The most significant percentage at the second level in the variance decomposition of credits has been in deposit with 4.62%. This finding represents that the credits mostly depend on loanable funds and deposits held by the banks. The most significant percentage at the second level in the variance decomposition of industrial production index is in credits with 8.97%. That means that an increase in industrial production depends on the credit volume of banks.

According to the findings above, variance decomposition verifies the sequence of instruments of the monetary policy. Interest rates have an impact on market and directly affect total deposit, total credits and total securities. While an increase in deposits raises the size of loanable funds, an increase in credits also affects industrial production index positively.

When the figures of impulse-response functions (**Appendix 2**) are examined, it is seen on all the figures that there is a sharp break in the 2nd period. Total number of observation is 63. When we made a calculation based on ten-period slices, the two-period slice would correspond to 12.6 number of observation a month. The sharpest break here was experienced in the first month of 2006. Starting the regime of explicit inflation targeting at the beginning of 2006 in Turkey is crucial to explain the break in question. In the new regime, it was

faced with a series of supply shocks which emerged with a change in the economic actors' perception of interest and inflation targeting exceeded the harmonic interval.

When the first 2 periods are disregarded, analysis results refer to the existence of bank lending channel in Turkey. Accordingly a one unit shock in interests caused an increase in deposits and credits and in the sizes of securities. When y-axis of the graphs is examined, it is seen that the magnitudes of increases were different. Like in the variance decomposition, the deposit gave the greatest response once again. Deposit is followed by credits and securities. In this context, in case of giving one unit shock to the credits, Wholesale Price Index and industrial production index increase. Increase in credits raises domestic consumption and this situation causes an increase in Wholesale Price Index as well as industrial production index.

On the other hand, a break in industrial production index in Figure 4 similar to the 2nd period is also remarkable. 4th period corresponds to the 2008 global financial crisis whose effects is felt globally. This effect reveals in industrial production index as a rapid decline. Despite all the negativity, it is concluded with the examination of variance decomposition and impulse-response functions on VECM that bank lending channel is operating in the period 2006M1-2011M3.

Bank's perception of cost offunding completely changed with the explicit inflation targeting. Now the banks calculate their costs mainly in terms of cost of funding. However, weighted average cost offunding was started in the near future and it was initiated to give the figures related to the concerning amounts on the website of TCMB by the 10th month of 2011.

CONCLUSION AND DISCUSSION

In this study, the monetary transmission mechanism and the effectiveness of the credit channel between the periods 2006Q01–2011Q03 in Turkey have been discussed. An analysis results in which Vector Error Correction Model was used is summarized below. According to the ADF test results, variables used in analyses were determined to be second order stationary. Necessary tests have been performed to find the optimal lag length, and 8th lag length has been considered, according to the test results. Johansen cointegration test results represented that trace statistic of two results was greater than %5' criterion.

In both results, H_0 hypothesis has been rejected and it was determined that there were 2 cointegrated vectors. According to the analyses results of variance decomposition, main instrument in monetary policy is interest rates.

Interest rates are also the most significant main effectives for all other variables. On the other hand, the most significant percentage at the second level in the variance decomposition of credits has been in deposit. This finding represents that the credits mostly depend on loanable funds and deposits held by

the banks. Similarly, the most significant percentage at the second level in the variance decomposition of industrial production index is of the credit variable. Accordingly, an increase in industrial production depends on credit volume of the banks. The findings in question indicate that the variance decomposition verifies the sequence of instruments of the monetary policy. Interest rates have an impact on market and affect total deposit, total credits and total securities. While an increase in deposits raises the size of loanable funds, an increase in credits also affects industrial production index positively.

When the first 2 periods are disregarded in analyzing impulse-response functions, it was found that bank lending channel was operating in Turkey. In this context, a one unit shock in interests may cause an increase in deposits and credits and in the sizes of securities together with different magnitudes. Like in the variance decomposition, the deposit gave the greatest response once again. Deposit is followed by credits and the sizes of securities.

Similarly, in case of giving one unit shock to the credits, Wholesale Price Index and industrial production index give response by increasing. Increase in credits raises domestic consumption and this causes an increase in Wholesale Price Index as well as industrial production index.

In case of considering weighted average cost of funding as an effective variable of interest, a result which is truer and more consistent to economic and financial logic can be obtained in the next studies. However, because the near-time data reduces the number of observation, doing such a study in the next few decades grows difficult.

REFERENCES

- BACCHETTA, P. and BALLABRIGA, F. (2000). The Impact of Monetary Policy and Bank Lending: Some International Evidence. *Applied Financial Economics*, 10, 15-26.
- BERBER, M. and ARTAN, S. (2004). Inflation and Economic Growth Relationship: The Case of Turkey. *Turkish Economic Association Discussion Paper*, No. 2004/21, in Turkish.
- BERNANKE, B. S. and BLINDER, A. S. (1988). Credit Money And Aggregate Demand. *The American Economic Review*, 78 (2), 435-439.
- BERNANKE, B. S. and GERTLER, M. (1995). Inside The Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission. *Journal of Economic Perspective*, 9 (4), 27-48.
- ÇAVUŞOĞLU, A. T. (2002). Credit Transmission Mechanism in Turkey: An Empirical Investigation. *ERC Working Papers in Economics*, Working Paper No. 02/03.

DE MELLO, L. and PISU, M. (2009).The Bank Lending Channel of Monetary Transmission in Brazil: A VECM Approach.*The Quarterly Review of Economics and Finance*, 50 (1), 50-60.

DICKEY, D. A. and FULLER, W. A. (1981).Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root.*Econometrica*, 49, 1057-72.

ENDERS, W. (2010).*Applied Econometric Time Series*. 3rd Ed. Danvers: Wiley.

ENGLE, R. F. and GRANGER, C. W. J. (1987).Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing.*Econometrica*, 55 (2), 251-276.

ERDOĞAN, S. and BEŞBALLI, S. G. (2009). An Empirical Analysis on Operation of the Bank Lending Channel in Turkey.*Doğuş University Journal*, 11 (1), 28-41. in Turkish.

FERREIRA, C. (2007).The Bank Lending Channel Transmission of Monetary Policy in the EMU: A Case Study of Portugal.*The European Journal of Finance*, 13 (2), 181-193.

GERTLER, M. and GILCHRIST, S. (1993).The Role of Credit Market Imperfections in the Monetary Transmission Mechanism: Arguments and Evidence.*Scandinavian Journal of Economics*, 95, 43-64.

GOODFRIEND, M. and KING, R. (1997).The New Neoclassical Synthesis and the Role of Monetary Policy Chapter.in Bernanke, B. S., Rotemberg, J., (ed.)*NBER Macroeconomics Annual*. Cambridge: MIT Press, 12, 231-296.

HORNÍKOVÁ, M., HURNÍK, J. and KOTLÁN, V. (2005).Spontaneous Euroization in the Czech Republic (is it a problem and why not?).*Prague Economic Papers*, 14 (2), 99-108.

İNAN, E. A. (2001). The Credit Channel of the Monetary Transmission Mechanism and Turkey. *Journal of Bankers*, 39, 3-19, in Turkish.

IZAK V. (1998).Monetary Transmission Mechanism (Lending Channel).*Czech National Bank Working Paper*, No. 90-98.

JOHANSEN, S. (1988).Statistical Analysis of Co-integrating Vectors.*Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.

KASHYAP, A. K. and STEIN, J. C. (2000). What Do A Million Observations On Banks Say About The Transmission Of Monetary Policy.*American Economic Review*, 90 (2), 407-28.

KASHYAP, A. K., STEIN, J. C. and WILCOX, D. W. (1993). Monetary Policy and Credit Conditions: Evidence from the Composition of External Finance.*American Economic Review*, 83 (1), 78-98.

KISHAN, R. P. and OPIELA, T. P. (2000).Bank Size, Bank Capital and the Bank Lending Channel. *Journal of Money, Credit and Banking*, 32 (1), 121-141.

MATOUSEK, R. and SARANTIS, N. (2009). The Bank Lending Channel and Monetary Transmission in Central and Eastern European Countries. *Journal of Comparative Economics*, 37 (2), 321-334.

MISHKIN, F. S. (1995). Symposium on the Monetary Transmission Mechanism. *The Journal of Economic Perspectives*, 9 (4), 3-10.

ÖZATAY, F. (2011). *Monetary Economic Theory and Politics*. Ankara: Efil Press, in Turkish.

SIMS, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*, January, 1-46.

TCMB (The Central Bank of The Republic of Turkey). (2014a). *Money and Exchange Rate Policy*. Available at: <http://www.tcmb.gov.tr>. 20.01.2014, in Turkish.

TCMB (The Central Bank of The Republic of Turkey). (2014b). *Money and Exchange Rate Policy Report for 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005*. Ankara: TCMB Press, in Turkish.

TOBIN, J. (1969). A General Equilibrium Approach to Monetary Theory. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 1 (1), 15-29.

ÜNSAL, E. (2005). *Macroeconomics*. Ankara: İmaj Press, in Turkish.

Appendix 1. Results of variance decomposition

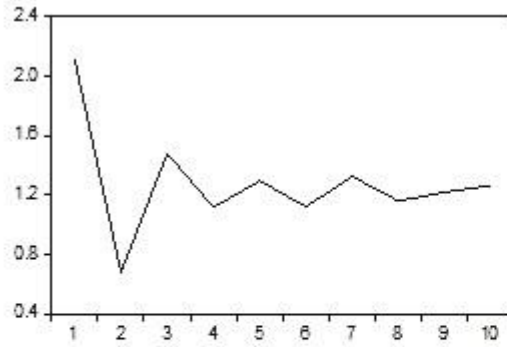
D2DIRSA's Variance Decomposition							
Peri	S.E.	D2DIRS	D2LDEP	D2LSEC	D2LCRE	D2LIPI	D2LWPI

od		A	SA	SA	DSA		SA
1	1.796249	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	2.189288	69.92019	9.551800	6.534491	1.954996	3.175771	8.862753
3	2.449260	69.01153	8.254307	5.280208	3.391303	3.880044	10.18261
4	2.830069	66.80640	11.80802	5.011301	2.596298	2.913576	10.86441
5	2.992532	65.76768	10.72728	4.862492	4.338494	4.453058	9.851005
6	3.168991	65.75210	11.86059	5.564165	3.895750	4.134964	8.792437
7	3.354317	67.19299	10.93193	5.064633	4.192216	4.146014	8.472224
8	3.479665	67.93628	10.39464	5.509368	4.045453	4.124577	7.989680
9	3.633883	68.12104	10.44692	5.528600	4.100417	4.316509	7.486506
10	3.761640	69.15071	10.02816	5.366525	4.107666	4.197477	7.149465
D2LDEPSA's VarianceDecomposition							
Peri od	S.E.	D2DIRS A	D2LDEP SA	D2LSEC SA	D2LCRE DSA	D2LIPI	D2LWPI SA
1	0.017763	1.101681	98.89832	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.024612	16.82590	66.41388	5.486905	2.899409	2.374296	5.999607
3	0.028376	15.80853	53.62898	4.645247	12.50141	3.845076	9.570758
4	0.029147	15.15975	54.46233	4.426129	12.49565	3.677308	9.778837
5	0.031003	15.51940	48.14903	7.731485	14.62239	4.230084	9.747612
6	0.032955	18.10962	43.25732	6.925855	15.17921	4.599238	11.92875
7	0.033621	17.88939	42.74491	6.795335	15.07540	4.737462	12.75749
8	0.034620	18.17744	40.76772	8.231684	15.27560	4.601697	12.94586
9	0.035984	19.23889	38.23310	7.738301	15.80271	5.190583	13.79641
10	0.036847	19.53056	37.03977	7.671142	15.88760	5.239521	14.63142
D2LSECSA's VarianceDecomposition							
Peri od	S.E.	D2DIRS A	D2LDEP SA	D2LSEC SA	D2LCRE DSA	D2LIPI	D2LWPI SA
1	0.024354	3.365284	44.31695	52.31777	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.032632	27.33338	24.81033	29.61858	3.908453	10.09916	4.230092
3	0.036838	28.17690	22.70912	26.80234	4.962811	9.914400	7.434441
4	0.039235	25.59172	24.55837	29.86480	4.439170	8.748019	6.797917
5	0.043148	30.57362	21.33413	25.01887	5.468642	11.46780	6.136932
6	0.046466	31.40462	20.05121	23.61078	5.466892	10.83270	8.633796
7	0.047900	30.98783	20.26789	24.68731	5.232553	10.49461	8.329800
8	0.050680	32.56926	20.11845	22.87704	5.432383	10.93078	8.072091
9	0.052913	33.35360	19.21596	22.27547	5.375762	10.86250	8.916708
10	0.054626	33.33729	19.27405	22.56398	5.371110	10.69394	8.759626
D2LCREDSA's VarianceDecomposition							
Peri od	S.E.	D2DIRS A	D2LDEP SA	D2LSEC SA	D2LCRE DSA	D2LIPI	D2LWPI SA

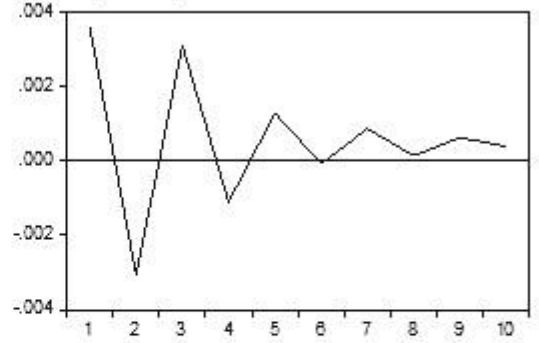
1	0.013813	0.186541	13.39361	0.015829	86.40402	0.000000	0.000000
2	0.017430	12.22227	11.04725	0.346093	70.34766	0.357222	5.679512
3	0.020923	8.509516	9.011660	0.247041	77.18372	0.289756	4.758307
4	0.022145	8.993007	8.583506	0.229258	77.32408	0.361521	4.508629
5	0.024766	8.204615	6.892885	0.342485	79.40002	0.522157	4.637836
6	0.026518	8.517833	6.097076	0.298944	79.90269	0.455810	4.727647
7	0.028067	7.896816	5.875858	0.299157	80.83132	0.413651	4.683197
8	0.029628	7.991987	5.295886	0.313168	81.46234	0.374855	4.561760
9	0.031282	7.862264	4.916987	0.292622	81.85728	0.379516	4.691333
10	0.032573	7.711642	4.626802	0.280036	82.36881	0.350019	4.662692
D2LIPI's VarianceDecomposition							
Peri od	S.E.	D2DIRS A	D2LDEP SA	D2LSEC SA	D2LCRE DSA	D2LIPI	D2LWPI SA
1	0.130065	12.81646	2.041049	1.815230	7.824677	75.50259	0.000000
2	0.142680	14.76623	3.287252	6.415753	8.813091	66.65294	0.064737
3	0.171972	15.91348	3.477672	6.029873	7.395089	67.07840	0.105491
4	0.187477	14.92344	3.475025	5.582116	9.260929	66.64510	0.113398
5	0.205844	16.24298	3.810755	7.093637	8.451902	64.29100	0.109724
6	0.220606	16.50896	3.765929	6.783931	8.872501	63.76198	0.306693
7	0.235541	15.99382	4.050293	6.795009	8.888025	63.99257	0.280285
8	0.248452	16.68235	3.928063	7.075762	8.892844	63.15308	0.267899
9	0.261647	16.59951	4.114819	7.065720	8.934242	63.00720	0.278514
10	0.273529	16.59828	4.148647	7.024953	8.976725	62.99649	0.254896
D2LWPISA's VarianceDecomposition							
Peri od	S.E.	D2DIRS A	D2LDEP SA	D2LSEC SA	D2LCRE DSA	D2LIPI	D2LWPI SA
1	0.014814	17.91624	0.081962	0.006519	1.436159	0.087370	80.47175
2	0.016891	14.00099	3.175777	2.727631	1.707370	0.556476	77.83176
3	0.018503	11.71232	6.219962	2.597527	1.603357	1.649255	76.21757
4	0.020668	10.87437	5.929142	2.728495	1.364365	1.330345	77.77328
5	0.022225	10.07393	5.162970	2.537674	1.302614	1.176008	79.74681
6	0.023651	8.910165	4.770039	2.255135	1.632822	1.772715	80.65912
7	0.024774	8.587434	4.481395	2.274079	1.490040	1.635461	81.53159
8	0.026265	8.242607	3.988067	2.100320	1.325930	1.529647	82.81343
9	0.027359	7.651756	3.678943	2.016363	1.345244	1.648473	83.65922
10	0.028383	7.410961	3.418664	1.945612	1.256893	1.603841	84.36403

Appendix2.Impulse-response functions

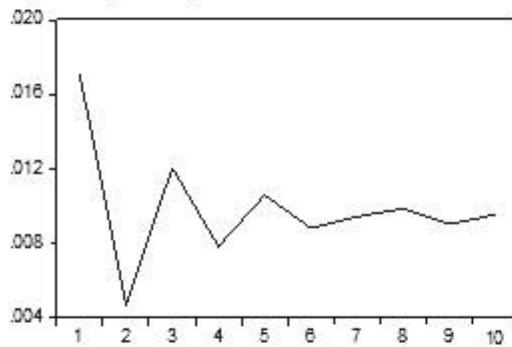
Graphic 1 Response of interest to a one unit shock to interest

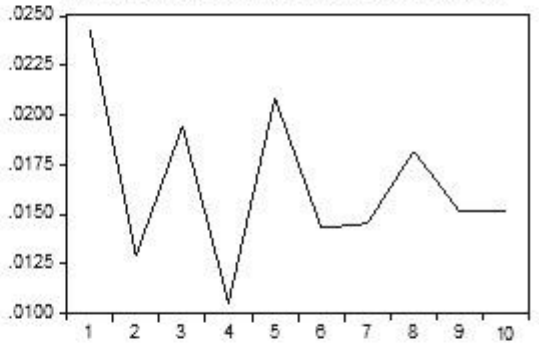
Graphic 2 Response of credits to a one unit shock to interest

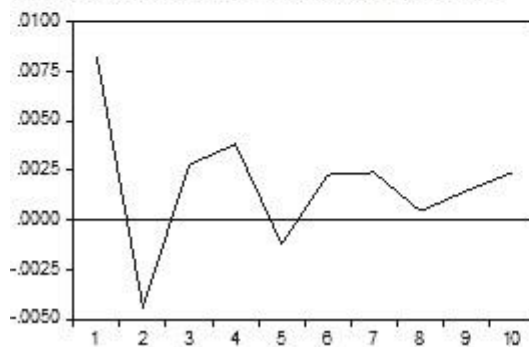
Graphic 3 Response of deposit to a one unit shock to interest

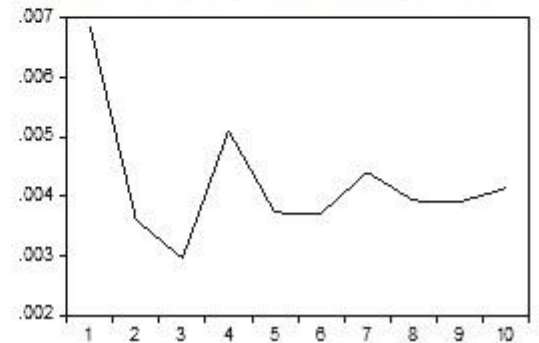
Graphic 4 Response of IPI to a one unit shock to interest

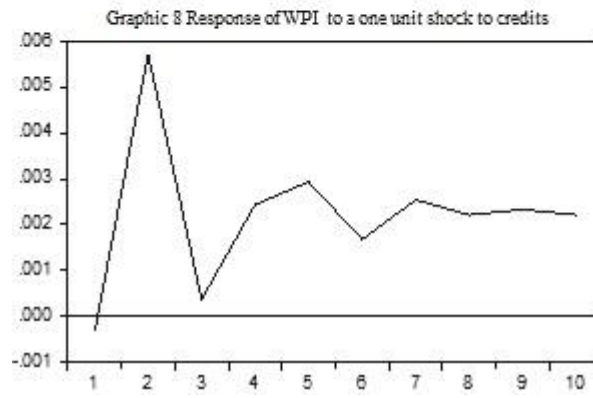
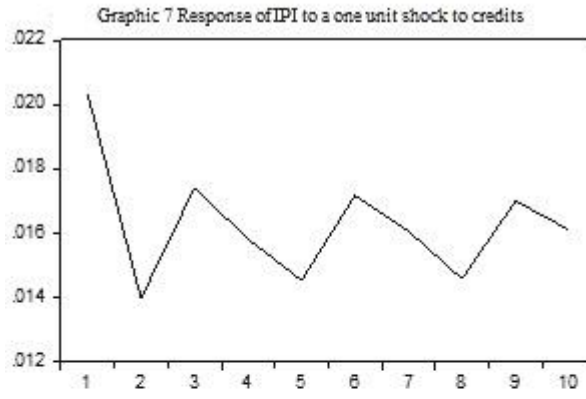

Graphic 5 Response of security to a one unit shock to interest

Graphic 6 Response of WPI to a one unit shock to interest

Kaos ve Durumsallık: Bir Değerlendirme

Mustafa Fedai ÇAVUŞ

Doç. Dr.,Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, mfcavus@osmaniye.edu.tr

Zuhal İNCE

Doktora Öğr., Kıbrıs Lefkoşa Near East University , Institute of Management Business and Law / IMBL,

Erkan YAKUT

Doktora Öğr.,Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Müberra AKBULUT

Doktora Öğr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Umut GÜLOĞLU

Öğr. Gör. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Düziçi MYO

Abdulkadir KALKAN

Doktora Öğr.,Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öz: Toplumların ve teknolojinin hızlı değişimi, işletme yönetimlerinin ve organizasyonların değişimini de beraberinde getirmektedir. Her değişim sıkıntıları ve çalkantılarıyla birlikte var olan düzeni sarsmaktadır. Bu değişimlere kapalı kalmak süreç içerisinde kaybolmak demektir. İşletme ve organizasyonlar kendilerini etkileyen toplumsal olayları, her türlü teknik gelişmeleri, yasal koşulları takip etmek zorundadırlar. Değişimlerle birlikte ortaya çıkan kaos ve durumsallık yaklaşımını iyi tanımlamaları gerekmektedir. Araştırmada kaos ve durumsallık ile ilgili doküman analiz çalışması yapılmış; kaosla ve durumsallık yaklaşımı ile ilgili yapılmış olan araştırmalar incelenmiş; aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler belirlenen başlıklar altında özetlenip yorumlanmıştır. Yaşanan karmaşıklıklar ,kaos ve durumsallık ilişkisi ile yorumlandığında; duruma en uygun yönetim ilkelerinin belirlenmesi ile sistemlerin çöküşü ortadan kaldırılabilir.Çevre şartlarının, organizasyon yapılarının ve süreçlerdeki farklılıkların durumsallık yaklaşımında varılan sonuçları etkilediği söylenebilir. Bu araştırma ile; yönetim organizasyon alanında kaos ve durumsallık arasındaki ilişkinin betimlenmesi, bu doğrultuda kaos yönetimine yönelik farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir. Araştırma; kaos ve durumsallık ilişkisinin tanımlanmasıyla; yönetim alanında yeni ilke ve yöntemlerin gelişimine destek vereceğinden önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kaos, durumsallık yaklaşımı, yönetim-organizasyon, değişim.

Chaos and Contingency: An Evaluation

Abstract: Rapid changes in society and technology, management and organization of the business also brings with it the change. Each change of troubles and turmoil being and undermines the existing order. These changes are meant to stay off waiting to get lost in the process. Businesses and organizations are social events that affect them, all kinds of technical developments, have to follow the legal requirements. The chaos and contingency approach appeared to be well known for the change. Research on chaos and contingency analysis was made of the document. Chaos and examined research conducted on the contingency approach; The relationship of chaos and contingency were evaluated.

Descriptive analysis was used to analyze the data.

The data obtained are summarized and reviewed under the headings identified in accordance with the descriptive analysis.

When experienced chaos and complex relationship with contingency reviewed collapse of the system and eliminate the identification of the most suitable governance principles discussed can be removed. The conclusions of the contingency approach differs in organizational structure and processes of environmental conditions. This research;

Describing the relationship between the management organization in the field of chaos and contingency, it is aimed to create awareness of the chaos in the description line management. Research; the definition of chaos and contingency relations; It is important in the management field will support the development of new principles and methods.

Keywords: Chaos, contingency approach, Management, change.

GİRİŞ

İnsanlık, tarihi boyunca birlikte yaşama eğilimi göstermiş, belirli amaçlar için bir araya gelmiş, birlikte hareket etmiş ve etkileşime girmiştir. Bu amaçlar

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan — Kaos ve... kısa süreli veya uzun süreli olabildiği gibi ticari, siyasi, ideolojik temalarla oluşturulmuştur. Her tema kendi grubunu ortaya çıkarmış, zaman içerisinde büyümüş, gelişmiş, karmaşıklaşmış ve farklılaşarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Toplumdaki ihtiyaçlar arttıkça gruplar, organizasyonlara dönüşmüş, amacına uygun çeşitlenmiş ve branşlaşmaya gidilmiştir. Aynı amaç için bir arada olan organizasyonlar, diğer organizasyonlardan bağımsız kalamamış, diğerlerini etkileyip onlardan etkilenirken, çıkarlarını korumak adına rekabete yönelmişlerdir. Dolayısıyla böylesi bir ortamda her organizasyon varlığını devam ettirebilmek için bir yönetime ihtiyaç duymuştur.

Yönetim-Organizasyon teorileri; geleneksel yaklaşım ve çağdaş yaklaşım şeklinde gelişmiştir. Geleneksellik; klasik yönetim teorisi ve neoklasik yönetim teorisi şeklindedir. Geleneksel yaklaşım organizasyonlarında, amaçlar açık olarak ortaya konulmuş, akıl ve verimlilik ön plana çıkarılmıştır. Belirsizliğe yer verilmemiş, ekonomiye odaklanılmış ve içinde buldukları çevreden etkilenmediklerini kabul etmişlerdir. Geleneksellik; en başarılı organizasyon yapısı için her yerde kullanılacak ilkeler oluşturulmayı hedeflemiştir (Üsdiken, 1979:1-5). Çağdaş yaklaşımlar, sistem yaklaşımı ve durumsallık yaklaşımıdır. Sistem yaklaşımının temeli, Bertalanffy'nin 'Genel Sistem Kuramı'ndan gelmektedir. Sistem yaklaşımı ile örgütler çevreleri ile etkileşim halindeki açık sistemler olarak sunulmuştur (Yıldırım, 2011). Durumsallık yaklaşımı, dünyanın her yerinde yönetim uygulamalarının aynı olmadığını, her yerde, her zaman yönetim için kalıplaşmış ilkelerin olamayacağını anlatmaktadır. İyi koordine edilmiş bir örgüt ve çevre koşullarının, iyi bir yönetim şekli meydana getirebileceği savunulmuştur (Özalp, 1996).

Durumsallık yaklaşımı; çevre şartları, organizasyon yapıları ve süreçlerinde farklılık gösterir. Bu durumda, organizasyonların sınırları dışında olan her türlü faktör dış çevreyi oluşturmaktadır. Bunlar demografik özellikler, ekonomik şartlar, siyasal durumlar, kültürel doku, hukuk şartları, coğrafya ve teknoloji şeklinde sıralanmaktadır. Bu unsurlardan hangileri, organizasyonun kararlarında ön plana çıkıyorsa, o koşulların organizasyonu doğrudan etkilemesi beklenmektedir. Çevresel şartlarının durgun, tahmin edilebilir olduğu bir organizasyon yapısı ile değişken, hareketli bir ortamda sahip olan organizasyon yapısının süreçleri farklı olacaktır (Koçel, 2005). Değişken ve hareketli olan organizasyonlar her çalkantıya hazır olmalı ve değişkenliğin getirdiği yeni durumu tespit edebilmeli ayrıca süreci yönetebilmelidir. Çağdaş yaklaşımların ortaya koyduğu açık sistemler canlı sistemlerdir, diğer tüm canlılar gibi çevreden etkilenirler ve dolayısıyla çevreyi etkilerler. Bu etkileşim çalkantıları,

belirsizliği ve değişimi, bu değişim beraberinde ilk başta görülemeyen yeni bir durumu ortaya çıkarır.

Toplumların ve teknolojinin hızlı değişimi düşünüldüğünde; organizasyonların ve yönetimlerinin de bu değişime uyum sağlaması kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedendir ki organizasyonlar kendilerini etkileyen toplumsal olayları, teknolojik gelişmeleri, yasal koşulları, iyi tanımalı ve takip etmelidirler. Örgütlerin farklı durumlarda karşılıklarına çıkabilecek olan kaotik durumları öngörebilmeleri veya içinde buldukları her yeni durumu tahlil edebilmeleri önemlidir. Bu araştırma ile; yönetim organizasyon alanında kaos ve durumsallık arasındaki ilişkinin betimlenmesi, bu betimleme doğrultusunda kaos yönetimine yönelik farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir. Araştırma; kaos ve durumsallık ilişkisinin tanımlanmasıyla; yönetim alanında yeni ilke ve yöntemlerin gelişimine destek vereceğinden, ayrıca yöneticilerin kaos ve durumsallık konusundaki farkındalıklarının yönetim sürecinde rekabet gücünü arttıracığından önemlidir.

KAOS

Kaos, sözcük anlamı ile ve günlük dilde, “karmaşıklık, düzensizlik, belirsizlik” hatta “anarşi” gibi ifadeleri düşündürmektedir. Kavram, Yunanca “boşluk, yarı, hudutsuzluk” anlamlarına gelen “khaos” sözcüğünden gelmektedir. Kaos sözcüğü günlük dildeki kullanımından daha farklı biçimde “düzensizliğin içindeki düzen” anlamında kullanılmaktadır (Kendirli, 2006). Kaos sözcüğünün kendisinden sonra varlığını devam ettirecek olan şeyleri bir şekilde yaratacak olan düzensiz, karmaşık bir boşluğu anlatmak için kullanılan Yunanca bir sözcük olduğu belirtilmiştir. Yunan yaratılış miti, “hiçbir cismin düşmesinin durdurulamayacağı, farklılaşmamış bir boşluk” olan Kaos ile başlar (Kaçmaz, 2005). Her yeni oluşum, aslında nasıl başladığı tam olarak bilinmeyen ve öncekinden daha farklı olacak olan bir hareketin eseridir.

Ortaçağ’da kaos kavramına Hıristiyanların dini kitabı İncil’de rastlanmaktadır. O dönemde Avrupa’da toplumun örgütlenme şekli farklı nedenlerle değişmiş, ruhban sınıfını öne çıkaran feodal bir sistem topluma egemen olmuştur (Korkut, 1987). Sonra batının doğuda kurmak istediği egemenlik ve bu egemenlik adına yapılan uygulamalar doğu toplumları üzerinde kaos oluşturmuştur. Batının doğuya uyguladığı yaptırımlar bir dönem

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve... için Doğu Roma İmparatorluğunun yıkılışı ile ara vermiştir. Daha sonra Avrupa’ da Rönesans ile sosyal değişim başlamış ve bu değişim, kendi bünyesinde farklılaşmaya, beraberinde bir kaosun doğuşuna sebep olmuştur. Bu günün Avrupa’ sı Rönesans ve reformla toplumda doğan kaos sonucu oluşmuştur.

Tüm organizasyonlar, kendi içindeki ve dışındaki diğer bütün canlı-cansız organizasyonlardan etkilenmektedirler. “Newton yasaları iki gök cisminin hareketine mükemmel uyum sağlar, ama ikiden çok cisim olduğunda analitik çözüm elde edilemez. Üç Cisim Problemi diye anılan bu problemin çözümü 20. yüzyıla girerken astronomide popüler bir konu oldu. Norveç Kralı II.Oscar, güneş sisteminin kararlı olup olmadığını ispatlayana ödül vereceğini duyurdu. HenriPoincaré 1900 yılında, güneş sisteminin hareketini belirleyen denklem sisteminin çözümünün başlangıç koşullarına hassas bağımlı olduğunu, ancak başlangıç koşullarının asla doğru olarak saptanamayacağını, dolayısıyla güneş sisteminin kararlı olup olmadığını belirlenemeyeceğini gösterdi. Bu öngörülemeyen durum için ‘kaos’ terimini kullanan ilk kişi de odur. Böylece, Poincaré, istenen problemi çözmeden ödülün sahibi oldu.” (Karaçay, 2005). Güneş Sisteminin kararlılığının belirlenebilmesinin, başlangıç koşullarına bağlı olduğu gibi; çevrenin organizasyonlara etkisinin de ne zaman, hangi durumda ve nasıl etki edeceğinin kestirilebilmesi de çok güçtür. Ancak içinde bulunulan çevre çok iyi bilinir, etkileşim halinde olunan her organizma çok iyi tanırırsa bu etkinin şekli ve yönü hakkında öngörüler oluşturulabilir. Bir organizasyonun bunu yapabilmesi için en başta donanımlı bir ekip, etkili bir yönetime ihtiyacı vardır.

Kaos Teorisi, “klasik determinizmin”hipotezlerini yerinden oynatan bir kurum olmuştur. Bu Teorisi ile “klasik determinizmin” kabul ettiği sebep-sonuç ilişkilerinin var olan tüm sistemlere uygulanmasının söz konusu olmadığı ortaya çıkmıştır. “Klasik deterministtikeşitlikler” gezegenlerin uzun dönemdeki hareketlerinde, güneş-ay tutulmalarının zamanlarının net bir şekilde belirlenmesindeki doğruluk payını devam ettirmektedir. Fakat“kaotik dinamik sistemlerin” kısa zamanda göstereceği hareketlilikleri tahmin edememektedir. “Günümüzde, bilimde Kaos olarak adlandırılan kuramın ayırt edici özelliği, başlangıç durumuna hassas bağlılığı bulunan bir zamansal evrimdir.” (Ruelle, 2006).

“Başlangıç koşullarına hassas bağlılık” kavramını anlamak amacıyla en başta bu kavramın kaos içinde olan ve kaos içinde olmayan sistemlerdeki hallerini karşılaştırmak gerekecektir. Kaos içinde olmayan sistemlerde yapılan en ufak bir değişiklik, zaman içinde bağlantılı olarak başka bir değişikliğe

neden olmaktadır(Uçar, 2010). Bu, Bud A. McClure' ye göre (2005); "sistemin içindeki küçük bir değişikliğin bir süre sonra çok büyük bir değişikliğe neden olabileceğidir." (Aktaran, Uçar, 2010). Çevreden gelen etkinin hissedilme düzeyi organizasyonun içinde bulunduğu duruma ve etkilendiği diğer unsurlara bağlı olarak ve farklılık göstermektedir.

Morgan' a göre (1998); Kaos kuramının savunucularının, sistemlerin kendilerini nasıl yenileyebileceğini betimlemede, sistemin kendi denge mevcudiyetinden "kaos eşiği" durumuna getirilmesi ile oluşan olaylarla ilgilenmektedirler. Bu gibi durumlarda sistemlerin karşısına çok değişik şekillerde gelebilecek olan "çatallanma noktaları" (bifurcationpoints) dikkat çekmektedir. Çatallanma noktalarda sistemler sahip oldukları güçleri (dinamikler) ile farklı sistem durumlarına doğru öngörülemez sıçramalarla kendini yeniden örgütleyebilmektedir (Aktaran; Kamacı,2010).

Çağımızda organizasyonların varlıklarını devam ettirebilmeleri ve rekabet ortamında güçlü kalabilmeleri için basit ve statik bir şekilde yaşayabilmeleri mümkün değildir (Öge, 2005). Sistemlerin çalkalanma durumlarında, düzensizliği, dar anlamda bir karışıklık veyabir dağınıklık diye tarif etmek, yeni bilimin teorik alt yapısını meydana getirenkaos ve düzen kavramlarının anlaşılmasını mümkün olmayan bir şekle sokmaktan başka bir şey değildir. Bu doğrultuda, düzen, değişik bakış açılarından çıkarılacak mümkün yorumları kapsayan bir olgu olarak ortaya çıkarken, meydana gelen yeni düzeni her gözlemci kendi bakış açısıyla algılamaktadır. Bu durumda, yeni belirli normlar oluşarak, yapıda gözlemleyene göre noksan olan bölümlerin farkındalığı sağlanarak,noksanlıkların ortadan kaldırılma imkanı oluşturulup, nesne ve olgulara yönlendirme yapılarak, düzeltme yoluna başvurulduğunda, ortaya eskisinden tümünden başka yeni bir düzen çıkmaktadır (Latif, 2002, s. 124). "Kaos Teorisi'nin getirdiği farklılık, yeni bir paradigmaya, yeni ve çok farklı algılara ve yorumlara olanak sağlayan bir görüş alanı anlamına gelmektedir. Kaos teorisi yalnızca yeni olguların betimlenmesi ile daraltılmış değildir; aynı zamanda eski olguların değişik ve daha yeni bir paradigmayla görülmesi demektir. Bu nedendir ki yeni bir bakış anlamına gelmektedir."(Ural, 2005).

Tüm örgütler ve işletmeler sürekli değişen, geleceğin net olmadığı, ön görüde bulunmanın zor olduğu kaotik ortamlarda yaşamlarını sürdürmek zorundadırlar (Öge, 2005).Kaotik yaklaşıma göre örgüt ve işletmeler, kendisine zıt görüşlerin ve erklerin bir "oyun alanı"dır. Planlama, yapılandırma ve kontrol gibi yönetim işlevleri, örgütü bir dengeye, bir düzene götürürken; yenilikler,

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve... yeni çalışmalar ve denemeler örgüt ve işletmeleri dengesizliğe ve düzensizliğe götürmektedir. Bu yeni çalışmaların ve denemelerin bir araya getirilmesi, güçlerin birleştirilmesi, büyük karışıklığa sahip bir yapılanma meydana getirir ki bu "kaotik örgüt" olarak adlandırılmaktadır. Kaotik yaklaşıma göre örgütlerde insanların diğer insanlarla ilişkilerinin kendi hedeflerini gerçekleştirmede bağımsız olması gerekmektedir (Tüz, 2001, s. 103).

Kaos Teorisi ile toplumların yönlendirilebilmesi ve bu toplumların istenilen hale getirilmesi amacıyla buna uygun bir taban oluşturulması gerekmektedir. Toplumların değer kriterlerinden ötelenen, kendi değerlerinden ve varlığından uzaklaştırılan bir toplumun kaosa girdiği, kaos yaşayan bir topluma müdahale edebilmek için bu toplumun iç faktörleri konusunda yerel gözlemcilerce bulunan geçerli bilgilerin Kaos Teorisi'ne göre modellenmesi ile başarıya ulaşılabileceği kabul edilmektedir (Kaçmaz, 2005). Bu durum uluslararası düzeyde ele alındığında; tartışma ortamı ile oluşturulan uluslararası kutuplaşmalar gösterilebilir. 1914-1939 yılları arasında uluslararası ortamda oluşan farklı çıkar beklentileri ve bu amaçla ortaya çıkan çok kutuplu ortam, savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Bundan sonra farklı kutuplarda yer alan ülkeler barış içinde olmasalar bile nükleer silahların getireceği olumsuzluklar karşısında yeni bir denge içine girmişlerdir. Uluslararası beklentiler, değişen sosyal yapı devletlerin beklentilerini de değiştirebilmektedir (Hoffmann, Keohane, Mearsheimer, 1990; Andıç, 2008). Uluslararası ilişkilerin sonucu, uluslararası aktörler arasındaki çatışmaların nihayetinde ortaya çıkan sıcak ve soğuk savaşlar, düzenleyici kuralların yapabildiği üst bir gücün yokluğundandır (Beitz, 1979, s.35). Yönetimler bu durumlarda düzenleyici güç olmak ve değişimleri yönlendirmekle mükellef olmalıdırlar.

Kaos ortamında şunlar gerekli olacaktır; haber ve bilgi ulaşımı sağlanmalı, ekip ve proje merkezli çalışmalar yapılmalı, yaratıcılık sağlanmalı ve yenilikçi çalışmalar artırılmalı, değişik ekiplerde çalışanlar bir araya getirilerek, çeşitlilik sağlanmalı, sağlam değerler oluşturulmalıdır. Tüm bunlar, kanun şeklinde değil de, denetime tabi olmadan, uyum içinde gerçekleştirilmelidir (Tüz, 2004, s.177-181).

Örgütsel bağlılık düzeyi yüksek ve uyum içinde çalışanlara sahip olan örgütlerin; bilgi paylaşımı, yenilikçi, takım ve proje çalışmalarına önem vererek; kaotik ortamlarda da varlıklarını devam ettirebilmeleri ve rekabet güçlerini yüksek tutmaları beklenir. Böylelikle her durumda yeniden yapılanmaları, başarı ve verim elde etmeleri mümkün olur. Yeni durumlarda yeniden yapılanma konusunda durumsallık yaklaşımının tanınması

gerekmektedir. Bu amaçla çalışmanın bundan sonraki bölümünde durumsallık yaklaşımı ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

DURUMSALLIK YAKLAŞIMI

Durumsallık Yaklaşımı (Contingency Approach); organizasyonların hiyerarşik düzenini karakterize eden belli başlı özellikleriyle, organizasyonun içinde olduğu durum ve şartlar arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Yönetim ve organizasyonların, insan kaynağının niteliği, üretimin tekniği gibi iç şartlar ile hizmet alanların özellikleri, rekabet ve piyasa şartları gibi dış etkenlerin etkisi ile farklılaşabileceği ve bu sebeple her alanda her şartta genel kabul görebileceği, her sektöre uyarlanabileceği evrensel bir yönetim ve organizasyon şeklinin olamayacağı fikrini temel almaktadır (Koçel, 2001). Durumsallık Yaklaşımı kesinlikle bir çözüm önermemekte, durum tespiti yapmakta ve içinde olunan koşullara göre yeni yönetim şekilleri getirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Saraçoğlu, 2011). Beraberinde örgütsel sistem işlevlerini sürdürürken gerekli bilgileri toplanarak ve doneelde edilerek, örgütün yaşamını sürdürebilmesini sağlayacak güncel veri tabanı hazırlanmalıdır. Bu da “dinamik denge” olarak tanımlanabilir. Eğer örgüt aktif olmazsa, gelişimini ve veri birikimini sağlayamaz ve çöküş yaşar. Örgütler sonraki nesillere aktarılacak bilgi birikimini güncel olacak şekilde oluşturmalıdır (Can, 1997, s.4).

Tüm sistemlerin bir çevresi vardır ve çevre, “sistemin sınırları dışında kalan her şey” olarak betimlenmiştir. Kapalı bir sistem için çevrenin bir önemi yok iken, açık sistemler için çevre çok önemlidir. Açık sistemlerin verimliliği, çevreyi yönetme kapasitesine bağlıdır. Bununla birlikte her sistemin iç çevresi ile dış çevresi arasındaki alanın toplamından oluşan bir sınırı bulunmaktadır. Bu sınır, sistemin nerede başlayıp nerede sona ereceğini gösteren, sistemin anlaşılmasını sağlayan bir yol göstericidir (Genç, 2007, s.131)

Durumsallık yaklaşımına göre organizasyonlar çevreden girdi alan ve çevreye çıktı sunan sistemlerdir ve alt sistemleri vardır. Dolayısıyla çevrenin ve teknolojinin oluşturduğu yeniliklere bağımlı bir şekilde değişiklik gösterirler (Saraçoğlu, 2011). Homans’ a göre (1971), çevre üçe ayrılmaktadır. Fiziksel çevre (iklim, yeryüzü koşulları vb.), kültürel çevre (toplumsal norm ve değerler, gelenekler vb.) ve teknolojik çevre (sistemin işlerliği için gerekli olan teknik ve işlemler) olarak sıralanmıştır. İnceoğlu’ na göre (1982);Homans’ın bu düşüncesi doğrultusunda sistemin, kültürel ve teknolojik çevresinde hedeflerle

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan — Kaos ve... ilgili olarak meydana gelen yapısal değişimlerin, içindeki fiziksel ortamları da etkileyeceğidir.

Durumsallık yaklaşımı, organizasyon yapısı ve organizasyon içinde kullanılan çeşitli süreçlerle organizasyon içi ve dışı unsurlar arasındaki ilişkiyi araştırır ve organizasyonu sistem olarak ele alır. Organizasyonun iç ve dış unsurları, aşağıdaki şekilden de anlaşılacağı gibi her belirli bir durum için belirli bir yapının uygun olacaktır (Koçel, 2005, s.267-268). Durumsallık yaklaşımı organizasyonun hedefleri yönünde yapıyı ortaya koyarken, net çözümler sunan bir pusula değildir. Organizasyon şeklinin nasıl olması yönünde durum belirlemeye yönelik çözümler belirler. Hangi organizasyona ne kadar mesafeli olunması gerektiği, nelerin seçilmesi gerektiğini, içindeki çevresel koşullar gereği tespit etmek için takip edilecek yolu gösterir (Saraçoğlu, 2011).

Durumsallık yaklaşımı ile örgüt yapısının ilişkisi daha geniş bir çerçeveden incelenirse, örgütün özelliklerinin değerlendirilmesi gereklidir. Örgüt yapısı; örgütte gerçekleşmesi gereken görevlerin ve bu görevleri yapacak olan personel arasındaki ilişkilerin net bir şekilde belirlenmesidir (Koçel, 2003: 271). Örgütün yapısı gibi insan kaynağı da örgütün önemli varlıklarındandır. Onu diğer örgütlerden ayıran, çalışanlarının yeteneklerinden kaynaklanan farklarıdır. Personelin yetenekleri örgüte üstünlük sağlar, rekabet gücünü artırır ve kaynaklarının etkili kullanılmasını sağlar. Örgütlere ait norm ve değerlerin farklılaşması örgüt kültüründe değişikliğe sebep olur ve yeni bir kültür ortaya çıkar, ortaya çıkan yeni kültürün tanınması ve kabul edilmesini beklenir. Örgütlerdeki her değişiklik, karşılaştığı durumlara göre farklılaşır ve onlarında elindeki kaynakları en fazla yarar elde edeceği şekilde yönlendirir (Jones, 2004, s.302). “Yeniden yapılanma” işletmelerin faaliyetlerden, örgüt yapısından, yönetim şekillerinden ve değerlerinden oluşan tüm sistemin verimlilikte bir şekilde gelişmesini sağlamak için baştan tasarlanmasıdır (Marcella, 1995: 87).

Koçel’ e göre (2003); örgütteki yönetim basamakları; örgütü oluşturan altyapılar, denetim sahası, yetki dağılımı, emir, komuta ilişkileri, iş paylaşımı ve uzmanlaşma derecesi, resmi olarak görev tanımları, neyin nasıl, nerede, ne zaman yapılacağına yönelik kurallar, merkezileşme derecesi ve karar yetkisi dağılımı, yönetim yoğunluğu, örgüt büyüklüğü, karar erkinin uygulanma kuralları, iletişim yolları ve biçimleri olarak sıralanmaktadır (Tosi, 2009, s.69). Yeni yaklaşımda örgütün yaptığı işin gereksinimleri, alış-veriş çevresi, teknik çevre ve ihtiyaçlara bağlı olarak bir yapı geliştirmek önemli görülmüştür. Klasik Teoride, emir-komutanın yukarıdan aşağı inmesi, bilgilerin yönetim kademelerinden çıkması ve hiyerarşiye daima uyulması mecburiyeti bulunması, çabuk karar verilmesi gereken durumlarda bile bu ilkelere bağlı

kalinması, örgütün başarısını olumsuz etkilemektedir. Durumsallık yaklaşımında ise şartlara göre değişik davranışlar gerekebileceği üzerinde durulmaktadır (Koçel, 2003, s. 270).

Örgütlerin, gittikçe artan rekabet ortamında; teknolojik gelişmeler, demografik özellikler, yasal düzenlemelere dikkat etmesi kaçınılmazdır. Sektöre yönelik yeni yönelimler ve etkisini kaybeden veya kaybedecek uygulamaların, rakiplerden önce tespit edilerek, büyüme çalışmaları yapılması, rakipleri karşısında onlara üstünlük sağlanacaktır. Örgütün faaliyet alanındaki durumu, alanda etkili olan nesne ve değerler süreklilik açısından önemlidir (Gökmen, 2006). Karışıklık, düzensizlik ve kaos ortamında yeniden yapılanma, yeni bir durum ve yönetim biçimi elde etme, karışıklığın sebeplerini, başlangıç noktasını ve yeni durumu görebilmekle mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki kısmında kaos ile durumsallık arasındaki ilişki, kaotik ortam ve içinde barındırdığı daha başka yeni bir durumun ortaya çıkışı tartışılmıştır.

KAOS VE DURUMSALLIK İLİŞKİSİ

Kaos Teorisi ile yeni bir yaklaşım, yeni ve farklı algılar, düşünce biçimi ortaya çıkmaktadır. Sadece yeni kavramların açıklanması değil, beraberinde eski kavramların başka bir pencereden görülmesi ve yorumlanmasıdır. Morgan (1998) kaosu; sistemleri denge durumundan “kaos eşiğine” getirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu gibi sistemlerde “çatallanma noktaları” oluşmakta, çatallanma noktalarında ise sistemler kestirilemez hareketlilikle kendini yeniden örgütleyebileceği kabul edilmektedir. Değişiklikler ortadan kalkarken ya sistem yeniden eski durumuna dönmekte; ya da yeni güçlü bir unsur, daha güçlü duruma geçerek başka bir durumu gerçekleştirmektedir (Aktaran; Kamacı, 2010). Yani kaos her durumda bir belirsizlik ve ardından değişiklik meydana getirmekte, bu değişiklik ise örgütün yenilenmesi veya tamamen başka bir duruma geçmesiyle sonuçlanmaktadır. Söz konusu belirsizlik ile başka bir duruma geçme şeklinde karşımıza çıkan sosyal organizasyon, daha başka bir ‘bağımlı belirsizlik’ olarak tanımlanmaktadır (Connolly, 1995, s.40).

Yeni bilim, yönetim-organizasyon unsurlarının daha iyi görülebilmesini ön plana çıkarmaktadır. Bilimdeki köklü değişiklikler ile teori ve çalışmalar tekrargözden geçirilmiştir. Yeni bilimin bir çeşidini kaos oluşturmakta ve belirsizlik, tahmin edilemeyen değişim olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde bilimin doğrusal olmayan bir yönünün olduğu; karmaşık, tahmin edilemezlik ve belirsizliğin de doğal olduğu görülmektedir. Modern bilimin yöntemlerini kısıtlı

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve...
durumda kullanmakta ve her zaman aynı olmayan düzensiz sistemlerin davranışlarıyla açıklanmaktadır (Öge,2005, Tüz, 2004, s.133-134). Bu doğrultuda meydana gelen yeni düzeni her gözlemci kendi bakış açısıyla algılamaktadır. Böylece, belirli normlar oluşmakta ve bu yapıda noksan olan bölümlerin farkındalığı sağlanarak, noksanlıkların ortadan kaldırılma imkanı oluşturulmaktadır. Nesne ve kavramlara yönlendirme yapılarak, düzeltme yapıldığında, ortaya eskisinden çok başka yeni bir düzen çıkmaktadır (Latif, 2002). Bilim insanları, düzensizliğin var olan düzeni ortadan kaldırarak yeni bir düzenin ortaya çıkması sağladığını söyleyerek; çöküşün ve beraberinde yeni oluşumun ilişki içinde olduğunu belirtmektedirler. Oysa ki yüzyıllarca doğadaki her şeyin dengede olduğunu söyleyerek olayları ve durumları bu denge kuralları ile açıklamışlardır. Bu yaklaşım değişimi, dengeden uzaklaştırarak, bir durumdan bir başka duruma geçiş olarak görmektedir. Düzensizlikten düzen ortaya çıkmaktadır. Düzen, “kendi kendine örgütlenme” sürecinden sonra kaostan “kendiliğinden” ortaya çıkabilmektedir. Bir örgütteki çöküşün artması sistemdeki hata payının yükselmesine, hatalar da negatif dönütlere sebep olmaktadır. Olumsuz dönütler “kendi-kendine örgütlenme” sürecine ve dolayısıyla tekrar yeni bir düzene götürmektedir (Stacey, 1992, s.53; Kamacı, 2010).

Fizik alanında kuantum teorisinin gelişmesi,doğa ve doğa düzeni fikrini geliştirmiş, her şeyin başka şeylerle ilişkisi olduğu ve bu ilişkilerin sürekli farklılaşabileceği belirtilmiştir.Kaos ile ilgili olarak en etkili söylemi yapan bilim insanı Edward Lorenz’ dir. Lorenz, Çin’de kanat çırpın bir kelebeğin New York’ta fırtına yaratabileceğini belirterek, bir olaya sebep olabilecek çok başka etkenlerin varlığına ve bunlar çok küçük etkiler gibi görünseler bile sonuçlarının büyük olabileceğine dikkat çekmiştir. Bunun için, “Ben periyodik olmayan davranış özellikleri gösteren hiçbir fiziksel sistemde öngörü yapmanın mümkün olmadığını artık anlamış bulunuyorum” (Gleick, 2005: 11),diyerekkaosun mantığını ortaya koymuştur. Kaosu “Kelebek Etkisi” olarak adlandırılan bu durum çok iyi açıklamaktadır. Bu, Edward Lorenz ‘in 1960 yılındaki çalışmasına dayanmaktadır. Bilgisayarında hava tahmini yapmaya çalışırken; virgülden sonraki üç haneyi yuvarlamaktadır. Halbuki bilgisayar rakamı tam haliyle belleğinde koruyup, sonraki işlemlerde de bu tam rakamı kullanmaktadır. Doğal olarak bu küçük farkın etkili olmaması hesaplanmaktadır. Fakat beklenenin tersi çok farklı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, bir olayın başlangıcında ihmal edilebilir çok küçük bir fark, çok farklı sonuçlara varır. Yani bir odaya konulan bir kelebeğin vücut sıcaklığı veya kanat çırpmasıyla havanın hızında yaratabileceği değişikliğin

oluşturacağı etki gibi, başlangıç değeri olan hassasiyet ‘‘kelebek kanadı etkisi’’ olarak bilinmektedir. Böylece ‘‘Çin’de bir kelebek kanat çırparsa New York ‘ta tayfun oluşur’’ deyişi kaos tartışılırken gündeme gelmektedir. Bir olayın gelişim ve sonucu, bu olayın başlangıç koşullarına hassas olarak bağlıdır. Başlangıç koşullarındaki küçük bir değişiklik, sistemin eylemlerinde büyük değişiklikler meydana getirmektedir (Koçel, 2005). Örgütte ortaya çıkan kaotik ortamı gözlemlenerek nasıl yönetilmesi gerektiğini ve nasıl değiştirileceğini anlamaya çalışmak, ufak değişikliklerin önemini hissederek büyük etkiler doğurabileceğini kavramak, kaosu en doğru şekilde yönetmek için önemli alternatifler sağlayacaktır (Farazmand, 2003).

Tıpkı Güneş Sisteminin kararlılığının belirlenebilmesinin, başlangıç koşullarına bağlı olduğu gibi; çevrenin organizasyonlara ne zaman, hangi durumda ve nasıl etki edeceğinin önceden kesin olarak belirlenemeyeceği düşünüldüğünde; her örgütün çevreden bir şekilde etkilenebileceği göz önüne alınmalıdır. Bu da; durumsallık yaklaşımının da belirttiği gibi çevrenin örgütlere etkisinin her zaman her yerde aynı olmayacağını; dolayısıyla farklı koşullardaki yönetim unsurlarının her zaman aynı ilkelerle yürütülemeyeceğini gösterir. Kaosla ortaya çıkan yeni düzen, durumsallık yaklaşımına işaret etmektedir. Her zaman ve her yerde uygulanacak sabit bir yönetim şeklinin olmadığı fikrini hatırlatmaktadır. Sistemlerindeki devamlılığı yoktur ve çevreden etkilenecek değişiklik yaşarlar. Ortaya çıkan değişikliklerin işletmelerde ve kurumlarda en iyi şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu değişimlerin her zaman bir diğerinden farklı olabileceği ihtimali; olayları sebep sonuç ilişkisi içinde inceleyen doğa bilimleri yöntemiyle incelemenin zorluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda durumsallık yaklaşımının kabul edilebilirliği doğmaktadır.

Kaosu yönetmek; kaosun ortaya çıkmasının önüne geçecek tedbirleri almak, kaos yaşandığı sırada mantıklı ve sakin bir şekilde çözüm aramak, zamanı verimli kullanmak ve çalışanları güdülemektir. Bu nedenlerden dolayı örgüt yönetimleri personeliyle birlikte, meydana gelebilecek karışıklık, düzensizlik durumları için gerekli donanımına sahip olmalıdırlar. Kaosun olduğu yerde başarılı olabilmek için; zaman ve motivasyonu yönetebilen personelile "proje yönetimi", "değişim yönetimi", "kriz yönetimi" ne sahip yöneticilerin olması ve bu kaos durumunu fırsata dönüştürmesini bilmek gerekmektedir (Dereli ve diğ., 2006). Kaosu kabullenip, örgütü entropiye karşı savunmasız bırakmaktansa, yeni düzene uyum sağlamak amacıyla hazırlık başlatmak; kaos durumunun pek

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve... çok alt kültürlerinin oluşturulmasını sağlamak gerekmektedir (Töremen, 2000). Durumsallık yaklaşımı, işletmeler ve kurumlarda mevcut olan organizasyon yapısının, onların içetkinliklerinin, uygulanışının, koşullarının tespit edileceğini belirtmektedir. Özellikle işletmelerin ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet ortamının sürekli değişmesi, işletmeleri de değişmeye götürmektedir. Bu değişimin amacı işletmelerin belirsizlikler karşısında varlıklarını devam ettirmeleri gerekliliğidir. Verimli olma ve kâr sağlama ihtiyacıdır. Bunlardan dolayı işletmeler ve kurumlar varlık nedenlerini gözden geçirerek yeniden yapılanmalıdırlar.

Değişimin sürekli ve her alanda var olduğunu düşündüğümüzde; günümüzün kabul edilen hususlarından biri, değişen duruma örgütlerin yapılarının mümkün şekilde uyum sağlaması gerektiğidir. Çağımızda örgütlerin daima özen göstermesi gereken etkenler; teknolojik gelişmeler, demografik özellikler, yasal düzenlemeler ve uygulamada bulunulan sektöre ilişkin yeni yaklaşımlar ve uygulanabilirliğini kaybedecek çalışmaları rakiplerden daha güzel kavrayarak sektördeki varlıklarını arttırmaya çalışmak ve yeni rekabet alanları oluşturmaktır. (Aytaç, 2006). Küresel rekabet ortamında, orijinal bir ürünün piyasaya duyurulması ve bu ürün ile rekabete geçirilmesi çok kısa bir zaman dilimi içinde olmaktadır. Bu yüzden bu işletmeler bu zaman dilimini kullanabilmek için bilgi, beceri ve deneyimlerini kullanarak yeni düzenler oluşturup rekabet üstünlüğü elde ederler. Beraberinde rekabetin gücü işletmeleri daha karışık ortamlarda çalışmaya zorlar (Sullivan, 1999: 137). Her karışıklık bir kaos ortamı için zemin hazırlamaktadır. Bu karışık ortamda işletmeler ayakta kalabilmek için şartlara göre farklı bir yönetime ihtiyaç duyacaklardır. İçinde buldukları duruma en uygun yönetim ilkelerini belirlemeleri gerekecektir.

Bu yeni durumda yeniden yapılanma, stratejik değere sahip örgüt etkinliklerinin ve tüm bunların bağlı bulunduğu sistemlerin politikaların ve yapının verimliliğini ilerletecek şekilde olmalıdır. Bunun için iş alanının istikrarı sağlamaya yönelik ve kalıcı bir şekilde tasarlanması gerekmektedir (Seymen, 2000: 4). Ayrıca, rekabetin fazla olduğu her piyasada yeterli olmayan işletme ve organizasyon düzenleri ciddi sıkıntılara sebep olurlar. Bu durumda ancak; işletmeler ve organizasyonlar var olan düzenlerini, çalışma şekillerini değiştirip güçlendirdiklerinde piyasadan silinmezler (Reid, 2003; Lewin, Johnston, 1996; aktaran Aytaç, 2006).

Sistem, birbiri ile ilişkili parçalardan oluşur ve belirli öğelerden oluşan bütünü anlatır (Şimşek, 1996, s.97). Organizasyonlar her zaman aynı yönde olmayan ilişkiler tarafından yönetilen hareketli düzenlerdir. Doğrusal olmayan

sistemlerin en belirgin özelliği, girdilerin toplamının çıktıya eşit olmamasıdır. Bu durum bireylerin eylemlerini anlayabilmek için parçaları değil bütünü dikkate almak gerektiği anlamındadır. Çünkü iki artıkidörtetmemekte, “holizm” anlamına gelen -bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla ve daha anlamlı olmasını ifade eder. Bir diğer özelliği ise, girdideki farklılaşmanın oranının büyüklüğünün çıktıyla aynı oranda olmamasıdır. Bu küçük ve önemsiz değişimler çok büyük etki oluşturmakta, en ufak bir sarsıntı sistemin tümünü kaosa sürükleyebilmektedir (Aslanoğlu, 1998, s.120);

Organizasyonları, bir makineden çok yaşayan bir organizma şeklinde ele almak, bunların karmaşıklık halinde bile yaşamlarını sürdürmeleri konusunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre organizasyonlar sürekli kendilerini yenilemek, değiştirmek, farklı ilişkiler geliştirmek koşulu ile varlıklarını sürdürebilmektedirler (Koçel, 2005, s.490). Organizasyonların etkinliğini sağlayabilmesi için ilgili unsurların tümünün dikkate alınması ve aralarındaki etkileşimin uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bütün organizasyonların belirli amaçları vardır ve diğer örgütlere bağlı bulunurlar. Kendi iç yapılarında sorunları olduğu gibi evrensel sorunlara da açıktırlar. İçerden yaşadıkları darlıklarla birlikte dışarıya duydukları ihtiyaçlarını da uyumlu hale getirdiklerinde ancak başarılı olabilirler (Sucu, 2000).

Küresel düzen içinde rekabet sadece işletme yönetimleri ve organizasyonlarında yaşanmamaktadır. Toplumlar da teknik ilerlemeler, iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımı karşısında sürekli kaosu karşı karşıyadırlar. İletişim kanalları ile toplumların sadece maddi unsurları değil değersel varlıklarında da karışıklık yaşanabilmektedir. Aynı kültürün bireyleri arasında yabancılaşma gözle görülecek şekilde hissedilebilmektedir. Toplumlar karışıklık içinde iç çatışmalara sürüklenebilmektedir. Bu karışıklığın üst yönetim güçleri tarafından doğru tahlil edilmesi, ortaya çıkan yeni durumların doğru yönetilmesi gerekmektedir.

Örgütün karışıklığı, insanlardan oluşmasına ve insan eylemlerinin sürekli olarak değişiklik ve farklılık göstermesine dayanır. Örgüt kaotik ortamların, çevrelerine olan mesafesini esnek davranarak ayarlamak durumundadır. Davranışlarını sürekli ve hızlı bir biçimde değiştirme çabasında olmalıdır. Böylece içsel kaotiklik örgüt personelinin her zamanki, dar ve durağan davranışları ile sınırlanmayacaktır. Kaos, daimi canlı varlıkların ilişkisi içinde olması ve karşılıklı etkileşim ile tepkileşenlerinin yerleşmesiyle oluşur. Bu nedenle kaos ile düzen içinde belirli dalgalanmaların ardından nelerin

F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve... olabileceğini önceden kestirmek mümkün olmayacaktır (Öge,2005, Latif, 2002, s.132).

Kaosa kaos ile karşılık vermek için en başta karşılık verilecek toplumun kaosa sokulması gerektiği bilinmektedir. Örneğin Irak'a yönelik ilk müdahaleler 1991 yılında meydana gelmiş, devam eden operasyonlar sonunda bu durum Irak'ın işgali ile sonuçlanmıştır (PerleandFrum, 2004). Önce toplumda karışıklık çıkarılmış daha sonra bu karışıklık bahane gösterilerek daha büyük bir müdahale ile söz konusu toplum yeni bir kaosa sokulmuştur. Irak halkı baştaki amacının dışında çok başka bir tarafa yönlendirilmiştir. Sistemlerde köklü değişiklikler meydana getirilmek isteniyorsa, o sistemin çok iyi tanınması ve nasıl yönlendirileceğinin bilinmesi gerekmektedir. Yapılan değişikliklerin sistemler üzerindeki etkileri tespit edilmelidir. Buna karşılık sistemin devamlılığı arz ediliyorsa meydana gelen değişimler veya etkileşimler iyi yönetilmeli ve doğru yönlendirilmelidirler. Yaşanan kaos duruma göre yeniden şekillenmeli ve sistemin faydasına çözümler öngörülmelidir. Bunun uzman bir yönetim kadrosu ile gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.

Strateji fark oluşturmak ve geleceği şekillendirmekle ilgilidir. Gelecek ise örgütün içinde değil dışında şekil alır. Strateji, bir örgütün iş yaklaşımı, amaçları, müşterileri ve bu müşterilerin maddi-manevi varlıkları gibi varsayımlarını performansa dönüştürür. Bu stratejiler yönetim kademelerinde önceden kestirilemeyen durumlardan yararlanma imkanı sağlar. Yarının yeni imkanlarından yararlanmayı hedefler ve bu nedenle planlanamaz (Drucker, 1998: 70-71). Örgütlerin yapması gerekenleri "stratejik niyet" veya "stratejik yön" belirlemektir. Stratejik niyet, nasıl bir örgüt olmak istendiği ve gelecek hayalinin ne olduğu şeklinde düşünce sistemidir. Sonra içinde bulunulan sektörün geleceğe ilişkin yönü ile ilgili bir öngörünün geliştirilmesi gerekecektir. Bu öngörüü hazırlarken örgütlerin temel özelliklerinin farkında olmalı ve stratejisini buna göre belirlemelidir (Öge, Kırım, 1998: 76-98).

Karışıklık bir yönetimşekli haline getirilmiş ise; her yönetim değişikliğine uygun alternatifleri yakalayabilmelidir. Yani kaotik ortamda durumuna göre yeni yönetim ilkeleri belirlemelidir. Sistem içinde ve dışında varoluş amacına hizmet edecek örgüt şeklini kurmalı, yatay ve dikey ilişkileri görebilmeli ve istedik şekilde yönlendirebilmelidir. En önemlisi her düzen doğal şartlarda girdiği veya zoraki sürüklendiği kaotik ortamda varlığını sürdürebilmelidir.

SONUÇ

Toplumlar, sistemler, örgütler, işletme yönetimleri ve organizasyonlar; çevrenin etkisi, teknolojik değişimler, iletişim ve bilgi kaynaklarındaki gelişmelerden dolayı karmaşıklık yaşayabilmektedirler. Yaşanan bu karmaşıklıkların etkisinin belirlenebilmesi; başlangıç noktasının yani karmaşıklığın oluşma sebeplerinin iyi bilinmesini gerektirir.

Yaşanan her karışıklık, her kaos toplumlara, sistemleri, örgütleri, işletme yönetimlerini ve organizasyonları etkiler. Ancak bu karışıklık ve kaos, durumsallık yaklaşımı ile yorumlandığında ve duruma en uygun yönetim ilkelerinin belirlenmesi ile çöküş ortadan kaldırılabilir. Kaos hali iyi tanınmalı, nedenleri doğru saptanmalı ve bu farklı durum, var olan yönetimden daha başka bir şekilde durumsallık ilkeleri doğrultusunda yönetilmelidir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R.** Coşkun, R. Bayraktaroğlu, S. Yıldırım, E. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012, s.324.
- Andıç, U.** (2008). Uluslararası İlişkiler Teorisine Kaos Teorisi Perspektifinde Postmodern Bir Yaklaşım, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Aslanoğlu, Rana** (1998). Kent, Kimlik ve Küreselleşme, 1. Baskı, Asa Kitabevi, Bursa.
- Beitz, C. R.** (1979) Political Theory & International Relations. Princeton University Press. NJ: 1979.
- Bud A. McClure** (2005). Putting a New Spin on Groups, London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, s. 30.
- Can, Halil** (1997). Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Connolly, W. E.** (1995). Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri. Çev.: Lekesizalın, F. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Dereli, Türkey;** Durmuşoğlu, Alptekin; Kanat, Şenol. (2006). İşletmelerde Kaos Yönetimi Journal of İstanbul Kültür University, 3, 23-29.
- Drucker, Peter F.** (1998). (çev. Bülent Toksöz), Fırtınalı Dönemlerde Yönetim, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Farazmand, A.** (2003). Chaos and transformation theories: a theoretical analysis with implications for organization theory and public management. Public Organization Review: A Global Journal, 3, 339-372.

- F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan — Kaos ve...
- Genç**, N. (2007). Yönetim ve Organizasyon Çağdaş sistemler ve yaklaşımlar, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- Gleick**, J. (2005). Kaos. Çev.:Üçcan, F.Tübitak Yayınları. Ankara.
- Gökmen**, Aytaç (2006). Durumsallık Yaklaşımı Kapsamında Yeniden Yapılanma ve Küçülmenin İşletmelerdeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hoffmann**, S.,Keohane, R. O., Mearsheimer, J. J. (1990). BacktotheFuture, Part II: International RelationsTheoryand Post-ColdWar Europe. International Security. Vol. 15. No. 2.
- Homans**, G.C. (1971). İnsan Grubu (Çev: O. Onaran) Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü, Ankara.
- İnceoğlu**, N. (1982b). “Bina İhtiyaç Programlarının Hazırlanmasına Veri Olarak Organizasyon Sistemleri”, Tasarlama (Dizayn) 1. Ulusal Kongresi Bildirileri, 24-26 Mayıs 1982, İstanbul.
- Jones**, G. (2004).OrganizationalTheory, Design andChange, Pearson Education , New Jersey.
- Kaçmaz** Gökçe (2005). Kaos Teorisi ve Sosyolojisi: Topluların Denetlenmesinde Yeni Bir Adım İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Kamacı** Mehmet Cemal (2010). Liderlik Eğitim Programının Eğitim Yöneticilerinin Kaosu Yönetmede Sergiledikleri Davranışlarına Etkileri, Hacettepe Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi
- Karaçay** Timur (2005). “Determinizm ve Kaos”, Kaos, Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu, Yay. haz., Şafak Ural, Yücel Yüksel v.d., İstanbul, İKÜ Yayınları, 2005, Yayın No: 49, s. 395. 141
- Karasar**, Niyazi (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayım Dağıtım, Ankara.
- Kendirli**, Selçuk. (2006). Portföy Yönetiminde Kaos Teoremi .Journal of İstanbul Kültür University, (2), 171-180.
- Kırım**, Arman (1998).Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Koçel**, Tamer (2003). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul.
- Koçel**, Tamer (2001). İşletme Yöneticiliği, 8. Baskı, Beta Basım, İstanbul.
- Korkut** Tuna (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, Doçentlik Tezi, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, s. 21 –24.
- Latif**, Hasan (2002). Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları (Derleyenler: Dalay, İsmail; Coşkun, Recai; Altunışık, Remzi). İstanbul:

Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Lewin, Jeffrey, Johnston, Wesley (1996). The Effects of Organizational Restructuring on Industrial Buying Behavior. 1990 and Beyond, Journal of Business & Industrial Marketing, Volume 11, No. 6, pp.93-111.

Marcella, A. (1995). Outsourcing, Downsizing and Reengineering”, The Institute of Internal Auditors, Florida.

Morgan, G. (1998). Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor. İstanbul: MESS Yayın.

Öge, S. (2005). Düzen mi düzensizlik (kaos) mi? Örgütsel varlığın sürdürülebilirliği açısından bir değerlendirme. Selçuk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13.

Özalp, İnan (1996). Yönetim ve Organizasyon. Cilt: 1 Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir.

Reid, Tracey (2003). Tuning in to Change at Capital Radio: How the Company Put People First During Their Organizational Restructure, Strategic Human Resources Review, Volume 2, Issue 3, March / April, pp. 18-21.

Richard Perle, David Frum (2004). Şeytana Son: Terörde Savaş Nasıl Kazanılır? Çev. Gökçe Kaçmaz, İstanbul, Truva, s. 24. 30

Ruelle, David (2006). Rastlantı ve Kaos, Çev. Deniz Yurtören, Ankara, Tübitak Yayınları, s. 65.

Saraçoğlu Cenk (2011). Fabrika İşletmeleri Organizasyonel Yapılarının Durumsallık Yaklaşımı Bağlamında Mimari Programlamaya Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Seymen, Oya (2000). İşletmelerde Yeniden Yapılanma, Beta Yayınları, İstanbul.

Sharan B. Merriam (2013). Nitel Araştırma, Nitel Araştırmalarda Doküman

kullanılması, Çeviri Editörü: S.Turan, 3. Basımdan çeviri, s.142, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd. Şti.,

Sullivan, Jeremiah (1999). Exploring International Business Environments, Pearson Custom Publishing, Boston.

Sucu, Yaşar. (2000). Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesindeki Gelişmeler- Bütünleştirici Bir Durumsallık Modeli. Elit Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, M. Şerif (1996). Yönetim ve Organizasyon, 2. Baskı, Damla Matbaacılık, Konya.

Tosi, H. L. (2009). Theories Of Organization, University of Florida,

- F. Çavuş, Z. İnce, E. Yakut, M. Akbulut, U. Güloğlu, A. Kalkan Kaos ve...
SagepublicationsInc, California.
- Töremen, Fatih. (2000). Kaos Kuramı ve Eğitim Yöneticisinin Rolü. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,(6), 203-219.
- Tüz, Melek V. (2001). Kaos Ortamında Self Organizasyon Davranışı. İstanbul: Alfa Yayınları
- Tüz, Melek V.(2004). Değişim ve Kaos Ortamında İşletme Davranışı, Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Uçar, Semra (2010). Kaos Teorisinin Felsefi Özellikleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ural, Şafak (2005). “Kozmozdan Kaosa”, Kaos, Mantık, Matematik ve Felsefe II. Ulusal Sempozyumu 21-24 Eylül 2004 Assos Çanakkale, Yay. haz., Ural, Ş., Yüksel, Y., Koç, A., Şen, A., Hacıbekiroğlu, G., Özer, M., İstanbul, İKÜ Yayınları, s. 353-363.
- Üsdiken, Behlül (1979). Büyüklük, Teknoloji Ve Örgüt Yapı,(Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayınevi, s.218- 224.
- Yıldırım, Saniye (2011). Durumsallık Yaklaşımı Çerçevesinde Organizasyonel Konumlandırma: Türk Lojistik Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Sağlık Kurumlarında Cam Tavan Sendromu: Kayseri Özel Sağlık Kurumlarında Bir Araştırma

Abdullah SOYSAL

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İ.İ.B.F. Sağlık Yönetimi Bölümü

Tuğba BAYNAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı
baynaltugba@hotmail.com

Öz: Küresel arenada kadının çalışma yaşamındaki rolü artan bir seyir izlemektedir. Özellikle son yıllarda kadınlar ekonomik özgürlüklerini edinmek, aile yaşamına mali açıdan destek sağlamak ve sosyal hayatını geliştirmek gibi sebeplerle çalışma yaşamında daha etkin rol almaya başlamışlardır. Kadınlar çalışma yaşamında fayda edinmesine rağmen problemlerle de karşılaşmaktadır. Kadınların çalışma yaşamında karşılaştığı bu problemler “cam tavan” olarak açıklanmaktadır. Cam tavan kavramı kadınların çalışma yaşamında bireysel, örgütsel veya toplumsal nedenlerle karşılarına çıkan saydam engellerden oluşmaktadır. Kadınlar bu engelleri aşabilmek için çeşitli stratejiler izlemektedir.

Bu çalışmanın amacı çok sayıda kadın çalışan barındıran sağlık sektöründe cam tavan kavramını incelemektir. Çalışmada cam tavan kavramı tanımlanmış, kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları cam tavan engelleri ve bu engelleri aşma stratejileri aktarılmıştır. Çalışmanın kapsamını arttırmak için özel sağlık kurumlarında çalışan kadınlar üzerinde anket çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Kadın Çalışanlar, Sağlık Kurumları, Cinsiyet Ayrımcılığı, Kariyer Engelleri

Glass Ceiling Syndrome in Health Institutions: A Review in Kayseri Private Health Institutions

Abstract: In global arena, women’s role in working life has followed an increasing trend. Especially in recent years, women have begun to take a more active role in working life in order to obtain economic freedom, financially support family life and improve social life. Although women get benefits from working life, they also face a lot of problems. The problems faced by women in working life is described as “glass ceiling”.

The concept of glass ceiling consists of transparent barriers which women encounter in working life for individual, organizational and communal reasons. To overcome these barriers, women follow various strategies.

The aim of this study was to examine the concept of glass ceiling in health sector employing a number of women employees. In this study, the concept of glass ceiling is described. The glass ceiling barriers faced by women in working life and the strategies to overcome these barriers are explained. In order to increase the scope of this study, the survey was conducted on women working in private health sectors.

Key Words: Glass Ceiling Syndrome, Female Workers, Health Institutions, Gender Discrimination, Career Barriers

GİRİŞ

Modern anlamda kadının çalışma hayatına girmesi ve ücretli işçi statüsünü almaya başlaması sanayi devrimiyle gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçlerde yaşanan sosyo-ekonomik değişimler ve gelişmeler kadınların iş hayatında daha aktif yer almasına olanak sağlamıştır (Korkmaz, 2014:2). Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının rolünün algılanmasındaki değişiklikler, kadına uygun iş kollarının çoğalması (hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik vb.), erkeğin gelirin yetersiz kalması, işgücüne katılımın kadınlar açısından ekonomik ve sosyal özgürlük olarak algılanması çalışan kadın sayısını artırmıştır (Akşit Aşık, 2014:85).

Dünya genelinde geçmişten günümüze geldikçe çalışma hayatına katılan kadın sayısında büyük oranda artış yaşanmasına rağmen, kadının çalışma hayatına girdikten sonra kariyer ilerlemesinde aynı oranda yükseliş gerçekleşmemiştir (Korkmaz, 2014:2). Kadınların kariyer gelişiminde yükselişin gerçekleşmemesi ise kadınların iş yaşamında karşılaştıkları problemlere bağlanmaktadır.

Kadınların iş yaşamında etkin rol almaya başlaması ile çeşitli problemlerde ortaya çıkmıştır. Bu problemler kadının kişisel durumları ve tercihlerinden kaynaklanacağı gibi kurum ya da toplum kaynaklı olarak da ortaya çıkmaktadır. Erkek egemen örgüt kültürlerinde liyakat ilkesi göze alınmaksızın yapılan işe alımlar ve terfiler kadının iş yaşamını oldukça olumsuz etkilemektedir. Ayrıca aile yaşamında erkeklere oranla daha fazla sorumluluğunun olması da kadının iş yaşamına odaklanamamasına neden olabilmektedir. Bu gibi problemler nedeniyle kadın çalışanların özlük hakları açısından aynı yeteneğe sahip erkek

meslektaşlarından daha fazla görünmeyen bariyerlerle karşılaşması cam tavan engellerini doğurmaktadır (Tikici vd.,2015:127).Bu engellerin artmasıyla kadınlar iş yaşamında kendilerini büyük bir sendromun içinde bulabilmektedirler.

Bu çalışma, Kayseri ilindeki özel sağlık kurumlarında çalışan kadın çalışanların cam tavan algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada cam tavan kavramı açıklanarak kadınların iş yaşamında karşılaştıkları cam tavan engelleri aktarılmıştır. Daha sonra da bu engellere sebep olan cam tavanı kırmaya yönelik stratejiler derlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Kayseri ilindeki özel sağlık kurumlarında çalışan kadınlar üzerinde bir anket uygulaması yapılmıştır. Anketler sonucu elde edilen bulgular analiz edilip yorumlanarak konunun somutlaştırılması sağlanmıştır.

LİTERATÜR

Cam Tavan Sendromu Kavramı

Cam tavan teriminin ilk kez 1979 yılında Hewlett-Packard'ın iki kadın yöneticisi Katherine Lawrence ve MarianneSchreiber tarafından kullanıldığı genel kabul görmektedir. Lawrence ve Schreiber; bu metaforu, kadınların kariyer sürecini betimlerken kullanmışlardır. Bunu takiben 1990'lı yıllarda ABD'de cam tavan kavramının ilk resmi tanımı "Nitelikli bireylerin yönetim seviyesi pozisyonlarına yükselmelerini önleyen tutumsal veya örgütsel önyargılardır." şeklinde olmuştur (Ünal,2015:14-15).

Bir diğer ifade ile cam tavan, kariyer sürecindeki ilerlemelerde cinsiyet ve ırksal bir ayrımı ifade eder (Cotter vd.,2001:661). Cam tavan öncelikle kadınların iş hayatında engellenmesi anlamına gelirken günümüzde kapsamı genişlemiş; engelliler, yaşlılar ve cinsel azınlıkları da içine alır hale gelmiştir. Diğer bir deyişle cam tavan, kadınların ve azınlık gruplarının şirket veya kurum merdivenlerinde yukarı doğru ilerlemelerini önleyen görünmez örgütsel ve algısal engellerdir. Ayrıca evli ve çocuklu kadınların iş yaşamında erkek meslektaşlarına nazaran daha az terfi ve ödül alabilmesi olgusunu anlatmak için de kullanılmaktadır (Gül ve Oktay, 2009:426). Bu engellerin cam tavan olarak nitelendirilmesinin nedeni, karşılaşılan sorunların belirsiz olması ve tam olarak adlandırılmamasıdır (Uzun,2005:33).

OECD 2014 verilerine göre ülkemizde kadınların işgücüne katılma oranları %33,6'larda seyretmekte iken OECD ülkeleri ortalamasında bu oran %62,8'dir (OECD, 2014).Bu veriler doğrultusunda ülkemizde kadınların iş gücüne katılımlarının son yıllarda artış göstermesine rağmen halen OECD ülkelerinin oldukça gerisinde kaldığı açıktır. Bunun sebebinin kadınların iş yaşamında karşılaştıkları problemler olduğu tahmin edilmektedir. Her meslek grubu için farklı şekilde sirayet eden bu problemler kadınların iş yaşamına

katılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim iş yaşamına katılan kadınlar, statülerinin yükselmesindeki engellemeler nedeniyle demoralize olmakta ve bazı durumlarda çalışma hayatına son verebilmektedir. Ülkemizde çoğunlukla kadın çalışanların muzdarip olduğu bu engellerin geneli cam tavan olarak adlandırılmaktadır.

Kadınların İş Yaşamında Karşılaştıkları Cam Tavan Engelleri

Kadınlar iş yaşamında genel olarak hemşirelik, öğretmenlik gibi kadınsı mesleklere yoğunlaşmışlardır. Fakat kadınlar avukatlık, bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgisayar bilimleri, mühendislik gibi geleneksel olmayan alanlara doğru küçük adımlar atmaya devam etmişlerdir. Geleneksel olmayan işleri seçen kadınlar iş ortamında cinsel taciz, bayan rol model ve mentora ulaşmadaki sınırlılık, soyutlanmaya kadar ulaşan özel kısıtlılıklarla karşılaşabilmektedir (Dreher, 2003:1). Bu kısıtlılıklar literatürde “cam tavan” olarak nitelendirilmektedir. Alanla ilgili yapılan çalışmalarda bu kısıtlılıkların farklı boyutlarda sınıflandırıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada örgütlerde cam tavan oluşumuna yol açan engeller bireysel, örgütsel ve toplumsal olmak üzere üç temel etrafında toplanmış ve bu yönde açıklamalarda bulunulmuştur.

Bireysel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Cam tavan engellerinin en önemlisi kadın çalışanların kendi önlerine koyduğu engellerdir. Kadın çalışanlar özellikle üzerlerine yüklenen ağır sorumluluklar ve karşılaştıkları engellemeler nedeniyle tepe pozisyonlarda çalışmak istememektedirler (Doğru, 2010:83). Bireysel faktörlerden kaynaklanan engeller iki sınıfta incelenmektedir: (1) *Çoklu Rol Üstlenme*: Çoklu rol üstlenme kadınların çalışırken çalışan kadın, eş ve anne rolünü üstlenmesi ve bu üçlü rolün çerçevesinde yoğun bir yaşam temposunu sürdürmesidir (KSSGM, 2000). Türk toplumunda anne, eş ve çalışan kadın rollerini aynı anda yürüten kadınlar; hayatlarında zaman baskısına dayalı, çatışan rollerin yarattığı ve her rolün birbirinden farklı davranış istemesinden kaynaklanan birçok gerilim ile karşılaşır (Çetin, 2011:69). Kadın iş yaşamına yoğunlaştığında ailesi ile yeterince ilgilenemediğini düşünerek kendini suçlu hissedecektir. Öte yandan aile yaşamına yoğunlaştığında ise iş yaşamında birçok aksaklıklar meydana gelecek ve buda iş ortamında kadını cam tavan engeline maruz bırakacaktır. Bu çoklu rol ortamında kadın geleceği ile ilgili hedeflerinden feragat etmeye başlayabilir, hatta bir süre sonra çalışma yaşamından uzaklaşma

kararına bile varabilir. İş yaşamından kadını uzaklaştıran bu engeller cam tavanın cinsiyet temelli en ciddi boyutlarındadır. (2)*Kadınların Kişisel Tercih Algıları*: Bazı kadınların doğası ve yetiştiriliş tarzı gereği iş yaşamında yönetmekten ziyade yönetilmekten hoşlanması, yüksek mevkiler konusunda istekli olmaması, yüksek mevkilerde başarılı olamayacağından korkması, seyahat engelleri, uzun mesai saatlerine uyamama vb. sebeplerle iş yaşamından uzaklaşabilir. Bu da kadın çalışanların kendi önlerine koydukları en temel cam tavan engeli olarak düşünülmektedir.

Örgütsel Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Örgütsel faktörler, kadın çalışanların iş yaşamında ciddi sorunlar teşkil etmektedir. Kadın çalışanların bireysel unsurlara müdahale etmesi zaman zaman mümkün olsa bile, örgütsel faktörleri değiştirme ve etkileme olanağı çok düşüktür (Akşit Aşık, 2014:88). Kadınların iş yaşamında karşısına çıkan örgütsel engeller dört boyutta açıklanmıştır: (1) *Örgüt Kültürü*: Örgüt kültürü; bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değer, inanç, norm, algı ve semboller sistemi olarak tanımlanabilir (İşcan ve Timuroğlu, 2007:120). Kadınların kariyer imkânlarında eşit fırsatlar yakalamaları örgüt kültürüne göre de değişmektedir. Erkek egemen örgüt kültürleri kadınlara kariyer yolunda önemli bir engel teşkil etmektedir (Mizrahi ve Aracı, 2010:150). Erkek egemen örgüt kültürlerinde kadınların kendilerini kanıtlamalarına daha az fırsat verilmekte, kadın yöneticiler bazı görevlere uygun bulunmamaktadır. Bu durum sonucunda da kadınların yöneticilik kademelerine ulaşmalarında örgüt kültüründen doğan bir cam tavan durumu söz konusu olmaktadır (Öztürk, 2011:42).(2) *Örgüt Politikaları*: Örgüt politikaları da kadınların kariyer gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Bazı örgüt politikaları kadınların kariyer gelişimlerinde onlara fırsatlar sunarken, bazı örgüt politikaları engeller ortaya koymaktadır. Örgütlerde işe alınma, ücretlendirme, görevlendirme vb. konularda kadınlar erkeklere oranla daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Öztürk,2011:43). Ayrıca kadın çalışanlar örgütteki performans değerleme, ücret politikalarında ve deneyim fırsatlarında da cam tavan engeline takılmaktadır.(3) *Biçimsel Olmayan İletişim Ağlarına Katılamama*: Örgütlerde kurulan iletişim ağları sayesinde çalışanlar yönetimin karar ve uygulamalarından haberdar olabilirler. Ancak örgütlerde erkekler arasında kurulan iletişim köprüsüne kadınlar dahil edilmemekte hatta bu iletişim ağının dışında bırakılmaktadır (Akşit Aşık, 2014:89). Bu iletişim ağlarına katılamayan kadınlar bazı fırsatlardan haberdar olma, örgüt politikaları hakkında bilgi elde etme, başarı için önemli olan desteği, bilgiyi, gücü alma, diğer yöneticilerle ilişki kurma gibi konularda bir cam tavan engeli yaşamaktadırlar (Öztürk, 2011:46).(4) *MentorEksikliği*: Mentorluk, işin veya örgütün deneyimsiz bir üyesi(çırak) ile deneyimli bir üyesi(akıl hocası) arasındaki birebir ilişki olarak tanımlanır. Diğer

bir anlatımla üyelerin koçluk, destekleme, rehberlik vb. faaliyetler geliştirerek kişisel ya da profesyonel akıl hocalığı yapmasıdır (Mullen, 1998:319). Mentorluk çalışanlar için bu kadar önemli iken kadınlar bu konuda da cinsiyet ayrımcılığına maruz kalabilmektedirler. Mentorluk faaliyetinde bulunan kişiler kadınlara bu konuda yardım etmek istememektedir. Üst kademelerde kadın çalışan sayısının erkeklere göre çok az olması da kadın çalışanların rol model konusunda şanssız olmasına neden olmaktadır (Özünlü,2013:30).

Toplumsal Faktörlerden Kaynaklanan Engeller

Sosyalleşme sürecinde bireyin yaşadığı toplum,onun yerine getirmesi gereken görevleri benimsemesinde etkili olmaktadır.Kadınların yaşadığı toplumda kendilerine hangi mesleklerin uygun olduğunu belirleyen cinsiyetçi meslek ayrımı ve kendisine yönelik toplumsal önyargılar (stereotipler) onların yöneticilik mesleğinde yükselmeimkanlarının olup olmadığı ve de bu konuda kendi kararlarını verme süreçlerinde etkili olmaktadır (Çetin, 2011:85).Bu doğrultuda kadınların çalışma yaşamını etkileyen mesleki ayrımcılık ve stereotipler ile ilgili bilgiler verilmiştir.(1) *Mesleki Ayrımcılık*:Meslek seçiminde belirleyici olması gereken bireyin istek, yetenek ve becerileri iken, bu konuda gerek aileden gelen gerek toplumda var olan birtakım yerleşik kurallar kadın ve erkeğin kendi istekleri dışında mesleklere yönelmelerine neden olabilmektedir (Karaca, 2007:64).Zorlu ve önemli görevlerin kadınlara verilmemesi gibi uygulamalarda görülen ayrımcılık,haksız terfi ve adaletsiz ücret politikası kariyer gelişiminde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.Bu sonuçlarda kadınları iş hayatında cam tavan sendromuna maruz bırakabilmektedir. Araştırmalar bir erkekle aynı pozisyonda olan bir kadının daha çok çalışmasına ve işinde daha fedakar olmasına rağmen daha düşük ücret aldığını göstermektedir (Güner,2011:44).(2) *Stereotipler (Kalıplaşmış Önyargılar)*:Stereotip belirli bir grubun üyelerine ilişkin varsayımsal inançlar, eylemler, özellikler setidir ve grubun üyelerini tanımlamak için kullanılır (Karaca, 2007:65). Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları problemlerden biri, belki de en önemlisi toplumda var olan genelleme ve önyargılardır. Kadınlara yakıştırılan duygusallık, her zaman akılcı olamama, dar kapasiteli olup, çok yönlü düşünememe, insancılık, pasiflik vb. özelliklerin yöneticilikte olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşüncesi kadınların üst düzey görevler alabilmelerinde engel teşkil etmektedir (Bedük, 2005:113). Serinkanlılık, rasyonellik, çok yönlü düşünememe, kararlarında örgütsel amaçları ön planda tutma, dolayısı ile örgütten insan, para ve hammadde giderlerini en verimli

şekilde mal ve hizmet çıktıklarına dönüştürme faaliyetlerini gerçekleştirebilme niteliğine sadece erkeklerin sahip olduğu önyargısı hala toplumlarda mevcuttur (Demirci Güler,2005:75). Kadınların duygusal olması onlara yüklenen bir önyargıdır. Bu da onları iş hayatında dışlamanın bir göstergesidir (Gülbay,2012:75). Erkek ve kadın arasında kişilik farklılıkları olduğu inancı, erkek ve kadın arasında toplumsal rol farklılıkları olduğu inancı, cinsiyet rolleri ile ilgili kalıplaşmış önyargılar, meslekleri cinsiyetlere göre etiketleme eğilimi (yöneticiler erkektir, sekreterler kadındır gibi) vb. sebeplerle kadınlar cam tavan engeli ile karşılaşmaktadır (KSSGM, 2000).

Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler

Kadının kariyer basamaklarında karşılaşmış olduğu cam tavan sendromunu önlemek için içinde bulunduğu örgütün ve kadın çalışanların ortak bilinçle hareket ederek stratejiler geliştirmeleri ve bu stratejilere uygun hareket etmeleri gerekmektedir (Mayuk,2013:62). Kadınların cam tavanı kırmak amacıyla izlenebilecek stratejiler şu şekilde sıralanabilir:(1) *Üniversite ve Mesleki Eğitim Stratejisi*: Kadının erkek egemen iş dünyasındakendisine yönelik olumsuz önyargıları yıkması için eğitim düzeyini yükseltmesi ve mesleki eğitimlerle becerilerininisürekli geliştirmesi gerekmektedir(Yoğun Erçen, 2008:33). (2) *Mentordan Yardım Alma Stratejisi*: Kadınların örgütsel anlamda karşılaşacakları güçlüklerle başa çıkabilmeleri için onlara tavsiyelerde bulunan rehber, koç görevi yapan bir mentordan yardım almaları cam tavanı kırabilmeleri için önemli bir stratejidir (Öztürk,2011:54).(3) *Sosyal İlişki Geliştirme Stratejisi*: İşletme içinde sosyal ilişki ağları geliştirmek erkek egemen iş dünyasına kadının uyumunu kolaylaştırmaktadır. Bu tip ilişkiler geliştirebilen kadınlar, kabul gören davranış ve üslup biçiminin farkına varmaktadır ve bu farkındalık kadınların kariyer ilerletmelerinde önemli bir yere sahiptir (Yoğun Erçen,2008:39). (4) *Kariyer Geliştirme Programına Katılma Stratejisi*: Yönetici adayı kadınların kariyer geliştirme programına katılması hem onların kariyer yapmaya teşvik etmekte hem de onlara ihtiyaçları olan bilgi ve becerileri hızla kazanmalarını sağlamakta ve böylece üst yönetim kademelerine yükselmelerinde fırsatlar verilerek, cam tavanın kırılmasında etkili olmaktadır (Taşkın ve Çetin,2012:25).(5) *Yüksek Performans Gösterme Stratejisi*: Kadınların yüksek performans ile kendilerini diğerlerine ispatlamaları olarak vurgulanmıştır (Yoğun Erçen, 2008:42).

Literatürde Cam Tavan İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Cam tavan kavramının tanımları 1990'lı yıllarda gündeme gelmesine rağmen konu ile ilgili akademik çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Özellikle bankacılık, turizm, eğitim gibi alanlarda cam tavan ile ilgiliyapılan çalışmalar

akademik literatürün gündemindedir. Sağlık alanında cam tavan ile ilgili yapılan çalışmalar ise nispeten daha azdır. Cam tavan ile ilgili literatürde bulunan bazı çalışmalar kronolojik olarak aşağıda belirtilmiştir.

Örücü ve Kılıç (2007) cam tavan sendromu anketini Balıkesir’de farklı sektörlerde çalışan üst düzey yöneticiler üzerinde cam tavan engellerini tespit etmek amacıyla yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların %71’i kadınların ailevi sorumluluklarının fazla olmasının kariyer gelişimlerini etkilediği konusunda hemfikir olmuştur. Ayrıca Örücü ve Kılıç kraliçe arı sendromu olarak adlandırılan kadın yöneticilerin hemcinslerinin yükselmelerini istememe şeklinde açıklanan engelin bulgularına da ulaşmışlardır. Aynı zamanda kadınların erkeklere göre daha duygusal olmaları sebebiyle üst düzey pozisyonlara gelememeleri görüşüne katılımcıların %60,5’i katılıyorum yanıtını verir iken; kadınların liderlik özelliklerinin sınırlı olması üst düzey pozisyonlara gelmelerine engeldir önermesine katılımcıların %59’u katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu doğrultuda üst düzey yöneticilik pozisyonunda çalışan kadınların özellikle çoklu rol üstlenmeleri sebebiyle cam tavan engellerine takıldıkları tespit edilmiştir.

Karaca (2007) ise çalışmasını Konya’da kamu bankaları ve özel bankalarda hizmet veren çalışanlar üzerine yapmıştır. Çalışmasını bankacılık sektöründe cam tavan engellerinin olup olmadığını, cam tavan bileşenlerinin neler olduğunu ve bu konuda kadın ve erkek görüşleri arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapmıştır. Çalışmanın sonucunda kadınların erkek iş arkadaşları ile rahat iletişim kurabildiklerini (kadınlar $\bar{x}$: 2,71; erkekler $\bar{x}$: 2,73) tespit etmiştir. Katılımcıların mentorluk ile ilgili önermelerdekararsız kaldıklarını (kadınlar $\bar{x}$: 2,31; erkekler $\bar{x}$: 2,13) belirttikleri için bu konu ile ilgili kesin bir sonuca varılamamıştır. Ayrıca kadınların yöneticilik özelliklerine sahip oldukları (kadınlar $\bar{x}$: 3,42; erkekler $\bar{x}$: 2,42), hızlı ve mantıksal karar alıyor oldukları (kadınlar $\bar{x}$: 0,36; erkekler $\bar{x}$: 1,56) sonucuna varılırken, daha duygusal ve güçsüz olmaları ile ilgili olumsuz ön yargılara ulaşılmıştır. Bu bağlamda bankacılık sektöründe iletişim, örgüt kültürü, örgüt politikaları ile ilgili konularda cam tavan engellerine takılmadıkları sonucuna varılabilir.

Pichler, Simpson ve Stroh (2008)’un çalışmasında ise insan kaynaklarında cam tavan konusu işlenmiştir. Yönetimde kadınların temsili ile stratejik insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve çalışanların katılımı arasındaki ilişkiyi keşfetmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda insan kaynakları sektöründe çalışanların katılımını vurgulayan örgütlerde kalıplaşmış kadınsı yönetim yeteneklerinden dolayı kadınların daha düşük yönetim pozisyonlarında

yoğunlaştığı sonucuna varmışlardır. Bu durumda insan kaynakları sektöründe de kadınların cam tavan engelleri ile karşılaştıkları sonucuna varılabilir.

Irmak (2010)'ın çalışması Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde çalışan kadınlar üzerine yapılan bir çalışma olup, kadınların cam tavan algılarını ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda kadınlar ön yargılar ile ilgili ifadelere katılmıyorum ($\bar{x}$: 1,13) yanıtını vermişlerdir. Kadınların üst düzey yöneticilik yapamayacağına ($\bar{x}$: 0,68) dair görüşü ise katılımcılar kesinlikle reddetmişlerdir. Öte yandan kadınlar erkek iş arkadaşları ile iletişim konusunda ($\bar{x}$: 2,76) problemlerinin olmadıklarını dile getirmişlerdir. Irmak, çalışmanın sonunda kamu kuruluşlarının ve kadınların konu ile ilgili yapabileceklerine dair önerilerde bulunmuştur.

VladoDimovski, MihaŠkerlavaj, MandyMok Kim Man (2010)'un çalışması Singapur'da orta düzey yöneticilik yapan kadınlar üzerinde uygulanmıştır. Çalışma orta düzey yöneticilik statüsünde çalışan kadınların kariyerlerindeki ilerleme fırsatlarını nasıl algıladıklarını ve örgütlerin kadın çalışanların ilerlemelerini desteklemek için ne yaptıklarını araştırmaktadır. Bulgular Singapur'da orta düzey statüde yöneticilik yapan kadınların çalışma yaşamlarında yeterli örgütsel desteğe sahip olamama, örgütsel ağlara katılamama, mentordan faydalanamama, aile ve arkadaş etkisi gibi sebeplerin kadınların kariyer gelişimlerinde bir engel teşkil etmesi ve kadın yöneticilerin terfilerinin engellenmesi bakımından cam tavan engelleri ile karşılaştıkları sonucuna varılmıştır.

Doğru (2010)'nun çalışması da çalışmamız ile aynı sektörü paylaşmıştır fakat farklı amaçlar doğrultusunda gelişmiştir. Doğru'nun çalışmasının amacı Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yapan erkek çalışanların kadın çalışanlara karşı tutumunu, kadın çalışanların cam tavan algılarını ve cam tavan engellerinin iş tatminlerine olan etkisini ölçümlemek olmuştur (Doğru 2010: 88). Katılımcıların büyük çoğunluğu kadınların iş yaşamında cinsiyet ayrımcılığına uğradıkları ($\bar{x}$: 3,35), yükselmek için eşlerin ve ailelerin desteklerinin önemli olduğu ($\bar{x}$: 3,78), kadınların çok fazla ailevi sorumluluk üstlendiği ($\bar{x}$: 4,00), kadın ve erkek çalışanların kadın bir yöneticiyle çalışmak istemeyecekleri ($\bar{x}$: 2,94), yöneticiliğin genellikle erkeklere özgü bir görev olduğu ($\bar{x}$: 3,35) ve erkek egemen kültürün kadınların yükselmelerine engel olduğu ($\bar{x}$: 3,53) yönünde cevaplar alınmıştır. Bu durumda Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çalışanların cam tavan engelleri ile karşı karşıya oldukları söylenebilir.

Çetin (2011)'in Bursa'da tekstil sektöründe çalışan kadın yöneticiler üzerinde uyguladığı çalışmasında tekstil sektöründeki kadın yöneticilerin cam tavan engelleri ve bu engelleri aşma stratejileri aktarılmıştır. Çalışmanın sonucunda cam tavan engelleri ile cam tavanı aşma stratejileri arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda

katılımcıların yaş grupları (18-24 yaş; $\bar{x}$: 72,83), eğitim durumları (yüksek lisans; $\bar{x}$: 81,25) ve görev unvanlarına (müdür; $\bar{x}$: 70,25) göre cam tavanı aşma stratejilerinin değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çetin ve Atan (2012)'in çalışması İstanbul Anadolu Yakası'nda ilköğretim okullarında görev yapan kadın okul yöneticilerinin cam tavan algılarının genel tarama modeli ile tespit edilmesine yöneliktir. Çalışma sonucunda cam tavan algısının en belirgin olduğu alt boyut 2,90 ortalama değerleri ile stereotipler olmuştur. Cam tavan ile ilgili en düşük algıları ise 1,74 ortalama değeri ile mentorluk boyutunda gözlemlenmiştir.

Gülbay (2012)'in çalışması ise bankacılık ve sağlık olmak üzere iki sektörün çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Çalışma kadınların üst düzey pozisyona gelmelerindeki engelleri belirlemeye yöneliktir. Çalışmanın sonucunda kadınların %76'sı ($\bar{x}$: 3,95) eğitim düzeylerinin buldukları pozisyonlara gelmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların en fazla reddettiği ifade ise kadınların üst düzey yönetime uygun olmadıklarını ($\bar{x}$: 1,92) belirten ifadedir. Bu durumda kadınların kendi önlerine cam tavan engeli koymadıkları söylenebilir.

Gönül (2013)'ün çalışması ise TBMM'de grup kurmuş dört siyasi partinin kadın üyeleri üzerinde cam tavan algısını ölçmek için yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda kadınların ciddi oranda karşı çıktıkları ifade, kadınların üst düzey pozisyona gelmelerinin uygun olmadığını belirtildiği ifadedir. Bu ifadeyi kadınların %83'ü kesinlikle reddetmiştir. Aynı zamanda kadınların %58'i iş yaşamında kendilerine rol model olarak alabilecekleri kişi sayısının azlığından yakınmışlardır.

Aksu, Çek ve Şenol (2013)'ün İzmir ili Buca ilçesinde ilköğretim okulu müdürleri ile görüşme şeklinde uyguladığı çalışma kadınların müdür olmalarının önündeki cam tavanı ortaya çıkaran unsurlara ve cam tavanı aşma stratejilerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Görüşme sonucunda dört kadın müdürün hemfikir olduğu, kadın müdürlere karşı toplumda önyargıların olduğuna dair önerme en fazla katılımı almıştır. Erkekler arasında en fazla katılımı sağlayan önerme ise ataerkil toplum yapımızın olmasının kadınların müdür olmalarını engellediği yönündedir.

Amer Al- Manasra (2013)'nün çalışmasında Ürdün'de kadınların kariyer ilerlemesi üzerinde ailenin, toplumsal yargıların, erkek kültürünün, örgüt kültürü ve politikalarının simgelediği cam tavan engelini etkileri açıklanmıştır. Uygulama Ürdün'de orta düzey yöneticilik pozisyonunda çalışan kadınlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda kadınların kariyer

ilerlemesinde ailelerin ve toplumsal yarguların etkisinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Bombuwela, De Alwis (2013)'ün çalışmasında Sri Lanka'da özel sektörde yöneticilik statüsünde çalışan kadınlar üzerinde cam tavanın etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma 150 kadın yönetici üzerinde uygulanmıştır. Çalışma sonucunda Sri Lanka'da özel sektörde yöneticilik sektöründe çalışan kadınların %27,4'lk kısmında cam tavanın etkilerine ulaşılmıştır.

Kalkın, Erdem ve Tikici (2015)'ninalışmasında cam tavan algısı örgütsel vatandaşlık kavramı ile ilişkilendirilerek; yükseköğretim kurumlarında çalışan kadınların cam tavan algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki ortaya konmuştur.çalışmanın sonucunda cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık kavramı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Çalışmada hiçbir demografik değişkenin cam tavan engelleri ve örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilirken; eğitim değişkeninin örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmiştir. Eğitim seviyesinin artmasının örgütsel vatandaşlık davranışlarına yönelik pozitif seyreden sonuçlar doğurduğu ortaya koyulmuştur.

nal (2015)'ın çalışmasında cam tavan sendromu dönüşümcü liderlik ile ilişkilendirilerek uygulama çalışması bilişim sektöründe çalışan kadın liderler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan nitel çalışmanın sonucunda kadınların st düzey yöneticilik pozisyonlarına gelmede cam tavan engelleri ile karşılaştıklarını, bu engellerin genellikle bireysel faktörlerden kaynaklandığını ve dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olan kadınların cam tavan engellerini aşabildikleri sonucuna varılmıştır.

ARAşTIRMANIN METEDOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Kayseri'de özel sağlık kurumlarında çalışan kadınların cam tavan algılarını ölçmek ve özel sağlık kurumlarında cam tavan engellerini belirlemektir. Bu araştırmanın problem cümlesi "zel sağlık kurumlarında çalışan kadınların st düzey pozisyonlara gelmelerindeki engeller nelerdir?" olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

2014 yılı Aralık ayında yapılan araştırmanın evrenini Kayseri'de bulunan 10 özel sağlık kurumunda çalışan kadın personel oluşturmaktadır. Araştırma bu evren üzerinden rastgele örneklem seçimi ile seçilen özel sağlık kurumlarında çalışan doktor, hemşire, yardımcı sağlık personeli (acil tıp teknisyeni,

paramedik, röntgen teknisyeni, laborant), idari personel ve diğer olarak nitelendirilen yardımcı personel olmak üzere toplam 100 kişiye yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan anketin soruları aynı konuda daha önce hazırlanmış çalışmalardan derlenerek oluşturulmuştur. Ancak anket sorularının bazıları sağlık kurumlarına uyumlu olmadığı için aynen alınmayıp, sağlık kurumlarına uyarlanmıştır. Anketin derlenmesinde Irmak (2010)'ın, Öztürk (2011)'ün, Doğru (2010)'nun ve Karaca (2007)'nin çalışmalarından yararlanılmıştır.

Çalışmada iki bölüm ve 31 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerini (yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, görev, çalışılan birim, deneyim) öğrenmeyi amaçlamayan 6 çoktan seçmeli soru sorulmuştur. İkinci bölümde ise katılımcıların cam tavan algılarını ölçmeye yönelik 25 soru sorulmuştur. İkinci bölümde anket ölçeği olarak 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, kararsızım 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 şeklinde puan verilmiştir.

Anket formlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamından SPSS 22.0 (Statistical Package For The Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anketteki tüm sorulara ve ölçekteki önermelere verilen cevaplara ait frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, bu dağılımlar tablolarla gösterilmiştir. Ayrıca ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerden de yararlanılmıştır. Hipotez testleri bölümünde verilerin dağılımı normal olmadığı için Non-Parametrik Testler kullanılmıştır. İki den fazla bağımsız grup için (yaş, çocuk sayısı, eğitim durumu, görev, çalışılan birim, deneyim) Kruskal-Wallis H testi, iki bağımsız grup için (medeni durum) Mann-Whitney U Testi'ne yer verilmiştir.

Anketin güvenilirlik düzeyini saptamak amacıyla Alpha Modeli Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Bu uygulamada güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur ve anket güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
0.76	25

Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada toplam 7 hipotez test edilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde verilerin dağılımları normal olmadığı için Non-Parametrik Testler kullanılmıştır. İki den fazla bağımsız grup için (yaş, çocuk sayısı, eğitim düzeyleri, mesleki deneyim, meslek, çalıştıkları birim) Kruskal-Wallis H testi, iki bağımsız grup için (medeni durum) Mann-Whitney U Testi'ne yer verilmiştir. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p \leq 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir.

- 1) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterir.
- 2) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık gösterir.
- 3) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları sahip oldukları çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları sahip oldukları çocuk sayısına göre anlamlı farklılık gösterir.
- 4) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterir.
- 5) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık gösterir.
- 6) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleklerine göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleklerine göre anlamlı farklılık gösterir.
- 7) H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları çalıştıkları birime göre anlamlı farklılık göstermez.
 H_1 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları çalıştıkları birime göre anlamlı farklılık gösterir.

BULGULAR

Bu bölümde anketlerden elde edilen verilerin SPSS 22,0 programı ile analizi sonucunda elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının seçilmiş bazı demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 2’de verilmektedir. Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların yarıya yakınının (%45) 26-35 yaşları arasında olduğu görülmektedir. Bunu %37 ile 18-25 yaş grubu izlemektedir. 36-45 yaş grubunun oranı %16 iken, 46-55 yaşları arasında olanların oranı %2’dir. Yapılan araştırmaya katılanların %53’lük kısmı evlidir. Buna göre ankete katılan katılımcıların çoğunluğunu evli kadınların oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %49’unun çocuğu bulunmamakta, %22’sinin bir çocuğu, %21’nin ise iki çocuğu bulunmaktadır. En az paya sahip olan da %8 ile 3 ve üzeri çocuğa sahip olanlardır. Araştırmaya katılanlar arasında %30’luk dilimler ile lise ve lisans mezunları yer almaktadır. Bunları %23 ile ön lisans, %13 ile yüksek lisans, %3 ile doktora ve %1 ile ilköğretim takip etmektedir. Araştırmaya katılanla meslek grubu bakımından incelendiğinde çalışmaya katılanların büyük bir bölümünün(%26’sı) diğer olarak adlandırılan temizlik, yemek vb. elemanlardır. %25 ile hemşire katılımı onu takip etmektedir. Katılanların %22’si doktor ve hemşire dışındaki sağlık personelini kapsarken, %14 idari birimlerde görev alan personeli kapsamaktadır. En az paya sahip olan da %13’lük bir dilim ile doktorlardır. Araştırmaya katılanların %63’ü tıbbi birimlerde hizmet verirken, %24 diğer birimler, %13 idari birimlerde hizmet vermektedir. Araştırmaya katılanların %53’ü 1-5 yıl, %29’u 6-10 yıl, %12’si 11-15 yıl, %5’i 16-20 yıl, %1’i de 21 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir.

Tablo 2. Hastane Çalışanlarının Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Kategori	Alt Kategori	N	%
Medeni Durum	Bekar	47	47.0
	Evli	53	53.0
Yaş	18-25 yaş arası	37	37.0
	26-35 yaş arası	45	45.0
	36-45 yaş arası	16	16.0

	46-55 yaş arası	2	2.0
Meslek	Doktor	13	13.0
	Hemşire	25	25.0
	Sağlık Personeli	22	22.0
	İdari Personel	14	14.0
	Diğer	26	26.0
Eğitim	İlköğretim	1	1.0
	Lise	30	30.0
	Ön Lisans	23	23.0
	Lisans	30	30.0
	Yüksek Lisans	13	13.0
	Doktora	3	3.0
Deneyim	1-5 yıl arası	53	53.0
	6-10 yıl arası	29	29.0
	11-15 yıl arası	12	12.0
	16-20 yıl arası	5	5.0
	21 yıl ve üzeri	1	1.0
Çalışılan Birim	İdari Birimler	13	13.0
	Tıbbi Birimler	63	63.0
	Diğer	24	24.0
Çocuk Sayısı	Çocuğu yok	49	49.0
	1 çocuk	22	22.0
	2 çocuk	21	21.
	3 çocuk ve üzeri	8	8.0

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Demografik Özellikleri İle Karşılaştırılması

Bu bölümde katılımcıların demografik bilgileri ile cam tavan engelleri arasındaki ilişki kıyaslanmıştır ve hipotezler test edilmiştir.

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Yaş Grupları Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde kişilerin cam tavan engelleri algılarının yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu analiz için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal-Wallis H testi sonucunda $0.623 > 0.05$ olduğu için “ H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları yaş gruplarına göre anlamlı farklılık göstermez.” hipotezi kabul edilmiştir.

Çetin (2011)’in çalışmasında da yaş gruplarına göre kadın yöneticilerin cam tavan algıları arasında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çetin ve Atan (2012)’nin yaptığı çalışmada ise yaş faktörünün katılımcıların

cam tavan algılarında anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamlı etkinin 51 yaş ve üzerindeki gruptan kaynaklandığı görülmüştür.

Tablo 3: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Yaş Grupları Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Yaş Grupları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
Cam Tavan Algısı	18-25 yaş	37	49.96	1.762	0.623
	26-35 yaş	45	48.02		
	36-45 yaş	13	56.53		
	46-55 yaş	2	68.00		

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Medeni Durumları Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde kişilerin cam tavan engelleri algıları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu analizde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Testin sonucunda “ H_0 : Kişilerin cam tavan engelleri algıları medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermez.” ($0.722 > 0.05$) hipotezi kabul edilmiştir.

Cam tavan kavramını tekstil sektöründe uygulayan Çetin (2011)’in araştırmasında da aynı sonuç elde edilmiştir. Çetin ve Atan (2012)’nin ilköğretim okullarında görev yapan kadın okul yöneticileri üzerine yaptığı çalışmada medeni durumun cam tavan algısı üzerine anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Farklılığı yaratan bekâr yöneticilerin evli yöneticilere kıyasla daha fazla kariyer engeli ile karşılaştığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Medeni Durum Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Medeni Durumları	N	Sıra Ortalamaları	Mann-Whitney U Değeri	Asymp. Sig. (2-tailed)
Cam Tavan Algısı	Bekar	47	51.60	1194.0	0.722
	Evli	53	49.53		

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Çocuk Sayısı Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde katılımcıların cam tavan engelleri algılarının sahip oldukları çocuk sayısına göre durumu Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis H testi sonucunda; “H₀: Kişilerin cam tavan engelleri algıları sahip oldukları çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermez.” (0.12 > 0.05) hipotezi kabul edilmiştir. Fakat Çetin (2011)’in çalışmasında çocuk sayılarına göre kadın yöneticilerin cam tavan algıları arasında anlamlı bir fark bulunduğu ve bu farkın daha çok üç çocuğu olan kadın yöneticiler ve çocuğu olmayanlardan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Çocuk Sayıları Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Çocuk Sayıları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
<i>Cam Tavan Algısı</i>	Çocuğu yok	49	50.55	5.841	0.12
	1 çocuk	22	39.20		
	2 çocuk	21	59.45		
	3 ve üzeri çocuk	8	57.75		

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Eğitim Durumları Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde kişilerin cam tavan engelleri algılarının eğitim düzeylerine göre değişip değişmediği Kruskal-Wallis H testi ile test edilmiştir. Kruskal-Wallis H testi sonucunda; “H₁: Kişilerin cam tavan engelleri algıları eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterir.” (0.01 < 0.05) önermesi kabul edilmiştir. Bu anlamlı etkinin lisans (sıra ortalaması=60.08) ve yüksek lisans (sıra ortalaması=74.31) mezunu katılımcılardan kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

Çetin ve Atan (2012)’nin çalışması da bu çalışmayı kısmen destekler niteliktedir. Çetin ve Atan’ın çalışmasında anlamlı farklılığı oluşturan grup sadece yüksek lisans mezunu katılımcılardır. Öte yandan Çetin (2011)’in çalışmasının sonucunda katılımcıların eğitim durumunun cam tavan algıları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Eğitim Durumları Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Eğitim Durumları	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
--	---------------------------------	---	-----------------	---------	------------------------

					tailed)
Çoklu Rol Üstlenme	İlköğretim	1	26.50	20.084	0.01*
	Lise	30	38.75		
	Ön Lisans	23	41.09		
	Lisans	30	60.08		
	Yüksek Lisans	13	74.31		
	Doktora	3	49.17		

*Asymp. Sig. Değerinin 0.05'e eşit veya küçük olduğunu gösterir.

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Deneyimleri Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde katılımcıların cam tavan engelleri algılarının mesleki deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis H testi sonucunda; "H₀: Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık göstermez." (0.069>0.05) hipotezi kabul edilmiştir. Çetin (2011)'in çalışması da bizim sonucumuzu desteklemektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Deneyimleri Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Deneyimleri	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
Çoklu Rol Üstlenme	1-5 yıl	53	47.58	8.712	0.069
	6-10 yıl	29	45.09		
	11-15 yıl	12	68.71		
	16-20 yıl	5	70.50		
	21-40 yıl	1	44.00		

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Meslekleri Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde kişilerin cam tavan engelleri algılarının mesleklerine göre durumu Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis H testi sonucunda; “H₁: Kişilerin cam tavan engelleri algıları mesleklerine göre anlamlı farklılık gösterir.” (0.001<0.05) hipotezi kabul edilmiştir. Bu anlamlı etkinin doktorlardan (sıra ortalaması=70.42) kaynaklandığı tespit edilmiştir. Çetin (2011)’in çalışmasında ise tekstil sektöründe çalışanların mesleklerinin cam tavan algıları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Tablo 8: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Meslekleri Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Meslekleri	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
Cam Tavan Algısı	Doktor	13	70.42	17.613	0.001*
	Hemşire	25	50.38		
	Sağlık Personeli	22	51.77		
	İdari Personel	14	62.18		
	Diğer	26	33.29		

*Asymp. Sig. Değerinin 0.05’e eşit veya küçük olduğunu gösterir.

Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Çalıştıkları Birim Bakımından Kıyaslanması

Bu bölümde kişilerin cam tavan engelleri algılarının çalıştıkları birime göre farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis H testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis H testi sonucunda; “H₁: Kişilerin cam tavan engelleri algıları çalıştıkları birime göre anlamlı farklılık gösterir.”(0.01<0.05) hipotezi kabul edilmiştir. Bu anlamlı etkinin idari birimlerde (sıra ortalaması=59.35) çalışan katılımcılardan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Cam Tavan Engelleri Algılarının Çalıştıkları Birim Bakımından Kıyaslanması

	Katılımcıların Çalıştıkları Birim	N	Sıra Ortalaması	Ki-Kare	Asymp. Sig. (2-tailed)
Çoklu Rol Üstlenme	İdari Birimler	13	59.35	13.451	0.01*
	Tıbbi Birimler	63	55.84		
	Diğer Birimler	24	31.69		

*Asymp. Sig. Değerinin 0.05'e eşit veya küçük olduğunu gösterir.

Araştırma Boyutlarının İncelenmesi

Bu bölümde çalışmada kullanılan 25 ifadeden oluşan algı ölçeği, teori kısmına paralel bir şekilde yedi alt boyut açısından analiz edilmiştir. Bu boyutların oluşturulmasında faktör analizi yapılmamış olup, teorik kısımda edinilen bilgilerden yararlanılmıştır.

Çoklu Rol Üstlenmeden Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutunda ilki olan yedi önermeyi içeren çoklu rol üstlenmeden kaynaklanan engellerin frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 10'da verilmiştir. Tablo 10'da görüldüğü üzere çoklu rol üstlenmeye ilişkin sorulan; "Ailemle yeteri kadar zaman geçiremediğim için kendimi suçlu hissediyorum.", "Kariyer gelişimim için aile hayatımdan fedakarlıkyapmam gerekiyor.", "Kadınların eşleri tarafından desteklenmemeleri pozisyonlarının yükselmesini olumsuz yönde etkilemektedir.", "Kadınların iş hayatına zaman zaman ara vermeleri (doğum gibi) yükselmelerini engellemektedir.", "Kadın iş hayatında başarılı olabilmek için diğer sorumluluklardan taviz vermesi gerekir." ifadelerine katılımcıların ağırlıklı olarak katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum yanıtlarını vermiştir. "Benim için birinci öncelik kariyerimdir.", "Evliliğin kariyerimi aksattığını/aksatacağını düşünüyorum.", ifadelerine ise katılımcıların ağırlıklı olarak katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtlarını vermiştir.

Katılımcıların %67'sinin olumlu yanıt verdiği en fazla katılımın olduğu önerme ($\bar{x}$: 3,47) "Kadınların iş hayatına zaman zaman ara vermeleri (doğum gibi) yükselmelerini engellemektedir." önermesi olmuştur. Öte yandan katılımcıların %47'sinin reddettikleri önerme ($\bar{x}$: 2,88) "Evliliğin kariyerimi aksattığını/aksatacağını düşünüyorum." önermesi olmuştur. Bu bağlamda kadınlar evliliğin kariyer gelişiminde çok büyük bir engel teşkil etmediğini düşünürken, annelik görevi için işe ara vermeleri kariyer gelişimlerini oldukça etkilemekte olduğunu belirtmiştir.

Çalışmamızda "Ailemle yeteri kadar zaman geçiremediğim için kendimi suçlu hissediyorum." önermesine katılımcıların %51'i ($\bar{x}$: 3,18) katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum yanıtlarını verirken, Gülbay (2012)'in çalışmasında %59'luk dilimi ($\bar{x}$: 2,59) katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtlarını vererek çalışmamızın aksi yönde bir sonuç elde

etmişlerdir.Çalışmamızda“Kariyer gelişimim için sosyal hayatımdan fedakarlık ediyorum.” önermesine katılımcıların %58’i ($\bar{x}$: 3,29)katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum yanıtını verir iken Gülbay’ın çalışmasında ise katılımcıların %49’unun ($\bar{x}$: 3,18) bizim çalışmamız ile aynı doğrultuda cevaplar verdiği tespit edilmiştir.

Cam tavan üzerinde köklü çalışmalardan biri olan Karaca (2007)’nın çalışmasında erkekler ve kadınlar üzerinde ayrı ayrı uygulanan anketler sonucu “Kadınların evli ya da çocuk sahibi olmaları performanslarını olumsuz yönde etkiler.” önermesine kadınlar katılmıyorum ($\bar{x}$: 1,20) yanıtını verirken erkekler kararsızım ($\bar{x}$: 2,00) yanıtını vermiştir. Çalışmamıza katılan kadınlarda Karaca’nın çalışmasının sonuçlarını destekler nitelikte 2,88 ortalama ile evliliğin kariyer hayatını aksatması ile ilgili olan önermeyi reddetmişlerdir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların genelinde kadınların cam tavan engelini evliliğin değil; iş hayatında evli kadınlara karşı olan tutumların meydana getirdiğini düşündükleri tahmin edilmektedir.

Çoklu Rol Üstlenmeden Kaynaklanan Engeller	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Ailemle yeteri kadar zaman geçiremediğim için kendimi suçlu hissediyorum.	11	11	33	33	5	5	29	29	22	22	3.18	1.39
Kariyer gelişimim için aile hayatımdan fedakarlık yapmam gerekiyor.	9	9	31	31	2	2	38	38	20	20	3.29	1.34
Benim için birinci öncelik kariyerimdir.	23	23	36	36	18	18	18	18	5	5	2.46	1.18
Evliliğin kariyerimi aksattığını/aksatacağını düşünüyorum.	17	17	30	30	12	12	30	30	11	11	2.88	1.31
Kadın iş hayatında başarılı olabilmek için diğer sorumluluklardan taviz vermesi gerekir.	7	7	24	24	10	10	38	38	21	21	3.42	1.26
Kadınların eşleri tarafından desteklenmemeleri pozisyonlarının yükselmesini	10	10	22	22	4	4	40	40	24	24	3.46	1.34

olumsuz yönde etkilemektedir.													
Kadınların iş hayatına zaman zaman ara vermeleri (doğum gibi) yükselmelerini engellemektedir.	12	12	10	10	11	11	53	53	14	14	3.47	1.21	

Tablo 10. Çoklu Rol Üstlenme Engellerinin Boyutları

Resmi Olmayan İletişim Ağlarına Katılamamaktan Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutundan üçüncüsü olan iki önermeyi içeren resmi olmayan iletişim ağlarına katılamamaktan kaynaklanan engeller frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Tablo 11’de görüldüğü üzere kadınlara resmi olmayan iletişim ağlarına katılamamaya ilişkin sorulan; “Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verirken; “Kadınlar erkek baskın iletişim ağlarına girmekte zorlanmaktadır.” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtını verdikleri gözlemlenmiştir. Katılımcıların %62’si ($\bar{x}$: 3,40) “Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.” önermesini kabul etmişlerdir. Fakat “Kadınlar erkek baskın iletişim ağlarına girmekte zorlanmaktadır.” önermesinde birbirine yakın oranlarda katılım tespit edilmesine rağmen en belirgin sonuç katılımcıların %44’ünün ($\bar{x}$: 2,88) önermeyi reddetmesidir.

Öte yandan Gülbay (2012)’in çalışmasında “Kadınlar informal iletişim ağlarına girmekte problem yaşarlar.” önermesine katılımcıların %54’ü ($\bar{x}$: 2,60) katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevaplarını vermişlerdir. Karaca (2007)’nin çalışmasında “Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.” önermesine kadınlar ve erkekler hem fikir bir kararla katılıyorum görüşünü bildirmişlerdir. Buna göre kadınlar çalışma ortamlarında üstleri ve iş arkadaşları ile iletişim konusunda çok fazla cam tavan engeline takılmadıkları söylenebilir. Sadece erkek baskın iletişim ortamlarında böyle bir engelle karşılaştıkları tahmin edilmektedir.

Mentor Eksikliğinden Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutunda dördüncüsü olan bir önermeyi içeren mentor eksikliğinden kaynaklanan engeller frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Tablo 11’de görüldüğü üzere kadınların iş yaşamında örnek alabileceği mentorların olmamasına ilişkin sorulan; “Kadınlara rol modeli olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur.” ifadesini katılımcıların %73’ü ($\bar{x}$: 3,67) kabul etmişlerdir.

Çalışmamızda %73 oranında kabul edilen mentorluk ile ilgili önermeye, Gülbay (2012)’in çalışmasında da çalışmamızı destekler nitelikte katılımcıların %58’i ($\bar{x}$: 3,36) katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum yanıtlarını vermişlerdir. Örtücü ve diğerlerinin (2007) çalışmasında “Dünyada başarılı kadın modellerin sayısının az olması onların iş yaşamında üst kademe görevlere gelememelerinin nedenlerindedir” önermesine araştırmaya katılanların %43’ü katılmıyorum yönünde görüş belirterek bizim sonucumuza tezat oluşturan bir sonuç elde

etmişlerdir. Bu tezatlığın Örucü ve diğerlerinin çalışmasının sonucunda görülen kraliçe arı sendromu olarak adlandırılan kadın yöneticilerin birbirlerini kıskanmalarından kaynaklandığı ve bu doğrultuda kendisinin üst pozisyonunda olan mentorlar görmek istemediği sonucunu çıkarabiliriz.

Kadınların Kişisel Tercih Algularından Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutunda ikincisi olan üç önermeyi içeren kadınların kişisel tercih algularından kaynaklanan engellerin frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Tablo 11’de görüldüğü üzere kadınların kişisel tercih algularına ilişkin sorulan; “İş hayatımda yönetmekten çok yönetilmekten hoşlanırım.”, “Kadınlar yönetici olma konusunda istekli değillerdir.” ifadelerine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtını verdikleri gözlemlenmiştir. “Başarılı olmak için gerekli yeteneğe sahibim.” ifadesine ise katılımcıların büyük çoğunluğun katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların %88’i ($\bar{x}$: 4,06) “Başarılı olmak için gerekli yeteneğe sahibim.” önermesini kabul etmişlerdir. Aynı zamanda katılımcıların yine büyük bir çoğunluğu olan %79’luk kısımda ($\bar{x}$: 1,99) “İş hayatımda yönetmekten çok yönetilmekten hoşlanırım.” önermesini reddetmişlerdir.

Karaca (2007)’nın hem kadınlar hem erkekler üzerinde uyguladığı çalışmasında “Kadınlar terfi etme ve daha yüksekpozisyonlara gelme konusunda isteksizdirler.” önermesine kadınlar kesinlikle katılmıyorum ($\bar{x}$: 0,78) erkekler ise katılmıyorum ($\bar{x}$: 1,47) yanıtını vermişlerdir. Çalışmamızda ise katılımcıların %70’i ($\bar{x}$: 2,73) aynı önermeyi reddederek aynı doğrultuda sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmamızın sonucu ile örtüşen Karaca’nın çalışması da göz önüne alındığında kadınlar yüksek pozisyonlara gelme konusunda isteklidirler ve yüksek pozisyonlara gelebilecek yeteneğe sahip olduklarını düşünmektedirler.

Resmi Olmayan İletişim Ağlarına Katılmama	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.	7	7	18	18	13	13	52	52	10	10	3.40	1.11
Kadınlar erkek baskın iletişim ağlarına girmekte zorlanmaktadırlar.	6	6	38	38	24	24	26	26	6	6	2.88	1.06
Mentor (Danışman) Eksikliği												
Kadınlara rol modeli olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur.	9	9	7	7	11	11	54	54	19	19	3.67	1.14
Kadınların Kişisel Tercih Algıları												
İş hayatımda yönetmekten çok yönetilmekten hoşlanırım.	39	39	40	40	7	7	11	11	3	3	1.99	1.09
Başarılı olmak için gerekli yeteneğe sahibim.	7	7	3	3	2	2	53	53	35	35	4.06	1.06
Kadınlar yönetici olma	31	31	39	39	8	8	20	20	2	2	2.23	1.15

konusunda istekli değillerdir.													
-----------------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Tablo 11. Resmi Olmayan İletişim Ağlarına Katılmama, Mentor Eksikliği, Kadınların Kişisel Tercih Algıları Engellerinin Boyutları

Örgüt Kültürü ve Politikalarından Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutunda beşincisi olan beş önermeyi içeren örgüt kültürü ve politikalarından kaynaklanan engellerin frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 12’de verilmiştir. Tablo 12’de görüldüğü üzere kadınlara örgüt kültürü ve politikalarına ilişkin sorulan; “Kadınlar üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşabilmek için erkeklerden daha çok çalışmak zorundadır.”, “Üst düzey yöneticilikler kadınlardan çok erkeklere verilmektedir.”, “Kadınlara iş eğitimi konusunda yeterli fırsat tanınmamaktadır.”, “Kriz döneminde ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır.” ifadelerine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği gözlemlenmiştir. “Kadınlara terfi konusunda daha fazla imkân verilmektedir.” ifadesine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını verdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların %72’si ($\bar{x}$: 3,55) “Üst düzey yöneticilikler kadınlardan çok erkeklere verilmektedir.” önermesini kabul etmişlerdir. Öte yandan katılımcıların %78’i ($\bar{x}$: 2,23) ortalama ile “Kadınlara terfi konusunda daha fazla imkân verilmektedir.” önermesini reddetmişlerdir.

Çalışmamızda “Kriz döneminde ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır.” önermesini katılımcıların %56’sı ($\bar{x}$: 3,32) kabul eder iken; bankacılık sektöründe erkekler ve kadınlar üzerinde uygulanan Karaca (2007)’nin çalışmasında aynı önerme kadınlar ($\bar{x}$: 0,80) ve erkekler ($\bar{x}$: 1,25) tarafından hemfikir bir şekilde reddedilmiştir. Gülbay (2012)’in yaptığı çalışmada ise “Kriz döneminde yönetici pozisyonundan biri işten çıkarılacaksa bu genelde kadın yöneticilerden biri olur.” önermesine katılımcıların %45’i ($\bar{x}$: 2,79) katılmıyorum kesinlikle katılmıyorum yanıtlarını vererek çalışmamızın aksine bir sonuç elde edilmiştir. Çalışmamızda “Kadınlar üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşabilmek için erkeklerden daha çok çalışmak zorundadır.” önermesine katılımcıların %59’u ($\bar{x}$: 3,14), Gülbay’ın çalışmasında ise aynı önermeye katılımcıların %69’u ($\bar{x}$: 3,74) katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vererek çalışmamızı destekler nitelikte sonuçlar elde etmiştir.

Stereotiplerden Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutundan altıncısı olan üç önermeyi içeren stereotiplerden kaynaklanan engellerin frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 12’de verilmiştir. Tablo 12’de görüldüğü üzere kadınlara toplumdaki stereotipler hakkında sorulan; “Kadın yöneticiler hızlı ve mantıksal karar alamazlar.”, “Kadınlar erkeklere göre daha duygusal olduklarından üst düzey yöneticilikte başarılı olamazlar.”, “Kadınlar iş hayatının güçlüklerine erkekler kadar direnç gösteremezler.” ifadelerine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum cevabını verdiği

gözlemlenmiştir. Çalışmada en fazla reddedilen önerme katılımcıların neredeyse tamamını kapsayan %94'ünün reddettiği ($\bar{x}$: 1,57) “Kadın yöneticiler hızlı ve mantıksal karar alamazlar.” önermesi olmuştur.

Çalışmamızda %94'lük ($\bar{x}$: 1,57) bir katılım oranı ile reddedilen “Kadın yöneticiler hızlı ve mantıksal karar alamazlar.” önermesi Gülbay (2012)'in çalışmasında ise katılımcıların %48'i ($\bar{x}$: 2,74) tarafından reddedilerek aynı doğrultuda sonuca ulaşılmıştır. Aynı önerme Karaca'nın hem kadınlar ($\bar{x}$: 1,56) hem de erkekler ($\bar{x}$: 0,36) üzerine uyguladığı çalışmada reddedilmiştir. Yine Gülbay'ın çalışmasında %58'i ($\bar{x}$: 2,62) tarafından reddedilen “Kadınların daha duygusal olması üst düzey yöneticilikte başarılı olmalarını engeller.” önermesi çalışmamızda %82 ($\bar{x}$: 1,81) katılım oranı ile reddedilerek birbirini destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Öte yandan Örücü ve diğerlerinin (2007) yaptığı çalışmada yöneltilen aynı önermeye katılımcıların %60'ı katılıyorum cevabını vererek çalışmamızın aksine bir sonuç elde etmiştir.

Tablo 12. Örgüt Kültürü ve Örgüt Politikaları ve Stereotip Engellerinin Boyutları

Örgüt Kültürü ve Örgüt Politikaları	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Kadınlar üst düzey yönetim pozisyonlarına ulaşabilmek için erkeklerden daha çok çalışmak zorundadır.	19	19	16	16	6	6	50	50	9	9	3.14	1.33
Kadınlara terfi konusunda daha fazla imkân verilmektedir.	17	17	61	61	9	9	8	8	5	5	2.23	0.99
Üst düzey yöneticilikler kadınlardan çok erkeklere verilmektedir.	8	8	14	14	6	6	59	59	13	13	3.55	1.13
Kadınlara iş eğitimi konusunda yeterli fırsat tanınmamaktadır.	10	10	22	22	8	8	48	48	12	12	3.30	1.23
Kriz döneminde ilk olarak kadınlar işten çıkarılmaktadır.	10	10	18	18	16	16	42	42	14	14	3.32	1.21
Stereotipler (Kalıplaşmış Önyargılar)												
Kadın yöneticiler hızlı ve mantıksal karar alamazlar.	55	55	39	39	1	1	4	4	1	1	1.57	0.80
Kadınlar erkeklere göre daha duygusal	51	51	31	31	7	7	8	8	3	3	1.81	1.07

olduklarından üst düzey yöneticilikte başarılı olamazlar.												
Kadınlar iş hayatının güçlüklerine erkekler kadar direnç gösteremezler.	50	50	36	36	4	4	8	8	2	2	1.76	0.99

Mesleki Ayrımcılıktan Kaynaklanan Engeller

Bu bölümde araştırmanın yedi boyutundan sonuncusu olan dört önermeyi içeren mesleki ayrımcılıktan kaynaklanan engellerin frekans, standart sapma ve ortalama değerleri Tablo 13’de verilmiştir. Tablo 13’de görüldüğü üzere kadınlara mesleki ayrımcılık hakkında sorulan; “Aileler kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yöneltmektedirler.”, “Kurum içinde görev dağılımı kadın ve erkek olarak farklılık arz etmektedir.”, “Mesleğimde ilerlemek için erkeklere göre daha çok çalışmam gerekiyor.”, “Mesleğimde ilerlemek için erkeklere göre daha uzun süre beklemem gerekiyor.” ifadelerine katılımcıların büyük çoğunluğunun katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verdiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların %79’u ($\bar{x}$: 3,67) “Kurum içinde görev dağılımı kadın ve erkek olarak farklılık arz etmektedir.” önermesine en fazla katılımı göstermişlerdir.

Çalışmamızda %79’luk ($\bar{x}$: 3,67) kısım tarafından kabul edilen “İşletmedeki görev dağılımları cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.” önermesi Gülbay (2012)’in çalışmasında katılımcıların %49’u ($\bar{x}$: 3,33) katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevaplarını vererek çalışmamızı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmamızda %61’lik ($\bar{x}$: 3,49) kısım tarafından kabul edilen “Aileler kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yöneltmektedir.” önermesi Karaca (2007)’nin çalışmasında kadınlar ($\bar{x}$: 2,51) ve erkekler ($\bar{x}$: 2,75) katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Yine Karaca’nın çalışmasında “Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda erkeklere göre daha çok çalışmakta ve daha uzun süre beklemektedir.” önermesinde ise kadınlar katılıyorum ($\bar{x}$: 2,78) cevabını verirken erkekler katılmıyorum ($\bar{x}$: 1,15) yanıtını vererek birbirleriyle tamamen tezat sonuçlara ulaşırlar iken, çalışmamızda “Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda erkeklere göre daha çok çalışmaktadır.” önermesini katılımcıların %62’si ($\bar{x}$: 3,21), “Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda erkeklere göre daha uzun süre beklemektedir.” önermesine ise %58’i ($\bar{x}$: 3,10) kabul ederek Karaca’nın çalışmasının kadın katılımcıları ile benzer sonuçlara elde edilmiştir.

Tablo 13. Mesleki Ayrımcılık Engellerinin Boyutları

Mesleki Ayrımcılık	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Aileler kız çocuklarını kadınlara yönelik olduğunu düşündükleri mesleklere yönelmektedirler.	7	7	25	25	7	7	34	34	27	27	3.49	1.31
Kurum içinde görev dağılımı kadın ve erkek olarak farklılık arz etmektedir.	8	8	7	7	6	6	68	68	11	11	3.67	1.04
Mesleğimde ilerlemek için erkeklere göre daha çok çalışmam gerekiyor.	19	19	14	14	5	5	51	51	11	11	3.21	1.35
Mesleğimde ilerlemek için erkeklere göre daha uzun süre beklemem gerekiyor.	19	19	21	21	2	2	47	47	11	11	3.10	1.37

SONUÇ

Kadının işçi statüsü ile iş yaşamında ücret karşılığı çalışmaya başlaması Sanayi Devrimi'ne dayanmaktadır. İşçilik ile meslek hayatı başlayan kadın günümüzde değişen yaşam koşulları, ekonomik geçim kaygısı, sosyalleşme isteği gibi sebeplerle iş yaşamında çok büyük gelişmeler kaydetmeye devam etmektedir. Eğitim olanaklarının artmasıyla birlikte alanında bilgisi ve deneyimi yüksek kadın çalışanlar da artmaktadır. Son yıllarda kadınlar lise ve üniversite eğitimi ile kalmayıp yüksek lisans, doktora gibi uzmanlık alanını genişleten eğitimler ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunacak eğitim ve seminerlere de katılmaktadırlar. Kadın çalışanlar her ne kadar kendilerini geliştirseler de meslek hayatlarında problemlerle karşılaşmaktadırlar. Özellikle işe alımda, terfi konusunda ve emeğinin karşılığı olan ücret konusunda çeşitli engeller karşılaşmaktadırlar. Bu engeller cam tavan engelleri şeklinde adlandırılır.

Bu çalışmada cam tavan engellerinin ortaya çıkış sebeplerini yedi boyutta incelemiştir. Bu boyutlar;

- ↳ Kadınların ev ve iş yaşamında birçok görevi üstlenmesini konu alan çoklu rol üstlenme,
- ↳ Kadınların kendilerini daha yüksek pozisyonlarda görmemeleri veya istememelerini konu alan kadınların kişisel tercih algıları,
- ↳ Kadınların çalıştığı kurumdan kaynaklanan engelleri konu alan örgüt kültürü ve örgüt politikası,
- ↳ Kadınların özellikle erkek çalışma arkadaşları ile iletişimini konu alan resmi olmayan iletişim ağlarına katılamama,
- ↳ Kadınların danışabileceği kişilerin olmamasını konu alan mentor eksikliği,
- ↳ İş yaşamında bazı işleri kadınların yapamayacağını, bundan dolayı erkekle kadın arasında farklılıkların olduğu yargısını konu alan mesleki ayrımcılık,
- ↳ Toplumda kadınlarla alakalı kalıplaşmış önyargıları konu alan stereotipler şeklindedir.

Bu yedi boyutu inceleyecek olan sorular Kayseri'de özel hastaneler üzerinde uygulanmıştır. Uygulamaya göre yedi boyuttan şu sonuçlar elde edilmiştir:

- ✓ *Çoklu Rol Üstlenme Boyutu:* Cam tavan engellerinin çoklu rol üstlenme boyutunda katılımcıların büyük çoğunluğu aile ve çalışma yaşamları arasındaki dengeyi kurduklarını dolayısıyla ailevi meseleleri yüzünden işlerini aksatmadıklarını ve cam tavan engelleri ile karşılaşmadıklarını dile getirmişlerdir. Çalışma sonucundakatılımcıların %67'sinin destekler nitelikte yanıt verdiği en fazla katılımın olduğu önerme (ort.: 3,47) "Kadınların iş hayatına zaman zaman ara vermeleri (doğum gibi) yükselmelerini engellemektedir." önermesi olmuştur. Bu durumda

doğum sürecinde izin haklarını kullanan kadın çalışanların, iş yaşamına döndüğünde karşılaştıkları problemler ve üst yönetimin doğum izinleri hakkında olumsuz yargılarından kaynaklanan problemler neticesinde kadınların annelik görevini üstlenmek için meslek hayatlarına ara vermelerinin kariyer gelişimlerinde cam tavan engellerine sebep olduğu söylenebilir. Öte yandan katılımcıların %47'sinin reddettikleri önerme (ort.: 2,88) “Evliliğin kariyerimi aksattığını/aksatacağını düşünüyorum.” önermesi olmuştur. Bu durumda katılımcılar evliliğin kariyerlerini doğrudan etkilemediğini fakat evlilik ile ortaya çıkan sebepler (doğum vb.) ve artan sorumluluklar nedeniyle cam tavan engelleri ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

- ✓ *Kişisel Tercih Algıları Boyutu*: Cam tavan engellerinin kişisel tercih algıları boyutunda katılımcıların iş yaşamında başarılı olmak için gerekli yeteneklere sahip olduklarını, mesleklerinde yükselmeyi hedeflediklerini dile getirmişlerdir. Çalışmada katılımcılar tarafından en fazla katılım sağlanan önerme katılımcıların %88'inin desteklediği (ort.:4,06) “Başarılı olmak için gerekli yeteneğe sahibim.” önermesi olmuştur. Aynı zamanda katılımcıların yine büyük bir çoğunluğu olan %79'luk kısımda (ort.:1,99) “İş hayatımda yönetmekten çok yönetilmekten hoşlanırım.” önermesini reddetmişlerdir. Bu durumda kadınlar mesleklerinde yükselmeye isteklidirler ve kendilerine başarabilecekleri konusunda güvenmektedirler. Yani katılımcılar kişisel tercih algıları boyutu açısından cam tavan engelleriyle karşılaşmamaktadır.
- ✓ *Örgüt Kültürü ve Politikası Boyutu*: Cam tavan engellerinin örgüt kültürü ve politikası boyutunda kadınların ciddi anlamda cam tavan engelleri ile karşılaştıkları tespit edilmiştir. Kadınlar üst düzey pozisyonlara ulaşma, iş eğitimlerine katılma gibi konularda erkek meslektaşlarından şanssız olduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların %72'si (ort.: 3,55) “Üst düzey yöneticilikler kadınlardan çok erkeklere verilmektedir.” önermesini kabul etmişlerdir. Öte yandan katılımcıların %78'i (ort.: 2,23) ortalama ile “Kadınlara terfi konusunda daha fazla imkân verilmektedir.” önermesini reddetmişlerdir. Bu durumda kadınlar çalıştıkları örgütlerde kendilerine terfi konusunda erkeklere oranla daha az fırsat tanındığına ve kriz anında iş kaybı yaşadıklarına değinmişlerdir. Yani katılımcılar örgüt kültürü ve politikaları açısından cam tavan engelleri ile karşılaşmaktadır.
- ✓ *Resmi Olmayan İletişim Ağlarına Katılamama*: Cam tavan engellerinin iletişim ağları boyutunda katılımcıların %62'si (ort.:3,40) “Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.” önermesini kabul etmişlerdir. Aynı zamanda “Kadınlar erkek baskın iletişim

ağlarına girmekte zorlanmaktadırlar.” önermesinde birbirine yakın oranlarda katılım tespit edilmesine rağmen en belirgin sonuç katılımcıların %44’ünün (ort.:2,88) önermeyi reddetmesidir. Bu durumda katılımcıların çalıştıkları kurumlarda iletişim ile ilgili çok fazla cam tavan engeline takılmadıkları söylenebilir.

- ✓ *MentorEksikliği*:Cam tavan engellerinin mentor eksikliği boyutunda katılımcılar “Kadınlara rol modeli olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur.” ifadesini katılımcıların %73’ü (ort.: 3,67) kabul etmişlerdir. Bu durumda kadınlar iş hayatında kendilerine yol gösterebilecek danışmanların eksikliğini hissetmektedir. Bu da onlara cam tavan engeli oluşturmaktadır.
- ✓ *Mesleki Ayrımcılık*:Cam tavan engellerinin mesleki ayrımcılık boyutunda da katılımcıların ciddi anlamda cam tavan engeli ile karşılaştığı tespit edilmiştir. Toplumsal ve örgütsel yargılardan kaynaklanan mesleki ayrımcılıktan kadınlar muzdarip olduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların %79’u (ort.: 3,67) “Kurum içinde görev dağılımı kadın ve erkek olarak farklılık arz etmektedir.” önermesine en fazla katılımı göstermişlerdir. Bu durumda kadınlar iş yaşamında ve toplumda bir ayrımcılık olduğunu düşünmektedirler. Erkekler ile kadınlar arasında ayrımcılık olduğunu düşünen kadınlar bu boyutta da cam tavan engeli ile karşılaşmışlardır.
- ✓ *Stereotipler*:Cam tavan engellerinin streotipler boyutunda katılımcılar toplumda kadınların gerek duygusal gerek mesleki yetenekleri ile ilgili kalıplaşmış önyargılarını reddetmişlerdir. Çalışmada en fazla reddedilen önerme katılımcıların neredeyse tamamını kapsayan %94’ünün reddettiği (ort.: 1,57) “Kadın yöneticiler hızlı ve mantıksal karar alamazlar.” önermesi olmuştur. Bu boyutta da katılımcıların kadınların iş yaşamı ile ilgili oluşan kalıplaşmış ön yargılara katılmadıklarını, kendilerine güvenerek cam tavan engellerini kırdıklarını belirtmişlerdir.

Yedi boyutun incelenmesi ile ortaya çıkan yargılar kadınların bireysel faktörlerle ilgili olan iletişim, ön yargılar, kişisel tercih algıları gibi konularda cam tavan engelleri ile karşılaşsa dahi aşabilme potansiyeline sahip olduğunu gösterirken, toplumsal veya örgütsel faktörlerle ilgili olan stereotipler, mesleki ayrımcılık, mentor eksikliği, örgüt kültürleri ve politikaları gibi konularda ciddi bir cam tavan engeline takıldıklarını göstermektedir.

Cam tavan algısının demografik bilgilere göre kıyaslanması sonucunda ise katılımcıların medeni durum, yaş, çocuk sayısı ve deneyimlerinin cam tavan algısı üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı kanısında varılmıştır. Öte yandan katılımcıların eğitim, çalıştıkları birim ve mesleklerinin cam tavan algılarını etkilediği tespit edilmiştir. Eğitim durumu açısından cam tavan algısını etkileyen ilk grup yüksek lisans (sıra ortalaması=74.31) mezunu olan kişiler

oluşturmaktadır. Bunu takip eden ise lisans (sıra ortalaması=60.08) mezunu kişilerdir. Bu durumda eğitim durumu yükseldikçe kurum içerisindeki sorunların daha çabuk fark edildiğini ve dolayısıyla cam tavan algısının arttığını söyleyebiliriz. Çalışmamızda doktora eğitim grubunda bulunan kişilerde olmasına rağmen sayı olarak az olmaları sebebiyle evreni yeterli derecede temsil etmediği düşünölmektedir.

Katılımcıların çalıştıkları birim açısından cam tavan algılarına bakıldığında ise idari birimde (sıra ortalaması=59.35) alışanların cam tavan algılarının yüksek olduğu göröölür. İdari birimleri takip eden oran ise tıbbi birimlere (sıra ortalaması=55.84) aittir. Meslek grubu açısından cam tavan algısı incelendiğinde ise doktorların (sıra ortalaması=70.42) cam tavan algılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Doktorları takip eden grup ise (sıra ortalaması=62.18) idari personel olmuştur.

Cam tavan algısını etkileyen üç demografik değişkene bakıldığında eğitim durumunun cam tavan algısını arttırdığını söyleyebiliriz. Üç demografik değişkende de yüksek eğitim grubundan mezun olanlar ya da yüksek bir konumda çalışanların kurum içerisindeki sorunları daha fazla algılayabildikleri dolayısıyla cam tavan engellerini de fark edebildikleri söylenebilir. Bu durumda bir diğer çıkarım ise daha düşük eğitim grubuna dahil olan veya alt statülerde çalışan kişilerin ya kurum içerisindeki engelleri sorun olarak görmedikleri ya da dile getirmeye çekindikleri tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ali – Çek, Fatma – Şenol, Bahar (2013),“**Kadınların Müdür Olmalarının Önündeki Cam Tavan ve Cam Tavanı Aşma Stratejilerine İlişkin İlköğretim Okulu Müdürlerinin Görüşleri**”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 133–160.
- Akşit Aşık, Nuran (2014),“**Konaklama İşletmelerinde Cam Tavan Sendromu Kavramsal Bir Değerlendirme**”, Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi,3(9), 84-103.
- Bedük, Aykut (2005),“**Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği**”,Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(12), 106-117.
- P.M. Bombuwela - Chamara A. De Alwis (2013), “**Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations – Case of Sri Lanka**”, Journal of Competitiveness, 5(2), 3-19.
- Cotter, David – Hermsen, Joan – Ovadia, Seth – Vanneman , Reeve(2001),“**The Glass Ceiling Effect**”,The University Of North Carolina Press Social Forces, 80(2), 655-682.
- Çetin, Ayfer (2011),“**Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavanı Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa İli Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Demirci Güler, Filiz (2005),“**Eğitimde Kadın**”, Amme İdaresi Dergisi, 24(3), 63-80.
- Doğru, Alev (2010),“**Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri Ve İş Tatminine Etkisi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği**”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Dreher, George (2003),“**Breaking the Glass Ceiling: The Effects of Sex Ratios and Worklife Programs on Female Leadership at the Top**”, Human Relations, 56(5), 541–562.
- Gönül, Ayşe Füsün (2013),“**Kadınların Siyasi Kariyerlerinde Cam Tavan Etkisi**”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gül, Hasan – Oktay, Ercan (2009),“**Türkiye Ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18, 421-436.
- Gülbay, Melike (2012), “**Kadın Yöneticilerin Kariyer Sorunları: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma**”, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Güner, Ebru (2011), **“Tükenmişlik Sendromunda Cam Tavan Olgusunun Rolü”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- İrmak, Reyhan (2010), **“Cam Tavan Sendromu - Bir Hastane Uygulaması”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- İşcan, Faruk ve Timuroğlu, Kürşat (2007), **“Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama”** Journal of Economics and Administrative Sciences 21(1), 120-135.
- Kalkın, Gökdeniz – Erdem, Haluk – Tikici, Mehmet (2015), **“Cam Tavan Algısı İle Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi: Yükseköğrenim Kurumlarında Görev Yapan Kadın Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma”**, Asos Journal of Academic Social Science 7(13), 125-144.
- Karaca, Ayşe (2007), **“Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Korkmaz, Hatun (2014), **“Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı Ve Cam Tavan Sendromu”**, Asos Journal of Academic Social Science 2(5), 1-14.
- KSSGM (Kadının Statü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü) (2000), **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Manasra, Amer Al (2013), **“What Are the "Glass Ceiling" Barriers Effects on Women Career Progress in Jordan?”**, International Journal of Business and Management, 8(6), 40-46.
- Mayuk, Arife (2013), **“Çalışma Yaşamında Kadın Ve Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerde Cam Tavan Sendromunu Önlemeye Yönelik Stratejiler: İstanbul Örneği”**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Mizrahi, Rozi ve Aracı, Hakan (2010), **“Kadın Yöneticiler ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma”**, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), 149-156.
- Mullen, Ellen (1998), **“Vocational and Psychosocial Mentoring Functions: Identifying Mentors Who Serve Both”**, Human Resources Development Quarterly, 9(4), 319-331.
- OECD, (2014), 2014 OECD İstatistikleri.
- Örücü, Edip - Kılıç, Recep - Kılıç, Taşkın (2007), **“Cam Tavan Sendromu Ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmesindeki**

- Engeller: Balıkesir İli Örneği**”, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 117-135.
- Öztürk, Aslı (2011), **“Kadın Öğretim Elemanlarının Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma: Ankara Üniversitesi Örneği”**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özünü, Dilek (2013),**“Cam Tavan Sendromunun Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma”**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Pichler, Shaun - Simpson, Patrica – Stroh, Linda (2008), **“TheGlassCeilingIn Human Resources”**, Human Resource Management, 47(3), 463-479.
- Taşkın, Ercan ve Çetin, Münevver (2012),**“İlköğretim Okullarında Görev Yapan Kadın Okul Yöneticilerinin “Cam Tavana İlişkin Algılarının İncelenmesi”**,Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 35, 123-136.
- Uzun, Gizem (2005),**“Kadın ve Erkek Yöneticilerin Liderlik Davranışları Arasındaki Farklılıklar Ve Bankacılık Sektöründe Uygulama”**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Ünal, Aslıhan (2015), **“Cam Tavan Etkisinin Aşılmasında Dönüşümcü Liderliğin Rolü Bilişim Sektöründe Çalışan Kadın Liderler Üzerine Bir Araştırma”**, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Düzce.
- VladoDimovski - MihaŠkerlavaj - MandyMok Kim Man (2010), **“Is There a ‘GlassCeiling’ forFemaleManagers in SingaporeOrganizations?”**, Management , 5 (4), 307–329.
- Yoğun Erçen, Ayşe Esmeray (2008),**“Kadınların Cam Tavanı Aşma Stratejileri: Büyük Ölçekli Türk İşletmelerinde Bir İnceleme”**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.

Özel Hastanelerdeki Hemşire ve Hastaların İletişim Seviyelerinin Değerlendirilmesi: Bir Hastane Örneği

Mehmet Ali PARLAYAN

Yrd.Doç.Dr., KSÜ, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Sema DÖKME

Yüksek Lisans Öğrencisi, KSÜ, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü
semadokme@gmail.com.tr

Öz: Günümüzde hasta ve hemşire arasındaki iletişim problemi sağlık kurumları ve hastalar için çok önemli bir konudur. Çünkü hastalar güler yüzlü ve anlayışlı hemşireler görmek, kaliteli hizmet almak ve aldıkları hizmet ile tatmin olmak istemektedirler. Dahası hemşirelerde hastalar ile olan iletişim sorununu konusunda daha etkili, verimli ve kaliteli hizmet sunmak için ortadan kaldırmak istemektedirler. Bu çalışma sağlık kuruluşundaki çalışan hemşirenin ve bu kuruluşa gelen hastaların iletişim ile ilgili bakış açılarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada literatür taraması yapılmış ve anketler özel hastanede çalışan 57 hemşire ve başvuru yapan 69 hasta üzerinde uygulanmıştır. Çalışmanın analizinde SPSS 20.0 programı kullanılmıştır. Sonuç olarak belirlenen altı hipotez reddedilmiş ve hastaların hemşirelere göre daha olumlu baktıkları keşfedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta, Hemşire, İletişim

Evaluation of Nurse and Patients' Communication Levels in Private Hospitals: An Example of Hospital

Abstract: Today, problem of communication between nurses and patients is very important issue for healthcare organizations and patients. Because patients want to see nurses as smiling and understanding and they want to take quality service and they want to be satisfied with the service. Furthermore, nurses want to eliminate with patients about communication problem for effective, efficient and quality service. This study aims to analyze perspectives of the nurses working in health organizations and patients who come to this organization. Literature review was carried out on study ve the surveys was implemented 57 nurses who working private hospitals and 69 patients who visiting private hospital. The analysis of this study was

Geliş Tarihi:09.05.2016

Kabul Tarihi:21.06.2016

used SPSS 20.0 progress. As a result identified six hypothesis rejected and it has been discovered that patients see more positive than nurses.

Key Words: Patient, Nurse, Communication

1. Giriş

Sosyal bir varlık olan bireyler, kendilerini anlatma ve başkalarını anlama ihtiyacı duyarlar. Bu yüzden birey doğası gereği iletişim kurmadan yaşayamaz. Kişilerin hayatında vazgeçilmez bir alan olan iletişim faktörünü sağlık alanında düşündüğümüzde iletişimin öneminin daha arttığı görülmektedir. Özellikle geleceğin alanlarından biri olan sağlık iletişiminde hastaların sürekli gelişen teknolojik imkanlar (internet ve sosyal medya kullanımı gibi) ile daha da bilinçlenmesi, istedikleri kuruluşları seçer hale gelmesi, sağlık kuruluşlarından kaliteli hizmet ve sağlık çalışanlarından samimiyet, içtenlik ve güler yüzlülük beklemesi, kurumun temiz ve hijyen olmasını istemesi gibi etmenler hasta olan etkileşimlerin ne kadar önemli hale geldiğini göstermektedir.

Hemşireler hastalar ile en fazla etkileşim halinde bulunan sağlık çalışanlarıdır. Bu yüzden sağlık alanında en fazla önemsenen, eğitimler düzenlenen ve üzerinde yoğunlaşılacak kişidirler. Bu bağlamda hasta ile iletişimin önemini fark eden, iyi bir iletişim ortamı sağlandığında tedavilerden daha verimli sonuçlar alındığını ve daha kalite hizmetler sunulduğunu gören sağlık kurumu yöneticileri halkla ilişkiler birimlerine önem vermeye ve sağlık çalışanlarına özellikle hemşirelere bu konuda eğitimler vermeye başlamışlardır. Kısacası, sağlık kuruluşları günümüzde hastaları müşteri olarak görmekte ve sahip olduğu hizmet kalitesini en iyi şekilde pazarlayarak hastaları çekmeye çalışmaktadır. Bu yüzden hastaları memnun etmek ve marka haline gelmek isteyen kuruluşlar hasta ile olan iletişimlerine daha fazla özen göstermektedir. Bu çalışma ile birlikte hastaların ve hemşirelerin birbirleri ile iletişimlerinden ne bekledikleri ve neleri iyi neleri eksik gördükleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada ilk olarak iletişim kavramına, sağlık alanındaki önemine, hasta ile hemşire arasındaki ilişkiye değinilmiş ve daha sonra önceki

çalışmalar incelenerek araştırma kısmına geçilmiştir. Araştırma kısmında hastaların iletişim konusunda isteklerinin ile beklentilerin karşılanıp karşılanmadığı, hemşirelerin iletişimde yaşadığı sıkıntılar incelenmeye çalışılmış ve çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler analiz edilmiştir. Son olarak sonuçlar belirtilmiş ve öneriler sunulmuştur.

2. İletişim Kavramı

Bireylerin duygu, düşünce ve bilgilerini simgeler aracılığıyla aktarmasına iletişim denmektedir. Bu kavram “ileti alışverişi” olarak da bilinmektedir (Yılmaz, 2003:13). Daha genel olarak tanımlayacak olursak, insanların duygu, düşünce, bilgi, yargı vb. gibi kavramları, belirli kodlar ve simgeler aracılığıyla anlamlı iletilere dönüştürerek, aralarında kültür birliği taşıdığı veya taşımadığı diğer insanlarla veya çevrelerle paylaştıkları dinamik bir süreç olduğu söylenilebilir (Yalçın ve Şengül, 2007:750).

Bireyin iletişim özelinde özel amaçları ne olursa olsun, temel amacı bulunduğu çevrede etkin olmak, başkalarına karşı davranış ve tutum geliştirmektir. Bireyler iletişim sayesinde fikirlerini sunduğu, paylaştığı ve değerlendirdiği ve yine iletişim sayesinde hem etkileyip hem de etkilendiği için iletişim insan ilişkilerinde temeldir ve hayattan ayrı tutulamaz (Macit, 2010:19).

İletişimin öğeleri de gönderici, mesaj, kanal, alıcı ve geribildirim adı altında beş başlıkta incelenmektedir. *Gönderici*, iletişimin başlatıcısı, mesajın kaynağıdır. Kurulan iletişim en büyük sorumluluk göndericiye aittir. Bu yüzden gönderici olmadan iletişim kurulamaz. İlk önce göndericinin beyninde bir düşünce oluşur ve kaynak bu düşünceyi tecrübeleri ve bilgileri doğrultusunda bir mesaja dönüştürür. (Ak, 2015:36). *Mesaj*, sözlü ve yazılı anlatım, ses, ses tonu, hareket, müzik, renk, işitsel ve görsel işaretler de olabilmektedir (Turhan, 2014:51). Kanal, mesajın istenilen yere ulaşmasında kullanılan yoldur. Kısacası, hedef kitle ile kaynak arasında var olan yoldur ve her halükarda ihtiyaç duyulur. İçinde bulunulan ortama göre kanallar değişebilmektedir. Örneğin yüz yüze iken kullandığımız kanal ile telefonlar konuştuğumuz kişi ile kullanılan kanal birbirinden farklıdır (Kılıç, 2014:17). *Alıcı*, iletilen mesajlara maruz kalanlardır ve kurum ya da grup da olabilirler. Alıcılar bu mesajları bilgilerine, anlayışlarına ve

deneyimlerine algırlarlar. Mesajın iyi bir şekilde anlaşılması için alıcının önyargısız ve iyi bir dinleyici olması gerekir (Baysal, 2014:10). *Geribildirim (dönüt)* ise alıcının mesajı yorumlama biçimidir ve iletişim sürecinin son aşamasıdır (Posluoğlu, 2014:14).

3. Sağlık Alanında İletişim

Kılıç'a (2014) göre sağlıkta iletişim, hasta, hasta yakını ve sağlık personeli ile oluşan iletişimdir. Sağlık personelinin hasta ile olan anlaşmazlıklarını aşmasında iletişimin rolü çok büyüktür. Bu yüzden hastalara karşı güven duygusu oluşturulmalı, bu durumun yardım edici olduğu vurgulanmalı ve hasta ve hasta yakınlarını şüpheye düşürecek davranışlardan uzak durulmalıdır.. Kurulacak bu iletişim ağının güçlü olabilmesi için destekleyici, dürüst ve açık olunmalı ve her iki tarafta empati kurabilmelidir.

Bekcan'a (2015) göre sağlık çalışanlarında iletişim becerileri sözlü, sözsüz ve terapötik iletişim becerisi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Hastalara sürekli olarak her vardiya değişiminde hangi personelin görevli olduğunun söylenmesi ve onunla nasıl iletişime geçebileceğinin anlatılması *sözlü iletişim* becerisidir. Bu durumda herhangi bir sıkıntı veya endişeli bir durumda kişinin ne yapması gerektiğini bilmesini sağlayacak ve bireylerde oluşan güvensizlik ve belirsizlik sorunu büyük oranda ortadan kalkacaktır. Yine sağlık çalışanlarının mesajlarını beden dili, vurgu ve mesafe gibi yollarla hastalara aktarması da *sözsüz iletişim* becerisidir. Daha çok sözlü iletişimi pekiştirmek amacıyla kullanılır ve özel durumlar (hastaların sağlık durumlarını belirten sonuçların gösterimi , hastaneyi ilgilendiren teçhizat alımının bildirilmesi, konuşma engelli ya da zihinsel rahatsızlıkları bulunan, psikiyatri kliniklerinde tedavi gören hastalarla iletişim kurulması gibi) dışında tek başına kullanılmaz. Son olarak hastalar ve sağlık personeli arasında yapıcı, pozitif ve güvene dayalı bir ilişki oluşturulması da *terapötik iletişim* becerisidir. Şen ve diğerleri (2013) tarafından “tedavi edici/yardım edici iletişim teknikleri ya da yardım becerileri” olarak da tanımlanmaktadır.

4. Hasta – Hemşire İletişimi

Hemşirelerin temel işlevleri, sağlık hizmeti sunumunda sağlık ya da hasta olan bireylere yardım etmektir. Sağlanan bu yardım, bireyin sağlıklı olarak yaşamını sürdürmesini ve kişinin iyileşmesi için

gereken istek, bilgi ve güce kavuşmasını içerir (Taşlıyan ve Gök, 2010:77).

Kılıç'a (2014) göre hemşire ve hasta arasında kurulan ilişkide hastanın hastalık derecesi iletişimi önemli derecede etkilemektedir. Örneğin kronik ve ilerleyici hastalıklar kişilerin psikolojilerini bozabilmekte ve bu durumda hasta veya hasta yakınının beklenmedik tutum ve davranış sergilemesine neden olabilmektedir. Bu yüzden hemşireler iletişim ilkelerine çok dikkat etmelidir. Örneğin vereceği bilgi (mesaj) hakkında bilgili olmalı, hastasını sosyal, ruhsal, fiziksel ve kültürel yönden iyi tanımalı, iletişimi engelleyecek unsurların olup olmadığına dikkat etmeli, ortamın sessiz olmasını sağlayıp ve mesajın anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmelidir.

5. Literatür Taraması

McCabe (2014) tarafından yapılan çalışmada literatürün aksine hemşirelerin hasta bazlı yaklaşıtlarında hastalar ile iyi iletişim kurabileceği ortaya konulmuş ve bu durumunda sağlık kurumlarında daha kaliteli sağlık hizmetlerinin ortaya çıkarılacağı belirtilmiştir. Maskor ve diğerleri (2013) tarafından onkoloji bölümünde hemşireler üzerinde yapılan çalışma da hastalar ile kurulacak olan iyi ilişkilerin kaliteli hizmeti ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır. O'Hagan ve diğerleri de (2013) yaptıkları çalışmada hastalar ile iyi iletişim kurma da hasta merkezli yaklaşıma, hastalara karşı tutuma, iletişimde kullanılan tekniklere ve iletişim diğer yönlerine vurgu yapmıştır. Zamanzadeh ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada hasta merkezli yaklaşımın olmadığına, iletişimde çalışanların profesyonel davranmadığına ve kurumunun vizyonun eksik olmasına vurgu yapılmış ve iletişimde etkili olabilmek için kurumun ve çevrenin anlayış tarzının değiştirilmesi ve hemşirelerin eğitim alarak hasta merkezli yaklaşım sergilemesi gerektiği belirtilmiştir. Kourkouta ve Ppathanasiou (2014) tarafından yapılan çalışmada hasta ile hemşire arasında kurulan güçlü iletişimin hastanın sonuçlarına olumlu etki yapacağına, hemşirelerin bu ortamı oluşturmak için daha kibar, sevecen ve samimi davranması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Happ ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada yoğun bakım ünitesindeki hastalar ile hemşireler arasındaki iletişimi etkileyen faktörler incelenmiş ve en yüksek pozitif etkiyi hastalar ile kurulan göz temasının oluşturduğu gözlemlenmiştir. Sırasıyla açık uçlu soruların ve isim ile hitap etmenin de etkiliği olduğu belirtilmiştir.

Kim ve diğeri (2008) tarafından yapılan çalışmada iletişimde başarılı olan hemşirelerin iletişimde etkili olmaya çalıştığı, bu konudaki bilgi ve yeteneklerini güçlendirmek istediği, iş arkadaşlarından gelen geribildirimlere dikkat ettiği ve insanlara yardım etmek için kendini motive ettiği ortaya çıkarılmıştır. Loghmani ve diğeri (2014) tarafından yapılan çalışmada ise hemşirelerin dinin gereklerine göre hizmet vermesi, duygusal destek sağlaması, katılımcı ve bilgili olmasına ve anlaşılamayan durumlarda engellerin kaldırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Mohammed ve Doroty (2014) tarafından yapılan çalışmada hasta-hemşire ilişkisi ve hemşirelik hizmetleri arasında güçlü, direkt ve pozitif bir ilişki bulunmuş ve hasta-hekim ilişkisinin sürdürülebilir, hemşire hizmetlerinin ise pozitif ve tatmin edici olduğu belirtilmiştir. McDonald ve diğeri (2013) tarafından yapılan çalışmada ilk bakım hizmetlerinde diyabet hastaları ile kurulan iletişim süreci incelenmiş ve hemşirelerin yeterli zamanı ayıramadığı için yeteli düzeyde iletişimi sağlayamadığı vurgulanmıştır. Sherko ve diğeri (2013) tarafından yapılan çalışmada terapötik (tedavisel) iletişimin hastalar üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu iletişim türü ile birlikte hastaların endişe ve ihtiyaçlarının daha iyi belirlendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca bu iletişim türünde hemşirelerin doktorlara göre daha iyi olduğu da vurgulanmıştır. Mahmoudi ve diğeri (2010) tarafından acil servisteki hastalar üzerinde yapılan çalışmada hastalar ile etkili iletişim kurmanın stresi, endişeyi ve depresyonu azaltıp azaltmadığı incelenmeye çalışılmış ve uygulanan bu iletişim kurallarının duygusal durumlar üzerinde etkisi olmadığı vurgulanmıştır.

Baysal (2014) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yapılan çalışmada sağlık işletmelerinde yaşanan iletişim problemlerinin kaynaklarını tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ankete katılan sağlık çalışanlarının yaklaşık olarak yarısı daha önce hasta veya hasta yakınıyla olumsuz bir iletişime girdiğini belirtmiştir. Yine katılanların çoğu hasta yakınlarının sağlık personeline kötü ve çok kötü tepki verdiklerini söylemiştir. Öztürk ve Babacan (2014) tarafından sağlık personelleri ve hastalar üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Sağlık personelinin çoğunluğu, hastaların ise çok az bir kısmı sağlık personeline sözlü olarak şiddet uygulandığını belirtmiştir. Her iki tarafta hasta ve hasta yakınlarından kaynaklanan şiddetin sistem kaynaklı olduğuna (bekleme sürelerinin uzaması ve kişilerin sabırsızlanmaya başlaması

gibi) ve sağlık çalışanın hastayı dikkate almamasına ve ilgisiz olmasına vurgu yapmıştır.

6. ARAŞTIRMA

6.1. Araştırmanın Amacı

Sağlık kuruluşunda çalışan hemşirenin ve bu kuruluşa gelen hastaların iletişim ile ilgili bakış açılarını öğrenmek ve bu bakış açılarının kendi grupları içerisindeki demografik özelliklere göre değişip değişmediğini araştırmak ve bu sonuçları karşılaştırarak yorumlamak, çalışmamızın amacı olmuştur.

6.2. Araştırmanın Kapsamı ve Örneklemi

Araştırmanın kapsamını, Adana’da hizmet veren bir özel hastane oluşturmaktadır. Çalışmada herhangi bir örneklem seçim yoluna gidilmemiş ve ulaşılan 57 hemşire ve 69 hasta üzerinde çalışma yapılmıştır.

6.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırma için Adana ili seçilmiştir. Şehrin homojen bir yapıya sahip olması bu şehrin seçilmesindeki en büyük etken olmuştur. Çalışmada Şengün (2014) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Hasta için uygulanan anket formu 33 sorudan, hemşireler için uygulanan anket formu da 28 sorudan oluşmaktadır. İlk kısımda hasta için bulunan bulgulara, ikinci kısımda hemşireler için bulgulara yer verilmiştir.

6.4. Verilerin Analizi

Bu kısımda SPSS 20.0 programı kullanılmıştır. Araştırma demografik özellikler ve çalışanlar ile hastaların değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçeceği için One-way ANOVA Testi kullanılmıştır. Daha sonra hangi alt gruptan farklılık gösterdiğini belirtmek içinde “post-hoc” testlerinden eğer homojense “tukey testi”, homojen değilse de “tamhane’s 2 testi” kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $\alpha=.05$ olarak alınmıştır ve araştırmanın güvenilirliği, Cronbach’s Alpha değeri 0,872 olarak ortaya çıkmıştır ve bu da çalışmanın güvenilirliğinin çok iyi olduğunu göstermektedir.

6.5. Hipotezler

Hipotezler geliştirilirken çalışmayı en iyi yansıtabilecek değerlendirmeler değişken seçilerek oluşturulmuştur.

Hipotez 1:

H0: Farklı yaş grubundaki hastaların hastanedeki sağlık personeli ile hasta iletişiminin tatmine edici olduğunu düşünürüm görüşüne bakışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H1: Farklı yaş grubundaki hastaların hastanedeki sağlık personeli ile hasta iletişiminin tatmine edici olduğunu düşünürüm görüşüne bakışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 2:

H0: Kadın ve erkek hastaların sağlık personelinin herkese eşit davranış gösterdiğini düşünürüm görüşüne bakış açılarında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Kadın ve erkek hastaların sağlık personelinin herkese eşit davranış gösterdiğini düşünürüm görüşüne bakış açılarında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 3:

H0: Sağlık personelinin, hastaların içinde bulunduğu durumu anlayabildiği kanaatindeyim görüşüne farklı eğitim seviyelerine sahip olan hastaların bakış açıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Sağlık personelinin, hastaların içinde bulunduğu durumu anlayabildiği kanaatindeyim görüşüne farklı eğitim seviyelerine sahip olan hastaların bakış açıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 4:

H0: Farklı yaş gruplarına sahip sağlık personellerinin hastanemizde uygulanan sağlık iletişimini yeterli buluyorum değerlendirmesi arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Farklı yaş gruplarına sahip sağlık personellerinin hastanemizde uygulanan sağlık iletişimini yeterli buluyorum değerlendirmesi arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 5:

H0: Evli ya da bekar olan hemşirelerin hastanın cinsiyeti onlarla olan iletişimimi etkilemez değerlendirmesine bakış açıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Evli ya da bekar olan hemşirelerin hastanın cinsiyeti onlarla olan iletişimimi etkilemez değerlendirmesine bakış açıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 6:

H0: Farklı eğitim düzeyine sahip çalışanların hasta ve yakınlarıyla iletişim kurarken içinde bulunduğum durumu anlayabiliyorlar değerlendirmesi arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Farklı eğitim düzeyine sahip çalışanların hasta ve yakınlarıyla iletişim kurarken içinde bulunduğum durumu anlayabiliyorlar değerlendirmesi arasında anlamlı bir fark vardır..

6.6. Araştırma Bulguları**6.6.1. Hastalar İle İlgili Bulgular**

Katılımcıların yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim seviyesi ve gelir seviyesi ile ilgili verilerinin dağılımı tablo 1’de incelenmiştir.

Tablo 1. Hastaların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Sıklık	Yüzde	Demografik Özellikler	Sıklık	Yüzde
<u>Yaş</u>			<u>Eğitim Seviyesi</u>		
18-24	18	26,1	Ortaöğretim	18	26,1
25-34	33	47,8	Önlisans	26	37,7
35-44	7	10,1	Lisans	22	31,9
45-54	6	8,7	Lisansüstü ve Doktora	3	4,3
55-64	2	2,9			
65 ve üzeri	3	4,3			
<u>Medeni Durum</u>			<u>Gelir Seviyesi</u>		
Evli	17	24,6	750 TL’den az	13	18,8
Bekar	44	63,6	751-1500 TL arası	37	53,6
Boşanmış	8	11,6	1501-2500 TL arası	12	17,4
<u>Cinsiyet</u>			2501’den fazla	7	10,1
Erkek	36	52,2			
Kadın	33	47,8			
Toplam	69	100	Toplam	69	100

Bunun sonucunda çalışmaya katılanlar hastaların çoğunluğunu “erkek”lerin oluşturduğu, en fazla “25-34” ve “18-24” yaş aralığındaki kişilerin katıldığı, eğitim seviyelerinin “önlisans”, “lisans” ve “ortaöğretim” seviyelerinde birbirine yakın olduğu, gelir seviyelerinin

büyük bir çoğunluğunun “751-1500 TL” arasında olduğu ve büyük bir oranında “bekar” olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan çalışmada hastaların %60,9'u hemşirelerin iyi davrandığını, %61'i kuruluş ya da personele karşı olumsuz bir düşüncesinin olmadığını, %65,2'si hemşirelerin hastaları anladığını, %75,3'ü beklentilerinin karşılandığını, %85,5'i bir sorun yaşadığında hemen sorumluyu bulabildiğini, %59,4'ü hasta hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olduğunu, %58'i hemşirelerin herkese eşit davrandığını ve %71'i de hemşirelerin yeterince güler yüzlü olduğunu vurgulamıştır. Hastaların olumsuz olarak baktıkları kısım ise hukuki düzenlemeler olmuştur. Hastaların %58'i hastanenin işleyişini sağlayan hukuki düzenlemelerin taraflar arasındaki iletişimi olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

6.6.2. Hemşirelerle İle İlgili Bulgular

Katılımcıların yaş, medeni durum, cinsiyet ve eğitim seviyesi ile ilgili verilerinin dağılımı tablo 2’de incelenmiştir.

Tablo 2. Hemşirelerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Sıklık	Yüzde	Demografik Özellikler	Sıklık	Yüzde
Yaş			Eğitim Seviyesi		
18-24	23	40,4	Ortaöğretim	5	8,8
25-34	14	24,6	Önlisans	24	42,1
35-44	8	14,0	Lisans	26	45,6
45-54	8	14,0	Lisansüstü ve Doktora	2	3,5
55-64	4	7,0			
65 ve üzeri					
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	12	21,1	Evli	23	40,4
Kadın	45	78,9	Bekar	29	50,9
			Boşanmış	5	8,8
Toplam	57	100	Toplam	57	100

Çalışmaya katılanların büyük bir çoğunluğunu “kadın”ların oluşturduğu, yaş olarak en fazla “18-24” ve “25-34” yaş aralığındaki

bireylerin katıldığı, eğitim düzeylerinin genel olarak “lisans” ve “önlisans” düzeyinde olduğu ve çoğunun “beka”r olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan çalışmada hemşirelerin %64,9'u iletişim kurarken olumsuzluk yaşayacağını düşündüklerini, %77,2'si hasta ve hasta yakınlarının içinde buldukları durumu anlamadıklarını, %71,9'u hastaların cinsiyetlerinin iletişimini etkilemediğini ve %56,6'sı da kurumlarında var olan sağlık iletişimini yeterli bulduğunu vurgulamıştır. Burada dikkate alınması gereken bir diğer nokta ise, hemşirelerin yönetime güven duymaması olmuştur. Hemşirelerin sadece %42,1'i yönetimin yaşanan problemlere yeterli düzeyde çözüm bulabildiğini belirtmiştir.

6.7. Hipotezlerin Analizi

Hipotez 1: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,504 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojendir diyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=1,846$, $p > 0,05$) hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani farklı yaş gruplarına sahip insanların hastanedeki hemşire ile hasta iletişiminin tatmin edici olduğunu düşünürüm görüşüne bakışlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 3. Homojenlik Testi

Hipotezler	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Hipotez 1	,874	5	63	,504
Hipotez 2	6,941	1	67	,010
Hipotez 3	,203	3	65	,894
Hipotez 4	2,533	4	52	,051
Hipotez 5	2,587	2	54	,085
Hipotez 6	3,876	3	53	,014

Hipotez 2: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,01 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojen değildir. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=1,296$, $p > 0,05$), hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani kadın ve erkek hastaların sağlık personelinin herkese eşit davranış gösterdiğini düşünürüm görüşüne bakış açılarında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Hipotez 3: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,894 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojendir diyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=1,693$, $p > 0,05$), hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani farklı eğitim seviyelerine sahip hastaların sağlık kuruluşuna hasta olarak başvurduğumda beklentilerimin karşılandığını düşünürüm görüşüne bakış açılarındaki anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 4. Anova Testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Hipotez 1	Between Groups	12,501	5	2,500	1,846	,117
	Within Groups	85,325	63	1,354		
	Total	97,826	68			
Hipotez 2	Between Groups	2,061	1	2,061	1,296	,259
	Within Groups	106,548	67	1,590		
	Total	108,609	68			
Hipotez 3	Between Groups	4,556	3	1,519	1,693	,177
	Within Groups	58,314	65	,897		
	Total	62,870	68			
Hipotez 4	Between Groups	7,353	4	1,838	1,638	,179
	Within Groups	58,366	52	1,122		
	Total	65,719	56			

Hipotez 5	Between Groups	2,726	2	1,363	,610	,547
	Within Groups	120,642	54	2,234		
	Total	123,368	56			
Hipotez 6	Between Groups	10,384	3	3,461	2,028	,121
	Within Groups	90,458	53	1,707		
	Total	100,842	56			

Hipotez 4: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,051 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojendir diyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=1,638$, $p > 0,05$), hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani farklı yaş gruplarına sahip hemşirelerin hastanemizde uygulanan sağlık iletişimini yeterli buluyorum değerlendirmesine bakış açıları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Hipotez 5: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,085 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojendir diyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=0,610$, $p > 0,05$), hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani bekar yada evli hemşirelerin hastanın cinsiyeti onlarla olan iletişimini etkilemez değerlendirmesine bakış açıları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Hipotez 6: Çalışma da ilk olarak Tablo 3'e baktığımızda ($0,014 > 0,05$), %95 güvenle grupların varyansları homojen değildir. Aşağıdaki Tablo 4'de görüldüğü üzere de ($F=2,028$, $p > 0,05$), hipotez reddedilmektedir (H_0). Yani farklı eğitim düzeyine sahip hemşirelerin, hasta ve yakınlarıyla iletişim kurarken içinde bulunduğum durumu anlayabiliyorlar değerlendirmesine bakış açıları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

7. SONUÇ

Çalışma kapsamında belirlenen bütün hipotezler reddedilmiş ve hemşireler ile hastaların değerlendirmesinde demografik özelliklerin etkisinin olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bununla beraber hastaların ve hemşirelerin değerlendirmelere verdikleri cevaplar da incelenmiştir. Verilen cevaplar ışığında hemşirelerin büyük bir kısmı, iletişim kurarken sorun yaşayacağım korkusunun olduğunu vurgulamıştır. Çıtak ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada da hemşirelerin zor olarak belirttiği hastalar ile iletişim sıkıntısı yaşayacağımı düşündüğü belirtilmiştir. Ayrıca hemşireler tarafından hastaların kendilerini anlamadığı, hastaların sosyo-ekonomik düzeyin ve hukuki düzenlemelerin ilişkilerini etkilediği, seminer, konferans gibi etkinliklerin yeterli ve kurumlarındaki sağlık iletişiminin düzeyinin de kabul edilebilir düzeyde olduğu ve çalışanların yeteri kadar empati yaptığı da vurgulanmıştır. Burada dikkat çeken nokta ise hemşirelerin yönetime güvenmemesi olmuştur. Katılımcıların çoğu yönetimin bir problem olduğunda çözemeyeceğini düşünmektedir. Abaan ve Altıntoprak (2005) tarafından yapılan çalışmada da yönetim sorumluluğu olmayan hemşirelerin olanlara göre problem çözme yeteneklerine daha çok güvendiği gözlemlenmiştir.

Hastaların ise hemşirelerin aksine çok olumlu baktığı ortaya çıkarılmıştır. Hastaların büyük bir kısmı genel olarak hemşirelerin hastalara karşı iyi davrandığını, hemşirelerin kendilerini anladığını, hemşirelerin zor şartlarda çalıştığını, kendilerine sabır gösterildiğini ve verilerin hizmetlerin tatmin edici olduğunu vurgulamıştır. Şengün (2014) tarafından yapılan çalışmada da hemşirelerin hastalara iyi davrandığı ve sabır gösterdiği belirtilmiştir. Hastaların sadece hukuki düzenlemeler konusunda olumsuz baktığı görülmüştür. Hastalar göre bu düzenlemeler sağlık iletişim sürecini olumsuz etkilemektedir.

Genel olarak baktığımızda hastaların bakışı hemşirelere göre çok daha olumludur. Bu durumun oluşmasında en büyük etken, hemşirelerin stresi yoğun bir mesleğe sahip olmaları ve gün boyunca farklı insanlarla iletişimde en çok sorumlu olan kişiler olmalarıdır. McCabe (2004) tarafından yapılan çalışmada hasta odaklı yaklaşım sergilendiği takdirde hemşirelerin sanılanın aksine hastalar ile daha iyi iletişim kurabileceğine, Kim ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada hastaya olan yaklaşımın çok önemli olduğuna, Kourkouta ve Papanasiou (2014) tarafından yapılan çalışmada hemşirelerin

hastalara göstereceği kibarlığın, sevecenliğin ve samimiyetin iletişimi güçlendireceğine vurgu yapılmıştır. Örneğin Happ ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada da hasta ile iletişimde en büyük pozitif etkinin hasta ile göz temasında bulunmak olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Kurum açısından baktığımızda daha fazla personel istihdam edilmeli ve iş yoğunluğunu iyi planlanmalıdır. Örneğin Mcdonald ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada da hemşirelerin iş yoğunluğu nedeni ile hastalarla gerekli iletişim düzeyini yakalayamadığı vurgulanmıştır.

İletişimler konusunda yapılan eğitimler sürekli hale getirilmelidir. Örneğin Wilma ve diğerleri (2000) tarafından yapılan çalışmada 40 hemşireye hasta –hemşire ilişkisi üzerine eğitim videoları izletilmiştir. Sonuç olarak hemşirelerin verilen bu eğitimi takip ettiği, hasta hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğu ve eğitim sonrasında daha fazla açık uçlu sorular kullandığı gözlemlenmiştir. Krujver ve diğerleri (2001) tarafından hemşireler üzerinde iletişimle ilgili eğitimler düzenlenmiş ve sonucunda hemşirenin hastanın psikolojisini daha iyi anlamaya başladığı ve etkili iletişimler kurduğu gözlemlenmiştir.

Halkla ilişkiler birimi daha etkin kullanılarak hastalarla daha sağlam ilişkiler kurulmalı, iyi bir iletişimin kurulması için gerekli ortam yaratılmalı ve hastalar ile empati kurulmaya çalışılmalıdır. Örneğin Kusain (2015) tarafından yapılan çalışmada hemşire ve hasta arasındaki engelleri aşmada iletişimi başlatmanın, eğitilmiş personelin ve takım çalışmasının önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Rortveit ve diğerleri (2015) tarafından yapılan çalışmada da hastalara hemşirelere karşı güven duygularının nasıl oluştuğu sorulmuş ve hastaların hemşirelerin iyi diyalog kurma becerilerinin ve bilgilerinin temel etken olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç olarak, çalışmada hemşirelerin hastalara göre iletişim de daha fazla sıkıntı yaşadığı gözlemlenmiş ve hemşirelerin hasta odaklı yaklaşımı tercih etmesi, kurumda daha fazla hemşire istihdam edilmesi, sürekli olarak eğitimlerin yapılması ve hasta ile hemşirelerin karşılıklı olarak empati kurması gerektiği vurgulanmıştır.

Adana şehrinde daha önce bu alanda yapılmış çalışmaların az olması nedeniyle yapılan bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sadece bir ilde ve bir hastanede yapılması ve sadece belirlenen tarihlerde hastaneye gelenlerin görüşlerini yansıtması da çalışmanın sınırlılıklarını göstermektedir. Bundan sonraki çalışmalarda daha fazla hastanenin ve hastanın araştırma kapsamına alınması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Abaan, S. ve Altıntoprak, A. (2005) Hemşirelerde Problem Çözme Becerileri: Öz Değerlendirme Sonuçlarının Analizi, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 62-75

Ak, İ. (2015) Çalışanların Verimliliğinde İletişimin Yeri ve Önemi: İtfaiye Teşkilatı Ankara İli Örneği, Türk Hava Kurumu Ü. Sosyal Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Baysal, E. G. (2014) Sağlık Çalışanlarının Hastalarla Olan İletişim Problemlerine Yönelik Bir Alan Çalışması: Diyarbakır Gazi Yaşargil Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği, Beykent Ü. Sosyal Bil. Enst. İşletme ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Bekcan, S. (2015) İletişim Becerileri, Motivasyon ve Sağlık Çalışanları, Beykent Ü. Sosyal Bil. Enst. İşletme Yönetimi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Çıtak, E.A., Avcı, S., Basmacı, Ö. ve Durukan, İ. (2011) Bir Üniversite Hastanesinde Hemşirelerin Zor Hasta Olarak Tanımladıkları Hastalarla İletişim Davranışlarının İncelenmesi", Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 1, 35-44

Happ, M.B., Garrett, K., Thomas, D. D., Tate, J., George, E., Houze, M., Radtke, J. and Sereika, S. (2011) Nurse-Patient Communication Interactions in The Intensive Care Unit, American Journal of Critical Care, 28-41

Kılıç, M. (2014) Sağlık Kurumlarında İletişim: Hasta-Sağlık Personeli İletişimi, Beykent Ü. Sosyal Bil. Enst. İşletme Yönetimi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Kim, Y.M., Heerey, M. and Kols, A. (2008) Factors That Enable Nurse-Patient Communication In A Family Planning Context: A Positive Deviance Study, *International Journal of Nursing Studies* 45, 1411-1421

Kruijver, I.P.M., Kerkstra, A., Kerssens, J.J., Hitkamp, C.C.M., Bensing, J.M. and Van dewiel H.B.M. (2001) Communication Between Nurses and Simulated Patients With Cancer: Evaluation of A Communication Training Programme, *European Journal of Communication Training Programme*, 5(3), 140-150

Kourkouta, L. and Papathanasiou, L.V. (2014) Communication in Nursing Practice, *Mater Sociomed*, 26(1), 65-67

Kusain, T.A. (2015) Emphasizing Caring Components in Nurse-Patient-Nurse Bedside Reporting, *International Journal of Caring Sciences*, 8(1), 188-193

Loghmani, L., Borhani, F. and Abbaszadeh, A. (2014) Factors Affecting The Nurse-Patients' Family Communication In Intensive Care Unit of Kerman: A Qualitative Study, *Journal Caring Sciences*, 3(1), 67-82

Macit, G. (2010) İletişim Tarzları Üzerinde Kültürel Değerlerin Etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, *SDÜ Sosyal Bil. Enst. İşletme ABD, Isparta*

Mahmoudi, H., Ebadi, A., Salimi, S.H., Mehri, N., Nouri, M. and Shokrollahi, F. (2010) Effect on Nurse-Patient Communication on Anxiety, Depression and Stres Level of Emergency Ward Patients, *Iranian Journal of Critical Care Nursing*, 3(1), 7-12

Maskor, N.A., Krauss, S.E., Muhamad, M. ve Mahmood, N.H.N. (2013) Communication Competencies of Oncology Nurses in Malaysia, *Asian Pacific Journal Cancer Prev.*, 14(1), 153-158

Mccabe, C. (2004) Nurse – Patient Communication: An Exploration of Patients' Experiences, *Journal of Clinical Nursing* 13, 41-49

Mcdonald, L., Stubbe, M., Tester, R., Vernall, S., Dowell, T., Dew, K., Kenealy, T., Sheridan, N., Docherty, B., Gray, L. and Raphael, D., (2013) Nurse-Patient Communication in Primary Care Diabetes Management: An Exploratory Study, *BMC Nursing*, 12(20), 1-10

Mohammed, M.A. and Doroty, O.T. (2014) Evaluation of Patients' Perception of Nursing Care In Selected Health Institutions In Edo State, Nigeria, *Journal of Medicine and Medical Sciences*, 5(1), 12-19

O'Hagan, S., Manias, E., Elder, C., Pill, J., Woodward-Kron, R., Mcnamara, T., Webb, G. and Mccoll, G. (2013) What Counts As Effective Communication In Nursing?. Evidence From Nurse Educators' and Clinicians' Feedback On Nurse Interactions With Simulated Patients, *Journal of Advanced Nursing*, 70(6), 1344-1356

Öztürk, H. ve Babacan, E. (2014) Hastanelerde Çalışan Sağlık Personeline Hasta/Yakınları Tarafından Uygulanan Şiddet: Nedenleri ve İlgili Faktörler, *Yönetici Hemşireler Derneği Dergisi*, 2(1), 70-80

Posluoğlu, F.D. (2014) İlkokul Öğretmenlerinin İletişim Yeterlikleri ile Empati Kurma Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yeditepe Ü. Eğitim Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*

Rortveit, K., Hansen, B.S., Leiknes, I., Joa, I., Testad, I. and Severinsson, E. (2015) Patients' Experiences of Trust in the Patient-Nurse Relationship – A Systematic Review of Qualitative Studies, *Open Journal of Nursing*, 5, 195-209

Sherko, E., Sotiri, E. and Lika, E. (2013) Therapeutic Communication, *JAHR*, 4(7), 457-466

Şen, H.T., Yılmaz, F.T., Ünüvar, Ö.P. (2013) Hizmet İçi Eğitim Hemşirelerinin İletişim Beceri Düzeyleri, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(1), 13-20

Şengün, S. (2014) Sağlık Alanında İletişim, Hasta ve Sağlık Personeli İletişiminde Sorunlar Üzerine Bayındır Devlet Hastanesinde Bir Uygulama, *Beykent Ü. Sosyal Bil. Enst. İşletme Yönetimi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*

Taşlıyan, M. ve Gök, S. (2010) Kamu ve Özel Hastanelerde Hasta Memnuniyeti: Kahramanmaraş'ta Bir Alan Çalışması, KSÜ İİBF Dergisi, 69-94

Turhan, E.S. (2014) Aile Hekimliği Dünya ve Türkiye Uygulamaları: Aile Hekimliğinde Hekim-Hasta İlişkisinde İletişimin Rolü ve Tarafların Memnuniyeti Üzerine Etkilerinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması, Ufuk Ü. İşletme ABD, Yüksek Lisans, Ankara

Wilma, M.C.M., Verhallen, C., Kerkstra, A., Bensing, J.M. and Grypdonck, M. (2000) Effects of Video Interaction Analysis Training on Nurse-Patient Communication in The Care of the Elderly, Patient Education and Counseling 39 - Elsevier, 91-103

Yalçın, S.K. ve Şengül, M. (2007) Dilin İletişim Süreci İçerisindeki Rolü ve İşlevleri, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2(2), 749-769

Yılmaz, B. (2003) Toplumsal İletişim ve Kütüphane, HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20(2), 11-29

Zamanzadeh, V., Rassouli, M., Abbaszadeh, A., Nikanfar, A., Alavi-Majd, H. and Ghahramanian, A. (2014) Factors Influencing Communication Between The Patients With Cancer and Their Nurses In Oncology Wards, Indian Journal of Palliative Care, 20(1), 12-20

Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Osman AĞIR

Yrd. Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü
osmanagir@hotmail.com.

Meram TAKAR

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Öz: Ocak 2010'da başlayan Arap Baharı bazı Orta Doğu ülkelerinde yönetim değişikliklerine ve reform süreçlerinin başlamasına yol açmıştır. Bununla bağlantılı olarak başlayan olaylar Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüş ve büyük ülkelerin taraf olmalarıyla da kriz içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Sovyetler Birliği (SB) döneminden beri tarihsel müttefiklik ilişkisi bulunan Suriye rejimini yalnız bırakmak istemeyen Rusya, bu savaşın içerisinde aktif olarak yer almıştır. Rusya'nın kendisini Suriye'de aktif olma konusunda zorunlu hissetmesinin sebepleri arasında; tarihsel birliktelik, Suriye'deki üsleri, enerji güvenliği, yeniden küresel güç olma arzusu gibi nedenler sayılabilir. Rusya – Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planının analiz edildiği bu çalışmada; Rusya'nın Orta Doğu'da Suriye krizine askeri müdahale de dâhil olmak üzere bölgede stratejik önemini sürekli olarak koruyan ve bugün iç savaşın öznesi durumundaki tarihsel müttefiki Suriye ile olan ilişkileri üzerinden nasıl gerçekteştiğini tarihsel arka planları ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Suriye, Arap Baharı, Orta Doğu,

Historical Background of the Russian-Syrian Relations

Abstract: The Arab Spring, which began in January 2010, has led to the initiation of political changes and reforms in some Arab countries. But in Syria, it has caused the civil war and turned into a quagmire by intervention of major powers.

Russia has backed up the Syrian regime in this turmoil because of geopolitical, strategic and historical reasons in context of energy security and global rivalry. So, this study focused on the political and historical background of the symbiotic relationship between Russia and Syria.

Key Words: Russia, Syria, The Arab Spring, Middle East

GİRİŞ

Devletlerin tarihlerinde bazı olaylar bir dönemi kapatıp yeni bir dönemi açmaları nedeniyle devrim niteliğindedirler. Rusya tarihinde de devrim olarak nitelendirilebilecek üç önemli tarih bulunmaktadır. Bunlar, mutlak monarşinin egemen olduğu ve Bolşevik devrimi ile son bulan Çarlık Dönemleri; 1917 devrimi ile başlayarak 1991'e kadar devam eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)Dönemi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan Rusya Federasyonu Dönemi'dir. Mutlak monarşiyle yönetilen Çarlık dönemlerinde fütihat odaklı olan Rus dış politikası, SSCB döneminin ilk yıllarında ideoloji temelli şekillenmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya sisteminde ise Batı bloğuna düşmanlık üzerine kurgulanmış bir dış politika anlayışı benimsenmiştir.

Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra Yeltsin döneminde liberallerin de etkisiyle Batı ile ilgilenen politikalar yürütmüştür. Rusya, 1993' ten itibaren ortaya konan "Yakın Çevre" politikası ile eski hâkimiyet alanlarının kontrolünü tekrardan sağlamayı amaçlamıştır. Bu politikaların yürütülmesinde Rusya'nın içinde bulunduğu mali krizler, Avrupa ve ABD'ye olan ekonomik bağımlılık sebep olarak gösterilebilir. Rusya'nın "yakın çevresi" BDT sahasıdır. Bu politika daha çok Rusya federasyonu dışında yaşayan Rusların ve haklarının korunmasını temel almıştır. Putin'in iktidara gelmesiyle de "Yakın Çevre" politikası revize edilerek "Avrasyacılık" ekseninde şekillenen birdışpolitika anlayışı benimsenmiştir. Avrasyacılık toplumsal ve ideolojik bir politikadır. Putin iktidarı ile birlikte geçiş döneminin sancuları kısmen atlatılmış ve enerji unsurunun dış politikada etkin bir şekilde kullanılmasıyla da Rusya borç alan bir ülke konumundan, borç veren bir ülke konumuna gelmiştir. 2000 yılına kadar yakın çevresinde etkili olma temelinde Batı ile bütünleşme çabasında olunmuş, 2000 sonrası ise uluslararası alanda kaybedilmiş olan güç ve prestij geri kazanma temelinde şekillenen bir dış politika anlayışı hâkim olmuştur.

Ocak 2010'da başlayan Arap Baharı Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Bahreyn'de yönetim değişikliklerine ve reform süreçlerinin başlamasına yol açmıştır. Arap Baharı'nın belki de en uzun durağı olan Suriye'de olaylar Mart 2011'den bu yana devam etmektedir. Batının başını çektiği ve BM çatısı altında kararlar almaya çalışan devletlerin karşısında, Suriye'deki sorunların bir iç mesele olduğunu savunan bu nedenle herhangi bir dış müdahaleye karşı çıkan

Rusya, Çin ve İnan yer almaktadır (Eryılmaz,2014:1). Rusya, Çin ve İnan Suriye'deki çatışmaları bir iç mesele olarak gördüklerini belirtmelerine karşın, aktif olarak çatışmalarda taraf olmuşlardır.

2015 sonbaharında Rusya,Esed muhalifi gruplara karşı aktif askeri güç kullanmaya başlamış ve Suriye'deki dengeleri değiştirmiştir. Rusya'nın askeri gücünü kullanarak Esed rejimine destek vermesi ve Suriye'deki varlığını kuvvetlendirmesi, bölgeye olan ilgisinin derinlemesine irdelenmesi gerektiği hususunu öne çıkarmaktadır(Yüce,2016:271).NATO ve AB gibi ülkelerin Rusya'nın eski ilişkili olduğu ülkeleri bünyesine dahil etmesi Rusya tarafından kabul edilememektedir.Rusya bu durumdan rahatsızlıkduyduğunu her fırsatta dile getirmiş ve Kırım'ı iltihakıyla da bu rahatsızlığını somutlaştırmıştır. Batı karşıtlığını Suriye krizinde de dillendirmiştir.Rusya'nın Esad rejimiyle ittifakı eskilere dayanan devlet başkanlığını devraldığı babası Hafız Esed'edayanmaktadır.Buittifakın, Rusya'nın Suriye'ye yardım etme yükümlülüğünü doğurduğu düşüncesi, küresel meselelere ilgisiz kalmamak, enerji güvenliği ve Akdeniz'deki üslerini koruma refleksi Rusya'yı Suriye krizine aktif müdahaleye iten nedenlerin başında gelmektedir.

Rusya'nın Suriye krizine aktif müdahalesinin tartışılacağı bu makalede; Rusya genel hatları ile tanıtılmış, Rus dış politikasının temel dinamiklerine yer verilerek, Rusya'nın Suriye politikasının analizi yapılmıştır. Rusya'nın Suriye'ye agresif müdahalesinin küresel bir gövde gösterisi olduğundan hareketle, bu müdahalenin nedenleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

RUSYA FEDERASYONU

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 24 Ağustos 1991 tarihinde kurulmuştur. Yönetim şekli federal cumhuriyettir. 17 milyon km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük devleti olup, 160'tan fazla farklı etnik grubu barındırmaktadır. Resmi dili Rusça, başkenti Moskova'dır (TBMM, 2014: 176-177).2015 verilerine göre 146.3 milyon nüfusa sahiptir (FS GasudarstvennoyStatistiki, 2016). Rusya apayrı, kendine özgü kültürü, toplumsal yapısı, federal yapısı ve idari bölünüşü olan, coğrafi konum avantajları ile dezavantajlarını birlikte taşıyan sıra dışı bir ülkedir. Dünyanın en büyük federal devleti en büyük Ortodoks ve en büyük Slav ülkesi unvanlarını da taşımaktadır (Atasoy, 2011: 19-20). Rusya, 1993 yılında kabul edilen Anayasa ile yönetilmektedir. Rusya Federasyonu, federal, demokratik ve hukuk

devletine dayalı bir cumhuriyettir(Any.m.1). Eşit haklara sahip, 85 federe birimden oluşmaktadır(Any.m.5/3).Ülkede görev ve yetkileri itibarıyla Fransa'dan çok ABD'dekine benzeyen ve fiilen hem Yasamanın hem Yürütmenin üstünde yer alan bir Başkanlık sistemi bulunmaktadır (Mikail, 2007: 12).

Rusya Federasyonu'nda yürütme fonksiyonu Devlet Başkanı ve Rusya Federasyonu Hükümeti tarafından yerine getirilmektedir (Ağır, 2015: 32).Hükümet, başbakan, başbakan yardımcısı ve federal bakanlardan oluşmaktadır (Any.m.110). Yasama yetkisi ise, Duma (Federal Meclis'in alt kanadı) ve Federasyon Konseyi'nden (Federal Meclis'in üst kanadı) oluşan Federal Meclis'e aittir (Karahöyük, 2016: 5-6). Rusya Federasyonunun ilk devlet başkanı Boris Yeltsin'dir. 1991 yılında devlet başkanlığına seçilen Yeltsin, iki dönem arka arkaya seçimleri kazanarak 1999 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Yeltsin'in beklenmedik istifası üzerine, Anayasa gereği, Başbakan Vladimir Putin yeni seçimlere kadar devlet başkanlığı görevini vekâleten yürütmüştür. 2000 yılının Mart ayında yapılan seçimleri kazanan Putin, iki kez üst üste seçilerek 2008 yılına kadar görev yapmıştır. 2012 yılındaki seçimde %63,6 oy alan Putin, devlet başkanlığı görevini üçüncü kez devralmıştır. Hükümetin başında ise Medvedev bulunmaktadır (TBMM, 2014: 176-177).

Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra, geleneksel-dinsel modeli kendisine temel ilke edinmektedir. Rusya, halen gelenekselciliği ve muhafazakar devlet yapısı modelini benimsemektedir (Mikail, 2007: 18).Rusya Federasyonu toplam 21 etnik cumhuriyetten oluşmaktadır. Rusya'nın nüfusunun büyük çoğunluğunu Slavlar meydana getirir. Slav grubunun en kalabalık bölümünü Ruslar teşkil etmektedir. Ruslar, toplam ülke nüfusunun % 80'ine yakın bir kısmını meydana getirirler (Aktay, 2010:10). Rusya, ne Avrupalı olarak algılanmalıdır nede Asyalı olarak nitelendirilmelidir, dolayısıyla bu bölge ne Avrupa'ya ne de Asya'ya aittir. Ülkenin coğrafi ve jeopolitik benzersizliği, etnik eşitsizliğinin de temel kaynağıdır (İşyar, 2010: 13). Rusya Federasyonu, madenler bakımından çok zengin bir ülkedir (Mikail,2007:18). Dünyanın en büyük doğalgaz, ikinci büyük kömür ve sekizinci büyük petrol rezervlerine sahiptir. Ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğalgaz ihracatına dayanmaktadır (Aktay, 2010: 10).

Doğal kaynaklarının bolluğu Rusya'yı dünya için önemli kılmaktadır. Ancak Rusya'nın asıl önemi; sahip olduğu nükleer silahlar, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği ve Rus halkının vatanseverliğidir. Bir dönemin iki süper gücünden birisi olan Rusya'nın, bu konumunu kaybetmesi Ruslar tarafından kolay kabullenilebilecek bir şey değildir. Tekrardan süper güç olma arzusu, halkın devlete olan bağlılığını artırmaktadır.

GENEL HATLARIYLA RUS DIŞ POLİTİKASI VE RUS DIŞ POLİTİKASINI OLUŞTURAN ETMENLER

1991 Aralığında SSCB'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistemde yerini alan Rusya Federasyonu'nun ülke ekonomisinde ve siyasetinde yaşanan gelişmeler, dış politikasının şekillenmesinde belirleyici etmen olmuştur (Yapıcı, 2010:275). Sovyetler Birliği döneminde dış politikanın temelini ideolojileşmiş küresel hedefler oluşturmasına karşın (Petro, Rubinstein; Akt. Memmedli, 2012: 104-105), SSCB'nin yıkılmasının ardından kurulan halefi Rusya Federasyonu'nda ise ideolojik temelli bakış varlığını sürdürse de pragmatist yaklaşımlar Rus dış politikasında hâkim olmaya başlamıştır. Yeni dönemde, ekonomik çıkar temelli dış politika anlayışıyla birlikte yakın çevreye yönelik ilgi ön plana çıkmıştır.

Yeni dönem Rus dış politikasının SSCB döneminden farklı diğer bir özelliği de, dış politikanın parti/devlet tekelinden çıkması olmuştur. Başka bir deyişle, Rusya'nın dış politika oluşturma sürecine yeni aktörler dahil olmaya başlamıştır. Putin'in iktidara gelmesi ile devletin yeniden tanımlanması, hükümet dışı politik/ekonomik aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılması ve federal merkez ile federal birimler arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımının yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir (Büyükcakıncı, 2004:156). 1991-2000 yılları arasındaki yönetim zafiyeti, 2000 yılında Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte giderilmiştir.

Putin, federal bölgelerin oluşturulması ve Başkanlık temsilcilerinin statülerinin düzenlenmesi gibi siyasal yapının içeriğine yönelik reformlar yapmıştır. Başkan seçilmesiyle birlikte Rus dış politikasına pragmatik ve istikrarlı bir yön çizmeye çalışmıştır. İktidarı döneminde Rusya'nın dış politikasında amaçlar ve hedefler varlığını daha aktif bir dış politika da ve daha geniş bir düzlemde, daha yaratıcı ve girişimci bir çizgi izlemek, eski dostlarla ilişkileri tazelemek, yenilerini kazanmak için öneriler hazırlamak, daha açık dış politika, Batı'yla işbirliği, uluslararası örgütleri etkin biçimde kullanma, bağımsız bir dış politika yürütülmesi, Rusya'nın her konuda kendi çıkarlarına göre tutum alması yönünde politikalar uygulamıştır (Mikail, 2007:82-90). Putin uluslararası alanda neyin önemli, neyin önemsiz ve zaman kaybettirici olduğunun saptanması, batıyla önemsiz konularda çatışmaya girilmekten vazgeçilmesi; ama uluslararası fırsatlardan sonuna kadar yararlanılması, dış ilişkilerin Rusya'ya yabancı yatırımcı çekmeye yönelik olarak esnekleştirilmesi

bağlamında bir çerçeve oluşturmuştur(Arı,1999:23-25).Rusya ekonomik ve siyasi olarak güçlenmenin dış politika konularında başarılı olmanın önkoşulu olduğu anlayışıyla hareket etmektedir. Putin döneminde devletin yeniden inşası ve tanımlanması süresince ulusal güvenlik, askeri ve dış politika doktrinlerinin gözden geçirilmesi Rusya'nın hedeflerini, tehdit algılamalarını ve değer yargılarını açıklığa kavuşturmada yardımcı olmuştur(Turgutoğlu,2006:55).

Eryılmaz'ın (2014, 3-4) aktarımında Stepenova; Rusya'nın dinamik ve esnek bir dış politika izlemesi gerektiğini, böylece uluslararası arenada daha fazla söz sahibi ve etkin olunabileceğini, Rusya'nın uluslararası olaylarda ve beklenmedik gelişmelere tepki vermekte gecikmeler yaşadığını vurgulamaktadır. Bu durum Sovyet hantallığından ve ideolojik temelli dış politika yaklaşımından tam manasıyla vazgeçilemediğini göstermektedir.

Genel olarak Putin dönemi Rusya dış politikasını değerlendirecek olursak, bu dönemde Rusya dış politikasının büyük ölçüde pragmatik kararlarla yürütüldüğünü söylemek doğru olur. Dış politikada çok taraflı ve dengeli bir siyasetin sürdürülmesinden yana olan Rusya, önceliği ulusal çıkarlar temelinde dış politikaya vermiş, pragmatikve gerçekçi yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Dış politikada öncelik, yakın çevre, eski dost ülkelerle iyi ilişkiler ve yeniden küresel güç olarak dünya siyasetinde yerini alabilmektir. Putin ve Medvedev dönemi politikalarında Batıcı,Milliyetçi(Slavofil) anlayışlarını içinde barındıran yeni Avrasyacıdoktrin,iç ve dış politikaya damgasını vurmuştur.Bu doktrin çerçevesinde yeni Rus Güvenlik ve Dış Politika Doktrini yenilenmiş;siyasi, ekonomik ve kültürel politikalara da bu değişim yansıtılmıştır(Yılmaz, 2016:30-32).

1991'de Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak kurulan Rusya Federasyonu'nun dış politikasını oluştururken karşılaştığı önemli sorunlardan birisi de SSCB döneminden kalma dış politika yöntem ve hedeflerinden hangilerini devam ettireceği, hangilerinden vazgeçeceğidir(Drabot; Akt. Memmedli,2012: 104). SB zamanında yürütölen dış politika anlayışı büyük oranda ideolojik temele dayanmakta olup, Batı karşıtlığı üzerine kurgulanmıştı. Yeni dönemde, özellikle Putin döneminde, ise ideolojik temel ve batı karşıtlığı üzerine kurgulanmış dış politika anlayışından vazgeçilerek, pragmatik bir dış politika yürütölmüştür. Ancak; Suriye krizine doğrudan askeri müdahalede bulunulması geçmiş dönem politikalarının tamamen terk edilmediğini göstermektedir.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra uluslararası alanda birkaç yıllık duraksama dönemi geçirmiştir(Moscow ve Astana,2000:17).Rusya bir taraftan geçmişini reddetme psikolojisiyle, bir taraftan da Batıdan alacağı kredilerle ekonomik sorunlarını çözme umuduyla bir süre dış politikada 'uysal' bir çizgi izlemiştir(Mikail,2007:73).Rusya Federasyonu'nun kurulmasından 2000 yılına kadar geçen süreyi kapsayan

dönemde,ekonomik kırılmalar, borçlanmaya dayalı ekonomi politikaları ve bu politikalar sonucunda oligarkların¹ siyaset üzerinde artan etkinlikleri Batı yanlısı bir dış politikanın hâkimiyetine yol açmıştır.Ülke içinde yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler de dış politikanın belirlenmesinde etkili olmuş, bu iç ve dış faktörlere bağlı olarak dış politikayı yönlendiren etmenler ortaya çıkmıştır(Yapıcı,2010:275).

1992 yılının başlarından itibaren Rusya Federasyonu Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir.Bu dış politika,SSCB'ninemperyalist yapısının ortadan kaldırılmasını,ABD ile nükleer alandaki rekabetin sona erdirilmesini ve stratejik işbirliğine gidilmesini,NATO ile ilişkilerin geliştirilmesini,BM Güvenlik Konseyi'ndeki diğer daimi üyeler ve Avrupalı müttefikler ile iş birliğinin sağlanmasını, DTÖ ve G-7 gibi uluslararası kurumlara üyeliği esas almıştır (Kamalov,2008:2-3).SSCB sonrası dönemde yeniden yapılanan Rusya Batıcılık, Slavofillik ve Avrasyacılık arasında gidip gelen politikalarla yeniden uluslararası bir güç olarak küllerinden var olmaya çalışmaktadır (Yılmaz, 2016:30-32).Rusya açısından Batıcılık, Batılı kuruluş ve ülkelerle karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı politikalar geliştirerek ülkeyi refaha ulaştırmayı ifade etmektedir. Rusya'daki Batıcılar, gelişmiş Batılı ülkeler ile gerçekleştirilebilecek her türlü karşılıklı ilişkinin ülke kalkınmasını hızlandıracağına inanmaktadırlar.

Slavofillikkavramı ise Batının manevi değerlerinin eksik olduğunu ileri sürerek onun aşırı materyalist boyutunu reddetmekte ve Rus geleneklerinin üstünlüğü vurgulanarak daha çok milliyetçilik çerçevesi içerisinde kültürel kimliğin var olduğu bir politikayı amaçlamaktadır (İşyar, 2010: 131).Ayrıca Slav etnik kökene dayalı olan ülkeler arasında birliktelik kurulması fikri de Slavofiller tarafından sıklıkla dillendirilmektedir. Rusya'daki anlamıyla Avrasyacılık ise coğrafi temele dayalı olarak Avrasya'da bulunan devletlerin bir araya gelerek küresel bir güç oluşturmalarını ifade etmektedir.Tabiki bu gücün doğal lokomotifinin Rusya olacağı öngörülmektedir.

Rusya'da 1993 yılı itibariyle dış politikada yaşanan dönüşüm şüphesiz en belirgin olarak eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde kendini göstermiştir (Smith; Akt. Memmedli,2012).1993 yılı itibariyle ilan edilen Dış Politika Konsepti uyarınca “Yakın Çevre” yi dış politika önceliklerinin arasına yerleştirmiştir. BDT coğrafyasına yönelik yaşanan politika değişikliğinde, ülke

---

¹Rusya'da 1990'lı yıllardan sonra özelleştirmelerle zengin olan iş adamlarına ‘ oligark’ denir.

içindeki siyasi çekişmeler kadar dış etkenlerde belirleyici olmuştur(Aron,2006:19-24).1999 yılı itibariyle başbakanlık,2000 yılında da ise başkanlık koltuğuna oturan Putin yönetimi, Rusya'da düzen ve istikrarı sağlamayı hedeflemiş, bir yandan ekonomik atılımı gerçekleştirme diğer yandan bölge liderlerinin ve oligarkların artan gücüne karşı merkezi otoriteyi tesis etme yani devleti güçlendirmeyolunagitmiştir(Yapıcı,2010:452).Bu dönemde Rus dış politikası güvensizlik üzerine inşa edilmiştir.Bu nedenle dış politika ve rakiplerine karşı geliştirilen stratejiler güç eksenli ve realist temellidir (Yılmaz, 2016:30-32).

Rus dış politikasının oluşumuna etki eden faktörler çok ayrıntıya girilmemekle birlikte aşağıya çıkarılmıştır.

- Rusya'nın "Monroe doktrini" olarak adlandırılan 'Yakın Çevre' politikası, Rusya'nın ekonomik ve güvenlik açılarından yaşamsal alanı olduğu gerekçesiyle, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki gelişmeleri denetleyerek(Caniklioğlu, 2010: 152) ekonomik ve güvenlik konularında daha aktif rol oynaması gerektiğini vurgulamaktadır (Tuncer, 2000: 440).
- Eski SSCB üyesi ülkeleri denetimi altında bulundurma isteği,
- BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği ve hatırı sayılır bir askeri güce sahip olmak,
- Rus halkının yeniden bir süper güç olma yönündeki arzularının tatminine yönelik politikalar,
- Rusya'nın İran ile nükleer faaliyetleri konusunda ortaklık öneren diyalogları kuran tek ülke olması,
- Milli gelirinin önemli bir bölümünü teşkil eden enerji sektörünün yönetimine dönük politikalar,
- Küresel aktör olma isteği ve bu amaçla küresel meselelerde mutlaka masada yer alma arzusu,
- Hamas'ı resmi olarak tanıması Ortadoğu'da ABD'ye karşı alternatif bir güç oluşturmak istemesi,
- SSCB döneminde doğu bloğunu oluşturan bazı ülkelerin beklentilerini karşılama arzusu,
- Tek kutuplu bir dünya düzenini kabullenememe,

Yukarıda sayılanların her birisi farklı bir makaleye konu olabilecek nitelikteki başlıklardır. Bu nedenle burada sadece sayılarak yetinilmiştir. Ancak; ülke için hayati bir konu olması dolayısıyla enerji güvenliğinin Rus dış politikasının oluşumunda hayati öneme sahip olduğunu söylemekle yetineceğiz.

RUSYA’NIN SURİYE KRİZİNE YÖNELİK POLİTİKASININ ANALİZİ

Doğu Bloğu ve Sovyetler Birliği’nin yıkılması tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu’da da etkisini göstermiş ve ülkeler yeni stratejiler üretmeye başlamıştır. Orta Doğu bölgesinde bu durumdan etkilenen ülkelerin başında şüphesiz Suriye gelmektedir(ŞahinveTürel,2004:231). 1960’lı yıllardan itibaren Suriye, ABD’ye karşı koruyucu bir kalkan olarak SSCB’yi seçmiş ve Soğuk Savaş dönemi boyunca birlikteliğini sürdürmüştür. Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra Rusya, yaşadığı sıkıntılar nedeniyle Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ile olan bağlantılarını güçlü kılamamış ve bu boşluğu ABD doldurmuştur. Ancak Putin yönetiminde hızla güçlenen Rusya, Arap Baharı sürecini ve Suriye sorununu en iyi şekilde kullanarak tekrar Orta Doğu ve Doğu Avrupa’daki hâkimiyetini pekiştirmeye başlamıştır(Taşkın, 2013:314-332). Rusya, Suriye ile ilgili tarihsel birlikteliğini göz önünde bulundurarak, çeşitli gerekçelerle Suriye krizinde aktif olma noktasında istekli olmuştur.

Rusya’nın Suriye’ye yönelik politik atılımlarını anlamlandırmak ve bunun genel olarak Rusya’nın Suriye politikasındaki yerini tespit etmek için bu bölümdeRusya-Suriye ilişkilerinin tarihsel temelleri ele alınarak Rusya Federasyonu’nun Suriye Politikasının Analiziyapılmıştır.

Rusya - Suriye İlişkilerinin Tarihçesi

Moskova-Şam ilişkileri Suriye’nin bağımsızlığını ilan ettiği 1946 yılında başlamış ve istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde ve hatta 1946 yılından bu yana Suriye Batılı ülkelerle sorunlar yaşarken Sovyetler Birliği’nden destek görmüştür. Bu bağlamda Sovyet merkezine yakınlık tarihsel ilişkilerin devamlılığını ve Rusya’nın desteğini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu birliktelik Suriye’nin dış politikasının da merkezini oluşturmuştur (Işık, 2015).Dönemin şartları ve gelişen hadiseler de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır(Karabulut,2007:68). Soğuk savaş öncesinde İsrail’in bölgedeki varlığı da Suriye’nin SSCB’ye müzahir olmasına vesile olmuştur, İsrail ve ABD’den güvenlik tehdidi algılayan Suriye SSCB’ne yaklaşmıştır. Dolayısıyla İsrail’in varlığı da SSCB’nin Orta Doğu’daki aktörlüğünün devamını sağlıyordu. İki ülke arasında 1946 yılında başlayan diplomatik ilişkiler, Baas Partisinin Suriye’ye hâkim olmasının ardından

ekonomik ve askeri alanda hızla gelişmiş, Suriye SSCB'nin Orta Doğu'daki en önemli ortağı haline gelmiştir (Özby, 2013). Dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi bu bölgede de ABD ve Rusya hegemonya yarışına girmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin Suriye ile olan ilişkileri genel olarak siyasi ve askeritemeller üzerine oturtulmuştur.Suriye'nin Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne üs vermesi de ilişkilerin askeri boyuta taşınmasını sağlamıştır. Anti-emperyalist ve batı karşıtı olan Suriye, Batıtehdidine karşı silahlanma ihtiyacı hissetmiş ve 1956 yılında SSCB ile askeri ve teknikalanlarda işbirliği antlaşmaları yapmıştır(Doster,2012:59-60).Bu anlaşma ile SSCB, Suriye'ye yoğun bir silah ticareti gerçekleştirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası SSCB dağılmış ve 26 Aralık 1991'de Rusya Federasyonu kurulmuştur.1991 yılında Rusya daha çok iç siyasete yönelmiş, Suriye dâhil hiç bir Orta Doğu ülkesi ile ilgilenmemiştir (Toraman,2015:39).İki ülke arasında ilişkiler her ne kadar yeni kurulan Rusya ile ilk yıllarda sekteye uğramış olsa da 1994 yılında imzalanan askeri anlaşmayla ilişkilerin tekrar normal seyrine döndürülmesi yönünde adımlar atılmıştır (Manaz, 2003).Orta Doğu'daki tek müttefiki Suriye'yi kaybetmek istemeyen Rusya, 1994 ve 1996 yıllarında yapılan iki anlaşma ile ilişkilerdeki durgun yılların bitmesini sağlamıştır. 1994 yılında askeri işbirliğini öngören bir anlaşma, 1996 yılında da askeri modernizasyonlar konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla Rusya ve Suriye ilişkileri tekrar normale dönmüştür(Antonenko; Akt. Toraman, 2015:39).

Soğuk Savaş'tan bu yana devam eden Rusya- Suriye iyi ilişkilerinin istihbarat ayağına da değinmek gerekir. Soğuk Savaş boyunca iki ülke arasında istihbarat alanında işbirliği yapılyordu. Dahası, Suriye istihbarat örgütü El-Muhaberat'ın dönem içinde KGB tarafından eğitildiği de biliniyordu. Üstelik, SSCB dağıldıktan sonra da Moskova-Şam hattında istihbarat alanındaki işbirliği devam etti. Hatta Irak'ın işgali sırasında FSB Irak'taki gelişmeleri Suriye üzerinden takip etmiş ve Suriye neredeyse Rusya'nın Orta Doğu'daki gözü konumuna gelmişti (Sağlam, 2015: 216).

1999 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanı seçilmesi ile birlikte Rusya Federasyonu yenilenme sürecine girmiştir. Putin ile birlikte küresel siyasette daha etkili olmaya başlayanRusya, Orta Doğu'ya tekrar ilgi duymaya başlamıştır. Rusya-Suriye ilişkilerinin 2003 yılına kadar orta düzeyde seyir izlemesi ABD'nin Irak müdahalesiyle hızlanmıştır. Bölgenin ateş hattına döneceğinin farkına varan Şam yönetimi yüzünü hemen Moskova'ya çevirmiş ve ilişkilerin derinleşmesi yönünde adımlar atmıştır. Rusya'nın da çıkarına olan bu durum sebebiyle karşılıklı ilişkiler hızlanmıştır. Bir bakıma Rusya-Suriye yaklaşmasını ABD'nin Irak operasyonu sağlamıştır (Eryılmaz, 2014: 47). Aslında bir yönüyle Orta Doğu'da Suriye'den başka müttefiki kalmayan Rusya, Suriye'ye mecbur kalmıştır(Toraman,2015:39-40).Orta Doğu'da yaşanan her

gelişme Suriye-Rusya ilişkilerini biraz daha yakınlaştırmış, deyim yerindeyse iki ülkeyi kader birliği yapmaya zorlamıştır (Karabulut, 2007: 68). Bağımsızlığından hemen sonra, iki kutuplu bir yapıya dönüşen dünya sisteminde, Suriye tercihini SSCB ile birlikte hareket etmekten yana kullanmıştır. Bu birliktelik soğuk savaş dönemi boyunca sürmüştür, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kısa bir süre durağanlaşan bu ilişkiler, Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Rusya'nın yeniden küresel meselelerle ilgilenmeye başlamasıyla eski seyrine ulaşmıştır.

Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Temel Dinamikleri

Rusya ile Suriye arasındaki yakın ilişkiler, 1956 yılında iki ülke arasında askeri ve teknik alanlarda imzalanan işbirliği anlaşmalarıyla başlamıştır. O tarihten bu yana Suriye, Rusya'yı siyasi ve askeri alanlarda en önemli müttefiki olarak görmektedir. Rusya'nın Suriye yönetimine yönelik desteğinin arkasında, tarihten gelen sıcak denizlere inme politikası ekseninde şekillenmiş askeri ve ekonomik çıkarları bulunmaktadır. Suriye'nin askeri harcamalarının büyük bölümü, Rusya kaynaklı silahlara yönelik olmuştur (Göçer ve Çınar, 2015: 57).Rusya'nın Suriye'ye olan ilgisinin arkasında silah ticaretinin yanında, Suriye'nin Tartus limanındaki Rus ikmal ve bakım üssü önemli rol oynamaktadır (Varol, 2011: 37). Akdeniz kıyısında yer alan ve stratejik bir öneme sahip olan Tartus'ta 1971'den beri devam eden Rus varlığı, hâlihazırda Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası dışındaki tek deniz üssü olma özelliğini korumaktadır. Tüm bu unsurlar, Suriye'yi Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'deki jeopolitik çıkarlarının merkezine yerleştirmektedir(Erşen, 2015: 80).Tartus'taki askeri üssün korunması ve genişletilmesi, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığı açısından, özel bir önem arz etmektedir (Varol,2011:37).Rusya'nın Suriye ile ilişkilerinde bir diğer önemli husus Suriye'de bulunan yaklaşık %15 oranındaki Hıristiyan nüfustur.Rusya'nın kendisini Ortodoks'ların hamisi olarak görmesi, İstanbul'daki Fener Rum patrikhanesiyle rekabet durumunda olması Suriye'ye ilgisini arttırmaktadır (Cafersoy, 2011).Rusya'nın Suriye konusunda bölgesel politikalarına yön veren faktörlerden biriside, Orta Doğu'daki dönüşümler ışığında özellikle Sünni rejimlerin Batı tarafından desteklenmesi ve adeta model olarak sunulmasıdır (Sağlam, 2015: 216).Rusya, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya düzeninde Batı ile nüfuz rekabetine girişmiş ve hegemonyası altındaki ülkelere

yönelik Batı kaynaklı her türlü politikanın karşısında durmuştur. Bu alışkanlığın gereği olarak bugün de Suriye'ye yönelik her türlü Batı kaynaklı politikaya karşı duruşunu sergilemektedir. Rusya'da önemli bir kesim Rusya'nın yeniden küresel güç olma istek ve arzusuna Batı karşıtı politikaların uygulanmasıyla ulaşılabileceğine inanmaktadır.

Rusya, Suriye politikasında önceliklerini askeri, siyasi, ekonomik, jeopolitik ve uluslararası güç dengeleri çerçevesinde belirlemiştir. Suriye, Rusya için ülke ve deniz aşırı olarak etki ve çıkar sahası içinde bulunmaktadır. Rusya için Suriye, müttefik olduğu kadar kendisi için askeri ve kültürel planda da stratejik bir konumda bulunduğu için önem arz etmektedir. Özellikle Akdeniz'deki konumu ile Suriye stratejik önemi yüksek bir müttefik durumundadır (Ertekin, 2012: 4). Rusya'nın Suriye krizine nötr kalmasının artık Orta Doğu'da Rus varlığının kalmadığı anlamına geleceğini düşünen Rus politika yapımcıları, bu küresel oyunda yeniden yer almanın yollarından birisini Suriye krizinde aktif politika yürüterek kazanca dönüştürme çabasında olmuşlardır.

Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Analizi

Orta Doğu, dünyanın en özgün ve en karmaşık bölgelerinden biridir. Üzerinde kadim medeniyetlerin yaşamış olmasından, semavi dinlerin bu topraklarda doğup köklenmesinden ve stratejik konumundan dolayı küresel ve bölgesel aktörler nezdinde oldukça kıymetlidir. Sahip olunan enerji kaynaklarının zengin olması, bu zenginliklerden faydalanmak isteyen aktörlerin birbirleriyle mücadele etmelerine neden olmaktadır (Yüce,2016:11). 2010 yılının sonlarında ortaya çıkan ve tüm Orta Doğu ülkelerini etkisi altına alan ve hatta bazılarını rejim değişikliğine zorlayan Arap Baharı, kısa bir süre sonra Suriye'de de kendisini göstermiştir (Işık, 2010: 60-63). Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan halk ayaklanmalarının seyri ülkelere göre farklılıklar göstermiştir. Suriye'de ise rejim gücünün muhalif gruplara karşı tutumunu sertleştirmesiyle halk ile rejim arasında sonuçlanan bir trajediye ve kaotik bir ülke ortamına sebep olmuştur (www.aljazeera.com.tr). Soğuk savaş döneminde Batı bloğu ile Doğu Bloğu arasındaki mücadeleyi yakinen yaşayan bölge, Soğuk Savaş sonrası dönemde de yine aynı aktörlerin güç mücadelelerine sahne olmaktadır. Bölgeyi dizayn etmeye çalışan ABD ve etrafındaki Batılı birkaç devletile,Çin tarafından desteklenen Rusya bölge ülkeleri üzerinde hegemonya yarışına devam etmektedirler. Bu ayrışmanın içerisinde Suriye, Rusya'nın Orta Doğu'daki iyi bir müttefiki olarak sürekli yerini korumuştur. Rusya ve Suriye arasındaki ilişkinin sürekliliğinde, Suriye'nin bölgesel konumu belirleyici nedenlerden birisi olmuştur. İran ise bu kaotik ortamda Rusya'nın yanında yer

alması ve meseleye mezhepsel temelli yaklaşımı nedeniyle sorunun daha da kaotik bir hale dönüşmesine yol açmıştır.

Suriye’de çatışmaların başladığı günden bu yana küresel politikada ikili bir gruplaşma mevcuttur. ABD öncülüğündeki, İngiltere, Suudi Arabistan, Katar, İsrail ve Türkiye’nin de içinde yer aldığı ilk grup, Suriye’ye barış ve istikrarın Beşar Esad’ın iktidardan düşmesiyle gelebileceğine inanmakta ve buna göre politik bir tavır sergilemektedir. Öte yandan Beşar Esad’ın gidişinin Suriye için çözüm olmayacağına ve dışarıdan bir müdahaleyle hiçbir ülkeye demokrasi gelmeyeceğinde ısrar eden ikinci grup Rusya önderliğinde tavır belirlediği görülüyor. Rusya’nın bu tavır Batı güdümündeki Suriye’de kurulacak bir düzenin bölgede var olan gücünü kaybedecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Çin ve İran sıklıkla Suriye’ye yönelik müdahaleye sıcak bakmadıklarını ifade etmektedirler (Sağlam, 2015: 211). İki tarafta Suriye sorununa çözüm aramaktan ziyade, küresel rekabet ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Bunun sonucu olarak Suriye’deki iç savaş devam etmekte, Suriye yaşanılmaz bir ülke haline gelmekte ve dünya ciddi bir mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunda taraflardan birisinin en önemli ülkesi olan Rusya’nın Suriye politikasının iyi bilinmesi sorunun daha net anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

Jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla önem atfedilen Suriye, Rusya için öncelikli konuların başında gelmektedir. Rusya, Suriye’de rejim değişikliğini istememektedir. Muhtemel bir rejim değişikliğinin bölgede daha fazla istikrarsızlığa yol açabileceğinden çekinen Rusya, İran-İsrail arasında var olan gerginliğin Suriye’de oluşabilecek bir değişimle daha da ateşleneceğini düşünmekte ve kendi bölge çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmektedir (Has, 2012). Ayrıca Suriye yönetiminin düşmesi durumunda Rusya’nın Akdeniz ile kara bağlantısı koparılmış olacak ve Esad yönetiminin akabinde gelecek yönetimin Rus çıkarlarını savunup savunmayacağı sorusunun cevabı Rusya’nın karşısında durmaktadır (Çubukçu, 2012: 201). Rusya burada pozisyonunu bir ‘güç manivelası’ olarak kullanmak istemektedir. Bölge halkları açısından Rusya’nın çıkara dayalı bir politika izlemesi eleştirilirken yine bölgedeki otoriter rejimler ve liderler tarafından verilen bu destek memnuniyetle karşılanmaktadır (Has, 2012). Tüm bu jeopolitik çıkarların yanısıra, tek kutuplu bir dünya düzenine itiraz eden Rusya, ABD öncülüğündeki politikaların Orta Doğu’da öne çıkmasını istememektedir. Rusya’nın Suriye krizine yönelik aktif

politikasının altında yatan en önemli neden dünya güç dengesinde var olduğunu, yeniden küresel bir güç olmak istediğini ilan etmesidir.

Orta Doğu önemli bir bölge, Suriye ise konumu itibariyle Rusya ve Çin için bölgedeki ‘önemli giriş kapısı’ anlamına gelmektedir(Mercan, 2012: 191). Çin, Bölgedeki gelişmelere, ülkesine yönelik enerji ve hammadde arz güvenliği çerçevesinden bakmakta ve kendisi için tehdit oluşturduğunu düşündüğü muhalif hareketlere karşılık mevcut yönetimin yanında yer almaktadır (Göçer ve Çınar, 2015: 53).Suriye’nin Akdeniz’e sahili olması hiç şüphesiz Rusya için çok önemlidir. Rusya’nın sıcak denizlere açılması Akdeniz’den geçmekte ve burada sahili olan bir müttefikinin olması ilişkilerin bu yönde ilerlemesine neden olmuştur(Eryılmaz,2014:104).Akdeniz’de bulunan Tartus limanı Rusya’nın bu bölgede bayrak gösterebildiği tek üssüdür. Sovyetler Birliği döneminde 1971 yılında yapılan anlaşma gereğince verilen bu üs, soğuk savaşın sona ermesinden sonra dahi etkisini kaybetmemiştir(Doster,2012:61-62). Suriye’deki silahların neredeyse tamamına yakını Rus meşeidir. Savaş başladığından beri Rusya silah desteğini sürdürmektedir (Cordesman, 2016: 1).

Suriye’deki yönetim değişikliği Rusya için buradaki çıkarları adına çok önemli etkiler yaratacaktır. Rejimin değişmesi durumunda ve ulusal bir modernleşme gerçekleştirilmesi, içgüdüsel olarak Rusya’nın bu bölgede faaliyetlerine devam ettirmesini oldukça zorlaştıracaktır(Stepanova;Akt:Eryılmaz,2014:8). Bu durumda Rusya elinde bulundurduğu Tartus limanını pazarlık konusu yapacaktır. Rejimin değişmesi ve şu anda muhalefette bulunan grubun iktidara gelmesi durumunda Suriye’nin ABD ve onun bölge müttefikleriyle ilişkilerini geliştirmesi Rusya’nın menfaatlerine ters bir durum oluşturabilecektir (Çaman ve Dağcı,2012:72).Suriye’de olası bir rejim değişikliği Rusya’nın ekonomik menfaatlerininzedelenmesinin ötesinde Orta Doğu’daki siyasi varlığı da sona erecektir. Bu durum Rusya’yı Suriye krizine aktif müdahaleye itmektir.

Rusya’nın Suriye politikasında bir diğer parametre, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle bölgeyi ABD’ye kaptıran Rusya’nın, bu bölgeye tekrar hâkim olabilme isteğidir.Rusya bu bölgede hakimiyet kuramasa dahi ABD’ ye rakip olma çabasındadır. Soğuk Savaş sonrası kaybettiği müttefikleri belki geri kazanamayacak olan Rusya’nın Suriye’yi de kaybetmeye tahammülü yoktur. Putin ile Esad yönetimimin yakınlaşması 2005 yılında Beşar Esad’ın Moskova’ya yaptığı ziyaretle hızlanmış ve 2010 yılında Kremlin iade-i ziyarette bulunarak bölgedeki diğer devletlere ve Batı bloğuna Şam’ın arkasında olduğunu ilan etmiştir(Doster,2012:57). Rusya bu kaotik durumun ve sürecin Rusya’nın ‘arka bahçesi’ olarak gördüğü Orta Asya ve Kafkasya’ya sıçrama ihtimalinden endişe etmektedir. Bu sebeple Rusya, Suriye yönetimini desteklemekte ve ciddi miktarda silah satışı yapmaktadır (Kamalov,2012:16).

Rusya Suriye’de izlemiş olduğu diplomatik politikalarını ve askeri yardımları bir adım daha öteye taşımıştır (Marcus, 2015).Rusya’nın odak noktası olan Suriye’nin kuzeybatısında yer alan Lazkiye’de kurulan hava üssü stratejik bir öneme sahiptir.Rusya bu bölgede etkin bir askeri operasyon yürütmek istediği için stratejik bir noktada kurulacak hava üssün uçakların kısa sürede geri dönüp yakıt depolayıp görevlerini yerine getirmeleri için büyük bir avantaj sağlayacağıınbilincindedir ve bu yüzden stratejik öneme sahip olan bu bölge Rusya’nın küçük bir deniz üssü haline gelmiştir.2015 itibariyle, Lazkiye’de hareketlilikler görülmüş ve Rusya, bölgedeki askeri gücünü arttırarak Suriye’de varlığını aktif hale getirmiştir(Marcus,2015).Bir başka ifadeyle, Suriye yönetiminin kalıcılığını sağlamak ve bölgedeki terörist grupları yok etmek için askeri imkânlarını kullanmaya başlamıştır.Rusya’nın Suriye’deki oyun kurgusu tutarlı bir şekilde sürdürülmektedir(Taştekin,2015:468).Rusya’nın askeri gücünü kullanarak Suriye’ye müdahale etmesiOrta Doğu’da güç dengesi hesaplarının yeniden yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Rusya’nın dominant bir aktör olarak stratejik önemi olan Suriye’de yerini alması hem diğer aktörlerin pozisyonlarının değişebileceği hem de Orta Doğu’da yeni gelişmelerin ortaya çıkabileceği beklentisini kuvvetlendirmektedir.Başlangıçta Rusya’nın Suriye krizine doğrudan müdahale edeceği beklenmemiştir; ancak Rusya’nın Suriye’de doğrudan askeri güç kullanması, bölgesel aktörler aracılığıyla politika uygulayan ABD’ye göre, Rusya’yı avantajlı konuma getirmiş ve Batı’yı politikalarını tekrar gözden geçirmeye zorlamıştır.

Suriye, Rusya’nın geleceğe yönelik politikaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu politikalar da Rusya’nın, Orta Doğu’da güçlenmek ve lider olmak, bir taraftan da uluslararası platformda ‘Suriye sorunu Rusya olmadan, çözülemez’ düşüncesini kabul ettirmek istemesidir. Doğu Akdeniz’de bulunan ve kendisi için en uygun askeri liman konumundaki Tartus Limanı’nı kullanmak istemesi, bu limanın, Rusya için Suriye’yi Orta Doğu’ya açılan bir kapı olarak görmesi Rusya açısından konum itibariyle önemli kılmaktadır. Rusya’nın Suriye’ye önemli miktarda silah satmaya devam ediyor olması da Suriye ile ilişkilerini başka boyutlarda da var olduğunu göstermektedir.Batılı ülkeler Rusya’nın Suriye’ye destek vermesindeki sebepleri araştırırken sürekli iki konu üzerinde durmaktadır. İlki Rusya’nın Suriye’ye silah ihracatında bulunması, diğeri ise Rus askerinin bulunduğu Tartus limanının varlığıdır. Bunlar elbette önemli başlıklar fakat konuyu açıklamamıza yeterli

gelmemektedir. Rusya'nın asıl çekinceleri dünyaya radikal İslam'ın yayılması, böylece kendisinin dünyada var olan statüsünü kaybetme korkusu ve Batılı ülkelerin giderek artan tek taraflı askeri müdahaleleridir (Pukhov; Akt. Eryılmaz, 2014: 105). Rusya kendi çıkarları doğrultusunda sistematik ve stratejik bir Suriye politikası yürütmektedir. Uluslararası baskı arttıkça Rusya'nın çok yönlü politikaları da azalmaktadır. Bu nedenlerden dolayı Rusya'nın bundan sonra izleyeceği siyaset sadece Suriye'deki dengeleri değil aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki pozisyonunu da doğrudan etkileyecektir. Rusya için tek kutuplu bir dünya ve küresel siyaset asla kabul edilebilecek bir durum değildir. Hem yeniden küresel güç olma arzusu, hem Orta Doğu'daki bölgesel çıkarları, hemde Suriye rejimiyle kadim birlikteliği ve Suriye'nin jeopolitik konumu Rusya'nın Suriye politikalarının şekillenmesine etki etmektedir.

SONUÇ

Diğer küresel güçler gibi Rusya da, zengin enerji kaynakları nedeniyle, tarih boyunca Orta Doğu'ya ilgi duymuştur. Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı şüphesiz tüm dünya ülkelerini olduğu gibi, Rusya'yı da etkilemiştir. Rusya, kendisini SSCB'nin mirasçısı ve küresel bir güç olarak görmektedir. ABD merkezli tek kutuplu bir dünya düzeni Rusya tarafından kabul edilmemektedir. Arap baharının en büyük etkisinin Suriye'de ortaya çıkmasında, bu ülkeye karşı siyasi ve ekonomik çıkarlarının yanı sıra, tarihsel koruyuculuk misyonunu benimsemiş olan Rusya'nın Suriye'ye aktif müdahalede bulunmasının rolü büyüktür.

Rusya'nın korumak istediği aslında Suriye ve Suriyeliler değil Suriye'de ki yönetimdir. Kendi stratejik çıkarlarına ev sahipliği yapan Suriye yönetiminin devrilmesi Rusya'nın isteyebileceği bir durum değildir. Ayrıca Suriye'nin Akdeniz'e sahili olması ve Rusya'nın bu ülkede bulunan askeri üssü olan Tartus limanının yönetim değişikliği ile tehlikeye girmesi Rusya için istenmeyen durumdur. Sayılabilecek bir diğer unsur ise Suriye'nin, Rusya'yıpsikolojik olarak etkilemesidir. Psikolojik etkisi, Orta Doğu'nun kalbinde yer alan ve kendi çıkarlarına yakın bir konumda müttefik olması ve bu çerçevede Suriye'yi kaybetmesi Rusya'nın bölgede bir güç unsuru olarak varlığını sürdürmeyeceği anlamına da gelmektedir. Ayrıca bölgeyi ABD gibi hegemon bir devlete bırakması bölgede tamamen etkisiz bir ülke konumuna düşmesine sebep olacaktır. Rusya'nın Suriye'de iç savaşa dönüşen Arap Baharı'nda etkin bir şekilde yer almak istemesi uluslararası sistemde yalnız kalan Suriye'nin durumunu kendi lehinde kullanma çabasıdır. Rusya, Suriye üzerinden Batı'ya mesaj vererek, uluslararası sistemin sorunlarında çözüm üreten bir aktör konumunda olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

Son söz olarak; Rusya'nın Suriye krizine yönelik açık bir şekilde müdahil olarak askeri müdahalede bulunmasının temel nedenleri; Rusya'nın tek kutuplu bir dünya düzenini kabul etmek istememesi, yeniden küresel güç olma arzusu, Orta Doğu'daki bölgesel çıkarları, Suriye rejimiyle kadim birlikteliği ve Suriye'nin jeopolitik konumu olarak sayılabilir.

KAYNAKLAR

- AL-JAZEERA, “**BM: Esad İnsanlık Suçu İşliyor**”,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/bm-esad-insanlik-sucuisliyor>,(28.12.2015)
- ARI, Tayyar (1999), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 608s.
- ARON, Leon (2006), **WhatDoes Putin Want?** , Commentary,122(5), ss. 19-24
- ATASOY, Emin (2011), **Demografi, Jeopolitik ve Etnoğrafya Işığında Rusya**, MKM Yayıncılık, Bursa, 296s.
- BÜYÜKAKINCI, Erhan (2004), “**Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasına Bir Bakış; Söylemler, Arayışlar, Fırsatlar**”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Phoenix Yayınevi, Ankara, 466s.
- CAFERSOY, Nazım (2011), **Rusya Suriye Olaylarının Neresinde?**,
<http://www.1news.com.tr/yazarlar/20111122072513478.html>
(23.03.2016).
- CANİKLİOĞLU, Erhan (2010), **Putin Döneminde Rusya Federasyonunun ‘Yakın Çevre’ Politikası: 2000-2008**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- CORDESMAN, Anthony H. (2016), **Russia in Syria: HybridPoliticalWarfare**, CSIS, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/150922_Cordeman_Russia_Syria_Hybrid_Political_Warfare.pdf
- ÇAMAN, Mehmet Efe ve ARAS Bülent, DAĞCI Kenan (2009), **Turkey’s New Activism in Asia , Alternatives: TurkishJournal of International Relations**, 8(2), ss.24-39.
- ÇUBUKÇU, Mete (2012), **Yıkılın Bu Düzen, Arap Ayaklanmaları ve Sonrası**. 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 216s.
- DOSTER, Barış (2012), “**Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası**”, Arap Baharı ve Suriye. Editör: Adıbelli, Barış., IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss. 47-68.
- DOSTER, Barış (2012), **Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası**, Editör: Barış Adıbelli, Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde ARAP BAHARI VE SURIYE, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 320s.
- ERŞEN, Emre (2015), **Rusya’nın Arap Baharı Politikası**, Orta Doğu Dergisi, 6(61), ss.78-81.
- ERTEKİN, Bülent Aydın (2012), **Neo-Rusya’nın Akdeniz Rüyası:Neo-Rusya’nın Suriye Arap Baharı’ndaki Rolü**, Bilge Strateji, 4(7), ss. 131-163.

- ERYILMAZ, Selçuk (2014), **Arap Baharı Sürecinde Rusya'nın Suriye Politikası**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- FEDERELNAYA SLUJBO GASUDARSTVENNOY STATİSTİKİ(2016), **“ÇistlennostNaseleniye”**, <http://www.gks.ru/wps/wcm>, (01.06.2016).
- GÖÇER, İsmet ve ÇINAR Sertan (2015), **Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri**, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10) s.53
- HAS, Kerim (2011), **“Rusya'nın Suriye Denklemindeki Yeri: İkili ve Bölgesel Çıkarlar”**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, <http://www.usak.org.tr/tr/yayinlar/usak-haberleri/kerim-has-rusya-nin-suriye-denklemindeki-yeri-ikili-ve-bolgesel-cikarlar> (23.03.2016).
- HAS, Kerim (2012), **Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Analiz, (20), 16s. <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/SHuIZqtynGz2Y9J6p89ZD9ISxNy5VZ.pdf> (23.03.2016). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150916_suriye_rusya-jonathan_marcus_analiz (23.03.2016).
- İŞİK, Hüseyin (2010), **“Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya”**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 108s. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-YeniRusyaFDFD.pdf>, (12.03.2016).
- İŞİK, Mustafa (2015), **Rusya – Suriye İlişkileri**, https://www.academia.edu/15753340/Rusya_Suriye_%C4%B0li%C5%9Fkileri, (20.04.2016).
- İŞYAR, Ömer Göksel (2010), **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, 1. Baskı, Bursa 337s.
- KAMALOV, İlyas (2008), **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- KAMALOV, İlyas (2012), **Rusya'nın Orta Doğu Politikası**, Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, (125), 22s. http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2012714_rapor125.pdf (23.03.2016).

- KARABULUT, Bilal (2007), “**Karadeniz’den Orta Doğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri**”, Karadeniz Araştırmaları, (15), ss. 67-88.
- KARAHÖYÜK, Mustafa, **Rusya Federasyonu’nun Siyasal Sistemi ve Devlet Yapısı**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, s.67 https://www.academia.edu/8630911/RUSYA_FEDERASYONU_NUN_S%C4%B0YASAL_S%C4%B0STEM%C4%B0_ve_DEVLET_YAPISI, (15.03.2016).
- MANAZ, Abdullah (2003), **Dünden Bugüne Suriye**, Aylık Strateji ve Analiz Dergisi,7(10),ss. 1-8. <https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/10/dnden-bugne-suriye.pdf>, (20.03.2016).
- MARCUS, Jonathan (2015), “**Rusya Suriye’de Ne Amaçlıyor?**”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150916_suriye_rusyajonathan_marcusanaliz (23.03.2016).
- MEMMEDLİ Elşen (2012), **Rus Dış Politikası: Temelleri, Belirleyicileri, Uygulaması (1991-2007)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- MERCAN, M.Hüseyin (2012), **Suriye Rejim ve Dış Politika**, 1. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul, 216s.
- MİKAİL, Elnur Hasan (2007), **Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası**, Kültür Sanat Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 304s.
- ÖZBAY, Fatih (2013), **Rusya’nın Suriye Politikası ve Türkiye – Rusya İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü, <http://Avrasya.istanbul.edu.tr/?papeid=8008>, (20.04.2016).
- Rusya Federasyonu Anayasası, (1993), [http://www.ksrf.ru/en/Info/LegalBases/Constitution RF/ Documents/Theconstitution Of TherussianFederation.pdf](http://www.ksrf.ru/en/Info/LegalBases/Constitution_RF/Documents/Theconstitution_of_TheRussianFederation.pdf), (20.03.2016).
- SAĞLAM, Mühdan (2015), **İnadın Ötesinde: Rusya’nın Suriye politikası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, s.214.
- SETA, “**Tüm Yönleriyle Suriye İsyanı**”, <http://setav.org/tr/tumyonleriyle-suriye-isyani/haber/7013>, (15.03.2016).
- ŞAHİN, Mehmet ve TÜREL, Yılmaz (2004), **Orta Doğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 434s.
- TAŞKIN, Deniz (2013), **Suriye’nin Durumu, ABD - Rusya Ve Türkiye’nin Tutumu**, Marmara Coğrafya Dergisi, İstanbul, (27), ss. 314-332.
- TAŞTEKİN, Fehim (2015), **Alacakaranlıkta Orta Doğu Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!**, İletişim Yayınları, İstanbul, 470s.

- TBMM, (2014), **Karşılaştırmalı Hükûmet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi**, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 243s.
https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf.
- TORAMAN, İbrahim (2015), **Arap Baharı ve Suriye**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova.
- TUNCER, İdil (2000), **“Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: ‘Yakın Çevre’ ve Türkiye”** Derleyen: Gencer Özcan ve Kut Şule, En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, 2. Basım, İstanbul, Bûke Yayınları.
- TURGUTOĞLU, Kenan (2006), **Rusya Federasyonu’nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- VAROL, Tuğçe (2011), **“Arap Baharı Rusya Kapılarında”**, 21. Yüzyıl Dergisi, (36), ss.35-41.
- YAPICI, Merve İrem (2010), **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri**, USAK Yayınlar, 1. Baskı, Ankara, 576s.
- YILMAZ, Reha (2016), **“Rusya Avrasyacılığı Türkiye İzdüşümü”**, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9(33), ss.(30-32).
- YÜCE, Samet (2016), **Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri**, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (11) ss.269-289.

Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadının Siyasi ve Askeri Rollerini*

Samet ALIÇ

Arş.Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sametalic@hotmail.com.tr

Öz: Bu çalışmada Oğuznameler esas alınarak Türk toplumunda kadının siyasi ve askeri rolleri incelenmiştir. Oğuznamelerde geçen olaylarla tarihî bilgiler karşılaştırılmıştır. Oğuznamelerde bahsedilen kadınların siyasi ve askeri mevkiinin ne kadar önemli olduğu ve kadınların bir toplumun tarihinde olumlu veya olumsuz ne derece etki edebilecekleri ortaya konulmuştur.

Bu çalışma hazırlanırken Oğuznameler arasında özellikle Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri ve İslâmî versiyon Oğuznamelerin ana kaynağı olan Reşideddin Oğuznamesi temel alınmıştır. Diğer İslâmî versiyon Oğuznamelere de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuzname, Kadın, Siyasi, Askeri, Reşideddin, Oğuz Kağan, Ebülğazi Bahadır Han, Dede Korkut

The Politic and Military Role of The Woman in Turkish Society in Reference to Oguznames

Abstract: In this study, were analyzed the political and military roles of the Turkish woman in Turkish society based on the Oguznames. It was described the differences and similarities between the informations which Oguznames contain and the historical knowledge. It was revealed that how women mentioned in the Oguznames strong in terms of the political and military and how effective they could be either positive or negative in the history of a society.

It was used especially the Oghuz Khan Epic written in Uyghur Alphabet, the Reşideddin Oguzname was taken as the basis which is the main resource of the Islamic versions Oguznames and DedeQorkut Stories while working on this study. Other Islamic versions of the Oguznames were also utilized.

Keywords: Oguzname, Woman, Politic, Military, Reşideddin, OguzKagan, EbülğaziBahadır Han, DedeKorkut

---

* Bu makale Samet ALIÇ, Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadın isimli Yüksek Lisans tezinden (KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013) türetilmiştir.

Giriş

Milletlerin milli gurur kaynaklarından biri olan destanlar, doğrudan tarih kaynağı olmasalar bile içeriğindeki bilgilerle milletlerin kültür ve medeniyetleri hakkında ipucu verirler. Destanlar sadece bir edebiyat ürünü değildir; çünkü destanlar tarihi olaylar etrafında şekillenerek ortaya çıkar. Destanlar birebir tarihi yansıtmaktan ziyade oluştuğu dönemdeki insanların ve milletlerin sosyal yaşam tarzlarını ortaya çıkartması açısından önem taşır. Ayrıca destanlar içinde barındırdıkları bu sosyal kültürel özellikleri nesilden nesle aktarma özelliğine sahiptir. Destanî mahiyette eserler tarihi vesikalarla karşılaştırılmak suretiyle, bu eserleri yaratan ve yaşatan içtimaî çevrenin ideolojisini yaşayış şartlarını, maddi ve manevi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu eserler kronoloji bakımından olmasa bile oluştuğu dönemin insanların psikolojisini anlamak bakımından yeri geldiğinde kuru vakayinamelerden daha üstün ve daha canlı tarihi bilgiler verebilir (Köprülü, 1943: 441). Bu sebeple destanlar, bir edebi ürün olmakla beraber birer tarihî kaynak sayılırlar. Millî destanlara sahip olmayan milletlerin tarihi zenginliği de yoktur; bu milletler medeniyet tarihinde çok güç yer alabilirler veya kendilerine yeni bir tarih yaratır gibi destanlar yaratmak zorunda kalırlar (Kaya, 2011: 1).

Çalışmamızın temelini oluşturan Oğuznameler, Oğuzların atası olan Oğuz'un hayatını ve fetihlerini anlatan destanî mahiyette eserlerdir. Eserlerde doğaüstü anlatılara yer verilse de anlatılan olaylar kendi döneminin sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Oğuznameler tarihe kaynak teşkil etmektedir. Ayrıca bu eserlerin en önemli özelliği toplum tarafından benimsenmiş olmasıdır. Toplum tarafından benimsenmesi de içeriğinde bulunan olayların o dönemin toplum yapısına uygun olarak anlatıldığı bir kanıttır. Oğuznameler temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki İslamiyet öncesi tek versiyon olan Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, ikincisi ise Oğuz Kağan Destanı'nın İslâmî varyantlarıdır. İslâmî versiyon içinde farklı isimlerde Oğuznameler bulunsa da bunların temel kaynağı İlhanlı veziri Reşideddin Fazlullah'ın yazdığı Cami'üt-Tevarih'in içinde bulunan Târîh-i Oğuz-u Türkân ve Hikâyet-i Cihangiri ü bölümleridir. Diğer İslâmî Oğuz Kağan Destanları Reşideddin Oğuznamesi'ni temel alarak oluşturulduğu için aralarında çok fazla farklılıklar bulunmamaktadır, bu destanlarda verilmek istenen mesaj genellikle aynıdır. Bu Oğuznamelerden ayrı olarak Dede Korkut Hikâyeleri'ne de bir parantez açmak gerekir. Bu eser

Oğuzname kültürünü yansıtan ansiklopedi karakterindeki geniş tabanlı bir edebî-tarihi kaynaktır. Türk edebiyatının ana kitabı olan Dede Korkut Hikâyeleri Türk toplumunun kökünü, yurtseverliğini, devlet hissini, dostunu, düşmanını, gönül dünyasını, tarih hafızasını, dününü, bugününü, yarınını göstermektedir.

Oğuz Destanı'nın iskelet ve çerçevesini Proto-Türk mitoloji motifleri oluşturmaktadır. Bununla beraber Proto-Türk düşünceler ile mitoloji motifleri büsbütün ortadan kaybolmaktadır (Ögel, 2006: II, 1)

Türk toplumu için zihin haritası özelliği taşıyan Oğuznameler, kadınların toplum içindeki bütün rolleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Biz bu çalışmada Oğuznamelerde kadının sadece siyasi ve askeri rollerini inceledik.

1. REŞİDEDDİN OĞUZNAME Sİ VE DİĞER İSLÂMİ DÖNEM OĞUZ KAĞAN DESTANLARI'NDA KADINLARIN SİYASİ VE ASKERİ ROLLERİ

1.1. Oğuz'un Kıl-Barak ile Savaşında Kadınların Rolü:

Kıl-Barakdünyanın karanlık tarafında bir ülkedir. Bu kavmin erkekleri kara renkli, çirkin yüzlü ve köpek gibi kadınları ise temiz yüzlüdür. Oğuz bu ülkeye elçi göndererek kendilerine vergi ödemelerini ister. Bunun üzerine iki kavim arasında savaş çıkar. Oğuz ve askerleri ilk savaştamağlup olur. Oğuz dağılan ordusunu toparlamak için bir ırmak kenarına çekilir. Oğuz'un adamlarından biri ise Kıl-Barak kavminde kalır ve kadınların arasında gizlenir. Bu kadınların kocaları pis vücutlu, çirkin yüzlü ve köpek gibi olduklarından Kıl-Baraklı kadınlar,Kıl-Barak'ta kalan bu adamı çok beğenirler ve onun yanında toplanırlar. Onunla münasebeti arzu ederler ve bir hediye olarak bu adamıkadınların büyüğü olan İt-Barak'ın karısının yanına götürürler. Kadın bu adamın konuşmasından ve münasebetinden çok etkilenir. Çünkü kocası ile temasta bulunamadığından şikâyetçidir. İt-Barak'ın karısı bu fiziki isteği ve sevinci yüzünden Oğuz tarafına meyil eder. Gizlice Oğuz'a elçi göndererek Oğuz'un İt-Barak'ı yenmesi için yol ve yöntem gösterir: "Demirden dikenli çiviler yaptırınız ve askerlerinizden her biri bu demir dikenlerden bir miktarını terkiye bağlasınlar ve savaşta bunları düşman üzerine serpsinler. Fakat kendi atlarınızın ayaklarına zarar gelmemesi için uygun nallar yaptırmanızdır. Sonra da düşmanların burunları ve vücutlarının kenarları tutkalsız (Kıl-Baraklılar savaş sırasında silahlardan korunmak için vücutlarına tutkalla kaplardı bk. Togan, 1982: 24-25) olduğundan oralarına ok yağdırınız." Bu bilgiler üzerine Oğuz memnun olur ve savaş hazırlıklarına başlar. İt-Barak kadınlarına sürekli

yakışıklı kimselerden elçiler gönderilir. Kadınlar bu elçilere çok yardım ederler. Oğuz için gerekli olan bütün alet ve malzeme bu kadınlar tarafından temin edilerek Oğuz'a gönderilir. Netice de Oğuz Kıl-Barak'ı itaate mecbur eder. Bu kadınlar da gelen erkekleri çok sevdikleri için onlarla beraber dönerler (Togan, 1982: 24-26, Ebûlgazi Bahadır Han, t.y. : 31).

Bu hikâyede kadınların bir toplum üstündeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. İlk önce askeri çabalarına karşı yenilmekten kurtulamayan Oğuz geri çekilir. Ancak Kıl-Barak kadınlarının cinsel arzusu ve kendi erkeklerine ihaneti Oğuz'un Kıl-Barak'ı almasını sağlamıştır. Kadınların öne çıkan arzuları Kıl-Barak devletinin sonunu getirmiştir. Bu noktada Kıl-Barak kadınların olumsuz bir rol üstlendiği ortaya çıkmaktadır.

Gönderilen elçiyle Oğuz'a savaş taktiği verilmesi ve gerekli malzeme yardımı yapılması dönemin kadının askeri zekâsını ortaya koymaktadır. Kıl-Barak toplumunun güçlü ve zayıf yönlerinin toplumun kadın fertleri tarafından detaylı şekilde bilindiğini göstermektedir. O halde kadın sadece evinde oturup boş vakit geçirmemektedir, devlet işlerini ve savaş yönetimini iyi bilmektedir. Erkeklerin yaptığı işler kadınlar tarafından takip edilmektedir. Reşideddin Oğuznamesine göre Kıl-Barak kadınlarının herhangi bir milli sevgiye veya yurt sevgisine sahip olmadıkları ya da temiz ve güzel erkeklere olan sevginin daha ağır bastığı da ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde yurtlarını terk etmeleri ve erlerine ihanet etmeleri bu kadar kolay olmazdı.

Kadınların (eşler ve kız kardeşler), arzularına kapılıp düşmanla işbirliği yapması, eşlerine ve kardeşlerine ihanet etmelerine sadece Oğuznamelerde rastlanmaz. Bu tip örnekler diğer bazı destanî mahiyette metinlerde de geçmektedir (Aça, 2007: 86).

1.2.Reşideddin Oğuznamesine Göre Kalaç Kavminin Doğuşu

Oğuz Demavend'e yönelir, orada yaylak yapmak ister. Yolda, Oğuz'un askerlerinden birinin yaşlı eşi bir oğlan çocuğu doğurur. Bu nedenle bu çift Oğuz'dan geri de kalırlar. Birkaç gün sonra Oğuz'un arkasından yetişirler. Oğuz adama neredeydin niçin geri kaldın diye sorar. Adam karısının yolda doğum yaptığını bu yüzden geç kaldıklarını açıklar. Fakat Oğuz bu durumdan memnun kalmaz. Onu azarlayarak şöyle der: "Kadın doğum yaptı diye yoldan ve ordudan geri kalmak olur mu? Mademki siz bu yüzden yoldan ve ordudan geri kaldınız o halde burada kalın."

Sonra kadına: Türkçe olarak ey kadın aç ve geri kal manasında “Kal aç” der. Onlarda Oğuz’un verdiği bu cezayla orda kalırlar. Zamanla bu Kal aç isimi Khalaç olmuş ve Khalaç (Kalaç/Halaç) kavmi o şahsın torunlardır (Togan, 1982: 44-46, Ebülğazi Bahadır Han, t.y. : 36).

ReşideddinOğuznamesi’nde anlatılan bu olayda Oğuz’un bu sert tavrını o dönemde kadına değer verilmemesi şeklinde değil de devletin ve ordunun disiplininin sağlam olması şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ordu disiplininin doğum yapmış bir kadından daha öneme haiz olduğu gözükmektedir.

AndalıpOğuznamesi’nin “Oğuz Han’ın Kendi Yurduna Dönmesi” bölümünde **Kalaç**kavminin doğuşu farklı anlatılmaktadır:

*“...Yine birkaç bin asker,
Alıp çıkınca deniz ile yer doldu.*

*Biraz Türk toplanıp Han’a müracaat etti,
Onlar fakir, hor ve ekmeğe muhtaç idi.*

*Han’a dediler: “Biz açız,
Senin ihsanın deniz dalgası gibi imiş.*

*Eğer bizlere doğru dönerse bu dalga,
Bu gariplerin gönlü doyacaktır.dediler.*

*Han bunlara dedi: “Sen gitme kal aç!”
O günden sonra onun adı **Kalaç**kaldı ...”(Aça, 2011: 212).*

1.3.Kadının Siyasi İktidar Aracı Olarak Kullanılması ve Tuman Han’ın Kadını İçin Yaptığı Savaş

Oğuz’dan sonra sırasıyla tahta Kün Han, DibYavguy Han, Kurs Yavguy, İnal Yavguy Han, Atlı Kiş Donlu Kayı İnal Han geçer. Atlı Kiş Donlu Kayı İnal Han’dan sonra yerine Tuman Han’ın geçmesi gereklidir; ancak yaşı küçük olduğu için naibi Köl Erki Han tahta oturur. Tuman ergenlik çağına gelince tahta oturmak ister. Köl Erki Han ise bunu öğrenince korkar ve endişelenir. Daha sonra Korkut ortaya gelip Tuman Han’a der ki: “Baban öldüğü vakit sen henüz küçük olduğundan padişah naipliğini aramızda danışma yaparak sen büyüyünceye kadar Köl Erki Han’a verdik. Şimdi sen büyümüş ve bu makama

erişmişsin. Köl Erki Han yaşlanmış bugüne yarına kalıp kalmayacağı belli değil bu sırada sen onu görevinden uzaklaştırırsan halk ona serzenişte bulunur ve bu da efendiliğinle bağdaşmaz, garip ve acayip olur. En iyisi sen onun kızını alırsın ve o da bütün mal ve hazinelerini sana verir. Birkaç gün sonra da ölünce, taht her şeyi ile sana kalır.” Tuman Han Köl Erki Han’ın kızını toyda görmüştür. Kızı beğenip onu ister. Bu sebeple de bir eğlence yapılır.

Tuman Han bir gün uyurken dışarıdan gelen bir kadın sesi duyar: “Ayne (İne?) Han oğlu Uje Han dermiş ki Tuman Han’ın almış olduğu Köl Erki Han’ın kızına daha önce ben gönül vermiştim ve ben alacaktım. Ama o araya girerek kızı almış; gideceğim onunla savaşıp kızı geri alacağım.” Tuman Han bu sözleri işitince kulak ardı etmeyi kendisine yediremez. Derhal kalkarak askerlerini toplar ve Uje Han üzerine savaşa gider. Tuman Han bu savaşta Uje Han’ı yener (Togan, 1982: 53-59).

Tuman Han’ın Köl Erki Han’ın kızıyla evlenmesi hem Köl Erki Han ile Tuman’ın arasını yumuşatmış hem de Tuman’a iktidar şansı tanımıştır. Bu evlilikler stratejik bir evlilik olmakla beraber manası açıkça bellidir. İktidar ailesi çerçevesinde yapılan evliliklerin çoğu siyasi evliliktir. Örneğin bir hikayede Tuman’ın oğlu herkesin içinde dedesi Köl Erki Han’a: “Bu tahtta oturmak babamın hakkıdır. Epey zamandan beri sen buna sahip çıktın. Babam büyüdükten sonra hâlâ da tahtta oturup hükmetmek gayesiyle anamı ona verdin” (Togan, 1982: 60) dediği görülmektedir. Devlet erkanının gelinlik kızlarının taliplisi çok olur. Çünkü devlet erkanından alınan gelin güç ve siyasi destek demektir. Tuman Han da bu yüzden Uje Han’la savaşarak onu mağlup etmiştir. Ayrıca Türk toplumunda kadın eş kutsaldır. Hiçbir erkek eşine göz konulmasını hazmedemez.

1.4.Bayur (Babür/Baber) Hatun

Tuman Han’dan sonra sırasıyla tahta Tiken Bile Er BiçkenKayıYavkuy Han, UladmurYavkuy Han, Kara Alp daha sonra da Kara Han oğlu Buğra Han tahta geçer.Buğra Han’ın büyüğü İl-Tekin, ortancası Kori-Tekin ve küçüğü Bek-Tekin olmak üzere üç oğlu bulunmaktadır. Bu üç çocuğun anası da Bayur Hatun’dur. Bayur Hatun gayet akıllı, bilgili ve iş bilir bir hatundur. Memleket işleri hakkında çoğu zaman o hüküm verir. Bir gün bu hatun ölür. Buğra Han üç yıl boyunca yas tutar. Otağından dışarı çıkmaz ve saçını kestirmez. Buğra Han ihtiyarlayıp zayıflar, kuvvetli bünyesi gittikçe kötüleşip çökmeye yüz tutar.

Korı Tekin babasına: “Ey baba kaç senedir evin bir köşesinde yapayalnız yas tutuyorsun. Böyle yalnızlıktan ne çıkar.” der. Daha sonra babasını evden çıkarıp ava giderler. Avdan döndükten sonra Korı Han babasına anamın yerini tutması için sana bir kız alacağım der. Buğra Han da ağlayarak şöyle cevap verir: “Hangi kadın anan Banu Hatun’un yerini tutabilir? Hem ben kadınlardan sakınırım baba-oğlun arasını bozar anlaşmazlık çıkarırlar.” der (Togan, 1982: 61-64).

Farsça destanda Bayur Hatun olan isim Ebülğazi Bahadır Han tarafından Babür (Baber) Hatun olarak (Ebülğazi Bahadır Han, t.y. : 68), Kazan Oğuznamesi’nde Babür Hatun (Ükten, 2010: 123) olarak verilmiştir.

Bayur Hatun akıllı, bilgili ve iş bilir sıfatları ile tanımlanır. Devleti kocasından ziyade Bayur Hatun idare eder (Sümer, 1960: 376). Akıllı ve eşi tarafından sevilen bir kadının hem evindeki sorumluluklarını yerine getirdiği hem de gerektiğinde eşine devlet hizmetinde yardım ettiği görülmektedir. Devlet yönetiminde söz sahibi olmak belirli bilgi birikimini, kıvrak zekâyı ve siyasi adabı gerektirir. Öyleyse Bayur Hatun siyasi bilgisi ve adabı güçlü, zeki bir kadındır.

1.5.Bal (Mal?) Hatun ve Gevar Hatun’un Siyasi Rollerini

Korı Han’dan sonra Oyunak, ondan sonra da Arslan Han tahta çıkar. Onun kırk hacibi ile Suvar ülkesinden satın aldığı Suvar adında bir gulamı (içoğlan) vardır. Suvar çok hürmetli, kahraman, çevik ve cana yakın biridir. Padişah ona çok yakınında yer verir. Öylesine inak biridir ki beylerin ve vezirlerin huzurunda padişahın kulağına gizlice söz söyleyebilmektedir. Hacibler ve inaklar onu kıskanırlar. Aralarında kengeş yaptıktan sonra padişaha şunu arz ederler: “Bu Suvar padişah hakkında kötü niyetler besliyor. Seni öldürüp padişahlığa zorla sahip olacak ve karımı da alacak. Biz bunu öğrenince saklayıp gizleyemedik.” Bu sırada Savur bir yere göreve gönderilmiştir. Kara Arslan Han, Savur döndüğü zaman onu yakalayıp parça parça etmeniz için size veririm der ve hareme gelir.

Ulu Hatun olan Bal (Mal?) Hatun ile Gevar Hatun kâse sunmak için yanına gelirler. Padişahın sıkıntılı ve üzüntülü görünce bunun sebebini sorarlar. Arslan Han Savur hakkında öğrendiklerini anlatır ve gönlüm bunun için bozulmuştur. Yarın buraya dönünce sorguya çekilecek. Eğer söylenenler doğruysa onu öldüreğim der. Hatunlar ise şöyle derler: “Gerçi biz de bazen onu kıskanıp çekemiyorduk; zira gizli-açık her türlü sözü sana söyleyip küstahlık ediyordu.

Ama o çevik ve kahraman bir adamdır. Her türlü iş ve hizmetin ortasından pişip gelmiştir. Bütün dünya padişahlık işlerini yiyip-içme, at, katır, deve gibi hayvanların yemlerini, elbise, giyim ve donatım hususlarını iyice düzenlemiş ve planlamıştır. Onlar bu sözleri kin ve kıskançlıktan söylemiş olabilirler. Önce sıkı bir inceleme ve araştırma yapılsın. Böylece etrafın siyaseti ve düzenleri başıboş bırakılıp ihmal edilmesin. Adamcağız günahsızken kendisini kiskanınların yalanı ile ölüme gitmesin. Sonra pişmanlık fayda vermez; müsterih olmak için dikkatli davranmak gerekir.”

Kara Arslan Han bütün gece bu konuda düşündür. Hacıblerine ve Suvar’a karşı tatlı bir hileye karar verir. Kendisini ölmüş gibi gösterip sonra da onların tavırlarını ölçer. Böylece Savur’un haksız yere iftiraya uğradığını anlar (Togan, 1982: 68-69).

Bal Hatun ve Gevar Hatun hiçbir çekince ve baskı görmeksizin hükümdarla devlet işlerini görüşebilmektedirler. Bu hatunların sözlerine bakılarak hatunların hükümdarın yanında çalışanları iyi tanıdıkları görülmektedir. Devlet adamlarının hal ve tavırlarından onların kıskançlık yapıyor olabileceklerini tahmin etmeleri ve bu tahminin doğru çıkması hatunların devlet işlerinden bağımsız olmadığının bir göstergesidir.

Hatunların sıkı bir çalışma yapılmasını istemesi ve etrafın siyasetinin ihmal edilmemesini istemesi hem gayet rahat bir şekilde Han’a akıl verebildiklerini hem de devletin siyasi geleceğini düşündüklerini göstermektedir.

1.6.Mama Hatun

İran padişahı Horasan’ı Koma adında bir kişiye verir. Koma Horasan’a geldikten sonra duyar ki Ebulhan’da Arsarı Bay’ın Mama isminde görülmeye değer güzel bir kızı vardır. Arsarı Bay’a adam göndererek, çok mal vereyim dedirtir ve kızı istetir. Arsarı Bay bu teklifi reddeder ve kızını vermez. Bunun üzerine Koma Bay çok sayıda askerini alarak Arsarı Bay’ın ilini basar. Düker denilen kuyuda Arsarı Bay’ı şehit eder. Mama Bike’yi alarak geri döner ve ona nikâh yapar. Uzun süre evli kalırlar.

Mama Bike’nin hiç erkek evladı olmaz. Bu sebepten Koma Bey, Arsarı Bay’ın oğullarına gelip kardeşlerini alsınlar diyerek haber yollar. Mama Hatun’un Kultak Karacan Mirgen ismindeki kardeşi gelir. Koma Bey, Mama Bike’ye çok mal vererek onu kardeşine teslim edip gönderir (Ebülгази Bahadır Han, t.y. : 92).

Bu hikâye siyasi evliliklerin devletlerarasında ne gibi huzursuzluklar çıkarabildiğinin bir örneğidir. Arsarı Bay kızını vermek istemeyince hem canından hem de kızından olmuştur. Mama hatunun erkek evladı olmadığı için babası evine gönderilmesi, günümüz Anadolu coğrafyasına kadar yansıyan bir Türk kültürünü öne çıkarmaktadır. Biz bu hususun doğruluğunu yanlışlığını tartışmayacağız; ancak belirtmek gerekir ki Türk ananesi yüzyıllar boyu kendi dinamiklerinden ödün vermemiştir.

1.7. Oğuz İline Beylik Yapan Kadınlar

Türkmen tarihini iyi bilenlerin dediğine göre; yedi kız bütün Oğuz ilinin ağzına bakındırıp çok yıllar beylik yaparlar. Bunlar:

1. AltunKösekiSundan Bay'ın kızı ve Salur Kazan Alp'in karısı Boyu Uzun Burla (Bular) Hatun.
2. Karmış Bay'ın kızı ve MamışBik'in karısı Barçın Salur Hatun. Onun mezarı Sir suyunun yakasındandır ve halk arasında meşhurdur. Özbek ona Barçının Kök Kâşânesi der. Sanatkârane işlenmiş güzel bir künbettir.
3. Kayı Bay'ın kızı ve Çavuldur Bala Alp'in karısı Şabat Hatun.
4. Kondı Bay'ın kızı Biyeken Alp'in karısı KüninKörkli Hatun.
5. Yumak Bay'ın kızı Kalkın Konak Alp'in karısı KüninKörkli Hatun.
6. Alp Arslan'ın kızı Kestan Kara Alp'in karısı Kerce Buladı Hatun.
7. Kınık Bay'ın kızı, Dudal Bay'ın oğlu Kımaç'ın karısı Kugadlı Hatun (Ebülğazi Bahadır Han, t.y. : 96-97).

Bilindiği üzere Türk toplumunda kadın hükümdarlar olmuştur. MÖ VI. yüzyılda İskitler'deTomris Hatun ile kadın hükümdarların ortaya çıkma süreci başlamaktadır.Peçenek-Türk Hakanı Tomris Hatun yönetimi sırasında birçok kez İranlılarla savaşmıştır. Bir erkek hükümdar ülkesini nasıl yönetiyorsa aynı şekilde yönetmeyi başarmıştır. Tomris Hatun'dan başka Şecerud-Durr (Kortantamer, 2002: V, 772), Buhara Melikesi Kabaç (Kınık) Hatun, Devletli Türk Şuca Hatun, Naime Hatun, Terken (Türkân) Hatun, Sultan Raziye gibi Hatunlar devletlerini yönetmişlerdir (detaylı bilgi için bk. Gültepe, 2008).

Gök-Türkler ve Uygurlarda da Kağan'ın eşi ya da annesi Kağan'ın yanında bulunurdu. Bilge Kağan Abidesi'nin Doğu cephesindeki "Türk Milletinin dadı sanı yok olmasın diye babam kağan ile annem hatunu yükselten tanrı..." (Köksel, 2011:334)ibaresinden Göktürklerde kadının mevkiinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür mesela: Uygur oymağının reisi savaşlarla ilgilenirken anası Uluğ Hatun adalet işleriyle ilgileniyordu (Gültepe, 2008: 179-182).Türk kültür tarihi açısından önemli çalışmalar yapan

Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" eserinde inceleme yapan Tezer Taşkıran İslamiyet'ten önceki Türk kadınından bahsederken devlet başkanlığının erkeğin tekelinde bulunmadığını devlet yönetiminin Hatun-Hakan ikilisinin ortak sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir. Yasa niteliğindeki "Emirnameler" in ikisinin de imzası olmadıkça uygulanmadığı aktarılmaktadır. (Göksel, 1993: 107). Sarayda veya taşrada nerde oturursa otursun hatunun emrinde küçük çapta idari ve askeri bir teşkilatı, özel bir maiyeti ve hazinesi bulunmaktadır. Hatta AbulFarac, saltanatın bütün işlerini Hatun'un gördüğünü bildirmektedir (Döğüş, 2015:132). Tarihi süreç içerisinde Orta Asya Türklerinde kadının unvanı Hatun'dur, Osmanlılarda Sultan'dır ve ikisinin de protokolde yeri ikinci sıradadır (Döğüş, 2015:146).

2. DEDE KORKUT HİKÂYESLERİ'NDE KADININ SİYASİ VE ASKERİ ROLLERİ

2.1. Burla Hatun

Kazan Bey, oğlu Uruz'u da yanına alarak ava gider. Av esnasında on altı bin kâfirin saldırısına uğrarlar. Uruz düşmana esir düşer; fakat babası bundan habersiz oğlunun eve döndüğünü sanmaktadır. Düşmanın ezildiğini sanarak askerleriyle evine döner.

Kazan Bey'in hanımı Boyu Uzun Burla Hatun oğlunun bu ilk avıdır diye Kazan Bey'i ve Uruz'u karşılamak için büyük hazırlık yaptırır. Kazan Bey eve dönünce; Uruz'un esir düştüğü anlaşılır. Kazan düşman iline giderek savaşır. Bir müddet sonra göz kapağına kılıç isabet eder ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada Burla Hatun kırk ince belli kızı yanına alarak yetişir. Oğuz beyleri de birer birer yetişirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek Şöklî Melik'i öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilir. Böylece Kazan ve Burla Hatun oğullarını kurtarır (Ergin, 2004: 10-11).

2.2. Banı Çiçek

Beyrek ve beşik kertmesi Banı Çiçek'in ilk tanışmasında kadının savaşçı rolleri öne çıkmaktadır. Banı Çiçek yaşmaklanır, haber sorar: "Yiğit, gelişin nereden? Beyrek: İç Oğuzdan der, İç Oğuzda kimin nesisin? Pay Püre Beyoğlu

BamsıBeyrek dedikleri benim. Kız: Peki ya ne yapmaya geldin yiğit? der. Beyrek de: Pay Piçen Beyin bir kızı varmış, onu görmeğe geldim der. Kız: O öyle insan değildir ki sana görünsün, amma ben Banı Çiçeğin dadısıyım, gel şimdi seninle ava çıkalım, eğer senin atın benim atımı geçerse onun atını da geçersin, hem seninle ok atalım, beni geçersen onu da geçersin ve hem seninle güreşelim, beni yenersen onu da yenersin der. Beyrek kabul eder! Pekâlâ, hemen atına bin.”der.

Ata binerler, at koşturdular Beyrek kızı geçer. Ok atarlar yine Beyrek kızı yener. İki pehlivan olup güreşirler. Beyrek kızı yine yener. Kız o zaman: “Yiğit, Pay Piçe’nin kızı Banı Çiçek benim der. Beyrek üç öper bir dişler, düğün kutlu olsun Han Kızı diye parmağından altın yüzüğü çıkarır kızın parmağına geçirir. Aramızda bu nişan olsun Hân Kızı der(Sepetçioğlu, 1998: 72-74).

2.3.Selcen Hatun

Babasının Kan Turalı’ya nasıl kız istersin sorusuna:

“Ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı” diyerek cevap verir. Bu cevap üzerine babası Kanlı Koca:

“Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin, o yorulup didinsin sen yiyesin içesin gün geçiresin” Kan Turalı:

“Evet, canım baba öyle isterim, ya varıp bir cici bici Türkmen Kızı alırsan; ne yaparım? Ellesem eli kırılır, söylesem sözü yok, dillesem dili...” der.

Trabzon Tekfuru’nun güzeller güzeli Selcen (Selcan) Hatun adında bir kızı vardır. Bu hatun sağına soluna iki çift yay çeken yiğit bir hatundur (Sepetçioğlu, 1998: 127-128). Tam Kan Turalı’nın istediği kızdır. Fakat kızı almak için üç canavar öldürmesi şarttır.. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki beyin oğlu daha ilkinde yenilerek hepsinin başı kesilir ve burca asılır (Ergin, 2004: 13).

Kan Turalı yiğitlerini de yanına alarak yola çıkar ve Trabzon’a gelir. Üç canavarı da savaşarak öldürür. Selcen Hatun’u da yanına alarak Oğuza doğru yönelirler.

Oğuz sınırına geldiklerinde Kan Turalı kırk yoldaşını babasına haberci olarak gönderir ve Kan Turalı ile Selcen Hatun güzel bir yerde konaklarlar. Kan Turalı konak yerinde uykuya dalar. Fakat Selcen Hatun kedisine aşık olanların arkalarına düşeceklerini düşünerek uyumaz. Ata binip nöbet tutar. Bu ara da tekfur kızı verdiği için pişman olmuş ve Kan Turalı ile Selcen Hatun’un arkasından altı yüz asker göndermiştir. Selcen Hatun nöbette beklerken bunların geldiğini görür (Ergin, 2004: 13). Selcen Hatun ve Kan Turalı’yı uyandırır. Kan Turalı kalkıp gözünü açar ki Selcen Hatun at üstünde, zırh giymiş ve mızrağı elinde. Selcen Hatun düşmanların geldiğini anlatır.Kan Turalı atına biner,

düşman üzerine yürür. Selcen Hatun da ata binerek Kan Turalı'nın önüne geçer. Kan turalı: "Güzelim nereye gidiyorsun" der. Kız: "Bey yiğit, baş ezen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kâfir çok kâfirdir, savaşalım, dövüşelim, ölenimiz, ölsün, sağ kalanımız otağa gelsin" der.

Selcen Hatun atını sürer. Düşmanını bastırır. Kaçanı kovalamaz aman diyeni öldürmez. Savaşa devam ederler ve düşmanı bastırırlar. Yolda Kan Turalı, Selcen Hatun'un kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceğini düşünür ve der:

*"Kalkıp ey Selcen Hatun doğrulduğunda
Yelesi kara soylu atına bindiğinde
Babamın ak otağının eşiğine indiğinde
Oğuzun elâ gözlü kızı gelini destan anlattığında
Herkes sözünü söylediğinde
Sen orada durasın övünesin
Kan Turalı perişan oldu
At arkasına aldım çıktım diyesin
Gözüm döndü gönlüm gitti
Öldürürüm seni"*

Selcen Hatun cevap verir:

*"Bey yiğit
Övünürse erkek övünsün aslandır
Övünmeklik kadınlara yaraşmaz
Övünmekle kadın erkek olmaz
Ala yorgan içinde seninle sarmaşmadım
Tatlı damak tutarak emişmedim
Al duvağımın altından söyleşmedim
Tez sevdin tez usandın döneğ oğlu döneğ
Yaradan Allah bilir ben sana
Dostum, âşıkım kıyma bana"*

Kan Turalı: "Yok, elbette öldürmem gerektir." der. Kız öfkelenir: "Bre sersem budala, ben aşağı kulpa yapıyorum, sen yukarı kulpa yapıyorsun, bre densizin oğlu, okunla mı, kılıcınla mı, gel beri konuşalım." der.

Yüksek bir tepeye çıkarlar. Selcen Hatun okun temrenini (okun ucundaki delici parça) çıkarıp öyle bir ok atar ki Kan Turalı'nın aklı başından gider. Sonra kucaklaşıp barışırlar. Kan Turalı burada söyler:

*“Işıl ışıl ışıldayan ince giyenim
Yere basmadan yürüyen selvi boylum
Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Ressamların çizdiği karakaşlım
Kurumsu kırk tutam kara saçlım
Aslan soyu sultan kızı
Öldürmeğe ben seni kıyar mıydım?
Kendi canıma kıyarım ben sana kıymam
Ben seni deniyordum”*

Selcen Hatun da cevap verir:

*“Kalkıp da yerimden doğrulurdum
Yelesi kara soylu atıma binerdim
Babamın ak otağından çıkardım
Arku Beli Ala Dağı avlardım
Alageyik yaban geyiği kovalardım
Çekince bir ok ile vururdum
Temrensiz ok ile yiğit seni deniyordum
Öldürmeğe yiğidim ben seni kıyar mıydım” ?*

İrağından yakınından gelişirler, gizli yaka tutarak koklaşırlar, tatlı damak vererek emişirler, ak boz atlara binerek koşuşurlar ”(Sepetçioğlu, 1998: 139-141).

Mehmet Kaplan isabetli tespitiyle: “İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanla çarpışır” (Kaplan,2009:39). Gerçekten de Dede Korkut Hikâyeleri'nde kadın karakterlerin savaşçılık özellikleri oldukça yüksektir.

Eski Türk toplumunda kadınlar ordulara veya birliklere kumanda edebiliyorlardı. Ata binip, ok yay ve kılıç kullanmaları gayet doğaldı. Örneğin Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un kızlarından birisi BidlisKürd hâkimi Şemsettin ile evliydi. Kara Yusuf'un kızı, Türkmen olduğu için, at koşturmayı, çevkân oynamayı, ok atmayı çok seviyordu. Kocasını olan Bidlis hâkimi: “Biz Kürdüz, Türkmenler'in geleneği bizim halkımız arasında hoş ve makbul karşılanmaz.” diyerek, karısının bunlarla meşgul olmasını önlemeye çalışmış ise

de bu müdahalesi aralarında geçimsizlik yaratmış ve belki ayrılmalarına sebep olmuştur. 1432 de Türkiye'den geçen Betrandon de la Brokuiere Türkmen kadınlarının yiğit kadınlar olup erkekler gibi savaştıklarını işittiğini ve buna çok hayret ettiğini belirtmektedir. Gezgin, Hama yakınında, 6-8 kargılı Türkmen'in yanında yine kargı taşıyan bir kadın görmüştür. XIX. yüzyılda bile, Cirid boyu oymaklarından birinin kethudası olan Kara Fatma, Kırım savaşına katılmıştır (Sümer, 1960: 439).

Hikâyelerin oluşum tarihi ilişkisi altında atlı-göçebe kültür ve medeniyetini yaşayan dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmak ve yaşamını sürdürmek için kuvvetli olmaya mecburdur. Boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hâkim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur (Öncül, 2008: 575-576). Bu münasebet ile erkek gibi kadında hayatını sürdürmek ve kendisini koruyabilmek için kadın bünyesinin el verdiği ölçüde bütün fiziki ve askeri özelliklerini geliştirerek kendini yetiştirmiştir. Erkek evden uzaklaştığında evin yönetimi evin hatununa geçtiğinden hatun evini ve çocuklarını koruyacak kadar kuvvetli ve savaşçı olmak zorundadır. Erkek ile kadın arasında fiziki kuvvet farkı günümüzdeki kadar belirgin değildir. Eski Türk kadını kuvvet, tahammül, gayret, azim, cesaret bakımından erkeğin neredeyse bir eşidir (Koca, 2003: II, 105). Yeri geldiğinde askeri özelliklerini sergileyerek bir yiğit yeri geldiğinde kadınsal özelliklerini sergileyerek ana ve eş olmuştur. Kadındaki savaşçılık özellikleri ana karakterlerde oldukça açık biçimde işlenmiştir. Hikâyelerin geçtiği toplumda kahramanlık en büyük değerdir. Erkek kadında, kadın da erkek de kahramanlık vasfı arar (Kaplan, 2009: 40).

Dede Korkut hikayelerinde “yiğit kadın”ın zıttı olarak “cici bici Türkmen kızı” tabiri kullanılmaktadır. Ancak bu tabirin dışında hikayelerin hiçbir yerinde cici bici Türkmen kızlarının rolleri hakkında bir malumat verilmemiştir (Gültepe,2013:139)

Sonuç

Oğuznamelerde kadın askeri özellikleriyle ilk olarak Oğuz'un Kıl-Barak savaşında karşımıza çıkmaktadır. Kıl-Barak ülkesinde eşlerine ihanet eden kadınlar ülkelerinin yok olmasına neden olmuşlardır. Bu kadınlar karşımıza

oldukça olumsuz bir rolle çıkmaktadır. Bu hikâyede Türk kadınlara ve çocuklarına eşlerine ve ülkelerine ihanet etmeme noktasında bir nasihat niteliğindedir. Hikâyelerde hiçbir Türk kadınına bu tip olumsuzluklar yüklenmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Kıl-Barak kadınları oldukça zeki ve askeri manevraya sahiptir. Bu tip özellikler sık sık hikâyelerdeki kadın kahramanlara yüklenmektedir.

Oğuznamelere göre kadının devlet işlerinde sözünün geçtiğini çok net bir şekilde söyleyebiliriz. Bayur Hatun, Mama Hatun, Bal Hatun, Gever Hatun buna en güzel örneklerdir. Bu motifler Türk tarihindeki hatunlarla örtüşmektedir. Biliyoruz ki eski Türk devletlerinde Hatun önemli bir konuma sahiptir. Yine biliyoruz ki Türklerde kadın hükümdar örnekleri vardır. Hunlarda yabancı elçi kabulünde Hatun da bulunurdu. Törenlerde, şöenlerde, kengeşlerde, kurultayda, ibadetlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun mutlaka hakanın yanında bulunurdu. Oğuznamelerde yedi kadının Oğuz İli'ne beylik ettiği yazılır ki bu bilgi de hiç garipsenmez çünkü Türk toplumunda kadın hükümdarlara rastlanmaktadır.

Tarih boyunca devlet siyasetine yön vermede siyasi evlilikler önemli rol oynamıştır. Türklerde de özellikle Orta Asya Türk devletlerinde ve yine ortaçağ Türk devletlerinde siyasi evliliklerin sık sık yapıldığını bilmekteyiz. Bu siyasi evlilikler Reşideddin Oğuznamesine de konu olmuştur. Tuman Han'a, aslında kendi hakkı olan tahtı ele geçirebilmek için naibinin kızıyla evlenmesi nasihat edilmektedir. Genel olarak siyasi evlilikler ya devletler ya da kişiler arasında yumuşatıcı bir etken olur, ya var olan iktidarı güçlendirir ya da yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi iktidarı ele geçirmek için siyasi evlilik yapılır.

Reşideddin Oğuznamesi'nde dikkat çeken bir diğer nokta ise kadınların erkeği için gurur kaynağı olmasıdır. Yüzyıllardan beri Türk ananesinde var olan bu durum günümüze kadar ulaşmıştır. Oğuznamede de Koma Bey'in eşi için savaştığı görülmektedir. Genel olarak Türk erkeği eşi için ölümden bile çekinmemektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde kadınlar daha çok savaşçılık özellikleri ile ön plana çıkarılmıştır. Ok atan, kılıç kullanan, ata binen, ava giden, zırh kuşanan, mızrak kullanan ve daha nice savaşçı özellikleri olan kadınlardan sıkça bahsedilmektedir. Bu savaşçılık birkaç kadının üstün meziyeti değildir. Toplumdaki bütün kadınlarda olması gereken bir özelliktir. Kadın yaşamını idame ettirebilmesi için bu yeteneklere haiz olmalıdır. Ayrıca erkekler kadınlarda özellikle savaşçılık meziyetini aramaktadır. Hikâyelerde evlenecek delikanlıların eşlerinde aradıkları özelliklerin en başında savaşçılık gelmektedir.

Oğuznamelerdeki kadın rolleri oldukça aktiftir. Kadınlar hayatın her alanında rol almaktadır. Tarihi gerçeklerle destanî mahiyetteki Oğuznameler karşılaştırıldığında Oğuznamelerin Türk toplumunun yapısına ufak tefek

çelişkiler dışında uygun olduğu açıkça görülmektedir. Türk tarihi boyunca kadınlar her dönemde içtimaî ve siyasi konumları itibarıyla önem teşkil etmektedirler. Hunlardan itibaren Gök-Türkler, Uygurlar ve Oğuzlarda hükümdar eşleri soylu bir boydan seçilirdi. Kağanların eşleri hatun olarak her konuda söz sahibi olurdu. İslamiyet'in kabulünden sonrada yine kadınlar itibar sahibiydi. Karahanlılar, Harzemşahlar ve Selçuklular tarihinde bu örnekler bolca rastlanmaktadır. Bu kadınlar arasında devlet siyasetine yön verenler, naiplik yapanlar, hatta devlet başkanlığı yapanlar vardır. Önemli tarihi kaynaklarda Anadolu'daki Türk kadınlarının çok önemli siyasi, askeri ve sosyal faaliyetlerinin bulunduğu yazmaktadır.

Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da Türk kadınları diğer Arap veya İranlı Müslüman kadınlardan daha etkili ve daha özgürdür. İslâmiyet'in kabulü Müslüman Türklerde kadını ikinci plâna atmamıştır.

KAYNAKÇA

AÇA, M., 2007, ReşideddinOğuznâmesi'nde Kadın, Milli Folklor, 19 (76), ss.76-92

AÇA M., 2011, Oğuznamecilik Geleneği ve AndalıpOğuznamesi, Kömen Yay. Konya, 276s.

DÖĞÜŞ, S., 2015, Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teskilatı); Türklerde Kadının Siyasi Ve Sosyal Mevkii,KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.12, s.1, Kahramanmaraş,ss.127-150

EBÜLGAZİ B.,t.y. , Şecere-i Terakime, Tercüman Yayınları, b.y.y. , 97s.

ERGIN, M. 2004, Dede Korkut Kitabı(I), TDK Yay. , Ankara, 251s.

GÖKSEL, B., 1993, Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Ankara, 245s.

GÜLTEPE, N., 2008, Türk Kadın Tarihine Giriş, ÖtükenNeşriyat A.Ş., İstanbul, 363s.

_____,2013 Türk Kadın Tarihine Giriş, 2.Baskı,ÖtükenNeşriyat A.Ş., İstanbul,363s

KAPLAN, M., 2009, Dede Korkut Kitabı'nda Kadın, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergah Yayınları, İstanbul, ss.39-50

KAYA, G., 2011, Battal Gazi Destanı'nın (343-675) Çeviri Yazısı Ve Metin Sözlüğü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş

KOCA, S., 2003, Türk Kültürünün Temelleri c.II, Başkent Matbaacılık, Ankara, 305s.

KORTANTAMER, S., 2002, Memlûk Toplumunda Kadın, , Türkler c. III, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,ss.772-787

KÖKSEL, Behiye, 2011, Orhon Yazıtları'nda Kadın, e-Jornal of New World Sciences Academy, Volume.6,ss.331-341

KÖPRÜLÜ, M. F., 1943, Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten, c.VII, S. 27, ss.379-458

ÖGEL, B., 2006, Türk Mitolojisi, Cilt: II, TTK Yay. Ankara, 610s.

ÖNCÜL, K., 2008, Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Kadın Tipi Ve Animus Kavramı, International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 3/2, ss. 574-581

SEPETÇİOĞLU, N., 1998, Dede Korkut Kitabı, İrfan Yayımcılık ve Tanıtım Ltd. Şti., İstanbul, 220s.

SÜMER, F., 1960, Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyetde Eserler, TTK Basımevi, Ankara, 455s.

TOGAN, Z., 1982, Oğuz Destanı, ReşideddinOğuznamesi Tercüme Tahlili, Enderun Kitabevi, İstanbul, 164s.

ÜKTEN, S.S., 2010, Kazan Oğuznamesi'nin Tarihsel ve Kültürel Açından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 174s.

Kahramanmaraş Müzesi'ndeki İç Kalıp Tekniği İle Üretilmiş Cam Kaplar

Fevziye EKER

Yrd.Doç.Dr.,Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü,
zehragunes@gmail.com

Öz: Kahramanmaraş Müzesi'ndeki iç kalıp tekniği ile yapılmış olan cam kapların oluşturduğu bu çalışma kapsamında 5 adet cam eser üzerinde incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. İyi korunmuş durumda olan eserler, amphoriskos, aryballos, sürme şişesi ve alabastron formundadır. Çalışmamızda eserler tek tek incelenerek bilgisayar ortamında çizimleri yapılmış ve gruplandırılmıştır. Bu formlar bant, zikzak ve tüy bezemeleriyle süslenmişlerdir. MÖ 6.- 1. yüzyıllar arasında üretilmiş olan Doğu Akdeniz kökenli Suriye, Filistin, Kıbrıs ve Mısır örnekleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler ışığında eserlerimizin ya bu merkezlerdeki atölyelerde ya da bunların etkisinde kalarak yerel atölyelerde üretilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Yakın merkezlerde cam üretiminin olduğu bilgisi ise bölgesel bir üretimin varlığı fikrini de doğurmuştur. Ancak cam kaplar satın alma yoluyla Müze'ye geldiğinden dolayı belirli bir merkezde üretilmiştir demek zordur.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, İç Kalıp, Cam, Amphoriskos, Aryballos, Sürme Şişesi

Internal Mould Technique Glass Vessels In Kahramanmaraş Museum

Abstract: Within the scope of this study which includes the glass vessels made by internal mould technique in Kahramanmaraş Museum, examinations and evaluations were made on the 5 glass pieces. Well-preserved pieces are in the form of Amphoriskos, aryballos, kohl-tube and alabastron. In our study, by examining the pieces one by one, drawings were made in the computer environment and grouped. These forms were decorated with band, zigzag and feather. Vessels which were made between 6th and 1th C BC show similarities with Eastern Mediterranean-origin Syrian, Palestinian, Cypriot and Egyptian samples. In the light of these similarities we can say that our pieces

made by internal mould technique were produced in the work-shops which were in these centres or produced in local work-shops by being under the influence of these. The information that there was glass production in close centers suggests the idea that there was a regional production. However, due to the fact that glass vessels came to the museum through purchasing, it is difficult to say that they were produced in a particular center.

Key Words: Kahramanmaraş, Core-Formed, Glass, Amphoriskos, Aryballos, Kohl-Tube

GİRİŞ

İç Kalıp Cam Yapım Tekniği

Hayatımızda önemli bir yeri olan cam, günlük yaşantımızın hemen hemen her anında kullandığımız fakat tarihi ve üretimi konusunu fazlaca irdelemediğimiz bir nesnedir. Camın kap olarak üretimine baktığımızda çeşitli tekniklerin uygulandığını görmekteyiz. Kullanılan bu tekniklerden en erkeni iç kalıp tekniğidir.

İçerisine yağ veya güzel kokuların bulunduğu, aryballos, amphoriskos, alabastron, oinochoe gibi küçük şişelerinin yapımında uygulanan bu teknikte ilk olarak, yapılmak istenen kabın formunda “maça” ya da “çekirdek” adı verilen iç kalıp hazırlanır. Grose, iç kalıbın; kum, kil, çamur ve bağlayıcı bir organik maddeden oluştuğundan bahsederken (Grose, 1989: 31), Uzuner ve Tait, bu karışımının; 6 ölçek at dışkısı, 2 ölçek elenmiş kum ve 2 ölçek toz halinde kilin çok az suyla karıştırılarak oluşturulduğunu ifade etmişlerdir (Tait, 1991: 214, 215; Uzuner, 2004: 49). Kolaylıkla şekil alabilen iç kalıp karışımı kurduğunda küçülme oranı çok az olduğundan form deforme olmamaktadır. Bunun yanı sıra üzerine yüksek ısıdaki eriyik camın sarılması sırasında dağılmayıp, soğuduğunda kolayca kazınarak temizlenebilmektedir.

Tekniğin uygulamasına baktığımızda ise; kalıbın üzerine macun kıvamına gelmiş cam, iplikler haline gelecek şekilde sarılacağı gibi, kalıp pota içerisine daldırıldıktan sonra düz bir zemin üzerinde yuvarlatılarak düzeltme işlemi yapılır. Süslemeler için her bir rengin ayrı potada ergitildiği camlar sivri uçlu bir çubukla alınır ve iplikler halinde kap üzerine bant şeklinde sarılır. Yine düz bir zeminde form yuvarlanarak bezeme ipliklerinin kabın üzerine yapışması sağlanır. Sonrasında sivri uçlu bir alet veya ahşap tarak yardımıyla bu renkli iplikler aşağı yukarı çekilerek dalgalı hatlar, zikzaklar ve kuştüyü bezemeler

oluşturulur. Daha sonra ağız, kaide ve gerekiyorsa kulp eklenir. Bunlar yapılırken camın soğumaması gerekmektedir bunun içinde cam ara ara fırında ısıtılır ve düz bir zeminde yuvarlatılarak kabın düzgünlüğünün korunması sağlanır. Son aşama olarak kap tavlama fırınında yavaşça soğutulur ve içindeki kalıp malzeme kazınarak sökülür (Goldstein, 1979: 27-29; Grose, 1989, 31; Gürler, 2000, 7; Canav Özgümüş, 2013, 7; Eker, 2014: 84) Formu oluşturan iç kalıp tamamen temizlenmeden kabın yıkanmaması gerekmektedir. Aksi halde içteki kalıp suyla temas ettiğinde genişip cam kaba baskı yapar ve kırılmasına sebep olabilir.

Çizim 1: İç Kalıp Cam Yapım Tekniği (Çizim Arkeolog Kasım EKER)

Serbest üfleme tekniğinin ortaya çıkışına kadar kullanılan bu teknikte üretilen kaplarda oldukça canlı renkler kullanılmıştır. Aşağıda anlatacağımız örneklerimizde de olduğu gibi genellikle mavi ve tonlarındaki gövde üzerine sarı ve turkuaz renkli cam ipliklerle bezeme yapılmış, bunun yanı sıra daha erken dönemlerde mor ve opak beyaz renkli camlar kullanılmıştır.

İç kalıp tekniği içerisinde inceleyebileceğimiz bir alt teknik de **Çubuk Kalıp Tekniği**dir. Bu teknik sürme şişesi ve alabastron gibi dar formlarda ve boncuk üretiminde kullanılmıştır. Tekniğin uygulamasında kalıp malzemesi olarak silindirik, madeni bir çubuk kullanılmıştır. Üretim bu metal çubuğa cam ipliklerin sarılmasıyla olmaktadır (Barag, 1985: 31, 32; Grose, 1989: 31; Erten, 2007: 1-12; Canav Özgümüş, 2013: 8). Ancak erimiş camın metale sarıldığında

yapışmaması için ayırıcı bir maddenin kullanılıp kullanılmadığı konusu tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu konu üzerinde araştırmalar yapan Bimson ve Werner inceledikleri antik cam objelerdeki cam ile kalıp arasında bulunan ince beyaz tabakanın kireç olduğunu savunmuşlardır (Bimson – Werner, 1967: 121,122; Goldstein, 1979: 28, dn. 39, 40). Canav ise, “bu çubukların cam sarılmadan önce ayırıcı madde olarak yaş bitki ile kaplandığını veya metal çubuğun önce ıslatılıp sonrasında sıcak camın sarıldığını ve böylece oluşan buharla camın çubuğa yapışmadığını” ifade etmiştir (Üzlifyat Canav Özgümüş ile yapılan birebir görüşme).

İç kalıp tekniği ilk olarak MÖ 1500’lerden itibaren Mezopotamya ve Mısır’da, Klasik ve Hellenistik dönemden MS 1. yüzyıl başlarına kadar Doğu Akdeniz, Karadeniz bölgesi ve İtalya’da yaygın olarak kullanılmıştır (Hayes, 1975: 5; Harden, 1981: 52,53; Lightfoot, 1991: 67-74). İç kalıp tekniğinde yapılan en erken kap örnekleri; Tell Atchana (Alalakh)’daki MÖ 1525-1500 yılları arasına tarihlenen, yarı saydam mavi renkli cam üzerine beyaz cam ipliği bezemeli bir şişenin boyun kısmına ait parça ve Kırıkkale-Karakeçili’deki Büklükale kazılarında ortaya çıkartılmış, MÖ 1500 yılına tarihlenen opak beyaz renkli camdan sarı cam ipliği ile süslenmiş şişenin boyun kısmına ait parçalardır (Barag, 1985: 36, 42, no.7, Şekil 1; Tek, 2005: 109; Matsumura, 2013: 277, Şekil 6).

Resim 1: Tell Atchana, şişe parçası, MÖ 16. yy (Eker, 2014: Foto.19)

Resim 2: Kırıkkale-Büklükale, şişe parçası MÖ 1500’ler. (Kaman Müzesi)

Kahramanmaraş Müzesi'ndeki Cam Kaplar

Kahramanmaraş Müzesi'nde korunan iç kalıp tekniğinde üretilmiş 5 adet cam eserimiz Kahramanmaraş-Merkez, Göksun ve Andırın ilçelerinden satın alma ve istirdad yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Amphoriskos, aryballos, sürme şişesi ve alabastron formunda olan eserlerimiz MÖ 6. yüzyıl ile 1. yüzyılın ilk yarısı arasında üretilmiştir.

Resim 3: Kahramanmaraş Müzesi'nde Bulunan İç Kalıp Tekniğinde Yapılmış Cam Eserler **1:** Amphoriskos, **2:** Aryballos, **3:** Sürme Şişesi, **4:** Alabastron Tip I, **5:** Alabastron Tip II.

Amphoriskos (Kat. No.1)

İstirdad yoluyla müzeye kazandırılan eserimizde boynun bir kısmı ve ağız kırıktır. Bu eserimiz silindirik boyun, omuzdan başlayıp boyunda biten kulplar, kaideye doğru daralan oval gövde, topuz şeklinde bir kaideye sahiptir. Kulplar, omuzun bir kısmı ve kaide koyu mavi renklidir. Omuz ve dibe yakın kısımda sarı renkli cam ipliğinden bantlarla bezeme kuşağı oluşturulmuş ve bu bantlar arasına cam henüz sıcakken turkuaz renkli cam ipliklerinin sarılıp, metal veya ahşap sivri uçlu aletle taranarak oluşturulan zikzak bezeme yapılmıştır.

İki kulpu ve sivri tabanlarıyla cam amphoriskoslar, MÖ 6. yüzyıl sonları ile 5. yüzyılın karakteristik kapları arasında yer almaktadırlar. Erken örnekleri beyaz zemin üzerine mor cam ipliği bezemeye süslenmişlerdir (Honey, 1946: 19, pl. 1E). Geç döneme doğru cam hamurunun rengi koyu mavi, bezeme iplikleri ise genellikle sarı, beyaz ve turkuaz renklere dönüşmüştür. Bu tip kapları; Grose "Mediterranean Core-Formed Glass Class

I:B”, Harden “Form 2”, Lightfoot “Mediterranean Group I, Form I:P” grubu içerisinde incelenmişlerdir (Grose, 1989: 146-147 no.106; Harden, 1981: 78-81, no. 163-175; Lightfoot, 2007: 29, no.6).

Değerlendirmeye aldığımız 1 Kat. No.'lu eserimizin form, renk ve bezeme olarak birebir benzerlerini; Anadolu dışında; Eretria (Harden, 1981: 58, pl. XI, no. 182), Antikythera Batığı (Weinberg – McCellan, 1992: 85), Rhodos (Harden, 1981: 58, Pl. XI, no. 183,185) ve; Mısır'da (Höpken, 2010: 254, A60), Anadolu'da ise; Assos (Bischof, 1990: 139-146, Taf. 1-19, Abb. 1.6.), Ainos (Başaran, 2012: 375-390), Karadeniz Bölgesi (Rohde, 1980: 150, Abb. 2, Kat. Nr. 2.) ve Çanakkale-Dardanos'ta (Atik, 1990: 19, res. 12.) görebilmekteyiz. Form özellikleri, kullanılan renkler ve süslemeleriyle neredeyse aynı özelliklere sahip bu eserimizi *MÖ 6. yüzyıl sonu 5. yüzyıla* tarihlendirilebiliriz.

Aryballos (Kat. No. 2)

İkinci örneğimiz satın alma yoluyla müzeye kazandırılan aryballostur. eserimiz yarısaydam ve kalın cidarlıdır. Düzleştirilmiş ağıza, kısa-silindirik boyuna, küresel gövdeye ve yuvarlatılmış tabana sahip eserin; sonradan eklenmiş turkuaz renkli basit yüzük kulpları bulunmaktadır. Lacivert zemin üzerine omuz ve dip kısmında sarı ve mavi renkli cam ipliğinden düzensiz kalınlıkta bantlar arasında zikzak bezemesi işlenmiştir. Uzun bir dönem iç kalıp tekniğinde üretilen aryballoslar üfleme tekniğinin ortaya çıkmasıyla birlikte Roma Dönemi'nde de sevilerek üretilmeye devam etmiştir.

2 Kat. No.'lu eserimizin benzerlerini, Grose, “Mediterranean Core-Formed Glass Form I Class I:A”, Hayes, “Fifth-century types: blue and coloured bodies”; Harden, “Form 2”, Lightfoot “Mediterranean Group I, Form I:IA” grubu içerisinde incelemişlerdir (Grose, 1989: 112, Cat. No. 119,120, Şekil 62; Hayes, 1975: 187, Pl. 1, no. 14; Harden, 1981: 91-3, no. 226-41; Lightfoot, 2007: 31, no.10)

Form özellikleri, kullanılan renkler ve bezemeler yönünden yaptığımız araştırmalar sonucunda eserimizin benzerlerini, Doğu Akdeniz (Grose 1989, 125, Pl. 15, no. 259), Mısır (Cooney 1976, 102, no. 1067) ve Rhodos'ta (Harden 1981, 58, no. 233), Anadolu'da ise; Ainos (Başaran, 2012, 375-390), Parion (Kasapoğlu 2013, Kat. No. 1) ve Sardes'te (Baughan 2010, 273-304, no. 198,sa199) görebilmekteyiz. Bütün örnekler Kahramanmaraş Müzesi'ndeki aryballos ile form, bezeme ve kullanılan renkler açısından benzeseler de, özellikle Rhodos ve Sardes örnekleri mezar konteksti olduğundan ve kesine yakın bir tarih verebileceğinden bu eserlere verilen tarih baz alınarak Kat. No.

2'deki aryballosu MÖ 5. yüzyılın 2. yarısından öncesine tarihlenmek mümkündür.

Sürme Şişesi (Kat. No. 3)

Çubuk kalıp tekniği ile üretilmiş olan eserimiz satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Kahramanmaraş Müzesi eserleri arasında ünük olan sürme şişesi yarısaydam ve kalın cidarlıdır. Form olarak incelediğimizde, bir kulpu ile, boyun ve ağız kısmının kırık olduğu görülmektedir. Siyah cam üzerine beyaz renkte tüy bezeme ile süslenmiş olan sürme şişesi, silindirik gövde, muhtemelen karşılıklı duran yunus balığı şekilli kulplar ve oval dibe sahiptir.

MÖ 2. binde üretimine başlanan sürme şişeleri, özellikle MÖ 6.-4. yüzyıllar arasında yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kulplu ya da kulpsuz olarak üretilen bu tip şişeler kozmetik kabı olarak kullanılmıştır. Harden'in "Mediterranean Group IB", Goldstein "Eastern Mediterranean Core-Formed Glass" grubu içerisinde incelemiş olduğu benzer örnekleri, Hayes, "Fifth-century types: blue and coloured bodies" (Harden, 1981: Pl.10, no. 158; Goldstein, 1979: 107, Pl. 12, no. 212; Hayes, 1975: 10, Pl. 2, no. 8), Grose ve Barag, "West Asian Core-Formed Bottle" grubuna almış MÖ 6. yüzyıl ile erken 4. yüzyıl arasına tarihlendirmişlerdir (Grose, 1989: 79. Şekil 47; Barag, 1975: 24,25).

Eserimizi karşılaştığımız örneklere baktığımızda ise; Doğu Akdeniz (Grose, 1989: 79, Şekil 47), satın alma yoluyla Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Koleksiyonu içerisinde katılmış eserlerle (Canav, 1985: 29, no.5) form ve bezeme özelliklerinin birebir benzerliği göz önünde tutularak MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başlarına tarihlenilebilir.

Alabastron (Kat. No. 4-5)

Kahramanmaraş Müzesi eserler arasında son grubumuzu oluşturmaktadır. 2 farklı tip altında incelediğimiz formlar satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır.

Alabastron Tip I olarak ele aldığımız *Kat. No. 4*'teki silindirik uzun bir gövde ve oval dibe sahip eserimiz, kobalt mavisi renkli camdan, yarı saydam olarak yapılmıştır. Boynun bir kısmı ve ağız kırıktır. Çubuk kalıp tekniğinde yapılan ve sade bir yüzeye sahip olan eser bezemesiz olup yüzeyinde yoğun hava kabarcıkları görülür. Bu tip silindirik gövdeli alabastronları; Hayes, "Fourth/Third-century types", Goldstein, "Eastern Mediterranean Core-Formed Glass", Harden, "Form 3", Grose, "Mediterranean Core-Formed Bottle, Group

I, Class I:F, Form I:3A”, grubu altında incelemiştir (Hayes, 1975: 13, no. 25; Goldstein, 1979: 129, no. 264; Grose, 1989: 137, Şekil 77).

Bu grup içerisinde incelediğimiz diğer eserimiz ise; *Alabastron Tip II* olarak adlandırdığımız iç gövdeli alabastrondur. Adını iç şekilli gövdesinden alan eser içe meyilli halka dudağa, boyun kısmında karşılıklı duran tutamaklara ve yuvarlatılmış dibe sahiptir. Boynun iki yanında yer alan tutamaklar hem süs hem de işlevsel (boyundan asılabilmesi gibi) amaçlıdır. Yarısaydam ve kalın cidarlı olan alabastron siyah cam üzerine mavi renkli cam ipliğinden yapılmıştır. Boyunda ve dip kısmında opak mavi renkte bant, gövdede ise yine aynı renkli cam ipliğinden yapılmış tüy bezemesine yer verilmiştir. İlk olarak MÖ 2. yüzyılda karşımıza çıkan bu form, MÖ 1. yüzyıl sonlarına kadar üretilmiştir (Grose, 1989: 123, Şekil 89). Bu tip kapları, Hayes, “Hellenistic: Class A”, Harden “Form 18”, Grose, “Mediterranean Group III, Class III: E, Form III:5”, grubu altında incelemiştir (Hayes, 1975: 13, no. 30; Harden, 1981: 122, 123; Grose, 1989: 168, Şekil 89, no.166,167).

Alabastron Tip I'in benzer örnekleri, Rhodos (Harden, 1981: 68, no. 124), Kuzey Karadeniz Bölgesi (Kunina, 1997: 249, no. 14), Milas (Özet, 1998: 39, no. 7, Tip II), İstanbul Arkeoloji Müzesi Koleksiyonu (Atik, 2004: res. I-68) ve, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'nda (Akat – Fıratlı – Kocabaş, 1984: 17, no. 22, res. 11) karşımıza çıkmaktadır. Renk olarak benzerlik olmasa da form olarak incelendiğinde birebir benzer özellikler sergileyen bu eserimiz *MÖ 4. yüzyıl sonlarına* tarihlenebilir.

Alabastron Tip II'yi ise form, bezeme ve renk kullanımının birebir benzerliği yönünden, Kıbrıs (Tait, 1991: 44, no 49), Patara (Baybo, 2003: 22, lev. 1, çiz. 2, no. 4,5), Olympos (Canav Özgümüş – Kanyak, 2012: 297, Şekil 2; 93), Attaleia Nekropolü (Tosun – Akman, 2010: 97-117), Arykanda (Tek, 2007: 153-168, resim 1) ve, Stratonikeia'daki (Civelek, 2006: 51, Çiz. 10, Res. 4) örneklerle karşılaştırmamız doğru olacaktır. Yapılan tipolojik karşılaştırmalar sonucunda örneğimizi *MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına* tarihlendirmek mümkündür.

SONUÇ

İncelediğimiz eserlerin üretildiği dönemlerde kullanılan iç kalıp tekniğinde, ilk uygulamadan itibaren herhangi bir değişiklik olmamışken kullanılan formlar, bezemeler ve renkler farklılaşmıştır. İç kalıp tekniğinde

üretilen ilk formlar yukarıda da bahsi geçen küçük boyutlu ve ağzı açık olan amphoriskos, alabastron, aryballos, oinochoe vb. kaplar olmuştur. Bu kaplar, erken dönemlerde opak beyaz renkli camdan yapıp üzerine mor cam ipliğinden bezemeler uygulanırken daha sonraları mavi veya lacivert camdan yapılmışlar ve sarı, turkuaz ile beyaz cam ipliğinden bezemelerle süslenmişlerdir.

MÖ 2. binden itibaren cam yapımında uygulanan iç kalıp tekniğinin kullanımı, kalıba döküm, mozaik gibi tekniklerin ortaya çıkmasıyla azalmış ve MÖ 1. yüzyıldan itibaren üfleme tekniğinin bulunuşuyla birlikte çok az tercih edilir hale gelmiştir. Üfleme tekniğinin hızlı olması ve seri üretime geçişi sağlaması iç kalıp tekniğini geride bırakan en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Kahramanmaraş Müzesi'nde korunan iç kalıp tekniğinde yapılmış eserler satın alma yoluyla müzeye kazandırıldığından bize buluntu yeri ve buna bağlı olarak da kullanım amacı konusunda fazla bilgi vermemektedir. Bununla birlikte, eserlerin tamamının sağlam olmasının onların mezar buluntusu olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. İncelenen eserler Anadolu, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Suriye-Filistin ve Mısır üretimi eserlerle form, renk ve bezeme unsurları yönünden benzerlik göstermektedir.

Kahramanmaraş'ta yapılmış olan ve hala yürütülen kazılarda şuana kadar cam üretimiyle alakalı herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu da kentte bir üretim yeri olup olmadığı konusunda net bir şeyler söylememizi zorlaştırmaktadır. Ancak bölgede yapılan araştırmalarda; Hatay yakınlarındaki Tell Atchana (Alalakh)'da MÖ 15.-14. yüzyıla tarihlenen bir cam fırının bulunması (Yener, 2005: 37-46), Kahramanmaraş'a yakın olmasıyla önemli olan Mersin-Tarsus'ta cam üretimini gösteren fırın ve cam kalıntılarının rastlanması (Adak Adıbelli, 2006: 35), Antiocheia ad Cragum'da cam ocağı olabilecek kalıntıların ortaya çıkarılması ve sonraki yıllarda bu bilgiyi destekleyen bulguların olması (Hoff – Townsend – Can – Erdoğan:2013 295-306) bölgesel bir üretimin olduğunu ve çalışmada değerlendirilen eserlerimizin Anadolu kaynaklı olduğunu düşündürmektedir.

KATALOG

Kat. No : 1

Form : Amphoriskos

334

M.Env. No : 21.1.84
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüler: **Kor. Yük.** : 6 cm.
Kulp.Yük.: 4 cm.
Dip Çap : 1,2 cm.
Renk : Lacivert, sarı,
turkuaz
Teknik : İç Kalıp

Tanım : Yarısaydam, kalın cidarlı. Boyunun bir kısmı ve ağız kırık, silindirik boyun, kaideye doğru daralan oval gövde, topuz kaide, kulplar ve kaide koyu mavi renkte, omuz ve dibe yakın kısmın arasında sarı ve turkuaz ipliklerden zikzak ve bant bezeme.

Benzer Örnekler: Hayes 1975, Pl. I, no. 11; Harden 1981, 78-81, no. 163-175; Grose 1989, 146,147 no. 107; Weinberg –McClellan 1992, 48, no 15.

Tarih : MÖ 6. yüzyıl sonu 5.yüzyıl

Kat. No : 2
Form : Aryballos
M. Env. No. : 11.1.86
Buluntu Yeri : Satın Alma.

Ölçüler :Yük.: 6 cm.

A. Çapı : 2,5 cm

Göv. Gen: 5,3 cm

Renk : Kobalt mavisi, sarı, açık mavi.

Teknik : İç Kalıp

Tanım :Yarısaydam, kalın cidarlı. Düzleştirilmiş ağız, kısa, silindirik boyun, küresel gövde, yuvarlatılmış taban, sonradan eklenmiş turkuaz renkli basit yüzük kulplar, omuz ve dip kısımda sarı ve mavi renkli cam ipliğinde düzensiz kalınlıkta bant bezemesi arasında zikzak motifi.

Benzer Örnekler : Harden 1981, 58,59, no. 233; Grose 1989, 125, Pl. 15, no. 259; Weinberg – McClellan 1992, 87, no. 20; Lightfoot 2007, 31, no.10.

Tarih : MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı

Kat. No : 3
Form : Sürme Şişesi
M.Env. No : 11.32.78
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüler : **Kor. Yük.** : 5,6 cm.
T.Çapı: 1 cm.
Renk : Siyah, Beyaz
Teknik : İç kalıp

Tanım : Yarısaydam, kalın cidarlı. Bir kulp, boyun ve ağız kırık. Siyah cam üzerine beyaz renkte tüy bezemeli silindirik gövde, muhtemelen karşılıklı duran yunus balığı şekilli kulplar, oval dip.

Benzer Örnekler: Barag 1975, 29, Şek. 55; Hayes 1975, 10, no.8, Pl.2; Goldstein 1979, 107, Pl. 12, no. 212; Harden 1981, Pl. 10, no. 158; Akat – Fıratlı - Kocabaş 1984, 17, Res. 13; Grose 1989, 79, Şekil 47.

Tarih : MÖ 5. yüzyıl sonu 4. yüzyıl başları

Kat. No : 4

Form : Silindirik Gövdeli Alabastron

M.Env. No : 7.11.78

Buluntu Yeri : Satın Alma.

Ölçüler :**Kor. Yük.:** 8,2 cm.

T.Çapı : 1 cm.

Renk : Kobalt Mavisi

Teknik : Çubuk Kalıp

Tanım :*Alabastron Tip I.*

Yarısaydam, kalın cidarlı. Boynun bir kısmı ve ağız kırık, aletle sıkıştırılarak oluşturulan boyundan, yumuşak bir hat çizerek omuza geçiş, silindirik gövde, oval taban, habbeli, korozyona uğramış yüzey, içi toprak dolu. Matlaşma, delinme ve oyuklar var.

Benzer Örnekler : Hayes 1975, 8, Pl. 2, no. 7; Goldstein 1979, 129, no. 264; Harden 1981, 68, no. 122; Grose 1989, 137, Şek. 77; Atik 2004, Res. I-68; Lightfoot 2007, 28, no.4.

Tarih : MÖ 4. yüzyıl sonları

Kat. No : 5

Form : İğ Gövdeli Alabastron

M.Env. No : 15.19.92

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüler : **Yük.:** 13,5 cm.

A.Çapı : 2,6 cm.

Dud. Kal: 0,2 cm.

Renk : Siyah üzerine mavi

Teknik : İç Kalıp

Tanım : *Alabastron Tip II.*

Yarısaydam, kalın cidarlı. Sonradan eklenmiş dışa dönük ağız, silindirik boyun, şekilli uzunca gövde, boyunun aşağısında basit iki tutamak, boyunda ve dip kısmında opak mavi renkte bant, gövdede tüy bezeme. iğ

Benzer Örnekler: Hayes 1975, Pl. 2, Şek. 30; Harden 1981, 123, 128; Akat – Fıratlı – Kocabaş 1984, 4, res. 14; Barag 1985, Pl. 11, no. 91; Canav 1985, 30, Şek. 8; Grose 1989, 168, no. 166.

Tarih : MÖ 1.yüzyılın ilk yarısı

KAYNAKÇA

Adak Adıbelli, Işık, (2006). “**Tarsus Roma Hamamı Kazısı**”, 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Alanya, ss. 25-40.

Akat, Yücel, Fıratlı, Nezih, Kocabaş, Hüseyin (1984). **Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu**, İstanbul.

Atik, Şeniz (1990). “**İç-Kalıp Tekniğiyle Yapılmış Anadolu Kaynaklı Camlar**” I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988, TŞCFAŞ İstanbul 1990, ss. 19-29.

Atik, Şeniz (2004). **MÖ I. Binde Anadolu’da Cam Üretimi ve Tasarımı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Barag, Dan (1975). “**Rod-Formed Kohl-Tubes of the Mid-First Millennium BC**”, JGS 17, Corning Museum of Glass, ss. 23-36.

Barag Dan (1985). **Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum, Volume I**, London.

Başaran, Sait (2012). “**Enez (Ainos) 2011 Yılı Arkeoloji Kazısı**” 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, ss. 375-390.

Baughan, Elizabeth (2010). “**Lidya Gömü Gelenekleri**” Lidyalılar ve Dünyaları (Ed. Prof. Dr. N. D. Cahill), YKY İstanbul, ss. 273-304.

Baybo, Selda (2003). **Patara Kazılarında (1989-2001) Ele Geçen Cam Eserler** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Antalya.

Bimson, M., Werner, A. E. (1967). “**Problems in Egyptian Core Glasses**” Research Laboratory, British Museum, ss. 121,122.

Bischof, D. (1990) “**Funde Früher Sandkerngläser**” Asia Minor Studien Ausgrabungen in Assos, Band 2, Bonn, ss. 139-146.

Canav Özgümüş, Üzlifat (2013). **Çağlar Boyu Cam Tasarımı**, İstanbul.

Canav Özgümüş, Üzlifat, Kanyak, Serra, (2012). “**Nif (Olympos) Dağı Kazıları Cam Buluntuları**” Türkiye’de Arkeometrinin Ulu Çınarları, Prof. Dr. Ay Melek Özer ve Prof. Dr. Şahinde Demirci’ye Armağan, İstanbul, ss. 295-302.

Civelek, Aynur, (2006). “**Stratonikeia-Akdağ Nekropolisi’nden Bir Mezar**” *Anadolu/Anatolia* 30, ss. 47-64.

Cooney, John D. (1976). **Catalogue of Egyptian Antiquities in the British Museum IV Glass**, London.

Eker, Fevziye (2014). *Kahramanmaraş Müzesi’ndeki Cam Eserler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

Erten, Emel (2007). “**Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nden Cam Pendant**” *OLBA XV*, ss. 1-12.

Goldstein, Sidney M. (1979). **Pre-Roman and Early Roman Glass in the Corning Museum of Glass Corning**, New York.

Grose, David F. (1989). **The Toledo Museum of Art: Early Ancient Glass**, New York.

Gürler, Binnur, (2000). **Tire Müzesi Cam Eserleri**, Ankara.

Harden, D. B. (1981). **Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum Vol.1: Core-and Rod-Formed Vessels and Pendants and Mycenaean Glass Objects**, London.

Hayes, John W. (1975). **Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum**, Toronto.

Hoff, Michael – Townsend, Rhys – Can, Birol – Erdoğan Ece (2013). **The Antiochia ad Cragum Archaeological Research Project: 2013 Season**, *KST 36, C. 2*, ss. 295-306.

Honey, William B. (1946). **Glass: A Handbook for the Study of Glass Vessels of all Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection**, London.

Höpken, Constanze (2010). “**Gaben für das Jenseits Glas**” *Das Schönste Museum der Welt, Museum Folkwang bis 1933*, Germany.

Kasapoğlu, Hasan (2013). “**Nekropol**” Antik Troas’ın Parlayan Kenti Parion, (Ed. Prof. Dr. Cevat Başaran), İstanbul, 107-136.

Kunina, Niwa (1997). **Ancient Glass in the Hermitage Museum**, St.Petersburg.

Lightfoot, Cristhoper S. (1991). “**Anatolian Iron Age**” The Proceedings of the Second Anatolian Iron Ages Colloquium, 4-8 Mayıs 1987, (Ed. A. Çilingiroğlu-D.H. French), Oxbow Monograph 13, ss. 67-74.

Lightfoot, Cristhoper S. (2007). **Ancient Glass in National Museum Scotland**, Scoland.

Matsumura, Kimiyoshi (2013). “**Büyükkale**” Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu (Ed. Meltem Doğan Alparslan – Metin Alparslan), İstanbul.

Özet, Aynur, (1998). **Dipten Gelen Parıltı. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri**, Ankara.

Rohde, Elisabeth (1980). “**Antikes Glas: Eine Vorlage aus den Beständen der Berliner Antiken-Sammlung**” Forschungen und Berichte, Bd. 20, 150 Jahre Staatliche Museen zu, ss. 147-187.

Tait, H. (1991). **Five Thousand Years of Glass**, British.

Tek, Ahmet Tolga, (2007). “**Antik Dönem’de Anadolu’da Cam Üretimi**”, Seres, III. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, Eskişehir, ss. 108-123

Tosun, Aynur, Akman, Ayşe (2010). “**Doğu Garajı-Halk Pazarı Mevkii (Attaleia Nekropolü) Kurtarma Kazısı 2009 Yılı Çalışmaları**” 19. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ordu, ss. 97-117.

Uzuner, Bilge (2004). **Bulunuşundan Üfleme Cam Teknikleri AKANTAŞ**, İstanbul.

Weinberg, Gladys D. – McClellan, Murray C. (1992). **Glass Vessels in Ancient Greece**, Archaeological Receipts Fund, Athens.

Yener, K. Aslıhan (2005). “**Açhana Höyüğü 2004 Yılı Kazı Sonuçları**” 27. KST, 1, Antalya, ss. 37-46.

Yazma Eğitimi Dersinin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazmaya Karşı Tutumlarına Etkisi

Ali GÖÇER

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü,
Melikgazi, Kayseri. E-posta: gocerali@gmail.com

Öz: Bu araştırmanın amacı, eğitim fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının aldıkları Yazma Eğitimi dersinin yazmaya karşı tutumlarına etkisini incelemektir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Marcia O'Neal ve diğerleri (1984) tarafından geliştirilen ve Göçer (2014) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak Türkçeye uyarlanan *Yazma Tutum Ölçeği (YTÖ)* kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Araştırmaya Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde bulunan 4 üniversitenin Eğitim Fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan 294 öğrenci katılmıştır. Kullanılan ölçek eğitim ve öğretim dönemi başında ve dönem sonunda olmak üzere aynı çalışma grubuna iki kez uygulanmıştır. Elde edilen veriler aritmetik ortalama, standart sapma ve t-testi istatistiksel yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerden ulaşılan bulgulara göre, Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin aldıkları Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi dersinin yazma becerisine yönelik dönem başı ile dönem sonu tutumları arasında (okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk ve yazmaya özen gösterme/önem verme alt boyutlarında) gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yazmaya hazır bulunuşluk alt boyutunda ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar sözcükler: Türkçe eğitimi, yazma becerisi, yazma eğitimi dersi, yazma tutumu, Türkçe öğretmeni adayları.

The Effect of Writing Training Course on Turkish Student Teachers' Writing Attitudes

Abstract: The purpose of this study is to investigate attitudes of student teachers studying in Turkish teaching department of education faculties in terms of the effect of attitudes toward writing they received Writing Education courses. At the study Writing Attitude Scale (WAS), developed by Marcia O'Neal et al. (1984) and validity and reliability of which was made by Göçer (2014) was used as a data collection instrument. Cronbach's Alpha coefficient of the scale was found as .85. The participants were 294 Turkish student teachers who studying in Turkish teaching department of 4 education faculties

different geographical regions of Turkey. The scale was applied twice to the same workgroup, and used in education and training period including at the beginning of and the end of the term. The data obtained was analyzed using arithmetic mean, standard deviation and t-test statistical methods. According to the results achieved from the data, students studying at Turkish Teaching Departments they take Lecturing Techniques II: Writing Training the effect of writing courses are as follows: A significant difference between the groups was found per term and end of the period attitude among (non-school writing, writing readiness, and take care to write / give importance to the sub dimensions). And was found no significant difference the sub dimension ready to write presence.

Key Words: Turkish language education, writing skills, writing training lesson, writing attitudes, Turkish student teachers.

GİRİŞ

Yazma, düşünceleri, yaşantıları, gözlemleri kurgusal bir bütünlük içinde temellendirerek dile getirme becerisidir (İpşiroğlu, 2007: 23-24). Yazma becerisini etkili bir şekilde kullanabilmek, belli düzeyde dilsel bilgi ve zihinsel beceriler gerektirir. Özdemir'e (1991: 121) göre, yazma, konuyu seçme ve sınırlandırma, bir amaca bağlama, söyleyecekleri belirleme, belirlenen düşünceleri bir plana bağlama, planı yazıya dönüştürme gibi birbirine bağlı bir dizi düşünsel etkinlikten oluşur.

Tutum 'belirli bir olguyu sevme ya da sevmeme derecesini ölçen psikolojik bir eğilim (Eagly ve Chaiken, 1993)', bir bireyin bir nesneye ya da düşünceye olumlu ya da olumsuz tepki verme eğilimi ((Ajzen 1989, akt. Baştuğ, 2015: 74) olarak tanımlanmaktadır. Tutum, kişilere, nesnelere, olaylara vb. karşı her zaman aynı türden davranmamıza yol açan sürekli ve değişmez bir inanç, duygu ve eğilim (Öncül, 2000: 1082-1083); bir kimsenin herhangi bir olay, eşya veya insan grubuna karşı olumlu ya da olumsuz davranış gösterme eğilimi (Turgut, 1987: 154) olarak tanımlanmaktadır. Krech (1965) tutum kavramını "bireyin yaşamındaki bir olaya karşı güdüsel, duygusal, algısal ve zihinsel süreçlerinin kalıcı ve sürekli bir örgütlenmesi" olarak tanımlamaktadır (Akt. Temizkan ve Sallabaş, 2009: 155). Tutumlar, genel olarak, 'bireyleri belli insanlar, nesnelere ve durumlar karşısında belli davranışlar göstermeye iten öğrenilmiş eğilimler' olarak kabul edilmekte ve insanların günlük yaşantılarının yan ürünleri olarak ortaya çıkmaktadırlar (Sözer, 1996: 9). Tutum doğrudan gözlenebilen bir özellik

değil ancak kişinin gözlenebilen davranışlarından ulaşılan varsayımlardır. Bu manada tutum, davranış değil, davranışa hazırlayıcı eğilim olarak kabul edilir. Değişmeye karşı dirençli olan tutumun ne olduğuna karar verebilmek için, bireyin o nesneye gösterdiği tepkinin değişik ortamlarda gözlenmesi gerekir (Ülgen, 1997: 88).

Bir duygusal unsur olarak yazmaya karşı tutum, yazma eylemi içindeki yazarı mutluluktan mutsuzluğa uzanan çizgide nasıl davrandığını/davranacağını içeren bir eğilimdir. Öğrencilerin yazmaya karşı tutumu etkilere açık ve daha değişkenken herhangi bir durumla ilgili kısa ömürlü duygu ve tahrikten uzak daha sabit bir kişilik özelliğidir. Yazma tutum ölçeği uygulanıp tamamlandığında öğrencilerin evdeki, okuldaki çalışmalar dâhil olmak üzere çeşitli zamanlarda mutluluğu ve mutsuzluğu da içine alan ve geçmişte kapsayacak şekilde ne istediklerini ve neler hissettiklerini ölçülmüş olur (Graham ve diğerleri, 2007: 518).

Problem Durumu

Öğretmen adaylarına hizmet öncesi verilen lisans eğitimlerinde mesleklerini iyi bir şekilde yapabilecekleri yeterliklerin kazandırılması hedeflenmektedir. Türkçe öğretmeni adayları lisans eğitimleri sırasında okuma, dinleme, konuşma ve yazma eğitimi adında haftalık dört ders saati ders almaktadırlar. Aldıkları bu dersler ile mesleğe atandıklarında öğrencilerde dil öğretiminin ana ayakları olan dört temel dil becerisini kazandırma ve geliştirme eğitimi verebilmeleri amaçlanmaktadır. Türkçe öğretmeni adaylarına lisans eğitimleri sırasında dört temel dil becerisinden biri olan yazma becerisine karşı farkındalıkları kazandırmak en temel amaçlardandır. Alınan yazma eğitimi dersinin öğrencilerde yazma becerisine karşı istek oluşturulup eğilimleri ortaya çıkarılması eğitimin başarılı olduğunun bir göstergesidir. Öğretmen adaylarına verilen eğitimle yazma becerisine karşı ilgileri artırılarak bilgi ve beceri kazandırılıp kazandırılmadığı üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, eğitim fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerinin aldıkları Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi dersinin yazmaya karşı tutumlarına etkisini incelemektir.

Türkiye'nin dört farklı bölgesinden seçilen dört üniversitenin eğitim fakültesi Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin aldıkları Yazma Eğitimi dersinin yazmaya karşı tutumlarının okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk, yazmada kendine güven ve yazmaya özen gösterme/önem verme alt boyutları bağlamında tutumlarına etki edip etmediğini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırma, nicel yaklaşımda ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yürütülmüştür.

Problem Cümlesi

Yazma eğitimi dersi Türkçe öğretmeni adaylarının yazmaya karşı tutumlarına etki etmekte midir?

Alt Problemler

Türkçe öğretmeni adayları aldıkları yazma eğitimi dersi ile yazma becerisine karşı bir farkındalık kazanmakta mıdır?

Yazma eğitimi dersi, Türkçe öğretmeni adaylarının yazma becerisine karşı tutumlarında, cinsiyet, mezun olunan lise türü ve öğrenim gördükleri üniversite değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye'deki üniversitelerin eğitim fakültelerinin Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan 3. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu üniversiteler arasından seçilen Erciyes, Dumlupınar, Mustafa Kemal ve Karadeniz Teknik Üniversitelerinin eğitim fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde 2013-2014 öğretim yılı bahar dönemi 3. sınıfta öğrenim gören 294 öğrenci de araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Kişisel Bilgiler

<i>Üniversite</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Erciyes Ü.	129	43,9
Dumlupınar Ü.	55	18,7
Mustafa kemal Ü.	56	19,0
Karadeniz Teknik Ü.	54	18,4
Toplam	294	100,0
<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Kadın	149	50,7
Erkek	145	49,3

A.Göçer Yazma Eğitimi Dersinin Türkçe Öğretmeni...		
Toplam	294	100,0
Lise Türü	N	%
AÖL (Anadolu Öğretmen L.)	63	21,4
Diğer Liseler	231	78,6
Toplam	294	100,0

Tablo 1'den de görülebileceği gibi araştırmaya dört üniversiteden 149'u kız, 145'i erkek olmak üzere toplam 294 Türkçe öğretmeni adayı katılmıştır. Katılımcıların 63'ü Anadolu Öğretmen Lisesi, 231'i de farklı lise türlerinden mezun olmuşlardır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada veri toplama aracı olarak O'Neal ve diğerleri (1984) tarafından geliştirilen ve Göçer (2014) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak Türkçeye uyarlanan 25 maddelik *Yazma Tutum Ölçeği (YTÖ)* kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Araştırmaya Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde bulunan 4 üniversitenin eğitim fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan 294 öğrenci katılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda aritmetik ortalama, standart sapma ve t-testi istatistiksel yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 16 programı tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerin aldıkları yazma eğitimi dersinin yazma becerisine olan tutumlarına etkisine bakılmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin yazma becerisine karşı tutumlarının dönem başı ve dönem sonu yapılan ölçümlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla ilişkili gruplar için t testi yapılmıştır. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin yazma becerisine karşı tutumlarının dönem başı ve dönem sonu ölçümlerinin farklılaşmasına ilişkin ilişkili örneklem için t testi sonuçları

Değişken	Dönem	N	Art. Ort	Std. Sapma	t	p
<i>Okul Dışı Yazma</i>	Dönem Başı	294	21,1020	4,82348	5,780*	,001
	Dönem Sonu	294	19,0918	4,06874		

<i>Yazmaya Hazır Bulunuşluk</i>	Dönem Başı	294	18,9728	3,08789		
	Dönem Sonu	294	19,1054	2,90682	-,547	,584
<i>Yazmada kendine güven</i>	Dönem Başı	294	16,6327	3,60807		
	Dönem Sonu	294	15,1293	3,45675	5,257*	,001
<i>Yazmaya özen gösterme/önem verme</i>	Dönem Başı	294	11,8639	3,38767		
	Dönem Sonu	294	10,5578	3,08941	5,318*	,001

Tablo 2'deki bulgular incelendiğinde öğrencilerin yazma becerisine yönelik dönem başı tutumları ile dönem sonu tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınavan ilişkili örneklem için t testinin p değerleri okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk ve yazmaya özen gösterme/önem verme alt boyutlarında ,001 olarak bulunduğu görülmektedir. Yazmaya hazır bulunuşluk alt boyutunda hesaplanan p değeri ise ,584 olarak bulunmuştur. Bulgulara göre okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk ve yazmaya özen gösterme/önem verme alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunurken yazmaya hazır bulunuşluk alt boyutunda ise anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır. Fark çıkan alt boyutlarda dönem başı ve dönem sonu puan ortalamaları incelendiğinde dönem başı ortalamalarının dönem sonu ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, öğrencilerin yazma eğitimi dersinin yazma becerisine karşı tutumlarına etki edip etmediğine dair yapılan analizlerle elde edilen bulgulardan hareketle ulaşılan sonuçlara ve sonuçlardan hareketle birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Öğrencilerin yazma becerisine yönelik dönem başı tutumları ile dönem sonu tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını sınavan ilişkili örneklem

için t testinin p değerleri *okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk* ve *yazmaya özen gösterme/önem verme* alt boyutlarında ,001 olarak bulunmuştur. *Yazmaya hazır bulunuşluk* alt boyutunda hesaplanan p değeri ise ,584'tür. Bu bulgulara göre *okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk* ve *yazmaya özen gösterme/önem verme* alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. *Yazmaya hazır bulunuşluk* alt boyutunda ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Okul dışı yazma, yazmaya hazır bulunuşluk ve *yazmaya özen gösterme/önem verme* alt boyutlarında gruplar arasında ortaya çıkan anlamlı farkın dönem başı ortalamalarının dönem sonu ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olmasından kaynaklanması dikkate değerdir. Alt boyutlarda dönem başı ve dönem sonu puanlarının ortalamaları incelendiğinde dönem başı ortalamalarının dönem sonu ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olması, bir dönem boyunca alınan *Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi* dersinin yazmaya karşı tutumlarına olumlu bir etkisi olmadığı, hatta olumlu tutuma olumsuz yönde etki ettiği anlaşılmaktadır. Verilen eğitimde temel amaç, ilgili dersin amaçları doğrultusunda belirlenen kazanımların ya da bilgi, beceri, tutum ve davranışların hedef kitleye kazandırılmasıdır. Araştırmada ortaya çıkan böyle bir sonuçtan hareketle süreç içerisinde verilen *Yazma Eğitimi* dersinin Türkçe öğretmen adaylarının yazmaya karşı olumlu bir tutum kazandıramadığı, hatta öğrencilerde yazma becerisine olan olumlu tutumda da kayıplara neden olduğu söylenebilir.

Normal şartlarda alınan *Yazma Eğitimi* dersinin Türkçe öğretmen adaylarının yazmaya karşı olumlu bir tutum geliştirmesi beklenir. Meier, McCarthy ve Schmeck (1984), yazma özyeterliğinin üniversite öğrencilerinin yazma performansını artırdığını ifade etmektedir (Akt. Demir, 2013: 106). Eğitim ve öğretim ortamlarında öğrencilere verilen her derste yapılması gereken ilk ve en önemli şey, öğrencilerin alacakları derse karşı ilgilerini uyandırmak ve o derse aktif katılım sağlandıkları takdirde neler kazanabilecekleri konusunda hedeflerden haberdar etmektir.

Cothorn ve Collins'e (1992) göre tutumlar, öğrencinin içinde bulunduğu okul ortamları, onların akademik başarısı, ilgisi ve yaşamlarındaki yetişkinlerin ilgilerinden etkilenmektedir (Akt. Baştuğ, 2015: 74). Süreçte öğrenci aktivasyonunun sağlanmasında öğretmenlerin rolü önemlidir. Öğrencileri duyuşsal ve zihinsel olarak derse hazırlamak, öğrenen özerkliği ile öğrenci katılımını yüksek tutmak, öğrenci kazanımları açısından oldukça önemlidir. İsmail ve arkadaşlarına (2010) göre, öğretmenlerin, öğrencilerin yazma becerilerini ve performanslarını geliştirmek için onların algı, tutum ve ilgi gibi özellikler açısından tanınıp bilinmesinin bir ihtiyaç olduğu gerçeğini bilmeleri ve kabul etmeleri (s. 482) gerekir. Bu yaklaşım tarzı öğrencilerin beceri gelişimleri

açısından ön koşul durumlarındandır. Brinkley 1993, Kamman 1990 ve Pajares'e 2002 göre de, öğretmenlerin sınıfta yazma öğrenme aktivitelerini uygulamaya koyma yeteneği, öz yeterliği ve başarısı ile onların eğitsel etkinlik geliştirme kapasitesine veya yazmaya karşı tutum ve inanışlarına bağlıdır (Akt. Daisey, 2009: 158).

Yazmaya karşı tutum ve inanışların öğretmenlerde olduğu gibi öğrencilerin performanslarında da temel belirleyicilerden olduğu söylenebilir. Bağcı (2007), Türkçe öğretmeni adayları üzerine yaptığı bir araştırmasında yazılı anlatım dersinin kendilerinde bu derse karşı olumlu tutum geliştirdiğine inananların oranının inanmayanlara göre daha yüksek olduğunu belirtmektedir (s. 56). Öğrencilerde yazmaya karşı olumlu tutum geliştirildiğinde öğrencilerin yazma becerisini geliştirme eğilimine girerek etkili bir şekilde kullanabilme yeterliğine kolaylıkla ve kısa sürede ulaşabilecekleri söylenebilir. Şu hâlde; öğrencilere yazma becerisini kazandırma ve etkili bir şekilde kullanabilme yeterliğine ulaştırma onlarda yazmaya karşı olumlu bir tutum geliştirmeye bağlıdır. Göçer (2013), yazma becerisini kazanmaya ve geliştirmeye etki eden unsurlar bağlamında öğretmen adayları üzerinde yaptığı araştırmasında tutumun; yazma ilgi, istek, sevgi ve arzusunun yazma becerisinin kazanımı ve gelişimine katkı vermesi (s. 5) yanında yazmaya karşı sahip olunan olumsuz algı veya tutumun yazma becerisinin kazanılmasını ve gelişimini olumsuz etkilediği (s. 8) sonucuna ulaşmıştır. Tok ve Kandemir'e, (2015) göre de, öğrencilerin yazmaya karşı olumlu bir şekilde tutuma sahip olmaları yazmada yaratıcılıklarını tetiklemektedir (s. 1641).

Sonuç olarak, bulgular, Türkçe öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğrencilerin aldıkları *Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi* dersinin yazmaya karşı olumlu bir tutum geliştirmede işlev göremediğini göstermektedir.

Türkçe öğretmen adaylarının atandıklarında görevlerini amaca uygun bir şekilde yürütebilmeleri meslek öncesi eğitim süreçlerinde kazandıkları hazırbulunuşluğa bağlıdır. Dört temel dil becerisi ve bu becerileri etkin kullanabilmenin ön koşul öğrenmesini oluşturan dil bilgisi öğrenme alanına yönelik verilecek eğitimin başarısı öğretmen adaylarında meslek öncesi eğitimle oluşturulan bu hazırbulunuşlukla doğrudan orantılıdır. Öğrencilerin temel dil becerilerini kazanmaları ve buldukları sınıfın seviyesine uygun bir şekilde kullanabilme yeterliğine ulaşabilmeleri için öğretmen adaylarının bilişsel alan ve bu alanda önemsenen bilginin yanında duyuşsal alan ve bu alanın öncelediği

ilgi, eğilim, yetenek, tutum, davranış vb. alanların önem ve değerini bilecek bir bakış açısıyla yetişmeleri sağlanmalıdır.

Eğitim fakülteleri Türkçe öğretmenliği bölümlerinde öğretmen adaylarının öğrencilere dil becerileri kazandırma ve geliştirme yeterliklerinin kazandırılması hedeflendiği lisans eğitimleri sırasında alınan her ders, öğretmen adaylarına o dersin içeriğine uygun belli düzeyde bir hazır bulunuşluk kazandırmalıdır. Bu çerçevede *Anlatma Teknikleri II: Yazma Eğitimi* dersi de her şeyden önce öğretmen adaylarında yazmaya karşı olumlu bir tutum geliştirmesine zemin olmalıdır. Yazma becerisine olumlu tutuma sahip olan öğretmen adayı mesleğini yürütmeye başlayınca sahip olduğu bu tutumun uygulamalara yansımalarıyla hedef kitlenin de bu beceriye karşı olumlu bir bakış açısı kazanmasında önemli bir avantaj sağlayacaktır. Bu açıdan, öğretmen adaylarının hem yazmayı sevmeleri ve zaman zaman yaşadıklarını yazma alışkanlığı kazanmaları hem de mesleğe başladıklarında öğrencilerin yazma yeteneklerini geliştirecek zihinsel ve teknik bir hazırbulunuşluğa sahip olmaları için *Yazma Eğitimi* dersi uygulamalarına gereken önem verilmeli, özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Bağcı, Hasan (2007), **Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatıma ve Yazılı Anlatım Derslerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi**, *TÜBAR-Türklük Bilimi Araştırmaları*, 21, 29-61.
- Baştuğ, Muhammet (2015), **İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Yazma Eğilimi, Tutumu ve Yazma Tutukluğunun Yazma Başarısı Üzerine Etkisi**, *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 73-88.
- Daisey, Peggy (2009), The Writing Experiences and Beliefs of Secondary Teacher Candidates, *Teacher Education Quarterly*, 36(4), 157-172.
- Demir, Tazegül (2013), **İlköğretim Öğrencilerinin Yaratıcı Yazma Becerileri ile Yazma Özyeterlik Algısı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma**, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 84-114.
- Göçer, Ali (2013), **Türkçe Öğretmeni Adaylarına Göre Yazma Becerisinin Ediniminde ve Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar**, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 1-14.
- Göçer, Ali (2014). **Yazma Tutum Ölçeği'nin (YTÖ) Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 515-524.
- Graham, Steve; Berninger, Virginia and Fan, Weihua (2007), **The Structural Relationship between Writing Attitude and Writing Achievement In First and Third Grade Students**, *Contemporary Educational Psychology*, 32, 516-536.

- İpşiroğlu, Zehra (2007), **Türkçe Öğretiminde Yaratıcılık Almanya'daki Yeni Öğretmenler: Göçmen Kökenli Üçüncü Kuşak**, *Dil Dergisi*, 135, 21-27.
- İsmail, Noriah; Elias, S., Intan Safinas, Mohd Ariff Albakri; Perumal, P. Dhayapari and Muthusamy, Indrani (2010), **Exploring ESL Students' Apprehension Level and Attitude towards Academic Writing**, *The International Journal of Learning*, 17(6), 475-483.
- O'Neal, Marcia R.; Guttinger, Helen I. and Morris, Chris M. (1984), **Validation of a Writing Attitude Scale**, Paper presented at the thirteenth annual meeting of the mid-south educational research associations, November 14-16, Louisiana, New Orleans.
- Öncül, Remzi (2000), **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Emin (1991), **Yazma Öğretimi** (ss. 114-129), *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi* (A. Sezer ve F. Oğuzkan ile birlikte), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Sözer, E. (1996), **Üniversitelerde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları**, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 7-21.
- Temizkan, Mehmet ve Sallabaş, M. Eyyüp (2009), **Öğretmen Adaylarının Okuma ve Yazmaya Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması**, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 155-176.
- Tok, Şükran and Kandemir, Anıl (2015), **Effects of Creative Writing Activities on Students' Achievement in Writing, Writing Dispositions and Attitude to English**, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 1635-1642.
- Turgut, Fuat (1987), **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme** (5. Baskı), Saydam Matbaacılık, Ankara.
- Ülgen, Gülten (1997), **Eğitim psikolojisi: kavramlar, ilkeler, yöntemler, kuramlar ve uygulamalar**, Alkım Yayınları, İstanbul.

Azerbaycan ve Türkiye’de Köroğlu Destanının Karşılıklı Analizi

Seher ATMACA

Yrd.Doç.Dr, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

zseher@gmail.com

Öz: Köroğlu Destanı Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetlerinin ortak kültürleri arasında yer alan çok önemli bir kahramanlık destanıdır. Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan’ın yanı sıra Gürcistan ve Bulgaristan’ın da Köroğlu destanları var. Araştırmada araştırmacı hem Köroğlu Destanı’nın Azerbaycan ve Türkiye’deki kollarını analiz etmeye çalışarak benzer ve farklı yönlerini, hem de destanda kullanılan birçok ozan âşık havasını araştırarak onların musiki dili özelliklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Yazar, Köroğlu Destanı, gerek Azerbaycan kaynaklarında gerekse Türkiye’deki kaynaklarda, bazı mekân, isim ve ağız farklılıkları haricinde birbirlerine ne kadar yakın olduklarını görmüştür. Köroğlu ister destan kahramanı olsun, ister bu mahlasta çalıp söyleyen bir âşık olsun geçmişten günümüze kalan Anadolu’nun ve bütün Türk dünyasının ortak kahramanlarından.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, destan, kahraman, Çamlıbel, kırat, yılki

A Comparative Analysis About Köroğlu Epics in Azerbaijan and Turkey

Abstract: Köroğlu Epic of is a significant epic of heroism among common cultures of the Turkish Republicans in the Middle Asia. Georgia and Bulgaria, as well as Turkey, Azerbaijan, Turkmenistan Uzbekistan Kazakhstan and Tajikistan, have Köroğlu epics. In this study the researcher tries to present both Köroğlu Epic’s similar and unsimilar sides by analyzing its branches in Turkey and in Azerbaijan and the language features of melodies of many minstrels by studying the ones used in the Epic. The writer understood that either in the Turkish sources or in Azerbaijan sources Köroğlu epics are very close to each other except some places, names and local languages. Köroğlu whether an epic hero or a minstrel singing with this pseudonym is one of ancient common heros of Anatolia and all Turkish world.

Key Words: Köroğlu, epic, hero, Çamlıbel, White Horse, Free Horse

GİRİŞ

Köroğlu Destanı Türk Dünyasının ortak destanıdır. Bu destan aynı zamanda Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin de ortak kültürleri arasında yer alan çok önemli bir kahramanlık destanıdır. Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan'ın yanı sıra Gürcülerin, Bulgarların da Köroğlu destanları var. Köroğlu hem yiğit kişiliği hem de âşık kişiliği ile öne çıkarak hakkı ve hukuku çiğnenen halkın yardımcısı, zalimlerin ise amansız düşmanı olmuş bir kahramandır. Türk dünyasında yaygın olan Köroğlu Destanı ve bazı makalelerde Azerbaycan ve Türkiye'deki varyantlarını analiz etmeye çalışacağız. Destanlarda ve makalede Köroğlu Destanının benzer ve farklı yönlerini ortaya koymakla birlikte aynı zamanda destanda kullanılan birçok ozan âşık havalarını araştırarak onların musiki dili özelliklerine de dikkat etmeye çalışacağız. Bu musikilerde daha çok kahramanlık, mertlik, cesaret iyimserlik özelliklerini abartılı bir şekilde kendisini göstermesini hissetmek mümkündür. Aynı zamanda makalede Köroğlu mevzusunu buradaki âşık havaların profesyonel musiki (çoksesli) üretkenlikle istifade olunması problemlerine yer vermeye çalışacağız.

Türk Dünyasının ortak kahramanı Köroğlu her ülkede gerek yazılı kaynaklarda gerekse gezici destan anlatıcıları (Köroğluhanlar) tarafından anlatılmasından kaynaklanan bazı farklılıklar olmasına rağmen genel bütünlük içerisinde düşündüğümüzde Köroğlu ne kadar ortak kahramanımız ise Köroğlu destanları da isim ve mekânlar farklı olsa da anlatılan konu aşağı yukarı aynıdır.

Köroğlu Destanı özellikle Türk Cumhuriyetleri arasında öylesine benimsenmiş, öylesine iç içe girmiştir ki, dipsiz bir kuyu gibi bu mevzunun içine dalabilen herkese birazcık Köroğluşünaslığı bulaşıyor.

Biz de Köroğlu Destanı ile ilgili Türkiye'deki ve Azerbaycan'daki kaynaklar incelediğimizde; Köroğlu Destanı'nın büyük bir ırmak gibi yüzyıllardır gönül coğrafyalarına akıp durduğunu gördük. Bu kültür ırmağı öyle bir ırmak ki her ülke hatta her şehir bu ırmaktan daha fazla faydalanmak ve bu kültürü benimsemek için adeta birbirleriyle yarıştıklarını gördük.

KÖROĞLU DESTANININ AZERBAYCAN VE TÜRK CUMHURİYETLERİNDEKİ BAZI ANLATMALARI

Köroğlu Destanı Türk Dünyasının ortak destanlarından en önemlisidir. Belki de bu destan gezici Köroğluhanlar tarafından şehir şehir gezilerek bu destanın Türk toplumu arasında çeşitli varyantlarının oluşmasına da vesile olmuştur. “Aslında bir destan olarak değerlendirilmesini daha doğru bulduğumuz Köroğlu, Koroğlu, Kuroğlu, Göroğlu vb. adlarını taşıyan bu uzunlu kısıklı anlatılar topluluğun benzer metinler içindeki “tek” olduğu, Türk toplumlarının birçoğunda varlık gösterdiklerini, Türkiye, Azerbaycan, İran, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan yanında Ermenistan ve Gürcistan’da hikâyenin yaygınlık kazandığı, varlığını koruduğunu biliyoruz. Diğer Türk destanlarının popüler yayınlar ya da akademik araştırma ve yayınlar dışında ait oldukları ülke sınırlarını geleneksel anlamda aşamadıklarını görmekteyiz. Köroğlu Destanı (ya da hikâyesi) ise hem geleneksel anlatı hem de metin neşri ve akademik araştırmalar bakımından oldukça yaygındır.” (Koz 2014:356)

“Köroğlu Destanı’nın halk arasında derlenmiş ilk Türkçe yayını Mir Babaoğlu Hasan Molla tarafından yapılmış, Halkıyat-ı Köroğlu Sultan ve Hakıyat-ı Gayvazhan adı ile yayımlanmıştır. Köroğlu Hikâyeleri Türkiye dışında bütün Türk cumhuriyetlerinde ve topluluklarında, Türklere komşu olan halklar Ermeni, Gürcü, Tacikler, Fars vb. arasında da anlatılmaktadır. Köroğlu hikâyelerinin iki büyük varyantı vardır. Doğu ve Batı varyantları, bu anlatılarda, Köroğlu’nun ilk kolundan son koluna kadar pek çok farklılıklarının olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.”(acikogretimedebiyat.com) Köroğlu Destanı’nda mekân ve şahıs isimleri değişse de destanın asıl unsurunu oluşturan konular üç aşağı beş yukarı birbirine benzer. Köroğlu Destanı’nın Türkiye ve Azerbaycan varyantları birbirine çok yakındır.

Bolu Beyi, iyi cins dört ata sahiptir. Ne var ki, her birinin bir kusuru vardır. Seyisi Baytar Ahmet’ten kendisine iyi bir at bulmasını ister. Baytar Ahmet, haftalarca at arar, sonunda bir kervanda gördüğü altı aylık bir kısrağı alıp Bolu Beyi’ne getirir. Çok cılız olan bu tayı Bolu Beyi beğenmez, hiddetlenip Baytar Ahmet’in gözlerine mil çektirir. Ahmet’in oğlu Ali, dört yıl boyunca kırata bakar. Kırata, eşsiz bir at olur. Bolu Beyi’nin yanına gidip meydan okur. Bolu Beyi’i arkasından atlılar gönderirse de hiç birisi onu yakalayamaz. Ali, artık Köroğlu olarak bilinir. Köroğlu, Çamlıbel’i kendisine mekân olarak tutar. (Kaya 1997:4)

Ne zaman yaşadığı kesin olarak belli olmayan Köroğlu, Anadolu’da hâlâ 24 kol halinde yaşamakta olan halk hikâyesinin kahramanıdır. Asıl adı Ruşen Ali’dir. Babası bir rivayete göre İran Şahı, bir rivayete göre İstanbul

Padişahı, Bolu Bey'i yahut Erzurum Bey'i tarafından gözlerine mil çektirilmek suretiyle kör edilmiştir. Köroğlu'nun hayatı babasının öcünü almak çabalarıyla geçmiştir. (Kutsi 1978:133) Azerbaycan rivayetinde ise bu konu şöyle anlatılır.

Köroğlu (ismi Ruşen) Teke kabilesindedir. Babası Mirza Sarraf, Türkistan padişahı Murat'ın at sürülerini idare eder. Bir gün sürüler Ceyhun kenarında iken nehirden bir at çıkıyor. İki kısrağa aşıyor. Mirza Sarraf bunlara damga vuruyor. Bir müddet sonra bunlardan doğan tayları padişaha hediye ediyor. Görünüşte pek kötü olan bu atların hediyesi padişahı kızdırıyor ve Mirza Sarraf'ın gözlerinin oydurulmasına sebebiyet veriyor. O zaman dokuz yaşında olan Ruşen çok müteessir oluyor. Babası onu teselli ediyor. Ona, büyük bir kahraman olacağını rüyasında gördüğünü haber veriyor. (Boratav 2009:27,28) Özbekistan riyasetinde; Küroğlu bir mezarda (kûr) doğduğu için bu ismi almıştır. Ona can, mezar içinde gelmiş, mezar ona ana olmuştur. Yedi yaşında "dürr-i nihan" ona girmiş yani Küroğlu bütün esrarı öğrenmiştir. Çembil-Bil şehrinde evvela Ağalık Han, sonra Cıgalı Han, nihayet Küroğlu Sultan hüküm sürmüşlerdir. Fakat Küroğlu da müstakil bir sultan değildir; o bir Tarhan'dır sonra kendisinin emrinde de doksan tane Türkmen Beyi vardır. Küroğlu Çembil-Bil'de kale yaptırır, şehri abat kılar; otuz yaşında ve kırk yaşında "Kırk Çihlten", "On İki İmam" ve "Hızır"la görüşen Küroğlu büyük bir şöhret kazanır. (Boratav 2009:37)

Köroğlu Destanı Türk Dünyasının en önemli destanları arasında yerini alır. Bundan dolayı Köroğlu Destanı varyantlarının hangisini okusak birbirlerine bezerliklerini görürüz.

"Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında mezarda doğan Köroğlu, çocukluk çağlarında yaptığı yaramazlıklar ve diğer çocuklara verdiği zararlardan ötürü halkın gözüne batmaya başlar. Dedesi Cıgalı Bey, torununun başına bir hadise gelmesinden çekinerek, Rum vilayetine gider. Orada Hünkâra seyislik yapar. Hünkârın talebi üzerine iyi bir cins at bulur. Fakat Hünkâr bu zayıf atı beğenmeyince Cıgalı Bey'in gözlerini oydurur. Bunun üzerine genç Köroğlu ve dedesi, Kıratla birlikte ülkeyi terk eder. Erenlerin bade içirmesi üzerine hükümranlığa layık bulunan Köroğlu, onların işaretiyle Çandibil'e gider ve kırk yiğidi çevresine toplar. Köroğlu, halkının başına geçer, daha sonra evlenir. Ardından Çandibil'den seferler düzenlemeye başlar. Onun gittiği yerler arasında Kafkas ülkeleri de vardır. Bunlardan özellikle Gürcistan dikkati çeker." (Gökçimen 2014:217)

Bir başka Azerbaycan rivayetinde ise Köroğlu'ndan şöyle bahsedilir.

Yedi bin yedi yüz yetmiş yedi oğlun babası olan Koç Köroğlu’nun deli gönlü onlara bakınca coşup taşmıştır. Babası Alı kişiden aldığı sevgiyi, yedi bin yedi yüz yetmiş yedi yere bölmüştü. Bu sevginin sıcaklığı tekçe Çenlibel yiğitlerine değil, bizim ellere bile yetmişti. Bizim ellerde söz sanatkârına, saz ustasına, elin duygusunu, acısını, sevincini, gün-güzeranını bilene “el atası” değilmiş, “âşık elin atasıdır” deyimi dilden- dile düşmüştür. El babası Dede Elesger’den:

Zenginle dost olub, fakire gülme,

Çok da havalanıp coşma dünyada.

El seni isteyip gabağa çekse,

Ağır ol, alçağa düşme dünyada!

Koç Köroğlu’nun erlik-erdemlik dünyasından bir ses gelir:

Yaz olsun, erisin dağların karı,

Gözüme görünsün gardaşım dağlar!

Misri kılınc oynar al kan içinde,

Düşer senden gati savaşım dağlar! (Veliyev 1980:16) Zaman zaman

Köroğlu’nun bir kahraman, gezici âşık ya da şair olduğu da tartışılmıştır.

Köroğlu, yiğitlik, öç alma, savaş, hasret, aşk, Kırat’ına övgü, yaşlılık hüznü ve buna benzen duygularını güçlü şiir diliyle söylemektedir. Şüphesiz o destanın oluşmasında, birçok şairlerin katkıları vardır. 16. Yüzyılın son dönemlerinde adı geçen Köroğlu şair de, o destana renk ve söz veren şairlerden biri midir? Yoksa bir şair, hayran olduğu o destan kahramanının adını kendisine “mahlas” mı seçmiştir. Bu konu çok iyi bilinmiyor. Yalnız, adı geçen o Köroğlu’nun şiirleri de, ünlü destan kahramanlarımızın kimi koçaklama, kimi âşıkane olan üslubuna aykırı düşmüyor. (Kabaklı 2006:61) Bazı destanlarda hakikaten tarihte yaşamış şahsiyetin adı ile yücelen kalıcı şiirler aynı destanın esasını teşkil ediyor. Köroğlu destanının meydana gelmesinde birçok âşık ve âşık mektebinin büyük rolü olmuştur. (İsmayılov 2002:51)

KÖROĞLU’NUN KIRATI

Bolu Bey’i at meraklısı bir beydir. Atçılıkta usta olan seyisi Yusuf’u güzel ve cins bir at bulmak üzere başka yerlere gönderir. Yusuf günlerce gezdikten sonra obanın birinde istediği gibi bir tay bulur. Bu tayı doğuran kısrak, Fırat kıyısında otlarken ırmaktan çıkan bir aygırla birleşmiştir. Bu tay ondan olmuştur. Irmak ve göllerin dibinde yaşayan aygırlardan olan bu taylar çok değerli, iyi cins at olarak kabul edilirler. (Artun 2008:246) Köroğlu’nun babası Uruşan (Rövşen, Ruşen) Baba; Yusuf, Deli Yusuf veya Ali’dir. Uruşan Baba veya Deli Yusuf pek çok varyantta Köroğlu’nun Ortaya Çıkışı Kolu’nda görülmekte ve kısa bir süre sonra da ölmektedir. Osmaniye ilinin Kadirli

ilçesinin Bekerece Köyü'nden olan Yusuf Sıra'ya göre Köroğlu'nun babası Baytar Ahmet'tir (Alptekin 2011:91)

Koca Yusuf bir gün yılık sürüsünü deniz kıyısında otlatırken, bir ağaca yaslanıp atlarını seyrediyordu. Ne oldu ne olmadı birden bire ortalık karıştı, deniz kudurdu. Bir kaç dakika böyle devam ettikten sonra birden gümbürtü kırıp diye kesiliverdi. Denizin üstünde beyaz bir at başı gözüktü. Suyun yüzünden uçarcasına kıyıya doğru gelmeye başladı. Denizden toprağa ayak basınca silkindi etrafına baktı, ötede onu seyreden boz kısırağa doğru koştu. Bunu gören Koca Yusuf delicesine sevindi. Artık deniz aygırından bir kulunu olacaktı. Zaman gelip yetişti. Boz kısırağın tayı doğdu. Doğarken Koca Yusuf onu önlüğüne tuttu. Tayın ayaklarını üç gün toprağa değdirmeydi. (Kemal 1987:13) Azerbaycan'da Alı Kişi (Alı adında bir insan) Destanı'nda da Köroğlu'nun babasının adları birbirlerini tutmasa da anlatılan konu üç aşağı beş yukarı aynı konudur.

Alı kişi neçe yıllar Hasan Han'a yılık topladı. Her seher tanyeri ağarırken yilkıyı otlatmaya götürürdü. Dağlarda Alı kişinin ayağının değmediği yer yoktu. Alı kişi bir gün yilkıları sürüp deniz kenarına götürmüştü. Atlar deniz kanarında otlatırken Alı kişi de bir kenara söykenmişti. Bir de baktı ki denizden iki at çıktı. Alı kişi derya atı olduğunu işitmişti ama hiç görmemişti. (Abbaslı/Abdulla 2005:49) Bir başka rivayette ise; konu yine buna yakın bu defa da sudan çıkan aygır: "Azerbaycan rivayetinde kırat Aras'tan çıkan aygırdan doğan iki taydan birisidir." (Özkan 1997:230)

Anadolu'ya dönelim Köroğlu'nun babası nasıl anlatılıyor: Köroğlu'nun babası Acemistan'da baytardı. Baytarlıkla her memleketi dolaşırdı. Bir gün Rumeli'ne, Silistre şehrine gitti. Bu şehrin Hasan Paşa adında bir kumandanı vardı. Hasan Paşa'nın mahiyetindeki baytarlar Hasan Paşa'nın kısırağına; "bu kısırağın üstüne kısırak gelmez" diye methediyorlardı. Yabancı bir baytarın geldiğini duyunca: "Biz iyi diyoruz bir de ona gösterelim, bakalım ne diyecek?" diye Paşa'ya söylerler. Paşa emreder baytar gelir, Paşa: "Bu kısırak iyi mi kötü mü?" diye sorar. Baytar: "Efendim ziyansız ama bu kısırakta eşek cinsi var" der. Paşa: "Atta eşek cinsi nasıl olur?" Baytar: "Eşek cinsi olan at suya vardığı zaman ön ayakları suya dokunur dokunmaz işer." Paşa bu kısırağı suya çektirir, hakikaten de işer. Baytara başka sorularda sorar. Arabistan'a gönderir. Baytar Arabistan'da gezerken biri kır, biri doru fakat gövdeleri yaradan uyuzluktan dökülen iki ata müşteri oldu, bu taylar deniz aygırlarındandı... Baytar atları alıp Silisreye geldi. Hasan Paşa'nın baytarları "böyle uyuz hayvanları ne diye alırsın" diye baytarı payladılar. O da: "Ben bunları beğendim" dedi. Bunun

S. Atmaca Azerbaycan ve Türkiye’de Köroğlu Destanının...
üzerine Hasan Paşa: “Öyle ise gözlerini çıkarın, tayları verin eline, gitsin” dedi.
(Elçin 1997:2)

Bolu Bey’in atlarının tarifi Osmanlı sarayında da konuşulmaya başlandı. Padişah Seyisbaşını çağırıp onu Bolu Bey’ine gönderdi. Ondan seçme üç at istedi. Bolu Bey’i, Koca Yusuf’u yanına çağırıp yıldıdaki en seçme atlardan üçünü seçip getirmesini söyledi. Koca Yusuf yıldıların içinde at ararken devamlı aklından deniz aygırından töreyen üç tay geçti. Onları alıp Boyu Bey’in huzuruna geldi. Bolu Bey’i baktı ki bu taylar ayakta duracak halde değil; kendisiyle alay edildiğini düşünüp Koca Yusuf’a kızdı ve gözlerine mil çekti. Dünya ışığına hasret kalan Koca Yusuf, evine döndü. Birkaç gün geçtikten sonra oğlu Ruşen Ali’yi yanına çağırır Bolu Bey’e gidip o kötü tayı istemesini söyledi. Bolu Bey, Ruşen Ali’yi görünce; “ne istiyorsun Köroğlu” dedi. Ruşen Ali de “babam o kötü kır tayı istedi.” Bey: “şu körün oğlu ne istiyorsa verin gitsin.” (Kemal 1987:14,26) Koca Yusuf çelimsiz atı alıp götürür aylarca bakımını yaptıktan atın istediği gibi olmasını sabırsızlıkla bekler ve Azerbaycan varyantında olay şöyle anlatılır:

Koca yılmıca; uzun caydak çekme bacaklı, nazik ortalı Dürata (Doru) yanaştı, eli yüzünü gözünü, yalını, sağrısını tımarladı. Sonra iri başlı, dolu gözlü kara pürçekli, uzun boyunlu, dökme döşlü, yoğun enli sağrılı, Kırat’a yanaştı. Kırat kışneyip iki ayağının üstüne göge kalktı, ağzını açıp Alı’ya yönelmek istedi. Alı, atın üstüne kışkırdı, at sesinden onu tanıyıp sakinleşti. Alı Kıratın başını, yüzünü, belini sağrısını tımarladı. Ama sırtında küçük bir batık olduğunu hissetti. “Rövşen bak hele Kırat’ın üstüne ışık düşen yer var mı?” Rövşen baktı ki perdenin arasında iğne boyda deşik var. “Oğul bir iğne deliği deşikten bir keren boyda soğuk gelir, atlar artık büyüdü, sınavlarını verdiler, şimdi Hasan Han’dan intikam alma vakti gelip çattı. Çek atları eğerle, gidip Hasan Han ile hak-hesabımızı görek.” (Abbaslı/Abdulla 2005:51) Bu sahne sanki Türkiye’de çekilen Köroğlu filminin bir kopyası gibidir.

KÖROĞLU DESTANI’NIN BAZI KOLLARI

Köroğlu Destanı’nın kollarından bahsedilirken, kahramanlar neredeyse ölümsüz hale getirilir. Osmaniye/Kadirli’de yapılan derlemede de Köroğlu’nun abıhayatı içtiğinden söz edilmektedir. Ancak bu suyun bulunduğu mekân belirtilmemiştir. “Oğlum! Sabaha bir saat kala, şu çamin dibinden bir su çıkar, atın ve sen dokunmadan beni uyandır, önce ben varıp elimi, yüzümü yıkarsam, Allah tarafından gözüm iyi olacak, buna “Ab-ı Hayat” suyu derler. Atın içip sen de elini yüzünü yıkarsan, atına kıyamete kadar ölüm olmaz.” (Alptekin 2011:91) Destandaki ölümsüzlüğün Azerbaycan’daki anlatımında ise Köroğlu’nun babası olayı şöyle anlatır:

Her kim ki Goşabulağının köpüğünden çimse (yıkansa) kuvvetli bir yiğit, suyundan içse âşık olur. Sesi öyle güçlü olur ki nerede olursa olsun, aslanlar ürker, kaplanlar tüy döker, kuşlar korkusundan kanat bırakır, dağlar taşlar titrer, atlar katırlar tırnak döker. “(Rövşen) yedi yıl tamam oldu, artık vakit geldi Goşabulağın bul, o köpükten bir kap doldur bana getir.” (Abbasi/Abdulla 2005:58) Destanlarda, Köroğlu nağmelerinde poetik figür ve vasıtaların işleme makamlarını ortaya çıkarmak için hususi araştırma gerektirir. Kıratı tarif etmek için koşmadaki tekrarın en güzel nümayişi gösterir ki poetik alametler yerli yerinde büyük bedii maharetle işlenmiştir.

*Eylen deyim Kıratın giymetini
Seksen bin askere mala da verme
Seksen bin ak tüylü kemer öyece
Seksen bin hazine pula da verme*

*Seksen bin yılkiya, seksen bin ata
Seksen bin mahaldan gelen berata
Seksen bin kötene seksen bin çüte
Seksen bin kötenli kala da verme. (Abbasi/Abdulla 2005:38)*

Her halkın kendisine has mücadele ve kahramanlıklarla dolu tarihi, kimi zaman sanatına, kimi zaman sözlü ve yazılı edebiyatına, kimi zamanda şiirine ve müziğine yansımıştır. Bu sebeple diğer destanların yanında, özellikle Köroğlu Destanı, Türk soylu halkların kültüründe daha derin izler bırakmış ve unutulmamıştır. Türkiye, İran, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tataristan da Köroğlu adı ile maruf yerler, dağlar, yaylalar ve kaleler bulunmaktadır. (İmamverdiyev 2013:309) Köroğlu Destanı'nın Batı (Anadolu, Balkanlar, Kırım ve Kafkasya ötesi rivayetleri) ile Doğu /Türkistan (Türkmen, Özbek, Uygur, Kazak, Karakalpak ve Tacik) olmak üzere iki ana rivayeti ve bu rivayetler arasında teşekkül eden yüzü aşkın kolu bulunmaktadır. (Özkan 1997:224)

Köroğlu Destanı'nın İran Türk edebiyatında farklı bir yeri vardır. İran Türklerinin yaşamakta oldukları araziler Köroğlu'nun somutlaştırıldığı bir coğrafya olarak gösterilebilir. Köroğlu Destanı ilk olarak 25 Ocak 1721 tarihinde Elyas Müşeg tarafından İran'da toplanıp yazıya alınmıştır. 1840 yılında ise İ. Şopen, Aras Nehri sahillerinde Ömer adlı bir halk aşığından topladığı Köroğlu varyantı bu halk destanının temelini oluşturur. (Uzun 2007:16) Köroğlu adına ilişkin ilk bilgiler, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine dayanıyor. Seyahatname'sinin üç yerinde Köroğlu'ndan söz eden Evliya Çelebi,

S. Atmaca Azerbaycan ve Türkiye’de Köroğlu Destanının...

birincisinde Köroğlu’nu saz ve çöğür çalan ünlü ustalar arasında gösteriyor. İkincisinde Köroğlu’nun adı ozanlar arasında anılıyor. Evliya Çelebi bu ozanı şöyle tanıtır: “Acayip çöğür çalardı; Kuroğlu, Kuloğlu, Köroğlu... Ötekiler ne bunun gibi çöğür çalabiliyorlar, ne de onun söylediği türde coşku veren şiirler söyleyebiliyorlar.” (Turan 2012:155)

Köroğlu Destanı ile Türk dünyasında kahraman olan Köroğlu’nun bir da âşıklık tarafı vardır. Belinde kılıcı sırtında sazı olan bir âşık olarak da bilinir aynı zamanda.

Köroğlu destanlaşan adı ile daima aramızda yaşayan bir saz şairimizdir. Yazma eserlerde Köroğlu mahlası taşıyan şiirlere daha rastlanır ki bu manzumeler Köroğlu Destanı’ndaki bir takım rivayetler ve şahsiyetlere sıkı sıkı bağlıdır: Ayvaz, Bezirgân, Çamlıbel, Kırat, Bolu Bey’i. gibi. Bütün bu manzumeler Köroğlu adlı bir şaire mi aittir? Bu konuda kesin bir şey söylememekle birlikte 16. Yüzyıl sonu ile 17. Yüzyılın başlarında Köroğlu adlı bir saz şairinin yaşadığını ve büyük bir şöhret kazandığını söyleyebiliriz. (Güzel/Torun 2008:285)

Kafkas-Anadolu folklor sanatkarı âşık da aynı alametin devam etmesi manevi-genetik birliğinin Kam=Şaman sisteminde geldiğini bir daha tasdikler. Bu bakımdan âşık sanatının mahsulü olana “Koroğlu” destanının aynı keyfiyette uygun gelen bir makamı da oldukça önemlidir. Destancının söylediği gibi Kıratı hırsızlattıktan sonra atını aramak için Osmanlı Paşasının sarayına gelen Köroğlu, elbisesini değiştirerek kendisini bir âşık gibi gösterir: “Günlerin bir günü yolda giderim, saz da omzumda, beni yakaladılar, gözümü bağladılar, nere gittik nasıl gittik bilmedim. Gözümü açtım ki bir dağın üstündeyim, önümde iri yapılı birisi dayanmış, demek ki burası Çenlibel; iri yapılı kişi de Köroğlu imiş. Şimdi beni buraya neden getirdiler? Demek ki bu atın yine deliliği tutup ne kadar deva derman verseler olmuyor, yakınına kim gelirse ya kolunu ya bacağını kırıyor. Köroğlu’nun bir kimyager dostu var, onu bulurlar. Hekim: Bu atın cini var diyor. Bunun yanında üç gece saz çalınmalı, söz okunmalı ki belki bu cin yata. Anladım ki ben başı taşlıyı bunun için getirmişler. Nihayet beni iteleyip saldılar bu atın yanına. O üç günde ben ne çektim onu bir ben bilirim bir Allah bilir. Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.” Hasan Paşa: “At nasıl oldu kendine geldi mi?” Köroğlu: “evet kendine geldi.” O günden sonra da Köroğlu çalıp okumaya başladı. (Qasımlı 2003:51)

Azerbaycan’da Köroğlu Destanı’nın “Bolu Beyle Koroğlu” kolunda ise: Hükümdar, bütün Paşalara Köroğlu’nun ya ölüsünü ya dirisi demişti. Cemal Paşa’nın canını bir korku sarmıştı. Cemal Paşa: Kim Köroğlu’yu bana getirirse kızım Dünya Hanım’ı vereceğim. Bolu Bey, Dünya Hanım’a âşık olduğundan bunu duyunca, Köroğlu’nu getiririm ancak bir şartla siz de sözünüzde

duracaksınız. Bolu Bey, yanına adamlarını alıp Çenlibel'in yolunu tuttu. Seher açılırken Köroğlu silahsız pusatsız Goşabulağın altındaki kayaya çıkmıştı. Bolu Bey'le yüz yüze geldi. Bolu Bey Köroğlu'nun üstüne başına bakıp "kimsin buralarda ne geziyorsun" dedi. Köroğlu da "ben korucuyum" dedi. Bu arada Mehter Murtuz geldi. "Yalan söylüyor, korucu değil, Köroğlu'nun ta kendisidir" dedi. Bunun üzerine Bolu Bey'in adamları Köroğlu'nu tuttular, ne kadar kötek atılırsa Köroğlu olduğunu söylemedi. Bolu Bey şüpheye düştü. "Belki de gerçekten de bu Köroğlu değil, gel Köroğlu olduğunu söyle de canını kurtar" dedi. Böyle diyende aldı Köroğlu görek ne dedi:

*Köroğlu dediğin bir bel-bellidi,
Çenlibelde devran kuran delidi,
Öz adın Röşendi atam Alıdı*

İnan Bolu ben Köroğlu değilim. (Abbaslı/Abdulla 2005:159,164)

Azerbaycan'daki âşık Cünun ile Anadolu'da anlatılan Âşık Cünun neredeyse aynı: Erzurum'un Paşası Cafer Paşa'nın Âşık Cünun adında bir üstat âşığı ve Kara Pehlivan adında kudretli bir pehlivanı vardır. Âşık Cünun ününü duyduğu Köroğlu'yu görmek arzusundadır, ancak, Paşa, Köroğlu'nun hasmı hatta düşmanı olduğu için onun korkusundan Çamlıbel'e gidememektedir. Âşık Cünun her şeyi göze alarak bir sabah, erzak torbasını beline bağlayıp, sazını omzuna asıp gizlice Çamlıbel'e revan olur. Âşık Cünun'u Köroğlu muhabbetle karşılar, on beş gün ağırladıktan sonra yolcu eder. Nigar Hanım da ona bir at hediye eder. Âşık Cünun Erzurum'a döner. Bu arada Köroğlu rüyasında Demircioğlu'nun yakalandığını görmüş. Delileriyle birlikte Erzurum'a gelmiştir. Telli Hanım ile Demircioğlu'nu evlendirir. (Kafkasyalı 2007:33)

O devirde Koç Köroğlu gibi bir yiğide âşık olmayan kız yoktu neredeyse. Köroğlu'na gönderilen bir mektup üzerine Köroğlu Derbent seferine çıkar.

Demirkapı Derbent de bir Arap Paşa vardı. Paşanın Mömine adında bir kızı vardı. Mömine hanım Köroğlu'nun yiğitlik tarifini işitmiş ancak yüzünü görmemişti. Görmeze bilmeze Köroğlu'na âşık olmuştu. Bir gün Köroğlu'na şöyle bir name yazdı:

*Başına döndüğüm ay koç Köroğlu
Eğer yiğit isen gel apar beni
Hasretinden yoktu sabrım kararım
İncidir seraser ahı-zar beni*

*Demirkapı Derbent acep tamaşa
Batıp gözeleri ala gumaşa*

*Adım Möminedi atam Arap paşa
İsterem kendine eyle yar beni.*

Mömine Hanım nameyi hizmetçisi İsa’ya verdi. Bu nameyi Çenlibel de koç Köroğlu’na ver dedi. Köroğlu nameyi alanda kıratı eyerlediği gibi ver elini Derbent’e. Arap Paşa Köroğlu’nu yanına çağırdı. Köroğlu aldı sazı eline:

*Arap paşa sana bir arz eleyim
Yerim haber alsan Muratbeyliyem
Yağı düşman benle kavga başlasa
Eğri kılıç elde düşman kovlaram.*

*Çenlibel’den bu diyara gelmişem
Yazdığınız o ilgara gelmişem
Köroğluyam, nazlı yâre gelmişem
Gerek gözeleri seçip boylayam.*

Arap paşa Köroğlu’nu tanıdı ne için geldiğini anladı. Mömine’yi Köroğlu’na verdi. Köroğlu tekrar Çenlibele döndü aradan uzun yıllar geçti. Bu arada Köroğlu’nun Mömine Hanım’dan bir oğlu oldu. Kürdoğdu delikanlı olunca babasını soruşur, Mömine Hanım’da babasının Köroğlu olduğunu söylediler. Kürdoğdu Çenlibele gelene kadar başından ne haller geçti. Nihayetinde Köroğlu ile karşılaştı. Köroğlu doğrudan oğlu olduğunu öğrenince:

*Başına ben dönüm gül yüzlü oğul
Köroğlu denilen yiğit benim ben
Deli paşaları tahtından salan
Köroğlu deyilen yiğit benim ben.*

*Muhannet olmuştu önümde har
Hodkara yurdunu eyledim dar
Söyle Mömineden ne haberin var
Köroğlu deyilen yiğit benim ben.*

Söz tamam oldu baba oğul birbirlerini tanıdılar kucaklaştılar Çenlibele geldiler. (Abbaslı/Abdulla 2005:325,328)

“Köroğlu’nun Anadolu sahası anlatmalarında yer alan “Köroğlu’nun Dağıstan Seferi ve Oğlu Hasan Bey Kolu”nda Mömine Hanım Paşa’nın kızı olması itibariyle Nigar Hanım gibi yüksek bir sınıfa mensup yönetici bir aileden gelmektedir. Mömine Hanım Köroğlu’nun Çamlıbel dışında evlendiği bir kadındır. Aynı zamanda Köroğlu’nun oğlu Hasan’ın da annesidir.” (Ekici 1999:44)

Boratav, Köroğlu Destanı üzerine yaptığı incelemede, Köroğlu kollarının hemen hepsinde işlenen olayların üçlü bir şemaya uygunluğunu tespit

etmiştir: Ya Köroğlu yahut da arkadaşlarından biri bir kızı yahut değerli bir şeyi almak yahut da kendilerinden alınmış bir şeyi kurtarmak üzere düşman ülkesinde veya meçhul bir diyarda bir maceraya atılır. Gittiği yerde tam muvaffak olacağı zaman yakalanır veya arkasından yetişen askere tek başına karşı koyamaz, mağlup olmak üzeredir. Yakalanmışsa; asılmak üzere iken, cenkte ise; bitap düştüğü bir sırada arkadaşları yetişir, düşmanı mağlup ederler; hep birlikte muzaffer olarak Çamlıbel'e dönerler. (Bekki 2012:95)

Yazılı ve görsel kültürün yaygın olmadığı dönemlerde, köy kahvehanelerinde ya da köy odalarında hikâyelerin, destanların anlatıldığı dönemleri düşünürsek Köroğlu Destanı'nın o dönemlerde ne kadar popüler olduğunu anlarız.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan hemen hemen her âşık, Köroğlu Destanı'nı az veya çok bilir. Mevlüt İhsanî, Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı, vb. Köroğlu Destanı'nı anlatan âşıklardan sadece birkaçıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde; âşık meclisleri Köroğlu ile başlar ve yine Köroğlu ile biter. Eğer meclisin başında ve sonunda Köroğlu'nun adı anılmazsa (ondan türkü veya şiir okunmazsa), Kırat'ın, âşığın kayınvalidesinin kapısında sabaha kadar kişneyeceğine inanılır. (Alptekin 2011:91) Destan anlatmak bir gelenek bazen de bir kazan kapısıdır. Anadolu da her ilde Köroğlu kendi ağızlarına göre anlatılır mesela Kahramanmaraş ağızıyla Köroğluhan destanı nasıl anlatıyor:

Ökkeş Bilal, ramazan akşamlarında kahvelerde Köroğlu'nu anlatır, en heyecanlı yerinde şapkasını dolaştırarak izleyicilerden 25-50 kuruş para toplarmış. O kadar sürükleyici anlatırmış ki izleyicileri sanki büyülermiş. Yılın birinde Elbistan (kaplıcası) içmesinde Köroğlu'nu anlatıyormuş... Elbistan ağalarından biri kendisini hikâyeye o kadar kaptırmış ki, çocukları gidelim diyormuş. Kendisi Köroğlu'nun zindandan çıkmasını bekliyormuş. Ökkeş Bilal, Köroğlu'nu bir türlü zindandan çıkarmıyormuş, çünkü şapkayı dolaştırdığında iyi para toplanıyormuş. Bu nedenle de uzattıkça uzatıyormuş. Sonunda ağanın sabrı taşmış, erkenden kahveye varıp en öne oturmuş. Fırıldak Ökkeş, gelip masanın üzerine atılan sandalyesine kurulunca Ağa, Ökkeş'e 50 lira vermiş, belinden silahını çıkardıktan sonra: "Ökkeş! Ökkeş! Şu parayı al, amma bugün Köroğlu'nu zindandan çıkarmazsan..." (Alptekin 2011:91) Köroğluhan peşin parayı gördükten sonra Köroğlu zindanı yıkar çıkar. Boratav'ın Köroğlu Destanı kitabında; Köroğlu Destanı'nın Maraş Rivayeti çok önemli bir yer tutar. Bu kitapta Köroğlu'nun Babası Deli Yusuf'u cellâda götürürler ve Deli Yusuf şöyle söyler:

"Ne suçum var bilemedim ben beni

Çok emekler çektim hep zayi oldu

*Ben nettim Paşa’ya ağalar beyler
Dostum ağlar düşmanlarım gülerler*

*Deli Yusuf diler ulu Mevlâdan
Ağ alınma böyle yazmış Yaradan*

*Alim küçük yetim kalur ağalar
Malım mülküm yada kalur ağalar*

*Paşam kurtulmasın dürlü belâdan
Beni gören ibret alur ağalar. (Boratav 2009:217)*

Ayrıca İstanbul, Tobol, Urfa, Yalvaç, Elâziz, Gaziantep, Erzurum, Kars, Erzincan, Van, Bingöl, Çukurova (Adana) Kahramanmaraş, Bolu, Koroğlu’na sahip çıkan vilayetler arasında yerini alır.

Koroğlu anlatmalarının çok eski zamanlarda Orta Asya’da meydana geldiği ve daha sonraki devirlerde farklı coğrafyalarda, farklı sosyo-kültürel şartlarla değişip zenginleştiği fikri, hem kültürel yapıların tarihi gelişimine uygun düşmekte hem de son yıllarda elde edilen verilerle doğrulanmaktadır. Öte yandan, hangi bakış açısıyla ele alınırsa alınsın, değişmeyen bir şey vardır ki, o da, Türkmenlerin diğer kültürel unsurlarda olduğu gibi Koroğlu Destanı’nın gelişmesinde ve yayılmasında önemli, aynı zamanda merkezî bir rol oynadığıdır. Destanın bütün versiyonlarında, Türkmen boylarının hayatıyla ilgili olayların büyük tesiri vardır. (ww.tarihtarih.com) Erişim: 08.06.2016

Koroğlu Destanı’nda öne çıkan destan ile birlikte Koroğlu âşık havaları önemli bir yer tutar. Koroğlu’nun zalimlere karşı karşıya geldiğinde âşıklarda onunla birlik olmuşlardır. Âşık musikisinde adları destanlarla, destan kahramanları yahut onların sevgililerinin adıyla bağlı olan havalar da mühim yer tutar. Bazı zamanlarda havanın asıl adı bir kenara koyulur ve ona metinle bağlı yeni ad verilir. Örneğin: “Koroğlu”, “Atüstü Koroğlu”, “Atlı Koroğlu”, “Basma Koroğlu”, “Bozuğu Koroğlu”, “Gaytarma Koroğlu”, “Döşeme Koroğlu”, “Cengi Koroğlu”, “Zil Gaytağı Koroğlu”, “Koroğlunun Atlandırılması”, “Koroğlu Gaytağı”, “Koroğlunun Döndermesi”, “Koroğlu Lalesi”, “Koroğlu Muhammesi”, “Koroğlunun Orta Gaytağı”, “Koroğlunun Sürütmesi”, “Kürdü Koroğlu”, “Misri Koroğlu”, “Orta Dövüş Koroğlu”, “Piyada Koroğlu”, “Ecemi Koroğlu”, “El gaytağı Koroğlu, yahud Keremi”dir.

Birçok bestekârlarımız, musikişinaslarımız tarafından Koroğlu havaları notaya alınmıştır. Seid Rüstemovun notaya aldığı “Koroğlu” havası, Fikret

Emirov'un "Cengi Koroğlu" (Eldarova 1992:31) önemli örneklerdendir. "Azeri sazı için yazılan "Koroğlu Havaları" isimli eserde, Azerbaycan, İran (Güney Azerbaycan) Kaşkai âşıklarının, Özbek Türklerinin, Anadolu ozanlarının, Türkmen bağşılarının ve Kazak akınlarının repertuarlarında bulunan 75 adet Koroğlu havası notaya aktarılmıştır." (İmamverdiyev 2013:46)

Türk musiki medeniyetinde Adnan Saygun (1907-1991) Cumhuriyet devrinin ilk bestekârlarından ve "Türk Beşleri" gurubu üyelerinden birisiydi. 1973 yılında bestelediği "Koroğlu" operasını Atatürk'e ithaf etmiştir. Azerbaycan'da Üzeyir Hacıbeyli'nin Türkiye'de Adnan Saygun'un isimleri hem halk musikisi hem de Garp musikisinin derin tatbikatçıları ve bilicileri gibi tanınmıştır. Adnan Saygun'un halk destanları arasında bestelediği "Kerem" ve "Koroğlu" operaları, "Yunus Emre" oratoriyası, Üzeyir Hacıbeyli'nin "Leyli ve Mecnun", "Aslı ve Kerem", "Koroğlu" vs. operaları bunu ispat eder. (Elhaxqızı 2009:59)

Üzeyir Hacıbeyli âşık musikisine çok büyük değer vermiştir. Bunu onun en büyük eseri olana "Koroğlu" operasıyla ispat etmiştir. Bestekâr şaheserini âşık musikisi tarzında yapmıştır. Bu muhteşem operanın musikisi, librettosunun esasında dayanan âşık destanı Üzeyir Hacıbeyli'nin sanata verdiği değeri, bağlılığını tek başına ifade eder. Onu çağdaş devrimizin musiki destanı meydana getiren "ustad âşık" rütbesi kazandırır. Operanın ilk önce Koroğlu'nun âşık sureti onun musiki portreleri âşık türküleri, şikestesi, âşık havalardan kaynaklanır. Bestekâr ilk olarak bu operanın partiturasına âşık havalарının en önemli hususiyetlerinden olan "cığa" şeklini tatbik etmiştir. (Köçerli 2010:17)

Koroğlu ve Gaçak Nebi gibi halk kahramanları hakkında türküler halk arasında geniş yankı uyandırmıştır. Koroğlu'nun insanüstü cesareti, yiğitliği destanın hem nesir, hem de birçok havalар üste okunan şiirlerde kendi özelliğini korumuştur. Bulara örnek olarak "Koroğlu", "Piyada Koroğlu", "Atlı Koroğlu", "Koroğlu'nun Atlandırılması", "Koroğlu'nun Telimi", "Koroğlu'nun Sürütmesi", "Koroğlu Divanisi", "Bozuğu Koroğlu" vs. (Eldarova 1992:107)

Azerbaycan da tarafımızdan derlenen yirmi altı Koroğlu havası; Bozuğu Koroğlu, Mirsi Koroğlu, Koroğlu güzellemesi, Koroğlu hengi, Cengi Koroğlu, Arabî Koroğlu, Koroğlu dübeyt, Koroğlu geraylı, Sürütme Koroğlu, Bozlu Koroğlu, Rubai Koroğlu, Kanlı Koroğlu. Meydan Koroğlu, Deli Koroğlu, Nefes almaz Koroğlu. Atlı Koroğlu, Piyada Koroğlu, İmran Koroğlu, Ayvazı Peşrev, Koroğlu şikestesi, Tebil-cengi Koroğlu, Laçını Koroğlu, Koroğlu qaytarması, Behmanı Koroğlu, Şirvanın Koroğlu güzellemesi, Koroğlu cengi-dübeyt. Anadolu âşık ve sanatçılarından alınan yirmi beş eser;

S. Atmaca Azerbaycan ve Türkiye’de Köroğlu Destanının...

Köroğlu çeşitlemesi, Kizir oğlu Mustafa bey, Köroğlu meydan içinde, Köroğlu solaklaması, Köroğlu solağı, Bizim ellerin beyleri, Köroğlu, Can Köroğlu, Ayvaz geliyor, Ayvaza imdat gidelim, Selam olsun ağalara, beylere, Ayvaz bu gelen, bu gelen, Ayvaz gelir otağından, Ayvaz güzellemesi, Han Ayvazım yerinde mi? Mert dayanır, namert kaçır, Kırat semahı, Köroğlu demişler, Devir değişti Köroğlu, Kıratın tarifi, Koç yiğitler olmasaydı, Köroğlu gamı, Erzurum Köroğlu.

Bütün Türk dünyasının ortak moral ve kültür değeri olan Köroğlu havalarının toplanması ve unutulmadan bir araya getirilmesiyle bir Köroğlu Ezgileri Antolojisi oluşturulması, önümüzdeki en önemli vazifelerden biridir.

Bu aşamadan sonra ise; başta bütün Türk dünyası olmak üzere, bize komşu diğer coğrafyalarda da Köroğlu Destanı’nın araştırılması, eğer biliniyor veya tanınıyorsa buradaki eserlerin de Köroğlu havaları kapsamına alınması şeklinde mühim bir görev de karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlardan sonra nihai hedef olarak, tüm Türk dünyasının iştirakiyle, ortak bir Köroğlu Enstitüsü oluşturulması en büyük dileklerimizden biridir. Bu enstitü; Köroğlu’yla alakadar tüm sahaları (müzik, folklor ve edebiyat) ve bu ölümsüz halk kahramanını, başta Türk dünyasına, daha sonra ise tüm dünyaya bilimsel temelde tanıttacak ve öğretecek en önemli yoldur. (İmamverdiyev 2013:46,47)

SONUÇ

Türkiye’de hangi insana Köroğlu ile ilgili düşüncelerinizi sorsanız ya okuduklarından ya da duyduklarından ya kendi yaşadığı coğrafyada ya da en yakın bir coğrafyada yaşadığını söyler Köroğlu’nun. Hangi şehir Köroğlu’na ne kadar sahip çıkarsa çıksın Türk dünyasındaki birçok şehirlerde de aynı derecede Köroğlu’na sahip çıkılır. Çünkü Köroğlu Destanı Türk Milletinin ortak destanıdır. Bu yüzdendir ki; “Azerbaycan, Türkmenistan ve Türkiye’de yayımlanmış kitap ve makalelerde araştırmacılar Köroğlu’nun kendi bölgelerinden yaşadığını ispatlamaya üstünlük vermişler.” Ali Şamil Hüseyinoğlu’ndan aktaran (Koz 2014:333)

Basın yayın ve görsel medyanın olmadığı, sesin ve sözün ötelere aktarılmasında halk âşıklarının çok önemli rolleri olmuştur. Bu âşıklar bir nevi insanlar arasında gönül köprüleri kurarak toplumun sevincini, acısını sazları ve sözleriyle paylaşmışlardır. Tarihten günümüze kalan belki de bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda geleneği sürdüren halk âşıklarının hafızalarında hala destanlar mevcuttur. Köroğlu Destanı, gerek Azerbaycan kaynaklarında gerekse Türkiye’deki kaynaklarda, bazı mekân, isim ve ağız farklılıkları haricinde birbirlerine ne kadar yakın olduklarına gördük.

“Köroğlu bir şahıs olmaktan çıkıp adeta bir sembol olarak Anadolu insanının gönlünde taht kurduktan sonra üzerinde çok şeyler yazılmış ve

söylenmiştir. Onun hatırası; Bolu'da Tokat Çamlıbel'de ve Bingöl'de canlılığını hala korumaktadır.” Saim Sakaoğlu'dan aktarın (Koz 2014:511)

Köroğlu ister destan kahramanı olsun, ister bu mahlasta çalıp söyleyen bir âşık olsun geçmişten günümüze kalan gerek Anadolu'da gerekse bütün Türk dünyasının ortak kahramanı olarak yaşamaya devam ediyor. İçinde yaşadığımız yüzyıl ve belki de bundan sonra gelecek yüzyıllarda yaşayanların destan kültürü olmayacak. Köroğlu'nun: “Benden selam olsun Bolu Beyine/ Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır...” diye devam eden türküsü gönlümüze yaslanacak, biz de gözlerimizi yumarak Köroğlu Destanı'nın Türkiye varyantı filmini izlemeye devam edeceğiz.

KAYNAKÇA

- ABBASLI İsmail- ABDULLA (2005). *Behlül, Köroğlu, Lider Neşriyat, Bakü*
- ALPTEKİN, Ali Berat,(2011) Batı Versiyonlarında Köroğlu, *Millî Folklor, S:91*, s.39.
- ARTUN, Erman,(2008) *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Kitapevi Yay., İstanbul .*
- BEKKİ, Salahaddin, (2012), *Köroğlu Keleşlerinden Köse Kenan'ın Evlenme Yolculuğu*
Millî Folklor, S:95s.626,627.
- BORATAV, Pertev Naili, (1999)*Köroğlu Destanı Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009.*
- EKİCİ, Metin, (1999)*Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler, Milli Folklor, S:44 , s.14.*
- ELÇİN, Şükrü,(1997) *Halk Edebiyatı Araştırmaları II, Akçağ Yayınları, Ankara*
- ELDAROVA, Emine, *Azerbaycan Âşık Sanatı, Elim, Bakü 1992.*
- ELXANQIZI, Aynur, *Konservatoriya , Elmi Neşriyat, Bakü 2009.*
- GÖKÇELİ, Yaşar Kemal, (1987) *Üç Anadolu Efsanesi, YKB Yay., ,21. Bsk, İstanbul*
- GÖKÇİMEN Ahmet, (2014)*Köroğlu Destanı'nın Türkmen Varyantında Kafkas Coğrafyası, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, S:52, s.217.*
- GÜZEL, Abdurrahman-TORUN Ali, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara 2008.*

S. Atmaca Azerbaycan ve Türkiye’de Köroğlu Destanının...
İMAMVERDİYEV, (2013), İlgar, Türk Dünyasında Köroğlu Havaları, Türk Yurdu Dergisi, C:33, Sayı:309 s.46,47.
İSMAYILOV, Hüseyin,(2002) *Aşık Yaradıcılığı, Elm Neşriyat, Bakü*
KABAKLI, Ahmet,(2006) *Âşık Edebiyatı TEV Yay., İstanbul*
KAFKASYALI, Ali, (2007)Azerbaycan, İran ve Türkiye Halk Hikâyelerinde Erzurum, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, S:33, (2007), s.120.*
KAYA, Doğan, Köroğlu Kollarının Yeni Varyantları, *Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas, S:5 (1997), s.314.*
KOZ, M.Sabri, *Köroğlu Kitabı, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, İstanbul 2014.*
KÖÇERLİ, İrade, *Âşık Sanatı, Bakü 2010.*
KUTSİ, Tahir, *Türk Halk Şiiri Antolojisi, Toker Yay., İstanbul 1978.*
ÖZKAN, İsa,(1997) *Köroğlu Destanı’nda Kahramanlık ve Atının Doğuşu ile İlgili Motiflerin Tahlili, Türk Dili, S:549 s.230.*
QASIMLI, Muharrem, *Ozan Aşık Sanatı, Uğur Neşriyat, Bakü 2003.*
TURAN, Metin, *Bireysel Halk Edebiyatı (Âşık Edebiyatı) Açıköğretim Fakültesi Yay., No: 583.*
UZUN, Enver,(2007) *İran Türk Folkloru, Trabzon .*
VELİYEV Kamil, (1980) *Elimizden Obamızdan, Gençlik, Bakü*
<http://acikogretimedebiyat.com/halk-hikayesi/article/1167-kahramanl-k-hikayeleri/18> (Erişim:08.06.2016)
[https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358008&T%C3%BCrkmenistanda-Destan-D%C3%BCnyas%C4%B1-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Mustafa-Arslan-\(Erişim:08.06.2016\)](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358008&T%C3%BCrkmenistanda-Destan-D%C3%BCnyas%C4%B1-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Mustafa-Arslan-(Erişim:08.06.2016))

Klasik Türk Şiiri Kaynaklarından Mecmua ve Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin Şiir Mecmuası

Gülcan ALICI

Araştırma Görevlisi, KSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü. Elektronikposta: gulcan.alici@hotmail.com

Öz: Çalışmamıza konu olan şiir mecmuası, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 106 numarada kayıtlıdır. Mecmua, XIX. asır divan şairlerinden Sa'deddîn El-Mar'aşî'ye ait olup 21 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattıyla yazılmış olan mecmua, çoğunlukla divan şairlerinin şiirlerini ihtiva etmektedir. Çoğu dinî tasavvufî muhtevada olan bu şiirler, Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin şiir beğenisini yansıtırken bir şair olarak edebî şahsiyetinin teşekkülünde etkili olan şairleri de göstermektedir. Mecmua, Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin kendi şiirlerinin yanı sıra diğer bir XIX. asır divan şairi Sa'dî-i Mar'aşî'nin şiirlerini de ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bu makaleyle üzerinde hiçbir ilmî çalışma yapılmamış bir şiir mecmuasını ve edebiyat tarihinde yer almamış iki Maraşlı şairi, şiirleriyle birlikte tanıtmış bulunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, şiir mecmuası, yazma eser, Sa'deddîn El-Mar'aşî, Sa'dî-i Mar'aşî.

The Magazine From The Resources of Classical Turkish Poetries and Sa'deddîn El Mar'aşî's Poetry Magazine

Abstract: The magazines of poetry which is the subject of our study, is registered in The National Library Written Collection 106 numbered. The magazines which belongs to Sa'deddin El-Mar'aşî who lived 19. century, is made of 21 pages. The magazines which was written with Nesih font, generally contains divan's poets's poetries. These poetries which are religious, shows poet's poetry appreciation and the other poets who were influenced him. The magazines is importance not only contains Sa'deddin El-Mar'aşî's poetries but also Sa'dî-i Mar'aşî's poetries who is the poet of 19. century. We introduced two poets who are from Maraş with their poetries and the magazines which hasn't been studied via this article.

Key Words: Magazines, Poetry Magazines, Manuscripts, Sa'deddin El-Mar'aşî, Sa'dî-i Mar'aşî

Geliş Tarihi: 21.03.16
Kabul Tarihi: 13.05.16

GİRİŞ

Mecmua, Arapça bir kelime olup “dağınık şeyleri bir araya getirmek, toplamak” anlamındaki cem’ masdarından türemiş “bir araya getirilmiş, toplanmış” manasına gelmektedir. Başlangıçta birçok bakımdan benzediği cönk¹ gibi; âyetler, hadisler, fetvalar, dualar, hutbeler, şiirler, ilâhiler, şarkılar, mektuplar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilaç tariflerinin, faydalı bilgilerin derlendiği bir not defteri hâlinde ortaya çıkan mecmua, zamanla gelişerek kendi formunu oluşturmuştur (Uzun, 2003: 265).

Mecmuaların en belirgin özelliği ve ortak noktası birer derleme çalışması olmalarıdır. Bundan dolayı her mecmua, gerek muhteva gerek tertip ve gerekse form açısından, derleyen kişinin zevkini yansıtır. Diğer bir ifadeyle mecmuanın muhtevasının ne olacağını, şekil ve muhteva özelliklerini tamamen mürettibin tercihleri belirler. Bu sebepten mecmualar, anılan özellikleri itibarıyla çok çeşitlilik gösteren eserlerdir. Mecmuaların, çeşitlilik arz etmesi; çok düzgün ve itinalı hazırlanmış mecmuaların yanısıra çok dağınık, hatta kâğıdının boyutları, renkleri birbirine uymayan ve yazı karakteri değişen mecmuaların da bulunması -ki bu mecmuanın el değiştirdiğini göstermektedir-; mecmuaların büyük bir kısmının müstensihinin ve düzenlenme tarihinin belli olmaması ve henüz bu alanda yeterli akademik çalışmaların olmaması gibi nedenlerden dolayı bugüne kadar tam bir tasnifi yapılamamıştır (Kut, 1986:170; Aydemir, 2007:123). Bununla beraber mecmuaları çeşitli yönlerden değerlendiren tasnif çalışmaları da mevcuttur². Muhteva açısından ilk tasnif çalışması Agâh Sırrı Levend’e aittir. Yazar, mecmuaları ana hatlarıyla şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Nazire Mecmuaları
2. Antoloji niteliğindeki seçme şiir mecmuaları

¹ Cönk, genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mahiyette bir mecmua türüdür. “Uzunlamasına açılan ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad” olarak da tanıtılan cönklere şekillerinden dolayı “dana dili” denilmektedir. Kütüphanelerde bu eserler “mecnûa-i eş’âr” adıyla fişlenir ve fişin bir köşesine “cönktür” kaydı konulur (Gökyay, 1993:73).

²Mecmuaların tasnifi ile ilgili olarak şu çalışmalara bakılabilir: Günay Kut, “**Mecmualar**”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, Dergâh, İstanbul 1986, s. 170-174; Atabey Kılıç, “**Mecmua Tasnifine Dair**”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 75-96; Mehmet Gürbüz, “**Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi**”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 97-113.

3. Türlü konularda risalelerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan mecmualar

4. Aynı konudaki eserleri içine alan mecmualar

5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar (Levend, 1998: 166-174).

Mecmualar, çok değişik konularda bilgi barındıran eserlerdir. Bizim konumuz ise antolojiye karşılık gelen şiir mecmualarıdır. Şiir mecmualarının klasik Türk şiirinin hemen her döneminde rağbet gördüğü bilinmektedir. Bu rağbet, mecmua oluşturma geleneğinde şiir mecmualarını farklı bir noktaya taşımış ve çoğu zaman mecmua ifadesiyle şiir mecmuaları kastedilmiştir. Şiir mecmuaları da şiirlerin nazım şekil ve türleri göz önüne alınarak, nazire olup olmadıkları, seçme şiirlerden oluşmaları ve belli bir zümre veya bölgeden olan şairlere ait olup olmadıkları, tertip ve müretteple ilgili hususlar dikkate alınarak tasnif edilmektedir. Mecmualar üzerinde yapılacak akademik çalışmalar, mecmuaların tasnifini daha da zenginleştirecektir.

Mecmualar, özellikle dönemin edebiyat ve sanat anlayışını yansıtan önemli kaynaklar olmaları, kaynaklarda adı geçmeyen şairleri ve şiirlerini tespit etmeye imkân sağlamaları, bilinen şairlerin divanlarında bulunmayan şiirlerini ve divanlardaki şiirlerin farklı nüshalarını ihtiva etmeleri, şairlerin hayatlarıyla ilgili önemli bilgiler içermeleri bakımından edebiyat tarihi açısından büyük öneme sahiptirler (Köksal, 2012: 417-420; Aydemir, 2007:123-126).

Mecmuaların büyük çoğunluğunun kimler tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Buna rağmen içindeki nesir ya da şiir parçalarından, bu eserlerde geçen şahıs isimlerinden, tarih manzumelerinden, temellük kayıtlarından, cilt, kâğıt ve hat gibi hususiyetlerinden mecmuaların derleniş tarihleri aşağı yukarı tahmin edilebilir (Özerol, 2013:403).

Sa'deddîn El-Mar'aşî ve Şiir Mecmuası

XIX. yy. divan şairlerinden olduğu tahmin edilen Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin asıl adı Sa'deddîn Mes'ûd, mahlası Mes'ûd'dur. Şiirlerinde "Sa'deddîn El-Mar'aşî" ve "Mes'ûdü'l-Mar'aşî" kaydının bulunması şairin Maraşlı olduğunu göstermektedir (Alıcı, www.turkedebiyatilisimlerozlugu.com).

Mes'ûd-ı Mar'aşî'nin eser olarak Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 106 numarada kayıtlı 21 varaktan oluşan bir **Şiir Mecmuası** bulunmaktadır. Şekil itibarıyla cönke benzemesine rağmen çoğu divan şairlerinin şiirlerini içermesi, mecmuayı klasik Türk şiiri açısından değerli kılmaktadır. 200x92, 155x75 ölçülerinde, taç filigranlı kâğıt üzerine nesih hattıyla yazılmış olan mecmua, ön kapağı düşmüş, şirazesini dağılmış, son kapağı eskimiş siyah meşin bir cilt içerisinde. Mecmuanın muhtelif yerlerinde mürettep olarak Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin imzası ile Milli Kütüphaneye ait 1946 tarihli mühür bulunmaktadır. Mecmuanın üzerinde bulunan Haziran 1962 tarihi, mecmuanın bu tarihte kütüphaneye intikal ettiğini göstermektedir. Mecmuada mahlası bilinen 16 şair ile mahlassız şairlerin toplam 35 şiiri bulunmaktadır. Mecmuda yer alan şairler ise şunlardır:

Sa'deddîn El-Mar'aşî, Hüdâyî (Aziz Mahmud) ve Eşref-zâde (Eşrefoğlu Rûmî), Sa'di-i Mar'aşî, Nesîmî, Şemsî, Cemâlî, Nûrî, Yûnus, İzzet Efendi, Hayr-zâde, Karacoğlan, Zâkirî, Nüzûlî, Şeyh Gâlib, Sezâyî, Nâbî dışında mahlası olmayan şairler ve eksik olduğu için mahlas beyitleri bulunmayan şiirler de vardır. Hemen hepsi dinî-tasavvufî muhtevada olan ve büyük çoğunluğu aruz vezniyle yazılan şiirlerin üçü Arapçadır. Bir şiir silik olduğu için okunamamış, birkaç tanesi de silik olmaktan dolayı eksiktir.

Mecmuada Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin üç şiiri bulunmaktadır. Bunlardan ikisi münacat biri de naattir. Mecmuanın muhtelif yerlerinde "El-Fakîr El-Garîb Mes'ûd" kaydı bulunmaktadır. Şairin şiirlerinden biri de Garîb mahlasını taşımaktadır. Mecmua, Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin kendi şiirlerinin yanı sıra Sa'dî-i Maraşî'nin şiirlerini de ihtiva etmektedir. Bu muhtevasıyla mecmua Maraşlı divan şairleri bakımından ayrıca önemlidir.

Mecmuanın Sistematik Tasnifi

Yk. nu.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Nazım şekli/birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
1b	Hüdâyî	Ey nefis yeter sehv ü zelev İnsâfa gel insâfa gel Terk eyleyip tül-i emel İnsâfa gel insâfa gel	Mütekerrir Murabba/5 bend		---/----	
2a	Hüdâyî	ÖAşka düşürdüñ kendi özün N'eyleyeyin gönül seni Bir oldu geceñ gündüzün N'eyleyeyin gönül seni	Mütekerrir Murabba/7 bend		---/----	
2b	Şemsî	Göster cemâlin şemÖini yansın oda pervâneler Devlet degil mi ÖAşıkça şemÖiñe karşı yanalar	Gazel/5 beyit		---/---/---/----	
3a	Eşrefoğlu Rûmî	CemiÖ-i enbiyâlardan Muḥammed cümleniñ şâhı Yüzü nûrundan almışdır melekler şems ile	Gazel/6 beyit	Na't	.---/.---/.---/.---	

		māhı				
3b						Şiir Arapçadır.
3b	Cemâlî	Fâhr-i Őālem Muşafâdır rahmeten li'l- Őālemın İki Őālemde hüdâdır ol imâmü'l-mürselın	Gazel/5 beyit	Na't	-.--/-.--/-.--/-.--	
4a	---	Olmadaey fâhr-i Őālem hem şefîöü'l- müznibın Nâzil oldu şanıña çün rahmeten li'l-Őālemın İşideli vaşfını budur lisânımda hemın Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıku'l-vaödü'l- emın	Mütekerrir murabba/5 bend	Na't	-.--/-.--/-.--/-.--	
5a	Nûrî	Şadıķâne şıdķ ile ben yâre Őâşık olmuşum Cümle Őālem bih-teri dil-dâra Őâşık olmuşum	Gazel/5 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	
5b	Mes'ûd	Ey şâh-ı dü-giñi vü şehensâh-ı risâlet Ey şemŐ-i ruñı pertev-yâb mäh-ı risâlet	Gazel/15 beyit	Na't	--./--./--./--	
Yk. nu.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Nazım şekli/birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar

6b	Mes'ûd	Yâ İlâhî cümle Öâlem mâsivâ yâ Hû çeker Yâ Ğafûr ismiñ okur arz u semâ yâ Hû çeker ÖIşkıñ ile cümleten haqqâ toquz kat âsumân Devr ider şevk ile yâ Rab dâôimâ yâ Hû çeker	Müzdevic Murabba/5 bend	Münâcât	-. - / - . - / - . - / - . -	
7a	Sa'dî	Ey vâhid [ü] ferd [ü] aħad Ey kâdir [ü] hayy [ü] şamed Ey lutfu çok Mevlâ meded Allah meded senden meded	Mütekerrir murabba/8 bend	Münâcât	-. - / - . -	
7b	Garîb/Mes'ûd	Es-selâm ey dürre-i pâk-i münevver es-selâm Es-selâm ey kurre-i müşk-i mu'atтар es-selâm	Gazel/8 beyit	Münâcât	-. - / - . - / - . - / - . -	
8a	Âşık Yunus	Demedim mi demedim mi Sana canım demedim mi Hümâ kuşu bu kafesden [Bir gün] uçar demedim mi	İlahi/7 dörtlük		8'li hece ölçüsü	
8b	—	Hudâ Öaşkı şafâsından Bize bir hoş eşer geldi Ğabîbi Muştafâsından ŞefîÖ imiş haber geldi	İlahi/5 dörtlük		8'li hece ölçüsü	

9a	İzzet	Bu kadar nâlelerim etmedi āgāh seni Kime şekvâ edeyim āh seni āh seni	Gazel/6 beyit		..--/..--/..--/..--	Şiirde çokça vezin kusuru vardır.
9b	Sa'dî	Ey cemâli çarh-ı çarım āfītāb-ı enveri Ey cebîni mäh-ı ğarrā şubh-u şādık ahteri	Kaside/30 beyit	Na't	-.--/-.--/-.--/-.--	
11b	—	Nitekim kıtmır-i mahrûm etmediñ bizi dañi Sen qabûl eyle kemâñi neccinâ mimmâ nehâf	Gazel/6 beyit	Münâcât	-.--/-.--/-.--/-.--	Gazelin ilk beyti zayi olmuştur. Buraya alınan ikinci beytidir.
12a	Hayr-zâde	Qavliñ yalan mı oldu seniñ sevdiğim Dostum niçün Őahd emân bozuldu Hoyrad mı el şundu hûsnüñ bāġına Qorqarım ki gül reyhân bozuldu	Koşma/4 dörtlük		11'li hece vezni	Şiirde vezin kusuru vardır.
Yk. nu.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Nazım şekli/birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
12b	Karacaoġlan	Ela gözlerin sevdiğim dilber Gel bizim illeri gez kerem eyle Niçe qullarıñ vardır ismi qalemde Yazmazdı deftere sen kerem eyle	Koşma/4 dörtlük		11'li hece vezni	Şiirde vezin kusuru vardır.
13a	Zâkirî	Esîr-i nefis-i emmârem Őaceb bed hâl bed- kâram Ĥafîr-i qabre erişdim hevâ ile henüz yâram Giderim râha zâdım yoq saña yüzile varam	Mütekerriir muhammes/4 bend	Münâcât	.---/.---/.---/.---	

		Esirge apıña geldim dediñ yâ Rabbi ğaffâram Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram				
13b	Nesîmî	Yine faşl-ı bahâr oldu açıldı feyz-i Rabbâni amu sır âşkâr oldu uruldu bezm-i irfâni	Gazel/11 beyit	Nevruziye	.---/.---/.---/.---	
14a	---	a nasîb eylesün biz de varalım Bâb-ı selâm apısından girelim annân Mennân Deyyân direklerin görelim Arzûm sende aldı ara tonlu Beytu'llah	lahi/2 dörtlük			Mecmuada sadece iki kıtası bulunan Şiirin vezni de kusurludur.
14b	---	Yâ lâhi fazl-ı cduña bizi sen eyle Őâd Asker-i lâma uvvet ver eyâ Rabbe'l- ibâd	Mütekerrir murabba/7 bend	Münâcât	-.--/-.--/-.--/-.--	Şiirin ilk bendinin ilk iki mısraı yoktur.
15b	Şeyh Gâlib	Sultan-ı rsl Şâh-ı mmeccedsin efendim Bî-ârelere devlet-i sermedsin efendim Dvân-ı ilahîde ser-âmedsin efendim MeŐhr-ı "le-amrk"le müöeyyedsin efendim Sen Amed ü Mamd u Muammedsin efendim	Mütekerrir müseddes(son iki mısra mütekerrir) /7 bend	Na't	--./--./--./--	

		ĦaĦdan bize sultān-ı müöeyedsin efendim				
16b						Şiir silik olduğundan okunamamıştır.
17a	—	Yā Resūla'llah yüzüme vurma [yüzüm] karasın Cān u dilden āşık olan maŖşūķunu [arasın] Cennet-i aŖlāda bize cemāliñ gösteresin Ħasretiñe[m] yā MuĦammed Ħasretiñem Ħasretā	Murabba	Na't	-.--/-.--/-.--/-.--	Mecmuada, şiirin ilk bendi ile ikinci bendin ilk iki mısraı bulunmaktadır. Şiir eksiktir.
Yk. nu.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Nazım şekli/birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
17b	Nesîmî	Ena'llāhın odundan çün yanağıñ şevki yandırdı Leb-i laŖliñden āfāķı Ħayātuñ ābına Ħandır	Gazel/6 beyit		.---/.---/.---/.---	
18a	Nüzûlî	Ey dirîğā kimse bilmez bende olan varımı Ħamze oķuyla yaram urdu ben bilirim yāremi	Gazel/5 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	
18b	—	Üzöldüm geldim Molla Ħünkārı Altun Ħandilleri yanar durmayup Alalar Ħudümleri çalınır nāyler Dervişleri semāĦ döner durmayup	İlahi/4 dörtlük			Şiirin vezni problemlidir.

19a	Eşrefoğlu Rûmî	Bahr-i Öummân kuşuyam yerim mekânım andadır Bunda avım süregeldim dü-cihânım andadır	Gazel/ 5 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	
19a	Sezâî	Şâh-ı istiğnâ-yı mülk oldum recâ bilmem nedir İlticâ-yı Hâğdan özge mültecâ bilmem nedir	Beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Sadece matla beyti bulunan şiirin başında “Sezâî” ismi yazılmaktadır.
19b	---	Fağlardan kesdiler hezenimi Mevlâm hû hû Şudan kırdular düzenim illâ hû hû Şararıp soldı gazelim Mevlâm hû hû [.....] illâ hû hû	İlahi/8 dörtlük			Şiirin vezni problemlidir.
20b	---	Şalât ile selâm eyle derûn-ı dilden ol mâha MürâÖât-ı edeb şartıyla gir Nâbj bu dergâha Metâf-ı Kudsiyandır cilvegâh-ı enbiyâdır bu		Na't	.---/.---/.---/.---	Üç mısradan oluşan şiirin iki mısraı Nâbî'nin meşhur na'tından alınmıştır.
20b						Şiir Arapça yazılmıştır.
21a						Şiir Arapça yazılmıştır.

Mecmuanın Çeviri Yazısı

1*

HÜDÂYÎ*

MüstefÖilün/MüstefÖilün

- I Ey nefis yeter sehv ü zelev
İnsāfa gel insāfa gel
Terk eyleyip tül-i emel
İnsāfa gel insāfa gel
- II Bu Öadet-i bidÖat nedir
Bu zinet-i şöret* nedir
Bu kıru firķat* nedir
İnsāfa gel insāfa gel
- III Bir gün eser bād-ı ecel
Ten bāğına verir halel
Hulūs* ile eyle Öamel
İnsāfa gel insāfa gel
- IV İfsād[1] kıoy ey nefis-i dün
Kıad đalle kıavmün müfsidün
Fālibleri etme zebün
İnsāfa gel insāfa gel
- V Etme Hüdāyiye Öinād
Fermāna eyle inķiyād

---

* 1 1b

* **Aziz Mahmud Hüdâyî** (Şereflikoçhisar 948/1541- ö. 1038/1628) Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, şairdir. Muhyiddin Üftâde'ye intisap ederek halifesi olmuştur. Hüdâyî mahlasıyla sade ve hikemî mahiyette şiirler yazan şairin Arapça ve Türkçe birçok eseri bulunmaktadır (Yılmaz, 1991: C 4, s. 338-340).

* II/2 zinet-i şöret: şöret-i zinet Dİ.

* II/3 firķat: germiyyet Dİ. Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

* III/3 Hulūs: İhlas Dİ.

Etmez misin Mevlâyı yâd
İnsâfa gel insâfa gel

2*

HÜDÂYİ

Müstef'Öilün/Müstef'Öilün

- I   ÓAşka düşürdüñ kendi özün*
N' eyleyeyin gönül seni
Bir oldu geceñ gündüzün
N' eyleyeyin gönül seni
- II   Düşeli Óaşkına yariñ
Yerde gökde yoq kararın
Gitdi elden ihtiyarın
N' eyleyeyin gönül seni
- III   Hâkq ile her kim bilişdi
Vâdi-i hayrete düşdü
ÓAşq deryâsı başdan aşdı
N' eyleyeyin gönül seni
- IV   ÓĀşık olaldan dîdâre
Derd ile olduñ* âvâre
Doymaz olduñ intižâre
N' eyleyeyin gönül seni
- V   ÓAşq ile hoş [oldu] başıñ
MaÓşûkla oldu işiñ
Qalmadı ğayrı teşvişiñ
N' eyleyeyin gönül seni

* 2 2a

* I/1 kendi özün: kendüzin Dİ. Kelimenin mecmuada yazıldığı şekli vezni bozmaktadır.

* IV/2 olduñ: kaldın Dİ.

VI Bir gün Hâkdan ihsân ola
Müşkilleriñ* âsân ola
Her derdiñe dermân ola
N'eyleyeyin gönül seni

VII Ma'şûkdan erecek kemend
Ôuşşâk[1] eyler kayd [bend]*
N'itsin Hüdâyî derd-mend
N'eyleyeyin gönül seni

3*

ŞEMSI*

Müstef'Öilün/Müstef'Öilün/Müstef'Öilün/Müstef'Öilün

- 1 Göster cemâliñ şem'Öini yansın oda pervâneler
Devlet degil mi Ôâşıka şem'Öiñe karşı yanalar
- 2 Ol âli çok ra'Önâ güzel yağmâladı gönlüm evin
Berk bağla Ôaşkıñ zencirin boşanmasın dîvâneler
- 3 Mescid ile medresei ısmarladık sūfîlere
Hâkka Ôibâdet etmege yeter bize vîrâneler
- 4 Ben meye tevbe etmezim ağyâr elinden içmezim
Kudret yediñle sun bize tolu tolu peymâneler

* VI/2 Müşkilleriñ: Her müşkil Dİ.

* Eski harfli metinde silik olan kısım divan neşrinden hareketle köşeli parentez içinde eklenmiştir.

* 3 2b

* **Şemseddin Sivâsî** (d. 926 /1520 Tokat/Zile -ö. 1006/1597) Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu, âlim ve şairdir. Abdülmecid Şirvânî'ye intisap ederek halifesi olmuştur. Sivas Valisi Hasan Paşa'nın daveti üzerine Sivas'a gitmiş, burada tekke açarak irşad faaliyetine başlamıştır. Şiirlerinde "Şemsi" mahlasını kullanmış, çok sayıda manzum eser kaleme almıştır (Aksoy, 2010: C 38, s. 523-526).

Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğu ve yedi kez bestelendiği söylenen şiir (Turabi, 2010: 395) şairin Recep Toparlı tarafından yapılan divanının neşrinde bulunmamaktadır.

- 5 Cevr [ü]cefâlıgıñ ile Şemsî seni terk eylemez
Sen şanma ki seni seven hâşâ senden uşanalar

4*

EŞREF-ZÂDE*

Mefâ'Ölün/Mefâ'Ölün/ Mefâ'Ölün/Mefâ'Ölün

- 1 Cemî'Ö-i enbiyâlardan Muhammed cümleñiñ şâhı
Yüzü nûrundan almışdır melekler * şems ile mâhı
- 2 Yedi kat gökleri gecdi kadem arş üstüne başdı
Erişdi kâbe kâvseyne tavâf eyledi dergâhı
- 3 Anıñ seyr-i sülükundan melekler Öâciz oldular*
Ki biñ yılda varabilmez o bir demde varıp râhı
- 4 Seniñ yoluña ey Ahmed kılırim cânımı kurbân*
N'ola bir kez yüzüñ görsem yüzi şemsî kamer mâhı
- 5 Muhammeddir gönül kâni hem oldur cânlarıñ cânı
Anıñçün eyler efgâni seher vaqti sehergâhı*

* 4 3a

* **Eşrefoğlu Rûmî**, (ö. 874/1469-70 [?]) Kâdiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun kurucusu, mutasavvıf şairdir. Asıl adı Abdullah olan şair, İbnü'l-Eşref, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznikî ve Abdullah-ı Rûmî adlarıyla da tanınmıştır. Edebî şahsiyeti tasavvufî inançları doğrultusunda gelişip şekillenmiş olan Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirlerinde daha çok Yûnus Emre tesiri hâkimdir (Pekolcay ve Uçman, 1995: c.11, 480-482).

* 1b almışdır: almışlar ERD; melekler: felekler ERD.

* 3a Öâciz oldular: oldılar hayrân ERD/3b Ki bin yılda varabilmez o bir demde varıp râhı: Ki bin yıl varıbilmezler ol bir demde alur râhı ERD.

* 4a Senin yoluna ey Ahmed kılırim cânımı kurbân: İderdüm cânımı kurbân senün yolına iy Ahmed ERD/4b yüzi şemsî kamer mâhı: seher vakti seher-gâhı ERD.

* 5 Muhammeddir gönül kâni hem oldur cânların cânı/Anıñçün eyler efgâni seher vakti sehergâhı:Tecelli-i cemâlini şular kim gördiler bir kez/Anuñçün ışkıla dâim iderler derdile âhı ERD.

- 6 Bu Eşrefoğlu Rûmîniñ günâhı çoqdurur gâyet
Şefâ'at kıl yâ Muhammed çü sensin cümleñiñ şâhı *

5*

6*

CEMÂLİ

Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilün

- 1 Fahr-i Öâlem Muştafâdır “rahmeten li'l-Öâlemîñ”³
İki Öâlemde hüdâdır ol imâmü'l-mürselîñ
- 2 Alnı “tâ-hâ”⁴ adı “yâ-sîñ”⁵ yüzüdür “şemsü'd-đuâ”⁶
Göz[i] “mâ-zâğa'l-başar”⁷ dır saçıdır “hâblü'l-metîñ”⁸
- 3 Nürünüñ bir şem'asıyla şeş-cihât oldu münîr
Şarq ğarb ile şimâli kıble vü rüz el emîñ
- 4 Na'öl ile Öarşa yürüdü Öizzetilzü'l-celâl
Kaldı yolda ermedi ol menzile rûhu'l-emîñ
- 5 Şevkle oğur Cemâlî Muştafâniñ medhîni
Kıl şefâ'at yâ Muhammed yâ Resül yevmü'l-hazîñ

* 6b çü sensin cümleñiñ şâhı: yüzün şems ü kamer mâhı ERD.

* 5 3b Arapça yazılan şiir okunmamıştır.

* 6 3b

Cemâlî mahlaslı bu şiir, İ. Çetin Derdiyok tarafından hazırlanan 15. yy. divan şairlerimizden olan Cemâlî'nin divanında bulunmamaktadır.

³ “Âlemlere rahmet olarak (gönderdik.)” (Enbiyâ/107) ayetinden iktibas edilmiştir.

⁴ Hurûf-ı mukatta'adandır.

⁵ Hurûf-ı mukatta'adandır.

⁶ “Kuşluk vaktinin güneşi, Hz. Muhammed” (Yılmaz, 1992: 149).

⁷ “(Muhammedin) göz(ü) şaşmadı.” (Necm/17) ayetinden iktibas edilmiştir.

⁸ “Sağlam ip, Kur'an, İslam dini” (Yılmaz, 1992: 59).

7*

Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilâtün/Fâ'Öilün

- I Olmada* ey fâhr-i Öâlem hem şefîÖü'l-müznibin
Nâzil oldu şanıña çün “rahmeten li'l-Öâlemîn”
İşideli vaşfiñi budur lisânımda hemjñ
Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıķa'l-vaÖdü'l-emjñ
- II Çağlayup her dem aķar bu çeşm-i giryânım benim
Fikr idüp nâr-ı caħımi ĥavf ider cânım benim
Umarım rüz-ı cezâda ola hem-râhım benim
Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıķa'l-vaÖdü'l-emjñ
- III Falmışım baħr-i şeķâvet içre kârım seyyiÖât
Yâ İlahj sen hidâyet eyle bir dem ver necât
Sen şefâÖat kııl ĝariĝbe ey Resül-i kâÖinât
Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıķa'l-vaÖdü'l-emjñ
- IV Ey Raħım-i lem-yezel etme ĥesâbı bendeñe
Cân dilden arzularım zât-ı pâkiñ görmege
Bâr-ı Ĥaķ ede müyesser ravzaña yüz sürmege
Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıķa'l-vaÖdü'l-emjñ
- V Ümmetiñden eñ ĥaķiri bı-kesim ben yâ Resül
Ĥazretiñe iderim dâÖim şalâtı kııl ĝabül
ÖAciz-i meftünuñu cennât-ı Öadne kııl vuşül
Eş-salâtü ve's-selâm yâ şadıķa'l-vaÖdü'l-emjñ

* 7 4a

* Eski harfli metinde net olmayan kelime vezin gözetilerek bu şekilde okunmuştur.

8*

NŪRİ*

Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilün

- 1 Şādıkāne sīdķ ile ben yāre Óāşık olmuşum
Cümle Óālem bih-teri dil-dāra Óāşık olmuşum
- 2 anda kim bir gŭl olur bŭlbŭl anıñ ĥayrānıdır
Bŭlbŭl-i şŭrĭdeyim gŭlzāra Óāşık olmuşum
- 3 Bŭlbŭlŭñ gŭlden murādı Ĥaķ cemālidir Óayān
ÓĀşık-ı ser-mest olup dĭdāra Óāşık olmuşum
- 4 Šad hezārān şey anıñ šabr idemez dĭdārına
Ben anıñ yŭzŭndeki envāra Óāşık olmuşum
- 5 Yŭzŭnŭñ nŭru anıñ derd ehliniñ dermānıdır
Nŭr der derd ehliyim dermāna Óāşık olmuşum

9*

NA'ÓT-I ŞERİF EL-ĖARİB SA'ÓDEDDİN EL-MAR'AŞI*

Mef'Óŭlŭ/Mefā'Óilŭ/Mefā'Óilŭ/Fe'Óŭlŭn

- 1 Ey šāh-ı dŭ-gĭtĭ vŭ şeh-en-šāh-ı risālet
Ey Şem'Ó-i ruĥı pertev-yāb-ı māh-ı risālet

* 8 5a

*Nŭrĭ mahlaslı bu Şiir, Abdulahad Nŭrĭ Dĭvānı'nda, Priştineli Nŭrĭ Dĭvānı'nda, Hanyalı Nŭrĭ Dĭvānı'nda ve 19. yy. Şairlerinden Nŭrĭ mahlaslı başka bir Şairin divanlarında bulunmamaktadır.

* 9 5b

*Mes'ŭd, Sa'deddĭn-i Mar'aŐi, (d.??-ö.??/19. yŭzyıl) Asıl adı Sa'deddĭn Mes'ŭd, mahlası Mes'ŭd'dur. Şiirlerinde ‘‘Sa'deddĭn El-Mar'aŐi’’ ve ‘‘Mes'ŭdŭ'l-Mar'aŐi’’ kaydının bulunması Şairin Maraşlı olduğunu gŖstermektedir (Alıcı, 2014: www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com).

- 2 Etdiñ güzeri kurb-geh-i Hâzret-i Hâkka
KaṭṔ oldu o dem Óarṣa-i nā-gāh-ı risālet
- 3 Hengā[m]-ı Őebi kiŐver-i lāhūta refīkñ
Nāmūs idi pāyñna hem-rāh-ı risālet
- 4 ÓArṣ üzre gehi nüh-felege seyr [ü] sülukuñ
Hencār-ı nübüvvet mi veyā rāh-ı risālet
- 5 KeŐ itdi serā-perde-i hikmet fem-i kudret
Açdıqda tılısmāt-ı lebi gāh-ı risālet
- 6 Esrār-ı semāvāt zemñin içre senüñçün
Yoqdur ki ola mechül ey āgāh-ı risālet
- 7 Levḥ ile kalem Óarṣa-i Óarṣ üzre gehi gāh
Firdevs-i cinān id[i] nazargāh-ı risālet
- 8 Ey pādiŐeh-i dāver-i iklīm-i nübüvvet
Őñeñde senüñ māh-ı güzergāh-ı risālet
- 9 ĀrāyiŐ-i gülzār-ı ruḥuñ ravza-i cennet
Pür-nür cebñniñde Őafāgāh-ı risālet
- 10 Bābından umar rahmet-i Hāk cümle nebiler
Gör kim ne qadar Óālī o dergāh-ı risālet
- 11 Gerdün-ı Őevābitde Őebāt üzre münevver
Her bir[i] birer necm ki sen māh-ı risālet
- 12 Hātım urdı yed-i kudret-i ḥallāk-ı kerīmim
Őanıñda tamām oldıgıçün cāh-ı risālet
- 13 Feyziñle eger bulsa selāmet n'ola Óālem
Maqbül-ı ŐefāÓatsin eyā Őāh-ı risālet

14 Bağışla yüzüm kırasını baña Hâbîbüm
Luţfuñla beni eyle penâgâh-ı risâlet

15 **Mes'ûd** ğarîbiñe meded ey şeh-i Baḥḥâ
İhsâniña muhtâc u hem-ḥâh-ı risâlet

10*

MÜNACÂT

Fâ'îlâtün/Fâ'îlâtün/Fâ'îlâtün/Fâ'îlün

I Yâ İlâhî cümle 'Âlem mâsivâ yâ Hû çeker
Yâ Ğâfûr ismiñ okur arz u semâ yâ Hû çeker
'Işkıñ ile cümleten ḥaqqâ toḳuz kat âsumân
Devr ider şevḳ ile yâ Rab dâ'îmâ yâ Hû çeker

II 'Arş[1] nüh-eflâk[1] tâkı Sidreyi Tübâyı gör
Kevşer[i] Ğilmân[1] Hûrı Cennetü'l- Me'vây[1] gör
Cem' olup necm-i şüreyyâ meclis-i kübrâyı gör
"Kâbe kavseyni 'Ulâ şümme'dnâ" yâ Hû çeker

III Beyt-i Ma'ûmür ile kıdsi Ka'be-i 'ulyâ mekân
Ya Medîne şehir-i a'zâm ravza-i bâğ-ı cinân
Mescid-i Akşâ Cebel-i 'Arafâtla 'Ahd emân
Eyleyüp her rüz [u] şeb Merve Şafâ yâ Hû çeker

IV Ağla ey dıdem yürü ez-cân u dil feryâd kı
İñle ey şinem derüniñ zıkr ile mu'ôtâd kı
'Işık ile gül-bâng urup Hû ismini evrâd kı
Âdet oldur cümle 'Uşşâk-ı Hüdâ yâ Hû çeker

V Her şehir âvâz ider **Mes'ûd**-ı 'Abdiñ yâ İlâh
Cürmümüzle yâ İlâhî etme hâlimiz tebâh

* 10 6b

İsm-i zātın zikr iden bir ben degil ey pādīshāh
Belki Őālem cümle eşyā māsivā yā Hū çeker

11*

Müsteföilün/Müsteföilün

- I Ey vāhīd [ü] ferd [ü] aḥad
Ey kādīr [ü] ḥayy [ü] śamed
Ey lutfu çok Mevlā meded
Allah meded senden meded
- II Yanmaḳdadır cismim ezel
ŐAşkıñ umar ey lem-yezel
ŐAşkıñ ulu lutfuñ güzel
Allah meded senden meded
- III Ey var iden her dü cihān
Sensin MuŐin ü MüsteŐān
Yā Rab meded kıl el-amān
Allah meded senden meded
- IV Nūr-ı cemāliñ ḥaḳḳiçün
Feyz-i nevāliñḥaḳḳiçün
Tavḳ-ı vişāliñ ḥaḳḳiçün
Allah meded senden meded
- V İşim gücüm dā'im ḳuşūr
Dīvāna geldim pūr-fütūr
Sensin Őafüv sensin ğafūr
Allah meded senden meded

* 11 7a

Şiir Sa'di-i Mar'aşî'ye aittir. **Sa'di**, 18. yy.ın ikinci yarısıyla 19. yy.ın ilk yarısında yaşamış Maraşlı bir divan şairidir (Alicı, Alparslan, 2015: 23-24).

- VI   ÓĀşıklarıñ kanlar döker
Fikr eyleyip nār-ı saķar
Göñlüm seniñ Óafvıñ umar
Allah meded senden meded
- VII   ÓĀşı kulum cürmüm Óazım
Luţf et eyā Rabb-i Raķım
Şanıñ ulu ismiñ kerım
Allah meded senden meded
- VIII   SaÓdıķuluñ miskın ğarıb
Luţf et eyā Rabb-i Muķıb
Sensin ķamu derde taķıb
Allah meded senden meded

12*

FâÓilâtün/FâÓilâtün/FâÓilâtün/FâÓilün

- 1   Es-selām ey dürre-i pāk-i münevver es-selām
Es-selām ey ķurre-i müşk-i mu‘aţtar es-selām
- 2   Es-selām ey pādişāh-ı seyyid-i cümle şeh-ver
Server-i ser-Óasker-i serdār-ı dāver es-selām
- 3   TalÓat-ı ħurşid-i pür-tābıñ saÓādet māyesi
Pertev-i ħüsnüñ ziyā ey māh-ı enver es-selām
- 4   Geceler tā şubħa dek ehl-i Óibādet şevķle
Çaķırır zıkr-i Ħudā Allāhu ekber es-selām

* 12 7b

Bu şiir, Mes’ûd/Sa’deddîn El-Mar’aşî’ye aittir. Müellifi Sa’deddîn El-Mar’aşî olan bu mecmuanın muhtelif yerlerinde “El-Fakîr El- Ğarîb Mes’ûd” kaydı bulunmaktadır. Şair bu şiirinde **Ğarîb** mahlasını kullanmıştır.

- 5 Her günün Öjyd oldu leylin leyle-i kadr-i saÖid
Oldu böyle ez-cenāb-ı Hāk muqadder es-selām
- 6 Mücrimim ammā velkin çekmezim dest-i ümjd
Dāmen-i Öafvuñdan ašlā yevm-i maşşer es-selām
- 7 Dergeh-i ihsāna şeyóen li'llāh için hep haş Öāmm
İşte geldi içlerinde ben de**Kemter** es-selām
- 8 Bir **Ġarib** isem de maħrūm etme yā Rab rüz kııl
NiÖmet-i didāriñi hem nehr-i kevşer es-selām

13*

- I Demedim mi demedim mi
Sana cānım demedim mi
Hümā kuşu bu kafesden
[Bir gün]* uçar demedim mi
- II ÖAzrāóil cānımı alır
Bir gün dilim tönmez olur
Fermān baña Hākdan gelir
Saña cānım demedim mi

* 13 8a

Āşık Yunus mahlasını taşıyan bu şiir, Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan Yunus Emre Divanı'nda ve "Yunus Emre Külliyyatı IV Āşık Yūnus" adlı eserde bulunmamaktadır. Şiirin ilk dörtlüğü Kenzî Hasan Efendi'nin "demedim mi" redifli şiiriyle aynıdır. **Kenzî Hasan Efendi**, Halvetî-Sünbülî erkânının müşşid ve ariflerinden biri olup, Ayaş'ıdır. Kenzî, Hasan Kenzî, Ayaşlı Kenzî, Manısalı Kenzî veya Kenzî-i Rūmî isim, mahlas veya lakaplarıyla tanınır. Mutasavvıf, musikişinas ve şair olan Kenzî, Yunus Emre mektebine mensup şairlerdendir. Döneminin tanınmış dinî musiki bestekârlarından biri olan Kenzî 1126-7/ 1714-5 tarihinde vefat etmiştir (Tatcı, 2006: 225-238) Şiirin diğerk dörtlükleri ise Kenzî'nin şiiriyle örtüşmemektedir.

* Eski harfli metinde bulunmayan kısım köşeli parantez içinde ilave edilmiştir.

- IV Deryâlarda oynar gemi
Şekerdir tütînin yemi
Selâmetle sürûñ demi
Devrân geçer demedim mi
- V Cânım hoca gördüm nice
Ne gündüz dedim ne gece
Eli külûñkli bir kıoca
Kıazar kıabriñ demedim mi
- VI Bu dünyâya kıonan göçer
Ecel şerbetinden içer
Yaķasız tonlar biçer*
Amân bir gün demedim mi
- VII ÓĀşık Yûnus aydur fânı
Senden evvel gelen kıanı
Fabıb bilmez bu dermânı
Saña cânım demedim mi

14*

- I Ĥudâ Óaşkı şafâsından
Bize bir hoş eşer geldi
Ĥabıbi Muştafâsından
ŞefıÓ imiş haber geldi
- II Fabıb imiş kıamu derde
Bize hem şol baķa yerde
Bilürsün anı nerede
Cihâna muÓteber geldi

---

* IV/3 bu mısradâ hece eksikliği vardır.

* 14 8b

- III Şalavat ver gel ol şāha
 Hālil olmuşdur Allāha
 Kıyās et vechini māha
 Hūzūra kāmere geldi
- IV Var anıñ çār-ı yārı hem
 Olupdur yādına merhem
 ÓAlı ÓOsmāndan muqaddem
 Ebū Bekr [ü]ÓÖmer geldi
- V [.....]* göçüñ
 Ağardı şağalıñ saçıñ
 Óİlacı tevbedir şuçuñ
 Aña karşı siper geldi

15*

GAZEL-İ ÖZZET EFENDİ

FeÓilâtün/FeÓilâtün/FeÓilâtün/FeÓilün *

- 1 Bu kadar nālelerim etmedi āgāh seni
 Kime şekvā edeyim āh seni āh seni
- 2 Āhdan nālden ümīdim çoğdan kesdim
 Maħrūm etsi[n] bu dil-i zārıma Allāh seni
- 3 Şanki koynumda imişsin hele taÓbjr edemem
 Bir güzel görmüş idim dün gece ey māh seni
- 4 İsteyem görmek kim derde giriftār olurum
 Derde yoğ şabr idemem görmezsem gāh seni

* V/1 Mısra okunamamıştır.

* 15 9a

Şiir 18. yy divan şairlerinden Beylikçi İzzet Efendi'nin divanında bulunmamaktadır.

* Şiirde çokça vezin kusuru vardır.

5 ŞuÖle-i nür-1 sefîdim görünür n'eyleyim
Müm eder bir gün olur âh-1 sehergâh seni

6 Bâb-1 Mollâda çerâğ olmağa baq ey Öizzet
Ne turursun kul ederse o şehen-şâh seni

16*

NAÖT-I ŞERİF Lİ-SAÖDİ-İ MARÓAŞI

FâÖilâtün/FâÖilâtün/FâÖilâtün/FâÖilün

1 Ey cemâli çarh-1 çarım âfitâb-1 enveri
Ey cebîni mâh-1 garrâ şubh-u şâdık ahteri

2 Gülsitân-1 heşt-cennet hep gelüp ahz itdiler
Seyr idince bâğ-1 hüsniñden o şimâ ezheri

3 Hep dürer varı deriñden derler almış şafveti
Büy-1 müyiñdan alırlar Öıtırı muÖaţtar Öanberi

4 Şâh-1 büyü caÖd-1 müşğiniñden eyler iktibâs
Nâfe-i âhû-yı Çiñiñ işbu misk-i ez-feri

5 Ders-i hüsni şine-i hikmet-şinâsından okur
Ahsen-i hüsni cemâli Yüsuf-1 peygamberi

6 Lâhûrı Mâhûrı Āzerbâyıcâmı Câm ile
Tâ Nihâvend ü Irâkı İşfahâni Kışmiri

7 Kândeğârı Hind ile Belği Buğârâ hem Hirât
Mâverâü'n-Nehrile mülk-i Koğanı Kâşğarı

8 Hâzret-i Baţhâ süheyl-i Mekke vü Kudsi Şerif
Şâmla Mışrı Medîne seyr kılsañ kişveri

---

* 16 9b

- 9 Tayy idüp gezseñ beñi Hāriş beñi Sa‘d ü Halīm
Cümle Kahtān-ı kabā’ il dūdımān-ı Himyeri
- 10 Mağribi şarkı şimāl ile cenūbı cümleten
Eyleseñ teftiş-i ‘ālem seyri kılsan serseri
- 11 Mū-be-mū kılsañ siyāhat Kābil ile Bābili
Arasañ mişli cihāna gelmedi bahri beri
- 12 Toğmadı toğmaz nazıriñ bir dañı ğayrıñ seniñ
Hiçnezād u hem nezāyda cüntü ferzend māderi
- 13 Nokta-i pergār-ı Óālem şahne-i çārem kitāb
Tāóir-i kıdsı muqaddesdür vücūd-ı gevheri
- 14 Óillet-i ğā’ibe-i Óālem vücūduñdur seniñ
Olmasañ olmazdı işbu kāóinātıñ hiç biri
- 15 Āyet-i “innā feteħnā”⁹şadr-ı bedriñden seniñ
Şüret-i pakiñden itsem süre-i Nür ezberi
- 16 Çok şināsā-yı haķıķat haķ bilür kıdriñ senüñ
Ey kamu Óizz-i Óulānıñ ser-firāz-ı serveri
- 17 Süre-i ve’s-Şems¹⁰ ile maķşūdı haddiñ tal‘atı
LemÓa-pāşı ve’d-Duħā¹¹ gül ruħları dür dişleri
- 18 Haķ müyesser eylese kılsam vüşül ol hażrete
Eylesem Óözr-i niyāzı tā-be haşr-ı maşşeri
- 19 ÓUnşur-ı cümle beñi Ādem çihār ammā anıñ
Raħmet-i Raħmān maħz olmış uşul-ı Óunşurı

⁹ “Muhakkak biz fetih verdik” (Fetih/1) ayetinden iktibas edilmiştir.

¹⁰ Kur’an-ı Kerim’in 91. suresidir.

¹¹ Kur’an-ı Kerim’in 93. suresidir.

- 20 Pişüvâ-yı enbiyâdur muḳtedâ-yı mürselîn
Şehsüvâr-ı Óarş [u] ferşiñ rehrevân-ı rehberi
- 21 MenbaÓ-ı ‘ilm-i ledündür Óayn-ı yenbûÓ-ı hikem
Mişl-i havz-ı mevḳıf-ı hikmet zülâl-i kevşeri
- 22 Óıd iderdim Óıdına irsem de ger cânânımıñ
Cânımı kılsam fedâ ḳurbân kılsam ben seri
- 23 Hep semâvat ile Óarş [u] ferşe rahşı baḫş iden
ÓÁlemi tenvîr iden gül ruḫlarıñ nûrı ferî
- 24 Gülistân-ı kâóinâtı pür-melâḫat eyleyen
Nuḫ-ı pāk-i bülbül-i efşah-edâ gül ruḫları
- 25 Maḫfil-i rüz-ı cezânıñ emr-i Ḥakla yâ Resül
Aḫkem-i muḫkem seniñ şerÓ-i şerîfiñ dâveri
- 26 HılÓat-i “Levlâke levlâk”¹²i vücüd-ı pākine
Başına giymiş muraşsaÓ tâc-ı aḫsen-i efseri
- 27 Dergeh-i deryâ-nevâliñden olurlar vâyegîr
İtme maḫrûm bendeñi de luḫfuñla ḳıl mazḫarı
- 28 ŞemÓ-i cemÓ-i enbiyâsın nûr-ı bezm-i evliyâ
Feyz-i feyyâz-ı kerîmiñ nûr-ı Ḥaḫdan perveri
- 29 Ey mürüvvet merḫamet kânı efendim el-meded
Der-be-der gezdirme bendeñ yevm-i maḫşer her deri
- 30 El-amân etme ḫuzûr-ı Óizzetiñden sen baÓıd
Zümre-i ümmetden işbu Óabd-i Óâciz kemteri

¹² “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.” Tamamı “**Levlâke levlâk lemâ halaktü’l-eflâk**” olan ve hadis-i kudsi olduğu rivayet edilen sözden iktibas edilmiştir (Yeniterzi, 1993: 155-157).

17*

Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilâtün/Fâ'Óilün

- 1 [.....]
Nice ömrüm sâl [ü] mâhı neccinâ mimmâ nehâf¹³
- 2 Nitekim kıtmîri mahrûm etmediñ bizi dañı
Sen şabûl eyle kemâhı neccinâ mimmâ nehâf
- 3 Ağlayıp şapıña geldim tapuña yalvarıram
Foprağa sürüp cibâhı neccinâ mimmâ nehâf
- 4 Ey Hudâya fazlıñ ile vâsi'Öi pür-nür kııl
Beze ol şarañu câhı neccinâ mimmâ nehâf
- 5 Cânımı mecrûh kııldım zañm-ı nefis oğlarına
Şana biñ biñ teşne mâhı neccinâ mimmâ nehâf
- 6 Ağlamakdan çağlamakdan yaşlarım kııldı seyl*
Gözüm yaşı yüzüm siyâhı neccinâ mimmâ nehâf*

18*

HAYR-ZADE

- I Şavliñ yalân mı oldı seniñ sevdigim*
Dostum niçün Óahd [ü] emân bozuldu
Hoyrad mı el şundu hüsñüñ bâğına
Şorşarım ki gül [ü] reyhân bozuldu

* 17 11b

¹³ “Bizi korktuklarımızdan kurtar” manasında duadır.

* 6a Bu mısradâ hece eksikliğı vardır.

* 6b Bu mısradâ hece fazlalığı vardır.

* 18 12a

* I/1 Bu mısradâ hece fazlalığı vardır.

- II   K̄anlı z̄alim nedir bu cev̄r ü cef̄a
           Dostum niçün etmeñ bize merh̄ab̄a
           Şimdiki yārenler olmuş b̄i-vef̄a
           K̄ānūn k̄āōide yol erk̄an bozuldu
- III   Ne yaman Őaksine döndü bu devr̄an
           Gün-be-gün artıyor derdle hicr̄an
           Meclis başdan başa oldu periş̄an
           Nādān geldi ehl-i Őirf̄an bozuldu
- IV   Dost bāğından gül k̄oparmış ged̄alar
           ŐAhdine turmuyor melek-şim̄alar
           [.....]
           [.....]*

19*

- I   Ela gözlerin * sevdiğim dilber
           Gel bizim illeri gez kerem eyle
           Niçe k̄ullarıñ vardır ismi k̄alemde *
           Yazmazdı deftere sen kerem eyle *
- II   Uzağdan yolların indim geldim *
           Fatlıdır dilleriñ eglendim k̄aldım

*IV/3,4 Eski harfli metinde bendin son iki mısraı bulunmamaktadır.

* 19 12b

Karacaoğlan, Ünlü saz şairi Karacaoğlan, Türk halk (âşık) edebiyatının yetiştirdiği en önemli isimlerdendir. Halk şairleri arasında hakkında en çok araştırma ve yayın yapılmasına rağmen doğum tarihi bilinmemekte, yaşadığı dönem ise şiirlerinin en eski örneklerine XVII. yüzyıl cönklerinde rastlanması sebebiyle 17. yy olarak kabul edilmektedir. Karacaoğlan'ın nerede öldüğü ve mezarının nerede olduğu da belli değildir (Albayrak, 2001: 377-379).

Şiirde mısraların hece sayısında uyumsuzluk vardır.

* I/1 gözleri: gözlerini K.

* I/3 vardır ismi kalemde: var gezer kalemle K.

* I/4 Yazmazdı deftere sen kerem eyle: Al beni deftere yaz kerem eyle K.

* II/1 Uzağdan yolların indim geldim: Iraktır yollarım dolandım geldim K.

Babalı* boynuña işte ben öldüm
Mezârım gögsüñe kız kerem eyle

III Kâpuñ öñünden geçmedim yoldan*
Yüzüñe bakmadım Óar eydim elden
Bâğçada açılmış şol gönca gülden
[.....]* tostuña sen kerem eyle

IV Karacoğlan aydır* bir mâni söyle
Ezelden kurulmuş [yolumuz]* böyle*
Eyilik eylerseñ vaqtinde eyle*
Cevr etme kuluña sen* kerem eyle

20*

ŽĀKİRĪ*

MefâÓilün/MefâÓilün/MefâÓilün/MefâÓilün

I Eşir-i nefis-i emmârem Óaceb bed hâl bed-kâram
Ĥafır*-i kabre erişdim hevâ ile henüz yâram
Giderim râha zâdım yok saña ne yüzile varam

* II/3 Babalı: Vebâlim K.

* III- K.

* III/4 Köşeli parantez içindeki kısım zayi olmuştur.

* IV/1 aydır: der K.

* Bu kısım yolumuz olarak okunmuştur.

* IV/2 Ezelden kurulmuş [yolumuz] böyle: Ezelden kalmıştır bu kanun böyle K.

* IV/3 Eyilik eylerseñ vaqtinde eyle: Edicek bir eylik vakt iken eyle K.

* IV/4 Cevr etme kuluña sen: Çağın geçer aman kız K.

* 20 13a

* **Žâkirî Hasan Efendi**, 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf ve aynı zamanda da bestekâr bir şairdir. Halvetiye tarikatına intisabıyla tasavvuf muhitine dâhil olan şair, dinî-tasavvufî edebiyat geleneğine bağlı şiirler kaleme almış, ayrıca dinî Türk musikisinin cami musikisi formlarında bestelediği eserleriyle de şöhret bulmuştur (Eroğlu, 2014: 235). Žâkirî'nin şiiri, Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi Ulucami 2708 numarada Mecmû'a-i Eş'âr adıyla kayıtlı güfte mecmuasında bulunan nüshasıyla karşılaştırılmıştır.

* I/2 Ĥafır: Şefir ME.

Esirge apıña geldim dediñ yā Rabb affāram
Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram *

II Seniñ her kūşede zikriñ our zūhhād Őubbādıñ*
Kimi aħfāya mażhardur kimi cehren our adıñ*
Ne eksilir* hazıneñden anı vehhāb iken adıñ
Esirge apıña geldim dediñ yā Rabb affāram
Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram

III Eger yūz biñ gūnāh etsem recāmi kesmezem senden
Kelāmiñda muşarraħdır dediñ lā-tanatū benden
Mūbeşşirle ħaşr* eyle bu rūhum ımadan tenden
Esirge apıña geldim dediñ yā Rabb affāram
Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram

IV Ĥudāvendā sen ol Allāh u Raħmān u Raħımsin*
amu aħvālime vāıf ħabırsin başırsin
Eġsñā yā ıyāşe'l-mustagısın¹⁴ dest-ġırsin
Esirge apıña geldim dediñ yā Rabb affāram
Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram

V uluñdur **ākirı** hem derdmend-i Őālim [ü] dānā
Seniñ tevĥıdıñı eyler hevā ile henüz envār*
N'olur suunı Őavf etseñ saña şirk etmedim aslā*

* I/5 Seniñ apıñ turur iken ya ben kime yalvaram: Senin kapın dururken ben ya varıp kime yalvarem ME.

* II. dōrtlük, ME'de IV. dōrtlüktür.

II/1 our: eder ME.

* II/2 our adıñ: kılur yādın ME.

* II/3 eksilir: naks ola ME.

* III/3 Mūbeşşirle ħaşr: mūbeşşirlerle şād ME. Bu mısradā hece eksikliġi vardır.

* IV. dōrtlük ME'de 2. dōrtlüktür.

¹⁴ "Susayanları suya kavuştur" manasında duadır.

* V/2 henüz envār: eder ammā ME.

* V/3 N'olur suunı Őavf etseñ saña şirk etmedim aslā: Anın cürmünü affetsen sana şirk itmedi hāşā ME.

Esirge kapıña geldim dediñ yâ Rabb gaffâram
Seniñ kapıñ turur iken ya ben kime yalvaram

21*

NESİMİ

MefâÖilün/MefâÖilün/MefâÖilün/MefâÖilün

- 1 Yine faşl-ı * bahâr oldu açıldı feyz-i Rabbâñı
Çamu sır âşkâr oldu kuruldu bezm-i Öirfâñı
- 2 Ki ol canlar fûrûş eyler meyi-meşreb ki nûş eyler
Göñül deryâsı cûş eyler görünce bezm-i Öirfâñı *
- 3 Açıldı gönçeler * güller hîcâba düşdü sünbüller
Ederefgâñı bülbüller görünce verd-i handâñı *
- 4 Neñri aldı zanbağlar dikildi sırr-ı şancağlar
Açıldı cümle yapraklar müzeyyen kıldı gülşâñı *

* 21 13b

Kul Nesimî, 17. yüzyılda yaşamış Bektaşî-Hurufî anlayışına sahip mutasavvıf bir şairdir. Hece ve aruz vezinleriyle şiirler yazan şair, Seyyid Nesimî'den etkilenmiştir (Öztelli, 1969). Kul Nesimî'nin bu şiiri Cahit Öztelli'nin "Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî" adlı eserindeki nüshasıyla karşılaştırılmıştır.

* 1bfâşl-ı: evvel KN.

* 2. beyit KN'de İçen câmi hurûş eyler meyi mecnûn nûş eyler/Cünûn deryâsı cûş eyler kim oldur beyt-i Rahmâni şeklindedir.

* 3a gönçeler: gonce-leb KN/3b Eder: Kılar KN; görünce verd-i handâñı: göründü sun'ı Yezdâñi KN.

* 3. beyitten sonra KN'de Şükûfe geldi rengârenk sanurlar kim ederler cenk/Kamu yerden tutup âhenk okurlar vird-i Subhâni ve Acep lutf eylemişdir Hak verüpdür lâleye revnak/Gül-i nesrin ile zanbak ziyâret kıldı reyhâmı beyitleri yer almaktadır.

* 4. beyit KN'de 8. beyittir.

4a Neñri aldı zanbağlar dikildi sırr-ı şancağlar: Olup nesrin zanbaklar dikildi yere sancaklar KN.

- 5 Ki nergis geldi* meydâne benefşe oldu dîvâne
Hücüm eyler levendâne şanasın yoğdur aqranı
- 6 Ki urğun çıkdı bir leşker derildi başına maŖşer
Verildi şusama hançer kuruldu ceng-i sultānı*
- 7 Öter bülbül nevāsından açıldı gül şadāsından*
Melāōikler Ĥudāsından dilerler ehl-i Őiśyānı*
- 8 Bezendi ol ulu niŐmet eder şemsi şamer hiżmet*
Şurulmuş ol yeşil künbed dükenmez aslā devrānı
- 9 Niçe hiżmetde İsrāfīl alır ervāh ŐAzrāōīl*
Nüzül-i vahyi Cebrāōīl bize indirdi Şurōānı
- 10 Revān olmuş şamu enhār bişürür hamları hem nār
Şamusu bunda hiżmetkār göründü lutf-ı ihsānı*
- 11 **Nesimī** sırrıñnı fāş et Ĥudā Őafvıyla hem-dāş et*
Seniñ lutfuñla yoldaş et bize soñ demde ĵmānı

---

* 5. beyit KN'de 6. beyittir.

5a Ki nergis geldi: Gelüp nerkis bu KN/5b eyler: etti KN; şanasın: sanursun KN.

* 6. beyit KN'de Çeküpdür erguvan leşker sokupdur başına miğfer/Verüpdür şusene hançer kuruldu ceng-i sultānı şeklindedir.

* 7. beyit KN'de 8. beyittir.

7a nevāsından açıldı gül şadāsından: yuvasından gül açılır safāsından KN/7b Ĥudāsından: şıdasından KN.

* 7. beyitten sonra KN'de Bu san'at sun-i ferdâdır haberdâr ol ki inşâdır/Bu âlem gör ki kübrâdır mükerrem kıldı insānı beyti yer almaktadır.

* 8. beyit KN'de 11. beyittir.

8a Bezendi ol ulu: Bizimçün cümle bu KN/8b Şurulmuş ol: Kurulmuşdur KN.

* 9. beyit KN'de 12. beyittir.

9a Niçe: Gece KN; ervāh: ervāhı KN.

* 10. beyit KN'de 13. beyittir. Beyit KN'de Bize lutfeyledi enhār pişirir çiğleri çün nār/Ki cümle bize hiżmetkār gör imdi lutf u ihsānı şeklindedir.

* 11. beyit KN'de 14. beyittir.

11a sırrıñnı: sözünü KN; Őafvıyla hem-dāş: avniyle yoldaş KN/11b soñ: ol KN.

22*

- I   Ĥaḫ naşib eylesün biz de varalım
 Bâb-1 selâm ḫapısından girelim
 Ĥannân Mennân Deyyân direklerin görelim
 Arzüm sende ḫaldı ḫara tonlu Beytu'llah
- II   Kūşesinde yapılmış Ĥacer-i esved taşı
 Alnı görenleriniñ sağ olsun başı
 Yediler ḫırḫlar olsun yoldaşı
 Arzüm sende ḫaldı ḫara tonlu Beytu'llah

23*

FâŖilâtün/FâŖilâtün/FâŖilâtün/FâŖilün
 EŖüzü bi'llâhi mine'ş-şeytâni'r-racim
 Bismi'llâhi'r-rahmani'r-rahim

- I   [.....]
 [.....]*
- Yâ İlâhi fazl-ı cüduñla bizi sen eyle şād
 ŖAsker-i İslâma ḫuvvet ver eyâ Rabbe'l-Ŗibād
- II   Ehl-i şirki redd edüp yâ Rabbi fırsat ver bize
 Dâoimâ aŖdâya ĝālib eyle ḫuvvet ver bize
 Sen ki ḫayrū'n-nāşırınsin feth ü nusret ver bize
 ŖAsker-i İslâma ḫuvvet ver eyâ Rabbe'l-Ŗibād
- III   Enbiyâ vü evliyâ vü nūr-ı Aḫmed ḫürmeti
 Kāfire hem ĝālib ola ol Muḫammed ümmeti
 Dillerinden ĝitmesin naşru'n-mina'llâh âyeti
 ŖAsker-i İslâma ḫuvvet ver eyâ Rabbe'l-Ŗibād

---

* 22 14a

Şiirde mısraların hece sayısında uyumsuzluk vardır.

* 23 14b

* I. dörtlüğün ilk iki mısranın eksik olduğu görölmektedir.

- IV Senden isteriz meded ki ey Hudāye'l-Ŗālemīn
Müşrikīniñ hīlesinden sen bizi eyle emīn
Ŗİzzetiñ hāķķiçün olsun yā İlähe'l-Ŗālemīn
ŖAsker-i İslāma kuvvet ver eyā Rabbe'l-Ŗibād
- V Merhāmet eyle Hudāyā āyet-i Qurōān için
Hem seher saña münācāt eyleyen kullar için
Bizi mahrūm etme İbrāhim Halīlu'llāh için
ŖAsker-i İslāma kuvvet ver eyā Rabbe'l-Ŗibād
- VI El-amānu el-amānu diyeler küffār hemīn
Dikeler kalŖalarına tūğ u sancāğ-ı mübīn
Kimini kırıp kimin esir ederler müöminīn
ŖAsker-i İslāma kuvvet ver eyā Rabbe'l-Ŗibād
- VII ŖAsker-i dīn-i mübīne ol İläh-ı dest-gir
Kahrıñ ile düşmānı kılasın bize hōr hāķir
Tārmār et Ŗasker-i küffārı lutf eyā nasir
ŖAsker-i İslāma kuvvet ver eyā Rabbe'l-Ŗibād

FāŖilātün FāŖilātün FāŖilāt ver Muhammed Muştafāya şalavāt

24*

MefŖülü/MefāŖilü/MefāŖilü/FeŖülün

- I Sultān-ı rüsül şāh-ı mümeccedsin efendim
Bī-çārelere devlet-i sermedsin efendim
Dīvān-ı İlahīde ser-āmedsin efendim

* 24 15b

Şeyh Gālib, (d.1171/1757- ö.1213/1799). Asıl adı Mehmed Esad olan şair, şiirlerinde Esad ve daha çok Gālib mahlaslarını kullanmıştır. Aynı zamanda bir Mevlevî şeyhi olan Şeyh Gālib divan şiirinin en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilir (Kalkışım, ty: 14).

Meşhür-ı “le-Öamrük”¹⁵le müöeyyedsin efendim
 Sen Ahmed [ü] Mahmüd [u] Muhammedsin efendim
 Hâkdan bize sultân-ı müöeyyedsin efendim

II Tâbiş-dih-i ervâh-ı mücerred güheriñdir
 Nâlişgeh-i ruhâr-ı felek* hâk-i derîndir
 Âyine-i dîdâr-ı tecellî nazârîndir
 Bû Bekr ÖÖmer ÖÖsmân [ü]ÖAlî yârenleriñdir*
 Sen Ahmed [ü] Mahmüd [u] Muhammedsin efendim
 Hâkdan bize sultân-ı müöeyyedsin efendim

III Hütbeñ oğunur minber-i iqlîm-i beğâda
 Gül-bang*-i kudümüñ çekilir Öarş-ı Öalâda*
 Esmâ-i şerîfiñ añılır arz [u] semâda*
 Hükümüñ tutulur mahkeme-i rûz-ı cezâda*
 Sen Ahmed [ü] Mahmüd [u] Muhammedsin efendim
 Hâkdan bize sultân-ı müöeyyedsin efendim

IV Ol dem ki velîler ü* nebîler kıala hayrân
 Nefsi deyü dehşetle kıopa cümleden efgân
 Ümmetleriñ Öusât olıcağ hâl-i perişân*
 Destür-ı şefâÖatle seniñdir yine meydân
 Sen Ahmed [ü] Mahmüd [u] Muhammedsin efendim
 Hâkdan bize sultân-ı müöeyyedsin efendim

¹⁵ “Senin ömrüne and olsun” (Hicr/72) ayetinden iktibas edilmiştir.

* II/2 Nâlişgeh-i ruhâr-ı felek: Mâlişgeh-i ruhsâr-ı melik ŞGD.

* II/4 yârenlerindir: yârlarıdır ŞGD.

* III/2 ŞGD’da “Gül-bâng” olan kelimenin mecmuadaki imlası yanlıştır.

* III/2 mısra ŞGD’da bendin 3. mısraıdır.

* III/3 mısra ŞGD’da bendin 4. mısraıdır.

* III/4 mısra ŞGD’da bendin 2. mısraıdır.

* IV/1 velîler ü: velîlerle ŞGD.

* IV/3 Ümmetleriñ Öusât olıcağ hâl-i perişân: Ye’s ile usâtın ola ahvâli perişân ŞGD.

- V Ümmîd ederiz* yeôs ile âh eylemeziz [biz]*
 Sermāye-i imānı tebāh eylemeziz biz
 Bābîñ koyup aġyāra penāh eylemeziz biz
 Bir kimseye sāyeñde nigāh eylemeziz biz
 Sen Aĥmed [ü] Maĥmūd [u] Muĥammedsin efendim
 Ĥaĥdan bize sultān-ı müöeyedsin efendim
- VI Bir gün ki talıp baĥr-i ġama fikrete gitdim*
 İlden yitirip* kendimi bî-hodluġa yetdim
 Őİşyānım añıp Őāġıbetimden ĥāzer ettim
 Bu matlaŐı yād eyledi bir seyyid işitdim
 Sen Aĥmed [ü] Maĥmūd [u] Muĥammedsin efendim
 Ĥaĥdan bize sultān-ı müöeyedsin efendim
- VII Bî-çāredir ümmetleriñ Őişyānına baġma
 Dest-i red urup ĥasret ile dūzaĥa ġaġma
 Lutf eyle meded* āteş-i hicrānıña yaġma
 Ez-cümle ġuluñ Ğālib-i pür-cürmü biraġma
 Sen Aĥmed [ü] Maĥmūd [u] Muĥammedsin efendim
 Ĥaĥdan bize sultān-ı müöeyedsin efendim

25*

26*

Fâöilâtün/Fâöilâtün/Fâöilâtün/Fâöilün

- I Yā Resūla'llah yüzüme vurma [yüzüm] ġarasın
 Cān u dilden āşıġ olan maŐşūġunu [arasın]

* V/1 Ümmîd ederiz: Ümmîddeyiz ŞGD; eylemeziz: eylemeyiz ŞGD.

* V. bend ŞGD'da VI. benddir.

* VI. bend ŞGD'da V. benddir.

* VI/2 yitirip: getirip ŞGD.

* VII/3 Lutf eyle meded: Rahm eyle amān ŞGD.

* 25 16b Şiir silik olduġundan okunamamıştır.

* 26 17a

Cennet-i a'Ölāda bize cemāliñ gösteresin
 H̄asretiñe yā Muḥammed ḥasretiñem ḥasretā

- II Seniñ bunca mu'Öcizātıñ Óaḳıl olan fikr eder
 Yerde insān gökde melek dilde ismin zıkr eder
 [.....]
 [.....]*

27*

Mefā'Ölün/Mefā'Ölün/Mefā'Ölün/Mefā'Ölün

- 1 Ena'llāhın odundan *çün yanağıñ şevki yandırdı
 Leb-i la'Öliñden āfāḳı ḥayātıñ ābına ḳandır
- 2 Ruḥuñ şem'Öi firāḳından gönül pervān olup *yandı
 Ulaşdır va'sl-ı hicrānı ḥasūduñ bağırını yandır
- 3 Saña ḥūrī eger bir gün *ḳılsa ḥüsnünü Óarz[a]
 Ruḥuñ bedrin Óayān eyle yüzüñden anı utandır
- 4 Ḥayāliñ gerçi şād ile beni bī-gāh *gāh ammā
 Firāḳıñ ğu'ssası deryāğamıñ bī-ḥadd pāyandır

* Şiir eksiktir. İkinci bendin son iki mısraı da bulunmamaktadır.

* 27 17b

Nesîmî, XIV. yüzyılın ikinci yarısında şiirleri ve Hurûfilik inancıyla edebiyatımızda derin izler bırakmış mutasavvıf bir şairdir (Ayan, 1990).

Nesîminin bu şiiri, divan neşrinde "Gözümde dem-be-dem akan gamından yaş değil kandır/Lebin kandinden ey cân gel susamış cânımı kandır" matlalı şiirinin 5. beytinden itibaren olan kısmıdır.

* 1a odundan: odun çün SND; ḳandır: bandır SND/1b ḳandır: bandır SND.

* 2a pervān olup: pervāne tek SND/2b Ulaşdır va'sl-ı hicrānı: Ulaş vasliyle hicrāna SND.

* 3a gün: kez SND; Óarz: arza SND.

* 4a şād ile beni bī-gāh: şād eyler beni her gāh SND/4b deryā: çoktur SND.

5 Firâkıñdan aķan yaşıñ* beni ğarķ eyledi śuya
Gözümdeñyaşıñı ğör kim ne seyl aķar ne tûfândır

6 Nesimiden cüdâ yârin* kılan Ħaķdan cüdâ olsun
Ki yârindeñ cüdâ yârinķılan bî-dîñ imândır

28*

FâÖilâtün/FâÖilâtün/FâÖilâtün/FâÖilün

1 Ey dirîĝâ kimse bilmez bende olan veremi
Ğamze oķuyla yârim urdu ben bilirim yaramı*

2 Ğünkü zaĥmı yârim urdu hem Öilâc* andan gerek
Zaĥm-ı yâre ĝayr-ı yârdan kimse merhem śara mı

3 Zâhidâ ĝel cân ğözün aç kim kılasın seyr-i yâr
Bî-başar aÖmâ olan tostuñ* cemâlin ĝöre mi

4 Yine yârim zülfü telin taķdı bu ĝerdânıma
Bilmezem öldüre mi yoĥsa murâdım vere mi

5 Ğam yeme elbetde bir ĝün maķśuduñ ĥâsıl olur
Ey Nüzûlî bilmiş ol sen çoķ* o yâriñ ĝöre mi

*5a Firâkıñdan aķan yaşıñ: Akan yaşıñ firâkıñdan SND/5b Gözümdeñ: Gözümün SND.

* 6a yârin: yâri SND/6b yârin: - SND.

* 28 18a

Nüzûlî, 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Asıl adı Mustafa olan Nüzûlî (ö. 1744) Manisa'nın Kula ilçesinde yetişmiştir. Şair, soy bakımından Hz. Peygambere dayandığı için şiirlerinde bazen "Nüzûlî" bazen de "Seyyid" mahlasını kullanmayı tercih etmiştir (Aĝül, 2013: 317).

* 1b yaramı: beremi ND. Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

* 2a Öilâc: şifâ ND.

* 3b tostuñ: yârin ND.

* 5b çoķ: çoķdur ND.

29*

ĠAZEL*

- I Üzöldüm geldim Molla Ġünkârı
Altun ħandilleri yanar durmayup
Alalar ħudümleri ħalınır nâyler
Dervîşleri semâĥ döner durmayup
- II Şeyĥ Muĥammed geldi Yemen iline
Kemerini ħuşatdılar beline
Yalanı ħamçı eylemiş almiş eline
Cânsız duvârlara ħalar durmayup
- III Ġacı Bekdaş yatar Urum elinde
Ġaħħıñ biñ bir kelâmı var dilinde
Külâĥ ħoltuġunda ħadeĥ elinde
Şems-i Tebrîz mezâ şunar durmayup
- IV Şu yerleriñ Óalışiniñ velîsi
Her [.....]* dervîşler ulusu
Saña derim saña Ġaħħıñ velîsi
Kevşer şarâbından iċer durmayup

30*

EŞREF-ZÂDE

FâÓilâtün/FâÓilâtün/FâÓilâtün/FâÓilün

- 1 Baĥr-i Óummân ħuşuyam yerim mekânım andadır
Bunda avım süregeldim dü-cihânım andadır

* 29 18b

* Gazel başlığını taşıyan ve yanında da “Üzöldüm Gazel” ibaresi bulunan şiir gazel değildir.

Şiirde mısraların hece sayısında uyumsuzluk vardır.

* Köşeli parantez içindeki kısım zayi olmuştur.

* 30 19 a

- 2 Bunda tuzâğa tutuldum bende düşdüm nâgehân *
Bülbülem efgâna geldim * gülistânım andadır
- 3 Mevc urup ol bahî-i Öummân bunda bırağdı beni*
Dürr-i bî-hemtâ benim maŐdenle kânım* andadır
- 4 Çağı çıblağ baş açığ yalın ayak geldim ğarîb*
Tâc u tahtı mâlı mülkü hân mânım andadır
- 5 Bunda geldim **Eşrefoğlu Rûmî** dediler baña
Bundan özge dağı benim ad [u] sanım andadır**

31*

SEZÂİ*

Fâöilâtün/Fâöilâtün/Fâöilâtün/Fâöilün

Şâh-ı istiğnâ-yı mülk oldum recâ* bilmem nedir
İlticâ-yı Hâğdan özge mültecâ bilmem nedir

* 2. beyit, ERD'da 4. beyittir.

* 2b efgâna geldim: zârîlğum ol ERD.

* 3. beyit ERD'da 2. beyittir.

* 3b maŐdenle kânım: ma'den ü kânım ERD.

* 4. beyit ERD'da 3.beyittir.

4a Çağı: Çağa ERD/4b tahtı mâlı mülkü: tahtum mâl ü mülküm ERD.

* 5b Bundan özge dağı benim ad sanım andadır: Dağı bundan özge benüm ad u sanım andadır ERD.

* Mecmuadan farklı olarak ERD'da mahlas beytinden sonra "Zâtımı fehm itmege ilm-i ledün bilmek gerek/Gerçi zâta mazhar oldum bî-nişânım andadır" beyti bulunmaktadır.

* 31 19a

* **Sezâyî-i Gülşenî**, Halvetî-Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunun kurucusu, mutasavvıf birşairdir. 1080'de (1669) Gördüs (Korinthos) kasabasında doğan şair, 1151'de (1738) Edirne'de vefat etmiştir. Adı Hasan olup "Sezâî"nin ona mahlas olarak Niyâzî-i Mısrî tarafından verildiği rivayet edilir (Konur, 2009: C 37,79-81). Ramazan Sarıççek tarafından yazılan Diyarbakır İhtisas Kütüphanesinde Bir Şiir Mecmûası "Çizgili Defterden Notlar-I-II" adlı makalede Sezâyî-i Gülşenî 'nin şiirleri arasında bu beyit de geçmektedir.

* 1a recâ: bahâ ÇDN.

32*

- I   Fağlardan kesdiler hezenimi Mevlām hū hū
 Şudan kırdular düzenim illā hū hū
 Şararıp soldı ğazelim Mevlām hū hū
 [.....]* illā hū hū
- II   Ĥabīb-i Neccār beni kesdi Mevlām hū hū
 Oķun yayın baña aşdı illā hū hū
 Yūnus dedim Ĥaķķıñ tosdu Mevlām hū hū
 Derdim vardır iñilerim illā hū hū
- III   Ĥabīb-i Neccār beni yondu Mevlām hū hū
 Şuya yıķıldı bendim ilā hū hū
 Bu avāz baña Ĥaķdan geldi Mevlām hū hū
 Derdim vardır iñilerim illā hū hū
- IV   Ĥabīb-i Neccār beni biķdiler Mevlām hū hū
 Dilüm dilüm edüp aķdılar illā hū hū
 [Falım]* fikrim düşdi Mevlām hū hū
 Derdim vardır iñilerim illā hū hū
- V   Ĥabīb-i Neccār baña baķdı Mevlām hū hū
 Mıhını cigerime çaķdı illā hū hū
 Yaş yerine ķanım aķıtdı Mevlām hū hū
 Derdim vardır iñilerim illā hū hū
- VI   Benim adım derdli ķınār Mevlām hū hū
 Āteşim içimde yanar illā hū hū
 Çoķ cevr eyler döner Mevlām hū hū
 Derdim vardır iñilerim illā hū hū

* 32 19b

Şiirde mısraların hece sayısında uyumsuzluk vardır.

* Köşeli parantez içindeki kısım zayı olmuştur.

* IV/3 Kelime bu şekilde okunmuştur

VII Şuyum alçağ bendim yüce Mevlâm hū hū
 Ne gündüzüm gündüz ne gecem gece illā hū hū
 Meded senden ğanî hoca Mevlâm hū hū
 Derdim vardır inîlerim illā hū hū

VIII Şuyum alçağdan içirim Mevlâm hū hū
 Ğaygulu gönüller açarım illā hū hū
 .....]
 [.....]*

33*

Mefâ'Ölün/Mefâ'Ölün/Mefâ'Ölün/Mefâ'Ölün

Şalât ile selâm eyle derûn-ı dilden ol mâha
 Mürâ'Öât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
 Metâf-ı Ẓudsiyândır cilvegâh-ı enbiyâdır bu

Sonuç

Klasik Türk şiirinin tam olarak değerlendirilebilmesi için bu şiirin beslendiği kaynaklar ve yararlandığı malzemeler tespit edilerek incelenmelidir. Bu bağlamda şiir mecmuaları, klasik Türk şiirinin en önemli kaynaklarından biridir. Genellikle meraklılarınca derlenmiş seçme şiirlerden oluşan bu eserler günümüzün şiir antolojisi mahiyetindedirler. Mecmualar, mürettibinin ve döneminin şiir beğenisini yansıtmakla birlikte edebiyat tarihinde yer alamamış şairlerin şiirlerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Sa'deddîn El-Mar'aşî'ye ait olan bu mecmua da mürettibinin şiir beğenisini yansıtmaktadır. Mecmuada şiirleri bulunan şairlerin Sa'deddîn El-Mar'aşî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında etkili olmuş şahsiyetler olması da muhtemeldir. Mecmuadaki şiirlerin çoğu münacaat ve naatlardan müteşekkildir. Diğer bir ifadeyle mecmuadaki şiirler dinî-tasavvufi mahiyettedir. Şair hemen her şiirin altında kendisiyle alakalı olarak “fakîr, garîb, kemter” ifadelerini kullanmaktadır. Buradan hareketle şairin mutassavvıf bir divan şairi olduğunu

* Bendin son iki mısraı bulunmamaktadır.

* 33 20b Bendin son iki mısraı Nâbî'ye aittir.

Mecmuanın 34. ve 35. şiirleri Arapçadır.

söylemek mümkündür. Mecmuada Arapça şiirlerin bulunması da şairin Arapçaya vukufiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Sa'deddîn El-Mar'aşî'ninmecmuasında 32'si Türkçe, 3'ü Arapça olmak üzere toplam 35 şiir bulunmaktadır. Türkçe şiirlerin 22'sinde mahlas bulunurken, 9'unda mahlas yoktur. Şiirin biri de silik olduğu için mahlas tespit edilememiştir. Memuada, Sa'deddîn El-Mar'aşî, Hüdâyî (Aziz Mahmud), Eşref-zâde (Eşrefoğlu Rûmî), Sa'di-i Mar'aşî, Nesîmî, Şemsî, Cemâlî, Nûrî, Yûnus, İzzet Efendi, Hayr-zâde, Karacaoğlan, Zâkirî, Nüzûlî, Şeyh Gâlib, Sezâyî ve Nâbî'nin şiirleri yer almaktadır. Türkçe şiirlerin 24'ü aruz vezniyle, 4'ü de hece vezniyle yazılmıştır. Şiirlerin iki tanesinin ise belirli bir vezni yoktur. Mecmuada 1 müseddes, 1 muhammes, 7 murabba, 1 kaside, 12 gazel, 5 ilahi, 2 koşma ve 1 de beyit nazım şekilleri kullanılmıştır. Şiirlerin biri silikbiri de eksik olduğu için nazım şekli tespit edilememiştir.

Bu makale ile Sa'deddîn El-Mar'aşî/Mes'ûd-ı Mar'aşî ve şiir mecmuası tanıtılırken başta Sa'deddîn El-Mar'aşî olmak üzere edebiyat tarihinde yerini almamış birkaç şair de tespit edilmiş olmaktadır.

Kısaltmalar Listesi

- ÇDN : Çizgili Defterden Notlar
 Dİ : Divan-ı İlahiyat, Aziz Mahmud Hüdâyî
 ERD : Eşrefoğlu Rûmî Divanı
 K : Karaca Oğlan Hayatı ve Bütün Şiirleri
 KN : Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî
 ME : Mecmû'a-i Eş'âr
 ND : Nüzûlî Divanı
 SND : Seyyid Nesîmî Divanı
 ŞGD : Şeyh Gâlib Divanı
 TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

KAYNAKÇA

- Akgül, Serpil(2013). “**Manisalı Bir Şâir: Mustafa Nüzûlî Efendi ve Bir Şiiri**”. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi. C. 11. S. 3.<http://dergipark.ulakbim.gov.tr> (21.03.2016).
- Albayrak, Nurettin (2001). “**Karacaoğlan**”. TDVİA. C. 24. s. 377-379. İstanbul.
- Alıcı, Lütfi(2014). “**Mes'ûd, Sa'deddîn-i Mar'aşî**”.www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com. (21.04.2015).

- Alıcı, Lütfi ve Alparslan Yaşar(2015).**Es-Seyyid Mehmed Şevket Efendi Eser-i Şevket Tıpkıbasım**. Noya Medya. Kahramanmaraş.
- Ayan, Hüseyin (1990). **Nesîmî Divanı**. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Aydemir, Yaşar(2007). “**Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler**”. Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer.http://www.turkishstudies.net (21.03.2016).
- Aydın, Abdullah (2009). **Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). https://tez.yok.gov.tr (17.03.2016).
- Aziz Mahmud Hudayî (2005). **Dîvân-ı İlahiyât**. (haz. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız). Kitabevi Yayınları. Ankara. https://archive.org (21.03.2016).
- Beglikçi İzzet Bey Divanı**. 197307806.pdf.http://acikerisim.tbmm.gov.tr (21.03.2016).
- Coşkun, A.Osman (2001). **Abdulahad Nûrî Dîvânı**. MEB Yayınları. İstanbul.
- Cönk/Şiir Mecmû'ası**. Milli Kütüphane (MK). TY. Nu.: 106.
- Derdiyok, İ.Çetin(1994). **Cemâlî Hayatı, Eserleri ve Divanı**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Divan-ı Mustafa Nüzul-i Kulavi**. 197307809.pdf. https://www.tbmm.gov.tr (21.03.2016).
- Eroğlu, Süleyman(2014). “**Mutasavvıf, Bestekâr Bir Şair: Zâkirî Hasan Efendi ve Yayımlanmamış Şiirleri**”. Turkish Studies International Periodical For the Languages. Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/12.http://www.turkishstudies.net (21.03.2016).
- Gökyay, O.Şaik (1993). “**Cönk**”. TDVİA. C. 8. 1993. s. 73-75. İstanbul.
- Güneş, Mustafa (2000). **Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)**. İznik Belediyesi Yay. Ankara.
- Gürbüz, Mehmet (2013). “**Şiir Mecmûalarının Kaynakları Üzerine**”. Turkish Studies International Periodical For the Languages. Literature and History of Turkish or TurkicVolume 8/1 Winter.http://www.turkishstudies.net (20.02.2015).
- Gürbüz, Mehmet(2012). “**Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Çalışması**”. Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı. Turkuaz Yayınları. İstanbul.
- Kılıç, Atabey (2012). “**Mecmûa Tasnifine Dair**”. Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı. Turkuaz Yayınları. İstanbul.
- Konur, Himmet (2009). “**Sezâî-yi Gülşenî**”. TDVİA. C.37. s. 79-81. İstanbul.
- Köksal, M.Fatih (2012). “**Şiir Mecmûalarının Önemi ve Mecmûaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)**”. Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı. Turkuaz Yayınları. İstanbul.
- Kut, Günay (1986). “**Mecmualar**”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Levend, A.Sırrı (1998). **Türk Edebiyatı Tarihi Giriş**. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

- Özerol, Nazmi (2013). “**Millî Kütüphane’de Kayıtlı 4689/5 Numaralı Şiir Mecmuası**” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter.<http://www.turkishstudies.net> (14.03.2016).
- Öztelli, Cahit (1969). **Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî**. Türk Etnoğrafya ve Turizm Derneği Yay.
- Öztelli, Cahit (1987). **Karaca Oğlan Yaşamı ve Bütün Şiirleri**. Özgür Yayın. İstanbul.
- Pekolcay, A.Necla ve Uçman, Abdullah (1995). “**Eşrefoğlu Rûmî**” TDVİA. C.11. s.480-482. İstanbul.
- Sarıçiçek, Ramazan (2013). “**Diyarbakır İhtisas Kütüphanesinde Bir Şiir Mecmûası “Çizgili Defterden Notlar-I-II”**”. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1Winter. <http://www.turkishstudies.net> (21.03.2016).
- Tatçı, Mustafa (2006). “**Mutasavvıf Şair ve Bestekâr Ayaşlı Kenzî Hasan Efendi Hayatı ve Şiirleri**”. Osmanlı Araştırmaları XXVIII. s. 225-256.İstanbul.<http://dergipark.ulakbim.gov.tr> (21.03.2016).
- Tatçı, Mustafa.**Yûnus Emre Dîvânı**. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (20.03.2016).
- Tatçı, Mustafa (2008). **Yûnus Emre Külliyyâtı IV Âşık Yûnus**. H Yayınları. İstanbul.
- Toparlı, Recep (1984). **Şemseddin Sivâsî Divanı**. Gurbet Yayınları. Sivas.
- Turabi, A.Hakkı (2010) “**Sivâsî İlâhiler**”. İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri. s.391-403. <https://www.academia.edu> (21.03.2016).
- Uzun, Mustafa (2003). “**Mecmûa**”. TDVİA. C.28. s. 265-268. Ankara.
- Yıldırım, Metin (2008). **Priştineli Nûrî ve Divanı**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> (18.03.2016).
- Yılmaz, Ayşe(2010). **Nûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı ve Divanının İncelenmesi**. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr> (18.03.2016).

Çağının Tanığı Bir Şair/Bir Şiir

Cahit Zarifoğlu'nun "Daralan Vakitler" Şiiri Üzerine Bir İnceleme

Nurhayat PAKSOY

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

nurhayat-79@hotmail.com

Öz: Toplumsal ve politik sorunlar ekseninde çağına tanıklık eden şairlerimizden Cahit Zarifoğlu, sanat hayatına lise yıllarında yerel dergilerde yazdığı şiirlerle başlamış, sonraki dönemlerde ise *Türk Dili*, *Diriliş*, *Mavera*, *Papirüs* gibi birçok dergide şiirlerini yayınlamıştır. İslami duyarlığın kendine özgü şairlerinden olan Zarifoğlu, ilk şiirlerinden itibaren İkinci Yeni'nin kapalı şiir anlayışını benimser ve bu çerçevede şiirler yazar. Zarifoğlu, otuzlu yaşlarından sonra şiiri İslami davanın bir aracı olarak seçer ve İslami duyarlığın ve söylemin şairi olarak Müslümanların dünyasındaki kanayan yaralara dikkat çeker. Şair, "Hama", "Mezar-ı Şerif" gibi şehirlerde dizelerini dolaştırarak bu yerlerdeki acıları, zulümleri, işgalleri bazen de sevinçleri anlatır.

Zarifoğlu Afganistan ve Filistin direnişlerini kendi şiir haritasının merkezine yerleştirirken, baskıya maruz kalan Müslüman toplumların dramını, İslami bir bakışla sunar. Sanatçı, diğer eserlerine göre daha açık bir dille kaleme aldığı "Daralan Vakitler" adlı şiirinde Müslümanlar ve onların problemleri konusuna eğilmiş, bu insanların acısını, kurduğu imge dünyasıyla kelimelerin çehresine aksettirmiştir. Zarifoğlu'nu ve eserlerini anlamaya giden yolda, "Daralan Vakitler" metni önemli bir duraktır. Bu şiirin söylemi ile şairin hayat karşısındaki tutumu/ bakışı arasında büyük ölçüde benzerlik görülmektedir. Bu çalışma ile Zarifoğlu'nun "Daralan Vakitler" adlı metni incelenerek, şairin şiir anlayışına bağlı olarak toplumsal meselelerin edebi dil ile nasıl ortaya konulduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, İslami duyarlık, savaş, zulüm, Beyrut, Filistin.

A Poet, a Witness of His Time/ a Poem, a Witness Of Its Age**A Study on Cahit Zarifoğlu's Poem "Daralan Vakitler"**

Abstract : Cahit Zarifoğlu, who is one of our poets, having witnessed his time in terms of social and political issues, starts his art life with his poems written in local magazines in his high school years; afterwards he published his poems in several magazines like "Türk Dili, Diriliş, Maverá, Papirus". Zarifoğlu, who is one of the leader poets of Islamic sensibility adopts "sophisticated poem" understanding of "İkinci Yeni" from the first poems of him and he writes poems which are too complex to understand. The poet, after his thirties, chooses poems as a matter of Islamic case taking attention to the bleeding wounds in the Islamic world as a poet of Islamic sensibility. He tells pains, cruelties and invasions and sometimes joys which are experienced in these cities by spreading verses of his poems in cities like Hama and Mezar-ı Şerif.

He presents the drama of Islamic society that exposes to pressure with an Islamic way, while he puts the resistance of Afghanistan and Palestine in his poem's map center. The poet mentions about Muslims and their problems in his poem "Daralan Vakitler" that he wrote more clearly. He reflects Muslims' pain to the poem with his image world. The poem of "Daralan Vakitler" is an important stop to understand the poems of Zarifoğlu. It is seen that there is a great resemblance between the poet's discourse and his manner against the life. Thank to this study, it will be discoursed how social issues are mentioned with a poetic language by studying the poem called "Daralan Vakitler".

Keywords: Cahit Zarifoğlu, Islamic sensibility, war, cruelty, Beirut, Palestine.

GİRİŞ

İlk dönem eserlerinde oldukça kapalı bir anlatımla, saf şiir anlayışı etrafında şiirler kaleme alan Cahit Zarifoğlu, zamanla bu bireysel ve yoğun imgelerle örülü dil zevkenden toplumcu şiire kayan bir anlayışa yönelmiştir. Nitekim Cemal Şakar, Zarifoğlu'nun şiiri için, *“Hakkında yapılan yorumların ve çözümlerinin hemen hepsinde, onun sanat anlayışı iki döneme ayrılmaktadır. Birincisi imajları alabildiğine özgürce/ biricik/ spesifik kullandığı saf şiir dönemi; diğeryse İslami duyarlılığın/ tezin/ iddianın öne çıktığı; Akif İnan'ın, tabir caizse artık toplumcu bir Cahit Zarifoğlu vardı, dediği dönem.”*(2007:44) değerlendirmesinde bulunur. Zarifoğlu, bu ikinci döneminde toplumcu şiir anlayışıyla kaleme aldığı eserlerinde İslam dünyasının problemlerine eğilmiş, Müslümanlara yapılan katliamları durdurmaya gücü yetmese dahi en azından kalemiyle onların sesini kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. O, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirir: *“Sanatkarın çağının insanı olması ile, sanatı birtakım ideolojilere alet etmeyi birbirine karıştırmamalı. Afganistan şiirleri yazdım. Hama diye bir şiir yazdım. Bunları ben yazmayacaktım da kim yazacaktı?”* (2006: 47) Nitekim Zarifoğlu, Hama'da binlerce Müslümanbirgecedeöldürülürkenşağıdakimısralarladünyayahaykıracaktır. Şair,

“O sabah camimizde ezan sesi gelmedi

Korktum bütün insanlar, bütün insanlık adına” (2013:76) diyerek, iki mısralık *Hama 1982* adlı şiiriyle İslami olduğu kadar insanlık adına bir duyarlığı da dile getirmiştir. Bütün Müslümanların derdini kendisine dert bilmiş bir şair olan Zarifoğlu'nunbuanlayışla kaleme aldığı şiirlerinden birisi de *“Daralan Vakitler”* dir. Zarifoğlu bu şiirinde ise Beyrut'taki, Filistin'deki Müslümanların acılarına tercüman olmaya, onların yaşadığı gerçekleri haykırarak insanlığı uyandırmaya çalışır.

ŞİİRDE MUHTEVA

İslami söylemin, duyarlığın kendine özgü şairlerinden biri olan Zarifoğlu, ilk şiirlerinde İkinci Yeni'yi çağırır. Şairin kapalı bir şiir dünyası olmasına rağmen kendi deyişle “*bu kapalı anlamın gerisinde İslami bir muhteva mevcuttur.*”(2006: 94) İslami muhtevanın en güçlü hissedildiği şiirlerden birisi ise “Daralan Vakitler”dir. Filistin’de yaşanan dramın duyurulmaya çalışıldığı bu şiirde etken bir tavır içerisinde olan şairin, kendisini olayların akışına bırakmak istemediği ve yaşananlara karşı mücadele etme arzusu açıkça görülür. O, yanlışların düzeltilmesi için bir çaba içindedir. “*Topluma yönelen şair, içinde bulunduğu sosyal ve siyasi olay ve durumlarla yüzleşmeyi seviyor demektir.*” (Çetin, 2014: 34) Zarifoğlu, topluma dönük bir anlayışla kaleme aldığı "Daralan Vakitler"de bireysel sorunları arka plana iten, toplumun sorunlarını önceleyen bir tavır sergiler. Peygamberimiz Hz. Muhammed’in; “*Mü'minlerin birbirlerine karşı sevgi ve acımaları, bir cesed gibidir. Cesedin bir uzvu rahatsız olunca bütün cesed uykusuz ve huzursuz olup, onun tedavisi ile meşgûl olduğu gibi, Müslümânlar da böyle birbirine yardıma koşmalıdır*”(Gazâli,1985:478-479) hadisinden hareketle şairin izlediği Müslümanların bir ve bütün olması yönündedir. Şiirde sürekli “bir” olarak, “biz” olarak yapılması gereken bir dayanışmaya işaret edilir. Müslümanların ancak el ele vererek kötülüklerin üstesinden gelebileceklerine vurgu yapılır.

*“Yanakları, saçları, gözleri yanmış,
Zehirli gaz bombaları
Yılan gibi sokmuş, yalamış gövdelerini
Ağızları, küçücük dilleri yanmış
Bütün Beyrut sapsarı kalmış
Sanki ağlamak imkansız
Başları
Paletlerle ezilmiş babaları
Yahudi doğramış analarını
Binlerce çocuk topların betonların altında”* (Zarifoğlu, 2013: 59)

Wimsatt, “*şiir ‘tasviriyarın zenginliği’ ile ‘somutluk’ kazanır.*”(Cebeci, 2013:115) der. Nitekim Zarifoğlu şiirin ilk bendine kelimelerle resim çizerek başlamış ve bir savaş tasviri yaparak adeta görüntüyü somutlamıştır. Bahsettiği savaş Beyrut’u yakıp yıkan bir savaştır. Müslüman- gayrimüslim savaşıdır.

Dili kullanmak, bir şairin sanatını kurmadaki farklılığını ortaya koyar. Zarifoğlu'nun ilk mısralarda dile ait tasarrufu, şiirinin mesajını somutlaştırır. Şiirin başlangıcında kullanılan kelimeler dikkat çekicidir. “**Zehir-gaz bombaları**” ve “**yılan-zehir**” kelimeleri arasındaki ilişkilere dikkat edildiğinde; İslam coğrafyasının maruz kaldığı zulüm, baskı, babaların ve çocukların ıstırapları ile anlatılmıştır. Kötülük/zulüm/baskı unsurunu yansıtan “yanmak”, “yılan”, “zehir”, “bomba”, “gaz” ifadeleri ile bu zulüm altında hiçbir şeyin konuşulmadığı vurgulanmıştır. “Sapsarı” ifadesi ile korkunun da en yoğun şekilde Beyrut’a çöktüğü anlaşılmaktadır.

Şair, bu bentte yaşanan kötülükleri “yılan” kelimesinin taşıdığı anlam derinliklerinde hissettirmeye çalışmıştır. Mitolojide yılan bir kötülük imgesidir ve birçok dinde olduğu gibi İslam dininde de kötülüğü temsil eder, şeytani ve nefsi simgeler. Bu bakımdan şair masum halkı yok eden, çocukların canlarını alan bu savaşı ve onun temsilcilerini “yılan” simgesi ile anlatmaya çalışmıştır. “*Bütün Beyrut sapsarı kalmış / Sanki ağlamak imkânsız*” mısralarında Beyrut adeta bir felaketin karşısında donup kalan ve geçirdiği şokun büyüklüğü ile acısına bile ağlayamayan bir insana benzetilmiştir. Bu vahşet altında ağlamak bile “*imkânsız*” hale gelmiştir. “Başları ezilmiş babalar”, Yahudilerin öldürdüğü “analar” ve yıkılan evlerin altında kalmış “çocuklar” bu savaşın dehşetini gözler önüne sermektedir. Baba, ana, çocuk kavramları birleştirildiğinde Müslümanların yaşadığı zulmün “aile”yi de kapsadığı ve yok ettiği anlaşılmaktadır. Zarifoğlu'nun “Daralan Vakitler” şiirinde insan-madde ve doğa-insan karşıtlıklarını iyi kurduğu ve bu tezatlarla mesajını somutlaştırdığı görülmektedir.

*“ Beyrut'un gözyaşları şimdi,
Kudüs'ün yanbaşında
Müslümanlarsa uzakta,
Sanki başka
Gelinmez bir dünyada*

*Acın, bir vadi
Zehirli çiçekler bir ova gibi karşımda”* (Zarifoğlu, 2013: 59)

Zarifoglu *Yaşamak* adlı günlüğüne “**ne çok acı var**”(1990:7) cümlesi ile başlar. Yaşamın anlamını acıda gören bir şair, bu mısralarına “acı” kavramı ile giriş yapmış ve şiiri bu ekseninde yoğunlaştırmıştır. Beyrut, komşusu Kudüs’ün yanı başında ağlarken, Müslümanlar bu hazine olaya ses çıkarmamakta, onun imdadına yetişmemektedirler. Beyrut’un her tarafı Müslümanlarla doluyken, bu Müslümanlar adeta başka bir dünyada gibi uzaktırlar burada yaşanan acılara. “*Acın, bir vadi/ Zehirli çiçekler, bir ova gibi karşımda*” dizeleri ile şair, pek çok insanın göremediği bu acıyı derinden hissettiğini dile getirir. Şair doğaya ait bir unsur, insana ait bir duyguyu anlatmak için kullanır. Vadi ne kadar derinse Beyrut’taki acı ve şairin yüreğindeki acı da o kadar derindir. Yaşanılardan duyduğu ıstırabın derinliğini belirtmek için Zarifoglu acıyı bir vadiye benzetmiştir. Bu dizede “çiçek ve zehir” arasındaki tezat dikkat çekmektedir. Çiçek aslında güzelliklerin habercisidir. Oysa şair onu zehirle bütünleştirerek güzel görünen şeylerin, insanların gözünü boyayan bu güzelliklerin arkasındaki çirkinlikleri, kötülükleri göstermeye çalışmıştır. Bu kötülükler zannedildiği kadar az değildir. Bir ova gibi karşısında durmaktadır ve gizli saklı değildir bunlar, bütün açıklığıyla ortadadır.

*“Gözüm baksın sadece
Ayrıntıları
Kıvrılıp kırılmış bilekleri
Kemikten yakılmış etleri
Kuma serilmiş cesetleri
Büyük ajansların yaydığı resimleri
Bir seyirci gibi görsün dursun
Bir kadın gibi ağlasın..”* (Zarifoglu, 2013: 59-60)

Bu bentten hareketle iki farklı bakış açısını bulmak mümkündür. Bir taraftan şair, bu yapılan katliamlara, işlenen zulümlere ses çıkarmadan seyirci kalan – başta kendisi olmak üzere- bütün insanlara eleştiride bulunur. Böyle bir ıstırabın karşısında izleyici olmanın ve üzülüp ağlamanın bu acılara çare olamayacağını anlatmaktadır. “*Bir kadın gibi ağlasın..*” dizesi bunca yaşanan acıya ses çıkarmayan, bunu önleyebilmek için harekete geçmeyen bütün insanlığa bir eleştiridir. Burada Müslüman toplumların kırılmasını, çaresizliğin sebep olduğu içe dönüşü vurgulamak adına “kadın” unsuru kullanılır. Çünkü kimi toplumlarda kadın daha edilgen bir varlık olarak kabul edilmektedir. Başına

gelen acılardan kurtulmak adına mücadele vermektense onu kabullenip gözyaşlarını içine akıtan "kadın" imgesi ile şair, bu tepkisizliğe serzenişte bulunur. Ayrıca şair, bakmak ile görmek arasındaki farka işaret eder. Bu acı ve feryadı gerçekten anlayabilmek ve hissedebilmek için bakmak yeterli değildir, aynı zamanda “görmek” lazımdır. Şair, bu yaşananları gerçekten gören insanların, bunca acı karşısında duyarsız kalamayacağını, acıyı yüreklerinde hissedip bir kadın gibi ağlayacağını vurgular.

*“Beyrut yengeç kısıncında
Çoğu Müslüman kafir yanında
Yaslanmış yastıklara sonunu beklerler filmin”* (Zarifoğlu, 2013: 60)

Şair Beyrut'taki Müslümanların gördüğü zulmü bir yengeç kısıncı altında olmaya benzetir. Yengeç besinini parçalayarak yutar. Beyrut'taki Müslüman-gayrimüslim savaşında şair gayrimüslimleri yengece benzetir. Nitekim kâfirler tıpkı bir yengeç gibi Müslümanların gerek birliklerini gerekse topraklarını parçalayarak yutmakta ve onları yok etmektedir. Zarifoğlu, “Çoğu Müslüman kafir yanında” dizesi ile kafire destek veren Müslümanları eleştirir, örtük bir dille sessiz kalmanın dahi kafire taraf olmak anlamına geldiğini vurgular. Müslümanların yastıklarına yaslanmış rahat bir şekilde bu hazin filmi izlemelerine, yaşananlara seyirci kalmalarına, bir şey yapmamalarına tepki gösterir.

*“Sen Filistin hokkaları doldur kanla
Şairler eğer ahın varken
Uzanırlarsa tomurcuklara güllere
Herbiri kanlı bir ateş gibi korku
Bir azar bir şamar olsun”* (Zarifoğlu, 2013: 60)

Bu dizelerde Müslümanlarla hesaplaşmak isteyen bir insan tavrı görmekteyiz. Çünkü Filistin bir İslam toprağı olmasına rağmen Müslümanlar, bu toprakların onlardan alınıp kafirlere verilmesine, orada yaşanan vahşete seyirci kalmakta, yapılan haksızlığa bir tepki göstermemektedirler. “Toplum , buhraniçindeyse, buhransanateserine de gölgesini vuracaktır elbet” (1990: 194) diyen Zarifoğlu, bu bentte şaire görevlerini hatırlatır. Her yerde bu kadar kan varken şair bu kanı şiirine dökmelidir, onların acılarının sesi olmalıdır. Eğer şairler bu acı dururken

tomurcuktan, gülden –yani beşeri zevklerden- bahsederlerse, o bahsettiği güzelliklerin her birinin, kendilerine kanlı bir ateş gibi korku yaymasını ister. Şair, böylece Müslümanların birlikte hareket edemedikleri için zulme boyun eğdikleri gerçeğini vurgular. Onagöre her insan gibi şairin de bir sorumluluğu vardır. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde* adlı eserinde "*Haydi ey şair, sen de uyan ve şimşek gibi çakan şiirlerinle insanları uyandır, ölen duyguları canlandır, unutulmuş görevleri hatırlat.*" (2012:61) diyerek sanatçıya sorumluluğunu hatırlatır. Ancak Mehmet Narlı'nın isabetli tespitleriyle "*şairin sorumluluğu şiirin önüne koyarak bağırması, şiiri bildiriye dönüştürür.*"(2007:162)

Yukarıdaki mısralarda geçen "**kan**"la, "**gül**" kavramları arasında bir ilişki bulunmaktadır. "Kan", Müslümanları ezen, öldüren gücün izidir. "Gül" kavramı ise Filistinli Müslümanları işaret etmektedir. Ve ardından "**her biri kanlı ateş gibi korku**" denilerek zulmün boyutunun ağırlığı vurgulanır. Çünkü Filistin ve Beyrut coğrafyasında kanı dökülen Müslümanlar sürekli zulme uğramaktadır.

Bu mısralarda kırmızı rengin hâkimiyeti hemen dikkat çekmektedir. Kan, tomurcuk, gül, ateş kırmızıyı yansıtır. Bu renk ile Filistin'de akan kana, yaşanan vahşete ve insanlık dramına bir bakıma gönderme yapılmaktadır.

*"Filistin sen işine bak kar toprağını
Yoğur gazabını yaradanın"* (Zarifoğlu, 2013: 60)

Şair, bu dizelerde Filistin derken aslında Filistin'i karıştıran insanlara seslenmektedir. Sen kar toprağını, yani sen oraları karıştırmaya devam et. Sen karıştır o toprakları ki Allah'ın gazabı oralara inecek seviyeye gelsin, diyerek şair bir bakıma tehdit etmektedir. Felaket ve musibetlerin birer İlahi ikaz ya da gazap olduğu inancı bütün İlahi dinlerde mevcuttur. İsyancıları, günahları, zulümleri azgınlık boyutuna gelen kavimlerin İlahi gazaba nasıl uğradıkları bilinmektedir. Bu bakımdan şiirde Filistin'i karıştıran insanların Allah'ın gazabını da üzerlerine çekeceklerine bir uyarı yapılmaktadır.

*"Bir mezarlık kadar ölüye şahit her evin
Her soluğun yeni bir can verişi
Eğer kalmamışsa kalplerde Allah sevdası"*

*Ey filistin kar kar toprağını
Yoğur gazabını yaradanın..” (Zarifoğlu, 2013: 60)*

Şair bu bentteki ilk dizede Filistin'deki vahşeti gözler önüne serer. Filistin'de o kadar çok cinayet işlenmiştir ki, her ev adeta mezarlık kadar ölüme tanık olmuştur. Oradaki ölüm o kadar fazladır ki, bu yerlerde nefes almak hayatta kalmanın bir belirtisi değil; son nefesin belirtisidir. Her soluk, can vermek için vardır. Şair, bu kadar ölümün içinde eğer kalplerde de Allah sevgisi kalmamışsa; bu karışıklık, bu zulüm, bu imansızlığın üzerine Allah gazabının geleceğine bir kez daha işaret eder. Zarifoğlu son iki mısradaki yaptığı tekrarlarla yaşatılan bunca zulmün cezasız kalmayacağına, Allah'ın gazabının yaklaştığına vurgu yapar.

*“Bu ateş bulutu hangi kavmin üzerinde
Çam ormanlarının sahnısında
Kuşların cıvıldaşında
Otların serin tenlerinde
Eğer varsan bakıp görmeye
Şeffaf perdenin az ötesini
Bir ateş bulutu var en bildik yerde
En emin yerde” (Zarifoğlu, 2013: 60)*

Yukarıdaki mısralarda, “**ateş bulutu**” ile Müslümanlar üzerine yağın bombalar kastedilir. Aynı zamanda burada doğa-insan karşıtlığını görmek mümkündür. “**Çam ormanı, kuş cıvıltıları, otların tenleri**” doğayı temsil ederken, karşısında “**ateş bulutu**” insan eliyle üretilen teknolojik silahları, insanlara bomba atan uçakları vurgulamaktadır. Ayrıca “ateş bulutu” şiirdeki en güçlü imge olarak dikkati çekmektedir. Bu imgedeki karşıtlığı şöyle açıklamak mümkündür: Bulut ateşi söndürecek suyla yüklü olması gerekirken bizzat ateşin kendisini taşımaktadır. Filistin üzerine çökmüş bu bulut orada yaşayan her canlının yaşama hakkını elinden alacak vahşeti onların üzerine yağdırmaktadır. Çam ağaçları kuraklığa dayanıklı olmakla birlikte, iyi gelişip çoğalabilmeleri için, temiz hava ve bol ışığa gereksinim duyar. Ama ne yazık ki çam ormanlarının, kuşların ve otların üzerinde bir ateş bulutu vardır. Bu ateş bulutu güzel olan her şeyi ve Müslümanları yok etmektedir. Şair, burada “*Bu ateş bulutu hangi kavmin üzerinde*” sorusunu yönelterek İslam ümmetinin bu zulme karşı

farkındalığını yükseltmeye çalışır. Bu sorunun cevabını ise gözlerindeki perdeyi kaldırmaya cesaret edenler ancak bulabileceklerdir ve onlar görecektir ki; şimdi o ateş bulutu en güvenilir, en tanıdık yerde Filistin'in üzerindedir. Oradaki Müslümanları yok etmek için yağmaktadır.

“Ve bak asıl ölen yaylalar villalar tok karınlar

Hissiz dudaklar gayretsiz kalpler

Asla değil kavruk çölde yatan kadavralar” (Zarifoğlu, 2013: 61)

Birçok eserini hadis ve ayetlerin zenginliği ile süsleyen Zarifoğlu, “Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslamî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır. Genellikle doğrudan doğruya, bangır bangır bağırarak söylemem.”(2006: 117) diyerek dini unsurların şiirinin alt yapısındaki varlığına dikkat çeker. Şair "Daralan Vakitler"de yer yer hadis ve ayetlere göndermelerde bulunmuştur. “Asla değil kavruk çölde yatan kadavralar” dizesi ile İslami bir gerçeğin altını çizen şair, Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinde geçen; “Allah yolunda can verenlere sakın ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler; ama siz bunun farkında değilsiniz.”(Öztürk,2012:35) 154.ayetinde bir anıştırma ile bu savaşta ölen bedenlerin dinimize ölmediğini, onların şehit olarak yaşadığını; asıl ölenlerin ise Müslümanların acılarına duyarsız, dine kulaklarını tıkayıp, dünyevi zevklerle meşgul, karnı tok ama kalbi boş insanlar olduğuna vurgu yapmıştır. Bunca yaşanan acı karşısında susan, harekete geçmeyen tepkisiz kişiler gerçek ölümlerdir. Aslında ölen insanlıktır, duyarsızlaşan kalplerdir.

“Farzet körsün olabilir

Elele tut

Taş al ve at

Kafiri bulur” (Zarifoğlu, 2013: 61)

Şiirin bu bendinde birlik ve beraberliğe işaret edilir. En büyük gücün birlikten doğacağına, bu düşünceden kaynaklanan her hareketin sonuca ulaşacağına vurgu yapılır. Zarifoğlu daha önceki dizelerde Müslümanların, gerçekleri “görmesini” istemişti. Buna rağmen hala bakıp da görmeyenlere seslenerek, onlardan birlik olmalarını ister. Böylece yapılacak her hareketin hedefe ulaşacağına ve düşmana zarar vereceğinin altını çizer.

*“Hani ceylanların
Hani cihat marşın*

*Bir yumruk harbinden nasıl kaçtın
En arka safta bile kalmadın
Cengi attın, dünyaya daldın
Tezeğe konan sinekler gibi” (Zarifoğlu, 2013: 61)*

Mâide suresinin 35. ayetinde geçen; *“Ey Müminler! Allah’ın bütün bu emir ve yasaklarını çiğnemekten sakının ve O’na daha yakın olmanızı, O’nun rızasını kazanmanızı sağlayacak işler yapmaya bakın. O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”* (Öztürk, 2012:153) gibi Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayetinde yer alan; nefse, şeytana, kötülöklere, düşmana karşı cihat emrine şair bir gönderme yapmıştır. Zarifoğlu bu bentte sorular sorarak okuyucuyu sarsmakta, Allah’ın farz kıldığı cihadı unutan Müslümanlara eleştiride bulunmaktadır. Şaire göre asıl güzellik, Allah’ın rızasını kazanmaktır. Bundan dolayı harp meydanında cihattan kaçıp dünya zevklerine dalan kişileri ilginç bir imgeyle, “tezeğe konan sineğe” benzetir.

*“Dönüyor burgaç
Dünya üstten yanlardan daralıyor.
Ovalardan
Dar geçitlere sürülen sığırlar gibi
Bir gün ister istemez
Karşısında olacaksın kaçıklarının*

*Dua et
O gün henüz mahşer olmasın” (Zarifoğlu, 2013: 61)*

Şiirin başlığı olan “Daralan Vakitler” bu mısralarda kendisini hissettirmektedir. Şair, şiirin bu son bendinde bir “son”un tasvirini yaparken, bir taraftan da *“daralan insan duyarlığı(nı)”* (Alver,2007:50) yansıtmaktadır. Çünkü zaman bir burgaç gibi dönerek sona yaklaşmaktadır. İnsana ve insanlığa aykırı her olumsuz şey dünyayı daraltmaktadır. Şiirde vakit, her canlı için daralan bir süreye dönüşmüştür; dünya ve onunla beraber her şey sona

yaklaşmaktadır. Allah'ın emrini yerine getirmeyip ondan kaçan kişiler, yaptıklarını bir gün karşılarında göreceklerdir. "*Dua et/ O gün henüz mahşer olmasın*" dizeleri ile Müslümanlara uyarı yapan şair, henüz son gelmeden insanların kendilerine çeki düzen vermelerini, yaşamın gayesini bilerek ona uygun davranmalarını ister.

"Dua et,

O gün henüz mahşer olmasın." (Zarifoğlu, 2013: 61)

Şair, İslam coğrafyasındaki gerilimlerin bitmesi için şiirini bir çağrıyla bitirmiştir. Bu ifadelerde sloganik ve ideolojik bir tutum da vardır. "**Dua et, taş al at, el ele tut...**" gibi ibareler hem bir sloganı hem dini bir dayanışmaya çağırıyor barındırmaktadır. Bu çağrıda şairin kişiliğinin ipuçlarını da buluruz. "*Her sanatçı, kendi çağının türküsünü söyleyecektir ister istemez. Elbet yüklendiği sorumluluğun farkındaysa...*" (Özdenören, 2013: 51) Toplumun kanayan yaralarını gören ve onun sorunlarına uzak olmayan Zarifoğlu bu şiiri ile toplumun yanan kalplerinin dili, feryadı olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda "*Büyük İslam coğrafyasındaki bütün inananları kucaklamak ve bütün inananların birlikteliği onun şiirlerinin ana temidir. Referansları ve insan kadrosu, İslam dinini kucaklamaktadır.*" (Korkmaz, 2005:303) Zarifoğlu, Filistin'in sesi ile tüm insanlığa seslenerek onların açmazlarına duyarsız kalan insanlara ve sanatçılara görevlerini hatırlatmaya çalışmış ve ikazlarla yaklaşan sona dikkat çekmiştir.

ŞİİRDE YAPI, DİL ve ÜSLUP

Vezin, kafiye ve mısra kümelenmesi bakımından büyük ölçüde serbest bir şekilde kaleme alınan "Daralan Vakitler" şiiri kendi içinde ses ve anlam birliğine dayalı bentlerden kurulmuştur. Dize sayıları ve kafiye örgüleri bakımından birbirlerinden bağımsız olan bu bentlerdeki birlikteliği sağlayan unsur ise muhtevadır. Bu bağlamda her bent kendi içinde bir mana birliği oluştururken bir taraftan da, şiirin ana temasına hizmet etmiştir.

Cahit Zarifoğlu, şiirlerinde genel olarak kapalı anlatımın hakim olduğu bir dil kullanır. Nitekim Ali İhsan Kolcu, şairin şiir dili için, "*Bir eylem şiirinden çok sezgiyle beslenen kapalı bir tefekkür şiirini tercih etti. Bu bakımdan Zarifoğlu'nun kimi şiirlerinin anahtarı yalnızca kendisinde olan bir tür anlam*

labirenti olduğu söylenebilir.” (2013: 225) ifadesini kullanır. Kapalı dille yoğun anlamlı şiirler yazan Zarifoğlu'nun, topluma mesaj içerikli bu şiirinde, öğreticiliği ve uyarıcılığı ön plana aldığı ve sade bir dili tercih ettiği görülür. Bununla beraber bu şiirde de kullandığı imgeler, yaşanan gerçekleri görünür kılabilmek; insanların ve Müslümanların hatalarını vurgulayabilmek, onları ikaz edebilmek adına özenle seçilmiştir.

Şiirde dilin büyük oranda Türkçe kelimelerden beslendiği, yabancı kelimelere ve dil sapmalarına yer verilmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra şair imgelerin, metaforların ve söz sanatlarının yardımıyla gündelik dilin sınırlarını aşmış, düz anlamın ötesindeki bir şiirsel söylemi diline hakim kılmiştir. *Kuran-ı Kerim* ve Peygamber Efendimizin hadislerine yer yer telmihler yapan şair “*Hani ceylanların/ hani cihad marşın/ Bir yumruk harbinden nasıl kaçtın*” gibi mısralarla istifham sanatından yararlanmış ve sorularla okuyucuyu sarsmaya çalışmıştır. “*kanlı bir ateş gibi korku/ bir azar gibi şamar olsun/ tezeğe konan sinekler gibi*” mısralarıyla teşbihin gücünden istifade eden Zarifoğlu, “tomurcuk”, “gül” gibi kelimelerle yaptığı istiareler ve şiirin geneline hakim olan tezatlarla şiir dilinin imge yükünü ve zenginliğini arttırmıştır. “*Aslında şiir dili, dil içinde bir üst dil'dir. Üst dil, şâirin estetik endişelerini gidermek için başvurduğu bilinçli tercihlerinden doğar.*” (Çetişli,2010:25) Bu bağlamda Zarifoğlu, şiire hakim kıldığı eğretileme, teşhis, teşbih, telmih gibi sanatların imkânlarından yararlanarak dil ile bir savaş tablosu da resmetmiştir. Zarifoğlu yaptığı betimlemelerle çağımız Müslümanlarının içine düştüğü trajik durumu gözler önüne sererken bu durumu görmeyen ya da görüp de tepkisiz kalan insanlığa da eleştiride bulunur. Şair, yer yer “*Ey filistin kar kar toprağını/Yoğur gazabını yaradanın*” gibi tekrarlarla şiirin mesajını güçlendirmiştir.

Şairin kurduğu güçlü imge dünyası ise şiirdeki temayı belirginleştirerek verilmek istenilen mesajları örtük bir dille şiire hakim kılmıştır. “*Bütün Beyrut sapsarı kalmış*” dizesinde Beyrut halkının yaşadığı tutukluk, acı, çaresizlik “sapsarı” kelimesinin anlam derinliklerinde vurgulanırken, orada yaşatılan acı ve vahşet, Müslüman halka uygulanan yıkım “*Bu ateş bulutu hangi kavmin üzerinde*” mısrasında geçen “ateş bulutu” imgesi ile şiire taşınır. Şair, “*Acın bir vadi, zehirli çiçekler bir ova, Beyrut yengeç kışkacında, Beyrut'un gözyaşları, hokkaları doldur kanla*” gibi imgelerle şiirde hakim olan acı ve ıstırapın

derinliklerini imler ve Müslümanlara yaşatılan kıyımın büyüklüğüne dikkat çeker.

Zarifoglu, yaşamı boyunca aynı hassasiyeti taşımış ve mensubu olduğu dinin değerlerini savunmuştur. O, bunu şiir diline de yansıtmıştır. Bu şiirdeki kelime dünyasına baktığımızda İslami içerik/muhteva, şiir diliyle örtüşmektedir. Örneğin, “**Filistin, kâfir, cihat, Kudüs, yaradan, dua et, mahşer...**” gibi ibarelerde İslami duyarlığın somutlaştığı görülmektedir. Metinde öne çıkan bu kelimelerin anlamdan çok, duygu boyutu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda şiirin bir düşünmeden çok, bir duyarlığı yansıttığını söylemek mümkündür.

Şairin kullandığı üslupta; eleştirel olduğu da görülmektedir. Şair, bazen karşısında biri varmış gibi soru sorar. Bazen de muhatabını eleştirip onu sarsarak yaşanan gerçekleri bütün insanların görebilmesi için dilin gücünden yararlanır. Gürsel Aytaç’ın da belirttiği gibi “*Üslup, sahibinin kişiliğini yansıtır.*” (2009: 78) Zarifoglu da aslında yüreğinde taşıdığı Müslümanlığın problemlerini, insanlığın tüm yaşayanlara kayıtsız kalmasına tepkisini şiirine hakim kıldığı üslupla ortaya koymuştur.

SONUÇ

Cahit Zarifoglu'nun yaşadığı dönem, İslam coğrafyasında büyük sorunların da baş gösterdiği bir dönemdir. Bu coğrafyanın 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı toplumsal ve politik sorunlar, şairin poetik duruşuna da etki etmiş ve şiirinin muhtevastaki İslami duyarlığın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Onun *Korku ve Yakarış* adlı eseri, kendi şiir karakteristiğini yansıtır. Bu eserde yer alan “Daralan Vakitler”, şairin düşünce ve inanç dünyasını yansıttığı gibi, topluma dönük yazdığı şiirlerinde genel muhtevastı veren bir metindir.

Zarifoglu'nun şiirlerinde “şiir”, estetik gayenin yanı sıra uyarıcı ve aydınlatıcı bir kimliğe bürünmüş ve şairin toplumun önünde giden ve onu aydınlatmaya çalışan görevi, şiirde belirgin bir şekilde hissettirilmiştir. İslami motifler bu şiirin iskeletini oluştururken, toplumun kanayan yaraları, şairin duygu penceresinden şiire damıtılmış ve şiir adeta çağının bir görüntüsü, yankısı olmuştur.

“Daralan Vakitler” şiirinde şair bir duyarlılığı yansıtırken bir fikrin de yerleşmesine zemin hazırlar. Şiirde fikir olarak Müslümanların birlik ve beraberliğinin gerekliliğine işaret edilir. İslam âleminin kanayan yaralarını gören ve onun sorunlarına neşter vuran Zarifoğlu, bu şiiri ile Müslüman toplumunun dili, çılgınlığa çalışır. Şairin şiirde kullandığı kelime dünyası da bu İslami duyarlılığın yankısı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Alver, Köksal (2007), “Şehirleri Gezdiren Nehir”, **Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, S. 126,127,128,s.48-52.
- Andı, Fatih (2007), “Cahit Zarifoğlu’nun Şiirlerinde Bir Kötülük İmgesi Olarak Yılan Sembolü”,**Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, S.126,127,128,s.144-159.
- Aytaç, Gürsel (2009), *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, 2. baskı, İstanbul.
- Çetin, Nurullah (2014), *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara.
- Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İthaki Yayınları, 1. baskı
İstanbul.
- Çetişli, İsmail (2010), *Metin Tahlillerine Giriş 1*, Akçağ yayınları, 5. baskı, Ankara.
- İmam Gazali (1985), *İhyâu ‘ulumî’-d-dîn Cilt:2*, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Kolcu, Ali İhsan (2013),*Cumhuriyet Edebiyatı 1*, Salkımsöğüt Yayınları, 4. baskı, Erzurum.
- Korkmaz, Ramazan (20015), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., 2. baskı,Ankara.
- Narlı, Mehmet (2007), “Cahit Zarifoğlu İçin Poetik Bir Deneme”, **Hece Dergisi Cahit Zarifoğlu Özel Sayısı**, S. 126,127,128, s.160-164 Özdenören, Rasim (2013), **Ruhun Malzemeleri**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Öztürk, Mustafa (2012), *Kur’an-ı Kerim Meali*, Düşün Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul.
- Şakar, Cemal (2007), “Cahit Zarifoğlu: Daima Bir Başlangıç Vardır”, **Hece DergisiCahitZarifoğlu Özel Sayısı**, S.126,127,128,s.43-47.

- Zarifoglu, Cahit (2006), *Konuşmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Zarifoglu, Cahit (2013), *Korku ve Yakariş*, Beyan Yayınları, 2. baskı, İstanbul.
- Zarifoglu, Cahit (1990), *Yaşamak*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Zarifoglu, Cahit (2012), *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, 3. baskı, İstanbul.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004 yılından itibaren sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Derginin dili Türkçe'dir; ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca yazılar da yayıma kabul edilebilir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir.

Dergi yılda iki kez yayımlanır. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Ayrıca makale ile birlikte yazar(lar) tarafından dergimiz sayfasında (Belge ve formlar) yer alan Makale Başvuru Formu ve Telif Hakları Devir Formu'nun da doldurulup imzalanarak Dergi Yayın Kurulu Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.

Sosyal Bilimler Dergisi; sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları değerlendirerek ve yayımlayarak bilimsel ve toplumsal gelişime katkıda bulunmak ve alanında aranan dergiler arasında olmayı vizyonu olarak belirlemiştir.

Sosyal Bilimler Dergisi; vizyonunu gerçekleştirmeye çalışırken dürüstlük ve şeffaflık, bilim ve iş etiği doğrultusunda hareket etmeyi ilke edinmiştir.

YAZIM KURALLARI

1. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin ilgi alanlarına giren, çok yönlü olarak tartışma, araştırma ya da uygulamalar sonucunda üretilen bilimsel çalışmaları ve çözümleri içeren “**hakemli**” bir dergidir. Dergi yılda iki kez yayımlanır.
2. Dergiye gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Makalelerin 2500 kelimedenden az, 5000 kelimedenden fazla olmaması (derginin sayfa düzenine göre yaklaşık 8–15 Sayfa aralığında olması), incelemeye alınmasının ön koşuludur.
4. Türkçe ve İngilizce özetler çalışmanın başında yer alacak ve madde 5'te belirtilen marjlar doğrultusunda 11 punto olarak yazılacaktır. Türkçe ve İngilizce başlıklar sayfa ortasında yer almalı, ilk harfler büyük olacak şekilde küçük harflerle ve koyu yazılmalıdır. Yazarların isimleri küçük, soyadları büyük harflerle ve koyu, unvan ve kurumları, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük harflerle ve açık olarak isimlerin altına yazılmalıdır. Bütün ana bölüm başlıkları büyük; alt bölüm başlıkları ilk harfler büyük olacak şekilde koyu; ikincil alt başlıklar ilk harfler büyük olacak şekilde koyu-italik olarak yazılmalıdır. Bölüm ve alt bölüm başlıklarına numara konulmamalıdır.
5. Eser, Times New Roman karakterinde, makale başlığı İlk harfler büyük 12 punto ve koyu; metin ve alt başlıklar 11 punto ve 1 satır aralığı ile yazılmalıdır. Başlıklar ve paragraf başı metinden 0,5 cm içeriden başlamalıdır. Yazılım marjları A4 boyutundaki kağıda, üstten 5 cm, alttan 6 cm, sağdan 4 cm soldan 4,5 cm, üst bilgi için 4 cm ve alt bilgi için 5 cm boşluk bırakılacak şekilde olmalıdır.

6. Metin içindeki göndermeler, ayrıç içinde (yazarın/yazarların soyadı, kaynağın basım yılı: ilgili sayfa numarası sırasını izleyerek) verilmeli ve yararlanılan kaynakları eksiksiz ve tam künyesiyle içeren kaynakça listesi, metin sonunda gösterilmelidir.

7. Niteliğine göre, kaynağın metin içindeki göndermelerde ve kaynakçadaki yazılış biçimleri aşağıda örneklenmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Öktem, 1999: 71)

Kaynakçada: Öktem, Niyazi (1999), **Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları**, Der Yayınları, İstanbul.

Metin içinde: (Van de Walle, 1999: 25)

Kaynakçada: Van de Walle, Nicolas (1999), **“Economic Reform in a Democratizing Africa”**, Comparative Politics, Vol. 32, No: 1, October, ss. 21-41.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içinde: (Weiss ve Hobson, 1995: 12)

Kaynakçada: Weiss, Linda ve Hobson, John M. (1995), **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, (Çev. Kıvanç Dünder), Dost Kitabevi, Ankara.

Hall, Stuart ve Held, David (1995), **"Yurttaşlar ve Yurttaşlık", Yeni Zamanlar 1990'larda Politikanın Değişen Cephesi**, (Der. Hall, Stuart – Jacques, Martin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.47-68.

c) İkiyden çok yazarlı kitaplar ve makaleler

Metin içinde: (Miller vd., 1994: 131)

Kaynakçada: Miller, David - Coleman, Janet – Connolly, William – Ryon, Alan (1994), **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**, (Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıraç), Ümit Yayınları, Ankara.

Makaleler için de aynı sistematik izlenecektir.

d) Derleme yayınlar:

Metin içinde: (Çitci, 1998: xii)

Kaynakçada: Çitci, Oya (Der.) (1998), **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE, Ankara.

e) Yazarsız/kolektif yayınlar:

Metin içinde: (TODAİE, 1991: 101)

Kaynakçada: TODAİE (1991), **Kamu Yönetimi Araştırması–Genel Rapor**, TODAİE, Ankara.

f) İkincil kaynaktan yapılan alıntılar:

Metin içinde: (Erer, 1963: 219)

Kaynakçada: Erer, Tekin (1963), On Yılın Mücadelesi, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul'dan aktaran Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, AÜ SBF Yayın No: 294, Ankara 1970, s. 102.

g) Elektronik ortamdan yapılan yollamalar:

i) Alıntı bir yazarın eserinden yapılmış ise, metin içindeki yollamalar yazılı kaynaklardaki yöntemle yapılmalı; kaynakçada ise, yazar/yazarların soyadı, adı, yayın ya da gözden geçirilme tarihi, belgenin tam adı, açılı parantez içinde eksiksiz http ya da ftp adresi ile belgeye ulaşma tarihi, aşağıdaki örneğine uygun olarak verilmelidir.

Metin içinde: (Hiro, 1998)

Kaynakçada: Hiro, Philip (1988) "Politics Lebanon: Lebanese Voting Again", IPS World News, <http://www.oneworld.org/ips2> (10.02.2000).

ii) Alıntı doğrudan bir siteden yapılmış ise, metin içinde sitenin genel adresi, kaynakçada alt adresleri de kapsayan genel bağlantı adresi, bağlantı tarihi ile birlikte verilmelidir.

Metin içinde: (todaie.gov.tr, 1999)

Kaynakçada: <http://www.todaie.gov.tr/inshak/konferans.html> (10.11.1999).

h) Göndermeler dışındaki açıklamalar dipnot olarak ilgili sayfa altında belirtilmelidir.

8. Bilgisayar ortamında yazılmış makalelerin dört nüsha bilgisayar çıktısı, Microsoft Office 2003 şartlarında kopyalanmış ve dosya adı belirtilmiş bir Cd ile birlikte gönderilmelidir. Makalenin yaklaşık 100'er sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özeti, yine İngilizce ve Türkçe olarak, dâhil edileceği disiplin ya da alan ile işlediği konuyu doğrudan gösterecek 3-5 anahtar sözcük metne eklenmelidir.
9. Eserde yer alacak her türlü şekil, grafik, harita ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanmalıdır.
10. Yazarlar, kısa mesleki öz geçmişlerini, iletişim adreslerini ve telefon/faks numaraları ile varsa e-posta adreslerini bildirmelidirler. Öz geçmiş bilgileri, yazarın kurum adresini, akademik ve/veya yönetsel unvanını, çalışma alanlarını içermeli ve yaklaşık 30-40 kelimedenden oluşmalıdır.
11. Yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yayımlanan veya yayımlanmayan eserler iade edilmez.
12. Dergiye gönderilen makaleler Yayın Kurulunca ön incelemeden geçirilmekte ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilmekte ve bu karar yazara bildirilmektedir. Basımı uygun bulunan makalelerin, derginin hangi sayısında yayımlanacağına Yayın Kurulu karar vermektedir. Yazar, bu karar konusunda da bilgilendirilmektedir.

13. Yazarlar Garanti Bankası K.Maraş Şubesi 118 6299841 nolu KSÜ Vakfı hesabına **Sosyal Bilimler Dergisi** açıklamasıyla KSÜ Personeli için 15 TL; Üniversite dışı başvuranlar için 30 TL yatırarak banka dekontunu eserlerine eklemiş olarak başvuru yapmalıdırlar.

Önemli Not: Yukarıdaki yazım kurallarına uymayan öneriler değerlendirmeye alınmayacaktır.

KSÜ SBD Yayın Komisyonu Başkanlığı